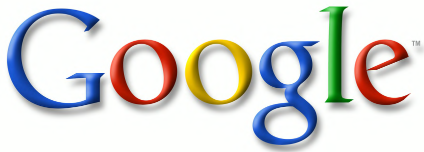
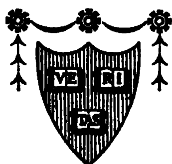

VE RI
TAS

SKRIFTER

UTGIFNA AF

SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPET

I

FINLAND.

XLV.

FÖRHANDLINGAR

OCH

UPPSATSER.

13.

1899.

HELSINGFORS,

TIDNINGS- & TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI.

1900.

INNEHÅLL.

Förhandlingar:

Uppsatser:

Förhandlingar.

Bestyrelsens sammanträde den 12 januari 1899.

Från den på senaste möte nedsatta prisnämden hade ingått följande utlåtande:

Till Svenska Literatursällskapets i Finland Bestyrelse.

Undertecknade, som vid Bestyrelsens sammanträde den 15 sistlidne december utsågos att afgifva utlåtande och förslag beträffande bortgifvandet af Sällskapets pris för forskningsarbeten rörande svenska språket, utkomna under åren 1896—1898, få i sådant afseende anföra följande:

Frånsedt smärre uppsatser, ha under ifrågavarande tidsperiod på den svenska språkforskningens område hos oss utkommit arbeten af lektorn dr *Ralf Saxén*, fil. dr *J. Thurman* och docenten dr *Herman Vendell*, nämligen:

af dr Saxén:

Finska lånord i östsvenska dialekter. Språkhistoriska studier. II. Ordlista. 8:o, ss. 115—278. Sthlm 1898 (Nyare bidrag t. kännedom om de svenska landsmålen, bd. XI, n:o 3);

af dr Thurman:

Pargasmålet. Ljud- och formlära. Akademisk avhandling. 8:o. 5 + 176 s. H:fors 1898. (Trykt i Stockholm. Nyare bidrag bd. XV, n:o 4);

af docenten Vendell:

1) Bidrag till kännedomen om allitterationer och rim i skandinaviskt lagspråk. 8:o, VIII + 287 s. H:fors 1897:

2) Äldre västgötalagen. Normaliserad text, jämte noter och anmärkningar. Till de studerandes tjänst utgifven. 8:o, (2 +) VII + 104 s. H:fors 1897.

Prisnämden har upptagit ofvan uppräknade arbeten till pröfning, men icke funnit något af dem vara af den betydenhet eller ega det vetenskapliga värde, att det förtjänade med Sällskapets pris belönas; och får nämden på grund däraf föreslå, *att Svenska Literatursällskapets pris af 2,000 mk för forskningsarbeten rörande svenska språket denna gång icke matte utdelas.*

Helsingfors den 2 januari 1899.

A. O. Freudenthal. *Elis Lagerblad.*
O. F. Hultman. *Hugo Bergroth.*

Förslaget godkändes utan diskussion.

Rektor E. Lagus uppläste följande:

I anledning af mitt meddelande på Bestyrelsens sammanträde den 20 oktober 1898, att jag i och för publikation i Förhandlingar och Uppsatser emottagit af kamrer K. A. Weckström afskrift af en hittils okänd dikt af *B. Lidner* „Til Fru L'Estrade. På dess namnsdag d. 12 Maij 1787", bör jag nämna, att det lilla poemet i själfva värket åtminstone en gång förut blifvit trykt. Det återfinnes nämligen pag. 362 i den s. k. Holmbergska upplagan af Lidners „Samlade arbeten", första delen, andra upplagan, Stockholm 1796, under titel „Känslans Låfoffer på Charlottas dag den 12 Maji 1787". Ehuru några uttryck i det Veckströmska originalmanuskriptet äro olika motsvarande i den trykta versionen, synes den förebådade publikationen i detta sällskaps skrifter likväl numera böra innestå.

Herr Lagus anmälde, att han numera granskat såväl herr O. W. F. Sjöbergs samling af folklorestik från Vasa trakten som den af fil. magister J. Dahlbo insända samlingen af folksägner från Pörtom. Då den förstnämdes samlingar icke blott voro fullkomligt korrekta, utan äfven upptecknade med synnerlig

omsorg och skicklighet, föreslog herr Lagus en gratifikation af 50 mk åt herr Sjöberg, hvartill äfven bifölls.

Beträffande herr Dahlbos samling anmärktes, att stilen var något vårdslös och att upptecknaren icke stält sig till efterrättelse de råd och regler, som Sällskapet utgifvit för insamlarena af folkloristiska alster, men då sägnerna emellertid voro af ganska stort värde och då samlingen särskildt innehöll några ypperliga krigshistoriska sägner, beslöts på förslag af herr Lagus att inlösa densamma för det af herr Dahlbo begärda priset af 200 mk.

Enär af Sällskapets stipendiater hrr J. Klockars, J. Finnäs, A. Jakobsson, J. Torckell, W. Karsten och M. Forss ännu icke fullständigt insändt sina samlingar, föreslog herr Lagus att Bestyrelsen skulle förständiga de försumliga stipendiaterna att inom någon viss föreskrifven tid fullgöra sina åtagna förbindelser. — Beslöts att till herr Klockars, som år 1889 hade inlämnat början af en ordbok öfver Malaksmålet, rikta en förfrågan huruvida och när Sällskapet hade att motse fortsättningen på den inlämnade ordboken, samt att förständiga de öfriga stipendiaterna att före utgången af instundande mars månad till Sällskapet insända sina samlingar. Då så många af Sällskapets stipendiater försummat sina åtagna förbindelser, beslöts ytterligare att uppdraga åt herr Lagus att till nästa möte inkomma med utlåtande, huruvida några förändrade bestämningar vid stipendiernas bortgifvande vore påkallade.

Ordföranden meddelade att Sällskapets stipendiat för senaste sommar, herr Karl T. Oljemark, i bref underrättat, att han icke lyftat sitt stipendium och trots allvarliga föresatser på anförda skäl icke kunnat fullfölja sitt af Bestyrelsen erhållna uppdrag.

Upptogs till behandling det från föregående möte hvilande, af mag. O. Hultman väkta förslaget, att Sällskapet skulle lediganslå ett stipendium af 4,000 à 5,000 mark för att sätta en forskare från Sverge i tillfälle att studera afvikelserna mellan den finländska svenskan och det svenska riksspråket.

Sedan förslaget upplästs, begärdes ordet af prof. Freudenthal, som anmärkte, att förslaget syntes omfatta hela Finlands högsvenska, hvilket enligt hans mening vore en altför vidlyftig och svår uppgift. Refererande till sitt uttalande

vid föregående möte, ansåg han det vara slöseri med tid och penningar, att flere personer skulle göra samlingar för samma ändamål. Skulle arbetet få en rent praktisk karaktär, sammanfölle detsamma med Svenska landsmålsföreningens, hvilken redan hade en samling omfattande 1,700 ord; han trodde icke att föreningen vore villig att afstå sitt material åt någon utomstående. Frågan var enligt hans mening icke brådskande, och han föreslog därför uppskof med ärendets afgörande, tils resultatet af landsmålsföreningens och docenten Pippings forskningar på detta område framträdt.

Förslagsställaren mag. Hultman anmärkte, att hans förslag icke afsåg hela Finlands högsvenska, utan språkbruket i de mera centrala delarna af landet.

Prof. Gustafsson framhöll, att det icke var fråga om någon konkurrens med svenska landsmålsföreningen eller med docenten Pippings forskningar. Förslaget gälde ett arbete, som endast kunde utföras af en språkforskare från Sverge. Det förefans inga vägande skäl för att måhända ännu i åratal vänta på resultatet af landsmålsföreningens arbete. Han föreslog att icke uppskjuta saken på obestämd tid, utan gifva i uppdrag åt mag. Hultman och docenten Pipping, som båda instundande vårtermin vistas i Upsala, att öfverlägga om saken med svenska språkforskare samt att efter sin hemkomst nästkommande höst inkomma till Bestyrelsen med skriftligt utlåtande och förslag i saken.

Statsrådet Estlander ansåg det ej vara af behofvet påkalladt att uppdraga åt en svensk språkforskare att undersöka vårt språk. Den undersökning, som Svenska landsmålsföreningen påbörjat, skulle blifva tillfyllestgörande. Han förenade sig i prof. Freudenthals yrkande, att ärendet skulle uppskjutas på obestämd tid.

Frih. R. von Willebrand fann det vara af mycken vikt, att den föreslagna åtgärden vidtoges. Det förekom i vårt språk stora differenser i förhållande till riksspråket, och dessa voro att döma af alt i tilltagande. Omöjligt vore det för någon här hemma att se skiljaktigheterna, och det blefve på ett helt annat sätt distinktionerna skulle göras, ifall en svensk språkforskare komme hit öfver. Det syntes honom vara all anled-

ning att förmoda, att lämplig person för uppdraget skulle erhållas.

Statsarkivarien Hausen anslöt sig till statsrådet Estlanders uttalande.

Rektor E. Lagus yttrade som sin mening att det vore nödvändigt, att skillnaden mellan vårt idiom och högsvenskan skulle noggrant och objektivt konstateras. Differenserna borde emellertid icke fastslås enbart af en Svergesbo, då så många okunniga uttalanden om vårt högsvenska språk hade förnummits från det hållet. Uppgiften var långt svårare än förslagsställaren hade tänkt sig. Undersökningen borde enligt hans mening värkställas af en kommission, hvari äfven svenska språkforskare skulle ingå.

Sedan diskussionen härmed afslutats, beslöts med 5 röster mot 3 att gifva i uppdrag åt förslagsställaren mag. Hultman och docenten H. Pipping att under deras vistelse i Upsala instundande vårtermin öfverlägga med svenska språkforskare i frågan och söka intressera någon för uppgiften, samt att nästkommande höst inkomma till Bestyrelsen med definitivt utlåtande och förslag i saken.

Statsrådet Estlander reserverade sig mot hvarje åtgärd i det föreslagna syftet.

Amanuensen G. Schauman meddelade, att i universitetsbibliotekets manuskriptsamling finnas Pehr Kalms egenhändiga anteckningar till hans amerikanska resa, angående hvilka Kalms biografer uppgifva, att de gått förlorade vid Åbo brand år 1827. De utgjordes af sex volymer, af hvilka den sjette märkvärdigt nog aldrig förut blifvit publicerad. Denna opublicerade volym handlar om Kalms återresa från Kanada till Nya Sverge, och anteckningarna sträcka sig till den 12 jan. 1750 n. st. Herr Schauman föreslog, att denna volym skulle öfverlämnas till genomgående åt prof. Elfving, som egde utlåta sig huruvida en publikation af densamma vore påkallad. — På förslag af herr Estlander beslöts att uppdraga åt prof. Elfving och mag. Schauman att genomgå anteckningarna i sin helhet samt att till Bestyrelsen inkomma med utlåtande, huruvida skäl måhända förelåge att utgifva en helt och hållet ny upplaga af Kalms berömda reseanteckningar.

Vidare meddelade mag. Schauman nya bidrag till Kalms biografi, hvilka skulle ingå i 13:de häftet af „Förhandlingar och Uppsatser“.

Sekreteraren anmälde, att sällskapets ombudsman i Borgå, professor J. E. Strömborg, såsom svar å Bestyrelsens förfrågan angående en biografi öfver Arvid Stålarm, hvilken aflidne pastor Reinholm uppgifvits ha skrifvit, meddelat att han i saken frågat pastor Reinholms älsta dotter, lärarinna vid Borgå privata fruntimmersskola och vårdarinna af hans kvarlåtenskap. Hon hade sig ej något bekant om nämda biografi och var på grund af förestående bortresa från orten ej häller i tillfälle att då närmare undersöka hans efterlämnade papper. Men hon hade lofvat att efter sin återkomst i medlet af januari lämna besked i saken. Sedan detta skett, skulle prof. Strömborg meddela hvad han rörande förenämda biografi kunnat inhämta.

Sedan doktor Kl. Edgren i Jyväskylä i bref till sekreteraren förklarat sig villig att blifva Sällskapets ombudsman på orten, blef han därtill af Bestyrelsen antagen.

Sällskapets ombudsman i Tammerfors, doktor E. Bergroth, hade önskat afgå. På hans förslag beslöts att anmoda bokhandlaren Emil Wesander att öfvertaga ombudsmannabefattningen på orten.

Sekreteraren meddelade att genom Sällskapets nitiska ombudsman i Itis, possessionaten L. Stråhle, följande tolf personer tecknat sig som årsmedlemmar af Sällskapet:

Kontorist Wilh. Romantschuk, ingeniör Axel Alander, kontorist A. Brejlin, kontorist Wolmar Forsberg, ingeniör A. Gustafsson, ingeniör Leonhard Leffler, sågegaren Emil Winberg, stationsinspektor Gustaf Labbart, brukspatron G. Kreidle, ingeniör O. H. O. Wallgren, provisor Rich. Lind, geheimerådet A. von Etter.

Arvid Hultin.

Årsmöte den 5 februari 1899.

Årshögtiden öppnades kl. 6 e. m. i Universitetets solennitetssal af Ordföranden, professor M. G. Schybergson, som till den synnerligen talrikt församlade allmänheten riktade följande tal:

Ärade damer och herrar! Politisk och social skilsmässa framkallar alltid en differentiering äfven i språkligt afseende mellan folkgrupper, som tala samma språk och ega en gemensam literatur. Amerikanarens engelska är icke numera fullt densamma som engelsmannens; det franska språket har i Bryssel och Genève en något annan klang än i Paris; och det var oundvikligt, att de bildades i Finland svenska språk småningom skulle få en något annan prägel än högsvenskan i Stockholm. Redan före 1809 fans en olikhet, stor i tonfallet, men märkbar äfven i ett eller annat uttryckssätt, och de följande nittio åren ha medfört alt större divergenser. Vi stå här inför en fråga af ej ringa bärvidd, ty modersmålets rykt och ans måste ligga oss nära om hjärtat.

Det vore orätt att ogilla all språklig differentiering och lönlöst att motarbeta alla afvikelser från det språkbruk, som i Sverges hufvudstad anses vara riktigt. Talspråket skall aldrig låta på detta sätt reglera sig, och äfven skriftspråket skulle finna sig föga väl vid ett sådant ingripande, ty i stället för att fritt uttrycka tanken, skulle det blifva hårdt och tvunget. Det finnes intet rimligt skäl mot att vi i Finland skrifva *skrinna*, medan man i Sverge säger och skrifver *åka skridsko*, eller att vi skrifva *finskspråkig* och *svenskspråkig* i stället för att ständigt omskrifva dessa adjektiv, eller att vi använda ordet *finländsk*, hvilket i vissa fall är för oss oumbärligt. Vårt nationallynne, vårt sätt att tänka och känna betinga därutöfver ej sällan ett annat framställningssätt, en annan literär stil än den, som i Sverge, isynnerhet på senare tider, velat göra sig gällande. Z. Topelius skref i viss mån sitt eget språk, men har dock blifvit erkänd såsom mästare i svenskans stilistiska behandling. De antydningar, som någon gång gjorts om att den store skald, hvars minne vi i dag fira, gjort sig skyldig till oberättigade finlandismer, tillbakavisa vi såsom obehöriga ingrepp på det stora snillets rätt.

Men å andra sidan finnes en språklig differentiering, som är lika tadelvärd som farlig. Dels genom vårdslöshet, dels äfven

genom mera eller mindre omärkligt fortgående invärkan från det påträngande finska idiomet hafva hos oss uttryck och språkliga vändningar blifvit vanliga, som äro främmande för svenskans lynne och på intet sätt ange egendomliga föreställningar. Oriktig användning af särskilda verb och oriktiga syntaktiska konstruktioner förekomma ej sällan. Och hvad som därvid är måhända mest betänkligt, är den famlande osäkerhet, som märkes hos en eller annan skriftställare.

Den som först skref ingående i denna fråga, var den tidigt aflidne skolmannen Karl Lindström, som i Finsk Tidskrift 1885 upptog densamma i två uppsatser med titeln „Studier på svensk språkbotten i Finland“. Sedermera hafva svenska forskare, om också endast i förbigående, egnat uppmärksamhet däråt och Svenska Landsmålsföreningen i Helsingfors har ledd af sin ordförande, prof. Freudenthal, under en följd af år samlat och upptecknat finlandismer. Äfven vårt sällskap har nyligen tagit detta spörjsmål till behandling, i det att förslag gjorts att sällskapet skulle föranstalta en undersökning i syfte att vinna en vägledande förteckning. Därvid skulle icke ett akademiskt normgifvande värk vara i fråga, utan snarare en uppslagsbok, som vore användbar i fall af osäkerhet och tvekan. Sällskapets Bestyrelse har med afseende å att denna angelägenhet kräfver en allvarsam granskning öfverlämnat densamma åt kompetenta personer till förberedande behandling.

Därefter höll öfverläraren V. T. Rosenqvist ett föredrag „Om de sedliga och religiösa idéerna i Topelius' diktning för barn“. Föredraget hälsades med lifliga bifallsyttringar.

Sedan Sällskapets medlemmar samlats i fakulteternas sessionsrum, uppläste sekreteraren årsberättelsen.

Arkivarien, lektor Elis Lagerblad, uppläste en redogörelse för arkivets tillökning under senaste år.

Föredrogs revisorernas berättelse öfver granskningen af Sällskapets räkenskaper för år 1898. Då skäl till anmärkning mot förvaltningen icke förefunnits, beviljades Bestyrelsen på revisorernas tillstyrkan full ansvarsfrihet för senaste redogörelseår.

Enär inga andra ärenden förelågo till behandling, skreds till val af fyra medlemmar i Bestyrelsen i stället för de i tur afgående: professorerna A. O. Freudenthal, F. Gustafsson och M. G. Schybergson samt kanslirådet C. Synnerberg. Före valet meddelade ordföranden, att kanslirådet Synnerberg undanbedt

sig återval. Äfven professor Gustafsson uttalade sin bestämda önskan att afgå och föreslog i de afgåendes ställe till medlemmar af Bestyrelsen professor Ivar Heikel och frih. R. von Willebrand, hvilka båda visat stort intresse för Sällskapets angelägenheter. Det med slutna sedlar förrättade valet utföll sålunda, att professor Schybergson erhöll 25 röster, professor Freudenthal 24, professor Gustafsson 18 samt professor Heikel och frih. von Willebrand hvardera 17 röster. Då professor Gustafsson fortfarande vidhöll sin afsägelse, ansåg mötet att professor Heikel och frih. von Willebrand hade blifvit valda till medlemmar af Bestyrelsen.

Ordföranden uttalade Sällskapets tacksamhet för de nu afgångna medlemmarna af Bestyrelsen, hvilka värkat inom Sällskapet altsedan dess stiftelse. Kanslirådet Synnerberg hade bl. a. i 10 år innehaft sekreterarebefattningen och professor Gustafsson arbetat i komitéer, offentliggjort uppsatser i Sällskapets publikationer och utfört andra Sällskapets uppdrag.

Till revisorer återvaldes kommerserådet L. Borgström och folkskoleinspektorn V. Öhberg hvardera med 9 röster. Till revisorssuppppleanter utsågos med acklamation kommunalrådet Abel Landén och bankdirektör Emil Schybergson.

Till att jämte Ordföranden justera årsmötets protokoll utsågos protokollsekreteraren E. Furuhjelm och doktor G. A. Nordman.

In fidem:
Arvid Hultin.

Justeradt:

M. G. Schybergson. *G. Alb. Nordman.* *Elis Furuhjelm.*

Årsberättelse den 5 februari 1899.

Sedan Svenska Literatursällskapet senast var samladt till årsmöte, har svenska literaturen och Sällskapet lidit djupt kända och oersättliga förluster, till hvilka tanken ofrivilligt ledes tillbaka vid detta tillfälle. Den 12 mars 1898 afled Säll-

skapets hedersledamot Zacharias Topelius, den svenska diktningens åldriga patriark i vårt land, och några dagar senare, den 20 mars, följdes han af den unga generationens mest inspirerade sångare Karl August Tavaststjerna, som var antecknad som Sällskapets medlem i Björneborg. I historien om Svenska Literatursällskapets värksamhet skola båda de bortgångna skalderna intaga en bemärkt plats. Då vid årsmötet den 5 februari 1891 förslag väktes om inkallande af hedersledamöter af Sällskapet, ville man främst bringa denna hyllning åt vårt lands förnämsta skald och skriftställare, och blef Z. Topelius enhälligt kallad till Sällskapets första hedersledamot. När vid samma årsmöte Svenska Literatursällskapets stora pris för skönliterär värksamhet för första gången bortgafs, tilldelades detsamma K. A. Tavaststjerna såsom ett erkännande af hans ovanliga begåfning och mångsidiga alstringsgåfva. Och när Sällskapet af 1894 års ständer hade fått i uppdrag att utdela ett literärt pris ur Längmanska fonden, tilldömdes äfven detta vid årsmötet 1897 K. A. Tavaststjerna, hos hvilken Sällskapets prisnämd då konstaterade stora och märkbara framsteg i känslans djup, fantasins styrka och en allvarligare lifsåskådning.

Medan Topelius' lifsgärning var afslutad, gingo med Tavaststjerna många rika förhoppningar förlorade. Med Z. Topelius bortgick den sista representanten från vår vittra storhetstid, då J. L. Runeberg diktade sina odödliga sånger. Hvad bäst och skönast Topelius alstrat, har sin rot i denna förgångna tid, och liksom Runebergs skola äfven Topelius' värk blifva ett oförgängligt värn för den bildning, i hvars tjänst Svenska Literatursällskapet stält sin värksamhet. Äfven Tavaststjerna blef det förunnadt att före sin tidiga död rikta den svenska literaturen med poetiska alster af oförvansklig skönhet, hvilka för visso skola värka befruktande på denna literatur och blifva en källa, hvarur dess pånyttfödelse skall spira.

Det senaste året har för svenska literaturen icke blott varit de stora förlusternas, utan äfven de stora minnenas år. Den 13 maj hade ett halft sekel förgått, sedan „Vårt land“ första gången ljöd och tände fosterlandskärleken i de då lefvandes hjärtan. Den 12 sistlidne december inföll 50:de årsdagen af Fänrik Ståls sägners utkommande. På denna betydelse-

fulla dag hade Sällskapets härvarande medlemmar stämt möte, för att öfverlägga om lämpligaste sättet att hugfästa minnet af sägnernas utkommande, och fattades därvid enhälligt beslut att låta prägla en medalj till evärdelig hågkomst af halfsekeldagen. Värkställigheten af detta beslut öfverlämnades åt Bestyrelsen, som i sin tur åt en kommission, bestående af hrr A. Edelfelt, C. G. Estlander, M. Hallberg och Th. Wænerberg, lämnade i uppdrag att uppgöra förslag till medaljens storlek, utseende, inskription m. m. Medaljkomiténs förslag har ännu ej ingått till Bestyrelsen.

Till den af artisten Albert Edelfelt illustrerade upplagan af Fänrik Ståls sägner, hvars första häfte utkom på jubileumsdagen, har Sällskapet på anhållan af förlagsfirman Söderström & C:o äfven medvärkat genom fastställande af ett korrekt textexemplar af sägnerna. Principerna härför bestämdes af en komité, bestående af hrr C. G. Estlander, F. Gustafsson och E. Lagus. Komitén hade gifvit dr Hj. Appelqvist i uppdrag att jämföra alla tillgängliga manuskript till sägnerna jämte några äldre upplagor samt fullständigt uppteckna varianterna. Och sedan detta arbete slutförts, hade komitén anmodat herr Appelqvist att på grund af dess anvisningar åstadkomma ett textexemplar af sägnerna, hvilket därefter granskades och fastställdes af komitén. Sålunda har genom Sällskapets medvärkan den första korrekta upplagan af Fänrik Ståls sägner sett dagen. De af herr Appelqvist sammanstälda varianterna ha sedermera inlämnats till publikation i Sällskapets „Förhandlingar och Uppsatser“, hvarjämte till arkivet öfverlämnats kollationerna af manuskripten till sagda varianter.

Af Sällskapets skrifter ha sedan senaste årsmöte icke mindre än 5 volymer utkommit från trycket, nämligen:

36:e delen:

Förhandlingar och Uppsatser. 11:e häftet. 1897. LXIX + 216 + XXXIII s. 8:o. Innehållande uppsatser af Ivar Heikel, G. Frosterus, M. G. Schybergson, Yrjö Hirn, E. Lagus, O. F. Hultman, K. G. Leinberg och R. Hausen.

37:e delen:

Åbo universitets lärdomshistoria. 7:e delen. Matematikens och fysikens studium vid Åbo universitet af K. F. Slotte. 309 s. 8:o.

38:e delen:

Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida, utgifna af Ernst Lagus. 359 s. stor 8:o.

39:e delen:

Förhandlingar och Uppsatser. 12:e häftet. 1898. LXXI + 193 + XI s. 8:o. I denna del ingå afhandlingar af C. von Bonsdorff, Hj. Appelqvist, K. G. Leinberg, M. G. Schybergson och Reinh. Hausen.

40:e delen:

Prästeståndets protokoll vid Borgå landtdag 1809 jämte *Handlingar rörande landtdagen,* utgifna af Elis Lagerblad. 586 s. stor 8:o.

Dessutom har såsom ett särskildt häfte utkommit:

Register till Svenska Literatursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser, Tom. 6—10 af Alexander Boldt.

Under tryckning äro för närvarande: En samling öfversättningar och bearbetningar från romerska och franska författare, utgifna af dr Th. Dillner samt Jakob Tengströms vittra skrifter i urval, utgifna af M. G. Schybergson. Sistnämda publikation är den första af den samling skrifter af äldre svenska vitterhetsidkare i vårt land, om hvilkas utgifvande förslag väktes år 1893 af dåvarande ordföranden, statsrådet C. G. Estlander. Tengströms vittra arbeten skola efterföljas af Creutz', och Franzéns, utgifna af C. G. Estlander, samt Choraeus'. Dessutom äro trenne kollektivsamlingar påtänkta: 1600-talets vittra författare af E. Lagus, 1700-talets af A. Hultin samt 1800-talets till universitetets flyttning af C. G. Estlander.

Till publikation ha under senaste år följande arbeten förberedts:

Kemins historia vid Åbo universitet af Robert Tigerstedt.

Auditör Carl Ekmans dagboksanteckningar från kriget 1788—90, utgifna af R. Hausen.

Geheimerådinnan Agata Eleonora Falcks dagboksanteckningar från slutet af förra och början af innevarande sekel, hvilka komma att publiceras tillsammans med värkliga statsrådet N. G. af Schulténs memoirer från samma tid.

Bärgsrådet John Julins berättelse öfver en af honom 1815—1816 företagen utländsk resa.

Till publikation i Sällskapets „Förhandlingar och Uppsatser“ ha under året anmälts:

En samling bref från 1600-talet af Artur Thesleff;

Åbo akademis „rectores illustres“ af C. von Bonsdorff;

Några minnen från Åbo borgareskaps bal för Alexander I den 2 april 1809 af R. Hausen;

Tvänne bref af C. A. Gottlund till Svenska utrikesministern Lars von Engeström angående finnnarna i Wermland af K. G. Leinberg:

Finlands sista hyllning åt svensk konung af C. von Bonsdorff;

En kvinnofråga för hundra år sedan af Densamme;

Nya bidrag till Pehr Kalms biografi af G. Schauman.

Dessutom ha följande personer gjort meddelanden vid Bestyrelsens månadsmöten:

Mag. G. Schauman har meddelat några bidrag till Jakob Tengströms biografi, professor K. G. Leinberg har meddelat afskrifter af särskilda aktstycken ur Svenska riksarkivet och K. biblioteket i Stockholm, doktor P. Nordmann angående en literär ungdomsförenings värksamhet i Åbo åren 1814 och 1815, kollegan F. J. Färling har meddelat en ordre af generalmajor J. F. Aminoff af den 15 febr. 1809.

Genom skrifvelse af den 22 februari 1898 uppdrog K. senaten åt Sällskapet att i samråd med finska literatursällskapet uppgöra och till senaten insända förslag till utdelande af premier åt förtjänta svensk- och finskspråkiga författare för af dem under åren 1896 och 1897 i landet publicerade skönliterära originalarbeten, för hvilket ändamål H. K. M:t på ständernas därom gjorda anhållan beviljat ett anslag af 5,000 mk årligen under

en tid af 10 år. Bestyrelsen nedsatte en delegation, bestående af prof. F. Gustafsson, prof. M. G. Schybergson samt frih. R. von Willebrand, för att gemensamt med finska literatursällskapets delegerade uppgöra och insända det af senaten infordrade förslaget. Men efter upprepade sammanträden åtskildes delegationen utan att ha kunnat enas om något gemensamt förslag, hvarför ingen annan utväg återstod än att hvartdera sällskapet skulle afgifva skildt utlåtande. Det af Sällskapets delegerade uppgjorda förslaget, som af Bestyrelsen insändts till K. senaten, hemstälde att af den anslagna summan 3,000 mk måtte tilldelas författaren J. Brofeldt (pseudonymen Juhani Aho) för romanen „Panu" samt 2,000 mk åt arkitekten Jac. Ahrenberg för romanen „Vår landsman". Endast beträffande hr Brofeldt har detta förslag vunnit K. senatens godkännande, hvaremot hr Ahrenberg ej fått sig tilldelad någon belöning af K. senaten.

Till Sällskapets intresse för det svenska språket i landet har vädjats genom ett af magister O. Hultman väkt förslag att Bestyrelsen skulle anslå ett stipendium af 4,000 à 5,000 mark för att sätta en svensk språkforskare i tillfälle att på ort och ställe studera den finländska svenskan med uppgift att sedermera uppgöra en förteckning öfver afvikelserna mellan vårt idiom och det svenska riksspråket. Detta förslag, som i hög grad behjärtats af Bestyrelsens medlemmar, har likvisst ännu ej vunnit sitt slutliga afgörande, enär Bestyrelsen velat lämna förslagsställaren samt docenten Hugo Pipping tillfälle att under deras vistelse innevarande termin i Upsala närmare förbereda ärendet genom att konferera med svenska språkforskare i frågan.

Under senaste höst ha förberedande åtgärder vidtagits för Sällskapets representerande vid Pariserutställningen år 1900. Sällskapet har genom sin ordförande varit representerad i den kommission, som på kallelse af industristyrelsen öfverlagt om ett gemensamt uppträdande af vårt lands vetenskapliga och literära sällskap på utställningen. I anslutning till det af kommissionen antagna program har Bestyrelsen beslutit att låta utställa Sällskapets samtliga publikationer på Pariserexpositionen samt att låta utarbeta en historik öfver Sällskapets värksamhet samt ett generalregister öfver samtliga i Sällskapets

skrifter ingående uppsatser och afhandlingar, afsedd för en gemensam publikation, hvari samtliga sällskap skulle redogöra för sin värksamhet. Den gemensamma publikationen skulle vara tillgänglig på utställningen. Bestyrelsen har uppdragit åt Sällskapets sekreterare att affatta historiken öfver Sällskapets värksamhet och uppgöra generalregistret öfver publikationernas innehåll.

Sällskapets trenne stipendier för folkloristiska uppteckningar under senaste sommar ha tilldelats föreståndaren för Westankvarn landtmanna- och husmoderskola Karl T. Oljemark, som emellertid på grund af förfall icke fullgjort uppdraget; klockare- och orgelnistkandidaten O. W. F. Sjöberg med Vasatrakten som uppteckningsområde samt studeranden Alfons Takolander för att värkställa insamlingar i angifna delar af Åland och Egentliga Finlands skärgård. Hr Sjöberg har redan insändt sina samlingar, hvilka införlifvats med arkivet, till hvilket äfven inlösts en af mag. J. Dahlbo insänd samling sägner från Pörtom.

Bland Sällskapets ombudsmän i landsorten ha under året följande förändringar egt rum: Ombudsmannen i Lojo vicehäradshöfding L. Allén, i Willmanstrand häradshöfding A. Lindeqvist samt i Jyväskylä forstmästar O. R. Agricola ha bortflyttat från sina resp. orter. Ombudsmannen i Nystad borgmästaren G. von Qvanten har aflidit samt ombudsmannen i Tammerfors doktor E. Bergroth önskat afgå. Till nya ombudsmän ha antagits: i Lojo stationsinspektor W. Rotkirch, i Nystad konsul E. Savón, i Willmanstrand öfverstelöjtnanten A. P. J. Aminoff, i Jyväskylä doktor Kl. Edgren samt i Tammerfors bokhandlaren E. Wesander.

Bestyrelsen har under året gått i författning om utsträckande af Sällskapets värksamhet äfven till Sverge genom anställande af ombudsmän i Stockholm, Upsala och Lund. Till ombudsman i Stockholm har antagits professor R. Tigerstedt, till ombudsman i Upsala professor Henrik Schück och till ombudsman i Lund docenten O. Sylvan, hvilka samtliga beredvilligt åtagit sig ifrågavarande uppdrag.

Arvid Hultin.

Arkivariens årsberättelse den 5 februari 1899.

Det sist förflutna årets manuskriptskörd har för Svenska Literatursällskapets arkiv varit jämförelsevis ringa. Af Sällskapets stipendiater har endast O. V. F. Sjöberg insändt sina under senaste sommar hopbragta samlingar. De bestå af ett ganska stort antal dansmelodier, marscher, danslekar och folkvisor, hvilka sistnämda innehålla så väl ord som melodier. Herr Sjöberg har härmed kompletterat sina tidigare till Sällskapet inlämnade samlingar af folkmelodier från Österbotten. Hans arbete framhålles såsom synnerligen omsorgsfullt i utförandet och värderikt. Af en broder till förenämde stipendiat, herr H. R. A. Sjöberg, har Sällskapet inlöst ett antal folkloristiska anteckningar om seder och bruk, sägner, lekar, gåtor, ordspråk, spådomar, huskurer, ortnamn m. m., alla samlade i Replot församling i Österbotten. I sammanhang härmed bör nämnas en annan samling från flere österbottniska socknar, företrädesvis Pörtom, hvilken erbjudits till inlösen åt Sällskapet af filosofie magistern J. Dahlbo. Den omfattar folkloristiska ämnen af delvis annnan art än de, hvilka tidigare ingå i arkivets rikhaltiga samlingar och äro därför af särskildt värde. Sådana äro flere ypperliga krigshistoriska sägner, några karaktäristiska religiösa sägner, anteckningar om fornlämningar, traditioner, behandlande den första bosättningen i vissa byar af Pörtom, berättelser om drakgömmor m. m. Härtill komma talrika sägner om troll, naturandar, tomtar och dylikt. Det vore väl om dessa områden af folklore framdeles mer än hittils blefve föremål för våra stipendiaters forskningar.

Af aktstycken hafva endast ett par mindre betydande samlingar införlifvats med Sällskapets arkiv. Den ena utgöres af några tal, dikter och diskussionsprotokoll från en literär ungdomsförening i Åbo under åren 1814 och 1815. Innehållet förefaller skäligen omoget och puerilt. Den andra består af ett antal på finska språket affattade predikningar, tal, ordspråk och trollrunor, delvis med svensk öfversättning, äfvensom af några lapska verser och öfversättningar från Kalevala. Dessa

handskrifter hafva påträffats bland biskop F. M. Franzéns literära kvarlåtenskap hos biskopinnan Grafström i Stockholm och lämnats af baron V. M. von Born till Svenska Literatursällskapet. Fråga har emellertid väkts om att en del af de finska handskrifterna skulle i händelse af baron von Borns begifvande öfverlåtas till Finska Literatursällskapet, dit de rätteligen höra. I manuskriptsamlingen ha ytterligare upptagits handskrifterna till de af Svenska Literatursällskapets korresponderande ledamot doktor Wolrad Eigenbrodt värkstälda öfversättningarna af Runebergs arbeten. Det vidlyftiga manuskriptet har såsom gåfva lämnats åt Sällskapet.

Arkivets bokförråd har ökats hufvudsakligen genom bytesexemplar från korresponderande sällskap. Därtill komma öfverblifna exemplar af de fem nya tomer, som Sällskapet självt sedan föregående årsmöte utgifvit. Den större upplagan af skrifterna utgår numera med 1,700 exemplar, sedan medlemmarnas antal efter den nya teckningen uppgår till omkr. 1,400 personer och fortfarande tyckes vara i stigande.

Elis Lagerblad.

Revisionsberättelse.

Svenska Literatursällskapets i Finland räkenskaper för år 1898, hvilka af undertecknade granskats, visa för året följande:

Vinst- och förlusträkning.

Debet.

Prisbelöningars konto	Fmk	2,000: —
Författarehonorar d:o	„	5,661: —
Tryckningskostnaders d:o	„	6,745: 31
Häftningskostnaders d:o	„	857: 35
Stipendiers d:o.	„	400: —
Inköpta samlingars d:o	„	150: —
Gratifikationers d:o	„	75: —
Transport	Fmk	15,888: 66

Transport	Fmk	15,888: 66
Omkostnaders konto	"	1,562: 50
Annonsers d:o	"	217: 18
Aflöningars d:o	"	960: —
Agio d:o	"	13: —
Ränte d:o	"	1,883: 86
Balans d:o	"	16,147: 26
	Fmk	36,672: 46

Kredit.

Balans konto	Fmk	13,514: 50
Årsmedlemmars fond	"	5,410: —
Intresse konto	"	8,016: 05
Dividenders d:o	"	353: —
Försålda skrifters d:o	"	378: 91
Bidrag ur Längmanska fonden . .	"	1,000: —
Statsbidrag	"	8,000: —
	Fmk	36,672: 46

Balansen vid årets utgång var som följer:

Debet.

Finska statens $3^1/_2$ $^0/_0$ järnvägslån af år 1889	Fmk	8,382: 72
Finlands Hypoteksförenings $4^1/_2$ $^0/_0$ lån af år 1884	"	32,000: —
Helsingfors stads vattenledningslån af år 1876, 5 $^0/_0$	"	20,000: —
D:o $4^1/_2$ $^0/_0$ regleringslån af år 1882	"	21,273: —
Ryska 5 $^0/_0$ prem. lån " " 1864	"	580: 80
Nokia aktiebolags 6 $^0/_0$ lån " " 1884	"	2,000: —
Moskva-Kiew-Voronesch 4 $^0/_0$ lån af år 1895	"	49,600: —
Aktier	"	6,640: —
Bankdepositioner	"	59,000: —
Hos arkivarien innestående	"	232: 03
Transport	Fmk	199,708: 55

Transport	Fmk	199,708: 55
Årsmedlemmars afgifter......	"	650: —
På löpande räkning........	"	5,651: 78
Upplupna räntor..........	"	1,892: 26
Kassa...............	"	1,011: 67
	Fmk	208,914: 26

Kredit.

Victor Höckerts testamentsfond .	Fmk	81,582: 09
Stiftarenes fond..........	"	87,543: 41
Ständiga medlemmars fond....	"	16,722; 62
Bidraget ur Längmanska fonden.	"	4,000: —
Olikviderade räkningars konto..	"	2,918: 88
Vinst- och förlust konto.....	"	16,147: 26
	Fmk	208,914: 26

Behållningen i vinst- och förlusträkningen för 1898 öfversteg 1897 års behållning i samma konto med...........	Fmk	2,632: 76
och fondernas sammanlagda belopp hade under år 1898 ökats med tillsammans...........	"	2,383: 86

Skäl till anmärkning mot förvaltningen har vid revisionen icke förefunnits, hvarför vi tillstyrka full ansvarsfrihet åt Sällskapets styrelse för redogörelseåret 1898.

Helsingfors, den 2 februari 1899.

Leon. Borgström. *Victor Öhberg.*

Funktionärernas sammanträde den 9 februari 1899.

Skreds till uppgörande af budget för år 1899 och beslöts att förelägga Bestyrelsen följande förslag:

Behållning:

Från år 1898			Fmk	16,147: 26
Afdrag af på föregående års budgeter upptagna poster:				
Tillskottsarvode för Prästeståndets protokoll	Fmk	1,400: —		
Häftningskostnader för d:o	„	300: —		
J. Tengströms vitterhetsarbeten	„	3,600: —		
N. G. af Schulténs memoirer	„	1,400: —		
Öfversättningar från 1700-talet	„	1,300: —		
P. Nordmanns valda aktstycken	„	500: —		
Teologins historia II	„	4,000. —		
Kemins historia	„	3,000: —	Fmk	15,500: —
Summa behållning			Fmk	647: 26
Förskotter för år 1899			„	1,502: —
		Summa	Fmk	2,149: 26

Inkomster:

Årsafgifter	Fmk	5,200: —		
Intressen och dividender	„	8,800: —		
Försålda skrifter	„	400: —		
Statsbidraget	„	8,000: —		
Bidrag ur Längmanska fonden	„	1,000: —	Fmk	23,400: —
		Summa inkomst	Fmk	25,549: 26

Utgifter:

Ränta till stiftarnes fond	*Fmk*	4,000: —
Aflöningar	"	960: —
Distributions- och förvaltningskostnader	"	2,040: —
Resestipendier	"	600: —
Förhandlingar och Uppsatser XII	"	3,600: —
Förhandlingar och Uppsatser XIII	"	3,600: —
Tillskott för Öfversättningar från 1700-talet	"	1,700: —
Agata Eleonora Falcks dagboksanteckningar	"	1,000: —
C. Ekmans dagboksanteckningar	"	2,000: —
Mikael Choraeus' bref	"	2,000: —
J. Freses Valda vitterhetsarbeten	"	2,500: —
För oförutsedda ändamål	"	1,549: 26
Summa	*Fmk*	25,549: 26

Enär Sällskapets ombudsman i Vasa öfverläraren V. T. Rosenqvist samt i Torneå öfverforstmästaren F. M. Lagerblad bortflyttat från resp. orter, beslöts att föreslå till ombudsman i Vasa hofrättsrådet Knut Åkesson samt till ombudsman i Torneå doktor Einar Kalm. Med anledning af ombudsmannens i Tammerfors, bokhandlaren E. Wesanders frånfälle beslöts att uppdraga åt arkivarien att vid nästa bestyrelsemöte föreslå ny ombudsman i Tammerfors.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 16 februari 1899.

Skreds till val af Funktionärer för innevarande år. Till ordförande valdes professor M. G. Schybergson med 9 röster, till viceordförande statsarkivarien R. Hausen med 6 röster, till sekreterare amanuensen Arvid Hultin med 9 röster, till arkivarie lektor Elis Lagerblad med 8 röster samt till skattmästare direktör Sigfr. Kullhem med 9 röster.

Då statsarkivarien Hausen afsade sig uppdraget, anstäldes nytt val, hvarvid till viceordförande utsågs professor Ivar Heikel med 6 röster. Professor Elfving erhöll 5 röster.

Det af Funktionärerna uppgjorda förslaget till budget för innevarande år upplästes och godkändes.

Till ombudsman i Vasa antogs hofrättsrådet Knut Åkesson och till ombudsman i Tammerfors herr Albin Lagerblad.

Från den komité, som fått i uppdrag att inkomma med förslag till präglande af en medalj till minne af 50:de årsdagen af FänrikStåls sägners utkommande, hade ingått följande betänkande och protokollsutdrag:

Till Bestyrelsen för Svenska Literatursällskapet i Finland!

Jämte det Komitén får till Bestyrelsen öfverlämna protokollen för dess sammanträden, anhåller Komitén att härmed få sammanfatta sina beslut i följande förslag:

I. Medaljen borde blifva af 18:de storleken, präglas i silfver och koppar samt i ett så stort antal, som en förutskeende subskription gifver anledning till.

II. Åtsidan prydes af skaldens porträtt vid medelålder med omskriften: Joh. Ludv. Runeberg. Frånsidan upptager en bild, framställande Runebergs sångmö, räckande en lagerkrans åt en sårad finsk krigare från 1808. Ofvanom bilden omskriften: Fänrik Ståls Sägner 1848—1898. I afskärningen: Svenska Lit. Sällsk. i Finland 12 Dec. 1898.

Tvänne förslagsritningar, uppgjorda af undertecknad Edelfelt, medfölja för att till skulptören öfverlämnas till sådant begagnande, som han kan finna anledning till.

III. Medaljen utföres å härvarande myntvärk och bör Bestyrelsen i sådant hänseende vända sig till Kejs. senaten med anhållan att medaljen såsom egande fosterländsk betydelse finge på Statens bekostnad utföras, med skyldighet för Sällskapet att betala endast sedvanligt pris för metallen. Ansökan till Kejs. senaten bör åtföljas af eskissritningar, upptagande bilder och inskrifter.

IV. För den händelse ansökan beviljas, torde kostnaden för hvarje exemplar i silfver uppgå till omkring 10 mark, i koppar till mark 2: 20.

Helsingfors den 15 februari 1899.

C. G. Estlander.

Albert Edelfelt med reservation. *Mauritz Hallberg.*

Thorsten Waenerberg.

Måndagen den 16 januari 1899 kl. half 7 e. m. sammanträdde i Universitetets sång- och musiksal, på kallelse af statsrådet C. G. Estlander, herrar artisten Alb. Edelfelt, handlanden M. Hallberg och intendenten Th. Waenerberg för att uppgöra förslag till den medalj, som Svenska Literatursällskapet i Finland vid allmänt möte den 12 december 1898 beslutit prägla med anledning däraf att 50 år förflutit sedan Fänrik Ståls sägner första gången utkommo. Statsrådet Estlander uppläste en skrifvelse från Bestyrelsen för Sv. Lit. sällskapet, däruti åt honom uppdrogs att i egenskap af ordförande sammankalla komitén. Undertecknad Waenerberg anmodades att föra protokollet.

Medaljen borde blifva af 18:de storleken, präglas i silfver och koppar, samt i så stort antal, som en förutgående subskription gåfve anledning till. Kopparn valdes framom bronsen, hvars större hårdhet lätt föranleder stamparnas sprängning, såsom erfarenheten vid präglingen af Finska Konstföreningens jubileumsmedalj utvisar, då icke färre än fyra särskilda stampar måste göras. Subskriptionen kunde lämpligast ske hos Sällskapets herrar ombudsmän i landsorten samt i ett par af hufvudstadens boklådor.

Medaljens åtsida prydes af skaldens porträtt vid medelålder med omskriften: Joh. Ludv. Runeberg.

Hvad frånsidan beträffar, framstäldes tvänne olika förslag, det ena att inom en lagerkrans endast skulle anbringas en inskription på svenska, hvilken skulle angifva ändamålet med medaljens präglande, det andra att medaljen borde upptaga en bild föreställande Runebergs sångmö, räckande en lagerkrans åt en sårad finsk krigare från 1808. Efter någon diskussion segrade det senare förslaget. Artisten Edelfelt erbjöd sig att uppgöra och till nästa sammanträde inlämna en eskiss till denna bild, hvilket anbud med tacksamhet antogs. På frånsidan skulle dessutom följande inskrifter anbringas: Såsom omskrift: Fänrik Ståls Sägner 1848—1898, och i afskärningen: Svenska Lit. Sällskapet lät prägla medaljen den 12 Dec. 1898.

Då Svenska Literatursällskapet vid ofvannämda allmänna möte redan beslutit att öfverlämna medaljens modellerande åt

skaldens son, skulptören Valter Runeberg, återstod för komitén endast att förena sig om lämpligheten af detta arrangement.

Angående orten för medaljens präglande framstäldes tvänne alternativa förslag: det ena att låta utföra medaljen vid myntvärket i Helsingfors, i hvilket fall anhållan borde göras hos Kejs. senaten om att få arbetet utfördt endast mot ersättning af kostnaderna för metallen, det andra att en förfrågan skulle göras hos medaljgravören, professor J. A. Lindberg i Stockholm angående kostnaderna för skärning af stamparna och medaljens prägling vid kongl. svenska myntvärket. Undertecknad åtog sig att vid en snart förestående resa till Stockholm besöka professor Lindberg i sådant afseende.

In fidem:

Thorsten Waenerberg.

Tisdagen den 14 februari 1899 kl. half 7 e.m. sammanträdde i Universitetets sång- och musiksal komitén för uppgörande af förslag till medalj med anledning däraf att 50 år förflutit sedan Fänrik Ståls sägner första gången utkommo. Närvarande voro artisten Alb. Edelfelt och intendenten Th. Waenerberg. Komiténs ordförande, statsrådet C. G. Estlander, var af sjukdom förhindrad att tillstädeskomma.

Protokollet för den 16 januari 1899 upplästes och godkändes.

Beslöts att för vinnande af bättre utrymme inskriptionen i afskärningen å medaljens frånsida skulle förkortas till: Svenska Lit. Sällsk. i Finland. 12 Dec. 1898.

Artisten Edelfelt inlämnade tvänne något olika förslag jämte sex mindre eskisser till frånsidans bild och skulle dessa medfölja komiténs skrifvelse till Svenska Lit. sällskapets Bestyrelse. Åt förslaget n:o 1 gafs företräde.

Intendenten Waenerberg meddelade att han besökt professor J. A. Lindberg i Stockholm, hvilken lämnade den upplysning, att en medalj af 18:de storleken komme att kosta, på kongl. svenska myntvärket i Stockholm, i silfver 9 kronor, i koppar 2 kronor, hvartill komme 800 kronor för stamparnas förfärdigande. På medaljens pris beviljas 20 $^{0}/_{0}$ rabatt, i händelse upplagan öfverstiger 50 exx., men däremot ansvarar myntvärket icke för stamparna, utan måste beställaren i händelse

af deras sprängning anskaffa nya. Tillstånd till en medaljs prägling å kongl. svenska myntvärket måste ansökas hos kongl. vitterhetsakademin, hvarvid förslag och teckningar böra inlämnas till akademin.

In fidem:

Thorsten Waenerberg.

Förslaget åtföljdes af följande reservation af artisten Albert Edelfelt:

Reservation.

Emot mom. III i det den 15 febr. dagtecknade förslaget ber undertecknad vördsamt att få framställa en reservation.

I nämda moment säges att medaljen bör utföras på myntvärket härstädes. Emellertid vågar jag påpeka det af mig vid mötet den 16 januari framstälda alternativa förslaget, det nämligen, att själfva skärningen af stampen borde utföras under den utmärkta svenska medaljören professor J. A. Lindbergs ledning.

Medaljkonsten, som under större delen af detta sekel legat i lägervall, har under de sista decennierna, isynnerhet genom de franska mästarne Roty och Chaplain, gjort ett väldigt uppsving, något som dock icke gjort sig gällande här hemma. Då nu i Sverge finnes en ypperlig konstnär som följt med sin tid, och då det vid detta tillfälle gäller att hedra FänrikStåls sägner, det betydelsefullaste konstvärk som sett dagen i vårt land, hvilket åter innebär att minnesmärket, medaljen, bör vara ett fullödigt konstvärk, borde väl alt göras för att det konstnärliga utförandet blefve så utmärkt som möjligt. Mycket beror på stampens skärning, som ju icke göres af konstnären själf, och som därför bör lämnas i fullt kompetenta, konstnärliga händer.

Dock bör naturligtvis i detta fall Walter Runeberg, som fått sig arbetet anförtrodt, äga full bestämmanderätt angående sättet för stampens skärande, och har jag tillåtit mig anföra ofvanstående endast såsom uttryck för min personliga mening.

Helsingfors den 16 febr. 1899.

Albert Edelfelt.

Efter en kort diskussion, hvarvid herr Th. Wæenerberg utförligt motiverade den af komiténs flertal omfattade åsikten, att medaljen borde präglas här i landet, beslöts att anmoda

skulptören Walter Runeberg att i enlighet med komiténs förslag modellera den af Sällskapet beslutna medaljen, och skulle de af herr Edelfelt uppgjorda eskisserna till figurerna å medaljen äfvensom komiténs förslag tillställas herr Runeberg för att sätta honom i tillfälle att, ifall han så önskade, till Bestyrelsens nästa möte, då ärendet kommer att upptagas till slutlig behandling, inkomma med yttrande i frågan.

Professor Elfving anmälde, att han på grund af jäf icke hade deltagit i detta beslut.

Skattmästaren meddelade att Ständerna vid 1897 års landtdag ur Längmanska testamentsfondens vinstmedel bl. a. anslagit åt Svenska Literatursällskapet i Finland Fmk 3,000 samt åt „Finska Literatursällskapet och Svenska Literatursällskapet i Finland hvardera 2,000 mark att användas såsom pris för literära arbeten utkomna efter 1896", således åt Svenska Literatursällskapet tillsammans 5,000 mark, hvilket belopp lyftats under 1897 års förlopp.

På grund häraf beslöts att vid årsmötet den 5 februari 1900 utdela det ur Längmanska fonden anslagna priset för literära arbeten utgifna under åren 1897, 1898 och 1899.

Professor R. Tigerstedt hade insändt en del af manuskriptet till Kemins historia vid Åbo universitet, hvars tryckning omedelbart skulle vidtaga.

Från ecklesiastikexpeditionen i Kejs. senaten hade ingått följande skrifvelse:

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Jämte det Ecklesiastik Expeditionen får meddela Svenska Literatursällskapet, att Kejserliga Senaten vid den 1 innevarande februari skedd föredragning af Svenska Literatursällskapets och Finska Literatursällskapets förslag till premiering af i landet under åren 1896—1897 utkomna skönliterära arbeten tilldelat skriftställaren Juhani Aho (Brofeldt) tretusen mark för det af honom utgifna arbetet „Panu" och ettusen mark skriftställaren Konni Zilliacus för hans samling af berättelser benämnd „Nya utvandrarehistorier", samt att återstoden af det för ändamålet beviljade anslaget för året 1898 eller ettusen mark, hvilka Kejserliga Senaten icke ansett sig kunna tillerkänna någon författare på finska eller svenska språket för af

dem under ofvannämda tid utgifna arbeten, lagts till anslaget för innevarande år, får Expeditionen, i anledning af stadgandet i nådiga brefvet af den 22 februari 1898, anmoda Svenska Literatursällskapet att i samråd med Finska Literatursällskapet uppgöra och hit insända förslag till premiering af i landet under året 1898 på finska eller svenska språket utkomna skönliterära arbeten.

Z. Yrjö-Koskinen.

J. N. Bärnlund.

Ärendet bordlades till nästa sammanträde.

Sällskapets stipendiat, studeranden Alfons Takolander, hade i bref till ordföranden utbedt sig någon förlängning af fataljetiden för inlämnande af sina folkloristiska samlingar, hvilka han lofvade insända inom februari månad. Härtill bifölls.

Statsarkivarien Hausen meddelade att manuskriptet till auditör C. Ekmans dagboksanteckningar från 1788—1790 års krig numera var färdigt till tryckning.

Uppdrogs åt herr Hausen att ombesörja tryckningen af arbetet, som skulle utgifvas i det mindre formatet.

På förslag af Ordföranden öfverlämnades åt Funktionärerna att vid tillfälle taga i öfvervägande, huruvida skäl vore att skrida till någon förhöjning af författarehonoraren för särskilda af Sällskapets publikationer.

Folkhögskoleföreståndaren J. Klockars hade såsom svar å den från Bestyrelsens sida till honom riktade påminnelsen att insända fortsättningen till den af honom uppgjorda ordboken öfver Malaksmålet, afgifvit följande förklaring:

Med anledning af Eder förfrågan angående fortsättningen till Malaksmålet ber att få meddela, att jag omöjligen kan lämna någon bestämd uppgift om, när detta för tio år sedan började arbete kan fortsättas. Efter det jag 1890—91 sammanträffat och rådgjort med prof. J. A. Lundell m. fl., kom jag att finna uppställningen i min ordbok mindre ändamålsenlig och ljudens beteckning delvis oriktig, hvarför jag tänkte på en fullständig omarbetning. Men sedan jag fördes in på denna bana — folkhögskolans — har min tid varit så strängt upptagen af folk-

bildningsarbete och praktiska bestyr, att jag ej hunnit återupptaga ordboksarbetet eller studera hithörande förhållanden. Numera anser jag mig ej kunna fortsätta arbetet, förrän jag grundligare på ort och ställe studerat målet. Skulle tillfälle härtill gifvas instundande sommar, skall jag göra det, men för närvarande kan ingenting säkert ordas härom. Kronoby, den 18 januari 1899.

Högaktningsfullt

Johannes Klockars.

Genom Sällskapets nitiska ombudsman i Nyslott hade följande tolf personer tecknat sig som årsmedlemmar i Sällskapet: enkefru Hilda Björkman, Nyslott, fru Karin Cannelin d:o, godsegaren Oskar Ekman, Rantasalmi, kollegan Artur Grönroos, Nyslott, handlanden Mikael de Haartman, Bordeaux, apotekaren K. A. Hultman, Jorois, provisor Sixten Knifsund, Nyslott, bankdirektör Georg Lönneström, d:o, jordbruksdirektör A. W. N. Mölsé, d:o, telegrafchefen G. Strömberg, d:o, ingeniör Georg Sundström, Oravi, godsegaren Axel Ungern, Rantasalmi.

Arvid Hultin.

— —

Funktionärernas sammanträde den 23 mars 1899.

Enligt Bestyrelsens uppdrag skreds till öfverläggning angående ifrågasatt förhöjning af arvodena för i Sällskapets skrifter offentliggjorda publikationer. Enhälligt ansågs en förhöjning af författarehonoraren vara af omständigheterna påkallad, för att uppmuntra till lifligare literär värksamhet för Sällskapets syften. Den hittils följda tariffen med fixa belopp för de tre olika slagen af publikationer befans icke vara praktisk och fullt rättvis, utan beslöts att för Bestyrelsen föreslå antagandet af en latitudinär tariff med ett minimi- och maximibelopp för de

särskilda arterna af publikationer. Vidare beslöts att omfatta följande af skattmästaren uppgjorda detaljförslag till förändring af den nu gällande tariffen:

1:o. För större originalarbeten eller afhandlingar, öfverskridande ett tryckark, för hvilka hittils erlagts 96 mark per ark, skulle arvodet hädanefter beräknas från 100 till 140 mark per ark.

2:o. För mindre uppsatser i original, understigande ett tryckark, för hvilka arvodet utgjort 64 mark per ark, skulle i honorar erläggas från 64 till 100 mark per ark.

3:o. Arvodet för utgifvande af handlingar, aktstycken m. m., hvilket hittils utgått med 30 mark för det mindre och 40 mark för det större formatet, skulle beräknas från 40 mark minimum till 64 mark maximum.

4:o. Arvodet för förhandlingarna skulle höjas från 96 till 120 mark per ark.

5:o. För korrekturläsning, då sådan i anledning af någon författares frånvaro från orten kommer i fråga, skulle ersättning utgå enligt beräkning från 10 till 16 mark per ark.

Slutligen beslöts att föreslå att beräkningen af arvodet enligt den uppgjorda skalan skulle efter hvarje arbetes utkommande värkställas af Funktionärerna. I sådana fall, där tariffen af en eller annan anledning icke vore tillämplig, egde Funktionärerna inkomma med särskildt förslag till Bestyrelsen.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 23 mars 1899.

Upptogs till behandling den från senaste möte hvilande frågan om präglande af en medalj till minne af 50:de årsdagen af FänrikStåls sägners utkommande. Skulptören Walter Runeberg, som på Bestyrelsens anmodan åtagit sig modelleringen af medaljen, förevisade vid mötet af honom uppgjorda modeller. Åtsidan

utvisade skaldens porträtt vid medelålder med omskriften Joh. Ludv. Runnberg. Frånsidan upptog en bild framställande fosterlandet, som räcker en lyra åt Runebergs sångmö. Ofvanom bilden omskriften Fänrik Ståls sägner 1848—98. I afskärningen: Svenska Lit. Sällsk. i Finland 12 dec. 1898. Mötet godkände enhälligt det af herr Runeberg uppgjorda förslaget och beslöt att medaljen skulle präglas å härvarande myntvärk. Innan närmare åtgärder i saken vidtagas, uppdrogs åt herr Runeberg att till nästa möte anskaffa prof och prisuppgifter å medaljer af olika storlek.

Ordföranden uttalade till herr Runeberg Bestyrelsens tacksägelse för att han beredvilligt åtagit sig medaljens modellering.

Från Finska literatursällskapet hade ingått följande skrifvelse:

Suomen Ruotsalaiselle Kirjallisuus-seuralle.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura saa tämän kautta kunnioittaen ilmoittaa, että Seura Keisarillisen Senatin Kirkollis-asiain Toimituskunnalta tulleen kirjoituksen johdosta menneen helmikuun 6:nnelta kokouksessaan nykyisen Maaliskuun 1:nä keskuudestaan valitsi kolme jäsentä yksissä neuvoin Ruotsalaisen Kirjallisuus-seuran valitsemain edusmiesten kanssa täydellä päätösvallalla tekemään ja Keisarilliseen Senatiin lähettämään ehdotuksen palkintojen antamisesta kirjailijoille heidän vuonna 1898 tässä maassa suomen- tai ruotsinkielellä julkaisemistaan alkuperäisistä kaunokirjallisista teoksista ja valitsi Seura edustajikseen professorit E. N. Setälän, J. V. Söderhjelmin ja O. E. Tudeerin sekä heidän varamiehikseen tohtori K. Grotenfeltin ja lehtori B. F. Godenhjelmin.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puolesta:

Arvid Genetz.

F. W. Rothsten.

Då med anledning af denna skrifvelse den till dagens möte ajournerade premieringsfrågan upptogs till behandling, framhöll Ordföranden att det i ecklesiastikexpeditionens skrifvelse använda uttrycket „i landet utkomna skönliterära arbeten“,

hvilket, enligt hvad man hade sig bekant, öfverensstämde med senatens protokoll i denna fråga, lämnade rum för olika tolkning, i det det förblef oafgjordt, huruvida därmed afsågs endast i Finland trykta arbeten eller om äfven i Sverge utkomna arbeten af finska författare kunde komma i fråga. Han föreslog därför att Bestyrelsen skulle ingå till Kejs. senaten med anhållan om förklaring, huru uttrycket rätteligen borde förstås. Förslaget bifölls och uppdrogs åt hrr R. Hausen, M. G. Schybergson och R. von Willebrand att till nästa möte inkomma med förslag till skrifvelse till senaten.

För att bestämma uppteckningsorterna för de folkloristiska insamlingarna under instundande sommar och till Bestyrelsen inkomma med förslag rörande andra i samband med stipendiernas bortgifvande stående frågor, tillsattes en komité af tre personer och utsågos till medlemmar af densamma lektor H. Bergroth, professor A. O. Freudenthal och rektor E. Lagus.

Fröken Jaquette af Schultén hade meddelat Ordföranden, att hon numera slutfört redigeringen af värkliga statsrådet N. G. af Schulténs memoirer och anhållit att hon själf finge trycka manuskriptet, som hon önskade att skulle blifva en skild del för sig och föregås af ett porträtt af memoirförfattaren. Till dessa önskningsmål bifölls och uppdrogs åt hrr Hausen och Schybergson att genomgå det slutligt redigerade manuskriptet, innan tryckningen vidtager.

Skattmästaren redogjorde för Funktionärernas förslag till förhöjning af arvodena för i Sällskapets publikationer offentliggjorda arbeten.

Herr Lagus påyrkade en särskild beräkningsgrund för handlingar i det större och i det mindre formatet.

Sedan härtill anmärkts, att den nya tariffen genom sin minimi- och maximiskala gjorde det möjligt att taga hänsyn äfven till formatets olikhet, godkändes Funktionärernas förslag enhälligt och oförändradt.

Från herr H. R. A. Sjöberg i Replot hade ingått tvänne folkloristiska samlingar, den ena innehållande uppteckningar rörande vidskepliga seder och bruk i Replot, den andra rörande fisket, säljakten och båtbyggnaden därstädes. Den förra samlingen, som hade granskats af herr Lagus, beslöt Bestyrelsen

på herr Lagus förslag att inlösa för 100 mark. Den senare samlingen öfverlämnades till granskning åt lektor H. Bergroth.

Sällskapets stipendiat från senaste sommar, student A. Takolander, hade insändt sina folkloristiska uppteckningar, jämte följande reseberättelse:

Berättelse öfver undertecknads resa, såsom Svenska Literatursällskapets stipendiat, i delar af västra Finlands och Ålands skärgård sommaren 1898.

Efter att ha erhållit underrättelsen om att jag blifvit antagen till Sällskapets stipendiat reste jag med första ångbåtslägenhet den 4 juni via Åbo till Åland, Föglö, där jag uppehöll mig till den 10 än här och än där i byarna, hufvudsakligast i norra och östra delarna af socknen, hvarest, såsom man sagt mig, man borde kunna göra de rikligaste skördarna. Sistnämda dag reste jag från Hastersboda, den östligaste byn i Föglö, öfver till Kökars kapell, där jag uppehöll mig t. o. m. den 18, görande besök i hvarje by och så godt som hvarje gård. Min folkloristiska skörd i Kökar var: *27 gåtor, 76 ordspråk, 100 nummer skrock och vidskepelse, 1 lek utan sång, 24 nummer krigsminnen, historiska sägner och lokaltraditioner, 61 ord och uttryck, 23 nummer „diverse“* *), *48 bomärken, 37 tydor, 6 ringlekar,* (utan medfölj. melodi) samt *1 dansmelodi.* — Vid samlandet gick jag (här likasom å de andra orterna) i allmänhet så till väga, att jag besökte samma gård två eller — om jag fann det löna sig — flere gånger. Under tiden emellan mina besök hade man i gården hunnit påminna sig mycket, som man ej vid första besöket kom i håg, och sålunda gjorde jag vid andra och tredje besöket merändels de största skördarna.

I Föglö, dit jag reste tillbaka från Kökar, uppehöll jag mig till den 29, ständigt ströfvande omkring från by till by, hufvudsakligast enligt anvisning af socknens ståndspersoner o. a. Hufvudstationsorten var Degerby. Då jag lämnade orten, hade jag där insamlat: *80 gåtor, 49 ordspråk och talesätt, 30 nummer skrock och vidskepelse, 3 lekar utan sång, 9 nummer krigsminnen, historiska sägner och lokaltraditioner, 49 ord, 3 nummer „diverse“, 8 bomärken, 2 ringlekar* (utan medfölj. melodi) och *19 dansmelodier och marscher.*

---

*) Till „diverse“ har jag anfört alt sådant, som utan att kunna räknas till någon af de andra grupperna, likväl synts mig kunna ega sitt lilla intresse och altså äfven ett visst litet anspråk på att bli uppttecknadt. Äfvenså har jag under samma hufvudrubrik fört *bomärken* och tydor.

I Sottunga kapell, dit jag stälde kosan från Föglö, besökte jag den enda egentliga byn, Sottunga, där de flesta i församlingen bo. Jag dröjde där 3 dygn och begaf mig så till kapellets största utby, Mosshaga „enstaka", vackert belägen N. om „Storsottunga". Där uppehöll jag mig 2 dygn och gjorde en relativt riklig insamling.

Skörden i Sottunga kapell var: *38 gåtor, 159 ordspråk och talesätt, 25 nummer vidskepelse och skrock, 8 lekar utan sång. 9 krigsminnen, historiska sägner och lokaltraditioner, 11 ord, 16 nummer „diverse", 21 bomärken, 15 ringlekar* (hvaraf två åtföljas af melodier).

Kumlinge blef den ort jag därnäst besökte. Under den vecka jag vistades där samlade jag *32 gåtor, 257 ordspråk och talesätt, 36 nummer skrock och vidskepelse, 9 lekar utan sång, 6 krigsminnen, historiska sägner och lokaltraditioner, 23 ord, 4 nummer „diverse", 61 bomärken, 23 ringlekar* (af hvilka 12 med åtföljande melodier) och *4 dansmelodier och marscher.*

I Houtskär uppehöll jag mig till den 15 juli, besökte många byar och skördade *54 gåtor, 264 ordspråk, 35 nummer skrock och vidskepelse, 1 lek utan sång, 5 nummer krigsminnen, historiska sägner och lokaltraditioner, 21 ord, 9 nummer „diverse", 9 tydor* och *4 ringlekar* (alla åtföljda af melodi).

Från Houtskär stälde jag resan till Korpo, där jag gjorde mina sista insamlingar, omfattande *16 gåtor, 98 ordspråk, 23 nummer skrock och vidskepelse, 11 krigsminnen, historiska sägner och lokaltraditioner, 3 nummer „diverse" och 3 tydor.*

Lördagen den 23 juli anlände jag till Åbo för att därifrån fortsätta resan hem. Min färd var sålunda afslutad efter att hafva tagit en månad och 19 dagar i anspråk och som resultat lämnat inalles *247 gåtor, 903 ordspråk och talesätt, 250 nummer skrock och vidskepelse, 22 lekar, 64 krigsminnen, historiska sägner och lokaltraditioner, 165 ord, 58 nummer „diverse", 138 bomärken, 49 tydor, 50 ringlekar* (af hvilka 18 äro åtföljda af melodier) *samt 24 dansmelodier och marscher, upptagande tillsammantaget 13 häften samt 3 notark.*

Såväl ordspråken och talesätten som gåtorna och det öfriga äro mestadels upptecknade på högsvenska af orsak, att jag behorskar hvarken de västfinska eller åländska bygdemålen. Bygdemål har jag användt blott då karaktäristiska ord och vändningar vid öfversättningen skulle gått förlorade.

Mycket vanliga ordspråk såsom „Morgonstund har guld i mun", „Bättre sent än aldrig" o. a. d. har jag naturligtvis icke upptecknat; icke häller de i „Boken om vårt land" förekommande ordspråken och gåtorna, som flerstädes äro mycket allmänna. Annars har jag följt regeln: „hällre för mycket än

för litet", hvaraf följden blifvit, att nog grofkorniga saker icke sällan fått plats i samlingarna. Jag har emellertid ej velat utmönstra dylika „grofkornigheter", emedan de ofta äro af mångsidigt värde.

Utöfver hvad som ålegat mig att samla har jag upptecknat dialektord *), tydor och bomärken äfvensom „diverse" i hopp om att de kanhända kunde ega något värde för Sällskapet.

Till befolkningen öfveralt där jag for fram står jag i djup tacksamhetsskuld för välvilligt tillmötesgående och grundliga upplysningar. Särskildt bevarar jag i detta afseende flere enskilda personer af såväl ståndspersonsklassen som allmogen i tacksamt minne. Här nämner jag inga andra än de två, som godhetsfullt bistått mig i melodiuppteckningarna: orgelnisten A. Rosander i Föglö och orgelnisteleven A. Fredriksson i Kumlinge.

Pargas, den 9 mars 1899.

Alfons Takolander.

Åt herr Lagus uppdrogs att genomgå samlingarna och afgifva utlåtande öfver desamma.

Fröken B. Elfving i Åbo hade till Sällskapet förärat ett kväde, hvilket enligt tradition i Lovisa stad diktats i anledning af en därstädes hållen bal vid Gustaf IV Adolfs besök 1802(?). Uppteckningen är gjord omkring 1870 af aflidne lektor Ruuth. Poemet skulle förvaras i arkivet.

Enär det nya huset för de vetenskapliga och literära sällskapen närmar sig sin fullbordan, hade Bestyrelsen anmodats att välja medlemmar till en komité, som egde öfverlägga om huru de särskilda föreningarna skulle inrätta sig i det nya huset. Till medlemmar i denna komité utsågos arkivarien lektor Lagerblad och sekreteraren amanuensen Hultin.

Arvid Hultin.

*) I beteckningen af dessa har jag icke varit konsekvent. Ibland har jag näml. användt högsvensk, ibland — för tydlighets skull — landsmålsbeteckning.

Funktionärernas sammanträde den 20 april 1899.

Arvodet för professor M. G. Schybergsons från trycket utgifna arbete „Jakob Tengströms vittra skrifter i urval“ fastställdes till 120 mark per ark för lefnadsteckningen samt 50 mark per ark för dikterna.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 20 april 1899.

Till definitivt afgörande upptogs frågan om Fänrik Ståls medaljen. Sedan skulptören Valter Runeberg förevisat medaljer af olika storlek, bestämde sig mötet för en medalj af 21 svenska linjers storlek. Vidare godkändes följande af ordföranden affattade förslag till skrifvelse till Kejs. senaten:

„Sedan inom Svenska Literatursällskapet i Finland fråga väkts att genom slående af en medalj befästa minnet af 50:de årsdagen af Fänrik Ståls sägners utkommande och denna tanke vunnit Sällskapets odelade bifall, får Sällskapets bestyrelse, som fått beslutets värkställande sig ombetrodt, anhålla om E. K. M:s Nådiga tillstånd till sagda minnespennings utgifvande.

Då emellertid Sällskapets tillgångar icke medgifva arbetets utgifvande på dess egen bekostnad, vågar Bestyrelsen ytterligare och i lika underdånighet anhålla det medaljen finge utan ersättning från Sällskapets sida graveras och präglas i Finska Statsvärkets myntvärk härstädes, hvarvid Sällskapet skulle bekosta de till präglingen erforderliga metaller.

Och får Bestyrelsen i sådant afseende bifoga af skulptören Walter Runeberg uppgjorda modeller till medaljen, som enligt Bestyrelsens därom fattade beslut komme att blifva af 21 svenska linjers storlek.“

Upplästes följande förslag till skrifvelse till Kejs. senaten, uppgjordt af de på senaste möte utsedda komiterade, herrar R. Hausen, M. G. Schybergson och R. von Willebrand:

„Sedan E. K. M. genom skrifvelse af den 6 februari 1899 behagat anbefalla Svenska Literatursällskapet i Finland att i samråd med Finska Literatursällskapet uppgöra och till Kejserliga senaten insända ett förslag till premiering af i landet under år 1898 på svenska eller finska språket utkomna skönliterära arbeten, får Svenska Literatursällskapets bestyrelse, med anledning af att redan bland de af bägge literatursällskapen för bedömande af 1896 och 1897 års skönliteratur tillsatta delegerade olika meningar förspordes beträffande rätta betydelsen af uttrycket „i landet utkomna originalarbeten", i underdånighet anhålla om förklaring af dessa ords innebörd.

Det har nämligen anförts att orden kunde tänkas åsyfta endast sådana arbeten, som blifvit utgifna på inhemskt förlag. Vore detta E. K. M:s afsikt, så blefve otvifvelaktigt en icke ringa del af vårt lands skönliteratur utesluten från prisbelöningen, enär ju, enligt hvad erfarenheten visat, i Finland författade arbeten endast genom förmedling af svenska förläggare vinna spridning inom Skandinavien och våra inhemska vittra författare väl alltid af sitt välförstådda och berättigade intresse skulle föranledas att söka nå en så vidsträkt läsarekrets som möjligt Hade antydda grundsats gjorts gällande, ifall premiering förekommit t. ex. på Runebergs och Topelii tid, så skulle således af detta skäl priset i många fall icke kunnat tilldelas någondera af vår literaturs två störste män. Såsom en belysande parallell må äfven antydas, att om exempelvis i Norge vid utdelandet af statens understöd och belöningar en slik synpunkt gjorde sig gällande, knapt ett enda af detta lands nutida literära storvärk kunnat inbringa sin upphofsman sådan uppmuntran.

Svenska Literatursällskapets bestyrelse ville så mycket mindre tänka sig ifrågavarande ord tydda i sistnämda riktning, som hvarken den underdåniga ständerpetition, hvilken föranledt E. K. M:ts nådiga åtgärd, eller öfriga saken berörande handlingar från 1897 års landtdag hänvisa till att premieringen tänkts begränsad af hänsyn till förlag eller tryckningsort.

Bestyrelsen vågar med afseende härå i underdånighet anhålla om förklaring därhän, att vid fullgörandet af E. K. M:s uppdrag äfven sådana arbeten finge tagas i betraktande, som, ehuru på utländskt förlag utgifna, författats af inhemska författare och i den inhemska bokhandeln blifvit tillgängliga för allmänheten."

Förslaget godkändes och skulle, undertecknadt af Bestyrelsens samtliga medlemmar, genom sekreteraren inlämnas till Kejs. senaten.

Från komitén för de folkloristiska forskningarnas anordnande under instundande sommar hade ingått följande betänkande:

Till Bestyrelsen för Svenska Literatursällskapet i Finland.

På Bestyrelsens mars-möte utsedda att inkomma med förslag angående de af Sällskapet bekostade folkloristiska forskningarna under nästinkommande sommar, samt angående andra i samband därmed stående frågor, ha undertecknade äran att afgifva följande utlåtande:

1) Resp. i budgeten observerade medel borde anslås till tre stipendier à 200 mark för folkloristiska uppteckningar under sommarmånaderna i Nyland, i Österbotten och på Åland. Hugade aspiranter borde underrättas om att af stipendierna 150 mark stode att lyftas vid anträdandet af resan, återstoden omedelbart efter det upptecknade materialets insändande till Sällskapet, hvilket borde ske före utgången af januari månad år 1900.

2) Stipendiaten i Nyland borde besöka Raseborgs härad, stipendiaten i Österbotten socknarna Pedersöre, Larsmo och Purmo, och borde af dem upptecknas historiska sägner, lokaltraditioner, skrock och vidskepliga bruk, ordspråk, gåtor, bomärken, lekar, och om möjligt äfven dansmelodier. På Åland skulle besökas socknarna Eckerö och Hammarland, och borde stipendiaten där insamla liknande material som stipendiaterna i öfriga landskap, men därjämte och företrädesvis uppteckna berättelser om och skildringar från de gamla *postrotarnas* färder emellan Åland och Sverge.

3) Ett extra stipendium à 200 mark borde anslås för en försöksvis anordnad uppteckning af *namn* på byar, gårdar, torp, sjöar, fjärdar, sund, vikar, åar, holmar, uddar, skogar, bärg, ängar, åkrar samt öfriga större och mindre områden inom någon viss socken, förslagsvis Pyttis; och borde Sällskapet, efter vunnen erfarenhet om resultatet af denna första stipendiatresa, under följande år genom lämpliga understöd befordra liknande forskningar uti samtliga kommuner med helt och hållet eller delvis svensk befolkning.

4) Sedan af sekreteraren uppsatt annons i lämpliga tidningar ingått och ansökningarna inkommit, egde undertecknade inkomma med förslag angående bortgifvandet af resp. stipendier.

Helsingfors den 12 april 1899.

A. O. Freudenthal. *Hugo Bergroth.* *Ernst Lagus.*

Förslagets två första punkter godkändes oförändrade. Tredje punkten föranledde en liflig diskussion, hvarunder olika meningar uttalades, huruvida samtliga ortnamn i en kommun borde upptecknas eller endast sådana namn, som erbjöde språkligt intresse. Mötet förenade sig om komiténs förslag att nästa sommar anordna på försök en uppteckning af samtliga ortnamn i en kommun. Dock godkändes icke den af komitén föreslagna socknen Pyttis, utan uppdrogs åt komitén, förstärkt med herr R. Hausen samt sekreteraren, att i stället föreslå någon socken i Egentliga Finlands skärgård eller på Åland, exempelvis Korpo och Houtskär eller Saltvik. De lediga stipendierna skulle i vanlig ordning ansökas hos Bestyrelsens ordförande före den 15 nästkommande maj samt ansökningshandlingarna därefter granskas af komitén, som egde att till Bestyrelsens nästa möte inkomma med förslag om stipendiernas bortgifvande.

Rektor E. Lagus afgaf följande utlåtande öfver tvänne inkomna folkloristiska samlingar:

Herr *Alfons Takolander*, stipendiat sommaren 1898, har insändt en särdeles rikhaltig samling folklore från Föglö, Kökar, Sottunga, Kumlinge, Houtskär och Korpo. Samlingen omfattar inalles 50 ringlekar med 18 melodier, 247 gåtor, 903 ordspråk och talesätt, 250 numror skrock och vidskepelse, 22 lekar utan sång, 64 krigsminnen, historiska sägner och lokaltraditioner, 49 tydor (om väderleken etc.), 165 dialektord, 138 bomärken, 58 numror „diverse“ samt 24 dansmelodier och marscher. Den detaljerade reseberättelsen föreslås till publicering bland Sällskapets „förhandlingar“. — Samlingen är en af de värdefullaste som hamnat i Sällskapets arkiv, och vittnar alt igenom om stipendiatens intresse för ämnet, samvetsgrannhet och skicklighet. — De medföljande melodierna äro öfverhufvudtaget ganska intressanta, men några af dem lida af fel, hvilka emellertid delvis äro lätta att korrigera (oriktig taktindelning, oriktig *för*teckning). — Stipendiaten rekommenderas till 75 marks gratifikation.

Herr *M. Forss*, stipendiat sommaren 1897, har ändtligen insändt sin skörd jämte en knapphändig „reseberättelse“. Den ganska obetydliga samlingen omfattar en uppsats om „Frieriet och bröllopsfirandet i Malax“, 30 ordspråk och ordstäf från samma socken, en uppsats „om rådarin“ från Petalaks, dessutom ett

mindre antal ordstäf, gåtor etc. från Petalaks, diverse från Bärgö, 78 ordspråk från Närpes och Kaskö, dessutom gåtor, skrock och vidskepelse från Närpes samt en kort uppsats om seder och bruk vid fisket i Kaskö. — Åtskilligt är uppttecknadt på bygdemål, dock utan landsmålsalfabet. — Äfven bör jag påpeka, att herr Forss tämligen godtyckligt ändrat den plan för insamlandet, som han egt att följa.

E. Lagus.

Bestyrelsen tillerkände herr Takolander en gratifikation af 75 mark.

Sekreteraren meddelade att delegationen för de vetenskapliga och literära sällskapen nyligen hade haft ett sammanträde för att öfverlägga om de åtgärder, som vore att vidtaga i anledning af snart förestående inflyttning i sällskapens nya hus. Vid sammanträdet tillsattes en komité af fyra personer, hvilka erhöllo i uppdrag att med öfverstyrelsen för allmänna byggnaderna öfverlägga om lämpligaste inredningen af de skilda lokalerna i det nya huset, äfvensom att för ändamålet söka anskaffa anslag af statsmedel. Till denna komité egde de olika sällskapen vända sig, ifall de hade några särskilda önskningsmål beträffande inredningen eller anskaffandet af nödvändiga mobilier.

Professor K. G. Leinberg inlämnade till publikation en af honom uppgjord förteckning öfver disputationer af finnar ventilerade vid Upsala universitet, äfvensom öfver dedikationer och poetiska lyckönskningar på svenska språket, ingående i dessa disputationer. Arbetet hänsköts till genomgående åt herrar R. Hausen, I. Heikel och A. Hultin.

På förslag af bibliotekarien vid Lunds universitetsbibliotek, herr Elof Tegnér, beslöts att inleda utbyte af publikationer med universitetet i Lund.

Rektor E. Lagus anmärkte att af Sällskapets stipendiater J. Finnäs, A. Jakobsson, W. Karsten och J. Torckell ännu ej fullständigt insändt sina samlingar, ehuru de förständigats att inom utgången af sistlidne mars månad fullgöra sina förbindelser. Några vidare åtgärder ansåg mötet ej för närvarande böra vidtagas.

Doktor P. Nordmann afgaf följande meddelande, som skulle ingå i förhandlingarna:

Af de finska kolonister, hvilka, på uppmaning af hertig Karl, slogo sig ned i hans hertigdöme, gingo omkring år 1600 ett antal öfver gränsen och bosatte sig i Norge. Ett par årtionden senare, då de kvarstannade och deras ättlingar började blifva besvärliga grannar till svenskbygdens folk, vidtog regeringen stränga åtgärder mot finnskogarnas bebyggare. Sålunda blef exempelvis år 1636 ett antal finnar „allvarligen tillhållne att sig åt Finland åter begifva“ och trenne år senare försändes åtskilliga (såsom kolonister) från Värmland till Nya Sverge. Att de skulle hafva spridt sig åt andra håll, har man icke haft sig bekant. Såsom något nytt får därför nedanstående prästbevis från Arvika socken af år 1663 antecknas:

„Gunstige läsare.

Breffwijsaren Jacob Erichsson åhr sinnat medh andra finnar sigh här ifrån till Ingermanlandh begiffwa, hafwandes medh sigh hustrun Kirstin Sigfridzdotter och fäm barn, hwarest han förmenar sigh warda bekommandes lägligare hemwist och boställe — — —. Han haffwer warit här uthi församblingen 12 åhr och åhr födder uthi nästa församblingh. Sitt uppehälle haffwer han sökt medh släp och arbete, uthi leffwerne hållit sig stilla och roligh, gerna brukat saligheternes medehl, hvarförr jag will haffwa honom medh hustru och barn allom rättsinnigom på thet tienstwilligaste recommenderat etc. — — —.

Aff Arffwika prästegårdh den 15 Januarij 1663.

Johannes Valmænius,
pastor loci“.
(sig.)

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 18 maj 1899.

Professor Freudenthal meddelade att komitén för de folkloristiska uppteckningarnas anordnande under instundande sommar hade sammanträdt den 23 april, hvarvid beslutits att upp-

teckningen af ortnamn denna gång skulle ske i Saltvik socken på Åland. Vidare hade komitén godkänt en af prof. Freudenthal utarbetad instruktion för ortnamnens uppteckning samt beslutit hemställa hos Bestyrelsen, att denna instruktion skulle ingå i protokollet för dagens möte. Denna hemställan godkändes och beslöts att i sammanhang därmed äfven offentliggöra landsmålsföreningens anvisning till svenska dialektuppteckningar, hvartill hänvisas i instruktionen, samt att af hvardera taga ett antal öfvertryck för framtida behof.

Instruktionen var af följande lydelse:

Svenska Literatursällskapets Instruktion för uppteckning af ortnamn.

1.

Stipendiaten bör uppteckna namnen på byar, gårdar, torp, åkrar, ängar, skogar, bärg, sjöar, kärr, åar, bäckar, källor, sund, fjärdar, uddar, öar, holmar, klippor, skär, grund, stenar, med ett ord *alla* ortnamn.

2.

Namnen böra ordnas bya- och hemmansvis, numreras i fortlöpande följd samt upptecknas så ljudenligt som möjligt, så att ingen tvekan må äga rum angående deras nuvarande uttal. Bäst är att använda Landsmålsföreningens här bilagda ljudbeteckning med noggrant iakttagande af de regler, som i sammanhang därmed meddelas.

3.

Stipendiaten bör, där han så kan, i särskilda noter angifva orsakerna till namnen, deras ålder och deras betydelse, då denna är dunkel.

4.

Då ett namn återfinnes å karta, i ägobeskrifning eller i annat dokument af äldre eller nyare datum, bör det antecknas *jämte* den nu i tal brukliga formen, noggrant så, som det finnes skrifvet, med angifvande af den skriftliga källan och dennas årtal. Dylika dokument böra därför i hvarje gård efterfrågas.

5.

Kommer till stipendiatens kännedom någon sägen, fördom eller vidskeplig föreställning, som är förknippad med det ena eller andra ortnamnet samt egnad att belysa dess uppkomst

eller betydelse, bör denna i en särskild not upptecknas alldeles sådan den meddelats, utan tillsatser, ändringar eller uteslutningar. Intet får anses för obetydligt och på sådan grund icke antecknas.

6.

Skulle det föreskrifna området för stipendiatens värksamhet vara för stort, må endast en viss, noga begränsad del däraf genomforskas. Befinnes det åter vara för litet, må resan utsträckas till närmast liggande orter, om tid och tillgångar det medgifva. Men framför alt äro *noggrannhet* och *fullständighet* de förtjänster, som Sällskapet väntar att finna i stipendiatens berättelse. Det är ojämförligt bättre att undersöka ett mindre område omsorgsfullt än att flyktigt genomströfva stora sträckor.

Anvisning till svenska dialektuppteckningar.

(Uppgjord af Helsingfors landsmålsförening.)

Hufvudregel:

Beteckna aldrig samma ljud på flere sätt, ej häller flere ljud med samma bokstaf.

Anm. I svenska skriftspråket nytjas t. ex. *k* och *g* äfven såsom tecken för *tj* och *j* jämte det de beteckna de hårda *k*- och *g*-ljuden. Likaså användas *b* för *b* och *p* (t. ex. sna*b*t i st. f. sna*p*t), *f* för *f* och *v* (t. ex. a*f* i st. f. a*v*). Å andra sidan nytjas för *k*-ljudet tecknen *c*, *k*, *q* och *g*, för *j*-ljudet *gj*, *hj*, *lj*, *g* och *j*, för *sch*-ljudet *sk*, *sj*, *stj*, *sch*, *ch* med flere, för *v*-ljudet *v*, *f*, *fv* och så vidare. Alt sådant bör med stor omsorg undvikas vid upptecknandet af dialektord.

Själfljuden eller vokalerna i våra svenska landsmål betecknas sålunda:

korta:					långa:				
a	motsv.	högsv.	kort	*a* i afton	*á*	motsv.	högsv.	långt	*a* i jag
e	„	„	„	*e* i vett	*é*	„	„	„	*e* i ben
i	„	„	„	*i* i fritt	*í*	„	„	„	*i* i fri
u	„	„	„	*o* i blom	*ó*	„	„	„	*o* i sko
ʉ	„	„	„	*u* i lund	*ú*	„	„	„	*ụ* i nu
y	„	„	„	*y* i skygg	ý	„	„	„	*y* i yr
o	„	„	„	*å* i grått	*å*	„	„	„	*å* i grå
ä	„	„	„	*ä* i värk	*æ*	„	„	„	*ä* i här
ö	„	„	„	*ö* i vört	ꝋ	„	„	„	*ö* i dör
ỏ	„	„	„	*ö* i sött	*ø*	„	„	„	*ö* i dö.

Anm. 1. I flere mål fins ingen skilnad mellan kort *e* och kort *ä*; i sådant fall använder man blott tecknet *ä*.

Anm. 2. Somligstädes påträffas ett mycket spetsigt till *i* sig närmande *e*-ljud, hvilket bör betecknas med *ė*. Detta ljud förekommer isynnerhet i bestämda slutartikeln.

Anm. 3. Det *e*-ljud, som i högsvenskan finnes i obetonade mellan- och slutstafvelser och som närmar sig dels kort *e* dels kort *ä*, betecknas med omvändt *e* (= ə).

Anm. 4. Det högsvenska korta slutna *u* (i t. ex. l*u*nd, l*u*st, br*u*nn) är sällsynt i de flesta af Finlands svenska landsmål, som allmännast hafva samma (så kallade europeiska) *u*-ljud som t. ex. finskan i t*u*li. Man bör därför noga väga mellan tecknen u och *u*.

Tveljud eller diftonger äro vanliga i våra landsmål, nämligen *äi*, *öi*, *öu*; *ié*, *uá*, *yø*, *ou* (det sista = kort *å* + *u*, t. ex. b*ou*k). Antagligen påträffas ännu flere.

Medljud eller konsonanter. Af i svensk skrift nytjade tecken för medljuden böra vid dialektuppteckningar aldrig användas *c*, *q*, *x*, *z*. Dubbelt *w* får aldrig brukas som tecken för *v*-ljudet, utan denna bokstaf bör nytjas endast som tecken för det så kallade engelska *w*-ljudet, om detta påträffas någonstädes.

I. *b*, *d*, *f*, *g*, *h*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t* äro tecken för sina motsvarande ljud, hvarvid ytterligare erinras om, att *f* aldrig må beteckna *v*-ljudet, *g* aldrig *j*-ljudet, *k* aldrig *tj*.

II. *j*-ljudet tecknas alltid med *j*, aldrig med *g*, *gj*, *hj*, eller *lj*.

III. *v*-ljudet tecknas alltid med *v*, aldrig med *f*, *fv*, *hv* eller *w*.

IV. *sch*-ljudet tecknas med š, ej på något i vanlig svensk skrift öfligt sätt.

V. *tj*-ljudet tecknas alltid med *tj*, aldrig med *k* eller *kj*.

VI. *ng*-ljudet tecknas alltid med *g̣*, aldrig med *g* (såsom i svenska re*g*n), ej häller med *n* (såsom i ta*n*ke), ej häller med *ng* (såsom i tå*ng*). Det förekommer i våra landsmål vanligtvis med annat uttal än i bildadt tal, nämligen med stark utandning i slutet, nästan såsom *gh*, och tecknas då med *g̣g*.

Bland för landsmålen egendomliga medljud må ytterligare påpekas:

1) Ett i början af ord brukligt *l*-ljud, föregånget nästan såsom af ett *h*; det motsvarar i högsvenskan *sl* i t. ex. *sl*ipa. I Österbotten är detta *l*-ljud vanligt äfven inne i några ord; så t. ex. ljuder svenska skriftspråkets lilla i dialekten nästan som *lihl*. För att icke bryta med det beteckningssätt, som af Svenska Landsmålsföreningen hittils användts, och sålunda ge

anledning till tvekan, bör detta *l*-ljud med sin föregående aspiration tecknas *ꝑl* t. ex. *ꝑlip, liꝑl.*

2) Tjokt *l*-ljud, vanligt i många af våra dialekter efter vissa konsonanter och isynnerhet långa vokaler. Det betecknas med ett tjockare än vanligt skrifvet *l*, hvilket dessutom understrykes, t. ex. *klakk, blå, vål.*

3) Tjocka *d*-, *n*-, *s*- och *t*-ljud nytjas flerestädes i stället för *d, n, s* och *t* med föregående *l* eller *r*. I afseende å deras beteckning gäller hvad nyss sades om *l*, således t. ex. *væd* = högsvenskans värd, *hón* = horn, *mån* = moln, *koss* = kors. *jätta* = hjärta.

Medljudens längd utmärkes liksom i svenska skriftspråket genom dubbelskrifning. För betecknandet af medljuds-förbindelser användas noggrant tecknen för de enkla ljud, af hvilka de äro sammansatta. Påträffas egendomliga ljud, som icke äro här nämda, så må för dem egna tecken uppfinnas, med iakttagande däraf, att de göras liknande de tecken som finnas för liknande ljud. Likviest må härvid förfaras med måtta och urskilning, emedan ett altför stort antal egna tecken gör anteckningarna svårlästa och emedan många skiftningar i uttalet äro helt och hållet individuella samt utan betydelse för dialekten i dess helhet.

[För dem, som vilja inhämta noggrannare kännedom om ljuden i svenskan och hennes dialekter, rekommenderas till läsning Svenska språkets ljudlära och beteckningslära af *I. A. Lyttkens* och *F. A. Wulff* samt en i första häftet af Svenska Landsmålsföreningarnas Tidskrift ingående uppsats af *J. A. Lundell* Det svenska landsmålsalfabetet. Det beteckningssätt, som i denna sistnämda framställes, är lämpligare än det här ofvan anförda för den, som tillika vill utmärka dialektens aksentförhållanden, nämligen den musikaliska aksenten eller tonhöjden samt tonvikten. I sådant afseende anbefalles äfven *A. Kock:* Språkhistoriska anteckningar om svensk aksent.]

Hvad den lexikaliska delen af uppteckningarna vidkommer, är följande att iakttaga:

1) Hvarje ord upptecknas ljudenligt.

2) För verben angifvas infinitivus, preteritum indikativi (= imperfektum) samt supinum, t. ex. *se, såg, sett.*

3) För substantiven utsättas singularis och pluralis i obestämd och bestämd form, t. ex. *dag, dagar, dagen, dagarna.* samt genus.

4) För adjektiven nämnas formerna i alla tre genera, t. ex. m. *rik*, f. *rik*, n. *rikt;* äfven komparativus och superlativus angifvas, om de äro oregelbundna.

5) Pronomina upptagas i alla kasus i singularis och pluralis äfvensom i de olika former, hvilka hos somliga betingas af olika genus.

6) Alla ord böra upptecknas, ej blott de för dialekten egendomliga, utan äfven de för skriftsvenskan och dialekten gemensamma, Af dessa senare lär man sig bäst känna dialektens ljudförhållanden, om blott uppteckningen är noggrant ljudenlig.

7) Har ett ord flere betydelser, angifves först den allmännast och egentligast brukade, därefter upptagas de mindre vanliga och öfverförda, numrerade 1) 2) o. s. v.

8) Talesätt, ordspråk m. m. böra antecknas ju flere dess bättre, och fraser, belysande ordens användning, så ofta som möjligt bifogas. Sålunda fås också kännedom om dialektens syntax.

9) Ingenting bör anses obetydligt och af sådant skäl förbigås. Det är bättre att anteckna för mycket än för litet.

Sällskapets stipendier för folkloristiska uppteckningar under instundande sommar hade ansökts af följande 23 personer: folkskolläraren J. Ahlnäs, skogsinstruktören K. Brander, folkskolläraren K. O. Danielson, folkskollärarekandidaten J. Ekman, folkskollärarene E. Eriksson, E. Finne och E. Forsander, fil. kand. J. Hastig, folkskolläraren A. Ingman, student G. Johansson, fil. mag. P. Johansson, folkskollärarekandidaten K. Fr. Liewendahl, folkskollärarne E. Lundell, A. Mattsson och E. Norrback, student H. Nyström, folkskolläraren P. A. Pettersson, student A. E. Salovius, fil. kand. F. von Schantz, eleven vid H:fors svenska reallyceum F. Sundman, student A. Takolander, folkskollärarekandidaten J. Vesterlund samt folkskolläraren J. V. Vesterlund.

Ansökningarna hade genomgåtts och granskats af den på senaste möte nedsatta komitén, och antogos, enligt komiténs förslag, till stipendiater: för Nyland reallyceieleven F. Sundman med Raseborgs härad som uppteckningsområde; för Österbotten folkskolläraren E. Finne, som eger att besöka socknarna Pedersöre, Larsmo och Purmo samt för Åland folkskolläraren K. O. Danielson med Eckerö och Hammarland som upptecknings-

område. Det af Sällskapet lediganslagna extra stipendiet för uppteckning af alla ortnamn inom Saltvik socken på Åland tilldelades student A. Takolander, hvilken skulle erhålla del af den för ändamålet faststälda instruktionen.

På grund af afstyrkande utlåtande af den komité, som på senaste möte nedsattes för att genomgå prof. K. G. Leinbergs till Sällskapet inlämnade förteckning öfver disputationer af finnar, ventilerade vid Upsala universitet, beslöt mötet att icke antaga nämda arbete till publikation i Sällskapets skrifter.

Med anledning af snart förestående flyttning af Sällskapets arkiv till det nya huset för de vetenskapliga och literära sällskapen, hemstälde arkivarien huruvida ej skäl vore att något gallra arkivets förråd särskildt af de tomer af Sällskapets skrifter, af hvilka ett stort antal öfverloppsexemplar funnos i arkivet. På grund af denna hemställan berättigades arkivarien att till Svenska folkskolans vänner, folkhögskolor och folkbibliotek förära exemplar af skrifter, af hvilka ett öfverflödigt antal förefinnes.

Från Sällskapets korresponderande ledamot, dr Wolrad Eigenbrodt, hade Ordföranden fått mottaga följande meddelande, som skulle ingå i förhandlingarna:

„In der Mitteilung des Herrn Staatrats Estlander vom 22 Sept. 1898 stehen die Worte, dass der Verleger Niemeyer in Halle „icke hade gjort något för arbetets [meine Übersetzung des Fähnrich Stahl] spridning“. Das ist ein Irrtum. Jedenfalls hatte ich Herrn Staatsrat Estlander schreiben wollen, dass H. Niemeyer „icke hade *kunnat* göra nog för arbetets spridning“. Denn die Werke seines Verlages sind durchweg *wissenschaftliche*, welche nur in wissenschaftlichen Katalogen, nicht aber in den Weihnachtskatalogen verzeichnet sind und welche nicht in *gebundenen* Exemplaren den Sortimentern in Kommission gegeben werden. Die Vertriebsweise, wie sie bei belletristischen Arbeiten erforderlich ist, konnte der wissenschaftliche Verleger nicht ausnahmsweise bei diesem *einen* Buch in Anwendung bringen. — Indessen bin ich Herrn Doktor Niemeyer grossen Dank schuldig. Von etwa zehn Verlegern erhielt ich das Manuscript meiner Runeberg-Übersetzung zurück mit dem Vermerk, „man interessiere sich jetzt nicht mehr für Verse“. Niemeyer war der erste Verleger, der das Manuscript wirklich las und mir dann schrieb; wenngleich der

kaufmännische Erfolg unsicher sei, so hielte er es für eine Ehrenpflicht, dass ein *so grosser Dichter* in Deutschland bekannt gemacht werde. Er hat darauf das Werk in Verlag genommen und mir im vergangenen Sommer erlaubt, den Fähnrich Stahl bei einem anderen Verleger in Separat-Ausgabe erscheinen zu lassen. Wenn ich die Svenska Literatursällskap bat, die Herausgabe zu übernehmen, so geschah dies wohl zum Teil weil ich krank bin und mir die Mühe des Suchens nach einem Verleger sparen wollte; hauptsächlich aber im Interesse der Verbreitung des Werkes. Die Redaktionen unserer Zeitungen sind meist überschwemmt von Büchern aller Art. Bücher mit *Versen* legen Redakteur und Kritiker einfach bei Seite, zumal wenn ihnen der Verfasser unbekannt ist. Läse aber der Kritiker auf dem Umschlag den Vermerk: „Überreicht von der Schwed. L.-Gesellschaft in F.“, so würde er sofort sehen, dass es sich nicht um alltägliche Schund-Poesie handele, sondern um etwas Bedeutendes; er würde das Buch lesen und besprechen. Wäre auf diese Weise nach meinem Vorschlag im vorigen Jahr der „Fähnrich Stahl“ verbreitet worden, so würde die jetztige politische Lage Finlands in unserer Presse einen lauteren und wärmeren Widerhall gefunden haben. Es ist für Finlands europäisches Ansehn wichtig, dass sein bedeutendstes Dichtwerk in einer der grossen Kultursprachen populär werde. — Jetzt freilich ist Finland durch sein Unglück bei uns interessant geworden, sodass ich leicht einen deutschen Verleger finden und der Verbreitung des F. St. sicher sein kann. Jena 23 April 1899.

In vorzüglicher Hochachtung.

W. Eigenbrodt.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 21 september 1899.

Ordföranden hälsade Bestyrelsen och Sällskapets närvarande medlemmar välkomna till det första sammanträdet i det nya huset för de vetenskapliga och literära sällskapen samt uttalade tillika den förhoppningen, att tillfredsställelsen öfver att befinna sig under eget tak skulle värka lifvande och befruktande på Sällskapets värksamhet.

Sällskapet hade från Kejs. senaten fått mottaga följande skrifvelser:

NIKOLAI den andre, Kejsare och Sjelfherrskare öfver hela Ryssland, Tsar af Polen, Storfurste till Finland etc., etc., etc.

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

På Ekonomiedepartementets i Wår Senat för Finland underdåniga framställning om upplåtande af det för vetenskapliga föreningar af statsvärket uppförda hus i Helsingfors till nämda föreningars disposition samt angående särskilda anslag för ändamålet, vele Wi i nåder förordna:

att ifrågavarande hus skall upplåtas till begagnande af Finska Vetenskaps-Societeten, Societas pro Fauna et Flora fennica, Finska Literatur Sällskapet, Finska Läkaresällskapet, Finska Fornminnesföreningen, Finska historiska samfundet, Finsk-ugriska Sällskapet, Svenska Literatur Sällskapet i Finland och Sällskapet för Finlands Geografi, med skyldighet för dem att i detsamma bereda utrymme äfven åt andra sällskap och föreningar, som i framtiden i och för rent vetenskapliga och literära syftemål kunna i Helsingfors uppstå;

att för vården af sagda hus och af de däri inrymda sällskapens gemensamma angelägenheter skall tillsättas en delegation;

att Wår Senat eger meddela närmare föreskrifter beträffande denna delegations sammansättning;

att delegationen skall ur allmänna medel tilldelas för aflönande af bibliotekarie, som tillika är ekonom för byggnaden, tretusen (3,000) mark, för aflönande af biträde vid biblioteket, vaktmästare och eldare, tillika gårdskarl, samt för renhållning af gård och gata tretusen (3,000) mark, för skriftbyte, porto och expenser tvåtusen (2,000) mark äfvensom för bränsle och belysning förslagsvis fyratusen (4,000) mark om året, räknadt från den 1 juni 1899:

att bibliotekarien, vaktmästaren och eldaren skola uti huset åtnjuta fri bostad med värme; samt

att ur allmänna medel må användas ända till sjuttontusen (17,000) mark för anskaffande af möbel och öfrig inredning till nämda hus.

Detta varder Eder till kännedom härigenom i nåder meddeladt. Helsingfors, den 19 augusti 1899.

Enligt Hans Kejserliga Majestäts Eget Beslut
och i Dess Höga Namn,
Dess tillförordnade Senat för Finland:

Wald. Eneberg. *Ossian Bergbom.* *August Nybergh.*
S. Aejmelæus.

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Sedan Hans Kejserliga Majestät enligt till Svenska Literatursällskapet denna dag aflåtet nådigt bref, jämte det förordnande meddelats om upplåtande af det för vetenskapliga föreningar af statsvärket uppförda hus i Helsingfors till nämda föreningars disposition samt angående särskilda däraf påkallade anslag af allmänna medel, föreskrifvit att för vården af sagda hus och af de däri inrymda sällskapens gemensamma angelägenheter skall tillsättas en delegation, om hvilkens sammansättning Kejserliga senaten egde meddela närmare bestämningar, så har Kejserliga senaten funnit godt förordna:

att denna delegation för de vetenskapliga samfunden i Finland skall sammansättas sålunda att Finska Vetenskaps-Societeten utser en delegerad och en suppleant för enhvar af sina tre sektioner samt Societas pro Fauna et Flora fennica, Finska Literatursällskapet, Finska Läkaresällskapet, Finska fornminnesföreningen, Finska historiska samfundet, Finsk-ugriska Sällskapet, Svenska Literatursällskapet i Finland och Sällskapet för Finlands Geografi enhvar en ledamot och en suppleant i delegationen;

att ledamöter och suppleanter utses första gången till nästa kalenderårs utgång samt sedermera för ett kalenderår i sender;

att de delegerade ega sig emellan utse ordförande äfvensom antaga öfriga funktionärer;

att delegationen för val af ordförande hvarje år sammankallas af den som nästföregående år varit ordförande eller, om denne icke ingår i den nyvalda delegationen, så och då sådant val första gången skall anställas, af den bland Finska Vetenskaps-Societetens delegerade, som längsta tid varit ledamot i Societeten;

att delegationen skall underrätta Ecklesiastik Expeditionen i Kejserliga senaten angående valet af ordförande och hvilka delegationens öfriga medlemmar äro; samt

att Guvernören i Nylands län eger låta, på nämda delegations rekvisition och emot till bemälde Guvernör framdeles afgifvande redovisning, i mån af behof ur allmänna medel i länets ränteri utbetala det för anskaffande af möbel och öfrig inredning till nämda hus nådigst beviljade anslaget af ända till sjuttontusen (17,000) mark samt utgiften i räkenskaperna behörigen observera.

Detta får Ecklesiastik Expeditionen, enligt Kejserliga senatens beslut, Svenska Literatursällskapet till kännedom och efterrättelse härigenom meddela.

August Nybergh.

S. Aejmelæus.

Efter att ha fått del af dessa skrifvelser skred Bestyrelsen till val af medlemmar i den gemensamma delegationen, och utsågs därvid till ledamot ordföranden, prof. M. G. Schybergson med 9 röster samt till suppleant viceordföranden, prof. I. Heikel med 7 röster.

Till föredragare vid nästa årsmöte utsågs frih. R. von Willebrand.

Statsrådet Estlander meddelade att han af förläggaren, kommerserådet G. W. Edlund, fått i uppdrag att utgifva en normaledition af Johan Ludvig Runebergs arbeten. Härom ville han underrätta Bestyrelsen, då tanken på utgifvandet af en sådan normalupplaga ofta varit på tal inom densamma. Herr Estlander hade föreslagit att den nya upplagan skulle utgifvas af Sällskapet, men därpå hade förläggaren ej velat ingå. I normaleditionen skulle Runebergs eget skrifsätt så samvetsgrant och noggrant som möjligt iakttagas. Hvad innehållet beträffar, skulle endast sådant intagas, som skalden själf ansåg fullt målfylligt. Beträffande textkritiken hade utgifvaren vändt sig till dr Hj. Appelqvist, genom hvars försorg en normalupplaga af Fänrik Ståls sägner redan sett dagen. Den nya upplagan var afsedd att utkomma i åtta delar med följande fördelning af innehållet. 1 delen: Dikter, första häftet, Serviska folksånger och Öfversättningar; 2 delen: Elgskyttarne och Dikter, andra häftet; 3 delen: Hanna och Smärre berättelser; 4 delen: Julkvällen, Nadeschda och Dikter, tredje häftet; 5 delen: Kung Fjalar och Fänrik Ståls sägner; 6 delen: Literära uppsatser; 7 delen: Dramatiska arbeten; 8 delen: Psalmer samt en lefnadsteckning öfver skalden.

Professor F. Elfving, som jämte amanuensen G. Schauman fått i uppdrag att genomgå det i universitetsbiblioteket gjorda fyndet af manuskriptet till Pehr Kalms „En resa till Norra Amerika", meddelade att de funna volymerna vid närmare granskning icke befunnits utgöra Kalms originala reseanteckningar, ej häller manuskriptet till hans i tryck utkomna arbete, utan en redaktion af de ursprungliga originalhandlingarna, hvilken innehåller betydligt utöfver hvad som sedermera blef offentliggjordt, bland annat en tils dato okänd fortsättning till det i tryck utgifna. Då Kalms arbete onekligen har ett stort intresse för vår

literatur, föreslog herr Elfving att Sällskapet skulle gå i författning om utgifvandet af en fullständig ny upplaga af det numera sällsynta värket, hvilken borde kompletteras och fortsättas med ledning af det nu funna manuskriptet. Arbetet beräknades komma att blifva omkring 80 tryckark.

Då den nya publikationen blefve af så omfattande art, en af de största Sällskapet tils dato utgifvit, uppdrogs åt Funktionärerna att i samråd med herrar Elfving och Schauman till nästa möte inkomma med förslag och kostnadsberäkning för arbetet i fråga.

Lektor Hugo Bergroth, som af Bestyrelsen fått i uppdrag att granska en af herr H. R. A. Sjöberg i Replot till Sällskapet insänd skrift: „Seder och bruk från Replot. I. Fisket, säljakten, båtbyggandet", hade inlämnat följande utlåtande:

Till Svenska Literatursällskapets i Finland Bestyrelse.

Undertecknad, som senaste vår af Bestyrelsen anmodades att granska en af herr H. R. A. Sjöberg i Replot, Österbotten, till Svenska Literatursällskapet insänd skrift, „Seder och bruk från Replot. I. Fisket, säljakten, båtbyggandet", har numera fullgjort detta uppdrag. Skriften i fråga utgöres af en redogörelse på 43 sidor folio för nitton olika slag af fiske äfvensom för tillgången vid säljakt, båtbyggande och tillvärkning af fiskredskap i författarens hemtrakt, Replot. Vissa delar af skildringen ha af förf. tidigare publicerats i tidningar äfvensom i „Fiskeritidskrift för Finland", men framträda i det till Sällskapet insända manuskriptet i ett omarbetadt skick samt sammanförda till ett ordnadt helt. Beskrifningen af isnotfisket, upptagande något mer än en sida, är till sitt hufvudinnehåll hämtad ur en uppsats „Om vinterfisket i Munsala" af sign. I. N., införd i Fiskeritidskrift för Finland årg. 1897. Då manuskriptet emellertid torde innehålla mycket nytt och herr Sjöbergs framställning vittnar om fullständig förtrogenhet med ämnet — äfven flere tidigare, utöfvade, numera ej brukliga slag af fiske beskrifvas — samt är redig och klar äfvensom särskildt värdefull genom de många fiskeritermer den innehåller, tillåter sig undertecknad föreslå, att Bestyrelsen ville för manuskriptet erbjuda herr Sjöberg en summa af förslagsvis 50 Fmk. Helsingfors den 21 september 1899.

Hugo Bergroth.

Förslaget att inlösa samlingen för 50 mark godkändes.

Statsrådet Estlander meddelade att dr W. Eigenbrodt under loppet af sommaren återupptagit frågan om en separat upplaga af „Fähnrich Stahls Erzählungen“. Då underhandlingarna med Söderström och C:o icke ledt till något resultat, hade han vändt sig till dr Max Niemeyer i Halle, förläggaren af „Epische Dichtungen“, hvilken äfven förklarat sig villig att göra ett försök med sägnerna i den nya, af öfvers. omarbetade upplagan. Man hoppades att den uppmärksamhet, som i Tyskland dessa tider kommit Finland till del, skulle befrämja företaget, men önskade därjämte att Svenska Literatursällskapet ville understöda detsamma. Till den ändan föreslogs att Sällskapet skulle öfvertaga ett antal af 500 exx., af hvilka 100 genom förläggarens försorg skulle distribueras till tidningar och tidskrifter i alla tyska talande länder. Å sin sida ville förläggaren reducera priset för dessa exemplar från 1: 50 till 1 mark tyskt mynt.

För att motivera detta förslag framhöll dr Eigenbrodt hvilken betydelse Runebergs diktning haft och kunde få för väckande af ett allmännare intresse för skaldens fädernesland. I Jena hade tanken uppstått på en gemensam adress från det bildade Europa till förmån för Finland, dess gamla rättsordning och politiska självständighet. Tanken hade omfattats af professor Rudolf Eucken, hvilken dels genom bekantskap med Runebergs dikter, dels genom studium af Finland i 19:de seklet begynt lifligt intressera sig för förhållandena i Finland. Äfven den omständigheten, att Finska Literatursällskapet anhållit om hans tillstånd att få till finskan öfversätta hans bekanta arbete „Die Lebensanschauungen der grossen Denker und Dichter“ hade bidragit härtill. Professor Eucken uppsatte nu en af honom tillsammans med dr Eigenbrodt undertecknad skrifvelse, som sändes främst till sådana medlemmar af universiteten i Tyskland, Wien och Schweiz, som voro den senare bekanta såsom vänner och beundrare af Runebergs sångmö. I skrifvelsen gjordes framställning om adressförslaget och det med sådan framgång att, när den af professor Eucken författade adressen kom till underskrift, ett stort antal af Tysklands berömdaste vetenskapliga namn tecknades under densamma.

Härvid stannade dock icke professor Euckens värksamhet. Han har, såsom herr Estlander sade sig känna från annat håll, skrifvit om saken till en anförvandt i England, m:rs Coupland, hvilken talat därom med sina bekanta; tanken slog an, och så kom den engelska adressen till stånd. Äfven i Amerika har professor Eucken spridt kännedom om den finska frågan.

På grund af dessa meddelanden ansåg herr Estlander, att dr Eigenbrodt med rätta framstält kännedomen af Runebergs dikter i utlandet såsom varande af betydelse för Finland och att han haft skäl att vänta bistånd vid deras spridande af Svenska Literatursällskapet, som ju stält sig under skaldens egid. Herr Estlander föreslog därför att Bestyrelsen ville besluta en utgift af 500 tyska mark för inköp af lika många exx. af „Fähnrich Stahls Erzählungen“ samt öfverlåta den del, som icke distribuerades gratis, åt någon bokhandlare till försäljning.

Bestyrelsen biföll till förslaget och uppdrog åt statsrådet Estlander att därom underrätta dr Eigenbrodt.

Arkitekten J. Ahrenberg inlämnade till publikation i Sällskapets skrifter ett arbete „Ur Åbo slotts byggnadshistoria“. Till att genomgå och granska arbetet utsågos herrar R. Hausen och M. G. Schybergson.

Fru Evy Brander i Parkano hade genom frih. Tor Carpelan till Sällskapet förärat några bref från J. V. Snellman, M. A. Castrén och Z. Topelius till provinsialläkaren i Torneå, dr C. R. Ehrström.

Arvid Hultin.

Funktionärernas sammanträde den 17 oktober 1899.

Sällskapets ombudsman i Nykarleby, doktor Alarik Achrén, hade anmält att han såsom numera utnämnd provinsialläkare i Ikalis bortflyttat från orten, hvarför han föreslog till sin efterträdare i ombudsmannabefattningen seminarii lektorn Gustaf Hedström, som äfven skall ha förklarat sig villig att åtaga sig förtroendet. Med anledning häraf beslöts att till ombudsman

i Nykarleby föreslå lektor G. Hedström. Äfven skulle för Bestyrelsen anmälas att ombudsmannabefattningen i Forssa är obesatt altsedan kommerserådet A. Borgströms frånfälle.

Enligt Bestyrelsens uppdrag skreds till uppgörande af kostnadsförslag för en ny edition af Pehr Kalms resa till Amerika. På grund af de beräkningar, som hade gjorts af herrar Elfving och Schauman, skulle hela arbetet blifva omkring 1,300 sidor i det större och 1,700 sidor i det mindre formatet. Man kunde lämpligen fördela arbetet i tre volymer à 438 sidor i det större formatet eller i fyra volymer à 425 sidor i det mindre formatet. Då det mindre formatet syntes Funktionärerna lämpligare, beslöts att hos Bestyrelsen föreslå arbetets utgifvande i fyra volymer i det mindre formatet. Då emellertid kostnadsberäkningen, enligt den för Sällskapets skrifter i det mindre formatet faststälda upplagan, stälde sig något hög, eller omkring 17,000 mark, beslöts att föreslå arbetets publicerande i en upplaga af 500 exemplar, i hvilket fall kostnaderna för arbetets utgifvande beräknades till omkring 10,750 mark eller för hvarje volym till omkring 2,700 mark. Vidare beslöts att föreslå att utgifvandet af arbetet jämte författandet af en biografi öfver P. Kalm skulle öfverlämnas åt herrar Elfving och Schauman, samt att renskrifningen af manuskriptet skulle bekostas af Sällskapet.

Skattmästaren meddelade att enkefru apotekerskan Maria Lovisa Lindemans testamentsfond numera blifvit öfverlämnad till Sällskapet. Med räntor steg fonden till 5,493 mark 33 p:i. Beslöts att föreslå att medlen skulle observeras i räkenskaperna som en särskild fond, kallad Maria Lovisa Lindemans testamentsfond, och att räntorna skulle användas för Sällskapets syften.

Skattmästaren meddelade vidare att sedan Sällskapet lämnat öppet för ständiga medlemmar att genom inbetalning af 100 mark öfverföras till stiftarenas klass, tils dato 54 ständiga medlemmar begagnat sig af denna förmån. Då stiftarenas bidrag emellertid utgör 200 mark, hade skattmästaren ansett skäligt att från ständiga medlemmarnes fond öfverföra ytterligare 100 mark för enhvar af de nytillkomna stiftarena eller tillsammans 5,400 mark. Härigenom kommer ständiga medlemmars fond att nedgå från omkring 16,900 mark till 11,500 mark.

Arkivarien anmälde att bärgsrådet John Julins reseanteckningar, hvilka Bestyrelsen tidigare beslutit utgifva i utdrag, numera hade blifvit öfverlämnade till Sällskapet. Med anledning häraf beslöts att föreslå att Bestyrelsen skulle uppdraga åt arkivarien att låta renskrifva manuskriptet i utdrag samt att ombesörja utgifningen af reseanteckningarna.

Ordföranden meddelade att han af Sällskapets ombudsman i Upsala, prof. H. Schück, fått anvisning på en i Nordinska samlingen i Upsala universitetsbibliotek befintlig volym, innehållande bref till Nils Gyldenstolpe, en son till Wexionius. Samlingen befann sig nu härstädes. Den innehöll 149 bref, de flesta på latin, några på svenska, flertalet från Samuel Gyldenstolpe till Nils Gyldenstolpe. Brefven behandla till mycket stor del familjen Gyldenstolpes enskilda förhållanden, men lämna äfven bidrag till tidens allmänna historia, isynnerhet universitetshistorien. På ordförandens förslag beslöts att till Bestyrelsen hemställa huruvida icke skäl vore att låta renskrifva samlingen för att sålunda möjliggöra en bearbetning af materialet för Sällskapets räkning.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 19 oktober 1899.

Till ombudsman i Nykarleby i stället för stadsläkaren Alarik Achrén, som bortflyttat från orten, antogs seminariilektorn Gustaf Hedström. Enär ombudsmannabefattningarna i Forssa och Kexholm genom kommerserådet A. Borgströms och doktor O. Helins frånfälle voro lediga, beslöts att göra en förfrågan hos godsegaren Ernst Wahren i Forssa och stadsläkaren G. Winqvist i Kexholm, huruvida de voro villiga att åtaga sig ombudsmannaskapet å nämda orter.

Enligt Funktionärernas förslag beslöts att skrida till utgifvande af en ny upplaga af Pehr Kalms arbete „En resa till norra Amerika“. Arbetet skulle utkomma i fyra volymer i det mindre formatet i en upplaga af 500 exemplar samt utgifvas

under loppet af fyra år. Till utgifvare utsågos prof. F. Elfving och amanuensen G. Schauman. Åt utgifvarne uppdrogs att ombesörja en biografi öfver Kalm.

Funktionärernas förslag angående förvaltningen och användandet af räntorna å enkefru apotekerskan Maria Lovisa Lindemans till Sällskapet numera öfverlämnade testamentsfond, utgörande 5,493 mark 33 p:i, godkändes.

Sedan Sällskapet af aflidne brukspatron A. von Julins sterbhus numera fått mottaga manuskriptet till en af bärgsrådet John Julin författad reseberättelse öfver en af honom under åren 1815—1816 företagen resa till Skandinavien, Tyskland, England, Frankrike och Holland, hvilka reseanteckningar Bestyrelsen tidigare beslutit publicera i utdrag, uppdrogs åt arkivarien att låta renskrifva anteckningarna och utgifva publikationen i fråga.

Ordförandens förslag att låta renskrifva en till Sällskapets begagnande från Upsala universitetsbibliotek öfversänd volym, innehållande bref från Daniel och Samuel Gyldenstolpe m. fl. till riksrådet Nils Gyldenstolpe, en son till Mikael Wexionius, godkändes. Tillika uppdrogs åt ordföranden att vidtala någon person, som vore villig att för Sällskapets räkning bearbeta materialet.

Sällskapets stipendiat, studeranden Alfons Takolander, hade inlämnat sina under senaste sommar gjorda uppteckningar, innehållande „Förteckning öfver ortnamn i Saltvik socken på Åland“ samt åtföljda af nedanstående reseberättelse:

Reseberättelse, afvifven till Svenska Literatursällskapet i Finland af dess stipendiat för uppteckning af ortnamn inom Saltvik socken på Åland sommaren 1899.

Har härjämte äran ödmjukast inlämna resultatet af min i somras för Literatursällskapets räkning värkstälda insamling af ortnamn inom Saltvik socken på Åland. Samvetsgrant har jag i alt stält mig Sällskapets mig gifna instruktioner till efterrättelse och har jag framföralt vinnlagt mig om noggranhet och fullständighet. Under de i instruktionerna upptagna rubrikerna — till antalet tillökade med några andra: backar, tåg, vägar, notvarp o. s. v. — ha namnen alfabetiskt och enligt föreskrift

bya- och hemmansvis ordnats samt numrerats i fortlöpande följd. Antalet upptecknade namn är 2,496 på inalles 119 sidor. Svenska landsmålsföreningens ljudbeteckning har blifvit använd. Blott därom ville jag gärna anmärka, att u ej betecknar *u* i högsvenska ordet lund, utan har en tydlig dragning åt *ö*, särskildt framför de nasala konsonanterna. I särskilda noter ha orsakerna till namnen samt deras betydelse anförts, så ofta någon anledning därtill ansetts förefinnas. Namnens ålder däremot har merendels varit svår att få reda på, hvarför jag blott sällan varit i tillfälle att angifva den. Ett namn, som i högsvensk dräkt är ställdt inom parentes efter det enligt ljudbeteckningen nedskrifna, är påträffadt å karta, i egobeskrifning eller annat dokument. Detta dokument är alltid det uti noten till byanamnet angifna. Där flera dokument i noten blifvit uppräknade, har namnformen inom parentesen blifvit påträffad i det dokument, som genom det efter densamma stälda årtalet anges.

Arbetet syntes i början komma att erbjuda svårigheter. Befolkningen intog ställvis en reserverad hållning, misstänkande mina namnuppteckningar stå i något slags samband med „mullvadsarbetet". Denna hållning invärkade t. o. m. stundom menligt på framgången af mitt arbete (jfr. t. ex. not [1]) på pag. 44). Hur bittert det än kunde kännas att så blifva misstrodd, måste det emellertid å andra sidan ovilkorligen glädja en att erfara huru vaken, huru aktsam och försiktig befolkningen var t. o. m. i dessa aflägsna bygder. Ett fortsatt utbyte af tankar och litet grundligare ömsesidig bekantskap slöto oss ganska snart närmare hvarandra, så att jag vann förtroende och arbetet utan men och störingar kunde fortgå och afslutas. — Resan räkte från den 28 maj till den 15 juni. — Bromarf, den 27 september 1899.

Alfons Takolander.

Samlingen öfverlämnades till granskning åt den senaste vår nedsatta komitén för de folkloristiska insamlingarnas anordnande.

Sällskapets ombudsman i Vasa, hofrättsrådet K. Åkesson, hade anmält att följande nya medlemmar å orten under året tillkommit: Ständiga medlemmar: kommerserådet C. J. Hartman och fröken Victoria Wallén; Årsmedlemmar: öfverste E. Bruun, konsul L. Ceder, handlandena O. Finnilä och C. V. Lahtinen, samt ingeniörerna J. E. Salin och J. W. Samberg.

Enligt underrättelse från ombudsmannen i Kotka hade å orten tolagsbokhållaren O. J. Lundberg och tulluppsyningmannen W. Merus tecknat sig som årsmedlemmar i Sällskapet.

Sedan Bestyrelsen genom Sällskapets ombudsman i Borgå, professor J. E. Strömborg, vändt sig till pastor B. A. Reinholms sterbhus för att efterhöra, huruvida i den aflidnes literära kvarlåtenskap förefans en biografi öfver Arvid Stålarm, hade den aflidnes dotter fröken Reinholm numera till arkivarien öfverlämnat pastor Reinholms manuskriptsamling. Enligt arkivariens uppgift innehöll samlingen excerpter och utdrag såväl ur trykta arbeten som från manuskript, uppsatser och föredrag (fullständiga och fragment), anteckningar rörande Flemingska släkten, en fullständig uppsats om Arvid Stålarm, anteckningar angående Pehr Adrian Gadd, ätten Creutz, biskoparna Brovallius och Mennander, ett föredrag om Franzén o. s. v. Samlingarna öfverlämnades till genomgående och granskning åt en komité, bestående af herrar R. Hausen, E. Lagerblad och M. G. Schybergson.

Till Sällskapet hade förärats „Valda urkunder till Finlands historia af P. Nordmann“. Arbetet är trykt med bidrag af Svenska Literatursällskapet.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 16 november 1899.

Ordföranden meddelade att den komité, som fått i uppdrag att genomgå och granska aflidne pastor B. A. Reinholms manuskriptsamling, icke ansett någon publikation ur densamma kunna komma i fråga, enär de släkthistorier och uppsatser, som samlingen innehöll, stödde sig på ett numera redan antikveradt material. Af samma orsak ansåg sig komitén ej häller kunna förorda inköp af samlingen. Endast för den händelse att manuskriptsamlingen skulle erbjudas sällskapet som gåfva, föreslog komitén, att den skulle mottagas med tacksamhet för att förvaras i Sällskapets arkiv. Åt arkivarien uppdrogs att härom korrespondera med fröken Reinholm i Borgå.

Vidare meddelade ordföranden att han vidtalat doktor Th. Dillner, som åtagit sig att ombesörja renskrifningen och kollationeringen af den Gyldenstolpeska brefsamlingen för ett arvode af 3 mark per ark. Däremot hade doktor Dillner ännu ej med säkerhet kunnat förbinda sig att bearbeta materialet för Sällskapets räkning.

Statsrådet Estlander meddelade att de af Sällskapet inlösta exemplaren af den nya upplagan af dr Wolrad Eigenbrodts tyska öfversättning af „Fänrik Ståls sägner" numera hade anländt. Af den inlösta upplagan hade enligt öfverenskommelse 100 exemplar af förläggaren distribuerats till tidskrifter och tidningsredaktioner i olika delar af världen. Beträffande användningen af de återstående 400 exemplaren föreslog herr Estlander, att ett exemplar skulle tillsändas enhvar af de personer, som undertecknat den internatiouella adressen i Tyskland, Österrike, Schweiz, Holland och Ungern, enär bekantskapen med Runebergs diktning hade varit en af de faktorer, som medvärkat till åvägabringande af en gemensam adress från det bildade Europa till förmån för Finland. Adressen hade undertecknats af 189 tyskar, 38 österrikare, 100 från Schweiz, 39 holländare och 30 ungrare, eller sammanlagdt i dessa länder af 396 personer. Förslaget godkändes enhälligt af Bestyrelsen och uppdrogs åt arkivarien att ombesörja distribueringen af exemplaren, hvilka skulle åtföljas af en af Ordföranden och Sekreteraren undertecknad trykt tillegnan, hvartill förslag uppgjorts af statsrådet Estlander.

Professor C. von Bonsdorff, som närvar vid sammanträdet, anmälde till tryckning i „Förhandlingar och Uppsatser" en längre afhandling om „Åbo akademis förvaltning från dess stiftelse till stora ofreden". Förf. redogjorde för arbetets plan och för hufvuddragen af uppsatsens innehåll.

Doktor P. Nordmann föreslog att Bestyrelsen skulle vända sig till bibliotekarien Emil von Qvanten med en förfrågan, huruvida han vore villig att träda i literär förbindelse med Sällskapet. Sedan förslaget understödts af frih. R. von Willebrand och statsrådet Estlander, beslöts att aflåta en skrifvelse i antydt syfte till bibliotekarien von Qvanten.

Till „Förhandlingar och Uppsatser" anmäldes af ordfö-

randen en uppsats „Anteckningar om och ur handskrifterna till J. L. Runebergs lyriska dikter“ af professor W. Söderhjelm. I uppsatsen skulle bl. a. meddelas såväl tidigare otrykta dikter af skalden som varianter till de trykta dikterna.

Sedan Kejs. senaten numera afgifvit den förklaring, som Sällskapet begärt angående vilkoren för bortgifvandet af statens literära pris, ehuru officielt meddelande därom ännu ej hade ingått, föreslog Ordföranden att Bestyrelsen skulle skrida till val af tre medlemmar och två suppleanter i den gemensamma delegationen för uppgörande af förslag till premiering. Då emellertid flere af de föreslagna afsade sig uppdraget, uppsköts valet till nästa sammanträde.

Sekreteraren anmälde till publikation i „Förhandlingar och Uppsatser“ en kortare uppsats om „Ernest Gestrinius, en finsk vitterlekare från stora ofredens tid“.

På förfrågan af nyländska afdelningens kurator, frih. de la Chapelle, huruvida afdelningen i den närmaste framtiden kunde påräkna att få lyfta den återstående hälften af det tryckningsbidrag af 1,000 mark, som af Bestyrelsen tidigare beviljats för sammelvärket Nyland V, beslöts att underrätta kurator, att medlen skulle utanordnas, så snart arbetets senare del utkommer från trycket.

Till Sällskapets ombudsman i Kexholm antogs stadsläkaren Gustaf Winqvist, som förklarat sig villig att mottaga uppdraget.

Anmäldes att medicine licentiaten B. Lönnqvist inträdt som stiftande medlem af Sällskapet.

Rektor E. Lagus, som redan tidigare i Sällskapets skrifter framkastat tanken på grundläggandet af ett Runebergs museum, föreslog att Sällskapet nu, då det befinner sig under eget tak, skulle skrida till förvärkligande af denna tanke. Det blifvande Runebergsbiblioteket borde främst innehålla originala manuskript till skaldens arbeten, vidare exemplar af hans i tryck utgifna värk, öfversättningar af desamma till finskan och främmande språk, arbeten och uppsatser om Runeberg, planscher och musikalier samt annat, som kunde bidraga till kännedom om skalden och hans värk. För planens realiserande föreslog herr Lagus tillsättandet af en kommission samt hemstälde om ett anslag för bestridande af kostnaderna.

Förslaget godkändes enhälligt af Bestyrelsen och beslöts att på nästa sammanträde tillsätta en kommission för företagets realiserande.

På förslag af arkivarien beslöts, att Svenska riksarkivet i Stockholm skulle erhålla ett gratis exemplar af Sällskapets skrifter.

Sekreteraren i delegationen för de vetenskapliga och literära sällskapens hus, prof. A. O. Kihlman, hade anhållit att Sällskapet för undvikande af kollision med öfriga föreningar för hvarje kalenderår skulle på förhand bestämma sina mötesdagar. Bestyrelsen beslöt att tillmötesgå denna anhållan och uppdrog åt sekreteraren att lämna prof. Kihlman uppgift å mötesdagarna under instundande år, hvilka såvida kollision icke möter, skulle fastställas till första torsdagen efter den 15:de i hvarje månad.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 18 december 1899.

Från Ecklesiastikexpeditionen i Kejs. senaten hade Sällskapet fått mottaga följande svarsskrifvelse:

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Uti en till Kejserliga senaten inlämnad skrift har Bestyrelsen för Literatursällskapet — sedan Ecklesiastik Expeditionen uti skrifvelse för den 6 februari 1899 i anledning af nådiga brefvet af den 22 februari 1898 och senatens beslut af samma dag anmodat Literatursällskapet att i samråd med Finska Literatursällskapet uppgöra och till Kejserliga senaten insända ett förslag till premiering af i landet under år 1898 på svenska eller finska språket utkomna skönliterära arbeten, — framhållit att redan bland de af bägge Literatursällskapen för bedömande af 1896 och 1897 års skönliteratur tillsatta delegerade olika meningar försports beträffande rätta betydelsen af uttrycket „i landet utkomna originalarbeten“, i det att en del ansett att till premiering kunde föreslås endast på inhemskt förlag ut-

komna arbeten, hvilket skulle hafva till påföljd att en icke ringa del af landets skönliteratur uteslötes från prisbelöningen, enär en del af författare på svenska språket, för vinnande af större spridning åt sina arbeten, låta desamma utkomma i Sverge på svenskt förlag; i anledning hvaraf Bestyrelsen för Literatursällskapet i underdånighet anhållit om förklaring därhän, att vid uppgörandet af förslag till premiering, äfven sådana arbeten finge tagas i betraktande, som, ehuru på utländskt förlag utgifna, författats af inhemska författare och i den inhemska bokhandeln blifvit tillgängliga för allmänheten.

Då Kejserliga senaten denna dag till behandling förehade detta ärende, har Kejserliga senaten funnit beslutet af den 22 februari 1898 tydligt och klart däruti att vid premiering af skönliterära arbeten endast de på finskt förlag utkomna kunde tagas i betraktande, hvarför Bestyrelsens för Literatursällskapet framställning icke föranledt till någon vidare åtgärd från Kejserliga senatens sida; hvilket Ecklesiastik Expeditionen, jemlikt Kejserliga senatens beslut, får Svenska Literatursällskapet till kännedom härigenom meddela.

J. G. Sohlman.

J. N. Bärnlund.

Arkivarien meddelade att han i enlighet med Bestyrelsens beslut värkstält distribueringen af „Fänrich Stahls Erzählungen“ till undertecknarena af den internationella adressen i Tyskland, Österrike-Ungern, Schweiz och Holland. — Då af den inlösta upplagan ännu återstodo 36 exemplar, beslöts att sända arbetet äfven till undertecknarena af adressen i Belgien.

Sekreteraren uppläste flere tacksägelseskrifvelser, hvilka ingått i anledning af gåfvans emottagande. Äfven Ordföranden hade fått mottaga ett antal skriftliga tacksägelser. Samtliga dessa äfvensom framdeles måhända inkommande tacksägelser skulle förvaras i arkivet i en särskild kartong.

För att vidtaga nödiga åtgärder för realiserandat af det på senaste möte fattade beslutet om grundläggandet af ett Runebergs museum nedsattes en kommission och utsågos till medlemmar af densamma förslagsställaren rektor E. L a g u s, arkivarien lektor E. L a g e r b l a d och artisten T h. W a e n e r b e r g. Kommissionen egde inkomma till Bestyrelsen med förslag i saken och äska nödiga anslag för ändamålet.

Rektor E. Lagus uppläste följande utlåtande och förslag:

Till Bestyrelsen för Svenska Literatursällskapet.

Utsedda att afgifva betänkande i anledning af stipendiaten Alfons Takolanders till Sällskapet inlämnade „förteckning öfver ortnamn inom Saltvik socken“, ha undertecknade äran framhålla;

1) att den tid herr Takolander egnade åt ifrågavarande forskningar var nog knapp, i det hela resan varade endast 19 dagar, hvilken omständighet helt visst varit en af orsakerna till förteckningens påtagliga ofullständighet;

2) att stipendiaten icke alltid, då orsak förefunnits, sökt utreda orsakerna till resp. namn och deras betydelse;

3) att ljudbeteckningen icke är konsekvent, icke häller städse riktig;

4) att herr Takolanders inlämnade „förteckning“ således icke kan anses vara på ett tillfredsställande sätt uppgjord.

För öfrigt önska undertecknade uttala, att för framtiden Sällskapets stipendiater borde få lyfta tre fjärdedelar af det dem beviljade stipendiet vid anträdandet af resan, den återstående fjärdedelen *först sedan de insända samlingarna af resp. granskare blifvit godkända.* För handläggning af samtliga frågor rörande insamlandet af folkloristiskt, etnografiskt och lingvistiskt material synes det nyttigt, att Bestyrelsen hvarje år på januarimötet skulle tillsätta en komité, bestående af förslagsvis 5 personer, hvilken egde att uppgöra förslag till arbetsprogram för året, utarbeta instruktioner för Sällskapets stipendiater, granska och afgifva utlåtande öfver inkommet material och i allmänhet bevaka Sällskapets intressen på ifrågavarande områden. Stipendierna borde för framtiden anslås lediga på mötet i februari, ansökningarna inlämnas till komitén före den 10 april och beslut om stipendiernas fördelning i regeln fattas på Bestyrelsens sammanträde i april.

Helsingfors den 19 december 1899.

A. O. Freudenthal. *E. Lagus.*

Reinh. Hausen. *Hugo Bergroth.*

Förslaget att på januarimötet hvarje år skulle tillsättas en folkloristisk komité, bestående af fem personer, godkändes. Till denna komité skulle hänskjutas samtliga frågor rörande de folkloristiska, etnografiska och lingvistiska insamlingarna, och

egde komitén att till Bestyrelsen inkomma med förslag angående arbetsprogram för hvarje år, om stipendiers lediganslående och vilkoren för deras bortgifvande m. m.

Till medlemmar i den gemensamma delegation, som i samråd med Finska Literatursällskapets delegerade hade att uppgöra och till Kejs. senaten insända förslag till premiering af i landet under år 1898 på svenska eller finska språket utkomna skönliterära arbeten utsågos professor Ivar Heikel, rektor Ernst Lagus och magister Arvid Mörne samt till suppleanter sekreteraren amanuensen Arvid Hultin och magister Emil Hasselblatt. Dessa delegerade befullmäktigades att besluta i Bestyrelsens namn. Det uppgjorda förslaget skulle emellertid föredragas för Bestyrelsen och af densamma insändas till Kejs. senaten.

Enär Sällskapet vid nästa årsmöte eger att utgifva tvänne pris, nämligen Sällskapets eget pris à 2,000 mark för skönliterära arbeten, tillkomna under treårsperioden 1897—99, samt ett af Ständerna ur Längmanska fonden anslaget pris à 2,000 mark för literära arbeten, som utkommit efter år 1896, beslöts att tillsätta en prisnämd för att till Bestyrelsen inkomma med förslag om de båda prisens bortgifvande. Till medlemmar af prisnämden utsågos statsrådet C. G. Estlander, professorerna F. Elfving och M. G. Schybergson, sekreteraren amanuensen Arvid Hultin och frih. R. von Willebrand.

Sekreteraren tillkännagaf att biblioteksamanuensen doktor Ewert Wrangel i Lund hade anhållit om plats i Sällskapets „Förhandlingar och Uppsatser“ för ett meddelande rörande den af Sällskapet utgifna publikationen „En samling öfversättningar från romerske och franske skalder“. Doktor Wrangel hade nämligen funnit att en stor del af nämda öfversättningar redan offentliggjorts tydligen från samma manuskript som nu begagnats, men långt innan detta kom till Finland. — Det utlofvade meddelandet vore snarligen att förvänta.

På uppdrag af Bestyrelsen hade de ordinarie mötesdagarna under nästa kalenderår faststälts af sekreteraren, som därom äfven underrättat sekreteraren i delegationen för de vetenskapliga och literära sällskapens hus. Mötesdagarna komme att blifva den 18 januari, 22 februari, 22 mars, 19 april, 17

maj, 20 september, 18 oktober, 22 november och 20 december år 1900.

Sällskapets ombudsman i Jakobstad, stadsläkaren Gustaf Borg, hade på grund af hög ålder önskat afgå med innevarande års utgång och till sin efterträdare föreslagit tullförvaltaren F. W. Englund. Beslöts att i bref fråga herr Englund, huruvida han vore villig att mottaga uppdraget.

Enligt anmälan af skattmästaren hade till stiftande medlem af Sällskapet öfvergått hofrådet W. Westzynthius. Såsom årsmedlemmar hade antecknat sig herr Hemming Stadius i Tavastehus, bryggmästaren Napoleon Orell i Åbo, fröken Anna Strömborg i Borgå och järnvägsbokhållaren Severin Salovius i Lojo.

Professor C. von Bonsdorff hade anmält för arkivarien, att den af honom till nästa häfte af „Förhandlingar och Uppsatser" utlofvade uppsatsen om „Åbo akademis förvaltning" icke hinner blifva färdig inom den utsatta tiden. Med anledning häraf beslöts att i stället i „Förhandlingar och Uppsatser" offentliggöra geheimerådinnan Agata Eleonora Falcks dagboksanteckningar från slutet af förra och början af detta sekel.

Arvid Hultin.

De sedliga och religiösa idéerna i Z. Topelius' diktning för barn.

Föredrag vid Svenska literatursällskapets årsmöte den 5 februari 1899.

Hvilken betydelse man än må tillägga ärftliga anlag och medfödda böjelser, så skall det dock aldrig kunna förnekas, att de förhållanden i hvilka en människa växer upp och de intryck hon därunder får emottaga utöfva ett mäktigt inflytande på hennes själs daning och i hög grad bidraga att göra henne till hvad hon sedan är eller blir. Det torde icke häller vara något alldeles sällsynt, att redan till åren komna individer stundom emottaga så kraftiga intryck från ett eller annat håll, att förefintliga karaktärsdrag utplånas, under det nya, hittils okända sådana träda fram; och detta äfven om man frånser den omskapande förmåga den kristna religionen med sin kraft ofvanifrån är i besittning af. Om det nu förhåller sig på antydda sätt, af huru mycket större betydelse måste då icke den invärkan vara, som under barndomens och ungdomens dagar äger rum, den invärkan som kommer människan till del, då sinnet är mest mottagligt och hjärtat ännu vekt, då vanan ännu icke hunnit trycka sin förslöande stämpel på individen. Men det är icke blott människans större emottaglighet för intryck under lifvets tidigare dagar som är af betydelse, utan äfven den omständighet att dessa intryck tränga djupast och bevaras längst.

Under alla tider hafva uppfostrare varit medvetna om sin plikt att gifva åt barnen det bästa möjliga, som stått dem till buds, för att på detta sätt bidraga till släktets utveckling och förädling. Men under alla tider hafva äf-

ven, trots den bästa vilja och de allvarligaste uppsåt, många misstag skett och i följd däraf en förvridning inträdt, i st. f. att utvecklingen skulle försiggått jämt och normalt. Och man torde icke misstaga sig, ifall man antager, att hufvudorsaken till felstegen sammanhänger med bristande insikt beträffande barnanaturens kraf, med oförmåga att sänka sig till barnets egendomliga ståndpunkt.

Det föredöme, som utgår från föräldrar och andra barnen nära stående personer, spelar självfallet den viktigaste roll vid uppfostran. Men af betydelse äro äfven de intryck, hvilka möta barnen från yttre företeelser; och ringa är icke häller den invärkan som på dem utöfvas från sagans och den enkla berättelsens värld. Man har nästan svårt att tänka sig ett barn växa upp utan att vara i tillfälle att lyssna till sagor och berättelser. Åtminstone ligger den tanken nära till hands, att en sådan vanlottad varelse under hela sitt lif nödgades bära på någon andlig brist, förorsakad däraf. Men goda, d. v. s. ändamålsenliga barnsagor plockas icke öfveralt. Att gifva upphof till sådana, därtill fordras en särskild gåfva, därtill äro många betingelser af nöden. En framstående författaretalang är icke nog. Här måste finnas sinnets ädelhet, hjärtats renhet. Här måste ytterligare finnas förståelse af och kärlek till den värld, uti hvilken barnen lefva och hafva sin varelse. Att tala till barnen så, att de värmas för alt skönt och stort och godt i tillvaron, att deras späda hjärtan vinnas för ljusets värld, det är en Guds gåfva af så sällsynt beskaffenhet, att folkslag gifvas, hvilka med hänsyn därtill måste anses ganska vanlottade. Rikt är dock i detta afseende det finska folket, som fostrat en *Zacharias Topelius*, bland hvars literära skatter en omfattande barnliteratur intager det ingalunda minst viktiga rummet, likasom denna del af hans författarevärksamhet kan täfla med det bästa världsliteraturen i detta afseende frambragt.

När Topelius framträdde såsom författare för barn, saknade han icke helt och hållet föregångare uti vårt land. Den mest betydande i detta afseende är den på så många områden värksamme biskopen i Åbo Jakob Tengström.

Redan år 1795 utgaf han „Läseöfning för mina barn“, hvilket arbete, egentligen motsvarande en Abc-bok, innehåller en ganska stor mängd fabler och sedolärande berättelser m. m. Af större betydelse uti nu antydt afseende är dock hans „Tidsfördrif för mina barn“, som första gången utkom 1799 och innehåller närmare ett halft hundra berättelser för barn med här och där inströdda enkla och täcka verser. Det kan icke vara utan intresse att med några ord beröra Tengströms sätt att berätta för barn, då han ju måste anses såsom en föregångare till Topelius på detta område.

Man kan säga, att Tengström indelar de barn han låter uppträda i sina berättelser i två hufvudgrupper: barn med goda egenskaper och barn med dåliga sådana. Där finnas altså barn, som äro lydiga sina föräldrar, medlidsamma och barmhärtiga, som äro uppriktiga och höfliga, snygga och ordentliga. Där finnas äfven sådana, som äro fåfänga, självkloka och grymma, lögnaktiga och otacksamma, mera fallna för lek än allvar, mörkrädda o. s. v. De goda barnen känna sig alltid lyckliga och hafva framgång i alla sina förehafvanden. De onda åter få snart nog skörda de bittra frukterna af sin ondska, och på denna väg ledas de vanligen till att blifva bättre.

Genom samtliga berättelser går ett utpräglad moraliserande drag, kännetecknande för tiden öfver hufvud. Detta sträfvande att moralisera framträder stundom redan i berättelsernas titlar. Så har t. ex. den första berättelsen i Tidsfördrif öfverskriften: „Barn böra alltid och gärna lyda sina föräldrar“. Men då nämda drag är genomgående och starkt framträdande, ja alt behärskande, så ger det åt samlingen i dess helhet någonting tröttande och enformigt.

Egentliga sagor med sina vanliga företeelser af jättar och troll, sina häxor och féer anträffas alldeles icke. Och endast uti fablerna uppträda djuren talande. Det ligger öfver det hela en nykter förståndighet; alt förlöper under naturliga förhållanden; stoffet utgöres af företeelser från det alldagliga lifvet, särskildt från hemmets värld; fantasin

får aldrig makt öfver författaren, och barnens fantasi blir därför icke häller i nämnvärd mån berörd. Men på ett särdeles enkelt och målande sätt framskrider berättelsen. När arbetet först framträdde, emottogs det med rätt stor tillfredsställelse, och under ganska lång tid har detsamma haft läsare ibland den unga generationen *). Säkerligen förmå äfven sådana berättelser framkalla intresse hos barnen, åtminstone hos en del af dem, om de också lämna många sidor af barnens inre värld oberörda och i längden måhända trötta. Stor är i alla fall den olikhet, som förefinnes mellan den Tengströmska barnliteraturen och Topelii sagor och berättelser; ja, de bilda i vissa afseenden fullkomliga motsatser till hvarandra. Detta skall äfven framgå vid en redogörelse för några af de drag, som känneteckna Topelii sagor.

År 1865 begynte Topelius samla sina sagor till ett omfattande värk, som under den gemensamma titeln *Läsning för barn* småningom såg dagen, den ena delen efter den andra. Detta sagovärk, af hvilket år 1896 åttonde delen utkom och som i sig upptagit icke allenast de uti fyra skilda häften tidigare framträdande sagorna, utan äfven de sagor hvilka ingått i barntidningarna *Eos*, *Trollsländan* och *Nya trollsländan* omfattar altså det väsentligaste af hvad Topelius på detta område författat.

Mångskiftande är innehållet af detta omfångsrika värk. Från vidt skilda områden är materialet hopsamladt: från naturen och historien, från mytologin och folksagan, från det alldagliga lifvets och den egna lifserfarenhetens fält. Och detta material har sedan ombildats och omformats till mycket olika företeelser, alla afsedda att vara njutbara för barnen. Här finnas betraktelser och utläggningar, berättelser och sagor, här finnas små dikter och visor, här finnas slutligen s. k. lekar eller dramatiserade

*) Se M. G. Schybergsons omfattande och intressanta lefnadsteckning öfver Jakob Tengström, som föregår en samling i urval af Tengströms vittra skrifter, bland hvilka äfven upptagits utdrag ur de ofvan nämda för barn afsedda böckerna. Tom. XLI af Skrifter utg. af Sv. literatursällskapet i Finland.

uppträden. Det är en mångfald och rikedom som i sanning är förvånansvärd. Att Tengström hämtat stoffet till sina berättelser hufvudsakligast blott från ett område är redan antydt. Därmed sammanhänger, att den form han gifvit sina berättelser, också om man fasthåller det jämförelsevis begränsade omfånget, på långt när icke är så omväxlande.

Det får icke döljas, att i denna Topelii samling af sagor och berättelser äfven anträffas några stycken, hvilka, om de också icke böra betecknas såsom i egentlig mening olämpliga för barn, dock äro af den beskaffenhet, att barnen torde hafva bra litet gagn och än mindre fröjd af desamma. Till deras antal kan då räknas t. ex. den allegoriska sagan *Lilla Genius*, hvars andemening måste anses ligga betydligt öfver barnens uppfattningsförmåga. Likaså är idén något oklar uti vissa fantastiska berättelser, som t. ex. *Unda Marinas silfverskål*. Det kan äfven sättas i fråga, om barnens intresse skall kunna afvinnas för sådana stycken som t. ex. *Bärplockerskan*, med hvilken något enformiga monolog hela samlingen begynner. De religiösa betraktelserna *Elisa* och *Nineve* hade utan tvifvel varit mera på sin plats annanstädes än uti en samling sagor och berättelser. Stundom blir äfven Topelii fantasi så öfversvallande och hans af denna fantasi burna egendomliga natursymbolik så djärf, att det är föga troligt, att vanligt utrustade barn värkligen kunna tillgodogöra sig sådana sagors innehåll. Till dylika öfverdrifter skulle den nyktre Tengström aldrig gjort sig skyldig. Där kan nog uti dessa Topelii sagor finnas partier, som äro fullt njutbara, men betraktade uti sin helhet äro de altför svamlande och öfverspända. Detta är t. ex. fallet med sagan *Luftslotten*, i hvilken bl. a. äfven ingår en tanke, som ofta möter läsaren, den nämligen att barnen hafva ett så öppet öga för naturen, att de därur kunna läsa fram nästan hvad som hälst, hvilken tanke ju nog har ett visst relativt berättigande, om den också lätt kan leda till öfverdrift.

Men frånser man de få stycken af nu berörda slag, som ingå i samlingen, så kan man knappast tänka sig en lämpligare och mera omväxlande literatur för barn än den

som här erbjudes. Till barnens värld hörer nu en gång för alla troll och jättar, luftkonungar och hafskonungar, häxor, féer och dylikt, än representerande den goda makten i tillvaron, än den onda; och det vore sannerligen mer än puritanskt att vilja förvisa dylika storheter ur barnens sagoliteratur. Tids nog försvinna för det klarnade medvetandet dessa dimgestalter, men de hafva då måhända kvarlämnat i själen en bottensats af sanna föreställningar. Att Topelii sagor äro rika på dylika företeelser behöfver icke särskildt framhållas, likasom det redan blifvit påpekadt, att Tengström helt och hållet undviker dem. Stundom ger dock Topelius saken den vändningen, som om, då sådana personligheter uppenbarat sig för någon, alt sedan visat sig vara blott en dröm. Men man kan fråga sig, om icke en dylik upplösning af sagan är egnad att förminska intresset för densamma hos de små läsarena.

I Topelii diktning öfver hufvud framträda drag, hvilka, tillämpade på det slags literatur, hvarom nu är fråga, där blifva fullt på sin plats. I alt som möter hans blick, det må vara stort eller litet, det må vara växt eller djur, inelägger han ett personligt lif; alt utrustar han med egenskaper och lifsyttringar, med tankar och känslor, som endast tillhöra personliga väsenden. Men ett sådant betraktelsesätt är ju äfven utmärkande för barnets uppfattning. Den obetydligaste träbit, det enklaste naturföremål är för detsamma en kär vän, en varelse som det omhuldar, stundom med en rörande ömhet. När Topelius i sina sagor slagit in på denna stråt, såsom han ofta gör, då följa barnen villigt med, då förstå de honom så väl. Det förefaller, som om sagoberättaren här vore i sitt rätta element, som om han i detta afseende så väl skulle förstå barnens syn på tingen och kunna drömma sig in i deras rika värld; ja, det är nästan som om han själf under hela sitt lif aldrig kommit helt och fullt bort från denna underbara värld och dess öfveralt framträdande lefvande företeelser. Med en sådan fantasivärld ville Tengström självfallet hafva intet att göra: det hade säkerligen synts honom altför romantiskt.

Men knappast mindre borde barnen anslås af de enkla, tilltalande berättelser ur historien eller lifvet, i hvilka på ett helt naturligt sätt förtäljas drag ur någon framstående personlighets lifshistoria eller ur ett vanligt människobarns upplefvelser. Dylika berättelser äro visserligen icke till antalet de öfvervägande, men altför få äro de ej häller; på ett värdigt sätt fylla de sin plats i samlingen.

För Topelius, likasom för barnet, är tillvaron af en öfvernaturlig värld med reella företeelser någonting alldeles naturligt; uti hans lifsuppfattning ingår intet tvifvel på religionens sanningar. Han tror såsom barnet tror. Det underbara är icke för honom något onaturligt eller naturvidrigt. Det är visserligen öfvernaturligt, men det öfvernaturliga är det naturliga i en högre mening, om också den mänskliga tanken icke kan utgrunda detsamma, emedan det tillhör en högre värld. På ett varmt och lefvande sätt får det religiösa momentet spela in i många af Topelii sagor och berättelser; och när detta sker, så rörer sig framställningen på ett område som ingalunda är främmande för barnen, utan fast mera ligger dem mycket nära.

När Topelius skrifver för barn, är han, om någon, medveten om det oändliga ansvar som därmed är förknippadt. Den ängel, som uppmanade honom till ett sådant värf, hviskade äfven i hans hjärta: „Af dig själf förmår Du intet, men bed om kraft från höjden; se, då är värket ej mera ditt, utan Hans som dig sändt och som är stark i de svaga". (Förordet till del. II). Att barnen hafva en medfödd rättighet att endast få emottaga hvad som är rent, upphöjdt och godt, stod för Topelius såsom den mest dagsklara sanning. Öfver alt hvad han skrifvit och särskildt öfver hvad han skrifvit för barn hvilar därför en renhetens och kyskhetens anda, ett skimmer af upphöjd idealitet. Och detta framträder icke såsom något, till hvilket han nödgats arbeta sig upp och som i följd däraf vore sökt eller tillkonstladt, utan hvad han meddelar flödar fram ur ett barnafromt hjärta. Men alt detta hindrar å andra sidan icke det ystraste skämt och det mest uppsluppna stoj, den gladaste lek och det muntraste

skratt att bryta sig igenom och komma till fullt herravälde. Måhända har ingen i samma mån som Topelius kunnat förena allvar och glädje, de djupaste sedliga och religiösa idéer med barnsliga upptåg och harmlösa äfventyr af alla slag. Det är detta som gör, att Topelii sagor aldrig blifva tråkiga.

Topelius är icke någon vän af för mycket sedelära i barnböcker eller en sedelära, som framträder lik en påklistrad skylt. „Växer hon icke fritt ut ur berättelsen själf — hvilket är det lyckligaste — så må hon åtminstone kläda sig i en så lefvande gestalt, att saken, icke förmaningen kan tagas i med händerna“. Så säger han själf i sitt förord (del I) till Onkel Adam, hvilket förord i många afseenden är upplysande beträffande Topelii uppfattning om barnen, deras uppfostran och den literatur som för dem är lämplig. Men det är äfven, som om Topelius, då han uttalar sig på detta sätt, skulle tänka på sådana moraliserande barnberättelser som de af Tengström och andra författade. Härmed är dock icke sagdt, att Topelius själf alltid i detta afseende kunnat fasthålla de principer han uppstält. Men ganska sällsynta undantag äro dock sådana sagor, i hvilka icke den sedelärande tanken bra nog omedelbart träder en till möte och det just på sådant sätt som de citerade orden gifva vid handen, att Topelius önskat att detta skulle ske.

Men hvilka äro då de sedliga och religiösa idéer dessa sagor och berättelser innesluta och som måste vara af den största betydelse för det unga släktets utveckling?

Många hos barn och ungdom förekommande fel och lyten upptagas till lämplig behandling uti sagorna. Hvem känner icke det hos gossar ofta framträdande stororдiga modet, då ingen fara är för handen! Valter kunde icke nog prisa sin djärfhet, när han gick ut att jaga vargar, men hvilken ömklig gestalt framställer han icke sedan, då han under högljudda rop flyr undan den förmenta vargen, som är ingen annan än hans egen beskedliga Caro. En mera skrattretande skildring än denna, som ingår uti den ypperliga serien *Valters äfventyr*, kan man knappast läsa.

Uti den icke mindre muntra dialogen *Axel och Stina* framträder skolgossens skryt öfver sin stora lärdom i förhållande till den i bokvetande okunniga, men i det praktiska lifvets värf förfarna tjänarinnan. Det gick icke häller Axel bättre än Valter: han hamnade till slut med alla sina vetenskaper i Stinas ullkorg. Och den lärde Hegesippus åter, han som mest alltid hade snufva, för att han alltid gick i paltå och galoscher, och som under sin exkursion i skogen såg en dufhök slå ned på en ekorre, men med ledning af sin medhafda bok kom till det resultat, att en näktergal slagit ned på en flodhäst, han fick sedan lida så mycket för sin opraktiskhet och bortkommenhet, att man nästan tycker det vara synd med honom. Men med denna berättelse — *En lärd gosse*, såsom den kallas — har Topelius äfven velat gissla hela vårt nuvarande skolväsende med dess, enligt hans förmenande, ensidiga intellektualistiska riktning och dess brist på hänsyn för det alldagliga lifvets kraf.

Oförnöjsamheten hos barn får äfven sitt straff i sagorna. Fredrik och Lotta, hvilka knotade öfver att de fått för litet julklappar, fördes till trollens jul, hvarest de trakterades med isbitar, drakblod och tordyfvelsskal *(Trollens jul)*. Och Lilli, som var missnöjd med sin korta näsa fick till straff därför en så lång näsa, att alt folket glodde på henne som på ett spektakel *(Sagan om Lillis näsa)*.

Grundtanken i sagan om *Kyrktuppen* kan kortast sägas vara den som funnit sitt uttryck i ordspråket: „högmod går före fall". Och i sagan *Björkens stora planer under mössöronstiden* gisslas fåfängan och den falska ärelystnaden. I björkens planer „var fåfänga; därför måste han lida stor smälek. Där var falsk ärelystnad; därför måste han dö bort från sig själf och lämna sin ära åt ett efterkommande släkte. Men där var också ett okufligt hopp på framtiden, som ingen smälek kunde förkrossa, och därför fick han en framtid, fastän ej som han trodde". Jämväl sådana speciella olater som snålheten *(Den bättre vägen)* och oordentligheten *(Jennys förmaningar)* utmålas i sagorna, de unga till varning. Dessa sagor blifva sålunda likasom speglar,

inför hvilka de unga ställas; och det vore besynnerligt, om icke mången af dem på denna väg upptäkte ett och annat fult drag och blygdes däröfver.

Men det är självfallet icke blott fel och lyten som framställas i sagorna; äfven goda och tilltalande drag utmålas, de små läsarena till föredömen. I sagan om den fattiga vallgossen *Sikku*, som lefde under Karl XII:s dagar, uppvisas de välsignade följderna af att stå vid sanningen trots alla lockelser till lögn och trots de olyckor, i hvilka man till en början kan råka. Samma lärdom gifva oss äfven de två fattiga barnen Matte och Maja i vinterleken *Måne Klara.*

Konungen i rika Arabien fick, efter många bittra erfarenheter, lära sig hvad som är sötare än sött, nämligen ett barns lugna sömn. Men en sådan sömn har som förutsättning ett godt hjärta och ett lif af arbete, bön och måttlighet *(Sötare än sött).* Det finnes äfven något som är starkare än styrkan, nämligen värmande godhet. Detta fick åter gumman erfara, då *stormen och solskenet* i den sinnrika leken med detta namn hade slagit vad om, hvem som skulle lyckas beröfva henne pälsen. Men ett godt hjärta är äfven ett ödmjukt hjärta. I den vackra sagan om *Adalminas pärla* framhålles, att skönhet, rikedom och klokhet intet betyda emot ett ödmjukt hjärta; ett sådant hjärta är långt skönare än Adalminas sköna pärla. Och i stämningsbilden *Vårt land* kvittrar rödstjärten så vackert och hans mening kan tydas så: „De som bo i ett stort land skola bedja om stora tankar Och de som bo i ett skönt land skola vara goda och ödmjuka". Men de två kunna förenas, ty all värklig storhet är ödmjukhet af hjärtat.

Med den varmaste sympati tecknas öfveralt goda barn, som då äfven äro ödmjuka och glada. Där de vandra sin väg genom lifvet, „där flyger ett solsken framför dem och glimmar öfver den mulna himmelen och öfver människornas sorgsna och likgiltiga ansikten". Men själfva veta de icke af denna sin förmåga att sprida sol och ljus omkring sig *(Vintersagan om Skyhög och Molnskägg).*

Till Topelii gosseideal hörer såsom ett nödvändigt drag raskhet och hurtighet samt mod i farans stund. I berättelsen *Skidlöparen* tillropar han sina unga läsare: „När läxan är undangjord, så sitt icke inne, blif ej en klemig kammardocka, som sedan ej tål en pust af Guds fria, friska blåst under himmelens tak. Ut med dig då, ut öfver bärg och backar, sommar eller vinter, i hetta eller köld, det är alt detsamma“. Men Mathias, hjälten uti nämda berättelse, älskade icke blott det friska lifvet ute i naturen, utan han vågade äfven störta sig i fara för att rädda en drunknande kamrat, och om denna sin bragd kunde han tiga. En gosse af samma slag var *Eli Rehm*, som genom sin manhaftighet och sitt dödsföraktande mod räddade ett stort järnvägståg från att störta i afgrunden. *Gossen från Brahestad* må ej häller glömmas, den sedan så fräjdade August Maximilian Myrberg, som i sin barndom lärde sig konsten att försaka och lyda och som, vorden man, blödde i hundrade strider för det rätta på jorden, för de svaga och förtrykta. — Det är sådana ideala bilder, som utöfva en oemotståndlig tjusningskraft på gossens och ynglingens själ.

På sitt tilltalande sätt framställer Topelius i berättelsen *Hedra din fader och moder* den gamla historien om tråget, som den lille gossen täljde för att, följande fars och mors exempel, i tiden använda åt dem, då han blifvit stor och de blifvit gamla. I den österländska sagan *Mirza och Mirjam* tecknas äfven typer för det rätta slaget af kärlek till föräldrar. Men det är icke blott fader och moder som skola hedras, äfven fäderneslandet har rätt till anspråk på barnens kärlek; och framför alt skola barnen uppfostras till att älska sitt land och sitt folk. Denna tanke framträder i olika former i många af Topelii sagor och berättelser och icke minst uti de dikter, hvilka finnas kringströdda uti hans Läsning för barn. Den enkla, rörande berättelsen *Pikku Matti* har en varm fosterländsk stämning; det är uti den något, som minner om Fänrik Ståls sägner. Att enahanda stämning hvilar öfver sådana berättelser som de, hvilka bära titteln *Gossen från Pernå*

och *Gossen från Sammatti* ligger nästan i sakens natur, då ju uti dem tecknas drag ur de två stormännens, Mikael Agrikolas och Elias Lönnrots, vackra lefnadssaga. Till gossen Elias sade stjärnorna: „här bor Gud". Och hvarje ljusgrön ung telning, som höjde sig öfver mossan i ödemarken, sade till honom: „här är fäderneslandet". Och när gossen växte till man, ansåg han sig alltid som Guds och folkets tjänare. Då Topelius uti stycket ***Huru Gud skapade Finland*** talar om att landet växer, frågar han: „Förstår du ock Finlands barn, hvarför Gud gifvit dig ett land som växer? Detta har Gud gifvit dig, för att du skall tillväxa såsom ditt land och för att du skall arbeta för ditt land och på ditt sätt och efter din förmåga bidraga till ditt lands tillväxt och förkofran". „Väx mitt land, väx i Guds kraft, väx i alla dina barns endräktiga kärlek". Och i det redan nämda stycket ***Vårt land*** låter skalden en moder, som icke är någon annan än fosterlandet, säga till sina barn: „Nu, mina barn, begär jag, att I älsken mig som jag älskar eder. Arbeten för eder moder, arbeten och bedjen för henne hela ert lif! Eder moder är fattig, och I skolen göra henne rik. Hon är sorgsen, och I skolen göra henne glad. Hon fryser och I skolen värma henne; hon bor i mörker, och I skolen tända i hennes fönster ett klart ljus". Och denna fosterländska stämning, denna maning till arbete för och kärlek till fosterlandet återkommer icke tillfälligtvis, icke blott här och där, den möter läsaren på otaliga ställen eller öfveralt, hvarest blott ämnets beskaffenhet på osökt sätt ger därtill anledning. Topelius har icke ens glömt att lära barnen bedja till Gud för fäderneslandet. Enkla och sköna äro de ord han lagt på de spädas läppar:

O Gud, bevara vårt fädernesland,
Vårt dyra, älskade hem!
Vår fredliga bygd, var lugna strand,
O Gud, beskydda dem!
Vår moders hydda, vår faders gård,

Vår barndoms vagga, vår ungdoms vård,
Beskärma dem med din hand!
Bevara vårt fosterland!

Topelii hjärta klappade varmt för alt som var svagt och värnlöst, som behöfde omvårdnad och hjälp. Härmed sammanhängde hans stora intresse för djurskyddssaken. Han, som skapat majföreningen till värnandet af småfåglarna och som med sitt varmaste intresse omfattat alla sträfvanden, hvilka därmed varit besläktade, huru skulle han icke också i sina sagor och berättelser för barn hafva sökt och funnit tillfälle att beröra dessa idéer och på detta sätt kämpa för dem.

I sagan *Hallonmasken* blifva Therés och Aina, hvilka räddade hallonmasken från en öfverhängande död, rikligen belönade; ty hallonmasken var ingen annan än själfva hallonkungen, som hade att förfoga öfver många goda saker. Och Lorenzo, som velat slå i hjäl det lilla kräket, erhöll äfven en gåfva, men därpå stod skrifvet: „Döda aldrig den värnlöse". Uti sagan *Den barmhärtige är rik* återkommer samma idé. Den fattiga familjen, som icke glömmer att till julen utsätta sin kärfve för sparfvarna, ja, hvars barn gifva af sina ringa förråd åt skogens vilda djur, de få en underbar och rik belöning för alt detta, under det den rike bonden, som icke känner och erkänner några plikter i detta afseende, snart råkar i armod, men på denna väg lär sig konsten att vara barmhärtig och gifva af hjärtat. Uti den stämningsfulla sagan *Änglarnas julklapp* har, så att säga, ett program blifvit framkastadt för uppfostrande af barnen till godhet och rättvisa mot alla lefvande på jorden: människor, djur och markens växter. Hvarje barn skall till sin skyddsling utvälja en lefvande varelse: människa, djur eller växt, som är svagare än barnet självt. Denna varelse skall barnet vårda så mycket det kan, försvara så mycket det kan, men icke bortklema, icke gynna på andras bekostnad. Och detta skall barnet göra af kärlek till Gud och hans skapade värk. Dessa tankar utvecklas och tydlig-

göras sedan genom exempel; och särskildt blir deras innebörd åskådliggjord i berättelsen *Våra egna* (ingår icke i Läsning för barn), i hvilken för läsaren presenteras en familj, hvars skilda medlemmar, enhvar på sitt sätt, sökt förvärkliga de framkastade tankarna.

Visserligen kan man i någon mån hysa tvifvel, om barnen genom läsning af Topelii sagor skola erhålla en fullt klar och nykter uppfattning om sina plikter mot djuren, särskildt hvilken ställning människan bör intaga till de vilda djuren eller skadedjuren. Men detta är af mindre betydelse i förhållande till det värkliga gagn Topelius måste anses hafva utfört i det sunda djurskyddsarbetets tjänst. Och här vid lag är det icke allenast skyddandet af djuren i och för sig, som har sin betydelse, utan äfven den uppfostrande invärkan till råhetens utrotande och sinnets förädling, som däraf måste framkallas på dem, hvilka vinnas för ett dylikt arbete. Att äfven växtvärlden blifvit medräknad kan väl icke häller skada.

Redan hafva i förbigående sådana drag uti sagorna blifvit påpekade, genom hvilka barnen manas till kärlek mot nästan och särskildt till godhet och barmhärtighet mot fattiga. Den redan nämda sagan *Den barmhärtige är rik* talar ju om barmhärtighet icke allenast mot djuren, utan äfven mot människorna. Och uti den legendartade julsagan *Den heliga nattens barn* framställes, huru Eli och Tirza hjälpte den heliga jungfrun och till belöning därför fingo löftet om att Gud aldrig skulle låta dem vara utan hem eller hugnad i världen. Slutligen begynner äfven deras fader, den hårde och girige Amrah, fundera öfver, om det dock icke skulle löna sig att vara god och hjälpsam. I ett längre dramatiseradt stycke med det betecknande namnet *Var god mot de fattiga* sänder grefvinnan sina två bortskämda och öfvermodiga barn Axel och Rosina till den fattiga mor Brita för att uppfostras tillsammans med hennes barn och på denna väg lära sig att icke förakta dem, som äro fattiga och ringa, lära sig ödmjukhet och hjälpsamhet. Naturligtvis leder åtgärden till godt resultat: modern återfår sina barn goda och ödmjuka.

Att lära barnen respektera människovärdet äfven hos den ringaste, den fattigaste vill dikten med det karaktäristiska namnet *Bättre folk och sämre folk* bidraga till.

Hvilka idéer Topelius än må söka åskådliggöra i sina många sagor, lekar och visor, så hvilar hela hans framställning och alt hvad han har att meddela på grundvalen af en varm och lefvande religiositet. I några sagor framträder det religiösa momentet på ett särskildt tydligt sätt. Det är en hänförelsens styrka och en poetisk flykt som ofta känneteckna dessa sagor, vittnande i sin mån om, huru angelägen han är att öppna barnens hjärtan för den öfversinnliga världens härlighet.

Från början till slut genomgås det dramatiserade stykket *Skyddsängelen* af tanken på den osynliga världens ingripande uti människornas öden. En kamp utkämpas där mellan det godas och det ondas representant, och kampens föremål utgör ett bortbytt konungabarn. Men det goda segrar. Och denna seger har funnit sitt skönaste uttryck i de ord den svarta anden riktar till den hvita:

Nu har du segrat. Jag är öfvervunnen,
Och kungasonen hör ditt rike till.
Jag frestat honom. Trogen blef han funnen,
Och dig, men icke mig, han lyda vill.
Du hvita ängel, se, jag böjer nu
Mitt knä för dig. O, gör mig hvit som du!

Härtill svarar den hvita ängeln icke mindre vackert:

Du svarta ande, bed i natt och våda!
Men ej för mig ditt knä du böja får.
Böj det för *Honom*, som oss skapat båda,
Fast en i ljus och en i mörker går!
Stark i sin nåd, så visst som jag är svag,
Han ensam kan förvandla natt till dag.

En hos Topelius ofta återkommande tanke är, såsom redan blifvit framhållet, den, att barnen på sin omedel-

bara och oreflekterade ståndpunkt hafva en öppnare blick för naturens företeelser, som vittna om Gud, än de lärda och visa hafva det. I många tusen år hade trollet Gråskägg funderat på naturens hemlighet, utan att kunna finna densamma. Men då fick han lära den af två fattiga barn David och Ester, hvilka på sitt barnsliga och naiva sätt för honom talade om, huru man kan se Gud i alla hans värk. Naturen vittnar om Guds allmakt, vishet och godhet, blott människan förstår att läsa denna skrift. Men det som det visaste troll i världen icke mäktar utgrunda, det känna barnen uti sina hjärtan: de känna att naturens hemlighet är ingen annan än att Gud är alt i alla *(Naturens hemlighet).*

Då den tappre Valter var på ett af sina äfventyr för att leta efter den stora skatten uti drakelden i skogen, fick han af den gamle torparen emottaga icke allenast den lärdomen att hvad folket pratar om drakeldar och sådant är vidskepelse, som en klok människa skrattar åt, utan äfven att det finnes en skatt, som är mycket bättre än alla andra: den skatten är Guds ord. Och den som vinner den skatten blir rik för all sin tid, rikare än mången konung uti sitt gyllene slott. *(Valters åttonde äfventyr).* — Aspens löf, som genomgått många växlingar af medgång och motgång, fick först såsom vissnadt och gult klart för sig hvad det vill säga att under lifvets alla skiften prisa Gud, fick detta då det blef användt såsom bokmärke i det fromma fiskarfolkets bibel *(Det vissnade löfvet).*

I sagan *Gossen som hörde det tysta tala* inskärpes, huru Gud hör en människas bön, när hon rätt hjärtligt beder honom. Men Gud bönhör icke alltid såsom människan menar det; han gifver då i stället någonting bättre. Den döfstumme gossen Paavo bad Gud lära honom höra och tala. Men Gud gaf i stället åt Paavo det som var ännu bättre, nämligen att höra det tysta tala, hvilket för Paavo betydde att ständigt och ostörd af alt annat lyssna till samvetets röst. Han kunde äfven höra skogen och sjön och stjärnorna och alt annat tyst uti världen tala.

Men det kunna nästan alla barn göra, tillägger Topelius med sin kända uppfattning i detta afseende.

I den vemodigt sköna berättelsen *Om den sommar som aldrig kom* segrar tron på en evig sommar i Guds paradis öfver sorg och tarar, då den frigifna hämplingen sjunger sin lofsang till Guds ära vid liten Rafaëls graf. Samma ton af andakt, samma kraft att lyfta upp öfver förgängelse och död anträffas äfven i de poetiskt fina styckena *Kyrkklockorna* samt *Björken och stjärnan*. De stora, klara klockorna, hvilka „ringa de döda till ro och de lefvande att tillbedja Gud allsmäktig“, hade äfven ringt in i Lisas själ, så att hennes håg, ju längre det led, alt mera hänvändts till det evigt bestående. Och de tva barnen, hvilka under stora ofredens bistra tider blifvit bortförda langt till främmande land, begynte sedan, drifna af en oemotståndlig hemlängtan, vandra alt högre och högre mot norden. Björken mindes de på föräldrarnas gard och stjärnan som om kvällen lyste genom björkens löf; detta var alt. Men hemmet funno de, hvarest föräldrarna ännu voro i lifvet. Och sedan återseendets första glädje lagt sig, erinrade fadern dem om, hurusom en människas lif på jorden ständigt är en vandring mot eviga mål. „I gingen efter björken, säger han, han betyder edert fädernesland. Välan, må det vara eder kärleks och edert arbetes mål, så länge I lefven! I gingen efter stjärnan — hon betyder det eviga lifvet. Välan, må hon lysa eder hela eder lefnad igenom“.

Slutligen talar Topelius om *Den stora frågan*, som går genom himlen och jorden, lifvet och döden, som börjar vid den låga vaggan och icke slutar ens vid den djupa grafven, utan ännu fortfar att ljuda långt bort i ändlösa evigheter. Älskar du mig? är denna fraga. Den ställes till hvarje människobarn från olika håll; den ställes till människan äfven af Gud. Gud är full af kärlek, nad och barmhärtighet, ingen älskar sasom han. Då frågar Gud äfven af människan: Älskar du mig? Men må människan minnas, att det icke är möjligt att älska Gud, när man hatar sin broder. — —

Sådana äro, i några flyktiga drag angifna, de sedliga och religiösa idéer, hvilka utgöra det djupaste innehållet, likt en mäktigt flödande underström, uti hela Topelii diktning för barn. De hänföra sig, dessa idéer, till de mest olika sidor af den värld, öfver hvilken lifvets morgonsol ännu lyser. Fel och olater framställas i sin rätta dager. Men hvad som är framkalladt af obetänksamhet eller självsvåld likställes icke med moraliska lyten, hvilka lyten gisslas på det strängaste. Därjämte målas barnen för ögonen goda och tilltalande egenskaper på ett sådant sätt, att lusten att blifva god och utvecklas i det goda måste framträda. Barnen manas att sträfva efter hurtighet, mod, ödmjukhet och vänlighet mot alla; de läras att älska sanning och rätt; de läras att älska alt skapadt, som är däraf förtjänt; de läras att med sin kärlek omfatta växter och djur, föräldrar och fäderneslandet, nästan och Gud; för deras spanande blickar, för deras längtan och aning öppnas eviga världar. Och bakom lärdomarna och förmaningarna, likasom bakom det glada skämtet och det muntra gycklet kunna dessa „Guds utvalda“ instinktlikt förnimma slagen af ett hjärta, som klappar varmast för deras väl. Detta behöfver icke utsägas i ord, förnimmelsen däraf tränger sig dock på dem. Men det blir äfven någon gång utsagdt, när känslans vågor gå högst, och då bryter sig fram ett utrop: „Hvem skulle icke älska dig, ljufva barn med glansen af det oändliga i dina strålande ögon!“

På sin höga ålderdom utgaf Topelius ett arbete, hvilket i sin mån vittnar om hans aldrig svalnande intresse för barnen och deras sanna väl. Boken benämde han *Evangelium för barn*, och synes detta värk böra i förbigående omnämnas i detta sammanhang.

Det har redan påpekats, att man uti Topelii sagor och berättelser, visor och lekar ofta anträffar en varm religiös underström. Uti Evangelium för barn söker han på ett enkelt och barnsligt sätt, stundom i en form som närmar sig sagans, framställa den kristna religionens höga sanningar, alt detta med ledning af någon utaf de kyrkligt

antagna texterna. Några gånger benämner han till och med de bibliska berättelserna sagor; men han underlåter då icke häller att göra ett förklarande tillägg till undvikande af hvarje missförstånd. Så säger han t. ex. en gång: „Guds rikes sagor äro ej som andra sagor, där man får tro hvad man vill. Guds rikes sagor äro de sannaste af alt sant, så att på deras trovärdighet kan man lefva och dö". Det låter dock icke helt och hållet förneka sig, att i utläggningen af de bibliska texterna stundom insmugit sig ett och annat drag, som mycket väl skulle lämpa sig för en värklig saga, men icke för en religiös framställning af detta slag. Detta är fallet, när skalden af sin lifliga fantasi låter sig förledas att måla sådana situationer, hvilka egentligen icke inneligga uti den förhandenvarande texten. Ej häller må det döljas att Topelii uppfattning af textens innehåll icke alltid är fullt korrekt. Särskildt anmärkningsvärd är i detta afseende hans behandling af den för barn så lämpliga texten: Jesus i templet vid 12 års ålder. I stället för att här teckna bilden af en ödmjuk, läraktig och lydig gosse, ett idealt människobarn — och hvem skulle kunna teckna en sådan bild bättre än Topelius — är det nästan som om tolfåringen vore en vis man, utrustad med gudomliga egenskaper. Det kan måhända äfven förtjäna antecknas, att Tengström uti sin bok Läsöfning för mina barn infört några samtal om „de nödigaste religionsbegreppen", i hvilka han på ett enkelt och efter barnens ståndpunkt lämpligt sätt söker göra dem bekanta med kristendomens första sanningar. Anmärkningsvärdt nog talar dock äfven han om, att Jesus vid 12 års ålder „kunde hålla offentliga lärorika samtal med de visaste män på den tiden". Detta skulle man knappast väntat af Tengström, snarare då af Topelius. Frånser man emellertid de hos Topelius antydda bristerna, hvilka i sin mån vittna om de stora svårigheter, som äro förknippade med författandet af ett sådant arbete som detta, så skall det obetingadt erkännas, att boken i fråga icke allenast vittnar om sin författares varma religiositet, utan äfven om hans djupa insikt uti hvad barnahjärtat i detta afse-

ende kräfver. Denna bok har därför varit en välkommen gåfva i tusende hem i vårt land, en bok, som spridt mykken välsignelse omkring sig och fortfarande skall göra det under tider som stunda. —

Betydelsen af Topelii skriftställarevärksamhet för barn torde icke kunna skattas nog högt. Hvad den mognade människan tänker och känner, hvilken lifsuppfattning hon äger och den insats hon på grund häraf förmår nedlägga uti utvecklingen, detta är i väsentlig mån beroende af hvad hon såsom barn fått emottaga, hvilka intryck under denna ålder lyckats få makt öfver hennes andliga jag. Uppfostran kan icke uträtta alt. Den förmår icke förvandla den klent begåfvade till rikt begåfvad; den förmår icke ens alltid ersätta dåliga anlag och böjelser med goda föresatser och allvarliga sträfvanden. Men uppfostran kan dock uträtta mycket, särskildt uti senast antydda afseende; och Topelii diktning är ett af de viktigaste hjälpmedel uti uppfostrans tjänst.

För ett folk är det ingalunda likgiltigt, om det äger medborgare med rik intelligens, med en klar tanke och ett sundt omdöme, eller om det saknar sådana. Men hvad som dock i långt högre grad är af nöden det är fasta karaktärer, en redbar vilja, kärlek till sanning och rätt. Ty saknas dylika krafter, då vackla grundvalarna.

Höga och rena, endast höga och rena, äro de idéer, hvilka från Topelii mångskiftande sagovärld strömma barnen till möte. De vilja utgöra en motvikt mot själfviskheten, som har sina rötter i djupet af människohjärtat, mot de förledande röster, hvilka ljuda än härifran, än därifrån och som mana de unga att söka efter guld, efter makt, efter yttre ära och utmärkelse; de uppställa de eviga idealen, godhetens, sanningens och det rättas ideal såsom de enda företeelser hvilka förtjäna att trakta efter.

Och hvem vill förneka, att, om dessa idéer få sla djupa rötter i våra barns hjärtan och genom dem påtrycka hela vårt folk sin prägel, däri ligger en motståndskraft af oskattbart värde gentemot hvarje värksamhet, som går

ut på att hämma och skada den fosterländska utvecklingen. I omfattande af dessa sedliga och religiösa idéer ligga folkets lycka och framtid förborgade.

V. T. Rosenqvist.

Ernest Gestrinius.

En finsk vitterlekare från stora ofredens tid.

Under den stora ofreden var äfven den finska vitterheten landsflyktig i Sverge. Häri ligger måhända den förnämsta orsaken till att denna skickelsedigra tid icke kvarlämnat några djupare spår i den samtida finska diktningen. Jakob Frese, den förnämsta af de finska diktarne från denna tid, skildrar i en episod i sitt stora fröjdekväde öfver Karl XII:s hemkomst sin fädernestad Viborgs öde och gifver i samma dikt i högstämda ord uttryck åt den nöd och de lidanden, som drabbat hans fosterland. En annan finsk vitterlekare, hos hvilken man återfinner stämningar och intryck, som grunda sig på personliga erfarenheter från kriget, är den numera helt och hållet förgätna *Ernest Gestrinius*, en finsk skolman och präst, som vid sekelskiftet värkade som lärare i Freses födelsestad Viborg och vid krigets utbrott var kyrkoherde i Jäskis. Hans vittra ådra var icke strid, hans diktning nådde ej högt, och därför har han helt och hållet trädt i skuggan för sin mera berömda landsman. Men han förråder dock nära besläktade drag genom den fromhet, den stilla undergifvenhet och resignation, som tala ur de klagosånger, i hvilka han skildrar flyktingarnas lidanden och krigets fasor.

Om Gestrinius' lefnadshändelser har man sig icke mycket bekant. Han var född den 1 april 1663 i Helsingfors, där hans fader, Thomas Gestrinius, var skolkollega, sedermera kyrkoherde i Nurmijärvi. Gestrinius blef stu-

dent i Åbo 1687 och magister 1694, efter att ha utgifvit en dissertation *De jure naturae et gentium*. Han förordnades följande år till konrektor vid skolan i Viborg, hvars rektor han blef 1696, utnämdes 1698 till linquarum lektor vid gymnasiet i Viborg samt 1705 till kyrkoherde i Jäskis på grund af en anmälan af konsistoriet, hvari bland annat framhölls hans „skicklighet att presidera".

Då ryssarne år 1707 inföllo i Finland, nödgades Gestrinius fly från sitt pastorat och lämna all sin egendom i fiendens våld. Han hann knapt „rädda sitt usla lif ur faran", men synes ännu ha uppehållit sig flere år i Finland, bland annat i Rautalampi, där han ännu med säkerhet vistades år 1712. Slutligen nödgades han dock som så många andra fly öfver till Sverge, där han år 1718 blef kyrkoherde i Tuna och Stafby pastorat af ärkestiftet.

Efter fredsslutet tillkännagaf han i ett bref till konsistoriet i Åbo af år 1723, att han med det första skulle inställa sig i sin församling Jäskis, dit han äfven synes ha anländt följande år i juni månad. Men han återvände inom kort till Tuna, hvarifrån han i ett bref af år 1726 till samma konsistorium meddelar, att han „icke ville, i anseende till sina under en långsam flykt utståndna besvärligheter och dess åhörares förklarade välvilja m. m. vidare företaga sig någon flyttning till sitt förra pastorat Jäskis, förbehållande sig dock befordran framdeles till något pastorat i sitt fäderneslând, när det så skulle passa sig, m. m." [1]).

Man finner häraf att Gestrinius fortfarande betraktade Finland som sitt fädernesland och umgicks med planer att återvända till detsamma. Men däraf blef dock intet. Han kvarstannade i Tuna ända till sin död, som inträffade den 21 mars 1739. Under de sex sista åren af sin lefnad var han blind och hade redan 1735 afstått pastoratet åt sin svärson, kyrkoherden L. K. Helenius.

Gestrinius var af sin samtid känd som en lärd man och en god poet. Redan under sin vistelse som skollä-

[1]) *M. J. Alopœus,* Borgå Gymnasii historia s. 498—499.

rare i Viborg hade han uppträdt som vitterlekare såväl på latinska som svenska språket. Hans älsta kända dikter äro en latinsk lyckönskan till Karl XII (1699) vid hans kröning och samma år en latinsk parentation öfver teologie studeranden Carolus Pontanus, som afled år 1697 vid 28 års ålder i Viborg, där han var informator hos Jakob Freses fader, rådmannen Jochim Frese. Från denna tid härröra äfven Gestrinius' första och största dikter på svenska språket, ett vidlyftigt äreminne öfver rådmannen Jochim Frese år 1700 samt en versifierad parentation öfver hans i Stockholm samma år aflidne broder Thomas Gestrinius, pastor vid finska församlingen därstädes, samt öfver dennes samtidigt bortgångna maka Catharina Schultz. På begrafningsdagen hade Gestrinius föranstaltat en offentlig sorgefest i Viborgs gymnasium, till hvilken rektor utfärdat inbjudningsskriften, gymnasiets samtliga lektorer skrifvit latinska och svenska värser och Gestrinius själf författat en poetisk minnesruna, som i tryck utgjorde 40 sidor i kvartformat. Det är en hel familjekrönika kring den aflidne broderns person som medelpunkt. När man läser denna långa litania öfver fattigdom och nöd, sjukdom och död, kommer man ofrivilligt att tänka på det olycksöde af än mera tragisk art, som icke långt därefter drabbade Gestrinius och hans familj, då fienden inföll i landet och tvang dem att fly från hus och hem. För öfrigt är Gestrinius' minnesruna lika bred och tung som den är lång. Den visar att såväl språket som värsen ännu erbjödo förf. de största svårigheter, hvarför dikten i sin helhet är helt och hållet onjutbar för eftervärlden. Den utkom från trycket i Viborg år 1702.

Det blef sedermera den stora ofreden och vedermödorna under den långvariga flykten, som gåfvo det egentliga uppslaget till Gestrinius' vittra värksamhet. Efter en mellantid af aderton år grep han åter till pennan och skref en nyårsvisa år 1718, kallad „*Nödlijdande flychtingars klagan öfver sitt långsamma kårss och elände*“; dikten säges vara „yttrad och fogad på en långvarig och mycket bedröflig flycht“.

År 1720 inlämnade han till teologiska fakultetens i Upsala censur versifierade morgon- och aftonböner för hvarje dag i veckan, kallade „*Oryggeligt löfte, Herranom Gudi gjort* på en bedröflig flycht i stor nöd och lifsfara för fiendens vidt kringströdda troppars hastiga anfall“. Efter att ha erhållit fakultetens godkännande utkom detta arbete från trycket år 1722, 24 s. 4:o. Samma år offentliggjorde Gestrinius yttermera „*Klagelig röst i en tro-innerlig bön* om hielp uti nöden til frelsaren Jesum, med sina och de sinas bittra tårar under ett äfventyrligt flychtande för fienden“. Dessa i Sverge trykta dikter utgåfvos samlade af P. Hanselli i en ny upplaga år 1870.

Det är alt hvad man eger i behåll af Gestrinius och, som synes, äro alla dessa sånger inspirerade af flyktens vedermödor. Det är fromma klagosånger öfver krigets och flyktens elände och besvärligheter, det är lidandets suckar, som ljödo i sången, men på samma gång en ödmjuk och innerlig bön till den högste om hjälp i nöden, om befrielse ur vedermödan. Ty så stor var nöden, enligt Gestrinius, att hjälpen endast kunde komma från ofvan.

Hvad som gifver dessa sånger intresse, äro de personliga intrycken af något värkligt upplefvadt, som utmärker desamma. Gestrinius skildrar sin och de sinas flykt i sången på följande sätt:

Vi ha måst långt och länge flykta
Från hus och hem, från gods och land,
Som för oss äro nu tillykta
Med vår ankomne fiends hand,
Sen han alt annat fått till rof,
Hvad vi nu skulle ha behof.

Vi ha knapt som ett byte föra
Ur faran hint vårt usla lif,
Det han som andras att förgöra
Hur lust haft och sitt tidsfördrif,
Men mer vi det ur faran fått
Mer har elände därtill gått.

Och detta „elände“ hade fortgått år efter år, så att slutligen ej återstod annat än

För oss utan alt mått och tal
Nöd, armod, vedermöda, kval.

I en annan dikt heter det:

Vår tåresky, vår tåresky,
Hindrar oss att fly,
Fienden oss eftersätter
Alla dagar, alla nätter.
Vår tåresky hindrar oss att fly.

Stor är vår nöd, stor är vår nöd
För en våldsam död,
Med den fienden oss hotar
Som berännoms af hans rotar.
Stor är vår nöd för en våldsam död.

De personliga lidandena och förlusten af alla egodelar, som nog hade gått Gestrinius till sinnes, hindrade honom dock icke att höja än högre klagan och gjuta än bittrare tårar öfver hela fosterlandets nöd och lidanden. Han sjunger:

Vårt fosterland, vårt fosterland,
Står af krig i brand!
Ja, nu hela Svea rike
Har i sådan nöd ej like.
Vårt fosterland står af krig i brand!

Han talar om den grufliga, allmänna nöd, som hade drabbat alla åldrar och kön, som gjort slut på allas välfärd och till och med beröfvat folket hoppet om en ljusare tid. Och ännu vid ingången till 1718, då Gestrinius utgaf sin nyårsvisa, ser han ingen förändring till det bättre, ingen ljusning i det stora mörkret; krigets plågor voro om möjligt ännu svårare.

Gestrinius skulle väl icke ha varit en andans man, ifall han icke i alt detta elände utan like skulle sett ett syndastraff. Himmeln hade utan förskoning fält sin dom öfver landet. Det hade svårligen försyndat sig och därigenom tillskyndat sig den jämmer, som nu trykte detsamma. Olyckorna voro dess värre självförvållade och om folket ej omvände sig och gjorde bot och bättring, skulle det „förgås med hast". Det var sålunda hög tid att förödmjuka sig och bönfalla om nåd.

Det är också hvad Gestrinius gör i sin diktning. Han säger:

Gör med oss nåd och dig misskunda
Utöfver de beträngdas hop,
Som nu din nåd så högt åstunda
Med trogna hjärtans klagorop.

Hans hjärta blöder särskildt vid tanken på de många, som suckade i fiendens bojor, och han bönfaller hos den högste om fred, så att alla fångar och flyktingar finge i frid återvända till sitt land igen.

En gripande hymn om hjälp i nöden är särskildt dikten „Klagelig röst i en tro-innerlig bön", som synes vara författad under självfva flyktens bittra stunder. Äfven här heter det:

Ack, vårt land har svåra syndat
Och den jämmer sig tillskyndat.

För synden svår, för synden svår
Oss såled's ock går,
Att vi häftigt slås och agas
Och vår' krafter helt försvagas;
För synden svår oss såleds ock går.

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
Herre Jesu, hjälp
Och dig öfver oss förbarma
Ditt beträngda folk och arma.
Hjälp Jesu, hjälp, herre Jesu hjälp!

Och med detta omkväde fortsätter diktaren sången, med döden inför ögonen och förtviflan i hjärtat, men dock med sinnets stilla undergifvenhet och med den frommes ödmjuka förtröstan på himlens hjälp.

När nöden var som störst, synes Gestrinius ha aflagt „Herranom ett oryggligt löfte“ att ifall han komme ur sitt nödstälda läge, skulle han prisa den högsta hjälparen, som så rikligen uppenbarade sig under eländets dagar. Detta löfte infriade han sedermera, da han efter att ha räddat sitt och de sinas lif och lyckligt anländt till Sverge samt därstädes snart erhållit en prästerlig beställning, skref sina andaktsstunder hvar morgon och afton af veckans dagar. Dessa morgon- och aftonböner utgöras dels af lofsånger öfver Guds godhet och nåd, eller fromma hymner öfver Jesus som Zions rena lam, böner om hjälp mot det ondas makt eller ödmjuka betraktelser öfver bönens ande, botgörelsen och syndaskulden. Det är icke mera fruktan för fiendens „jämmerrotar“, icke flyktens fasor, som inspirera hans bön, utan själens ångest och syndens nöd och fara. Med sorgefullt och förkrossadt hjärta och bedröfvad ande kläder han sin sångmö i säck och aska, söker sin Gud med böjda knän och anropar honom att upptända den rena andaktens eld i hans hjärta.

Det är som religiös diktare Gestrinius ansluter sig till de många, som på hans tid klädde den religiösa känslan i toner. Gestrinius hör i samtidens svenska literatur till raden af vitterlekare, som i religionen sökte tröst mot de yttre olyckorna, hvilken riktning som bekant träder i nära beröring med den pietistiska rörelsen. Botgörarestämningen, frossandet i syndaskulden och Zionssjungandet utgöra pietismens karaktäristiska drag. Man finner en del ansatser härtill hos Gestrinius, ehuru han ännu icke kan räknas till den pietistiska riktningens diktare.

I behandlingen af språk och värs har Gestrinius i sina senare dikter gjort betydande framsteg. Man kan ej neka honom en viss ingifvelse, och denna har ställvis gifvit diktionen någon lyftning, detta naturligtvis om man

bedömer honom med den måttstock, som tidens religiösa diktare öfverhufvud gifver. Han står på samma poetiska nivå som de flesta af dem. Men Gestrinius har som sagdt sitt särskilda intresse för oss, emedan han i sina sånger gifvit uttryck åt sina personliga minnen från stora ofredens tid och emedan man hos honom möter en stämning, som ännu genljuder af hvad han sett och upplefvat under dessa sorgens och olyckans dagar.

Arvid Hultin.

Anteckningar om och ur handskrifterna till Runebergs lyriska dikter.

Estetisk betraktelse och biografiskt-historisk forskning hafva länge sysselsatt sig med Runeberg. Började med Snellmans kritik af Kung Fjalar (1844) och — frånsedt mindre betydande uppsatser vid de särskilda värkens framkommande — fortsatta i Cygnaei arbete om Fänrik Ståls Sägner (1861), gjordes estetiska studier öfver Runeberg redan på sextio-talet af Dietrichson i hans „Skaldeporträtt“ (publiceradt 1864, men skrifvet 1861), af Ahlin i hans afhandling „Fabula Runebergii quae inscribitur Reges Salamini“ (1864) och af Lindborg i en afhandling med titeln „Om Kung Fjalar“ (1869). Efteråt framträdde de viktigaste bidrag till en estetisk-literaturhistorisk värdesättning af Runebergs skaldskap i arbeten af Cygnaeus, Ljunggren, Nyblom, Estlander, Vasenius. Likväl är det mer än långt ifrån, att forskningen på detta område skulle nått den definitiva ståndpunkt, till hvilken Strömborgs „Biografiska Anteckningar“ fört den historiska framställningen af Runebergs lefnad och uppkomsten af hans värk. När detta kort efter Runebergs död påbegynta arbete en gång slutförts, skall det allra mesta vara sagdt hvad i detta afseende kan sägas.

Det slag af literaturhistorisk undersökning, som till sin metod närmast faller inom den filologiska forskningens område, har i fråga om Runebergs diktning tilsvi-

dare endast i ringa grad förekommit. Af dess alster äro att nämna endast Cavallins afhandling „Om Grundtanke och karaktärer i Runebergs tragedi Kungarne på Salamis, jämförd med Sophokles tragedier“ (Nordisk Tidskrift 1879, s. 501 ff), vidare Gustafssons uppsatser öfver Runebergs versifikation samt öfver Runebergs öfversättningar från antiken (Svenska Literatursällskapets Förhandlingar och Uppsatser, 1892, t. 6, s. 1 ff., 71 ff., 97 f.), Vasenius' afhandling öfver hexametern i de episka dikterna samt Appelqvists sorgfälliga förteckning öfver „Varianterna till Fänrik Ståls sägner“ (Sv. Litskpts F. o. U., 1897, t. 12, s. 40 ff.), på grund af hvilka textkritiken i den nya illustrerade upplagan sedermera är företagen. Ett filologiskt detaljarbete har naturligtvis också föregått „normalupplagan“ af Runebergs Samlade Skrifter, hvaraf nyss de första banden publicerats, och såsom ett bidrag därtill kan anses E. Lagus' uppsats om editionerna af Runebergs arbeten (Sv. Litskpts F. o. U. 1896, t. 10, s. 138 ff.).

Nedanstående anteckningar äro ämnade att gifva den, som engång i framtiden kommer att skrifva om Runebergs lyriska diktning, de upplysningar, hvilka handskrifterna lämna om denna diktnings uppkomst och utveckling, och hvilka en vetenskaplig betraktelse af hithörande förhållanden icke skall kunna undvara. Anteckningarna äro en frukt af forskningar, till hvilka jag genom beredvilligt tillstånd af bestyrelsen för Runebergs hem sommaren 1896 bereddes möjlighet och hvilka företogos i den Runebergska handskriftsamlingen i Borgå, i afsikt att granska alt det material denna samling innehåller samt, såvidt görligt, ställa det i den inhemska literaturhistoriens tjänst. Ett och annat bland handskrifterna förekommande, som icke blifvit trykt i de samlade eller efterlämnade skrifterna, har föranledt mig att gå ifrån min roll af blott upptecknare; äfven något enstaka kronologiskt spörsmål har gifvit anledning till samma förfarande.

Vänligt tillmötesgående af Runebergs rättsinnehafvare har försäkrat mig om att publicerandet, för mitt ändamål, af utdragen från de otrykta dikterna icke är stri-

dande mot de principer, för hvilkas skull sagda dikter tilsvidare icke delgifvits allmänheten. — Jag begagnar ock tillfället att till professor J. E. Strömborg frambära den uppriktigaste erkänsla för alt besvär, mina upprepade besök i Borgå lycei bibliotek förorsakat honom, liksom ock för de många meddelanden, hvarmed han riktat min kännedom om Runeberg och hans diktning.

Utom Borgå-samlingen har jag endast varit i tillfälle att granska de handskrifter till lyriska dikter, hvilka befinna sig bland J. W. Snellmans papper och hvilka v. statsrådet Th. Rein godhetsfullt stält till mitt förfogande. Jag har mig icke ens bekant, huruvida andra handskrifter finnas i privat ägo; i hvarje fall måste de vara mykket sällsynta.

I.

Den „Blåa Boken".

Det tidigaste manuskript till lyriska dikter af Runeberg, som finnes i behåll, är i Borgå-samlingen (där det utgör konvolutet I, 1) af Strömborg betecknadt på följande sätt: „Den s. k. „Blåa boken", i hvilken Runeberg införde en del af sina första dikter å pag. 1—89. 2:ne blad, pag. 59—62, voro ur densamma utrifna redan innan den genom köp af Runebergs gård och efterlämnade lösöre blef finska statens egendom". Denna bok, eller rättare sagdt detta häfte, hade Runeberg, såsom Strömborg (Biogr. Ant. II, s. 29 och 42) omtalar, med sig under sin vistelse i Saarijärvi och Ruovesi och det blef förvaringsplatsen icke allenast för de dikter han under sagda tid skref, utan ock för dem han redan tidigare författat. Endast något enstaka af de i detta häfte ingående styckena är skrifvet efter Runebergs återkomst till Åbo i början af år 1826 och af honom i häftet sedermera infördt (se nedan); de allra flesta äro af mycket tidigt datum.

Den „blåa boken" innehåller följande dikter:

1. **Afsked från Frigga.**

Jfr Biogr. Ant. II, 127 ff. Diktens innehåll tyder på att den är skrifven då Runeberg sommaren 1822 lämnade Wasa med dimissionsbetyg till universitetet. Den röjer måhända någon frändskap med Franzéns „Den enda kyssen“ (s. 190 i Åbo-upplagan af 1810), men skiljer sig från detta styckes enkla tonfall och täkt naturliga situationer genom vissa uppstyltade och abstrakta uttryck, som tagits ur den akademiska fraseologin och som skymma det uppriktiga i känslan. Af diktens åtta strofer må de tre första och den sista anföras som prof. Runebergs ortografi och interpunktion är här, som i det följande, noggrant bibehållen.

Hulda Frigga! snart är tiden inne
Då jag, skild så långt så långt från dig,
Blott skall äga kvar ett sorgligt minne
Af de glada da'r du skänkte mig. —

Då ej mer hän till den glada lunden,
Der du satt emellan blomstren röjd
Jag skall ila — nej den ljufva stunden
Flydde lik en dröm om himlens fröjd.

Fåfängt på en tummelplats för dårar
Skall jag söka lugn och sällhet än;
Och då olyckan mitt hjerta sårar
Hvar fins Frigga för att lindra den!

— — — — — — — — — — — — —

Ömma Frigga ja jag vill då hoppas
Att förän jag slutat mödans stig,
Se dig åter; — se min lycka knoppas
I den välkomst-kyss du skänker mig!

2. **Öfver B — — — —**

Sex rader i form af grafskrift; det epigrammatiska slutet är förfeladt.

3. ***Namnsdags verser.***

Skrifna på Katarinadagen, sannolikt 1822, efter i dem göres en antydan om grekiska frihetskriget. Formen är den rimmade alexandrinens (dikten består af 37 versrader) och äfven tonen är rätt akademisk. Emellertid äro båda ganska väl attraperade; diktionen saknar ställvis icke ett slags pompös fullhet, medan jämförelsen mellan kriget borta i södern och det lyckliga hemmet i norden, där familjemodern tronar, omgifven af en talrik ungdom, icke är utan sin värkan. I slutet är den tanken ej illa uttrykt, att grafven blott skall bli för diktens föremål ett slut på mödans stig och döden en vän, som räkker sin hand för att föra henne upp till sällare ängder. Början af poemet lyder:

Var helsad blida sol! ditt ljusa sköna bloss
Med Catharinas dag all glädje skänker oss —
Ack ofta i ditt lopp du nöd och sorger skådar;
Förn du nått vesterns famn jag dig detsamma bådar
På Greklands öde felt se ned hvad finner du
Jo plågor öfveralt och mord och hunger, Hu!
Så blif en stund hos oss! se feltets gula gröda
I rikt och ömnigt mått belöna odlarns möda,
Se hit hvad finner du uti vårt lilla tjell?
Lugn trefnad öfver alt hvarenda menska säll!
Dröj, byt ej denna syn mot den af skakta troner,
Hör helre glädjens sorl än dånet af kanoner,
Hör helre sällhetens och tacksamhetens röst
Än nödens hemska skrän ur ett förtvifladt bröst.
Se här en lycklig mor en prydnad för de bygder
Som med dess egna barn delt frukten af dess dygder
I ålderns sena höst lik denna gamla ek
Som pröfvat nordans il och vestanfläktens lek,
Och begge lika trygt; som nu sin skugga sprider
Ej endast på det skott, som kring dess stam sig vrider
Nej äfven på den växt, som långt ifrån dess fot
Begär mot stormen skygd och skygd mot strålens hot . . .

4. *Försynen.*

Sign. 1822. Publicerad i Efterlemnade Skrifter I, 50.

5. *Till Frigga.*

Publicerad i festbladet till Per Brahes minne (den 12 september 1880), hvars redaktion genom skalden Karl Robert Malmström erhållit en kopia, sannolikt, säger Strömborg (Biogr. Ant. II, 129), innehållande den form, i hvilken dikten meddelades föremålet för densamma, innan det med några ändringar infördes i den „blåa boken“. Poemet bär här titeln „Till Frigga Jurvelius“.[1]) Då emellertid det nämda festbladet är svårtillgängligt, må ett par ord om poemet sägas. Det är skrifvet i *ottave rime*, innehåller sju strofver och röjer för första gången en stark anklang af romantiken: när skalden sett Frigga, drömmer han blott, „berusad utaf fröjd“, men det grymma ödet sänder sin stormil mot hans lugna famn, „heta smärtan tårarna uppbrände, och så till rof åt ödets hvirfvelvågor jag lämnades med minnen blott och plågor“; „ungdomspurpurn flyr från kinden“ och döden är nära, men den är trösterik, ty här lider han blott: „så ryslig är för mig hvar stund han andas den mörka kroppen; krossa krossa den!“ Dock, jorden vägrar att ta sitt lån och han anropar hoppets „bedragande gudinna“ för att hon må „ljuga lättnad för olyckans son“ och lofva att skaparen ännu skall bereda en fest på jorden åt detta bröst. — Det finnes en energi i uttrycket, som stundom kallar fram en svag påminnelse om Lidner, så olik dikten för öfrigt är honom; man vet, att denne skald af Runeberg tidigt var känd och uppskattad (Biogr. Ant. II, 15). Versen är, så när som pa några knaggligheter, i det stora hela skickligt behandlad.

Versionen i „blåa boken“ afviker från den af Malmström meddelade i nedan antecknade få detaljer. Men det finnes i ett senare konvolut (se nedan) en handskrift

[1]) Strömborg II, 127 uppger att Frigga hette *Juvelius*.

af samma dikt, som, prydligt renskrifven och undertecknad *Ludvig Runeberg,* fullständigt öfverensstämmer med den Malmströmska versionen. — Manuskriptets version är kursiverad, den trykta står inom klammer.

2, 2 Det *grymma* [afundsfulla] ödet mot min *lugna* famn
7 Och så till rof åt *ödets* [lifvets] hvirfvelvågor
4, 1 En *lugnad* [mattad] blick jag glad mot höjden sände
3 *Till honom upp* [Upp till den far], hvars hjärtelag han kände
4 *Det sköna, röjdt i mensklighetens bror* [Upp till den far, han ständigt sett så stor]
6, 1 Dock *grymma* [hårda] död! den bön dig flög att finna
7, 5 *Blott* [Sen] sänk dig *himmel* [Herre] till mitt hjerta neder
8 Och aldrig mer *den huldes* [din faders] aga klandra.

Dessa olikheter angifva enligt min mening, att den „blåa boken“ innehåller den tidigare versionen, Malmströms kopia, liksom den andra Borgå-handskriften, en förbättrad text. [Strömborg, (se ofvan), synes antaga motsatsen].

6. ***Vargen.***

Ett fragment af Runebergs episka ungdomsdikt, jfr Strömborg, Biogr. Ant. I, 78 anm. och C. G. Estlander, Sv. Litskpts F. o. U., 1888—89, t. 4, s. 61 ff. Detta är en senare bearbetning af det Runebergska ungdomseposet. Då dikten genom sin art faller utanför ramen för min uppgift, ingår jag ej i en närmare redogörelse för denna version.

7. ***Qvinnans skapelse.***

Publicerad i Eft. Skr. I, 53. I manuskriptet stå ytterligare följande två strofer:

Himla under Qvinna! danad vorden
Af omätlig kärlek, skapar du
Till en blomster lustgård hela jorden
För den djupa sorgsna mannen nu.
Hoppets himmel, under qvalens smärta
Ser han, i din blick förklarad, fritt.
Ödets viggar hinna ej hans hjerta
Då det slår mot ditt.

Gode Ande! blott af känslor bildad
Du till dygd och sanning återför
Och till känslor honom, då förvildad
Han passionens heta eldspråk hör.
Och vid ständig omsorg om att finna
Läkemedel för en annans sår,
Ser du, Ack! ditt ömma lif förinna
I en enda tår. —

8. **Scholan.**

Jfr Biogr. Ant. I, 79. Denna skolvisa är i manuskriptet daterad *1823*, men måste härröra från skoltiden; nämda datum anger sannolikt tiden för uppteckningen i häftet, då kanske några ändringar infördes af Runeberg själf. Den är till sin form imiterad efter Bellmans „Fredmans Epistel 62 angående sista balen på Gröna Lund“, ehuru stroferna innehålla endast sex verser i stället för tio såsom där, och äfven hela skildringen med sina imperativer, sina frågor och utrop, sitt åskådliga och raska lif utvisar en direkt påvärkan af nämda epistel. Till och med i uttrycken spåras likhet. Sista versen lyder:

Lärarne tåga ur salen
Hejsa! nu börjas först balen
Ingen ängslig fins uppå den;
Bänkarne skuffas tillbaka,
Väggarna darra och braka,
Hej nu är lif i Scholan igen!

Mellan manuskriptets version och den i Hufvudstadsbladet 1874, n:o 47, publicerade förefinnas följande olikheter:

1, 3 Ljuder skällan *oppe ur* [upp ur] Scholn —
5 Fan *så* de *stimma* [hur de hicksta[1])] de asen
6 Sluten *då* Gubbar [Sluten Gubbar], bort med fioln!

2, 3 *Satan* [Fan huru] dammet står öfveralt
4 Ut du på trappan *och* [att] skåda
6 Börja *då* [nu] psalmen som jag befalt!

3, 2 Örat *vill stå* [det står] sig så illa
3 Rektorn kommer *mager och lång* [dörrn är ej trång]
5 Böjer *sitt hufvud och* [ned hufvudet,] beder:
6 Herre finn välbehag [nu] i vår sång

4 saknas i den i Hufvudstadsbladet meddelade versionen.

5, 1–3 *Nu han sig bugar vid amen;*
Lärarne börja examen,
Sorlet växer hvarje minut —
[Börja nu på med latinet —
Piltar håll inne med grinet —
Eljes jag lärer er väl veta hut.]

6 (= 4 i den trykta versionen).
6, 1 Pojke *du räknar ju galet* [nu börjar du yra]!
2 *Var det i minnet det talet* [Kan du ej räkna till fyra]?
3 Akta *dig jag sparkar* [att icke jag skickar] dig hem.
5 Kan det *då* [väl] annat än harma
6 Tre och tre, Pojke, [säg] gör det dig fem;

[1]) Förklaradt af utgifvaren såsom = ropa.

7 (= 6), 1—3 *Vill du ej tala ur munden*
Pojke räck tassen på stunden
Gossen stoppar händerna bak — —
[Stilla! nu börjar lektionen,
Allvar i min och i tonen!
Gosse! kan du ej hålla dig rak!]

8 (= 7), 1 *Svor du! men jag skall* dig lära
[Pojke jag skall nog dig lära]
3 Ja [då] han skälde öfver min väst — —
5 Aj aj aj *aj Herr* [söta] Magister
6 Nog skall jag tvätta mig [ren] till härnäst

9 saknas i aftrycket.

10 (= 8), 1 *Lärarne tåga ur* salen
[Klockan slog tolf uti salen]
2 *Hejsa!* [Eja] nu *börjas* [börjar] först balen
3 Ingen ängslig [ju] *finns uppå* [finnes på] den
6 Hej nu är lif *i* [uti] scholan igen.

9. ***Namnsdags verser.***

Två strofer i *ottave rime*, riktade till en vän vid namn Carl och prisande „nordens blomma“ troheten, samt framhallande, med en reminiscens från göternes terminologi, hur „nordmans lott och nordmans ära“ består i „ett bröst, mot hvilket ödets böljor brytas“, ett hjärta, som åtnöjer sig med en enda vän, en blick som ser upp mot ljusets fader, en stark själ samt dess harmoni med kroppen. Alt detta påminner också något om den Leopoldska lärodiktens inflytande, men är ganska mödosamt uttrykt.

10. ***Med en Förgät mig ej till Frigga.***

Märkbart enklare och naturligare än någon af de föregående:

Flyg till Frigga, flyg du engel lilla
Till min bästa vän;

Fånga denna suck och fläckta stilla
Kring om henne den;

Säg att ömt du delade min villa
Att du kom från mig;
Och hon skall förstå dig, goda lilla
Och skall kyssa dig! —

11. **Jungfrun.**

Ung jungfrun hon fyller sitt femtonde år
Hon är en så dejelig tärna;
Så röd som en ros i den leende vår
Så skär som den klaraste stjerna —
Men svenner de komma från stad och land
Och bedja om fridaste jungfruns hand
Och hjerta —

Men jungfrun hon ser på hvar bedjande sven
Som soln ser på smägtande lilja,
Och stum är dess hand, om han trycker den,
Oeh dess mund att hans önskan bevilja —

— — — — — — — — — — — — — —

I fjorton strofer skildras jungfruns stolthet och felslagna förhoppningar först från lustrum till lustrum, sedan från decennium till decennium, ända tils hon fyller femtio år: „då blifver det tungt till att lefva, då hvilar på kinden rätt mången tår lik vattnet i gråstenens refva“. Stilen är folkvisans, skildringen är ytterst ungdomlig, ofta starkt realistisk och skyr ej här och där rätt drastiska uttryck och bilder. Innehållet påminner mycket om en visa af för mig okänd författare, som jag hört äldre personer citera och hvars början lyder:

„Jag tänkte stolt vid femton år
För mig hvart manligt hjärta slår,
Här är god råd att välja.
Men blott en grefve rik och skön
Ger jag min hand som kärleks lön“. o. s. v.

Mahända kan i Runebergs dikt någon reminiscens återfinnas från Franzéns „Till en ung flicka“ eller Leopolds „De tre åldrarne“ och „Förr och nu“, eller ännu hällre fru Lenngrens „Saga“, „Fröken Juliana“ eller „Toaletten“ — ämnet är ju nog så ofta behandladt. Den realistiska tonen, jämförlig med den i „Scholan“, är nog i alla fall mest Runebergs egen och ganska karaktäristisk i så måtto, att den jämte en absolut klarhet i såväl konception som i uttryck är det enda självständiga märke, man hos dessa ungdomsdikter i allmänhet kan finna.

Ett annat manuskript till denna dikt finnes i konv. IV, 5 (se nedan) samt innehåller några mindre afvikelser fran den „blåa bokens“ version.

12. ***Emma.***

Ballad i 27 strofer, tillkomna, som det tyckes, med allra största lätthet och till såväl meter som rim mycket skickligt bygda. Första strofen anger redan tonen:

Der växte upp från flärden skild
I enslig dal en flicka mild
Och ren som dygdens bön,
Der lefde hon så säll så säll
Och vårdade sitt lilla tjell
Och njöt sin mödas lön.

Ett omisskänneligt inflytande af fosforisterna röjes och deras poetiska namngifning är imiterad. Man jämföre blott dessa strofer om förgätmigej och näktergalen:

Dock fanns der en förtrogen vän,
Vid källans spegel fann hon den
I lifvets morgonstund;
En Glöm mig ej der ensam stod
Så späd som hon, så blyg och god
Uti sin oskulds-blund.

— — — — — — — — — — —

Så satt hon der en afton sen,
När vestan fläcken slumrat ren
I rosens ambraskrud,
Ljuft vyssjad till en himladröm
Af lundens blomsterklädda ström
Och Filomelas ljud.

— — — — — — — — — — —

Men Filomela slår sin sång,
Och echo stammar än en gång,
Och än en gång hans bön;
Och gossen står på knä ännu
Och tåreblicken är så ljuf,
Så bedjande så skön — —

Rimmet *ännu: ljuf* är anmärkningsvärdt. Runebergs senare, mogna lyrik visar att det i denna ungdomsdikt (det förekommer där ännu på ett annat ställe) icke föranledes af rimnöd; det var och förblef för honom ett fullgiltigt rim.

Det är en i ohäjdad, ytterst omogen och rent literär känsloromantik frossande historia om Emma som älskar vid källans rand och hänger sig åt den älskade, förbannas af sin far och dör vid källan, där „Glöm ej mig“ blommar; hvarefter ynglingen återvänder och faller döende „i likets famn“ samt får jämte Emma ro i en „liten graf vid källans himmelsblå“, redd af en fattig vandringsman, hvilken tillfälligtvis „kom igenom lunden hän och fann de bleka tysta två“. Det är en gärd åt den afart af romantik, som odlades af riktningens mer eller mindre obskyra efterbildare och för hvars framgång väg beredts äfven i Finland genom balladerna i den hos oss mycket lästa „Poetisk Kalender“, genom tyska alster af samma slag o. s. v. Runebergs poem skulle, frånsedt kanske några dels hvardagliga, dels kraftiga uttryck, kunnat i en svag

stund skrifvas af någon bland de mindre framstående signatyrerna i Atterboms nämda kalender eller i „Aura“. Jfr t. ex. balladen „Hjalmar och Emma“ af Ingelgren i Poetisk Kalender 1812; dikten Förgät-mig-ej af — der i denna kalender för 1819 har samma versmått och sentimentalitet. Och dock finnes i diktionen och särskildt i rimmen några saker, som icke härstamma från den fosforistiska poesins allmänning.

I en situation spåras en viss likhet med Franzéns „Sjöfararen“ (i Samlade Dikter under rubriken „Hemkomsten“), men annars äro styckena såväl till innehåll som form alldeles olika. Erinras förtjänar måhända ock, att *Emma* är föremål för en liten romantisk historia i Choraei dikt „Den högtidliga förlofningen“ samt dessutom förekommer i hans „Stickelbärsbusken“. Namnet användes äfven af Franzén.

13. ***Till — —***

Fyra femradiga strofer, alla i samma ton som den första:

O! var säll och glöm ej mig!
Skänk en tår åt den som klagar,
Lefver blott i flydda dagar,
Och hvars hjerta säger dig:
O! var säll och glöm ej mig! —

— — — — — — — — — — —

14. ***Namnsdags verser.***

Hvem väcker Nana ur morgonblunden?
En enkel sång utaf Syskon bunden!
Hit vänskap viste oss troget vägen
Och glädjens fakla upplyste den.

Det gick så fort att vår visa vira,
Så fort till dig att din namnsdag fira;

Ty vänskap viste oss troget vägen
Och glädjens fakla upplyste den.

Ack! Himlen låte vår goda Nana
Bland blommor vandra på lifvets bana;
Och vänskap visa så troget vägen
Och glädjens fakla upplysa den! —

„Nana“ förekommer, såsom man vet, äfven i den varma dikten „Sommarnatten“, som är införd i första häftet dikter och skrifven 1828. Måhända är personen densamma som här, i hvilket fall „Sommarnatten“ skulle vara en reminiscens från vistelsen i det inre af landet.

15. **Graföls-tilredningen.**

Ett längre poem i fem 23-radiga (omväxlande langa och korta rader) strofer, i hvilken formen delvis påminner om „Fredmans Epistel N:o 13 till brodern Bredström“ och där äfven innehållet söker imitera det burleska, stimmande i Bellmans dikt. Mycket knaggligt till meter och rim, hör detta stycke äfven med afseende å innehållet till de allra svagaste bland försöken. Den ungdomliga poeten har ej lyckats öfvervinna de pinsamma svårigheter, som lågo i behandlingen på ett burleskt sätt af ett tragiskt ämne.

16. **Den bestulna.**

Uppslaget påminner starkt om Franzéns „De små“. Dikten må meddelas i sin helhet såsom prof på å ena sidan den nära anslutningen till mästaren och å andra sidan, hur den barnsliga Franzénska tonen icke ligger för Runeberg, som omedvetet stämmer om den och ger det hela ett anekdotiskt slut.

Har Pappa nå'nsin hört hvad spratt
Som hände mig nu nyss på stunden!
Jag tog mitt dockskåp med och satt

Och lekte främmande i lunden
Och jolrade så gladt så gladt:
»Var det ej bätre att jag for ej
Med Mamma på visit i dag?«
Så åt min lilla vän sad' jag
Och hon var nöjd så Pappa tror ej....
Men nu — ack aldrig törs jag mer
Med mina lekar gå allena
Ty jemt står Farbrors Bernt och ser
Och stjäl väl än — om hur jag ber —
Alt hvad jag har som nyss det ena.
Så ingen tror hur skälmskt han kom
Och hur han lurade beständigt
Och hur han, när jag såg mig om,
(Just som den stygga höken ständigt
När Pappa brukat skjuta bom)
Knep bort och flög sin väg behändigt,
Nu ända sen jag harmsen är
Och leker aldrig mera der.
O! finge jag den trösten smaka
Att en gång helst få mitt tillbaka,
Men nej han lär väl akta sig
Att mera komma hit till mig! ...
Åh! var tillfreds min lilla fjolla
Jag skall väl jag ransakning hålla
Se här min hand jag låfvar dig
Att bofven innan kort ertappa
Och reda på det stulna få
Men säg mig först: Hvad stal han då?
Ack! en så söt — söt kyss min Pappa!

17. **Minne.**

Publicerad i Eft. Skr. I, 55. (De tre sista stroferna i ms. öfverstrukna med blyerts). Före den sista strofen fela i trycket två strofer, hvilka lyda:

Jag mins ett ord, som föll så ömt
Och helgades åt mig

Jag ända sen blott derom drömt
Och, hulda, blott om dig — —
Nu månget svar jag finner på
Fast jag ej fann det då!

Jag mins en tår — min barndoms ro
Med den sin dödssång skref
Ditt hulda bröst dess första bo
Dess sista boning blef — —
Hvi hann jag icke dö som den
I famnen af min vän? . . .

18. ***Swanesång.***

Publ. i Efterl. Skr. I, 24; tidigare i Helsingfors Morgonblad 1832 n:o 69, hvarvid dock redan en fjärde strof, som finnes i ms., blifvit utesluten. Denna strof är i själfva värket mycket litet lyckad och synes icke blifvit ordentligt genomarbetad.

19. ***På A: E: Enehjelms graf.***

Publicerad i Efterl. Skr. I, 23 under rubriken „På ett barns graf". Manuskriptet har en strof till:

Lycklig der, och glad att icke smärtan
Lifvets slummer hann,
Mins ännu de båda hulda hjertan
Du här nere fann!

2, 1 Innan qvalet *fick* [hann] din hydda skaka

20. ***Budorden.***

Efterbildning af Franzéns „Tio Guds bud"; Runebergs dikt är pompösare och mera ordrik. Jfr början:

Gud är jag, min almagt danat verlden;
Knäböj menska och mitt budord hör:
Odeld är min magt och odeld gärden

Af ditt lof din dyrkan vara bör.
I den starkhet, som ditt öde leder
I den kärlek, som välsignar dig
I den känsla, som ditt lugn bereder
Älska se och prisa endast mig!

med det Franzénska poemets första strof:

Jag är din Gud: förnim min röst,
som hvälfver himmelen och jorden.
Förnim den ur ditt eget bröst
och lyd de eviga budorden.

Ännu må ett par strofer anföras, hvilka höra till det bästa som denna ungdomspoesi har att uppvisa:

Hata fejden sök att tillfredsställa
Utan vapen oron i ditt bröst
Aldrig blir din likes blod en källa
Till din välgång till din inre tröst
Mot förrädarn blott och våldets skara
Drag ditt svärd för gud och fosterland
Nederlägg den fräcke då, men spara
För den ångrande en brödrahand!

Sky det rus som mördar samvetsfriden
Med ett gift af villor och begär;
Lugn i hvilan kraft och mod i striden
Endast oskulden ditt bröst förär.
Öm men ren den ungls suck må höjas
För en dunkelt drömd förenings stund
Och dess ro af troheten fördröjas
Äkta makar! inom ert förbund!

Sista strofen lyder:

Straffet följer brottslingen i spåren
Lönen väntar dygdens offer ren;

Sök då kronan, dödlige! förn åren
Bräckt din styrka gjort din ånger sen.
Bäfva, svage, om du öfvergifvit
Lifvets väg och trotsat mina bud.
Jag som dem uti ditt hjerta skrifvit
Vill ditt väl men är en rätvis Gud.

21. ***För ett faderlöst Barn (Psalm).***

Förtjänar att meddelas såsom ett tidigt och i förhållande till författarens ungdom icke oäfvet prof på en diktart, hvilken Runeberg i framtiden skulle komma att i så rikt mått odla. – Det förefaller sannolikt att dikten är skrifven något senare än de föregående.

Store Gud hur skall jag kunna
Dra det kors du skickat mig
Skulle du ej älska mig
Ingen glädje mer mig unna
Fast mitt hjerta tillhör dig!

Hvart jag skådar i naturen
Möts af lycklige min blick;
Ensam jag en sorgsen blick
Blott för smärtans tårar buren
Af den gode Guden fick.

Ack jag vet en tid då fröjden
Trifdes i mitt sinne än,
Då på hulda armar än
Äfven jag blef lyft i höjden
Af min barndoms första vän.

Men han for den tysta färden
Han som glädde mina da'r
Än i ålderns första da'r
O! hvar hamnar jag i verlden
Utan stöd och utan far.

O hur lätt kan jag ej falla
Himla Fader! ifrån dig
Om du ej förbarmar dig
Om ej du som vårdar alla
Äfven nådigt minnes mig.

Ja, du mins du kan ej glömma
Värnlöshetens böneröst
Kom, så bjuder ju din röst;
Svaga hjerta jag vill ömma
För ditt bistånd för din tröst.

Ack jag vill från stormen ila
I en famn så öm så varm
Lugn och tryggad säll och varm
Skall min späda oskuld hvila
På den goda Gudens arm.

Honom jag mig öfverlåter
Ingen bättre vän jag har
Ro och glädje skygd och far
Alt, ack alt jag finner åter
Hos de faderlösas Far.

22. ***Vid en väns död. (Psalm).***

Publicerad i första häftet dikter. Den „blåa boken„ innehåller följande slutstrof, som i trycket, liksom i en annan handskriftlig version (se nedan) saknas. Äfven beteckningen „Psalm“ har senare bortfallit.

Hel dig, o hopp! som ej härjaren
Kann skaka
I Frälsarns famn, skall jag se min vän
Tillbaka
Der striden lönas
Och tron förskönas
Och ömma hjertan med kärlek krönas
För evigt.

Den vackra dikten skiljer sig så mycket fran ungdomsförsöken i resten af den „blåa boken", att man har svårt att tro den härröra från samma tider som de. Denna anteckningsbok har dock gått och gält som en samling af Runebergs första poesier, och äfven Strömborg synes icke tidigare haft någon afvikande åsikt, då han Biogr. Ant. II, 42 säger, på tal om de dikter, som ur denna samling blifvit trykta: „dessa offentliggjorda prof på det bästa han intill sin återkomst till Åbo producerat". Strömborg meddelar mig emellertid nu, att han rörande „Vid en väns död" erfarit, att denna dikt skulle varit skrifven i anledning af erkebiskop Tengströms älsta dotters, doktorinnan Anna Karolina Prytz' frånfälle, hvilket inträffade i februari 1828. Denna förklaring på diktens stora afstånd från de öfriga synes mycket antaglig; den vore sålunda minst ett par år yngre än de yngsta af dem.

Får man förutsätta, att den föregående dikten, också den i ms betecknad såsom „Psalm", står i något kronologiskt sammanhang med denna? Måhända, just på grund af att de båda röra sig i samma tonart och äro införda efter hvarandra i boken. Så länge man ej kan säga, hvem Runeberg afsett med den faderlösa, i hvars namn han talar, är det dock svårt att härvidlag uttala någonting med bestämdhet.

II.

Dikter. Första delen.

Till de flesta af första häftets dikter finnas i Borgåsamlingen handskrifter i behåll. Undantag göra blott „Majsång", „Till oron", „Den tillfrisknade", „Till den ålderstigne" (hds i den Snellmanska samlingen), „Barden" samt „Högt bland Saarijärvis moar bodde". En stor del af handskrifterna innehålla emellertid icke den första versionen, utan en renskrifven redaktion, öfverensstämmande med trycket.

Dessa handskrifter äro i Borgå-samligen ordnade på följande sätt.

A. Ett oktav häfte, signeradt n:o 1 och innehållande elfva till en del lösa blad (ett blad saknas) samt prydligt renskrifvet med samma jämnlöpande vackra piktur. Jag förtecknar här de dikter häftet omfattar, jämte det jag anger varianterna. Ordningsföljden är häftets; handskrifternas ortografi och interpunktion är här, som öfveralt, troget bibehållen, och tryckets ortografi och interpunktion är angifven enligt första upplagan.

Svartsjukans nätter. Första natten.

Början af första natten, tre blad, t. o. m. versen „Gick majestätlig fram med knäppta händer“. Bland J. W. Snellmans efterlämnade papper finnes ett annat manuskript, omfattande elfva rader mera och i hufvudsak öfverensstämmande med uppteckningen i Borgå. Jag behandlar dessa hdss i ett sammanhang och betecknar nu, som framdeles, Borgå handskriften med B, den Snellmanska med S och tryckets i klammer inneslutna version, där så behöfves, med T.

1 B O du, som *stum och sluten sjunker* [ST sjunker stum och sluten] ned

5 B *Hvad* [ST Hvems] är den röst, ur klippans reffvor irrar,

7 S Ditt *lugna* [BT tysta], vemodsfria tåg till mötes?

15 BS Förnuftet måste *sända* [blifva] fridens härold

17 BS Och *eftertanken* [se, förnuftet] smög sig bäfvande

28 BS Se hvarför *sörjen* [striden], hvarför rasen i?

37 S Svartsjukan, kärlekens och *Satans* [BT hatets] dotter.

52 B Och trånaden *med giftig blick och hämnden* [ST som tärs af evig hunger,]

Efter denna vers står i S:

Och hatet, som förisar alt, och hämnden

54 S Som *glädes åt* [B fröjdas åt T fröjdas af] sin blodbestänkta dolk.

Efter denna vers stå i BS följande, sedermera uteslutna verser:

Uppväcktes äfven alla, sälla, glada,
Förflutna tiders sorgebleka minnen
Som nu, likt fallna englar, bo i hjertat
Och ägga plågoandarne till strid. —

56 S Framilade den *vilda* [BT käcka] legionen,
Och portens rostförtärda riglar sprängdes
57 Och *skaran* bröt med jubelskri till fejd. —
62 S I grottorna af *min förödda barm* [BT mitt förtärda hjerta,]
63 S Att *slumra* [BT somna] in vid dina bödlars skräl,
64 Efter denna vers upprepas i S verserna 3—4:
Förnim den sorgsnes klagan, milda natt,
Förnim den olycksaliges förtviflan!
72 BS Att jubla kring *hans* [sitt] glimmande triumphtåg,
73 BS Den Gud, som *hugnade* [hägnade] min barndoms blomning,
74 BS *Han skall mig ej förskjuta, så jag sade*
[Skall ej förskjuta mig, så sade jag,]
77 S *Steg lik en mogen drufva upp och stänkte*
[BT Steg opp, och stänkte, som en mogen drufva,]
98 Efter denna vers upprepas åter i S verserna 3—4.

De följande varianterna angifvas efter ett litet längre fram förtecknadt manuskript i Borgå-samlingen, som vidtager vid versen „Hvem hör mig, hvem behjertar mina ord?“ och omfattar resten af första natten.

100 Efter denna vers står:
För hvem skall jag beklaga mina sorger
108 Här står *ju* [dock] hyddan, af sin hängbjörk än,
111 På denna bädd af **räppling* [blommor] satt jag ofta,[1])
113 Vår framtid, full af kärlek, och af *frid* [ljus].

[1]) Jag betecknar med en asterisk de *öfverstrukna* varianterna.

115 Med barnslig *glädje* [vällust] mot den sköna taflan;
121 Hvad denna lycka var, **hon viste* [förstod hon] väl.
126 Här våra popplar; sina rika *stammar* [grenar]

129 Efter denna vers stå följande, sedermera uteslutna verser:

Var du förbannad som en fallen engel
Må ingen sol bestråla dessa löf
Och ingen droppe denna rot förfriska

143—144 En kyss blott var mitt svar; **ty kärleken*
Är icke vän af löften och af eder.
[En kyss . . . .; men mer än löften,
Och mer än eder sade den. Och nu,]
165 O, Höge *Gudar* [Gud]! Har *ej* [icke] mennisko-hjertat
166 Sin kärlek och sin himmel såsom *i* [Du?]
168 Kan, strafflöst, *härja* [plundra] i dess helgedomar?
174 *Skall* [Vill] jag tillbaka vända; intet *öra* [lif]
175 *Fins* [Skräms] der *för* [af] mina suckar, ingen ört
176 *Förfriskas* [Förtvinar] der af mina tårefloder,
179 Och längtar åter till *mitt kvals* [min själs] förtrogna.
182 Hvem hade *sagt* [trott], att ödemarkens klyftor
200 Sin egen, *afundsfria* [anspråkslösa] lycka band.
204 Jag frågar hoppet, som i **nattens djup* [storm och natt,]
219—220 Så *oskuldsfull* som *der, tag denna ej*
Tag *vid din himmel* hennes kärlek ej!
[Så ren, som i dess gyllne dagars glans;
Tag denna ej, tag hennes kärlek ej!]
224 Min dom i ödets *koppartaflor* [koppartafla] skuren?
236 Der *kan* [skall] jag hvila lemmar, som af trötthet,
240 Kanske en stund af *sömnen vederqvickas* [sömnens ro besökas,]
248 Under sin i sista raden står antecknadt *hans*.

Vaggsång för mitt hjerta.

7, 3 Och ditt *kärleksfyllda* [kärleksfulla] tempel

Vaggvisa (efter Tyskan).

Oförändrad i tryck.

Simningen.

Denna dikt har icke tidigare blifvit offentliggjord. Utan tvifvel insåg Runeberg, äfven om han icke för innehållets skull hyste betänkligheter mot dess utgifvande, att den i konstnärligt afseende var behäftad med några svagheter (särskildt i den här utelämnade tredje strofen), samt innehöll literära påminnelser, hvilka han ej mer ville vidkännas. Emellertid bildar stycket ett af de intressantaste vägmärkena för utvecklingen af Runebergs tidigare lyrik. Vi finna där en erotisk ton af det slag, som för öfrigt endast få gånger i de tidigare dikterna klingar från hans lyra (jfr „Till oron“, „Den älskande“, „Den väntande“) och som efter den första diktsamlingen nästan helt och hållet förstummas. Men sinnligheten är i all sin styrka så ädel och ren, som man kan vänta det af Runebergs genomsunda temperament, den uttrycker sig som en sträfvan efter skönhetskrafvets fulla tillfredsställande, efter den obundna, men upphöjda erotiska känslans innerligaste njutande vida mer än den lyder själfva passionens retande lockelser. I formen intager detta stycke genom diktionens mjuka välljud och för Runeberg ovanliga färgrikedom ett anmärkningsvärdt rum i hans lyrik.

Utom nu nämda handskrift finnes af dikten i ett senare konvolut (IV, 5) och på ett löst blad en annan, som både på grund af handstilen och däri förekommande smärre afvikelser måste antagas härröra från tidigare datum än den nyss citerade.

Fyra af diktens fem strofer följa här:

Kom, hulda flicka, följ mig ned till näset,
Der vikens vind och fjärdens friska vågor
Den kyla ge, vi fåfängt sökt i parken.
Här hänger björken matta löf och gräset
Förtvinar under middagssolens lågor,
Och rosen lutar blek sin kind mot marken.
Der åter blommar vassen grön på sanden,
Och Zefyr fladrar svalkande kring stranden.

Kom låt oss njuta der de dubbla baden,
Som fläktarne och böljan bjuda båda,
Och ingen listig argusblick oss nekar.
Den muntra, den förtroliga najaden
Och skogens ömma Gud vill ej förråda
Wår tysta fröjd och våra stulna lekar.
Och utan bäfvan kan för mig och dagen
Du blotta de oskyldiga behagen.

— — — — — — — — — — — — — —

I djupet af ditt hjerta har jag spanat;
Af dina önskningar af dina drömmar
Hur mången gång har jag ej bindeln röfvat!
Hur ofta har jag ej din känsla anat,
Hur ofta länkat dina pulsars tömmar,
Och dina tankars alla himlar pröfvat!
Och denna, själens blomsterskrud, allena
Den ville du min djerfva blick förmena?

Kom, kom, vid mina händer skall du gunga
Så lätt som seglarns julle öfver redden,
Som öfver sundet luftens snabba svala.
Likt vattenliljor, skimrande och unga,
Wi skola vaggas på den blåa bädden
Till kärlekens och nöjets sälla dvala.
Kom! Zefyr manar, lydom Gudarösten;
Ack, snart med kulna vindar nalkas hösten.

Sommarnatten.

Titeln har först varit *Sommarqvällen,* men denna rubrik är utstruken och den sedan använda skrifven ofvanpå. Endast en obetydlig variant förekommer:

4,14 Flicka, i *din* [en] älsklings famn.

Till Trånaden. Ungdomen.

Oförändrade i tryck.

Mötet.

Oförändrad i tryck. Under dikten är antecknadt: *den 15 Nov. 1828.* Skall detta datum hänföras till hela häftet? Jag tror det ej; sättet för anteckningen later förmoda att den gäller blott dikten, under hvilken den står, men omöjligt är icke att därmed angafs ett slutdatum för inskrifningen, ty ingen af dikterna härrör från senare tid.

B. Ett annat oktavhäfte, om tjugutre blad och signeradt n:o 3, innehåller nedannämda dikter i den ordning de här uppräknas. Stilen röjer en något senare tidpunkt än i det första häftet.

Idyll.

I parentes är antecknadt efter rubriken: *(Insändt) (Wilhelm och Hanna).* 'Meningen hade kanske varit att låta trycka denna dikt i någon tidning; den har dock, mig veterligen, aldrig blifvit publicerad. Huruvida den är fullbordad eller icke, kan jag ej med bestämdhet säga, men det synes knappast troligt, att författaren velat göra af den någonting mer än hvad den är — ett litet försök i den sentimentala herdediktens stilart. Hanna har funnit ett litet lam, som vargens härjning gjort moderlöst, och bär det fram till Wilhelm, sin herde; efter skildringen af

olyckan inträffar en vän, Axel, som räddat lammets moder, och hon blir återförenad med sitt kid. Stycket innehåller 104 dels elfva- dels tiostafviga orimmade verser och är hållet i dialogform, samt värkar rätt obetydligt. Naturbilden i de första raderna förtjänar anföras:

Wilhelm.

Hvarthän din färd i morgondaggen Hanna?
Knapt gryr en purpurfärgad rand i öster,
Och ingen fågel vaknat än allena,
Lik den förföljda tjäderhonan, skyndar
Du bäfvande ditt lopp på strandens stig...

Elegi.

Otrykt. Måhända föranledd af någon tillfällig händelse. I alla fall intressant såsom ett nytt bevis på den erotiska uppfattning, hvilken framträder i „Simningen“ och ofvan karaktäriserats. För öfrigt synes dikten utgöra en reminiscens af sysselsättningen med Tibullus (se nedan), och äfven en genklang af Gœthes „Römische Elegien“ skönjes där. Den lyder:

Elegi.

Ack hvad jag hatar dig dåre, som nyss förvildad och rusig
Slog med stormande hand flickans förriglade dörr!
Kommen från landets ensliga bygd, der glädje och oskuld
Blommar i lunder och fjäll, blommar i mennisko bröst,
Låg hon och drömde, kanske, om hemmets fredliga dalar,
Eller om englar som der sväfva till hyddorna ned;
När med tända begär från bufetter och bålar du hemkom,
Och med fräckaste bön störde den slumrandes ro.
Svart var natten som höljde din väg. Den tanke som smidde
Dåre! ditt djerfva förslag svartare var dock än den.
Hade du älskat en stund den blomstrande flickan, förmätne,
Hade du salig förut hvilat vid tjuserskans barm,

Hade du jublande bott i dess blickars förklarade himlar,
Eller med kyssar engång fjettrat dess stammande mund;
Gerna förläte jag då att du, glömsk af den heliga natten
Eldad af kärlekens qval, sökte den älskade opp. —
Men att förlitande blott på sin kraft, betryggad som okänd,
Djerf af högmod, och fräck endast af dårligt förakt,
Skymfa en fridlyst bädd, som af englar bevakas och oskuld
Och på en menlös sömn reta passionernas här!
Säg hvar finna ett straff för ett brott likt detta, som nesligt
Skändar hvad ädelt och ljuft lefver på skaparens jord? —
Aldrig vore du värd att känna en älskande tärnas
Lågande hjerta slå sällt vid din isiga barm.
Aldrig att gunga i famnen en planta med rosiga kinder,
Och i hans öga se barnsliga kärlekens fröjd. —
Dig vill jag lemna; — men tala till dig du mognande yngling
Som för det ädla ännu eger ett klappande bröst.
Tro ej belackarens röst då han smädar den blödiga qvinnans
Heliga blomma, och grym trampar dess rygte i stoft!
Tro att det spirar en kraft i den svagares hjerta, som strider,
Strider, med tårar kanske, böjes; men segrar ändå!
Tro det, och se dig belönad engång för din tro, då en ädel
Maka, ej skyggande mer, offrar sin blomma åt dig!

Det ädlas seger.

Oförändrad i tryck.

Stycken i Folksångens manér.

Detta var den första benämningen på „Idyll och Epigram". Några af cykelns dikter („Flickan knyter", „Till en källa talte gossen" „Dottern sade", „Edvard talade" „Gossen sade", „Till en bondes koja") finnas som manuskript äfven i den Snellmanska samlingen (jfr Rein, Snellman, I. 60 f., och min recension af Strömborgs Biogr. Ant. IV, 2 i Hufvudstadsbladet för den 19 aug. 1897). Jag betecknar Borgå manuskriptet med B, det Snellmanska, såsom förut, med S. Trycket, i klammer, anges med T, när så behöfves.

Flickan knyter i Johannenatten.

12 BS Tiger hon och *glädes* [fröjdas] i sitt hjerta.

Trenne råd gaf modren åt sin dotter.

Oförändrad i tryck.

Till en källa talte gossen vredgad.

6 BS Du förvarar ej *den skönas* [min flickas] anlet.

11 Efter denna vers följa i BS två sedermera uteslutna verser:

Derför att du icke vårdar bilden,
Ej förvara vill min flickas anlet?

hvarpå nytt afsnitt inträder i B.

17 BS Har ej blod, och har ej *ljumma* [varma] pulsar,
21 S *Flickas* [BT Flickans] minne sällan *längre varar* [BT varar längre,]
22 S Än hon står *o, gosse,* [BT i fägring] för ditt öga.

Dottren sade till sin gamla moder.

4 B Våren, Dotter, passar bäst *till* [ST för] bröllop,
5 BS Äfven fogeln *parar sig* [bygger bo] om våren.
Dottren sade: hvarför bli till våren?

Edvard talade till morgonstjernan.

3 BS Säg, hvad gör Amanda, *sen* [när] hon uppstått
9 S Och sen vänder hon sin blick mot *öster* [BT vester].

Efter versen följer i B nytt afsnitt.

15 S Men det bästa, att hon ser mot *öster* [BT vester,]
16 S Ty i *öster* [BT vester] ligger Edvards hydda.

Gossen sade till sin flicka.

Denna dikt har i S en från BT afvikande versbyggnad. Den lyder i sin helhet:

Du flyr mig goda flicka
Hvar gång jag vill dig fånga,
Men säg mig, fann du nånsin
En trygg och säker fristad,
Förrn i min famn du flydde?

Den företagna ändringen är intressant, såtillvida som den i dikten inför runometerns mått.

Till en bondes koja kom en krigsman.

3 S Bonden fyllde *lugn* [BT lugnt] ett glas för honom,
7 Efter denna vers inträder i B nytt afsnitt.
9 BS Såsom dig, när, *nångong, sent på* [någongång om] hösten
10 BS Hagel kring dig *smattra* [hvina], blixtar ljunga,

Samma manuskript i den Snellmanska samlingen, där de nu nämda, till „Idyll och Epigram“ hörande dikterna stå, innehåller ännu ett stycke i samma tonart, hvilket hvarken aterfinnes bland handskrifterna i Borga ej häller blifvit trykt. Det lyder som följer:

Våren kom, och bort jag skulle resa
Resa långt långt bort ifrån min flicka
Ej af egen vilja utan tvungen.
Men då talade jag till mitt hjerta.
Trogna hjerta säg hvad skall jag göra
Att min flicka mig ej må förglömma.
Hjertat svarade och sade sakta.
Sätt förgätmigej på hennes blombänk
Späda stänglar sätt af minnesblomman
Så att de ditt namn på sängen bilda.
Och jag lydde hjertats röst och satte
Små förgätmigej på hennes blomsäng
Och så reste jag den långa färden —
Men när vintern kom, kom jag tillbaka
Gick med oro till min flickas boning
Stannade med oro der på gården

Och såg sorgsen ned på blomstersängen —
Ty af drifvor höljdes hvarje planta
Och förgätmigej var djupt begrafven —
Men som bäst jag stod och såg bedröfvad
Öppnade den goda flickan dörren
Sprang emot mig, sprang i mina armar
Kyste mig och sade glädjetårad
Ser du dina blommor vissnat redan
Aldrig, aldrig vissnar dock min kärlek.

Tröst.

Manuskript äfven i Snellmans samling.

3, 5 S Öfver *hvitnande* [BT grånande] hår.
7 S Som ditt *eviga* [BT herrliga] ljus,
5, 5 BS *Du* [Som] i kaos *har* [du] ställt,
7, 5 S Och dess *glädje* [BT fägring] sin kos,
7 S *Och* [BT Men] en irrande fläkt
8, 9—10 B *Ty det hoppas och tror*
Och får dö.
S *Ty det älskar och tror*
Det kan hoppas och dö.
[T Ty en gång skall det dö —
Och jag hoppas och tror].

Färd från Åbo.

Manuskript, påtagligen det första, äfven i Snellmans samling. Dikten är skrifven på ett brefomslag, som med Runebergs stil bär adressen: *Erke Biskopen och Riddaren Högvördigste Herr Doctor Jacob Tengström Åbo.*

2, 4 S Nu i den *fejade* [BT städade] äppelkorgen.
6, 1 S Ren öppnar mot oss *böljan* [1]) [BT fjärden] en vidgad famn.

1) I ms har först stått *fjärden*, men ordet har öfverstrukits och ändrats.

8, 3 B Och hvita såsom *svaner* [ST svanor] klyfva
9, 1 S *Och* [BT Men] solen sjunker, vindarne BS *tyna* [tystna] af
3 BS Blott här och der en *Pargas flicka* [bygdens tärna] [1].
11, 4 BS Fjärden som *kysses* [klyfves] af Lemos udde.
12, 3 BS Der, Ramsay, du kring *Finlands* [skyddad] fana
17, 3 S När *nästa morgonrodnad* [första morgonstralen] glöder,
4 S Namnet *Frigga* är först nedskrifvet, men därefter omsorgsfullt utstruket med blyerts.

Hvad jag är säll. Flickans klagan.

Oförändrade i tryck.

Fågelboet vid landsvägen.

1, 3 Var *den* [din] djupa skog ej sval och ljuf,
5, 4 Om *än mamma* [du äfven] nångång borta dröjde:

Svartsjukans nätter. Andra natten.

Oförändrad i tryck.

C. Ett tredje häfte, i duodesformat, signeradt n:o 4 och omfattande sjutton skrifna blad, innehåller följande dikter:

Lärkan.

2, 6 Efter denna vers följer i ms:

Friheten hon kände
Hvarje ton hon sände

i st. f. tryckets:

[1] I B är „bygdens tärna“ antecknadt ofvanom den ursprungliga lydelsen „Pargas flicka“, utan att dessa ord öfverstrukits.

[Hvarje ton hon sände
Der till skyn hon lände,]

På ett Barns graf.

Publicerad i Efterl. skr. I, 23 efter detta ms.

Till en Fågel.

1, 6—8 *Jag hvarje qväll den hör,*
Och samma klara toner
Du jemt kring runden strör.
[Jag hör den hvarje qväll,
Men lika ren är stämman
Och tonen lika säll.]

Idyll.

Senare kallad „Mina dagar“. Oförändrad i tryck.

Öfver ett Sofvande Barn.

Oförändrad i tryck.

Vid en wäns död.

Detta manuskript öfverensstämmer fullständigt med den trykta versionen (se ofvan).

Till en blomma. Höstaftonen. Wårmorgonen.

Oförändrade i tryck.

En stund ibland Grifterne.

Publicerad i Helsingfors Morgonblad den 12 juli 1833 samt i Efterl. skr. I, 47. Manuskriptet företer följande afvikelser från den trykta versionen:

2, 1—7 *Sluten mig i edert skygd förtroligt*
Ack, det frälsta stoftet slumrar roligt
Fast det trampas af en sorgsen vän,
Hvisken mildring åt ett bröst som lider.
Som bland slägten från förflutna tider,
Än vill lifvets dunkla gåtor spana,
Tömma suckar än.
[Allt nu hvilar — blott till mig har ingen
Ingen sömn med frid på vallmo-vingen
Hunnit, o, en fafängt saknad vän!
Ensam här bland tigande jag klagar,
Och bland slägten fran förgångna dagar
Ville jag till lifvets gata leta
Gömda nyckeln än.]

5, 6—7 Mer ej lider, *der den stilla dödens*
Bleka lilja gror.
[Mer ej lider, mer ej minnes qvalet,
Som der uppe bor.]

Till Franzén.

2, 3 Icke *se din afton äfven* [äfven se din afton] komma
3, 1 Glömmer du i *Mälarns* [Sveas] blomsterdalar
3 Och vid *ljuden af dess* [sångerna af Näktergalar]
4 *Hur vår vaka* [Huru Vakan] slog?
6, 1—4 Som när fordom *du på stranden lekte*
Vid din hembygds flod,
Och den sena aftonsolen smekte
Dina kinders blod.
[Som när fordom säll du gick på stranden
Der din hemelf flöt,
Tänkte visor, sag pa midnattsbranden,
Eller blommor bröt.]
7, 1—2 *Då när alen skjuter och det våras*
Kring ditt fosterland,
[När kring samma nejd det åter våras,
Och dess prakt slår ut,]

4 Der *som barn du qvad.*
[Der du sjöng förut?]
9, 1 Vore *dock ju* [ju dock] kärt att gå och minnas
11, 4 *Skall man fröjda sig.*
[Blombeströs din stig.]

Till min sparf.

Oförändrad i tryck.

D. Ett litet häfte om fem skrifna blad innehåller följande dikter. De som icke äro införda i första häftet, ha i ms utmärkts med rödkrita. Rubrikerna, där sådana förekomma, äro skrifna med fru Runebergs handstil.

Idyll och Epigram.

Flickan kom ifrån sin älsklings möte.

Oförändrad i tryck.

Först gå bäckens första bubblor sönder.

2 Först *förvissnar* [förvissna] [1]) vårens första blommor;

Om sin lycka talade en fästman.

Oförändrad i tryck.

Modrens ord.

Publicerad i Efterl. skr. I, 18 efter detta ms.

Flickan egde af sin mor ett minne. Minna satt i lunden. Gossen hann till femton år och trodde. När den sköna maj med sippor kommit. Mellan friska blomster genom lunden. I sin fästmans armar gret en flicka. Tvenne myrtnar stå i Lauras fönster.

Hdss till dessa dikter uppte ingen olikhet mot trycket.

---

[1]) Den Nyblomska editionen upptager, egendomligt nog, *försvinna.*

Vid det späda barnets christning.

Otrykt. Dikten lyder som följer:

Vid det späda barnets christning stodo
Många faddrar kring den vigda presten
För att tänka på sitt fadder löfte.
Stod den gamla frun och tänkte endast
På att vyssja barnet under dopet
Stod den unga frun och tänkte endast
På att sjelf dock snart få fira barnsöl
Stod den unga mön och tänkte endast
På den snart förfallna fadder kyssen.

Den säkraste vakten.

Äfven denna lilla dikt är otrykt; den lyder:

Tvenne vakter vårda flickans oskuld
Modrens blick och hennes egen blyghet.
Modrens blick kan flickan nångång undgå
Men på hvad sätt dock sin egen blygsel?

Tvenne popplar susa öfver grafven.

Oförändrad i tryck.

Blommans öde.

Publicerad i Efterl. skr. I, 22 efter detta ms.

Under strandens granar lekte gossen.

2 Efter: Vid en vik af står *Näsijärvis*, men ordet är sedermera öfverstruket.

19 Sökande sitt barn, med sorg och *ängslan* [tårar].
23 Då, som gubbe steg han *opp* [först] på stranden
27 Sist, förvandlad till den *sköna* [muntra] gossen,

30 Sprang hon ut *och slöt sitt barn i famnen* [i böljan i hans armar,] [1]).
33 Flydde Necken med *den* [sitt] sköna *qvinnan* [byte].

Tvenne finkar byggde bo i parken och Vid en flickas fönster stod en gosse äro trykta utan någon ändring.

E. De öfriga manuskripten till dikterna af 1830 äro upptecknade på lösa blad. Ett af dem innehåller fortsättning på

Idyll och Epigram.

Fjärlar I vårens barn, Våren flyktar hastigt samt Ack, natur, hur har jag kunnat, hvilka alla i tryck ingå utan ändringar.

På de öfriga bladen stå följande dikter:

Den gamles hemkomst.

Oförändrad i tryck. Dock förekomma i ett senare konvolut (se nedan) några verser af stycket, hvilka sannolikt höra till det första utkastet; de innehålla en variant:

2, 3 Sen mången fröjd jag *druckit* [njutit] i de fjerran landen,

Begrafningen.

Oförändrad i tryck.

Flyttfoglarne.

1, 1 I, *flycktade* [flygtande] gäster på främmande strand,
2, 2 Der våren *ren* [dem] väntar med hydda och bord,
3, 3 *Men* [Och] stormarna, krigen,

---

[1]) Denna version har först stått i manuskriptet, endast med den skilnad att *böljan* ersatts af *vattnet;* den har sedermera öfverstrukits för att lämna rum för den ofvan kursiverade, hvilken i sin tur efteråt fått vika för den första versionen, ändrad blott i afseende å ett ord.

Efter tredje strofen står i ms följande sedermera undertrykta strof:

Bevingade fogel, hvem gaf dig en lott
Af oron ej bildad af sällheten blott?
Densamma, du qväder,
Som gjöt i ditt sinne
Den trånad, dig gläder
Ditt hopp och ditt minne:
Den lifvande flamma,
Som efvig och fri,
Dig skapte att stamma
Hans godhet som vi
Och lycklig bli. — —

4, 1 Du, *flygtade* [flygtande] ande på främmande strand,

Wallgossen.

Signerad: *Den 19:de Sept. 1827 R.*

5, 7 Snart *få vi* [far jag] sluta vännen
8 Mot *trogna* [troget] bröst.

Svanen.

3, 3 Hur *purpurstänkt hvarenda* [guldbestrålad hvarje] vik,
5, 2 *En enkel* [Hans enkla] lofsång då;
3 Och *nu* [snart] han smög mot makans bröst,
4 Och *hördes åter* [tycktes qväda] så:

På baksidan af samma pappersblad stå ett par verser af dikten „Till Franzén“, tydligt angifvande ett första utkast.

Torpflickan.

Oförändrad i tryck.

Till Frigga.

Oförändrad i tryck. Samma pappersblad innehåller de tva följande dikterna.

Bön.

Otrykt. Dikten är i flera afseenden altför intressant för att icke meddelas i sin helhet. Innehållets starka personliga patos framträder på ett utmärkt sätt i den energiska versen och den mycket fulltoniga och vackra diktionen.

Bön.

O Herre den svage benåda
Som suckar till dig i sin smärta,
Och fräls från förtappelsens våda
Mitt arma förvillade hjerta.

För svag var min vilja, för sena
De medel till bättring jag valde,
Din kärlek, o fader, allena
Kan rädda den ångrande qvalde.

Gjut mild i mitt lågande sinne
Din lugna hugsvålande anda,
Och låt din försoning derinne
De stormande känslorna banda.

Ack, vidt som det himmelska ljuset
Din magt och din godhet ju strömmar
Du skådar till masken i gruset,
För sparfven i luften du ömmar.

Ej faller en blomma i parken
Om du den ej räknat och brutit.
Ack vårdar du gräset på marken
Hur skulle min själ du förskjutit!

Nej ljuft i mitt hjerta sig blande
Förlåtelsen hoppet och fröjden;
Var tröstad min bäfvande ande
Ty kärleken vakar i höjden.

Han pröfvar; men lemnar ej blottad
Sin kämpe som dignar i striden
Hvart härjarens båge är måttad
Står Herren med skölden och friden.

På ett barns graf.

Titeln har först varit „Wid ett barns död". I ms står följande sedermera undertrykta strof till sist.

Hell! frälsta ande skynda glad
Ur stoftet, ur de dödas stad
Till lifvet och till Herran;
Hell! lilja ur Guds blomstergård
Din trefnad och din bästa vård
Dem finner du der fjerran.
Flyg säll i Jesu famn igen
Ty Jesus är de spedas vän
I bland hans engla skara
Der är dig godt att vara.

Den väntande.

Dikten bär efter rubriken följande anteckning af fru Runebergs hand: *skrifven 12 maj 1828.*

2, 1 *Här* [Hit] skall hon nalkas, valde hon än att nöta
3 *Här* [Hit], om hon älskat böljan, och djerf, i jullen,
5, 2 Mitt öras *hunger* [längtan]; blott finkens driller domna
7, 3 Säg förr'n du *slumrar ömmande* [sjunker glödande] sol, hvar är hon?

Barndoms minne.

I trycket: *Barndoms minnen.* Signerad: *d. 2 Junii 1827.*

7, 3 Ack, le och njuta, *var ju* [det var] barnets lott
10, 1 Kanske *att* ännu *då* vid vägens slut en vän

I det första trycket, Åbo Tidn. 27 juni 1827, står

3, 3 Och vindens susning, bäckens *sorl* [sång] och allt
10, 4 Min *förra* [fordna] frid och mina barndoms drömmar.

Svartsjukans nätter.

Senare delen af första natten (se ofvan).

Lif och död.

Oförändrad i tryck.

På baksidan af samma papper ett fragment ur

Svartsjukans nätter.

Synbarligen ett utkast till någon del af tredje natten:

Hon.

Nu, ja — jag?
Kanske en frid som med min gryning flytt
Ett hopp som med min morgon snart förblödde
En vän som blott min natt kan återge.

Han.

Du sjöng likväl så glädtigt nyss.
O den som satt sin längtans mål så högt som du
Han sjunger aldrig glädje mer på jorden.

Hon.

Och hvarför icke vara glad? Det första
Har jag nu funnit; för det andra sörjer
Väl morgondagen, och det tredje bringar
En öfvermorgon klarnad på min graf.

Han.

Du är då lycklig, Minna!

Hon.

Minna, Minna,
Du sanna Echo af en älskad röst
Hvem lärde dig så ljuft att återstamma
Dess suckars välljud, säg, då hela verlden
Ren länge svarat endast: dåre, dåre.

Han.

Du är då lycklig hulda Minna!

Hon.

Lycklig!
Nämn icke detta fasans ord — men rys
Hvar gång det nämnes; — vet du, hvad är lyckan? —
Du tiger, känner du wampyren ej?
Han suger bloden ur det söfda barnet
Vid modrens barm, och då hon vaknar opp
Ur glada drömmar, och dess modersögon
Sin älskling söker, ser hon honom stel
Med flyktad rodnad och med tystnad puls, —
Hvem är vampyren? Menniskornas lycka
Och hvem dess offer? Menniskornas lugn.
Mitt lugn har äfven lyckan engång dödat,
Med långa sorger väckt till lif på nytt.

I samma konvolut ingå ännu fem små dikter, hvilka publicerats i andra häftet och därför lämpligast nämnas i sammanhang med detta häftes öfriga stycken.

F. Af första häftets dikter återstår att nämna ett i den Snellmanska samlingen befintligt manuskript af

Till den ålderstigne.

Borgå-samlingen förvarar ej någon handskrift af denna dikt. Varianterna i S äro följande:

3, 4 Eller *döljer* [gömmer] det förödda tjället
4, 2 För hvar *trånad* [trånad] som af tiden släcktes,
5 Blott de *magter* [fåror] som din panna plöja;
5, 6 Och i oförgänglig skönhet *flammar* [tindrar]
6, 2 *Gömmas*[1]) [Flykta] själens jordiska bekymmer,
3 Och dess himmel *klarnar* [går förklarad] opp;
7, 6 När han fjällets *klara* [fria] hjessa hunnit,
8, 1 O, hvad är den *njutning* [sällhet,] här vi sökte?
10, 2 Och ett minne, *ljuft* [huldt] som harpotonen,
6 Der, den *lycka* [sällhet], som du eftertraktar,

Efter sista strofen står antecknadt: *9 Februari 28.*

I sammanhang härmed må citeras ett diktfragment, också det endast förhanden i den Snellmanska samlingen. Det är affattadt i dialogform och härrör från ett relativt tidigt datum, då Runeberg, enligt hvad äfven andra fragment utvisa, hade en viss förkärlek för den dialogiserade formen (jfr ock Svartsjukans tredje natt; om denna dikt påminner äfven namnet „Minna“). Trots ett par omedelbara naturbilder röjer sig fragmentet dock altigenom såsom ett försök i den antika idyllens stil, och man förstår att ämnet var för litet lefvande för att locka till fortsättning. Emellertid är fragmentet värdt att beaktas, särskildt emedan det undandrager sig äfven den Runebergforskares uppmärksamhet, som genomgår handskriftsamlingen i Borgå. Det är af följande lydelse:

Här vid den lilla insjöns blomsterrika strand
I skuggan af de sommargröna björkarne
Nedsättom oss Achates här på tufvans bädd
På löfbeprydda grenar hängom först likväl
De fulla väskorne som våra skuldror tyngt
Och hvar sin bössa ställa vi mot trädets stam.
Här hvilom medan qvällens lugna andedrägt
Omärkbart för min skjutna and alt närmare
Och vaggar henne sakta öfver böljans guld. —

[1]) Denna version finnes ännu i det första trycket, Åbo Tidn. den 5 april 1828.

Ach. *Det blir vår sista fågel; hagel tryta ren;*
Men, Victor, förn den döda seglarn hunnit land,
Och aftonklockan kallar oss från färden hem;
Besjungom våra njutningsfulla ungdomsdar
Hur lätt de flyga oss förbi som fjärilar
Af rosenektar rusige och kärleksfröjd.
Besjungom våra friska hjertans salighet
Hur ömt de återälskas sjelfva älskande
Och nämnom ofta våra hulda flickor då
Från andra stranden skall den tallbevuxna mon
Med klangfull tunga sända deras namn igen
O echo svara: Selma — Selma än en gång!

V. *Skön är väl fergen på midsommar nattens moln*
Då solen, halft förborgad bakom vesterns berg
Sin purpurpensel öfver hvalfvets tafla för;
Men skönare är rodnaden på Minnas kind
När till dess älsklingshäck jag sakta smugit mig
Och hört en stund den huldas sånger obemärkt.
Och springer sen i yster fröjd bland löfven fram
O echo svara Minna — Minna än en gång.

A. *Blyg är väl lunas älskogsmatta blick der hon*
Ur silfverslöjan mellan lundens galler ser
Och fågelparets drömmar nu nattfjärilns lek
Men blygare är Selmas blick och ljufvare
När hon, sen dagens korta fröjd tilländа gick
Om qvällen trycker bäfvande min varma hand
Och hviskar halft förstulet: komm i morgon, komm!
O echo svara Selma! Selma — än en gång.

V. *Högt bergar svanen sina hvita segels par*
Och sjunker jublande i nordens öpne ström
När isar banda hennes vaggor rundt omkring.
Men nöjdare flyr Minna undan flärdens tvång
Och festgelagens vinter till min varma famn
Dit, der oss parken gömmer der najaden blott
Och någon sömnig blomma ser vår stilla fröjd
O echo svara Minna — Minna än en gång —

A. Skygg sitter på den rörbevuxna uddens sand
Den skrämda beccasinens maka lockande
Sin flydda älskling än med stilla klagoljud....

G. Bland handskrifterna i det konvolut (I, 3), som innehåller „Elgskyttarne“, påträffas å ett blad, där slutet af diktens sjätte och början af dess sjunde strof stå, det lilla stycket

Eros sorg.

Publiceradt i Efterl. skr. I, 41 i oförändradt skick.

III.

Dikter. Andra häftet.

A. De ofvan nämda, tillsammans med handskrifterna till första häftet i samlingen förvarade dikterna äro:

Tjensteflickan.

1, 1 Om ren, vid *klockans sköna* [helga klockors] ljud,
2 Jag stode i min *sabbatsskrud* [högtidsskrud],[1])

Amor. Grumla icke flickans själ. Den lättböjde

Oförändrade i tryck; i ms är den andra af dessa dikter öfverstruken.

B. I den s. k. „Bruna anteckningsboken“, som innehåller en del annotationer om utgifter m. m. från åren 1832—46 [2]) och i hvilken Runeberg synes ännu 1847 nedskrifvit några reflexioner, finnas införda följande dikter.

---

[1]) Öfverstruket är: *helgdagsskrud* [högtidsskrud].
[2]) Bl. a. „Toppelius kom den 1 October 1832“.

Drömmen.

Oförändrad i tryck.

Hvem styrde hit din väg?

6, 1 O, andra *skogars* [nejders] son!

Efter denna strof är inskjuten följande, som likväl senare öfverstrukits:

**Säg hvar det språk du fick
Som jag förstod så väl?
Hvem gaf dig denna blick
För djupet af min själ?*

Den förrådda kärleken (från nygrekiskan). Den sköna. Till en ros.

Oförändrade i tryck.

C. På lösa blad äro upptecknade öfriga dikter, till hvilka handskrifter finnas.

Kyssen.

Oförändrad i tryck.

Sjömansflickan.

5, 4 Vinglös *stående* [lemnad qvar] på stranden.

I stället för 5, 3—4 förekomma följande, sedermera utstrukna rader:

**Och en genomgråten slöja
Är den vinge jag får höja.*

Helsningen.

3, 2 Och det vill ej *lida* [skrida], om jag ror,
6, 4 *Seglar* [Sväfvar] lätt hans tanke, hvarje stund.

Roddaren. Serenad. Fågelfängaren. Till aftonstjernan.

Oförändrade i tryck.

Den sjuttonåriga.

4, 5 Hur skall min *trånad* [oro] skingras,
5, 3 *I grafven* [Kanske att] blott i grafven
4 *Kan hjertat finna* [Ett hjerta finner] ro.

Den döende.

1, 4 Var det ej orrens *sång* [rop], som hördes ren?

Saknaden.

1, 2 Som löf och *grönska* [fägring] bär.
2, 3 Och om till *jordens* [verldens] slut jag gått,

Tredje, fjärde och femte strofen saknas alldeles i detta manuskript. I stället för dem står följande strof:

Men aldrig slår den planta knopp,
På hvilken sol ej ser,
Och aldrig går min sol mer opp;
Den gick i grafven ner.

6, 1 Mitt bästa är att *här* [tyst] vid häll'n
2 Få minnas *forna* [flydda] dar,
3 Då *pertan spjelkas lätt* [brasan brinner ned,] och qväll'n
4 Ej *andra sysslor* [flere slöjder] har.

Idyll och epigram.

Den tidiga sorgen.

Oförändrad i tryck. På samma papper en andra handskrift af „Saknaden“.

Flickans årstider.

Ms i två exx.

3 Såg en vissnad ros och *sade* [talte]:
5 Att din sköna tid *försvunnit* [förflutit]!

Likhet.

Oförändrad i tryck.

Fågeln.

1 Öppet är min *älsklings* [flickas] fenster,

I ett annat exemplar är ordet „flickas“ infördt.

8 Flicka, bort med *frön* [frö] och vatten!

Den första kyssen.

5 Och himlens blyga dotter *tycktes* [hördes] svara:

Flyg ej undan.

Efter fjärde versen stå följande sedermera öfverstrukna verser:

**Och min famn den snara sedan*
Som mot fogelhalsen sträckes.

Fjärilposten.

Två mss. I det tidigare följande variant:

13 Ändtligt, rörd af fjärilns *plåga* [oro],

Den sällsynta fågeln.

11 **Sitter hvarje dag* [Vistas, gamla mor,] en sällsynt fågel;

15 **Fågeln*, gamla mor, är skön* [Underlig är fågeln der]; den äger

Den försmådda.

5 *Grymma, *gosse ser du odlarn* [otacksamma gosse,]
6 **Går ju glad* [Odlarn går] att berga tegen,

Sippan. Tre och tre.

Oförändrade i tryck. Den senare dikten bär anteckningen *1833.*

Blomsterhandlaren.

Anteckning: *1832.*

6 Och till myrkaptenen *talte* [sade]:
9 Sälj min last **i andra länder* [på andra stranden,]

Efter v. 11 står följande vers:

Sade så och släpte skeppet.

Norden.

Oförändrad i tryck. (Den Nyblomska editionen har, egendomligt nog, på två ställen *svaner,* där både ms och 1 uppl. har *svanor).*

Hennes budskap.

Ms i 2 exx. Det tidigare har följande varianter:

1 *Blås* [Kom] du sorgsna nordan;
6 Kommer du i *vinden* [ilen,]
12 *Från* [1]) [Ur] den gamles armar,
13 Från hans kalla *hjerta* [kyssar],

Den farligaste fällan.

Oförändrad trykt i Efterl. Skr. I, 38.

---

[1]) Denna var. i båda mss.

Vill du byta öde?

Ms i två exx. Det ena är öfverensstämmande med trycket, endast ett par rader äro öfverstrukna och kasserade; det andra har följande varianter:

8—10 *Blott en sommars oro*
Sköljs jag bort af strömmen
Ej en gång en sommar
[Om mig strömmen härjar,
Är dock all min oro
Blott en flyktig sommars.]

Sorg och glädje. Friden. Den förändrade. Den långa dagen. Behagen.

Oförändrade i tryck.

Le ej om jag rodnar.

Oförändrad trykt i Efterl. Skr. I, 37.

Mötet.

Oförändrad i tryck.

Ekoleken.

Oförändrad trykt i Efterl. Skr. I, 39. Såsom titel i ms af fru Runebergs hand: *Huhhu leken.*

IV.

Dikter. Tredje häftet. — Senare trykta dikter.

Endast några få af tredje häftets dikter finnas kvar i manuskript. I en anteckningsbok, som utom diverse anteckningar innehåller delar ur Molnets broder och Hanna samt åtskilliga reflexioner, stå två stycken:

Fragment af en romans.

Innehåller en del af det lika benämda stycke, som finnes publiceradt i Efterl. Skr. I, 10 ff., nämligen vv. „Om i hans själ“ etc. till „.... engels själ“ (s. 12), samt därefter följande rader, som icke återfinnas i trycket ej häller i det fullständigare manuskriptet af samma fragment (se nedan):

Väl var Amanda blott en dalens dotter
Men lifvet kastar sina bästa lotter
Som solen sina strålars skatt ej blott
På höjdens hjessa krönt af gyllne slott.
I hyddans sköte född en drottnings like
Hon lefde glad uti sitt trånga rike
En källas bild, som våren blomsterklär
Och himlen glöder i så gömd hon är.

Ren mången gång på branta stigars rand
Bland skuggor nyss från bergens toppar flydda
Antonio ströfvat djerf till vikens strand
Der mellan . . . låg Amandas hydda.
Ren mången tyst och rosenfärgad qväll
Han väntat skymningen i hennes tjäll. . . .

De sex sista verserna förefalla att vara senare tillagda.

Den tviflande.

Oförändrad i tryck.

På särskilda blad äro upptecknade följande stycken:

Höstsång.

Skrifven på en räkning af den 15 februari 1833.

1, 3 Och *Decemberdagar* [novemberdagar] mulna

7—8 I stället för dessa ha stått följande, sedermera öfverstrukna verser:

*Medan *solen log och sommar var*
Lefva *deras milda andar kvar*
[Medan sommarns sol dem värmde än,
Lefva de som minnen opp igen].
3, 7 Bland de minnen, han från *stoftet* [jorden] bär,

Minnet. Den heliga Agnes. Bönen.

Oförändrade i originalupplagan.

* * *

Längre fram bland handskrifterna ligga i ett konvolut (III, 2) följande dikter, hvilka icke ingå i någon af de af Runeberg själf ombesörjda trenne häftena:

Ett litet öde.

Manuskripten innehålla samma version, som tryktes först i kalendern „Nordstjernan" 1846 (några af dikterna publicerades redan tidigare i Borgå tidning, se Biogr. Ant. IV, 3, 35) och sedan i de samlade arbetena. En del af styckena bära i ms andra namn än de sedermera erhållit: stycket 5 („Flicka, kärleken är väldig") heter i ms „Kärlekens makt", st. 6 („Hundra vägar har min tanke") „Den botfärdiga" och st. 7 („Hvilken sällhet skön att synas!") „Den vackra". St. 1, 5, 6 och 7 äro skrifna på en räkning af den 15 mars 1845.

Efter st. 4 står „Sångens gåfva" och efter st. 10 „Borta och hemma", hvardera publicerad i Efterl. skr. I, s. 21 och s. 19. I den senare af dessa dikter har vid tryckningen insmugit sig ett fel, som beror på oriktig läsning af manuskriptet och ger ett uttryck som ej betyder någonting. V. 12 står nämligen „Gyllne *skur* att törsten släcka", skall vara „Gyllne *skål*" o. s. v. Dikten är för

öfrigt ofullbordad. Efter sista raden står ännu ett „Som“, hvilket börjar en följande, icke utskrifven rad.

Att dessa båda dikter ursprungligen hört till cykeln „Ett litet öde“ bevisas ock af deras versform, som, likt den i cykelns öfriga dikter, är starkt allitererande trochäisk.

På ofvan nämda räkning äro vidare antecknade:

De två.

Publicerad i kalendern Necken för 1846 och sedan i Samlade Arbeten. Handskriften erbjuder, utom att den ej är afdelad i strofer, följande varianter.

5, 4 *Långsamt till sin* [Till sin höge] brudgums sida.
10, 3 Ensam i *November* [den kulna] qvällen
12, 2 Mot hans *sida* [skuldra] öfver fjället

Simmaren.

Publicerad i Efterl. skr. I, 40 efter detta ms.

Vidare förekomma i samma konvolut:

Eros förvandling.

Publicerad första gången i Helsingfors Morgonblad den 29 april 1833 och sedermera upptagen i „Idyll och Epigram“. Oförändrad i tryck. — Den lilla lappen, hvarpå dikten är upptecknad, har på baksidan några verser ur Elgskyttarne.

Fåfäng önskan.

Publicerad första gången i kalendern Necken för 1849, hvilken utkom till julen 1848. Den var där signerad „X.“, emedan, enligt uppgift af Runebergs efterlefvande, skalden icke ville att ett stycke, som uttalade en mot hans allmänna lifsåskådning stridig tanke, skulle bära hans namn. Sedermera upptogs dikten i Samlade Arbe-

ten. Ms har följande varianter, hvilka redan i det första trycket ersatts af den version, som blifvit den gällande:

1, 2 På hafvets *strålande* [glänsande] ban.
3 *Ack* [O], vore jag bland de andra,
5 Så *sorglös* [liknöjd] djupt i mitt sinne
6 Så *liknöjdt* [sorglöst] kylig och klar,
7 Så utan ett *hopp ett* [enda] minne

I en ung flickas minnesbok.

Publicerad första gången i kalendern Fjäriln 1851. Jfr Biogr. Ant. IV, 3, 169.

2, 2 Lefva, tjusa, *drömma* [hoppas], le och njuta!
3, 2 Var det fröjd, hon sökte, *var det* [eller][1]) smärta

Konvolutet III, 7 innehåller handskrifterna till flera dikter, som äro intagna i Efterl. skr., nämligen ***Den jag söker, o! hvar är han?*** (fru Runeberg har därå antecknat rubriken „Längtan“), ***Skalden och skönheten*** (på andra sidan af pappret stå Rabbes verser till Runeberg af den 24 febr. 1830, se Biogr. Ant. II, 23 f.), ***Lönnrot i lifsfara, Till Henne, Svar till F. P., Diktens årstider, Till den sörjande, Vid Bergsrådinnan E. Julins graf, Till Otto Mauritz Stålhammar, Den siste Candidanden, Doktor D. Lindhs resa till Helsingfors, Till Doktor D. Lindh på Danielsdagen, Till Doktor Georg Wallgren*** och ***Till C. L. Kellerman*** (afskrift af fru Runebergs hand).[2])

Rörande dessa handskrifter är intet annat att märka, än att den till „Doktor Lindhs resa“ i femte strofen har *tjust*, där trycket har *tyst*, samt innehåller tvänne strofer utöfver de trykta:

[1]) Detta ord har stått i ms, men är öfverskrifvet.
[2]) Angående hds till „Den bästa glädjen“ och en i sammanhang därmed stående strof se Biogr. Ant. IV, 3, 223 f.

Hvad må statens högtförnäma råder
Mena när de se en sådan stör
En som står där liksom ställd i nåder
Ej att bocka men att bockas för.

Alla himlens makter öfverskyggen
Honom nu, han tar sin vandringsstaf
Aldrig har han förr lärt kröka ryggen
Gud vet om han nu ej rent bryts af.

I följande konvolut finnes det i Efterl. skr. I, 10 publicerade ***Fragment af en romans,*** skrifvet på de toma bladen i en interfolierad disputation från 30 nov. 1833.

VI.

Särskilda otrykta dikter och diktfragment.

I ett par konvolut finnas samlade smärre stycken från olika perioder af Runebergs lif, hvilka dels på grund af sitt fragmentariska skick, dels såsom varande af mindre betydenhet icke af skaldens anhöriga beredts plats i de efterlämnade skrifterna, lika litet som de förut varit någonstädes publicerade. Det kan vara skäl att här ge en öfversikt af dessa lyriska småsaker äfvensom några utdrag och prof, där sådana synas egnade att göra anspråk på något intresse.

Bland tillfällighetsverserna, som äro sammanförda i ett konvolut och af hvilka en större del äro publicerade i Efterl. skr., finnas några otrykta från förlofningstiden, hvilka framför alt äro betecknande för fästmannens ypperliga humör. De bära rubrikerna: ***Till Mamsell Fredrika Tengström, Mamsell Fiken, Dedication*** samt ***Till en ung flicka på hennes födelsedag.*** Om de tre första är ej någonting särskildt att säga (den första har sex, den andra aderton och den tredje trettiofyra verser); i den sista roar sig skalden med en rimlek, som icke är utan att påminna om den af honom några år senare så starkt förlöjligade C.

F. Dahlgren och måhända kan anses utgöra en hågkomst från läsningen af dennes 1828 publicerade ungdomsdikter. Den glada tillfällighetsdikten försvarar kanske sin plats här:

Till en ung flicka på hennes födelsodag.

Hjertats vår
förflyger
i dess spår
sig smyger
vintern mulen
kulen
lömsk och snar.
Flicka än
du blommar
men förrän
din sommar
bort med tiden
skriden
afsked tar.
Titta nu
kring viken
att ej du
besviken
må omsider
bli der
ensam qvar.

Vintern tågar
öfver gränsen
och qvarter begär
»Flicka!« (frågar
Exellencen
bister sur och tvär)
»Är ditt sinne
ledigt inne
Jag vill gästa der«.

»Herre — våren« —
»Ha! den dåren
Lär du hylla än».
»Mina rosor« —
»Idel glosor
Bort med dem min vän«
»Ack de sköna
Sippa höna
Deras värde känn«.

Då tittar ur hjertat den späda herr vår
Och sigte på Exellencen får.
Då blir det att fly öfver stenar och backar
Så att blodet hoppar och svetten lackar
Men vintern intågar i hjertat strax
Och klipper omkring med sin isiga sax
Och lakejen den modiga nordanvinden
Blir skickad att rensa bort blomstren af kinden
Och snart fins af allt hvad i gården var
Som knappast en vissnande karborr qvar.

Här återinsättes versen: vintern tågar öfver gränsen till: jag vill gästa der.

»S(t)ränge herre
Nej dess värre
Det vill ej gå ann«.
»Hör man bara!
Hvem må vara
Inne der min sann?
Vårn kann hända?«
»Nej, min slända
Och min goda man«.

Då tittar sjelf gubben ur hjertat ut
Jag herre bor qvar der jag bott förrut
Så stänger han dörren, och vintern på
Får trifvas och hålla tillgodo derute

Och hur han må klippa sköfla och slå
Så slipper han icke i hjertat ändå.

Men efter min vers är så lång och smal
Så måste jag hålla ett eftertal.
För det första den hade väl kortare blifvit
Om för annan betalning än kyssar jag skrifvit
Men när Fiken låft kyssar för hvarje rad
Så tänker jag ej skrifva på mindre än blad
Men om någon vill versernas magerhet klandra
Så svarar jag endast att, för det andra
De kunnat väl fetare blifva också
Om de fetare far haft att brås uppå
För det tredje och sista jag för dig till sinnes
Om bland friare skaran den bästa som finnes
Du ej kunde dig välja till hjertvakt snart;
Ty vintern han nalkas och det med fart,
Och nu att din födelse dag blott fira
Vi velat dig denna äreport sira
Men när fästeman kommer så skynda vi förr,
Och ställa den opp i ditt hjertas dörr.

Sist finnas i ett särskildt konvolut — jämte dublett-handskrifter (se ofvan) af „Till Frigga", „Jungfrun" och „Simningen" — följande saker i manuskript.

Vid Leonard Kemmers graf.

Dikten är undertecknad *d. 9 Ianuari 29* samt tillegnad minnet af en, såsom det tyckes, ung son till den i Runebergs krets välbekanta familjen Kemmer. När Runeberg icke gifvit den plats i sina dikter, har det synbarligen skett emedan stycket i många afseenden påminner om ett skede i hans poetiska utveckling, hvilket han i sin öfriga produktion redan afgjordt passerat. Tre af de fem stroferna må här meddelas:

Det vinter blef, fördold i nordanvinden
Kom dödens engel med en kyss till dig, —

Och slocknad sågs din blick, och sköflad kinden,
Der nyss de friska rosor gladde sig. — —
Ren fältets blommor äfven vissnat alla.
Ack, nästa vårsol skall dem återkalla;
Men hvilken vår skall locka fram de dina!

— — — — — — — — — — — — — —

Af solen smekt, af daggen tårbegjuten
Ej står den planta som du fostrat opp.
I jordens kulna sköte innesluten
Hon sänkt sin stängels nyss utslagna knopp. —
Sörj, ömma mor, han lifvas ej i grafven
Af vindar varma från de södra hafven,
Af varma tårar från ditt modersöga.

— — — — — — — — — — — — — —

Och klaga ej att från din famn han rycktes,
Att aldrig mera glädas derinvid. —
Den gröna brodd som drifvan sköfla tycktes
Blott hvilade sin gyllne grodd en tid.
Snart skall det stoft förklaradt bli, som skyles.
Ej mera domna, och ej mera kyles
Den famn han bjuder vid ert nästa möte.

Jag tänkte på henne.

Rubriken med fru Runebergs handstil, resten med R:s egen piktur från 1840-talet. Tre strofer om atta rader hvar med refrängen

Det var att jag tänkte på henne
Det var att på henne jag såg.

Dikten, som skildrar tre olika situationer, där tanken „på henne„ har utöfvat sin störande invärkan — i skolan vid lärarens fråga, i „verlden vida“, där vännerna blifva kalla,

och sist när „bland folkets skara min kung mig nalkades“ men blef oartigt bemött — äger förunderligt litet, som skulle påminna om Runebergs tidigare eller senare lyriska diktning.

Amans och obscura. Lux och charitas (fragment).

Femtiosex rader, hvaraf en del utgör en dialog mellan Amans och Obscura, den andra en liknande mellan Lux och Charitas. Det enda som kan sägas om detta fragment, hvilket blir ännu otydligare genom att pappret är sönderrifvet, är att det måste härstamma från skaldens ungdomstid och att det påminner om antika inflytelser såväl i formen som i innehållet, hvilka båda närma sig den erotiska idyllens art.

Tillfällighetsdikt.

Tydligen adresserad till fästmön och egentligen hörande hemma i närmast förut nämda konvolut.

Matrosen Neck.

Början till en dikt, två strofer. Den första lyder:

Han hade rasat natt och dag
Ombord på Krengars (?) jakt
Hans panna fått i striden bräck
Han suttit bunden under däck
I våldsam feberyra
Matrosen, gamle Neck.

Med tårfyldt öga bär jag fram min gärd.

Den dikt, som Runeberg skref i „Minnets“ vid Hennula i Kakskerta minnesbok, finnes här upptecknad på ett särskildt blad. Jfr Biogr. Ant. II, 93 f.

Gubben och Hanna.

Ett fragment i dialogform; handstilens ungdomlighet likasom innehållet låta föra detta fragment (om 44 rader) till samma tid, då „Idyll“ eller dialogen mellan Wilhelm och Hanna utkastades och då Runeberg i allmänhet synes gjort flera försök i dialogform. Det må här meddelas, med uteslutande af sju verser i början.

— — — — — — — — — — — — — —

Men som det sjuka löfvet sammansluter
Du mer och mer ditt fordom öppna väsen
Och tror att gubbens verldsförtrogna blick
Ej röja skall det sår som gror derinom.
Fördölj ej dotter hvad dig plågar — lägg
På fadrens skuldror hälften af din börda
Ty huru tung den vore — tyngre är
För mig att se dig bära den allena.

Hanna.

Din ömhet, gode far, är den som ser
Din dotters små bekymmer i förstoradt skick,
Hvad är en suck, en tår — är icke lifvet
Så fullt af suckar och så fullt af tårar!
Kann menskohjertat fängsla dem beständigt
De flöda öfver om än lyckan smidt
Kring kärleks svaghet sina starka guldband.

Gubben.

När, olycksburna, jag dig första gången
Med fadersvällust lyfte upp mot himlen
Och bad för dig om himlens bästa skänker
Då brann min andakt varmast och jag nämnde
Ett tåligt hjerta och en ödmjuk själ.
Och Gud har hört min bön; o dotter, dotter

Mins du hur vid din lefnadsmorgon än
Vår lycka lyste klar; du såg den mulna
Du såg den sjunka ned, så utan klagan
Som dagakarlen ser en bergad sol.
Det kom en natt af sorger och bekymmer,
Förödda voro mina krafter; tung
Låg ålderns silfverkrona på min hjessa;
Och fåfängt höjde jag min matta hand
Att bryta hjelp ur ödets rika klippbarm
Du var min hjelp, min tröst, mitt allt; du tvang
Med trägna armar nödens mark att bära
En torftig skörd för dig och för din far.
Jag led — och knotade; du led och teg
Så himmelskt ödmjuk som ett offerlam
Som hinden dignande för jägarns pilar,
Nu kom en yngling — — — — — —

Pa kanten af samma papper finnas antecknade följande två rader:

På drömmens blomsteröar gästar anden
Och fridens englar hålla vakt kring stranden.

Enskilda strofer.

På sju små lappar äro upptecknade några enskilda strofer och verser, af hvilka följande här må meddelas.

Gå, ringa namn, att dig förlora,
Att dö bland denna mängd af stora
Hvem hölle det ej ljuft och kärt
Att dö för den, som dig begärt.

— —

Minutligt ej bättras en qvinna
Hur lifligt hon önskar det än
Ett fel kan förjaga jag hinna
Men många dock stå mig igen.

Den tröst skall dock aldrig mig svika
Det hopp att du blifver ändå
Nog vis att dem se, men tillika
Nog god att förlåta också.

En mäktig ande bär sitt kval och ger
Ej låga vittnen del af sina sorger.

Vore jag skön och ung,
Dertill ett rikes kung,
Vore så kall du ej,
Svarte ej ständigt nej.

Men jag är gammal nu,
Blommar ej så som du,
Äger ej land och slott,
Hjerta blott, kärlek blott.

Pa en lapp, som bär anteckning om ett till den 2 december 1863 uppsagdt lån — hvilken anteckning sålunda måste blifvit gjord någon månad tidigare — har Runeberg upptecknat följande skämtsamma strofer.

Hvem klandrar att förtjensten stjernor bär —
Dock är den bäst bland vänner som den är
Ty i ett hjertligt lag bland punsch och vin
Studerar ingen fan astronomin.

Fri skjortärmsrättighet vi yrke ock,
Ett syndastraff för menskan är dess rock,
Om Adam bättre hållit bud och lag
Behöfdes ju ej skjorta än i dag.

En qvinna tål ej vin, men prisar frukt,
Och tror sig dermed hylla sans och tukt,
Men frukt är mera farlig dock än vin
Ett äpple blott blef menniskans ruin.

Angående den andra af dessa strofer meddelar mig prof. Strömborg vänligen följande. Den är diktad såsom tillägg till C. R. Nybloms visa „Mina studier“, hvilken i början af 1860-talet i Borgå ofta sjöngs i glada lag af en bland Borgå indelta bataljons officerare. Vid ett tillfälle våren 1863, där S. närvar, upptecknade Runeberg, efter det nämda visa sjungits, strofen om „skjortärmsrättighet“ på en lapp och lämnade den till sångaren för att sjungas såsom fortsättning. Anledningen var, att värden glömt uppmana gästerna att taga af sig rocken, oaktadt den höga temperaturen. — De andra stroferna, skrifna, såsom tydligen framgår, för samma melodi, tillkommo sannolikt senare.

Huru som hälst, så äro dessa rader synbarligen att räkna bland det sista Runeberg nedskrifvit innan han träffades af sitt slaganfall.

Här ingår ock den vackra växelsången mellan fru Runeberg och hennes man om Pingsten, hvilken Strömborg meddelat i Biogr. Ant. IV, 3, 145 f.

Svanesång (Till Ahlstubbe).

Meddelad af Strömborg, Biogr. Ant. III, 64; namnet, som uteslutits af S., är *Fredriq Julie.*

Tre enskilda verser, skrifna på baksidan af ett lösrykt blad ur en tysk broskyr och utgörande en hyllning till det fria Amerika:

Höj ditt stjernbaner mot skyn och svärma öfver hafven
Böj förtryckarn för din fot och höj ur stoftet slafven
Var den unga verlden du. Den gamla är begrafven.

Slutligen må här nämnas ett par blad med öfversättningar från Tibullus. En del af de på dem antecknade verserna utgöra fragment af andra elegin i första

boken, som publicerats i H:fors Morgonblad och behandlats af Gustafsson i Sv. Lit. skpts F. o. U. 1896, t. 6, s. 71 ff., 97 f. Resten återger delar af samme författares första elegi i första boken v. 1—24, 29—34, 43—60. Dessa fragment meddelas här såsom ett nytt bidrag till Runebergs fåtaliga öfversättningar från antiken.

Hope en annan skimrande guld till skatter på skatter
Skåre hans plogar i mängd sträckor af bördiga fält,
Medan af farors hot vid fiendtliga poster han omhvärfts
Medan trompetens ljud jagar hans drömmar på flykt.
Mig må en ringare lott förläna en tryggare lefnad
Der på min egen härd vänliga lågor jag när.
Odlare sjelf må jag få i sin tid plantera min rankas
Skott och en diger frukt sätta med smekande hand.
Hoppet svike mig ej men skänke mig högar af frukter
Skänke mig drufvans must ymnigt i bräddade kar.
Ty om en stubbe på ensliga fält om en sten på en korsväg
Kransomlindad jag ser bär jag den vördnadens gärd,
Och hvar förstling af frukt som det nya året förlänar
Gladt för en landtlig Gud lägger som offer jag ner.
Gyllene Ceres, dig från min teg jag låfvar en krona
Bunden af ax att engång pryda din helgedoms dörr,
Medan Priapus som vakt i min fruktbelastade trädgård
Skall med sin lias hot skyggande fåglar förströ.
Äfven för er, den rika förut, nu fattiga åkerns
Vårdande larer, för er skänker bestämda jag har.
Gällde som offer då för otaliga hjordar en qviga
Nu för en torftig mark stort är som offer ett lam
Er skall egnas ett lamm, och den landtliga skaran af ungdom
Ropa kring offret io! unnen oss skördar och vin.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Dock må det icke mig bry att ibland handtera min plogbill
Eller med gisslet ibland oxarna egga till gång.
Falle mig ljuft att i famnen ett lam ett kid då det ensamt
Irrar af modren glömdt, föra till hemmet igen,

Skonen min glesnade hjord dock snattare, skonen den vargar
Blott i en större flock bören i söka ert rof.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nöjd med en liten teg är det nog då mig unnas att hvila
Att på min egen bädd luta min tröttade kropp
Lyckliga lott att hvila i lugn och höra hur stormen
Rasar och ömt till sin famn hålla förförerskan tryckt.
Eller då kulna flöden han gjuter den vintriga Auster
Somna bekymmerslös, söfd af en tryckande luft.
Detta må unnas mig — rik får den vara som mäktar
Hafvets vredgade våld, sorgliga skurar fördra —,
Hellre må allt hvad guld och smaragder heter förintas
Än att med skojande jag tvunge en flicka till gråt
Dig Messala till lands och till sjös det egnar att strida
Att ditt palats må stå prydt med fiendtliga rof
Mig i sin boja snärd qvarhåller en blomstrande flicka
Och för dess slutna dörr står som en vaktare jag.
Rykte söker jag ej, min Delia är jag med dig blott
Fritt overksam och trög må man benämna mig då.
Dig skall mitt öga hvila uppå i min yttersta timma
Dig skall i döden jag än fatta med domnande hand.

Werner Söderhjelm.

Några bref från början af 1600-talet.

Af *Arthur Thesleff.*

Då bref från så gamla tider som från början af 1600-talet äro en ganska stor sällsynthet, var det med en hög grad af öfverraskning jag anträffade dylika i ett privatarkiv. Då de i många afseenden äro af intresse, framläggas de härmed i tryck. De äro alla familjebref af alldeles privat natur och kunna tjäna som exempel på den tidens skrifsätt, de äro vidare alla skrifna från utlandet af personer, som senare intogo bemärkta platser i samhället, af ungdomar, som reste från det ena landet till det andra för att vid berömda utländska universitet förkofra sig i vetande, de kunna sålunda lämna en bild öfver den tidens studieförhållanden (särskildt brefvet N:o 5). I nära nog alla bref är grundtonen mer eller mindre pessimistisk i följd af personernas alltid förhandenvarande penningenöd. För klarhetens och öfverskådlighetens skull lämnar jag en förteckning öfver dem med bifogade biografiska anteckningar äfvensom en släktöfversikt, omfattande de personer, som spela någon roll i brefven. Tyvärr finnas i ett par bref några ord, som jag ej lyckats dechiffrera trots alla bemödanden, hvarför några luckor uppkommit.

Christer Horn
Catarina Bjelke.

Clas Horn
Sigrid Oxenstierna.

Carl Horn.
ogift.

Gustaf Horn.
Kjerstin Bååt.

Gabriel Oxenstierna.
Anna Baner — bror Carl B.
Kristina Bjelke.

Bengt O.
Margareta Brahe.

Sigrid O.
Claes Horn.

Catarina O.
Nils Bjelke.

Brefvet N:o 1. Skrifvet af Bengt Oxenstierna, Resare Bengt kallad, friherre till Ekebyholm m. m., f. 1591. Sändes redan i sitt 16 år till tyska akademier; student i Rostock 1607 och i Wittenberg 1609 samt slutligen i Jena. Fick därefter en liflig håg att se främmande land; han genomvandrade sålunda Tyskland och skref det här återgifna brefvet i Lübeck år 1612. Samma år begaf han sig till Italien och anträdde därifrån sin första resa till Österlandet, hvarvid han besökte de flesta heliga orterna i Palestina. Han var åtskilliga gånger i största lifsfara, blef öfverfallen af arabiska röfvare och fängslig hållen, men räddades och kom till Venezia, där han tog krigstjänst mot turkarna år 1614. Från Venezia anträdde han år 1616 sin andra orientaliska resa, som förde honom till Persien, till Bagdad och Babylon, ja till Indiens gränser. I Persien åtnjöt han stort anseende, i synnerhet som han tämligen ledigt talade landets språk. Han vistades vintern 1618 hos persiska Shahen Abbas I Ispahan. Därifrån for han genom Armenien öfver Aleppo till Palestina, vidare till Kairo, Alexandria m. fl. egyptiska orter samt återvände till Europa (Genua). År 1620 var han åter i Sverige. En ovanlig språkkännedom hade han förvärfvat — han talade ledigt 7 främmande språk, bland dem persiska och turkiska. Återkommen anställdes han som kammarherre hos Gustaf II Adolf, hvilken begagnade sig af hans stora kunskaper och sände honom år 1621 till Venezia för att knyta förbindelser. Han återvände redan samma år och tillhörde från denna tid, ehuru med afbrott, Gustaf Adolfs närmaste omgifning. Konungen fann ett synnerligt behag i hans bildade och lärorika umgänge och använde honom äfven på viktiga poster. 1626 sattes han som guvernör i det viktiga Elbing. Följande året återvände han och utnämdes till öfverstallmästare. År 1631 sändes han till Holland och Frankrike. Guvernör i Augsburg, senare öfver Liffland och Ingermanland. 1634 riksstallmästare och generalguvernör öfver Liffland, 1641 riksråd. † barnlös 1643 i Riga. Gift 1633 med grefvinnan Marg. Brahe.

Brefvet är skrifvet till systern Sigrid Oxenstierna (f. 1590 † 1644), gift 1620 med Claes Christersson Horn (se nedan). I brefvet talas om en Salomon Weideman (okänd). Gabriel torde vara sedermera grefve Gabriel Bengtson Oxenstierna af Korsholm och Wasa f. 1586. Riksråd. Guvernör öfver hela Finland 1631. Generalguvernör öfver Liffland 1645. Riksamiral 1652. † 1656. Gift 1610 med Anna Banér. (Pojken Claus och Studenten Johannes Olah — okända). Systern Karin torde vara Catharina Oxenstierna, gift med Nils Bjelke.

Brefvet N:o 2 är skrifvet af Carl Horn under hans vistelse vid utländska universitet, sedan 1618 i Leyden. Friherre till Åminne m. m. f. 1598 på Wikhus, inskrifven vid universitetet i Leyden den 18 oktober 1618. Vice president i Svea hofrätt 1633, † ogift 1639 på Kerkis i Finland, begrafven i Upsala domkyrka.

Brefvet är skrifvet till brodern Claes Christerson Horn (Bengt Oxenstiernas svåger), friherre till Åminne m. m. f. 1587. Ståthållare öfver Eskilstuna m. m. 1622. Slagen till riddare 1630 af konung Gustaf II Adolf på Stockholms slott. Riksråd 1634. Krigsråd s. å. † 1651 i Stockholm. Gift 1620 med friherrinnan Sigrid Oxenstierna (se ofvan).

I brefvet omtalas en Groting — det är Hugo Grotius, holländsk rättslärd och berömd teolog. Hans flykt, som äfven i detta bref omtalas, är allmänt bekant.

Brefvet N:o 3. Ett egendomligt bref, skrifvet från Leyden af den ofvannämda Carl Horn till svägerskan Sigrid (född Oxenstierna), med hvilken han måhända var förlofvad; hon hade numera gift sig med brodern Claes. Han kallar henne syster och hustru i samma bref. Adressen saknas.

Brefvet N:o 4. Carl Horn, som befinner sig i Leyden i stor penningenöd, skrifver till sin bror Claes ett pessimistiskt bref, som han afsänder med eget bud (Marsman).

Carl Banér, som omtalas i brefvet, var f. 1598. Kammarherre, guvernör i Marienborg 1626. Vice guvernör i Preussen 1631, † 1632. Gift 1628 med Christina Bjelke. Hans syster Anna Banér var den ofvan omtalade Gabriel Oxenstiernas hustru.

Brefvet N:o 5, ett särdeles intressant bref, skrifvet af Jacob Hunterus, kallad affälling. Denne reste i unga år från Sverige, besökte Tyskland, Holland och England. Brefvet är skrifvet 1622 från Leyden till Claes Horn. I England lärer han öfvergått till den katolska läran 1623. Han begaf sig därefter öfver Paris till Wien, där han år 1628 blef antagen till lärare för grefve von Fürstenbergs son; därefter blef han sekreterare för rikskonventet i Regensburg. Hans senare öden äro okända. Han utgaf en samling latinska bref (Epistolæ miscellaneæ, etc. 1631), mestadels skrifna till svenskar och utmärkta för deras originella kvickhet. I brefvet omnämnes en Peder Erichson Helsing, konungs kamrerare, hvilken det ej lyckats att få närmare reda på. Han anländer till Leyden och anträffar där Carl Horn i stor penningenöd. Reser sedan med den ofvanomtalade Carl Banér till England. Carl och Claes Horns bror Gustaf väntas till Leyden. Enligt Leinberg inskrefs Gustaf vid Leydens universitet den 14 mars 1622. Gustaf Horn var född 1601. Kammarherre 1631. Legat till franska hofvet i Metz. Riksråd 1638. † barnlös 1639 på Wikhus af ett fall från hästen i Westerås, begrafven i Upsala domkyrka. Han var en lärd herre och öfvade drottning Christina i franska språket. Gift 1637 med Kristina Baat.

Brefvet N:o 6, skrifvet från Leyden 1622 af den ofvannämnda Gustaf Horn till svägerskan Claes Horns hustru, som i brefvet kallas syster. På adressen användes hennes tillnamn före giftermålet, Oxenstierna. Orden „diin mann (fordomdaghz)“ syfta på Carl Horn, som måhända varit hennes fästman.

Brefvet N:o 7, skrifvet från London (Lunden) 1623 af Gustaf Horn till brodern Claes Horn. Åter penningenöd. Banér och andra hafva redan rest till Frankrike.

Brefvet N:o 8, förenadt med brefvet N:o 7, skrifvet af Carl Horn till brodern Claes och handlar endast om pengar. Hvilka Petter Kruse och Johan Kruse voro, är okändt.

N:o 1.

Broderligh kerlig helsan, sampt hwad som uthi min ringa förmåga ähr eller warda kan mijn K Syster medh Gudh Alzmächtigh nu och altidh tillförene. Nest all Broderligh kerlig tackseijelsze, så och all kerlig lijckönskan, kan iagh min H. K. S. för tidhsens kortheet skuld kerligen icke oförmeldt låta att iagh den 4 Februarij skreff min K. H. S. till ifrån Magdeburg weth inthet om min K. H. S. sådant amtbreff bekommedt haffwer, K. H. Syster iagh hade ij förleden höstes ij sinnet att rese till Venedich, men ähuru min wechzell holler migh ij Nürnberg, motte iagh draga tillbake igen, och ner iagh kom 10 mill ner Lübeck bleff iagh fången tagen af Konungens ij Danmarks folck och förden till Oldsburg ij Land Holstein der motte iagh rautionera migh medh 350 Dal för än iagh slap lösz igen. Jagh hafwer och förnummedt att min K. H. S. sende uth medh Salomon Weideman, (som iagh skreff och badh henne om) ij höstes en guldkedia, den samme Salomon Weideman han ähr och fångentagen och sitter ij Köpenhagen, och Guldkedien ähr aff honom tagen sampt alle de breffuerne han hade medh sigh. Jagh är här i Lübeck och 300 Dal skiüldigh, iagh wet her i Lübeck och inthet mera till att få upå borgen, motte nu för den skuldh liida nödh her uthi till thesz iagh kan fåå tidender ifrån min K. Syster igen, Beder min K. H. Syster Broderligen och kerligen att höra sampt med H Gabriell wille medh dett allersnaraste afferdiga min Poijcke

Claus öffwer land medh denne Studenten Johannes Olah och hijt uth till migh och inthet holle honom uppe, pa tedt att iagh snart motte bliffwa hulpen, och min K. H. Syster wille laga så att han motte bekomma uth medh sigh meste som min K. H. Syster kan faå rådh till, min K. H. Syster motte ingalunda låta göre någre wexler, för de slå fellt her i Lübeck. Så ähr iagh åther (—) igen. K. H. S. om der ähr nagott godth som min Syster will skenke så wille min K. S. inthet sende dett uth, medh mindre att den Swenske Skipsfloten kan beledsage De Lübeske köpmans skepen som segle hijt uth, eliest moste man fää stoor fare att icke Juthers skepp tager dett bort, som ähr myckett skeedt ij åhr. Uthan hellre selie dett ij Landett och tage uthaff det swenske guldett derföre eller och Konung Carlls K Dal, derom skriffwer iagh B H Gabriell fulle widare beskedh om, Jagh beder min hiertans K. Syster kerligen att hon wille stää migh bij och hielpe migh, att iagh kunde få betale min geld och sedan kunde fä fullende min rese som iagh gerne wille, och sökie någre uthweger, att iagh kan bliffwa hiulpen, Om min K. H. Syster wille bedie Syster Jungfru Karin, om hennes legenhet så wåre (sásom iagh och sielff har skriffwidt henne till nu) att hon wille göre så well och låne migh någott, dett skulle bliffwa henne well betaldt igen, och weth sådandt hon dett gerne gör om hennes legenhet sä ähr, Ändoch weth Gudh att iagh gör dett sware nödigt att iagh bemödar henne dermedh, men äffter iagh ij Åhr haar mist så myeket, så motte iagh sökie någre utweger upå dett att iagh motte blifwa hulpen. Om min H. K. S. will sende migh någott guld eller annat hijt uth, såm hon inthet gerne will miste, så will iagh settie dett her ij pant hosz en god man och skriffwe sa min K. S. till huru mijckett Jagh har tagett der upå till låns och hosz hwem dett ståår, så kan min K. H. Syster alltid fä dett lijke gott igen ner hon skicker pänninge hijt uth och will löse dett igen. Beder min hiertans K. Syster Broderligen och kerligen att hon wille inthet holle denne Studenten uppe uthan sende min Poijcke Claus

medh honom strax hijt uth och min K. H. S. wille lage så att iagh motte nu bliffwa hulpen så att iagh motte fa betale mine geld her uthe och sedan att iagh finge bäre pänninger i pungen, att iagh motte få rese dijtt iagh gerne wille och blifwe der en tidh, och icke lengre liggie her i Siöstederne och försumme migh dett iagh min hiertans kere Syster så medh hast Broderligen och kerligen icke haffwer kunnadt oförmeldt låte, bedie min hiertans kere Syster att hon will förtenke migh, att iagh nu så mijcket bemöder henne, uthan nu hielpe migh, att iagh snart kunde fåå beskedh och komme hedan, Jagh skall altidh finnes M. H. K. Syster igen för en trogen kerer och welwilligh broder så lenge iagh leffwer. Beder min H. K. S. att hon inthet vill förtenkie migh för denne min hastige dock welmente skriffwelsze. Jagh will både nu och altidh hafwe min H. K. S. till all långvarig lijffzsundhet lijcke och wällferd Gudh Alzmechtigh broderligen och kerligen befaledt, han late osz finnes medh helszan. M. H. K. Sijster wille helse alle gode wenner upå mine wegnar. H. K. Syster farer wäll. Hastigdt aff Liibeck, den 23 Julii Anno 1612.

Bengt Ochsenstierna.

Adressen: Den Edle och Wälborne Jungfru Sigridh Bengtsdotter Ochsenstierna, min hiertans kere Söster dett breff Broderligen och kerligen tillskriffwedt.

Breffwett ankom den 17 söptember 1612.

N:o 2.

Wälborne K b. ändock tiden mig myeket kort faller, sa att jag miina sakers lägenheett min K b nu uppå dänna resa inte kan nogsamtt som jag gerna wille kungöra. Dok kan jag intte underlotta min K b. nogot att skriffwa

uppa däd iag en oflitigt nampn motte undfly. Jag hafwer en long tid inga bud ifrån min K b. samt och hans K. hustru bekommit, gud loter effter beggiess en begeran tilgaa, samtt och effter min högliga och stora ostundan wälmåa. Hwad min saker widkommer äre dij wäll däs gudi skee loff stälte, allenast pänningarna fåa äre. beer för dän skull min b. wille lotta mina fäähuss (?) öffwer see uppa däd iag alla åår nogott aff däm kunde bekomma. Här blifwer alla ting skrekeliga dijra emott däd tilstundande kriget, hwilket nu uppa begyns dän 9 april til hwilket jag mig uppa en kort tid, ärnar hwar gud mig liffwett unnar. skall och intett underlotta digh min K b. om alla saker att förwissa. Hwad nija saker widkomer lotter jag min K b. förnimma att här sendebud haffwer warit och handlat däruppa att en ewig frid skulle göras: men alldenstund deras proposition aldeles obillig war (nemlig att disse provincier skulle sig sielff wiljandes under dem giffwa) så är han dem affslagen och förwenta wij nu intet annat än krig gud lottett wäl och lyckelig affgåå. Här är och en aff dij herren staten uthur sitt fängelse uppa ett underligitt sätt kommen sa att hans hustru haffwer lagtt honom i en koffert och uppo däd sätt löst honom ifro ewigtt fängelsetid hwilkett han för eet oordömd war. Dän frun war andra trogna Sara gud förläne mig så trogen god smuk hustru. Hans nampn war Groting, hwilket wäl ej wort fäderneslend bekentt är. Jag will digh min K b. inte längre uppeholla eij heller offtare siunga en wisa och mig inte min brors kärliga affection befalla effter jag weet mig samtt alla min saker min K. bror wara befallatt om hwilka jag och min K b. stora umbwornad alltid förnummitt haffwer. jagh beer och att min K b. migh wille om alla wora sakers lägenheet förwissa, samtt och min sak hoss kanzelären till däd bästa förfördra. Jag ostunder höglige bud ifron min K b med hwilkeett jag och förhoppas nogra penningar aff mina fäähuss(?) att bekomma, gud weet att jag dem höglige aff nöden haffwer. K b. Hälsa din K hustru, samt och här benelt Oxenstierna med min ödmjuka tienst. Jag skulle

wäl sielff haffwe skriffwett och mig för stora wälgärningar affererat, men tiden gaff däd inte med.

Vale me ut sacres amalgatum
Leijden 28 april 1621.

T. L. D. V.
Carolus Horn.

Dän wälborne min Käre bror Här Clas Christerson Horn friherre till ominne
Detta till handa kärligen

N:o 3.

Wälborne K. s. min K. s. långwariga wälmäge lyckia och goda medh gångh önskar jagh migh alltidh att förnimma och därnäst takar jagh min K. s. för din kärlige skriffwelse jagh dhän 3 junij haffwer bekommit uthaff hwilken jag min K. s. trogna hierta nu sa wäl som offta tillförene nogsamtt förnummit haffwer låte migh gudh dhän dagen loffwa att jagh min K. s. stora wälgärningar kunde förtiena och förskylla. Ändok jagh nu för tidhens kortheet skull inte mijckijtt skriffwa kan och icke häller min K. s. för sin kärlige skriffwelse nogsamt medh höfflige ordh taka dok likwäll kan jagh intett underlåtta min K. hustru medh dhänna min ringa dok wälmente och aff ett trogeett hierta skriffwelse besökia och kärligen begära att min K. hustru sin gamla man intett förlåta wille uthan alltid låta sigh honom befallatt warda jagh skall migh uppa dhäd högsta beflita min K. h. alltidh att ähra och tiena så mijckijtt migh nogon tidh mögligitt wara kan, K. hustru twiffla intett om mitt trogna hierta, som jagh ifrån min barndom emott min K. hustru dragit haffwer men patientia jag ähr illa löntt, dhäd är wäll giort förgätta gamla mannen och taga sigh een nij lika sam gudh oss bägge intet skulle haffwa tillsamman fogat, jagh fruktar att jagh dhäd sama här uthe gör och kommer sedan in medh een hollensk jomfru min gamla hustru till förtrett.

längre will jagh min K. h. intett bemöda uthan befaller dhig medh dhin nija man gudh dhen aldrahögsta och migh uthi bägges er kärlek wäxer till och föröker eder etc.

Vale
Carolus Horn

Leijden dhän 3 junij 1621

N:o 4.

Wälborne k b. huru mina saker tillståå, kan k b. well tänkia effter jagh nu longt öffuer ett år, hwarken breff heller penningar ifrån min k b. heller nogon annan bekommit haffwer. Hwarföre jagh och nu nödgatt ähr, min b. denna gongh, medh breff och egit budh molestera; hwilket jagh inte gärna skulle hafwe giort, hwar jagh nogon annan lägenheet haffwer kunat bekomma, men nu är jagh aldeles uthan penningar, och en longh tidh warit haffwer; Deslikest och förreser Carl Baner uthi dhisse dagar her ifron och till Engeland, men jagh nödgas her effter att bliffwa bode mott min nodige konunghz wilja samtt och min; och ju längre jagh her bliffwer, nödgas jagh högre än som till förene att förtera, för dhäd stora kriget som her nu tillstundar, för hwilke alla saker sa dyre äre, så att fremmande alla som råd hafwe förrese här ifrån. Dhisse äro dhe orsaker som migh twingat haffwe egit bud till min k b. att förskicka, förhoppas min k b. min dristigheet warder till gode hållandes och migh nu uthi min stora olägenheet hielpe wille, att jagh och snart kunde herifrån komme; jagh kan och min k b. inte forholla, att jagh ingalunda kan medh dhi penningar som Kongen migh giffwer her ifrån komma och sedan widare resa som jagh ernat haffwer. Dherförre är min flitige begäran att min k b. migh wille behielpligh wara dänna gongh, medh nogot ehuuru mijckij heller lite dedh dåk wara kann, jagh förhoppas min k b. sådant medh all broderligh tienst att förskylla Dheslikest beer jagh och att

min k b. wille laga att jagh som vanligh haffwer warit, kunde aff mina egna hoss(?) dätta oret bekomma, så mijckij som mögligit wara kan, ja om jagh en ett annat or mijck mindre förwente skall; hwar dhäd icke sker, fruktar jagh att migh her en affront ske kunde, effter jagh heertill aff allom är ärat både för kungens skull, såwäll som wår slekt skull; hwilken här wäll kunnigh ähr. Jagh förhoppas wist att min fogde nu nogot skulle samlat haffwe effter jagh medan jagh her uthe warit haffwer, inte mer 300 daler bekommit haffwer. Jagh twifflar inte, att min k b. ju well, aff föremelte orsaker förnimmer, huru högligh jagh penningar aff nöden haffwer hwarföre jagh och beder kärligen, att jagh nu snart motte hulpin bliffwa, om hvilkett jagh weet min k b. sigh för sin dragande affection emot migh, warder flitandes, jagh för hoppas den dagen att leffwa att min k b skall wid glädie förnimma att sådant allt inte skall se migh tacksam warda, bode emot min k b. som han k hustru, hwilken jagh effter min högsta förmödenheet, för hennes infödda dygder och min k b. skull ära och tiena skall sålenge jagh leffwer. Hwarföre om min k b. migh gått under (hwilket jagh icke barndommen förstått haffwer): samtt och om han förmenar migh nonsin kunne honom; wor slekt; och federneslandet tiena och nijttigh wara, ber jagh högligh, att min k b. dänna gongh med penningar så mijckijt mögligh att aff mitt egit samtt och ehwar jagh aff goda wenner bekomma kan, theslikest och medh sine goda och trogna rådh wille behielpligh wara; jagh för hoppas min k b. försäkrar sigh wist att iagh är och alltidh bliffwa skall min k b, taksam och trogne bror och tienare hwar uthi min k b, migh obequem finner, uthi sina sakers beställningar. Dädh budett jagh skickar heter Paulus Jausz Marsman ber min k b. wille honom hielpa medh skius hestar och andra förenskap för min skull. Dher är en man som honom för min skull skall betala, och hwar så är att han icke bliffwer betalt, ber jagh min k b. wille låte betala honom uppå mina wägnar, och taga en handskrifft aff honom att han betalt är och lägia hänne in uthi sitt breff som min k b. migh

til skriffwer. Jagh skulle inte om alla saker so mijckij till min k b. lite men effter jagh ser migh aff andra mine bröder förgätt warde, kan jagh som ifrån wenner skild är sodant inte lote, Necessitas enim frangit ferrum. Dädh han skall haffwa belöper sigh 30 holländske gijlden. Mer haffwer iagh inte till att skriffwa nogot om andra saker kan jagh sannerligh inte skriffwa och förmela, jagh är så perturberat att jagh här allena för penninge trongh blifwa skall, och hwad detta är, weet ingen uthan dän som försökt haffwer, jagh beder min k b. mer wille anse min olägenheet, än som min hastige och plumpe skriffwelse.

Hiscete Deo cum conjuge magnifica carissima ex corde commendo; et me tuo perpetuo amori

Leijden 4 April 1622

Carolus Horn

min sensta breff till min k b. war skriffwit den 6 februarij 1622.

K. b. jagh hade ärnatt att skriffwa din k hustru till men jagh fick rätt nu breff ifrån wor Ambasadeur, att jagh skulle uppå stunden komma till den Gravenhagh: derföre beder jagh att min k b. migh excusera wille, och hänne, min kerlige hälsan, och redebogne tienst förmäla.

Min k b. gör migh en stor era att dätta budett wel blifwer för min skull tracterat, och fort hulpin

Adressen:

Dhän Wälborne min k b. här Clas Christerson Horn Fri Herre till Åminne och Wekus. Dätta breff broderligen och kärligen till handa.

N:o 5.

Ädle velborne gunstige Herr Her Clasz Horn

Finnandes migh sielff C. H. för monga bevista Welgerningar högligen förobligerat, Jagh kan inthet minder

göra än såsom dem medh een flitig och ödmiuk ihogkommelsze överwäga och der hoos önska, at Jagh genom nogot tilfelle kunne uthi framtijden quittera mig sielff med een plichtig tacksamheet emoot C. H. Sedan Welborne Herre kan Jag C. H. icke oförmelt låta nu wara halftannat Åhr förledit, sedan såsom Jagh reeste her ifrå Leyden med min Herres welborne Carl Horns vilia och samtycke öfwer till Engeland, der Jag i medler tijd på twenne förnemlige Universiteter Oxfordt och Cambrigs studerat hafwer. Uti Decembri monadt Anno 1621 fan Jag en min landzman wår aldra nådigste Herres och konungs Camarerare, benemd Peder Erichsson Helsing uti London i Engeland, med hvilken jagh reste der ifra öfver Land till Franckrijke, der wij dee förnembste Steder med andra berömlige och nampnkunnige saker för wara penningar besedt hafwa. Och sedan ifrå Franckrijke igenom Braband och Flandern, icke utan lijfzfara för de Spanska Soldater och deras fribytare, komme till Holland den 1 Februarii anno 1622. Her jag fan min Herre Welborne Carl Horn, sampt Monsieur Banner, med helsza och sundheet icke utan stoor glädie och fröijd. Och hafva wij nu uthi long tijdh medh idkelig lengtan förwentat min Herres Gustavi Horns tilkommelsze, hvilken osz stoorligen bekymbrar, efter wij inthet weta hwad förhinder honom är wederfarit, förhoppandes lickwel genom Gudz Nådhe alting till dedh besta, oansedt med hans saker dröier[s] och longsamt tilgår. Monsieur Horn, och Monsieur Banner, hafwa et halft Åhr öfver deras tijdh, förwachtat sine Weckzel breef, och efter den godhe tijden sig förlöper icke utan stoort förträt lengre till att dröija her uti Leyden: så hafwer Monsieur Banner warit öfwer ens medh en Tydsk Postmäster, hvilken hans skuld her uthi Leyden betalandes warder, och reesa sedan genast öfwer till Engeland. Der Monsieur Banner will förtöfwa sin wecksel, och så uthan wijdare dröjsmål begifwa sig till Franckrijke. Min Herre Carl Horn giorde gerna selskap, om hans werd sampt andra hvilka myckit hafva till at kräfwa wille på nogon tijd hafwa tålamod, och sig nöya låta med

min Herres tillseijelse på en wisz betalning: men effter dedh ingalunda ske kan för deras halsz stijfheet, nödgas min Herre blifwa her quar allena till att strida med sin olycka och mootgång. Gud[sz]h weet att dedh är migh utaff hiertat okärt, en andra gången skilias ifrå min Herre, allenast för trångmål uppå penningar: Dedh Jagh lickwel inthet hade förmodat, efter migh wore uthi Engeland breef tilhanda komne, om min Herres broders, Monsieur Gustawi tilkommelse, hwilken osz her till faller at hafwer. Jag förnimmer min Herre utaf hiertat leet wara, nu andra gången till att gifwa mig förloff; icke fördenskull, at han min hielp uthi sina studier wijdare behöfwer, utan elies för ett troget umgenge och all godh Correspondens, wij nu uthi monga Åhr tilsamman haft hafwa. Gudh förlåter dem, såsom uthi Swerige orsaken äre, att min Herres Stipentium her till inthet hafwer blifwit förökat, dedh såsom hans Studier inthet litet förhindrar. Min Herre weet wäl, hvad sak peregrinationis finis är, inthet till att see husz och weggiar, gator och bryggior, föörmän och skeppare, såsom her alla dagar färdas ifrå dedh eene torget till deth andra, ifrå Stadh till Stadh; inthet heller gå till att höra på en hoop medh quacksalvare huru dee berömma deras Treckelsze och annan bedrägeligheet. Uthan till at hafwa kundskap med Nampkunnige män, icke allenast för lhärdom utan och för Åhra och dygd berömlige, utaf hvilkas umgenge min Herre kunne hafwa en stoor nytta och gagn. Hwilkett han her till inthet hafwer försummat, så mijckit såsom penningarna hafwa medgifwit. Professores her uthi Leijden, och elies uthi Engelandh, Franckrijke, på hwad Universitet man kommer, ära well benägna medh stoor discretion fremmande till att undfå: Men sannerlig will man ofta eller och alla dagar komma igen medh dem till att discurrera, så motte man öpna Taskom, och ju gifmildare, ju kierare. Elies komma en gång eller twå går well till uthan skencker, oftare tager inthet lagh, under stundom knorra deras dörar, under stundom ära dee inthet hemma, låta dee och see sigh, så biüdha dee

en fremmande welkommen medh ett fremmande åsyn. C. H. kan detta better betänkia än såsom Jagh schrifwa kan. Min Herre Carll Horn hafwer för ett halfft åhr sedhan her uthi Academien hafft en Oration, hans K. M:tt uthi Swerige till stoor ähra och beröm, hvilken nu först är tryckt, och blifver her hooss alla lärda mijckit æstimerat, och skall medh förste tilfelle insckickas wår nådige Konung tilhanda. Der utaf hans K. M:tt sampt min Herres slecht och wenner förnimmandes warda, medh huad flijt, och arbete, ähra och beröm, förb:de Oration är tillsamman satt. Gudh gifwe hans K. M:tt wille af nådhe föröka min Herres stipentium, federnes landet uti framtijden genom Gudhz milderijke welsignelsze, till en önskadt welferd. Jagh förmodar C. H. warder utaff en waanlig gunst i beste motto uptagandes min hastige schrifwelsze, till hwilken jag är förorsakat utaf min plichtige trooheet och tienstwilligheet emot min herres meriter: förhoppandes C. H. wille hafwa sin K. her broder Monsieur Carl Horn uti en stadig ihogkommelsze, hans Studier till en begerlig promotion, der om och min herre sielff utan twifwel hafwer C. H. flijteligen tilschrifwidt, så wel nu, såsom tilförene.

Welborne gunstige Herre Jagh fogar C. H. ännu widare ödmiukeligen wetta, att innan tijo eller 12 dagar will Gudh helszan är reesar Jag her ifrå till Engeland igen, uthi Companij medh Monsieur Banner. Der Jag will medh Gudhz hielp förwenta de welborna Herrar Monsieur Carolum sampt Gustavum Horn. Är dedh så att Jag medh deras Umbkostnat kan wijdare blifwa uppehållen, så skall min trogne och redbogne tienst androm upseijas dee gode herrar till behag. Min Herre Carl Horn är esomoftast swåre melancholisch både för reetligheet så wäl som för trongmål på penningar. Gudh gifwe han motte snart bekomma tijender och godh hugswalelsze ifrå Swerige, huru må tilstå medh sin K. Gustawo, och sedhan Wechszel till att komma wel herifrå denne förträtlige Orten. Befallandes her medh C. H. sampt C. H. elskelige käre huustru medh heela eders herligheeters kere Omwårdnat uthi Gudz

nådige beskydd och beskerm till all andelig och lekamlig welferd.

Leyden den 25 Aprilis stylo novo Anno 1622

C. H. ödmjuke tienare altid Jacobus Hunter.

Adressen:

Den ädle och welborne Herre, Her Clasz Christerszon Horn, Frijherre till Åminne och Wickhuus min gunstige Herre och förfordrare detta ödmiukeligen.

N:o 6.

Wälborne fru k s. min kere s. at wara weedh godh helsa och liifsundheet vore migh altiidh kärt att höra och förnimma önskar ock, att min k s. helsa matte stadigh och långwariigh bliffua. Will ock därhoos haffua digh miin k. s. for all godh och lijsteligh benägenheedt huilken iagh altidh och ii alla mätte af digh min k s. förnummit kaffuer, på thet tiänstligaste betackat: huilken min k. s. godha benägenheet, iagh altiidh medh tillbörligh tacksamheet och broderliigh tiänst wäll befliitha miigh om att förskylla och förtiäna något sijnnerligh att skriffua min k. s. till, haffuer iagh dänna gången inthe utan will haffua min k. s. kärligh till känna giffuit att iagh dett Gudh skee låff är wäl mädh behållin resa öffuer kommen och är ännu wedh godh helsa, haffuer och funnit diin mann (fordomdaghz) och alla godha wänner wara wedh goodh wälmaga, huilka tidheder altidh höra bådhe från diigh och alla dem diegh kare äre, önskar iagh aff hierta. Annat att giffua diigh tillkänna haar iagh intedh, utan bedher digh kärliigh att du wille wara obesuärat att helsa alla dina och miina wänner medh min tiänst. Och will nu här mädh haffua digh min k. s. mädh heela diin wärdra

uthi Gudhz thens högstes nådiga beskydd till all langhligh wälmågha af eet trogit hierta flitigt haffua befalet.
Datum Leijden $^{11}/_{21}$ Maii Anno 1612

Gustavus Horn

glöm inted dedh iagh badh diig om i mitt breeff

Adressen: Den welborne fru fru Sirid Oxenstierna miin k s. dätta kärligh och tiänstliigh tillhanda.

N:o 7.

Wälborne herre K b. iagh kann tillfyllest icke förundra att wii uthi så lång tiedh inga breef bekommit haffua, och är åss oweeterliigh om dädh for siukdom häller andra tillfall skedt är. Gudh late ass ifrån diigh, och alla godha wänner, hugneliga tiidhender förnimma, och ära diigh altidh, wara widh godh wälmågha. Hwad åss wedkommer, må du kärliigh, wara att wii dätt Gudh weelatt äre medh godh helsa begåffuade: men huad feehl wii på pänningar hafua meenar iagh, du har noghsam förnummit af wåre förre skriffuelser huarföre wii och måste nu här ii landet, medh war eghin skadha längre förtöffua än wii gärna weela. mon Sieur Banér och andra wara landzmän som här i landet warit haffua äre härifran förreste till frankeriike och huru lätt dädh skall wara för åss att lefwa här iibland okende och hälst utan penningar kann min k b. wäl sielff bätre besinna än iagh dädh utsäija kan will för dän skull min k b icke därmädh längre mödosam falla utan lefrerar alt ii miin k b godha behagh. Huad nija tiidhender anlanger har iagh nu intedh annat utan all mann meenar att dädh bröllopet mellan princen ii ängeland ock konungens dåtter aff Hispanien skall haffua framgång all dän stund att quineen är uthii eghin person förrest till Spanien, men huru snart han warder igänkommande, weet man ännu icke någhåt wist dock är man uthii dän

meeningen att iicke snart hemmkommer, tij här är een ambassadeur för några weckor seedhan kommin hiit till lunden och säghs att han alleena har dädh wärfuet att princen skall i detta året förtöffua ii Spanien. Konungen är ii landett är suåra bewoghen eemot Spaniorer, sa att ängelsmännen siigh därutöffuer förundra och dädh hårdeligh förtrijta: han har ock ii dänna framgången söndagh som war den 20 iulii haft dänn spiniska ambassadeur till gäst ock äfwen iagh har mijcket hört talas om dän stoora ståteligheet som honom ii ängeland skulle löna, hadhe iagh wist trott at hann skulle bliffua medh större pral umfången men saningen at säija miin meening feela migh aldeeles därutii, huadh processen weedhkommer som hann bleef förd på slåtet medh, waar wel godh mentractamentet ock därtill ordningen som öffuer konungens bord höltz tijckte migh äfter miit ringa förstånd att hoon uthii eett sådant samquäm icke war någät sijnnerligh. Kann ock därhoos icke låta min k b. obemält, att kongen ii Spanien har till een kärligheeth skickat hiit till ängeland een Elephant som är 4 åår gammal ock där till 5 Cameeler, huilka hafua warit dänna kongen suåra kärkomna. Huadh äliest dätta bröllopet angår så äre iicke många aff undersåterna, som dädh behagha, utan dee som äre papister, huilka här i landet många äre, dhe sigh ock öffuer dätta förbund fröghda, menande att deeras Gudhztiänst warder dem häräfter friilåtin, dädh och är till troende tij här uthi Lunden bygges 3 cappell up till dem. må miin k ock kärliigh weeta att wii för några weckor seedhan förreste till Åxefort een academia här ii landet ock därifrån till dädh warma badhet och äre nu wäl däs Gudh skee låff till baka ock ähuru iagh icke upå miin k b flithigha bestellningar icke tuiflar will iagh om wår wen cl(?) icke skriffua utan förmodar att wii hånom medh dädh första bekomma. K b. förgätt ei medh att skrifua huru ii wårt fädhernesland tillstår, ock helsa alla godha wänner på mina wegnar. Gudh dän högsta will iagh hafua digh medh heela diin k wårdna befaaler.

Datum Lunden 30 iunii Anno 1623.

k b. iagh har dänna gangen skrifwit kongen till och marskalken.

Gustavus Christerni Horn.

N:o 8.

Wälborne k b. effter migh tilfälle giffz med Kongens fäktare Ballentin att skriffua, will jagh min k b. och nu inte förebijga och oanseet jagh nu inte annat änsom tilförene haffuer min k b. att skriffwa, wett och sådant min k b. mödosamtt wara öffta att höra; dak likwel nödgass jagh ännu min k b. om penningar uppa mine. Gud wett huru skada oss warit haffuer att wij dhenna longsame winter her uthi Engelen som alla saker swora dijra ähre förslittitt hafwe wij haffwa nu eet or snart inga breff dheslickest och inga penningar bekommit dherföre ähr till min k b. wor stora tilförsigt och höga begäran att wor k b. oss nu med penningar förse wille, att wij snart her i från komma kunde. Wij ähre oss her till een stor skade, och ehwar wij icke snart peningar bekomme kan en affront effter följa effter wij so länge uppå credit oss här förhållit hafwa. Jagh beer ännu som tillföreue, att wor k b. wille lota oss wor egit so mijckij som mögligit wara kan bekomma wij sku om gud oss hielper, wår s. faders gäll, ett or med desto store flit och åhoga betala. penningar kunde inte better utskickas än som jagh tilförene skrifwit haffwer. nemligh til den köpmannen som ähr uthi Amsterdam benemd Seger Cornelius Lackou för köpare, hwilken och ehr Peter Kruses köpman. Dhed ähr och ingen uthi Amsterdam som nogot aff oss weet uthan allena denna her: med hwilken jagh och contraherat hafwer. Jagh will min k b. herom inte längre bemöda, efter mig inte twifwel ähr att min k b. ju med första lägenhet oss warder penningar och breff tilskickandes. Jagh ber min k b. wille hårdligen tala Johan Kruse och Jon Johans son till att jagh mina penningar snart bekomma kunde,

och inte för giffwa Johan Kruse sin han skrift för en jagh min betalningh hafwer. Jagh hafwer skriffwit hans Kongelige M:t till. jagh ber min k b. wille när legenhett giffz, förnimma huru wåra breff ofagra ähre, uppå att wij oss, hwar nogot fel uthi dem ähre, corrigera kunne. Jagh skulle min k b. offtare tillskriffwa, men effter jagh inte annat än som eet och ett(?) hafwer wil jagh min k b. dher med inte mödosam falla, effter wij wel weta wår k b. till wara sakers bestelningar aff sigh sielff nog beregnet wara. hwarför jagh och inte högre ostundar än att jagh min k b. för sodant en gongh som migh bör tiena ock ähra kunde. härmed will jagh haffwa min k b. samtt hwad digh kärt ähr dhen högste guden att befallat: Kere b. skriff migh till hwad nijt som uthi wor federnesland spaserar; hwilket jagh gärna skulle haffwer giort här, hwar Balentins hast icke so stor hade warit

Din trogna bror intill döden
Hoc tibi persuadeas velim; quod sinon ita sit morir jam

Tuus Carlolus Horn

Adressen: Den wälborne här Clas Christerson Horn till Weckhus min k b. dänna broderliigh och tiänstligh till handa.

Åbo akademis förvaltning 1640—1713.

I.

Privilegiibref och konstitutioner.

De första tiderna af Åbo akademis tillvaro utmärktes af stor osäkerhet i afseende å akademins förvaltning samt dess medlemmars rättsliga ställning i samhället. Fundationsbrefvet af den 26 mars 1640 upptogs till mer än hälften af allmänna reflexioner öfver akademiers vanliga karaktär af plantegårdar för bokliga konster jämte påminnelser om den föregående regeringens heroiska omsorger om det på lutande fötter stadda finska skolväsendets upphjälpande i det lag, som Guds församlings och det världsliga regementets tjänster fordrade. Det hette vidare, att undervisning skulle meddelas „i alla oförbudna fakulteter, såsom den heliga skrift, lag och rätt, läkare- och andra bokliga konster", samt att akademin var berättigad att promovera doctores, magistros och baccalaureos, såsom bruket var vid alla välbestälda kristliga högskolor. Men i öfrigt inskränkte sig det kungliga brefvet till den allmänna förklaring, att professorer och studenter ägde att tillgodonjuta samma privilegier, fri- och rättigheter, som förunnats akademistaten i Upsala, såtillvida nämligen som dessa förmåner kunde ha sin tillämpning i Åbo. Framdeles, när man vunnit kunskap om de förändringar och tillägg, som betingades af de lokala förhållandena, skulle dessa upptagas i ett särskildt specialbref för akademin.

Emellertid gjorde sig regeringen ingen brådska med sistnämda löftes infriande. Redan några dagar efter funda-

början — ehuru den icke tydligt utsades i fundationsbrefvet — att i detta afseende de konstitutioner skulle lända till efterrättelse, hvilka år 1626 utfärdats för Upsala akademi [1]), dock, äfven de, med de modifikationer, som betingades af lokala förhallanden. Men i hvilken man och i hvilka punkter dessa nödvändigt påkallade afvikelser från de föreskrifna reglerna, lämnades länge outredt. För att vinna nödig klarhet härutinnan, uppdrog konsistorinum åt juris professor Johannes Olai (Stiernhöök) att hos regeringen och särskildt hos Per Brahe utvärka, „att ock constitutiones måtte blifva öfversedde och underskrifne hit öfversände“. Två år senare beslöt konsistorium att underkasta statuterna en slutlig revision och att afsända dem, försedda med nödig befunna anmärkningar, till Sverige för erhållande af drottningens underskrift „alldenstund de uti många stycken gå vidt ifrå denne tids och landsens ort och lägenhet“ [2]). Dessa och andra liknande försök att utvärka en efter ortens behof lämpad upplaga af konstitutionerna möttes emellertid af samma undvikande svar, som aflåtits angående privilegierna, med hvilka konstitutionerna på det närmaste sammanhängde. Följden blef, att de s. k. gustavianska konstitutionerna af år 1626 gällde nominelt, men att den praktiska tillämpningen i många stycken kom att bero af de akademiska myndigheterna, konsistorium och kansler [3]).

Längre var man icke kommen i klarhet, då femton år efter akademins grundläggning de gustavianska konstitutionerna för Upsala akademi ersattes med nya, bekräftade af Carl X Gustaf den 27 juni 1655 [4]). Men äfven dessa, hvilka enligt den tidigare uttalade uniformitetsgrundsatsen bort tillämpas i Åbo och åtminstone år 1658 kommit konsistorium tillhanda, befunnos i vissa delar otill-

[1]) Trykta af Annerstedt i a. a. bihang I : 255—286.

[2]) Beslutet gälde såväl privilegier som konstitutioner, men revisionen torde främst ha åsyftat de senare.

[3]) Konsist. prot. 14 dec. 1642, 4 o. 19 juni 1645, 4 mars, 15 april 1646.

[4]) Trykta af Annerstedt i rektors för Upsala univ. inbjudningsskrift till prof. Davidsons installation 1890.

fredsställande och synas till första början ha lämnats utan afseende. För att göra en ändtlig ända på ovissheten sände konsistorium år 1661 professor Andreas Thuronius till Stockholm med uppdrag att utvärka regeringens konfirmation å ett af konsistorium utarbetadt samt af prokansler godkändt förslag till egna statuter. Konfirmationen blef visserligen förvägrad, såsom det uppgafs, „för mångahanda viktiga occupationer“, men syftemålet blef såtillvida vunnet, som Per Brahe — på hvars initiativ ansökningen torde tillkommit — nedsatte ett sexmannautskott, bestående bl. a. af några assessorer i Svea hofrätt jämte Thuronius, för att uttala sig angående konsistorii hemställan, hvarefter han i sin egenskap af akademiekansler den 20 juli 1661 utfärdade för det finska universitetet särskilda konstitutioner, de första och i nära två århundraden de enda i sitt slag [1]).

Uti inledningen till dessa s. k. „constitutiones braheae“ utsades, att de skulle gälla provisoriskt och att, sedan rikets unge konung hunnit till myndiga år, borde de underställas hans bepröfvande och konfirmation. I afseende å innehållet följde de i hufvudsak och mestadels ordagrant texten i de karolinska, men afveko, såsom vi i det följande flera gånger få tillfälle att papeka, såväl i ett par hufvudstycken som i en mängd detaljer, hvilka berörde dels förvaltningen dels undervisningen. Främst skilde sig de två editionerna — ty så kunna de benämnas — i afseende å den akademiska jurisdiktionen och instansordningen samt tiderna för val af rektor, dekaner, inspektorer och medlemmar i det mindre konsistoriet; vidare i föreskrifterna angående professorernes rang, terminernas längd samt ämnesfördelningen professorerne emellan m. m. Därtill kommo vissa divergenser af underordnad betydelse samt en mängd olikheter af endast redaktionel art.

[1]) Kons. prot. 13 apr., 12—19 okt. 1659, 23 juni 1660, 27 mars, 11 sept. 1661; Tengström, Vita Rothovii s. 158—159. Bilmark, Historia regiae academiae aboensis s. 26—27. En afskrift af Brahes konstitutioner förvaras i k. biblioteket i Stockholm, en annan i univ. bibl. i Upsala.

Ehuru utarbetade under den mäktige riksdrotsetens auspicier och af honom högtidligen bekräftade, förlorade emellertid dessa konstitutioner snart nog sin karaktär af officielt rättesnöre för den akademiska förvaltningen och rättskipningen. Redan år 1667 emanerade konunga- och kanslersbref, som ålade konsistorium att i afseende å jurisdiktionen rätta sig efter bruket i Upsala, och några år senare finna vi konsistorium själft åberopa de karolinska konstitutionerna. Dessa omnämndes ock uttryckligen i det redan nämda konfirmationsbref af år 1675, hvari Carl XI stadfästade de akademiska privilegierna. Konsistorium gjorde visserligen ett och annat försök att återfå det förlorade, men hvarje gång utan framgång. Så resolverade år 1680 grefve Brahe, med anledning af en till honom riktad uppmaning att utvärka konstitutionernas „omskrift, roboration och underskrift“, att det enligt hans mening var rådligast att tilsvidare följa de karolinska statuterna intill dess han lyckats förskaffa sina „leges“ konungens underskrift. Icke långt därefter afled Brahe, hvarefter konsistorium vände sig till hans efterföljare som kansler grefve Bengt Oxenstierna med förfrågan angående utsikterna för nya statuter, som „voro till denna akademi adapterade“. Oxenstierna ansåg utsikterna mycket ogynnsamma, men tillstyrkte konsistorium att uppsätta „de förslag och desideria, som ytterligare synas fordras till akademins förbättring, på det man må hafva dem till hands och vid tillfällen öfver en och annan punkt, eftersom man finner bäst och görligt, söka H. M:ts nådige förklaringar“. Ännu ett par gånger senare, kort före och efter Carl XI:s död, förnyade konsistorium sina framställningar, men de lämnades beroende af den revision af de akademiska konstitutionerna, som vid samma tid var ifrågasatt, och de återupptogos icke, såvidt vi kunnat finna, före tidehvarfvets slut [1]).

[1]) Kons. prot. 28 okt. 1666, 15 maj 1667, 7 juli, 30 aug. o. 5 nov. 1680, 27 april 1681; kanslersbref 21 juni 1681, 24 dec. 1695 o. 17 maj 1698. — En svensk öfversättning af de karolinska statuterna insändes till K. M:t år 1696 jämte ett utdrag ur de braheska konstitutionerna. Kons. registratur.

Resultatet af konsistorii bemödanden blef således, att de karolinska konstitutionerna proklamerades som akademisk grundlag, och de bibehöllo sedermera denna karaktär så länge universitetet hade sitt säte i Åbo. Men ett antal lokala plägseder och egenheter, hvilka småningom utbildat sig inom den finska högskolans förvaltning och hvilka upptagits som lag i Brahes kortlifvade statuter, visade sig altför djupt inrotade för att låta sig utplånas genom maktbud. I vissa punkter följdes, såsom vi komma att se, de braheska statuterna de facto vid tiden för den stora ofredens inbrott och de iakttogos, efter hvad akademins prokansler Jakob Tengström ett århundrade senare försäkrar, ännu vid den tidpunkt, då det politiska sambandet mellan Finlands och Sveriges högskolor blef slitet [1]).

II.

Kansler, prokansler, rektor och prorektor.

Med stöd af konstitutionerna och privilegiibrefven kom akademin från första början att intaga en i flere afseenden självständig och af det medborgerliga samhället så godt som oafhängig ställning. Hon bildade ett samhälle i samhället, en särskild korporation med egen styrelse, egen jurisdiktion och i viss mån äfven egen lagstiftning.

I spetsen stod kanslern, illustrissimus cancellarius, hvilken utnämdes af konungen efter af konsistorium upprättadt förslag bland medlemmar af rikets råd [2]). Såsom den förenande länken mellan regeringen och konsistorium

[1]) „quamvis ex iure quodam consvetudinario" säger Tengström, Vita Rothovii s. 159.

[2]) De karolinska och braheska konstitutionerna tillerkände uttryckligen konsistorium förslagsrätt, de senare med inskränkning till medlemmar af rikets råd. De gustavianska nämde härom intet, men privilegierna af 1625, hvilka kunde å akademins sida åberopas, stadgade, att kansler skulle förordnas af konungen „efter senatus academiae råd och godtycke". I alla konstitutioner förutsattes, att kansler tillhörde den rena lutherska läran, var förtrogen med akademiska förhållanden och ägde tillbörlig auktoritet.

ägde han att inför den förra företräda akademins intressen samt frambära dess behof och önskningsmål, men också att i förhållande till det senare utöfva noggrann uppsikt öfver förvaltningens riktiga handhafvande och öfver det vetenskapliga arbetets jämna fortgång. Han var därför skyldig att göra sig väl underkunnig om tillståndet vid akademin samt att, i den mån omständigheterna påkallade det, ingripa rättande, förmanande och pådrifvande. Han gaf sitt förord vid lärares och tjänstemäns tillsättande samt utfärdade själf fullmakt å en del beställningar. Han meddelade tillstånd till promotioner, bilade tvister inom konsistorium samt ägde makt att straffa pliktförgätne lärare och tjänstemän med tilltal och afsättning. Af rektor och konsistorium fälda domar och fattade beslut kunde han taga under sin ompröfning, och parter, hvilka icke åtnöjdes med konsistorii utslag, kunde i vissa fall hänskjuta sin sak till hans upplysta afgörande.

Till förste kansler utnämdes, jämlikt konsistorii åstundan, år 1646 grefve Per Brahe, åt hvilken professorerne redan år 1641 gifvit det vitsord, att han „varit den förnämsta drifvande orsak till vårt kollegii sammanfogelse och upprättelse och sedan alltid vår nådige och önsklige patron, till hvilken vi hafve icke allenast ödmjuk och stadig tillförsikt hafva kunnat, utan ock alltid i vårt åliggande gunstig bevågenhet erfarit“ [1]). Under Brahes ständiga medvärkan och uppsikt sattes det akademiska förvaltningsmaskineriet i full gång; genom hans bemedling förseddes lärare och betjänte med de underhållsmedel, som kronans och landets trångmål medgåfvo; till hans upplysta omdöme och värksamma bistånd vädjade professorer och studenter, när svårigheter mötte, som de icke själfva mäktade öfvervinna. Det var därför icke att undra öfver, om den höga omvårdnaden om akademins och dess medlemmars bästa erhöll karaktären af ett faderligt förmynderskap, som ofta nog inkräktade på konsistorii och fakul-

[1]) Tengström, Vita Rothovii s. 163 noton; konsist. registr. 20 juni 1641.

teternas självbestämningsrätt. Så var det mycket vanligt, att personer, hvilka önskade understöd för sina studier eller befordran till akademiska befattningar, vände sig direkte till Brahe med anhållan om dennes nådiga „promotion“ eller förord, som också synes ha meddelats i ganska stor utsträckning. Stundom hände, att Brahe, utan att afbida konsistorii förslag, förfogade öfver akademiska tjänster eller utnämde andra än dem konsistorium förordat. I fullmakter, som af honom utfärdades, hette det, att han „kastat ett nådigt öga“ på den utnämde, hvilken tillhölls att förhålla sig i sin nya beställning „så som han för Gud, Oss och hvar ärlig man tryggeligen vill och kan ansvara“.

Genom en sådan maktfullkomlighet kom Brahe visserligen att beröra den akademiska självstyrelsen i en mycket ömtålig punkt, och någon gång hördes uttryck af missbelåtenhet från konsistorii sida. Men i regeln böjde sig professorerne ödmjukt under den höggrefliga viljan och det med så mycket större skäl som de själfva gang efter annan vädjade till Brahes mäktiga protektion såväl för egen del som för de många fattiga studenters och magistrars räkning, hvilka sökte medel till utkomst dels vid dels utom universitetet. Åtföljdes därtill, såsom någon gång hände, de grefliga „promotionsbrefven“ af löften om framtida gentjänster, bortföll äfven den sista orsak till tvekan.

Om det goda förhållande, som rådde mellan Brahe och konsistorium, bär den lifliga korrespondens, som utspann sig dem emellan redan under akademins första år, ett oförtydbart vittne. Den talar lika tydligt om vördnadsfull tillgifvenhet och orubbligt förtroende å konsistorii som om vänskapsfull långmodighet och vetenskapligt intresse å kanslerns sida. Den sistnämdes bref präglas i allmänhet af en välvillig och kordial ton, men nu och då, när professorerne visat prof på synnerlig kortsynthet och fördomsfullhet eller då de altför mycket skattade at den konsistoriella trätsjukan, förbyttes de vänliga orden till bistra och skarpa, om ock alltid med lugn värdighet uttalade tillrättavisningar. Ett par af de bannebref, som

vid dylika tillfällen kommo den akademiska senaten till del, få vi i det följande tillfälle att beröra.

Efter Brahes död i september 1680 förenade sig konsistorium enhälligt om att till hans efterträdare föreslå rikskanslern grefve Bengt Oxenstierna, til hvars favör anfördes, att han var en patronus, som hade godt tillträde till monarkens person, och att han såsom kansliets chef kunde göra akademin stora tjänster. Den kungliga utnämningen följde omedelbart, främst på grund af förslaget, men, hette det, „jämväl för andre konsiderationer skull“ [1]). I akademins förvaltning ingrep Oxenstierna, tvärt emot förmodan, icke på något anmärkningsvärdt sätt under de fem år (1681—86) han innehade kansleriatet. Samma var förhållandet med presidenten i Svea hofrätt Gustaf Adolf De la Gardie, hvilken utnämdes till kansler år 1687 i enlighet med konsistorii hemställan efter det den året förut föreslagne och jämväl af konungen utnämde riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock omedelbart efter fullmaktens mottagande afsagt sig hedern. De la Gardie uttalade visserligen stor välvilja för akademin, men synes till en början känt sig besvärad af uppdraget, enär han, såsom han också själf erkände, saknade den kännedom om de akademiska förhållandena, som erfordrades för ett energiskt ingripande [2]).

Efter De la Gardie utnämde den allsvåldige konungen år 1695 utan att afbida konsistorii uttalande, som gick i annan riktning, till kansler hans efterträdare på presidentstolen grefve Lars Wallenstedt, en kraftig herre, som i allmänhet förtroligt samarbetade med konsistorium och sökte, så godt de hårda tiderna medgåfvo det, betjäna akademins intressen, men icke häller tvekade, när så behöfdes, att förehålla consistoriales deras fel och underlåtenhetssynder. Med honom erhöll kansleriatet åter något af den suveräna karaktär, som utmärkt detsamma under

[1]) Konsist. prot. 22 sept. 1680, kongl. bref 19 jan. 1681. Vid voteringen i konsistorium uppgafs om Oxenstierna äfven, att han var född „här på orten“, hvilket icke höll streck.

[2]) K. P. — sept., 8 dec. 1686, k. bref 17 jan. 1687; Saml. academica, aboensia, Åbo akademi t. K. M:t 1639—1718 i sv. riksark.

Per Brahes tid, men som icke förmärkes under de närmast följande kanslererna.

Det precedensfall, som inträffat vid Wallenstedts utnämning, hade till följd, att konsistorium, innan det efter hans död år 1703 fördristade sig att skrida till val af efterträdare, först vände sig till konungen med ansökan om dennes nådiga bifall till utöfvande af en rätt, hvarom lagligen intet tvifvel kunde råda. Sedan detta bifall emanerat, förenade man sig tämligen enhälligt om att till kansler förorda grefve Gabriel Falkenberg, emedan han, såsom konsistorii protokoll förmäla, i likhet med tre föregående kanslerer, var president i Svea hofrätt och dessutom antogs i alla händelser blifva af konungen utnämd. Till hans favör anfördes dock äfven, att han under sin tidigare vistelse i Åbo såsom hofrättspresident (1696—1703) „alltid betygat ett synnerligt nöje om akademins flor och öfningar“. Valet, som godkändes af konungen, lände ingalunda akademin till förfång, ty såsom kansler (1704—14) adagalade Falkenberg ett synnerligt nit för befrämjandet af akademins bästa och den vetenskapliga odlingens framsteg, såvidt detta under krigets tryckande bördor var möjligt. Bl. a. inlade han förtjänster om bibliotekets ordnande, och när år 1708 en häftig rangtvist utbröt mellan rektor och ett antal hofrättsassessorer, förvärfvade han sig professorernes stora ynnest genom att lösa striden till rektors fördel [2]).

Så ofta omständigheterna påkallade det — och åtminstone en gång om året — skulle, jämlikt de upsaliensiska konstitutionerna, kansler besöka akademin för att göra sig underrättad om dess tillstånd och framsteg. Samma bestämning upprepades i de braheska konstitutionerna, men naturligt var, att den af praktiska skäl nedsjönk till ett fromt önskningsmål, som sällan eller aldrig uppfyldes. Osäkert är, huruvida af de fem kanslererna före stora ofre-

[1]) Wallenstedts bref t. konsist. i saml. k o. k. bref 1606—1698, 1699—1726 samt 1640—1760 (manuskr. saml. i univ. bibl. A. I 27).

[2]) Konsist. registr. och protokoll 27 nov., 16 dec. 1703, 5 mars 1704.

den tvänne, De la Gardie och Wallenstedt, någonsin skådat Aurastaden, och af de öfriga var Brahe den enda, som veterligen besökte akademin under sin kanslerstid [1]). Följden häraf blef, att den personliga öfveruppsikten å ort och ställe fullständigt kom att falla på amplissimus dominus procancellarius, hans högvördighet biskopen i Åbo stift. I kanslers stad och ställe ägde denne att i alt görligt biträda rektor och consistoriales i deras plikters uppfyllande, vaka öfver lärares och lärjungars arbeten och lefnadsvandel samt, när något märkligt inträffade, inberätta om förhållandet till kansler. Tidt och ofta plägade han bivista den akademiska senatens sammanträden och icke blott såsom passiv åhörare af professorernes mer eller mindre oförgripliga meningar, utan vanligen såsom nitisk deltagare i debatterna och voteringarna. Vid de sistnämda yttrade han sig såsom den siste samt afgaf utslaget, om det lärda kollegiets meningar voro lika delade. Särskildt ansågs hans närvaro nödig eller önskvärd, när viktigare ärenden företogos till afgörande, såsom vid upprättandet af förslag till lediga läraretjänster, vid val af rektor och inspektorer, vid utdelning af stipendier m. m. Likaså när akademiska fester och sollenniteter — promotioner, rektors och professorers installationer, fägne- och sorgefester m. m. — gingo af stapeln.

Öfverhufvudtaget rådde, såvidt protokollen utvisa, ett godt samförstånd mellan prokansler och consistoriales. De sistnämde respekterade i biskopen sin högsta förman på orten, „som hafver högsta rösten in consistorio academico“, samt modifierade som oftast sina beslut och handlingar efter hans vilja. De vördade dessutom i prokansler en inflytelserik förespråkare hos regeringen och hans höggrefliga excellens, när för akademin viktiga frågor hemställdes till högsta ort eller när det gälde att utvärka åt akademins lärare och tjänstemän lindringar i allmänna

[1]) Enligt protokollen bivistade Brahe konsistorii sammanträden tre gånger år 1640, fyra gånger 1648, en gång 1650 och en gång 1651. På sommaren 1690 väntades De la Gardie till staden.

besvär eller förbättring i de snäfva lefnadsvilkoren. När prokansler öfverreste till Stockholm i ämbetsärenden eller för att bivista riksdagen, var det vanligt, att han medförde en lista pa önskningsmål, som konsistorium ville ha framförda till tronens fot.

Sådant var förhållandet i regeln och synnerligen under de första prokanslerernas, Isak Rothovii, Eskil Petræi och Johannes Terseri tider. Men det saknades icke häller fall, då prokansler rönte skarpa motsägelser från enskilda ledamöters sida eller då konsistorium hårdnackadt stod på sin mening utan att låta sig imponeras af prokanslers skäl och höga samhällsställning. Särskildt inträffade sådana händelser under den äldre Johan Gezelius, hvars ingripanden i akademiska angelägenheter ofta präglades af småsinne och härsklystnad samt vid tjänsters besättande någon gång af mannamån.

Redan några år efter sin ankomst till orten inveckades Gezelius af orsaker, som vi kunna förbigå, i långvariga stridigheter med konsistorium och särskildt några af dess medlemmar, stridigheter som förmådde grefve Brahe att i särskilda skrifvelser uppmana parterna till försonlighet. Så ålade han i bref af den 19 april 1667 biskopen att „vinlägga sig om att bringa saken till en god och vänlig komposition och att alt måtte blifva nedtystadt“. Konsistorium tillsades likaledes i en skrifvelse af samma dag att tillmötesgå biskopen „med inbördes förtrolighet — — — därmed att afböja slika och alle andre ofredsamme händelser, dem Edra gynnare och välvillige taga största misshag utaf samt missgynnare och illvillige högeligen förlusta sig uti“. Tvänne månader därefter, den 10 maj 1667, såg sig Brahe af en annan anledning nödsakad att anyo näpsa de tvistande parterna för deras „inbördes irringar“. Efter att först ha erinrat om, hurusom „slike misshaglige infall“ tidigare förekommits „förmedelst de goda herrars och män berömliga förnumstighet, som där i societeten lefvat hafva“, förmanade han såväl prokansler som consistoriales „allvarligen och troligen, det alla samteliga och hvar för sig i synnerhet ville ställa sig

för ögonen, hvad deras plikt emot hvar andra äskar och fordrar, nederdämpandes all illvilja och ovänskap och i den staden igen med förtroligt omgänge och godt förstånd ersätta den begångna brist af en vederbörlig välvillighet, hvilket sålunda förnämligast sker och efterkommes, när hvarjom och enom lämnas den vördnad, heder och ära, som Gud och höga öfverheten hafva förordnat en till, och hvad collegiater bör förhandlas sådant med samnade råd må handteras och öfverläggas“ [1]). — Ett årtionde senare uppflammade, till god del genom biskopens eget förvållande, nya och häftiga konflikter, under hvilka konsistorium klagade öfver att det blifvit „vrångvisligen“ behandladt af prokansler, medan denne åter ansåg sig ha rönt bristande uppmärksamhet och lydnad från konsistorii sida och därför i nära ett års tid konsekvent afhöll sig såväl från sessionerna som från de sedvanliga akademiska högtidligheterna. Äfven denna gång lade sig Brahe emellan utan att skona hvarken de skyldige i konsistorium eller Gezelius, som han beskylde för att arbeta på „förkränkande af fundamentet af akademin“. Det lyckades honom ock att undanrödja en del tvisteämnen — ty dessa voro många — men andra stannade fortfarande kvar och gåfvo nu och då anledning till skärmytslingar, i hvilka flere personer visserligen invecklades, men hvilka i hufvudsak antogo karaktären af en personlig fäjd mellan Gezelius och teologie professorn Andreas Petræus, en föga aktningsvärd man, om hvilken vi snart få orsak att tala [2]).

Med Gezelii son och efterträdare på biskopsstolen, den yngre Johan Gezelius, återvände friden till akademihuset. Såsom student, professor och rektor vid universitetet hade denne inhämtat en grundlig kunskap om personer och förhållanden vid den institution, han år 1690 sattes att styra, och denna erfarenhet jämte en större världskännedom och det varnande exemplet af fadrens missöden manade honom till försiktighet och måttfullhet.

[1]) Kongl. o. kansl. bref 1624—1775.

[2]) Om alla dessa stridigheter se närmare J. J. Tengström, Johan Gezelii den äldres minne s. 139—194.

Dock präglades äfven hans uppträdande vid vissa tillfällen af självrådighet och partiskhet, som väkte opposition inom konsistorium. Så beklagade sig professorerne stundom öfver att biskopen vid tjänsteutnämningar gick sina egna vägar, hvilka icke alltid voro konsistoriets, medan Gezelius å sin sida någon gång uttalade sin förtrytelse öfver att icke åtnjuta den respekt, som tillkom prokansler. När år 1708 en teologie professur skulle besätttas, vägrade Gezelius att deltaga i ärendets behandling i konsistorium under förebärande af att „han ofta sitter med stor förtret vid sådane electioner, där han dock såsom en procancellarius bör se noga till att därmed måtte väl tillgå“ — — — samt att han denna gång icke ville afgifva något votum „till den ändan att det ej skall bli attenderat“. Men om ock små misshälligheter nu och då förekommo, ledde de aldrig till sådana konflikter som de, hvilka under den äldre Gezelii tid förbittrat förhållandet mellan konsistorium och dess högste styresman på orten.

* * *

Näst prokansler följde i rang och värdighet rector magnificus, hvilken skulle vara okränkbar „till kropp, rykte, hus och gods“ och bland andra höghetsrättigheter åtnjöt förmånen att vid akademiska sollenniteter låta sig företrädas af pedeller med silfverspiror.

Om rektors åligganden hette det i statuterna, att han skulle dirigera värket till Guds namns ära och akademins sanna båtnad. Han skulle utöfva uppseende öfver alla till akademistaten hörande personers seder, studier och öfningar samt därför nu och då bivista professorernes föreläsningar. Han skulle se till, att endast behörigen dokumenterade och såväl till kunskaper som uppförande väl vitsordade ynglingar inskrefvos i akademins matrikel, samt vid tjänstetidens utgång upprätta en förteckning öfver närvarande studenter. Smärre förseelser af studenter kunde han ensam afdöma, biträdd af sekreteraren, men svarare brott skulle han efter sakens beskaffenhet anmäla i det större eller mindre konsistoriet, i hvilka han fungerade

såsom ordförande. Trätor och oenighet mellan professorerne skulle han i stillhet bilägga, men när detta icke lyckades, hänskjuta saken till konsistorium. Vidare ägde han att vaka öfver att akademins byggnader, bibliotek och tryckeri höllos i god ordning, att vederbörande betjänte och förtroendemän och särskildt de, hvilka hade befattning med akademins penningeförvaltning, fullgjorde sina skyldigheter, att akademins privilegier höllos i hälgd samt att lärarene erhöllo sina salarier och studenterne sina stipendier. Slutligen ålåg honom att föra bok öfver akademins fiscus tillfallande bötesmedel och inskrifningsafgifter samt att vid sin afgång från ämbetet aflägga inför konsistorium räkenskap för medlens användning. — Som akademihuset saknade utrymme för särskildt kanslirum, anmäldes och expedierades alla löpande ärenden hemma hos rektor, hvarför denne ock, enligt konsistorii beslut af år 1640, skulle hålla hos sig akademins sigill och matrikel samt karsernyckeln, „eftersom de oftare måste brukas och nyttjas [1]).

Angående rektorsvalen stadgade konstitutionerna, att emedan det akademiska ståndet var aristokratiskt, skulle rektorsämbetet ambulera mellan fakulteterna och deras ledamöter så att efter en teolog skulle en jurist utkoras till rektor, efter juristen en medicinare och efter medicinaren en filosof tills ämbetet gått laget rundt. Men då filosofiska fakulteten räknade ett större antal lärare, borde för rättvisans skull iakttagas, att sedan professorerne i de tre „högre“ fakulteterna beklädt ämbetet, skulle detta i tur och ordning öfvergå till de ännu återstående filosoferne, dock med iakttagande af den regel, att ingen kunde väljas, som icke innehaft professur eller annan „hedervärd syssla“, enligt de karolinska konstitutionerna i två, men enligt de braheska i tre år. Utan fullgoda skäl skulle ingen vid valet förbigås, men häller ingen vara tillåten att utan laga hinder afsäga sig uppdraget. Valet skulle enligt de upsali-

[1]) K. P. 21 juli 1670. Akademins öfriga regalier — rektorskappan, spirorna, kursorernes kjortlar, fundationsbrefvet m. m. — skulle förvaras i sakristian i en särskild kista („aerarium“).

ensiska konstitutionerna äga rum tvänne gånger om året, i maj och november, samt förrättas i det större konsistoriet. Högtidligt ombyte af rektor, s. k. mutatio rectoratus, borde därefter ske på bestämda dagar (enl. de karolinska konstit. 8 dagar före S. Johannis och S. Thomaedagar) samt med iakttagande af ett vidlyftigt ceremoniel, hvartill äfven hörde en af den nye rektorn gifven måltid för consistoriales och några af akademistadens honoratiores.

Den sista bestämningen angående rektorsombytets förrättande halfårsvis blef från första början uppgifven vid Åbo akademi. Då antalet professorer var betydligt mindre än i Upsala och turen att mottaga magnifikatet med ty åtföljande skyldighet att föranstalta rektors „kollatz“ skulle återkomma altför ofta, ingick konsistorium redan år 1641 till regeringen med anhållan att rektor måtte tillåtas att bekläda ämbetet ett helt år [1]). Ansökningen blef utan svårighet beviljad och rektorsvalen företogos härefter endast en gång om året, till en början något oregelbundet under loppet af mars eller april månader, men från 1660-talet regelrätt i förra hälften af maj. Genom Brahes konstitutioner af 1661 vann detta bruk ytterligare bekräftelse och det höll sig genom häfdens och de lokala förhållandenas makt upprätt äfven sedan de karolinska konstitutionerna med deras stadgande om halfårsval uttryckligen påbjudits till efterrättelse.

Försök att införa det halftåriga rektoratet, rectoratum semestre, saknades dock icke. Ett sådant gjordes år 1700 af rektor Alander i tydlig afsikt att för framtiden undvika de konflikter, som nu och då tillstött vid rektorsvalen. Förslaget understöddes lifligt af prokansler, men fann intet vidare gehör och kanslern grefve Wallenstedt resolverade i bref af 29 maj 1700, att det ettåriga rektoratet på grund af häfd vunnit „lika såsom vim et vigorem legis“. Tre år senare hemstälde dock Wallenstedt, på Gezelii initiativ, till konsistorii bepröfvande, huruvida skäl emellertid kunde förefinnas att utbyta rectoratum annuum

[1]) Konsist. registr. 9 juli, 12 okt. 1641.

mot semestre. Men konsistorium förklarade sig med sadan bestämdhet för det gamla brukets bibehållande, att den bakom frågan tydligen dolda planen att införa uniformitet med valen i Upsala fick förfalla [1]).

Såsom redan nämdes, skulle rektoratet ambulera mellan fakulteterna så att den i tur och ordning öfverflyttades från den älste till den yngste ledamoten, dock med rätt för filosofiska fakulteten att under vissa förhållanden behålla „rectoris fasces“ hos sig en längre följd af år.

I allmänhet sträfvade man ock, såvidt protokollen utvisa, att ställa sig dessa föreskrifter till efterrättelse. Som oftast aberopades vid valen statuternas bud och rektoratet öfverflyttades utan vidare meningsskiljaktighet på den professor, som „ordo efter konstitutionerna nu tangerade“. Ett par gånger gick man t. o. m. så långt i bokstafsdyrkan, att en professor, som för tillfället innehade tvänne professurer, utsågs till rektor först för den ena och aret därpå för den andra professuren [2]). Men denna laglydnad hindrade icke consistoriales att ganska ofta tillämpa en tolkning, som måste lämna rum för anmärkningar och som värkligen ett par gånger ådrog konsistorium tillrättavisningar från akademins höge kansler, hos hvilken valen anmäldes.

Granskar man närmare raden af professorer, som innehade rektoratet under åren 1640—1713, skönjer man tydligen, hurusom valen långt ifrån alltid kunnat träffa den som „ordo efter konstitutionerna tangerade“. Inalles innehades ämbetet under dessa 74 år endast sex gånger af juris- och lika många gånger af medicineprofessorn, hvilket visar att desse icke voro synnerligen begärliga efter värdigheten. Däremot tyckas teologerne, hvilka intogo de främsta sätena vid konsistoriibordet och vanligen kunde aberopa en längre tjänstetid vid akademin, icke ha lagt

[1]) K. P. 5—8 maj 1700, 3 juni 1703, registr. 22 juni 1703; kanslersbref 1699—1726.

[2]) Mikael Wexionius-Gyldenstolpe år 1653 för juridiska och 1654 för historisk-politiska professuren, Andreas Thuronius åren 1662 och 1663 för physices och logices professurerna.

i dagen någon motsträfvighet att underkasta sig rektoratets hedrande vedermödor, Under de 40 år den aristokratiskt sinnade Per Brahe, hvilken i allmänhet synes ha gynnat de „högre“ fakulteterna, stod i spetsen för akademin, fördes rektorsspiran 14 gånger eller i medeltal hvart tredje, stundom hvart annat år af någon bland de tre teologie professorerne, medan under samma tid hedern endast 20 gånger träffade filosofiska fakulteten med dess sju professorer. Senare lyckades det filosoferne att göra sig bättre gällande, så att under åren 1686—91 magnifikatet stannade hos dem i oafbruten följd, men icke lång tid därefter finna vi rektoratet två år å rad (1694—96) fästadt vid teologiska fakulteten [1]).

Sådana oegentligheter förmådde slutligen år 1696 kanslern grefve Wallenstedt att påbjuda en annan tolkning af konstitutionerna än den som dittills vunnit häfd. Jämte det han i bref af den 27 maj tilldelade konsistorium en tillrättavisning för att det vid rektorsvalet s. å. icke stricte hållit sig till konstitutionerna, förklarade han sig „ingaledes kunna anse och tillåta den långlige praxin, som af förrige herrar kanslerer kan vara indulgerader“, hvarför prokansler och consistoriales ålades att framdeles ställa så till, „att det förrige missbruket måtte alldeles afskaffas“ [2]). Det behöfdes emellertid ytterligare tvänne bannebref för „ogrundadt vridande och interpreterande af konstitutionerne“ jämte upphäfvande af ett rektorsval, innan det lyckades Wallenstedt att bibringa konsistorium den nya och rätta uppfattningen. I huru hög grad denna afvek från den äldre, framgår däraf, att under åren 1696—1713 teologer utnämdes till rektoratet allenast tre gånger medan filosofer innehade detsamma en gång (1697—1703) sex och en annan gång (1708—1713) fem år i en fortsättning. Nu var turen inne hos teologerne att klaga öfver åsidosät-

[1]) Jmfr. W. Lagus, Åbo akademis studentmatrikel s. VI—VII.
[2]) Wallenstedt 1 juni 1697 o. 17 maj 1698 i saml. kon. o. kanslersbref 1606—1698.

tande [1]), medan åter filosofiska fakulteten kunde anse sig revancherad för tidigare motgångar.

Det var emellertid icke allenast olika tolkningsgrunder, som motiverade ofvan anförda oregelbundenheter vid konstitutionernas tillämpning. Ofta berodde de pa tillfälliga omständigheter eller på orsaker af rent personlig art. Än hände att en professor, som ordo tangerade, anträdt eller ärnade anträda en resa, hvarför man förbigick honom för att möjligen återkomma till honom följande år. Än åter lyckades det den i valet stälde att under hvarjehanda pretexter „höfligen excusera sig". Så undanbad sig år 1658 professor Bergius den honom tillkommande hedern, emedan han var upptagen af akademins byggnadsarbeten, saknade lämplig bostad för „rektoratsölet" och för öfrigt icke var „synnerligen stadder vid något godt att pläga gästerna med". År 1675 lyckades medicine professor Tillandz uppskjuta sitt val på ett år, dels emedan han var obekant med finska språket, dels emedan han förutsag ett sjukligt år och ansåg det „intet anstå rectori besöka de sjuka". Tydligast uttrykte professor Achrelius sitt hjärtas mening, då han (1681) förklarade, att med rektoratet icke följde annat än förtretligheter och stort besvär. Ofta misslyckades „excuserna", men hände det sig att en professor önskade begagna sig af en kollegas bristande lust till att mottaga rektors fasces, togos äfven mindre vägande undanflykter för goda [2]).

Det hette under en senare tid om rektorsvalen före stora ofreden, att de utmärktes af mångfaldiga stridig-

[1]) År 1701 anmärkte en teologieprofessor, att om man följde kanslers bref, skulle rektoratet „sent eller aldrig gå ifrån facult. philos. till superiores, emedan den fakulteten alltid förökas uti de afgåendes ställe". Kons. prot. 11 maj 1701.

[2]) K. P. 2 o. 28 april 1658, 29 april 1675, 3 maj 1681 m. m. Stundom var det tillräckligt att den som ordo tangerade antogs vara mindre intresserad af sin rätt. Så vid valet år 1694, då ordningen bort falla på prof. Steen, men Laurbecchius utkorades, emedan han redan året förut gjort pretension på rektoratet och man ansåg att Steen „det nu intet lärer begära". K. P. 9 maj 1694.

heter [1]. Och sant är, att de ofta gåfvo anledning till divergerande uppfattningar om konstitutionernas rätta förstånd samt att meningarna någon gång kunde väga så lika, att lotten fick afgöra utgången eller att afgörandet hänsköts till kanslers goda behag. Äfven kunde det hända, att en professors otåliga lystnad efter rektors fasces och röda kappa framkallade vreda ord och protester från dem som kände sig kränkta i sin rätt. År 1700 kom det till så skarpa meningsyttringar mellan tvänne aspiranter och deras anhängare, att rektor för fridens bevarande framstälde det redan nämda förslaget om mandatets förkortande till ett halft år. Men öfverhufvud förflöto, efter hvad protokollen framställa tillgången, valen utan nämnvärda stridigheter, och, såvidt vi kunnat finna, voro fullkomligt enhälliga och fridsamma val de oftast förekommande.

De enda mer märkliga afvikelser från denna allmänna regel timade under 1670—1680-talen, då en professor gång efter annan blef af sina kolleger förhindrad att komma i åtnjutande af den rätt, som statuterna uttryckligen tillförsäkrade honom. Men att så skedde, berodde icke på någon särskild stridslystnad hos konsistorium i dess helhet, utan på resp. professors olämplighet för rektorskallet samt på personlig antagonism mellan honom och akademins myndige prokansler, som stod bakom det hela.

Såsom vi redan antydt, hade Johan Gezelius d. ä. under sina konflikter med konsistorium förskaffat sig en häftig vedersakare i physices, sedermera teologie professor Andreas Petræus, en trätgirig och våldsam son till den milde biskop Eskil Petræus. Tvisten dem emellan hade begynt år 1676 med anledning af att Petræus mot biskopens och domkapitlets vilja intrigerat sig till Nådendals prebendepastorat och den underhölls sedermera genom ömsesidiga angrepp och personliga förevitelser. Petræus, nu och då sekunderad af den väldige stridsmannen Enevald Svenonius, insinuerade i tal, föreläsningar och predik-

---

[1]) Calonii Relation om Åbo academie 1783 i tidskriften Suomi 1845 s. 89.

ningar, att Gezelius uttalat i sina skrifter heretiska meningar, förvrängt kyrkans lära om döpelsen, på egen hand företagit sig förargeliga korrektioner i den finska bibelupplagan samt sändt sin son till kätterska universitet — beskyllningar, som teologiska fakulteten i Upsala, till hvilken saken hänsköts, befarade att härrörde „af sinnens oförmögenhet och hvarjehanda andra affekter". Gezelius å sin sida beskylde sin motståndare på tjänstens vägnar för att hafva genom otrolig försumlighet och lättja samt genom framställning af satser, som stredo mot de sanna begreppen inom fysiken, dragit skam och vanära öfver akademin samt fullkomligt ödelagt de fysikaliska studierna [1]).

Under slika förhållanden var det ej att undra öfver, om den självfrådige Gezelius sökte att motarbeta sin vedersakares utnämning till ett ämbete, som förde dem båda i ständig beröring med hvarandra. När år 1684 turen att bekläda magnifikatet kom till Petræus, förmanade biskopen konsistorium att utse „en sådan, som själf icke allenast vore flitig, utan ock kunde hålla de andra till flitighet, det af prof. Petræus intet är att förmoda". Uppmaningen hade till följd, att Petræus blef förbigången under den förklaring, att man icke kunde välja en rektor, som låg i aktion med prokansler, med hvilken han tvärtom borde upprätthålla en god korrespondens. Kansler, till hvilken saken hänsköts, godkände denna motivering och Petræus resignerade för denna gång. Men när samma händelse upprepades de två följande åren, utvärkade han hos kansler en resolution, som tilldelade honom rektoratet, sedan tvisten med Gezelius blifvit bilagd. Detta vilkor ansåg Petræus kort därpå uppfyldt genom hofrättens och teologiska fakultetens i Upsala utslag, hvilka befriade honom från Gezelii beskyllningar, hvarför han vid valet 1687 åter gjorde sina anspråk gällande. Men Gezelius förklarade kategoriskt, att om Petræus blefve vald, ville han icke taga någon befattning med konsistorii sammanträden. Petræus

[1]) Jmfr. Tengström, Gezelii d. ä:s minne s. 153, 169—188.

blef icke svaret skyldig och det fäldes, förtäljer protokollet, hårda ord, „hvilka man uti en sådan impetu och hastighet ej kunne advertera“. Vid voteringen försvarades Petræus ifrigt af professor Svenonius, som ansåg, att den professor, hvilken tåldes i kyrkan och konsistorium, väl dugde till rektor. Consistoriales voro inga barn, som läto handtera sig efter behag, och om biskopen stälde till ny träta med Petræus, skulle „man si att här blifver en annan dans utaf“. Öfriga professorer voro af den mening, att enligt konstitutionerna ämbetet borde gå till prof. Achrelius, men öfverläto saken till kansler. Denne bekräftade valet, men resolverade tillika, att Petræus nästa gång skulle utnämnas extra ordinem.

När nästa gång kom, på våren 1688, hade emellertid Petræus genom nya processer och „lame administrationer“ så förspilt sitt redan nog sjunkna anseende, att konsistorium, utan att beakta kanslers tillsägelse, beslöt att femte gången förbigå honom. Som Petræus själf uttalat sin önskan att på grund af kroppslig svaghet komma „till qvietiores labores“, måste han anses sakna nödiga krafter och behöflig vigilance till ämbetets förvaltning, och då han dessutom råkat i många injurieaktioner, från hvilka han svårligen kunde reda sig „med konservation af dess estime och heder“, ansåg konsistorium akademins heder och nytta fordra en annan rektor. Kansler gaf åter konsistorium rätt, såvidt det gälde årets val, men förnyade sin förra uppmaning att ihågkomma Petræus nästa vår. Effekten blef emellertid icke bättre än förut. Ehuru Petræus vid valet 1689 pockade på sin rätt under „svåra expressioner och undsäjelser“, resolverade konsistorium ånyo, att han för sina „onyttige controversier“ icke kunde admitteras till rektoratet, utan att detta måste öfvergå till den som „ordo tangerade“. Och därvid blef det.

Dessa motgångar bröto slutligen Petræi ihärdighet. Synnerligen som han därjämte förklarades olämplig både till dekanus och inspector stipendiariorum. Vid det följande rektorsvalet 1690 blef hans namn visserligen nämdt, men själf framstälde han icke några anspråk och år 1692

afgick han slutligen på egen begäran från akademin. Vid rektorsvalet året därpå kunde Gezelius d. y. med tillfredsställelse annotera, „att han ingen gång tillförene vet electio novi rectoris så endräkteligen aflupit“ [1]).

Innan den nyvalde rektorn tillträdde „magnifikatet“, skulle företrädaren under högtidliga ceremonier, som föreskrefvos i konstitutionerna och ytterligare bestämdes genom särskilda konsistorii beslut, öfverantvarda ämbetets insignier i hans händer. Liksom i Upsala timade i Åbo akten i regeln i domkyrkan, någon gång af förekommen anledning i akademins största lärosal, auditorium maximum [2]). Huru viktig och oeftergiflig den ansågs vara, framgår bl. a. däraf, att då rektor för läseåret 1662 på våren 1663 utsågs att fortfara med mandatet ännu ett år framåt, ansåg konsistorium den traditionella akten böra försiggå i vanlig ordning, ehuru efter ett mindre utförligt ceremoniel [3]).

Angående tiden för ombytet stadgade de gustavianska konstitutionerna, att öfverlåtelsen borde äga rum åtta dagar efter valet; Carl X Gustafs och Brahes statuter utsatte tidpunkten till en vecka före midsommardagen. I praktiken blef det under 1640—50-talen regel i Åbo att ombytet förrättades i senare hälften af maj månad, under veckan före pingst eller något tidigare; under åren 1660—1682 hölls det vanligen några dagar, stundom en vecka före midsommaren, från år 1683 till periodens slut strax efter midsommardagen, oftast 25—27 juni (de två sista åren 1711—12 åter den 17 juni). Traditionella veckodagar för ombytet, hvilka endast sällan uppgåfvos, voro tisdagen och torsdagen [4]).

[1]) K. P. 15 maj 1684, 16 maj 1685, 12 maj 1686, 12 maj 1687, 9 maj, 20 juni 1688, 7 maj 1689, 20 jan., 16 maj 1690, 13 maj 1693; kons. reg. 7 juli 1688; kanslersbref 1 juni 1684, 2 juni 1685, 17 juni 1687, 10 juni 1688.

[2]) K. P. 18 maj 1641, 4 o. 24 april 1649, 26 maj 1650, 7 juni 1660 m. m.

[3]) K. P. 11 juni 1663.

[4]) Data i protokollen jämförda med Bauers Calender för Aarene 601—2,200.

Ett par dagar innan mutationen skedde uppspikades på akademins intimationstafla i förstugan en af afgående rektor utfärdad inbjudan till vetenskapernas idkare, gynnare och vänner att öfvervara högtidligheten. Därefter utsändes kursorerne, iklädda blåa ämbetskjortlar och medförande akademins spiror, att invitera akademins lärare och tjänstemän samt i staden bosatta eller där tillfälligtvis existerande öfverhetspersoner och ädlingar. Enligt en af konsistorium år 1642 fattad ordning skulle sollenniter, d. v. s. med sceptris, inbjudas från akademin prokansler, professorerne, kvestorn, adjunkterne och notarien, från hofrätten presidenten och assessorerne, från magistraten de tre borgmästarene, vidare närvarande riksråd och främmande biskopar „eller deras gelikar", landshöfdingen, vicelandshöfdingen och rector scholae. Ett antal mindre remarkabla personer inbjödos af samma kursorer utan ämbetsskrud. På den utsatta dagen kl. 8 på morgonen skulle sedermera alla inbjudna samlas i den afgående rektorns hus. Härifrån tagade man med prokansler och den i röd ämbetstoga klädde rektorn i spetsen samt företrädda af kursorerne i all deras ståt under ringning med den största klockan upp till domkyrkan. Sedan i öfverensstämmelse med föreskrifvet formulär afgående rektor härstädes hållit tal och den tillträdande aflagt eden, mottagit insignierna — togan, spirorna, sigillet, nycklarna till karsern och fiscus m. m. — samt äfven han presterat en latinsk oration, skulle tecken gifvas med lilla klockan „på det att stadens innevånare, hvilka själfva processet icke bivistas vete, komma upp i kyrkan till böner".

Från kyrkan begåfvo sig en del åhörare, hvilka mottagit särskild inbjudan, till den nye rektorns bostad, hvarest den obligata rektorsmiddagen stod uppdukad. För att denna icke skulle blifva altför betungande, stadgade nyssnämda ordning af 1642, att till densamma icke skulle inbjudas andra än de till processen högtidligen inbjudne — med undantag af hofrättsassessorerne och de lägre borgmästarene — äfvensom akademieboktryckaren, bokföraren och bokbindaren, de studenter som celebrerat akten

i kyrkan med musik samt några anförvandter och personliga vänner, hvilka skulle inviteras genom rektors egna tjänare. Kvinfolk fick icke inbjudas, hvarken professorernes eller andra högtbetrodde gästers hustrur. Angående prestationerna vid middagsbordet stadgade ordningen vidare, att förutom bröd, smör och skinka endast sex „ordinarie rätter„ fingo framsättas och efter dem ost, men ingen konfekt. Dryckerna fingo bestå af godt finskt öl och något franskt vin; serverades rostocleröl, kunde spanskt vin bjudas, om det gälde att utbringa „några förnämliga skålar“ och varan iskänktes „måttligen och eftersom husvärdens råd och lägenhet tillsäger“. Huru mycket öl och franskt vin som fick konsumeras, fixerades icke, men det var sagdt, att gästabudet „ingalunda extenderas till andra dagen“ [1])

* * *

Ett fall var i konstitutionerna uttryckligen förutsedt, då den regelrätta ordningen vid rektorsvalen kunde suspenderas. Det var när konsistorium fann det förenligt med akademins intressen att uppdraga rektoratet åt någon „illustris persona“, d. v. s. åt någon vid universitetet inskrifven högadlig yngling, hvars inflytelserika släktingar man genom denna hyllning ville göra sig väl bevågna. Vid sådana tillfällen skulle den professor, hos hvilken turen att bekläda rektoratet rätteligen var inne, utväljas till prorektor, och skulle rektors vanliga sportler tillfalla honom som godtgörelse för den heder han på grund af högre hänsyn måste försaka. Detta privilegium att vädja till de höga släkternas bistånd blef emellertid utan praktisk betydelse för Åbo akademi. Väl gjordes redan under akademins första värksamhetsår ett par försök att få den myndige hofrättspresidenten Jöns Kurcks sjuttonårige son,

[1]) K. P. 11 juni 1642. Jmfr. vidare 20 maj 1641, 26 maj 1647. 2 maj 1649, 22 april 1650, 17 maj 1652, 28 april 1654, 12 juni 1661, 23 juni 1662, 11 juni 1663, 14 maj 1664, 9 juni 1670 m. m.

herr Knut, utnämd till „rector illustris" och år 1651 hembjöds värdigheten åt en annan af presidentens söner, herr Gabriel, men anbuden stötte på svårigheter från de unge herrarnes och väl främst från deras stränge faders sida samt blefvo slutligen afböjda. Samma motgång drabbade konsistorii bemödanden, då det åren 1666 och 1667 ansökte hos landets dåvarande generalguvernör Herman Fleming om förmånen att se dennes 17-årige son, friherre Klas, såsom den akademiske senatens nominelle ordförande [1]).

Naturligt var emellertid, att äfven annars, utom vid val af rector illustris, fall måste förekomma, då akademin var i behof af en vice- eller prorektor, som „sustinerade rectoris vices". Enligt de gustavianska konstitutionerna synes hans tillsättande ha berott uteslutande på rector magnificus själf, men om denne underlät att vid behof förordna om vikarie och brådskande ärenden föreföllo, skulle prokansler öfvertaga rektors åliggande. I de karolinska statuterna lämnades frågan om prorektors utnämning h. o. h. därhän; det stipulerades allenast, att om såväl rektor som prorektor lämnade orten, hvartill erfordrades prokanslers och konsistorii samtycke, skulle de förordna någon professor att handhafva de löpande rektorsgöromålen. Sannolikt hade sedan 1620-talet vid Upsala akademi en bestämd praxis i afseende å prorektoratet utbildat sig, hvilken i konstitutionerna förutsattes som norm äfven för framtiden. Hvari den bestått är oss icke bekant, men det antagandet ligger nära, att prorektorsutnämningen 1628, då rektor för det föregående halfåret utsågs af konsistorium till prorektor, icke saknade efterföljd under följande tider [2]).

[1]) Se härom närmare min uppsats „Åbo akademis rectores illustres" uti Svenska litterat. sällsk. Förhandlingar och uppsatser XII.

[2]) Annerstedt, Upsala universitets historia I. s. 217 not. 5. Samme förf:s uppgift, att enl. de gustav. konst. skulle till prorektor väljas, samtidigt med rektor, den som var närmast i tur att blifva rektor, beror på en missuppfattning af cap. V § I, som talade om prorektors tillsättande endast i det fall, då en rector illustris utsågs. Att valet af prorektor såsom vikarie för rector magnificus berott af den sistnämde, framgår af § 3, som inledes med orden: Qvod si rector non constituerit prorectorem etc.

Om det bruk, som utbildade sig vid akademin i Åbo, lämna oss det akademiska konsistoriets protokoll till en början endast ofullständiga upplysningar. När år 1646 rector p. t. Martinus Stodius ärnade sig såsom akademins representant till herredagen, erbjöd han spiran åt primarius theologiae professor Eskil Petræus, som ock mottog densamma „med hela senatus consens och begäran“ samt något senare berättigades att såväl vid promotionen som vid rektorsombytet påföljande vår utföra rektors roll samt att uti „processet“ bära den röda kappan [1]). Tre år därefter ingick konsistorium, för att för framtiden fastslå en bestämd praxis, till grefve Brahe med hemställan om att af de fyra assessorerna i det samtidigt föreslagna consistorium minus enhvar skulle fungera sitt år såsom „vicerector eventualis, att där rektor reser någorwertz ifrån staden, han då vet visst, hvem som blifva måtte i hans ställe imellertid“. För sitt omak skulle vicerektor åtnjuta hälften af „reditibus som in rectoris absentia falla kunna, fjorton dagar sedan rektor är bortrest“. Afled rektor under tjänsteåret, skulle reditus delas mellan enkan och vicerektor [2]). Denna ordning blef ock utan några förändringar fastständ af Brahe i juni 1649, men torde, såvidt alterneringen bland consistorii minoris ledamöter vidkom, knapt ha kunnat tillämpas, enär, såsom vi snart få tillfälle att framhålla, sistnämda myndighet först senare kom att erhålla en någorlunda stadgad form och sammansättning. I de konstitutioner, som icke långt därefter utfärdades för Åbo akademi, fann också Brahe nödigt att påbjuda en annan ordning med prorektoratet. Framdeles skulle, så stadgades i kap. V, vid förfall för rektor den professor fungera såsom prorektor, hvilken under det närmast föregående läseåret innehaft magnifikatet. Var han hindrad, skulle med konsistorii samtycke uppdraget öfverlåtas åt någon annan bland ledamöterne. Aflägsnade sig rektor och prorektor samtidigt från akademistaden, voro de skyldige att ställa sig

[1]) K. P. 24 nov. 1646, 25 april, 14 maj, 17 nov. 1647.
[2]) K. P. 6 o. 13 juni 1649.

redan anförda stadgande i de karolinska statuterna till efterrättelse.

Ovisst är, huruvida bestämningen om prorektoratets öfverlåtande åt den s. k. exrektor grundade sig på konsistorii eget förslag eller på den sedvänja, som utbildat sig vid universitetet i Upsala. I praktiken blef den emellertid i regeln efterföljd. Visserligen gifva några uppgifter i protokollen för åren 1664 och 1665 vid handen, att det vid denna tid varit sed att prorektor utsågs af consistorium majus in casu, när rektor anmälde sig af bortresa eller sjukdom förhindrad att fullgöra sitt kall. Men därefter och intill periodens slut finna vi exrektor alt mera regelbundet „praestera rectoris vices“. Till en början framhålles, att detta skedde på grund af särskildt uppdrag af rektor, men senare omnämnes någon gång prorektor samtidigt med ordinarie rektor, hvilket visar, huru prorektoratet från att först ha varit ett tillfälligt uppdrag numera begynt att betraktas såsom ett konstant akademiskt munus [1]).

III.

Consistorium academicum. Inspectores. Tjänstemän och betjänte.

Så omfattande de befogenheter än voro, som tillkommo kansler, prokansler och rektor, var dock den egentliga härden för akademins förvaltning förlagd till det akademiska konsistoriet, amplissimum consistorium academicum, hvilket åter fördelade sig på tvänne hvarandra supplerande myndigheter och rättsinstanser: consistorium majus, äfven kalladt generale l. plenum, samt consistorium minus.

[1]) K. P. 17 sept., 16 dec. 1664, 22 dec. 1665, 11 april 1667, 26 april 1676, april—maj 1679, 29 maj 1684, 24 nov. 1686, 23 febr. 1687, 24 nov. 1688. 27 jan. 1693, 2 nov. 1694. febr. 1695, april, maj, aug. 1702, april 1705. juli 1708, febr. 1711 m. m.

Det större konsistoriet utgjorde det egentliga styrelseorganet, till hvars forum hörde alla akademiska ärenden af något större vikt och betydelse, alla sådana frågor, hvilka icke kunde slitas af rektor och consistorium minus. Det ägde att föreslå kansler, att välja rektor, att upprätta förslag till lediga professurer och särskilda andra akademiska tjänster samt att antaga vissa förtroendemän och betjänte. Det utöfvade uppsikt öfver det sätt, hvarpå såväl lärare som tjänstemän och betjänte förhöllo sig i sitt ämbetes utöfning samt i sin enskilda vandel. Det afplanade tvistigheter mellan professorerne, tuktade lättjefulla och vanartiga studenter samt belönade de dygdige och sträfsamme med stipendier och förord till befattningar i statens, kyrkans och skolans tjänst. Det vårdade sig om akademins byggnader och inrättningar samt i allmänhet om dess invecklade och vanligen högst bekymmersamma ekonomi. När akademins jämna utveckling kräfde hjälp från regeringens sida eller när dess privilegier kränktes af stadens magistrat eller kronans befallningshafvande, var det konsistorii sak att inskrida. Det utsatte vidare tider för föreläsningar, årsexamina, promotioner och ferier samt föranstaltade glädje- eller sorgefester med anledning af märkliga tilldragelser vid akademin, i den kungliga familjen eller inom riket och fäderneslandet. Och slutligen fungerade det såväl i kriminella och disciplinära som i ett stort antal civila mål såsom domstol öfver samtliga till det akademiska ståndet hörande personer, de styrande såväl som de styrda.

Säte och stämma i konsistorium tillkom samtliga ordinarie professorer i sådan ordning, att teologerne sutto främst, efter dem juristen och medicinaren samt sist filosoferne efter fullmaktens datum [1]). När år 1663 bibliotekarien Andreas Petræus erhöll rang och titel af professor i filosofiska fakulteten, tilldelades honom jämväl plats konsistorium och samma rätt förunnades (1666) hans när-

[1]) K. P. 27 okt. 1692; kongl. bref 22 aug. 1705.

maste efterträdare Petrus Laurbecchius, hvilken tillika befordrades till e. o. professor, men icke följande bibliotekarier [1]). Mycket ofta, om också icke regelbundet, bivistade akademins kvestor eller räntmästare sammanträdena hufvudsakligast för att yttra sig och mottaga instruktioner angående universitetets ekonomi, men åtm. under åren 1660—1681 samt 1686—1693 därjämte såsom bisittare i den lärda areopagen, efter tjänsteår placerad bland filosoferne. — Vid ett tillfälle, då fråga förevar om gränserna för den akademiska jurisdiktionen, omnämnes ett s. k. consistorium mixtum, hvari förutom de vanliga bisittarene rektor i katedralskolan deltog [2]).

Konsistorii ordinarie sessioner höllos i regeln i konsistoriisalen i akademihusets öfre våning, ofta, då deltagarene voro fåtaliga, i „förmaket" och stundom — enligt bruket i Upsala — hemma hos rektor. Men dessutom förekom mycket ofta, att rektor föranstaltade konsistorii sammanträden i kyrkan, vanligen efter de öfliga bönestunderna på morgonen eller efter andra kyrkliga förrättningar. Än heter det då, att rådplägningarna höllos i sakristian, än åter i koret eller i korskoret, än i domkapitlet, än på stående fot „uti korsgången". Som dessa möten ofta nog voro improviserade — höllos „som snarest" — upptogos vid desamma i allmänhet endast brådskande eller mindre viktiga ärenden, och regeln var väl, att från kyrkogången uteblifne professorers bifall till besluten inhämtades. I undantagsfall förekom under akademins första tider, att professorerne samlades i prokanslers hus på dennes särskilda kallelse.

Som officiel mötesdag betraktades onsdagen, ehuru någon bestämd ordning härutinnan icke kunde upprätthållas. För att undvika kollisioner med domkapitlet, hvilket hade samma mötesdag och hvari en del af professorerne voro bisittare, öfverenskom man år 1643, att den akade-

[1]) Kanslersbref 20 nov. 1663, 21 aug. 1666; kons. prot. 1664—68. Jmfr J. J. Tengström, Chronologiska förteckningar.

[2]) K. P. 21 juni, 15 okt 1670.

miska senaten skulle sammanträda mellan kl. 8 och 11, den kyrkliga efter kl. 1, och år 1674 väktes förslag om att domkapitlet skulle förfoga öfver tvänne onsdagar, men lämna den tredje till consistorii academici disposition. År 1659 beslöt man, att plenum skulle hållas hvar månad „till att förhöra om akademins tillstånd, fast inga andra saker i synnerhet vore för handen“ — en bestämning, som måste anses tämligen betydelselös, enär det sällan gick af med ett möte i månaden. När år 1677 biskop Gezelius ville reducera plena till detta antal, motsades förslaget såsom omöjligt att realisera [1]).

I sessionerna voro samtliga ledamöter pliktige att deltaga. Men ehuru denna tillsägelse åtföljdes af hot om böter, var det mycket vanligt att professorer förfallolöst uteblefvo intill dess ett skarpt tilltal af rektor och prokansler eller en tillämpning af vitesbestämmelsen införde bättre ordning — för en tid framåt. Man synes i Åbo ha hyst samma uppfattning om den akademiska friheten, som en gång uttalades i konsistorium i Upsala, hvarest förhållandena äfven i detta afseende voro likartade, att det var „mycket servile att komma in puncto tillstädes“ [2]). Särskildt stälde det sig under sommarmånaderna och i begynnelsen af terminerna svårt att sammanbringa consistoriales till behöfligt antal, hvarför det ofta hände att ärenden måste uppskjutas „ad senatum frequentiorem“. Stundom utsändes under sessionens fortgång vaktmästare för att uppkalla frånvarande eller för att uppsamla deras röster och emellanåt aflämnade frånvarande professorer sina vota genom en kollega eller sekreteraren [3]). — Vid afresa från orten skulle konsistorii bifall inhämtas.

---

[1]) K. P. 18 febr. 1643, 21 juni 1647, 10 sept. 1659, 23 juli 1661, 12 sept. 1667, 7 mars 1670, 19 aug. 1674, 4 april 1677 m. m. Som mötestimme uppgifves oftast kl. 8 och 12 f. m., stundom kl. 6 p. m.

[2]) Annerstedt, Upsala univ. hist. I: 358—359.

[3]) Nu och då anmäldes, att de frånvarande lofvat instämma i hvad de närvarande behagade besluta. När år 1710 professor Ross kallades till konsistorium för att aflägga tjänsteeden, förklarade han sig förhindrad af brefskrifning och konsist. lät därvid bero. K. P. 18 april 1710.

Förhandlingarna i konsistorium leddes, äfven i prokanslers närvaro, af rektor. Företogos viktiga tvistemål till afgörande, skulle de refereras af två eller flera ledamöter, hvilka ägde att därförinnan underkasta frågan en möjligast allsidig och opartisk utredning. Under diskussionerna skulle enhvar yttra sig öppet och uppriktigt, men ock med sans och måtta — en förmaning, som ofta upprepades och lika ofta öfverträddes. Ingen var tillåten att ataga sig försvaret af en anklagad, som begått våld eller orättvisa. Utföllo vid voteringen rösterna, rektors röst inberäknad, lika på ömse sidor, skulle saken hänskjutas till prokanslers afgörande.

De ärenden, som vid mötena företogos till behandling, voro till följd af konsistorii omfattande befogenheter af den mest omväxlande art. Särskildt gåfvo frågor angående den ekonomiska förvaltningen — vården af akademins hemman och räntor, utdelningen af löner och stipendier, processer med uppbördsmännen m. m. — rektor ständigt återkommande anledningar att sammankalla consistoriales. Oafbrutet förekommande ärenden voro vidare ersättnings- och fordringsmål, sedlighetsmål, disciplins- och injuriemål m. m. Som parterna personligen eller genom ombud instälde sig jämte sina vittnen inför sina domare, kom konsistoriisalen esomoftast att förete bilden af en vanlig magistratssession uppå stadens rådhus. Än framträdde småborgare, som kräfde studenter på lån eller på obetald hyra och inackorderingsafgift; än sökte en kvinsperson rätt mot en student, som under äktenskapslöfte „rådt“ henne med barn; än klagade en hedervärd handtvärksmästare öfver att ha blifvit öfverfallen å öppen gata eller under natten oroad i sitt hus af grasserande studenter. Nu och då kunde man skåda ett tiotal studenter eller flere, hvilka stodo åtalade för nattliga excesser eller för obstruktion mot konsistorii befallningar. Att de tillstädeskomne icke alltid visade den höglärda rätten synnerlig respekt, framgår bl. a. däraf, att då en gång fråga förevar om sessionens förflyttande till eftermiddagen, motsades förslaget af den anledning, att „några parter då inkomma

beskänkte“ [1]). Någon gång hände, att själfva hofrättspresidenten eller landshöfdingen, stadens förnämsta värdsliga notabiliteter, infann sig i egen hög person för att fullfölja ett klagomål eller aflägga ett vittnesmål. Vid sådana tillfällen beviljades den höge parten en ynnest, som icke kom androm till del, rätten att inför domarbordet bära värja [2]).

* * *

Det mindre konsistoriet, consistorium minus, skulle enligt de gustavianska konstitutionerna bestå af tio på lifstid utvalda professorer, hvilka ägde att utöfva en allmän uppsikt öfver akademins angelägenheter, öfvervaka dess stat och privilegier, kontrollera lärareverksamheten samt afdöma svårare brottmål. I sådan form existerade det emellertid blott på pappret. I Upsala hänskötos alla viktigare ärenden till hela konsistorium, medan mindre betydande mål af disciplinär art plägade afgöras af rektor med biträde af tvänne tillkallade professorer och sekreteraren; från år 1651 blef det vanligt att konsistorium för dylika ärenden utsåg halfårsvis tvänne professorer till rektors medhjälpare [3]).

Huru förhållandet till en början ordnades i Åbo, kunna vi icke närmare angifva, enär protokollen för de sju första rektoratsåren endast i ett par undantagsfall namngifva de vid mötet närvarande och uttrycket consistorium minus påträffas under de två första decennierna endast ett fåtal gånger. Att konstitutionernas föreskrift icke kunde tillämpas, framgår redan af den omständighet, att hela antalet professorer icke steg högre än till 10 à 11. Men sannolikt är, att ett slags consistorium minus tillkom redan några år efter akademins instiktelse och att det fungerade oftare än man af namnets förekomst i protokollen kunde sluta till, om dess befogenheter ock måste ha inskränkt

[1]) K. P. 4 april 1677. Druckne studenter omtalas flere gånger.
[2]) K. P. 9 juli 1662.
[3]) Annerstedt, a. a. I: 216, 359 samt bihang I: 258–9.

sig till att biträda rektor vid afgörandet af mindre viktiga mål, särskildt disciplins- och smärre fordringsmål. Härom meddela protokollen för år 1643, att emedan rektor företagit sig orådet att nu och då utan föregående kallelse improvisera consistorii sammanträden i kyrkan — hvarigenom naturligtvis mindre flitiga kyrkogängares rätt träddes för nära — skulle framdeles en sådan ordning för ärendenas behandling iakttagas, att alla saker „af någon viktighet“ skulle proponeras för hela konsistorium, men att om rektor icke ensam ville afgöra „några småsaker och ärenden, som utan konsistorii hjälp slitas och hjälpas kunna“, skulle han tillkalla en eller två professorer jämte notarien. Tre år senare talas om att rektor „proponerade om consistorio minori“, men med vidare åtgärd i ämnet torde anstått intill år 1649, då konsistorium ingick till Brahe med hemställan om tillsättande af ett consistorium minus, „där graviores lites acad. skola slitas och decideras utaf fyra assessoribus, som äre perpetui“. Förslaget blef visserligen godkändt och trenne professorer — en teolog, juristen och en filosof — utkorades jämte rektor till „consistorii minoris assessores perpetui“, men sådan maktbefogenhet, som förslaget åsyftade, kom den nya instansen säkerligen icke att utöfva. Högst tvifvelaktigt är ock, huruvida de fyra assessorerne blefvo „perpetui“ för någon längre tid framåt [1]).

I ordentlig gång kom consistorinm minus emellertid först efter det de karolinska och braheska konstitutionerna trädt uti kraft. Dess myndighet inskränktes numera uttryckligen till disciplinära och ekonomiska frågor, hvilka voro af den vikt, att de icke kunde afgöras af rektor ensam med sekreterarens biträde, men icke häller ansågos

[1]) K. P. 29 maj 1643, 4 mars 1646, 6 o. 13 juni 1649. Redan på hösten 1650 omnämnes ett consistorii minoris sammanträde, hvari deltogo rektor för året samt två professores, af hvilka endast den ena hörde till de år 1649 utkorade. — År 1655 omnämnés ett fall, då consist. majus remitterade till minus tvänne för öfverfall tilltalade studenter „eftersom samma bothnienses äro små och nu första gången framme“. K. P. 12 sept. 1650, 10 febr. 1655.

tarfva hela konsistorii sammankallande. Dessutom skulle det utöfva uppsikt öfver studenterna och akademins öfriga „membra inferiora“.

Gränserna voro således fortfarande tämligen allmänt utstakade och bestämdes lika mycket af rektors godtfinnande och småningom sig utbildande eller redan utbildad praxis som af lagens bokstaf. Granskar man protokollen intill periodens slut — hvilka icke fördes särskildt för sig, utan liksom förut ingingo i den för båda konsistorierna gemensamma protokollsboken — finner man, att konsistoriet hufvudsakligast fungerade såsom domstol i mål, som angingo slagsmål och öfverfall, sedlighetsbrott, gälds pretentioner, arrester o. a. d., men högst sällan behandlade frågor angående den akademiska förvaltningen. Det sistnämda synes hufvudsakligast ha inträffat under tider, då, såsom under ferierna och de första veckorna af läseterminerna, det föll sig omöjligt eller ansågs öfverflödigt att söka hopbringa ett större antal consistoriales till plenum. Under sådana förhållanden kom det mindre konsistoriet tidtals att afgöra rätt allvarliga saker, så t. ex. brott, som voro belagda med ända till 40 marks böter. Men i allmänhet, då mer betydande mål förekommo till behandling, synes det åtnöjt sig med att endast anställa undersökning i saken, öfverlämnande afgörandet åt majus. Stundom inträffade ock, att consistorium majus, då det remitterade ärenden till assessorerne i minus, begränsade deras uppgift till en förberedande utredning eller ett slags polisförhör. Det mindre konsistoriet kom sålunda att förhålla sig till det större dels som en ställföreträdande myndighet, dels och i allmänhet såsom kämnärsrätten till rådstugurätten.

Om det mindre konsistoriets sammansättning stadgade 1655 års konstitutioner, att det skulle bestå, förutom af rektor, af tvänne filosofer samt en medlem från hvardera af de tre „högre“ fakulteterna, alla utsedda halfårsvis, äfvensom vid behandlingen af finansiella ärenden kvestor och ränteriinspektorerne. Härmed öfverensstämde de braheska statuterna med den åtskilnad, att samtliga fakulteter

skulle ha en representant samt att ledamöterne utsågos, liksom rektor, för ett år. I praktiken tillämpades emellertid en lång tid framåt andra grundsatser, hvilka afveko från båda de nämda föreskrifterna, men hvilka icke alltid låta sig närmare bestämma. Uppdraget att sitta i consistorium minus synes nämligen ha betraktats såsom ett onus, hvilket professorerne gärna sökte att undandraga sig, då det endast medförde mera arbete, men hvarken någon ekonomisk förmån eller någon särskild tillfredsställelse för den akademiska äre- och maktlystnaden.

Från slutet af 1650-talet ett stycke in på 1670-talet finna vi konsistorium tämligen regelbundet vid ingången af det nya rektoratsåret utse två eller tre, någon gång fyra professorer, bland dem alltid en eller två filosofer, till assessores consistorii minoris. Så utsågos åren 1660 och 1665 medicinaren och en filosof, 1662 juristen och en filosof, 1664 två filosofer, 1666 och 1667 en teolog och två filosofer, 1668 en teolog, juristen och en filosof, 1674 två teologer och två filosofer o. s. v. År 1665 enade man sig om „att de som längst för detta ha varit consist. minoris assessores, blifva härnäst, antingen de äro öfver sommaren på landet eller i staden“ [1]). Men all omväxling till trots visade det sig vanligen svårt att förmå de utkorade till regelbundet deltagande, hvarför rektor plägade tillkalla andra, som funnos till hands och visade sig mer fogliga, ofta t. o. m. till större antal än de ordinarie assessorernes. Som ekonomiska frågor endast undantagsvis förekommo, var kvestorn ytterst sällan tillstädes.

Obenägenheten för den regelbundna tjänstgöringen gjorde, att konsistorium år 1675 beslöt att upphöra med de årliga valen, men i stället ålägga sina ledamöter att vid erhållen kallelse „comparera där de äro hemma och oförhindrade“. I juni 1683 uttalades den önskan, att de måtte kallas till assessores, hvilka råkade finnas i staden,

---

[1]) K. P. 10 sept. 1659, 8 febr. 1660, 30 juni 1662, 21 maj 1664, 6 o. 19 juli 1665, 13 sept. 1666, 1 juli 1667, 30 juni 1668, 21 juni 1669, 21 juni 1670, 25 juni 1674.

„efter hvar och en under tiden reser ut och somliga nödgas eljest hålla till på sina socknar“ [1]). Rektor erhöll sålunda en tämligen vidsträkt fullmakt att välja sina medhjälpare i mindre betydande mål och de professorer, som upptogos af andra bestyr än de rent akademiska, en viss rätt att anmäla förfall. Naturligt var, att under sådana förhållanden det mindre konsistoriets sammansättning kom att förete ganska stora växlingar, om ock bland de 2—3 professorer, som i regeln plägade kallas rektor till hjälp, vanligen någon, för kontinuitetens bevarande, lät sig bruka oftare och en längre tid.

Med det adertonde seklets ingång, måhända redan något tidigare [2]), återupplifvades de förra årsvalen, hvilka numera tyktes anses mer bindande än förut. Oftast utsågos två, stundom tre bisittare, af hvilka exrektor-prorektor ofta var en; någon gång fogades 1—2 suppleanter, hvarförutom öfriga medlemmar af konsistorium förpliktades att i mån af behof ställa sig till rektors disposition [3]).

Slutligen må angående consistorii minoris sessioner nämnas, att de under 1600-talet i regeln höllos hemma hos rektor. I början af följande sekel begynte det bruk utbilda sig, som sedermera upphöjts till allmän praxis, att efter consistorii majoris öfverläggningar assessorerne i det mindre konsistoriet kvarstannade för att afgöra sådana ärenden, hvilka icke erfordrade allas deltagande.

* * *

Förutom assessorerne i consistorium minus tillsattes årligen eller när behofven påkallade det konsistoriella förtroendemän, hvilka ägde att utöfva ständig uppsikt öfver vissa detaljer af den akademiska förvaltningen och sålunda underlätta den mångsidiga uppgift, som hvilade på rektor

---

[1]) K. P. 30 juni 1675, 26 juni 1676, 27 juni 1677, 27 juni 1683.

[2]) Kons. prot. saknas för rektorsåren 1695—99.

[3]) K. P. 26 juni 1700, 3 juli, 20 aug. 1701, 5 nov. 1703, 1 juli, 18 okt. 1704, 30 juni 1708.

och den akademiska senaten i dess helhet. Sådana förtroendemän voro inspektorerne öfver ränteriet, öfver biblioteket och boktryckeriet samt öfver studentföreningarna eller „landskapen". I sammanhang med desse må ock nämnas inspektorerne öfver stipendiaterne, hvilkas värksamhet dock i hufvudsak hänförde sig till den akademiska undervisningen.

De förstnämde, inspectores aerarii et aedificiorum, — äfven kallade med ett från det gamla Rom lånadt namn aediles — voro tvänne till antalet och ägde främst att öfvervaka kvestorns eller räntmästarens ämbetsförvaltning. De skulle tillse, att denne tjänsteman samvetsgrant fullföjde akademins intressen samt att han ordentligt utbetalade lönerna utan att därigenom öfverhöfvan betunga de bönder, på hvilkas betalningsförmåga akademins ekonomiska existens var bygd. De granskade och verificerade akademins räkenskaper, höllo vaksamt öga öfver allt, som inflöt till akademins „granarium" (spanmålsboda) och „aerarium" (kassakista) [1]) samt öfvertogo tidtals, då kvestor af en eller annan orsak var försatt i overksamhet, jämväl omsorgen om medlens användning och utbetalning. Vidare ägde de att vårda sig om akademins byggnader, att de höllos i tillbörligt skick samt underkastades de förbättringar, som fiscus' vanligen klena tillgångar medgåfvo. Med 1700-talets ingång tillkom som ett nytt onus uppsikten öfver akademitryckeriet [2]).

Under akademins första tider utsågos ränteriinspektorerna mycket oregelbundet, än för ett, än för flere år

[1]) „Aerarium" var försedt med tre lås, till hvilka rektor och ränteriinspektorerne hade hvar sin nyckel. Förutom reda penningar inneslöt det akademins dyrbarare lösören samt viktigare arkivalier. Sin plats hade kistan än i sakristian, än i akademihuset, än åter hos någon af inspektorerne. År 1710 talas om upptäkten af en ekkista, som varit „aerarium academiae". K. P. 5 sept. 1710.

[2]) Constitutiones; K. P. 5 nov. 1656, 6 april, 5 juli, 18 okt. 1665, 25 juni, 15 nov. 1667, 21 juni 1669, 29 maj 1675, 11 juli 1677, 3 sept. 1686, 26 juni 1702, 5 jan. 1707, 14 juni 1709, 22 juni 1711, 19 juni 1712 m. m.

framåt[1]), men från slutet af 1650-talet, i enlighet med de braheska konstitutionerna, en gång om året, vanligen på det nya rektorsårets första plenum. Ovanligt var dock icke, att inspektorerne samtykte till att behålla mandatet längre tid, isynnerhet om de, såsom stundom hände, kunde påräkna någon mindre godtgörelse för sin möda[2]). År 1708 beslöt konsistorium, med åberopande af samtida bruk i Upsala, att uppdraget skulle fortgå i tvänne år, men föresatsen uppgafs ett par år senare[3]). Någon gång omtalas, att skilda personer utsågos till inspectores aerarii och aediles, men i regeln torde en sådan arbetsfördelning mellan inspektorerne ägt rum, att den ene fungerade såsom byggnadsintendent eller aedilis, medan den andre hade särskild uppsikt öfver drätseln och skatteuppbörden[4]).

För kontrollen öfver biblioteket liksom öfver tryckeriet med den akademiska boklådan skulle enligt konstitutionerna af 1626 särskilda inspectores utses och borde de för tryckeriet tillsatta vara tvänne till antalet samt utnämnas årligen af konsistorium. I de senare statuterna, de karolinska och de braheska, öfverläts inspektionen öfver tryckeriet och boklådan åt bibliotekarien jämte en professor, medan vården af biblioteket skulle handhafvas endast af bibliotekarien med en amanuens under rektors och konsistorii omedelbara uppsikt. Praxis blef emellertid, såvidt protokollen utvisa, från akademins första tider och intill medlet af 1690-talet att tvänne professorer utsågos till inspectores bibliothecae et typographiae. Valen anstäldes efter rektorsombytet och voro, i likhet med utnämningarna af öfriga konsistoriella förtroendemän, afsedda att företagas årligen med iakttagande af ambuleringsprincipen, ehuru de ofta nog underlätos, synbarligen af det skäl att de tidigare utnämde befunnos villige att kvarstå.

[1]) K. P. 22 maj 1641, 22 maj 1644, 26 nov., 17 dec. 1650, 14 dec. 1653 m. m. Enl. de upsaliensiska statuterna skulle valen äga rum halfårsvis.

[2]) I bref af 30 juli 1678 ogillade Brahe konsistorii åtgärd att ur fiscus utbetala ersättning åt insp. aerarii.

[3]) K. P. 30 juni 1708.

[4]) K. P. 23 juni 1661, 6 april 1665, 30 maj, 30 juni 1668, 28 april 1669 m. m.

De upphörde med 1600-talets utgång, hvarefter biblioteket sköttes på sätt konstitutionerna föreskrefvo medan öfverinseendet öfver tryckeriet, såsom nyss omtalats, hänfördes till ränteriinspektorernes munus [1]).

Om de s. k. inspectores nationum nämde konstitutionerna intet; icke häller hade de något att meddela om tillvaron af studentföreningarna eller landskapen. Båda påträffas emellertid i Åbo så godt som från akademins första början — i Upsala först något senare — och saknades sedermera icke under den period vi behandla. Deras tillkomst grundade sig på konsistorii beslut år 1643. Alldenstund studenterna — heter det i protokollet för den 22 februari n. å. — befunnits vara försumlige i sina studier och mycket oregelbundet besöka de offentliga föreläsningarna, lectiones publicae, skulle rektor anställa en allvarlig inkvisition med ungdomen, men dessutom skulle vissa inspectores förordnas „öfver hvart landskap, hvilka sedan skola tillse, hvad de, som den inspectori ombetrodde äro, hafva för händer“. Mot slutet af året hade frågan om nationsindelningen avancerat så långt, att nio professorer utnämdes att „esomoftast gifva akt uppå sine ombetrodde landskapers studiosos, hvad de hafva för händer och huru de sig i sina studier förhålla“. De grupper af studenter, hvilka vid denna första nationsindelning stäldes under resp. professorers inseende, voro följande: 1:o aboenses; 2:o västgötar och värmländingar; 3:o västmanländingar och dalkarlar; 4:o uppländingar, östgötar och helsingar; 5:o småländingar; 6:o norr- och söderfinnar; 7:o nerikingar; 8:o åländingar, nyländingar och österbottningar; 9:o sörmländingar [2]).

[1]) K. P. 22 maj 1644. 15 mars 1648, 20 juni 1655, 15 juni 1659. 19 juli 1665, 21 juni 1669, 30 juni 1675, 10 juli 1694. Stundom utsågos skilda inspektorer för biblioteket och för tryckeriet.

[2]) Konsist. prot. 22 febr., 22 nov. 1643. Granfelt, Västfinska afdeln. hist. s. 9 och Snellman, Pohjalainen osak. hist. I: 37, räkna 16 nationer — 6 finska och 10 svenska — af hvilka några hade gemensam inspektor. Mig synes emellertid riktigast att betrakta hvardera af de nio grupperna såsom en studentförening eller nation för sig.

Denna första fördelning af den studerande ungdomen på tre finska och sex svenska nationer eller landskap, hvardera under sin inspektor, undergick under de följande tiderna många förändringar, beroende dels därpå att nya nationer tillkommo, dels därpå att studenterna inom de gamla kombinerades efter sina hemorter på annat sätt. Så erhöllo år 1653 nyländingarne, år 1658 småländingarne och österbottningarne, år 1665 nordfinnarne och satakundensarene, år 1677 narvensarene, år 1680 tavastländingarne särskilda inspektorer. Vid den nationsindelning, som företogs år 1653, utnämdes 8 inspektorer; år 1665 utnämdes 12 à 13, år 1679 12. Den sista fördelningen, som bestod intill stora ofreden samt på tvänne undantag när intill akademins förflyttning från Åbo, skedde vid seklets slut, då 10 inspektorer utsågos för följande landskapsföreningar: 1:o aboenses; 2:o australes; 3:o boreales et alandi; 4:o nylandi; 5:o ostrobotni; 6:o satacundi; 7:o tavasti; 8:o viburgenses; 9:o vestrogothi; 10:o smolandi [1]).

Inspektorerne utsågos direkt af konsistorium utan föregående uttalande från studenternes sida. Dock torde i allmänhet den regel ha blifvit iakttagen, att, såvidt möjligt var, de professorer utnämdes, hvilka genom födsel eller något slag af värksamhet kunde anses tillhöra det landskap, hvars studerande ungdom de sattes att företräda. I strid mot denna ordning företogo sig österbottningarne år 1685 att ingå till konsistorium med förslag till inspektoratets besättande och deras önskningsmål blef utan vidare svårigheter uppfyldt. Men när en liknande hemställan framfördes år 1707, framkallade den en storm af ovilja „emedan hvarken lag eller anständighet tillåter discentes hafva något val och vota“. Den slutliga utgånuppmuntrade emellertid österbottningarne att följande år, då inspektoratet åter stod ledigt, ånyo vedervåga försöket,

---

[1]) Kons. prot. 16 nov. 1653, 24 nov. 1658, 11 okt. 1665, 19 juni 1677, 1 okt. 1679, 16 april 1680; jmfr. anf. arb. af Granfelt och Snellman samt V. Lagus, Åbo akademis studentmatrikel I s. XI—XV.

och ett par år därefter följdes exemplet af aboenses (1711) och tavasti (1713)[1]).

Angående de åligganden, som tillkommo nationsinspektorerne, meddelade konsistorium nu och då såväl allmänna föreskrifter som enskilda stadganden in casu. Främst skulle de, såsom redan nämdes, hålla uppsigt öfver studenternes flit och lefnadsvandel. Därför skulle de ett par gånger under terminens lopp hålla mönstring med sina pupiller, underrätta sig om deras förhållanden så i ett som annat afseende, utdela goda råd, varningar och näpst, utjämna förekommande stridigheter, upprätta förteckningar öfver nationens medlemmar o. s. v. De skulle fungera som ett slags medlare mellan konsistorium och studenterne, framföra det förras bud och befallningar, mottaga och, såvidt i deras förmåga stod, befordra till lyckligt resultat de senares önskningsmål. De ägde att inför konsistorium anmäla tredskande och vanartiga nationsmedlemmar, men äfven å andra sidan uppteckna samt till erhållande af pris och belöningar rekommendera de studenter, som „i hvarje fakultet mest signalera sig genom idkesam studering och ett dygdigt comportement". Och slutligen skulle de vaka öfver att nationens kassa eller fiscus icke användes på oriktigt sätt, att seniores icke handterade inhumaniter novitios, att fattiga studenter, som afledo i akademistaden, blefvo nödtorftigt begrafna o. s. v. För all sin möda och sitt besvär hade de icke att påräkna annan godtgörelse än de hedersskänker nationens medlemmar måhända redan under detta tidehvarf någon gång kunde sammanskjuta[2]).

Jämte nationsinspektorerne kommo inspectores stipendiariorum i intim beröring med den studerande ungdomen. Deras åliggande bestod i att leda och öfvervaka

[1]) Ang. österbottningarnes uppträdande se närmare A. H. Snellman, Pohjal. osak. hist. I: 56—63. Jmfr. vidare kons. prot. 13 dec. 1711, 15 april o. 3 maj 1713.

[2]) Konsist. prot. 14 nov. 1666, 15 april.. 24 nov., 2 dec. 1668, 1 dec. 1669, 30 juni 1670, 22 juui 1680, 2 nov. 1688, 1 juli 1689, 11 okt. 1693, 6 febr. 1707, 22 jan. 1709, kanslersbref 19 dec. 1695 m. m.

de offentliga och enskilda disputationsöfningar, hvilka regelbundet hvarje vecka borde föranstaltas med innehafvarene af de akademiska stipendierna, de s. k. alumni regii. Ofta erinrades de af konsistorium om att efter hvarje disputation upprätta förteckningar öfver närvarande och frånvarande samt att anmäla de senare hos kvestorn, som utdelade stipendierna och var ålagd att innehålla en del af beloppet för de försumlige. Vid de vanligen tvänne gånger om året i konsistorium företagna stipendiiutdelningarna eller revisionerna af stipendiatkatalogen, som undertecknades af dem, ägde de att meddela sina erfarenheter, men äfven däremellan kunde de inkomma med rapporter om sina pupiller. I sin värksamhet biträddes de dels af adjunkterna, hvilka deltogo i undervisningen, dels af en s. k. notarius stipendiariorum, själf en bland stipendiaterne, som utöfvade kontroll öfver kamraterna och bl. a. ägde att „konstituera opponentes och respondentes samt perorantes ibland stipendiarios". Intill slutet af 1650-talet plägade konsistorium, jämlikt de gustavianska konstitutionerna, årligen utse till inspektorer en teolog och en flosof, men från år 1661 — i öfverensstämmelse med Brahes statuter — en teolog, två filosofer samt växelvis juris- och medicineprofessorn [1]). Till en början förrättades valen vanligen efter rektorsombytet om sommaren, fr. o. m. 1660-talet lika regelbundet i begynnelsen af vårterminen. Enligt statuterna skulle uppdraget ambulera från de äldre till de yngre, och tydligt är, att denna föreskrift värkligen noggrant iakttogs, ty till skilnad från öfriga inspectores åtnjöto de öfver stipendiaterna tillsatta ett årligt arvode à stat [2]).

* * *

[1]) De karolinska konstit., hvilka i denna punkt tillämpades år 1660, föreskrefvo 1 teolog, 1 filosof samt 1 medicinare l. jurist.

[2]) Bland filosoferna förekom åtm. vissa tider den praxis, att en nyutnämd professor utsågs till insp. stip. redan under det första året, sannolikt för att erhålla en godtgörelse för lönen, som gick till företrädarens enka (Konsist. prot. 4 febr. 1689).

Öfvergå vi från konsistorium och inspectores till de tjänstemän och betjänte, hvilka under nämda myndigheters tillsyn användes inom den akademiska förvaltningen, böra vi, för att hedra den som hedras bör, främst omnämna kvestorn eller räntmästaren.

Denne utnämdes af Konglig Maj:t efter förslag och rekommendation af konsistorium. Som kompetensvilkor förutsattes i konstitutionerna, jämte praktisk erfarenhet i ekonomiska ting, någon kunskap i svensk lagfarenhet. Till tjänsteåliggandena hörde i allmänhet att vårda sig om akademins egodelar i löst och fast, att i behörig tid infordra och tvänne gånger om året till resp. lärare och tjänstemän samt studenter utdela akademins räntor och andra intrader samt att öfver inkomster och utgifter Mikaelitiden inleverera dubbla räkenskaper, af hvilka det ena exemplaret stannade jämte behöriga verifikationer i arkivet, det andra, försedt med prokanslers, rektors och ränteriinspektorernes vidimation, afsändes genom kansler till kammarkollegii pröfning. I afseende å akademiehemmanen föreskrefvo fullmakterna särskildt, att kvestor borde tillse att de „konserverades i all måtto oförrykta“, att nödiga husesyner blefvo å dem anstälda, att de besattes med dugliga åbönder samt blefvo „så excolerade, menagerade och föreståndne“, att akademins stat och ingälder icke togo någon skada, utan „förmedels hans trogna och ostraffelige aktsamhet efter tagne råd och föregångne behörig kommunikation med dem som vederböre förbättrad och förmerad varder“. De in natura uppburna räntorna skulle han försälja till högsta möjliga pris samt på behöriga tider inleverera till aerarium eller räntekammaren o. s. v.[1]). — Vid skatteuppbörden biträddes han af en akademiefogde samt ett par drängar och utridare äfvensom vid bokföringen måhända någon tid af en bokhållare, hvars antagande beslöts år 1663. Något

[1]) Konstitut.; kvestorsfullmakter 20 sept. 1675, 23 okt. 1684, 19 aug. 1688, 23 mars 1695 m. m. — År 1686 anhöll kvestor om „ett fritt rum till contoir“, men ansökningen afslogs. K. P. 22 jan. 1686.

senåre, år 1675, vidtog konsistorium den anordning, att kvestor framdeles skulle allenast „såsom en inspektor“ hafva öfveruppsikten öfver ränteuppbörden, men att den personliga befattningen därmed skulle tillkomma tvänne akademiefogdar, af hvilka den ena hade på sin anpart „nedra delen“ af länet, d. v. s. Egentliga Finland och Nedra Satakunta, den andra öfre delen eller socknarna inom Öfra Satakunta. För kontrollens skull ålades år 1705 båda att bo i staden [1]).

Såsom i det föregående redan omnämnts, påträffas kvestor vissa tider, åtm. under åren 1660—1681 samt 1686—1693, i egenskap af bisittare i consistorium majus, hvarest han efter tjänsteåren innehade säte och stämma ibland filosofie professorerne. Han deltog, om ock oregelbundet, i diskussioner och voteringar angående universitetets ekonomi, angående professorers och sekreterares löneförmåner samt enkors nådeår, i utslag och domar i fordrings-, disciplins- och sedlighetsmål, i stipendiiutdelningar, några gånger i uppställande af förslag till lediga professurer och åtminstone trenne gånger i val af rektor m. m., men, såsom det af protokollen tyckes framgå, icke i frågor angående den akademiska undervisningen [2]). Äfven senare upptages kvestor såsom deltagare i konsistorii rådplägningar, men endast vid behandlingen af ekonomiska och finansiella ärenden. I konstitutionerna nämdes om ett sådant bisittareskap intet, och förutom praktiska hänsyn och möjligen förekommande praxis i Upsala kunde för detsamma intet annat lagbud åberopas än bestämningen i 1646 års privilegier, att räntmästaren i alt skulle njuta lika vilkor med filosofie professorerne, en bestämning som

[1]) K. P. 29 april 1663, 3 mars, 20 april 1675, 2 juni 1705, kanslersbref 13 juni 1675.

[2]) K. P. 7 mars, 18 dec. 1660, 27 mars 1661, 1 april 1663. 3 juni 1663, 5 april 1664, 9 nov. 1665, 9 och 22 juni, 14 sept. 1669, 2 mars 1670, 21 juni 1670, 17 maj 1671, 26 nov. 1673, 4 juni 1674, 7 maj 1676, 27 jan., 28 mars, 16 maj 1677, 2 april 1679, 27 jan., 18 febr., 3 och 26 mars, 5 maj 1680, 21 jan. 1681, 24 okt. 1688, 16 maj 1690, 13 maj 1693 m. m.

dock afsåg löneförmånerna. Däremot utsades uttryckligen i konstitutionerna, att kvestor ägde att deltaga i det mindre konsistoriets sammanträden vid de tillfällen, då ekonomiska ärenden företogos till behandling.

Men som oftast, då kvestor bivistade konsistorii sammanträden, var det icke för att deltaga i domar och beslut, utan för att mottaga konsistorii befallningar och föreskrifter, lämna nödiga upplysningar om akademins ekonomiska ställning samt för att stå till svars för sitt fögderi. Under tider, då, såsom vi i det följande komma att se, de finansiella bekymren oafbrutet trykte konsistorium, då räntorna från socknarna och akademiehemmanen inflöto både oregelbundet och ofullständigt, var det mot kvestorn missnöjet i första hand riktades. Professorerne klagade öfver att kvestorn ådagalade tröghet och vårdslöshet vid bevakandet af deras intressen, att han för mycket tillgodosåg sina egna fördelar eller att han vid räntornas fördelning gick partiskt till väga så att några fingo ut hela sitt tillgodohafvande, medan andra måste åtnöja sig med en del. Ränteriinspektorerne liksom ock regeringen uttalade sitt misshag öfver att räkenskaperna inlevererades långsamt, ofta först efter flera års förlopp. Akademiebönderne åter, på hvilka kvestor gärna sköt skulden för det ena och det andra, klagade öfver att de behandlades hårdt och obilligt o. s. v. Mot dylika och andra anmärkningar fingo samtliga kvestorer gång efter annan försvara sig antingen inför konsistorium eller inför någon ransakningskommission, och det var visst icke alltid de lyckades att h. o. h. rentvå sig. En blef bötfäld, en annan suspenderad, en tredje afgick frivilligt och en fjärde afhölls en tid från tjänsten på grund af bristande uppbördsborgen. Ingen bestod profvet med fullt konserverad ära.

En mycket lugnare ställning intog notarien, från 1660-talet vanligen kallad secretarius, hvars antagande till en början berodde allenast på prokansler och konsistorium [1]), men sedermera hänsköts till kansler samt (i enl. med statu-

[1]) Enl. konsist. beslut 1 juli 1646.

terna af 1655 och 1661) till K. M:t. Han förde protokollet i båda konsistorierna samt biträdde rektor vid behandlingen af smärre akademiska mål. Enär han dessutom ofta nödgades uppträda såsom akademins ombudsman eller „uträtta akademins värf och ärenden både på rådhuset och eljest annorstädes“, föreslogs år 1645, att till platsen skulle utses en „politicus“, d. v. s. en juridiskt bildad person, men förslaget ansågs strida emot praxis i Upsala, hvarför en prästman valdes. Vid samma tid enade man sig om att sekreteraren skulle vara mäktig landets båda språk [1]). Som lönen å stat var ringa och det tillskott, hvilket lämnades notarien ur stipendiifonden för flitiga studenter, pecuniae diligentiorum, icke häller förslog till att fylla lifsbehofven, blef det från år 1649 sed att förena notariatet med den ena af adjunkturerna i filosofiska fakulteten. Med dessa tvänne tjänster förenade en af innehafvarene, mag. Erik Falander, åren 1669—71 en underlagmanstjänst och af hans efterträdare i notariatet och adjunkturen voro fyra tillika e. o. professorer. En följd af dessa tjänstekombinationer var, att konsistorium från början af 1660-talet plägade antaga en vicesecretarius eller amanuensis secretarii, hvilken biträdde vid akters renskrifning o. dyl. samt vikarierade för sekreteraren, när denne af andra göromål var förhindrad att tjänstgöra. I likhet med sekreteraren aflade han vid tjänstens tillträdande ed inför konsistorium [2]).

Under de första tiderna hörde till sekreterarens göromål jämväl vården om akademins bibliotek. Som detta till en början var mycket anspråkslöst — det omfattade ursprungligen endast gymnasiets boksamling — var mödan icke stor och den delades dessutom med inspectores bibliothecae. Men i den mån bokförrådet växte dels genom uppköp och accessioner från universitetstryckeriet, dels och i främsta rummet genom enskilda donationer, befans det nödvändigt att för samlingarnas vård engagera

---

[1]) K. P. 10 o. 24 sept. 1645.

[2]) K. P. 6—9 nov. 1661, 19 mars 1673, 20 okt. 1686, 28 april 1692, 15 mars 1693 m. m. I början af 1700-talet underställdes valet af amanuens kanslers konfirmation.

en särskild tjänsteman. Genom Brahes medvärkan utvärkade konsistorium år 1650 ett årligt anslag för ändamålet och samma år utnämdes af drottningen den förste bibliotekarien Axel Kempe. Två år senare befordrades denne till en adjunktur, men tilläts att därmed förena bibliotekariesysslan. Samma förmån tillkom en hans efterträdare Petrus Laurbecchius, hvilken i likhet med sin närmaste företrädare Andreas Petræus utnämdes till professor med rätt till säte och stämma i konsistorium. Efter dennes befordran till ordinarie professur (1668) upptog konsistorium, bland andra sökande, på förslagslistan tre professorer, men Brahe, som utnämde de flesta bibliotekarierne, resolverade, att biblioteket icke kunde skötas vid sidan af en professur; i stället skulle dess föreståndare anses lika med professorerne efter ålder i tjänsten. Grundsatsen om bibliotekariesysslans oförenlighet med ordinarie läraretjänst öfvergafs emellertid redan år 1690, då physices professorn Petrus Hahn erhöll som sportel bibliotekariesysslan, hvarefter denna utan afbrott var förenad med någon professur inom filosofiska fakulteten intill år 1764 [1]. — En amanuens eller vicebibliothecarius hade med kanslers bifall antagits år 1663; år 1709 beslöt konsistorium att framdeles affordra honom kaution [2].

För publikationen af de akademiska disputationer, orationer m. m., hvilka oundgängligen måste åtfölja det akademiska lifvet och utvisa dess intensitet, upptogs i den första staten anslag för ett akademiskt boktryckeri, och redan innan fundationsbrefvet undertecknats hade regeringen förordnat en boktryckare för den tillämnade lärdomsanstalten. Denne drog sig emellertid tillbaka och det dröjde ännu ett par år, innan akademin erhöll sin förste boktryckare i Petrus Erici Waldius, som år 1642 undertecknade ett skriftligt kontrakt, hvari han, mot åtnjutande

[1]) K. P. 29 jan. 1650, 8 dec. 1652, 11 juni 1668 m. m., kanslersbref 20 nov. 1663, 21 aug. 1666, 29 maj, 28 juni 1668, 21 sept., 10 nov. 1671, 27 juli 1677. 27 april 1686 m. m.; Tengström, Chronolog. förteckningar.

[2]) K. P. 2 dec. 1663, 28 maj 1709.

af ett årligt deputat, husrum och frihet för borgerlig tunga, förband sig att utan försummelse och uppehåll befordra till tryck professorers och studenters vetenskapliga produktioner, sedan de undergått tillbörlig censur, äfvensom rektors patent och intimationer. De sistnämda ägde han att publicera gratis, men för alt annat akademiskt tryck skulle han åtnjuta godtgörelse enligt en öfverenskommen taxa, som först faststäldes till 6 mk (= 1 riksd.) s. m. för hvart ark gemen skrift, men redan år 1647 modifierades sålunda, att af hvarje ark 200 exemplar skulle utgifvas efter 1 riksdaler, men att hvarje 100 ark därutöfver skulle kosta 1 dal. k. m. Vid antagandet af biträden lofvade Waldius att icke tillbakavisa „lärodrängar af landsens ungdom“ samt att icke engagera någon mästersven utan rektors vetskap. I hufvudsak samma vilkor förelades Waldii trenne efterträdare i ämbetet, hvilka antogos af konsistorium, sedan de förbundit sig att försörja sin företrädares enka och barn. Dock undergick taxan vissa förändringar, liksom ock särskilda närmare föreskrifter utgåfvos angående tryckets beskaffenhet, om undvikande af för grofva typer och för små „columner och formater“, om censurens skärpande o. s. v. En officiel korrekturläsare (corrector) antogs af konsistorium år 1655, men afgick icke långt därefter från tjänsten, som icke vidare besattes [1]).

Såvidt ännu tillgängliga resultat af och uppgifter om akademieboktryckarenes värksamhet utvisa, fullgjorde desse öfverhufvud sitt viktiga värf med den flit och omsorg, som deras egna och akademins ringa tillgångar medgåfvo. Men huru flitigt den akademiska officinen — som i slutet af 1660-talet fann en konkurrent och medhjälpare i det af Gezelius d. ä. anlagda tryckeriet — än arbetade, var det dock icke tänkbart, att den skulle kunna fylla det behof af vetenskaplig literatur, som det lärda arbetet vid akademin kräfde. Väl utöfvade en och annan bokbindare, i enligt med ämbetets privilegier, äfven bokhan-

[1]) F. W. Pipping, Historiska underrättelser om boktryckeriet i Finland.

delsrörelse vid sidan af sitt egentliga näringsfång, men det förråd, som hos dem fans att tillgå, torde i regeln varit obetydligt och mest afsedt för den stora allmänheten. För att i möjligaste måtto underlätta tillgången på böcker, antog därför konsistorium redan år 1641 en akademisk bokhandlare eller „bokförare“ samt, när denne svek förbindelsen, följande år en annan, Laurentius Jauchius, med hvilken ett formligt kontrakt uppgjordes. Detta förpliktade Jauchius att utan försummelse förse sin boklåda med allehanda nödtorftiga böcker, men icke med sådana, hvilka stredo mot Gud och den rätta religionen, att årligen presentera kataloger öfver i utlandet utkomna böcker samt att vid bortresa från orten ställa för sig en fullmäktig. I gengäld tillförsäkrades Jauchius, förutom frihet från borgerlig tunga, tull- och licentfrihet för införda böcker, lämpligt förvaringsrum för boklagret, monopol på bokhandeln, vissa tider och vissa böcker dock undantagna, hvarjämte honom utlofvades konsistorii medvärkan till erhållande af förlagsrätt till några kuranta andeliga böcker. Däremot afslogs Jauchii ansökan att blifva upptagen på akademins ordinarie stat.

Efter att i tretton år ha fungerat såsom bokförare, uppsade Jauchius tjänsten år 1655. Någon tid efter honom omnämnes en person, som måhända förestod den akademiska bokhandeln några år, men för öfrigt synes universitetet ha saknat en ordinarie bokförare. Underhandlingar om engagement fördes visserligen med särskilda utländska bokförsäljare, men, såsom det vill synas, utan framgång [1]).

Under de sista åren af perioden ökades akademistaten med stadsapotekaren Relau, som år 1706 antogs under akademis jurisdiktion och försvar samt kvarstod i denna ställning till år 1718. Han stäldes under uppsikt af medicine professorn, som ett par gånger befinnes ha visiterat apoteket med biträde af tvänne professorer [2]).

[1]) Jmfr. mitt arbete Åbo stads historia under sjuttonde seklet, band I : 679—682.

[2]) K. P. 5 dec. 1706, 5 jan. 1707, 27 nov. 1709; jmfr. Fagerlund och Tigerstedt, Medicinens studium s. 61.

Sist må bland akademins betjänte omnämnas kursorerne eller pedellerne, i lärdt tal äfven kallade „famuli“, samt vaktkarlarne eller „vigiles“, hvilka antogos och afsattes af konsistorium. De förre funnos upptagna å den ordinarie staten samt voro två till antalet. De voro skyldiga att vissa timmar om dagen uppvakta hos rektor, att utföra hans bud och ärenden, att framföra inbjudningar till promotioner, rektorsombyten och andra akademiska högtider, att vakta karsern, sköta om renhållningen i akademihuset samt att på bestämda tider hålla dörrarna till den lärda institutionen öppna m. m. De voro vidare rektors spårhundar, hvilka icke blott uppgjorde förteckningar öfver i staden befintliga studenter, utan äfven höllo sina Argusögon fästade vid deras moral, deras klädsel samt deras deltagande i offentliga föreläsningar. Vid särskilda tillfällen utsträktes kontrollen jämväl till professorernes tjänsteverksamhet i det att pedellerna ålades att uppteckna och regelbundet för rektor anmäla „dem utaf professorerne, som uppå assignerade och bestämda stunder sig ifrån akademin absentera“. Enär dem ofta anförtroddes sådant, som icke fick „populeras“, begynte konsistorium år 1706 att affordra dem tystlåtenhetsed [1]. — Uppdraget var sålunda både mödosamt och förhatligt, men då det honorerades icke blott med fast lön å stat, utan jämväl med särskilda sportler, som erlades mest af den studerande ungdomen, samt en tid med akademiskt stipendium, erbjöd det så stora frästelser, att studenter för kortare eller längre tid lämnade studierna för att tjänstgöra såsom rektors och konsistorii „famuli“.

Vaktkarlarne eller vigiles aflönades med extra anslag ur fiscus samt antogos af konsistorium till växlande antal efter som omständigheterna påkallade det [2]. De användes stundom vid reparationsarbeten och andra smärre uppdrag,

[1]) K. P. 2 okt. 1641, 22 maj 1644, 29 okt. 1645, 5 dec. 1649, 2 mars 1659, 26 sept. 1660, 24 maj 1665, 23 nov. 1694, 17 dec. 1706 m. m.

[2]) I oktober 1682, då mörka nätter stundade, höjdes antalet från 2 till 8; år 1692 var det 6, 1693 fyra, 1708 fem o. s. v.

men hade egentligen på sin lott den nattliga tjänstgöringen vid akademin. Enligt en i konstitutionerna ingående instruktion, som upptog ett helt kapitel, ägde de att under samvärkan med stadsvakten värna den nattliga friden på gator och torg, att anteckna studenter, hvilka förglömt sig på källare utöfver den lofliga timman, samt att arrestera och till akademins karser befordra apollosöner, hvilka „grasserat“ på gatorna och „turberat“ folks nattro.

IV.

Iurisdictio academica.

Såsom redan framgått, utöfvade de myndigheter vi i det föregående skildrat — kansler, prokansler, rektor och konsistorium — förutom styrelsen öfver akademin jämväl domsrätt öfver alla till det akademiska ståndet hörande personer, från biskopen och professorerne ned till vaktkarlarnes konor och akademiefiskarenes drängar.

I samtliga konstitutioner utsades uttryckligen, att den akademiska jurisdiktionen var skild från den kommunala såväl i civila som i de flesta kriminella mål, men att vid ransakningar och domar rikets allmänna lagar skulle följas som rättesnöre jämte konstitutionerna själfva [1]). Om instansordningen var stadgadt, att mindre tvister skulle slitas af rektor med biträde af sekreteraren — samt, enligt de gustavianska konstitutionerna, med tillkallande af en eller flere bland dekanerna — men att i öfrigt konsistorium skulle vara den rätta domstolen vid förseelser, som straffades med böter, karser eller relegation. Gröfre brott, som åtföljdes af dödsstraff eller stympning, skulle efter behandling i konsistorium skjutas under konungsdom och alla högmålssaker skulle vara förbehållna majestätet självt.

Såtillvida voro konstitutionerna ense. Men de skilde sig från hvarandra i afseende å förhållandet mellan konsi-

---

[1]) Ett par gånger citerades i konsistorium jämväl Guds lag. K. P. 22 april 1657, 18 sept. 1661.

storii tvänne instanser äfvensom i den viktiga frågan om vad och remiss till högre ort.

De gustavianska konstitutionerna föreskrefvo, att i allmänhet svårare akademiska tvistemål, som icke kunde slitas af rektor, skulle hänskjutas till det mindre konsistoriets afgörande, men att gröfre brottmål, som åtföljdes af dödsstraff eller stympning, skulle ransakas af consistorium majus med biträde af slottshöfdingen och några magistratspersoner för att sedan, i afseende å domen, underställas konungen. I mål, som afdömdes af konsistorium, kunde i de fall, då saken öfversteg 10 mark (10 libras aut 80 uncias), när akademin utsattes för särskild fara eller när häftigare stridigheter, särskildt i mål angående religionen, utbrutit, vad och besvär inläggas hos kansler, som afgjorde ärendet med biträde af ett par biskopar och tvänne medlemmar af hofrätten. I supplikväg kunde ärendet slutligen underställas Kongl. Majestäts höga pröfning [1]).

De karolinska konstitutionerna öfverläto alla mera betydande mål åt consistorium majus, mindre viktiga åter åt consistorium minus. Från det senare kunde vad till det förra anmälas „stante pede", d. v. s. omedelbart efter utslagets afkunnande, om saken gälde mer än 45 daler s. m. (thaleros), samt från consistorium majus till hofrätten i civila mål, som angingo mer än 100 riksdaler (unciales thaleros). I vadpenningar skulle i förra fallet erläggas 3, i det senare 20 mark. Till hofrätten skulle vidare alla gröfre brott hänskjutas, sedan de blifvit icke blott ransakade, utan jämväl afdömda af consistorium majus. Under kansler hörde endast sådana mål, som angingo akademins välfärd och bestånd, och skulle dessa behandlas på sätt de äldre statuterna föreskrefvo, dock med rätt för kansler att i st. f. hofrättsassessorerne adjungera två medlemmar från något annat kollegium [2]).

---

[1]) Kap. I § 4–6, II § 5, III § 4—6, IV, tertio § 7–8, VII § 4—6.

[2]) Kap. I § 4—7, II § 5. III § 2—4, IV tertio § 7—8, 11, VII § 4—8.

Brahes konstitutioner öfverensstämde med de karolinska i afseende å de båda konsistoriernas juridiska kompetens och rättigheten till vad från minus till majus, dock med den obetydliga åtskilnad att saken skulle gälla öfver 50 daler s. m. (thaleros) och vadpenningarna uppgå till 3 daler. De öfverlämnade vidare åt kansler samma viktiga ärenden, som omnämts i 1655 års konstitutioner, men de utvidgade, i närmaste anslutning till 1626 års statuter, kanslers domsrätt såtillvida att de lade därunder äfven mål, som enl. K. K. 1655 bort lyda under hofrättens forum. Från consistorium majus skulle näml. i civila mål vad till kansler medgifvas, om saken öfverskred 200 daler s. m. (thal. argenteae monetae) och 10 daler vadpenningar erlades till konsistorium. Hände sig att kansler afgjorde resp. mål under sin vistelse i Åbo, skulle han adjungera hofrättspresidenten, landshöfdingen och biskopen, men behandlades ärendet i Stockholm, skulle de i K. K. 1655 omnämda bisittarene tillkallas. På sätt som förr kunde den slutliga utgången läggas i konungens hand [1]).

Så långt konstitutionerna. I vissa punkter, som tarfvade tillägg och närmare förklaring, kompletterades de genom 1625 och 1646 års kungliga privilegiibref, hvilka, såsom vi i början af denna uppsats framhållit, vid upprepade tillfällen påbjödos till efterrättelse i Åbo.

Angående gränserna för den akademiska jurisdiktionen förklarade 1646 års privilegiibref, att denna omfattade såväl civilia som criminalia inom en omkrets af sex mil från akademistaden och att därunder skulle lyda akademins samtlige lärare och tjänstemän, studenter och betjänte, handtvärkare och „alle andre tillhörige“ med deras hustrur, barn och lagstadde legohjon, som uti deras bröd äro. Lifssaker och majestätsbrott voro naturligtvis undantagna, men i öfrigt skulle alla tvister, irringar och rättegångssaker, i hvilka nämda personer voro svarande, vare sig det gälde „slagsmål, skuldfordran, arfskifte, förpliktelser, skällsord, injurier eller annat sådant“, angifvas

[1]) Kap. I § 4—7, II § 5—8, III § 2—9, IV tertio § 7—8, 11.

för konsistorium för att där förhöras, särskådas och afdömas [1]). I vissa fall borde, hälst i någon akademiefullmäktigs närvaro, ransakning förrättas inför de vanliga domstolarna, härads- eller rådstufvurätterna, men sedan nödig klarhet vunnits, skulle handlingarna i målet insändas till konsistorium. Under nämda rätters samt domkapitlens domvärjo hörde alla „de saker och akter“, som begingos af studenter eller akademins personer utanför de sex milen, men vid deras afdömande skulle enl. 1625 års privilegiibref biskopen eller prosten närvara.

I sammanhang med frågan om den akademiska domsrättens utsträckning föreskrefvo privilegierna af 1625, att akademin skulle uppbära de penningestraff och böter, som ådömdes akademiska medborgare såväl af konsistorium som ock, utanför de sex milen, af de vanliga domstolarna, målsägandens rätt dock enligt lag oförkränkt. Benadades någon, hvars brott gick a lif och ära, med böter, skulle dessa likaledes tillfalla akademins fiscus. Och slutligen skulle akademin atnjuta den gamla högadliga rättigheten att vara konung öfver sin landbo, d. v. s. att uppbära konungens sakören äfven af sina landbönder „för hvad hälst begängelse det sker och det anten de vid lagmanseller häradsting eller vår konungslige hofrätt afdömde varda“. Dog en under akademins jurisdiktion stående person utan laga arfvingar, skulle enl. 1646 års privilegier hälften af arfvet tillfalla fiscus; lämnade han arfvingar, skulle 10:de penningen af hvad som utfördes ur staden icke tillfalla stadskassan, utan de närmaste släktingarne.

Tillämpade i praktiken undergingo dessa stadganden angående den akademiska jurisdiktionen särskilda förändringar och modifikationer, hvilka berodde dels pa lokala

---

[1]) § I. Priv. brefvet af 1625 § 6 inskränkte den akademiska domsrätten genom bestämningen, att „alle saker, som äro om köp, jordeträtor, arf, utestående gäld och annat slikt, slites och dömes på rådstufva och ting, anten de angå akademiepersonerne inbördes eller någon annan är med dem intresserat, efter Sveriges lag, vår utgångne rättegångs ordinance och process, med mindre så vore att saken med bägge parters samtycke af senatu academico slites och afhjälpas kunne“.

förhållanden, dels på olika tolkning af statuternas icke alltid fullt tydliga detaljer.

Den viktigaste afvikelsen från de gustavianska konstitutionerna bestod däri, att consistorium minus, såsom tidigare framhållits, kom att spela en jämförelsevis underordnad roll, medan den egentliga härden för rättskipningen blef förlagd till consistorium majus. I gröfre brottmål, som gingo å lif och ära, åtnöjde sig konsistorium icke med den i statuterna medgifna undersökningen, utan afkunnade jämväl sitt utslag, hvarpå målet hänsköts till hofrätten. Om landshöfdingens och magistratsledamöternes deltagande i dylika ärendens behandling talas icke förr än åren 1656—58, då de gamla statuterna visserligen förlorat sin bindande kraft, men fortfarande tillämpades i Åbo [1]).

I afseende å de personer, hvilka enligt statuternas anda och bokstaf borde hänföras till den akademiska staten och lyda under akademins jurisdiktion, voro meningarna icke alltid odelade. Förutom akademins lärare, betjänte och handtvärksmän skulle näml. enligt 1625 års privilegiibref jämväl ärkebiskopen, skolmästaren och lektorerne i stadens skola med deras enkor komma i åtnjutande af alla de privilegier, som i nämda bref förunnats akademin. Enligt professorernes mening måste detta tydas sålunda, att prokansler, i trots af sin höga ställning, icke kunde undandraga sig att stå till svars inför konsistorium, när han stämdes inför detsamma, och praxis i Upsala synes ha gifvit stöd åt denna uppfattning. Men när år 1678 biskop Joh. Gezelius åtalades inför den akademiska senaten för ärekränkning, „exciperade“ han hårdnackadt mot domstolens kompetens och Brahe, till hvilken tvistefrågan hänsköts, öfverlämnade målet till hofrättens och domkapitlens behandling. Sexton år senare finna vi emellertid prokansler åter instämd inför konsistorium, denna gång

[1]) K. P. 8 dec. 1641, 6 maj 1646, 3 nov. 1647, 22 april 1657, 5 nov., 9 dec. 1656, 18—22 april 1657, 17 mars, 2 april 1658. Konsistorium opponerade sig bestämdt mot landshöfd:s och borgmästarenes inblandning och vann äfven understöd hos kansler, men de sistnämde höllo bestämdt på „sin plikt efter constitutionum tenor“.

med anledning af ett fordringsmål, och nu utagerades processen utan någon jäfsanmärkning [1]. — Att jämväl biskopens husfolk och handtvärksmän skulle lyda under den akademiska domsrätten ansågs inom konsistorium för odisputabelt, men framkallade stundom motsägelser fran andra håll [2].

Till lärarene i katedralskolan utsträktes, såvidt vi kunnat finna, anspråken på jurisdiktion icke förr än år 1670, då tvänne professorer utsågos till förmyndare för afl. skolmästaren Rothovii barn. Senare inträffade väl en och annan gång, att skolans lärare stodo tilltalade inför konsistorii dombord eller sökte hos konsistorium bistand mot intrång i sina privilegier. Och år 1701 antecknades till protokollet att på grund af 1625 års privilegiibref samt „medelst en gammal plägsed skolebetjänterna alltid stått till svars uti consist. acad., ty förmenas de ock intet hädanefter därifrån böra uteslutas“ [3]. Men granska vi närmare protokollens innehåll, finna vi snart nog, att den påstådda domsrätten varit mer teoretisk än faktisk och de fall ytterst få, då skolbetjänte drogos under det akademiska konsistoriet.

Äfven gentemot akademiebönderne eller underhafvandene på de till akademin donerade hemmanen sökte konsistorium att utsträcka sin judiciella myndighet. Men dessa maktutvidgningsförsök omintetgjordes genom k. resol. af 19 aug. 1687 ang. Upsala akademi, i hvilken resolution stadgades, att akademin icke kunde utöfva någon jurisdiktion öfver sina hemman och bönder, utan att i de fall, da bönderne anförde klagomål mot akademins ledamöter och betjänte eller desse mot bönderne, skulle landshöfdingen söka åstadkomma förlikning, men om försöket misslyckades,

[1]) K. P. mars—april 1678, juli 1694; J. J. Tengström, Gezelii d. ä:s minne s. 162 följ.

[2]) K. P. 4 sept. 1667, 22 jan. 1709 m. m. Genom kanslersbref af 10 okt. 1656 tillerkändes akademin rätt till 10:de penningen efter en biskopens tjänare, som aflidit utan släktingar i staden.

[3]) K. P. 30 juni 1670, 9 okt. 1701, 8 maj 1703, 25 febr. 1710, 5 dec. 1712.

skulle saken, där den timat å landet, afdömas vid resp. häradsting [1]).

Det var icke att undra öfver, om en domsrätt, så vidsträkt som den akademiska, nu och då bragte konsistorium i konflikt med andra domstolar och myndigheter, hvilka, äfven de, hade sina privilegier att bevaka och med afund sågo den akademiska statens tillväxt midt inne i det borgerliga samhället. Än finna vi i protokollen klagomål öfver att borgmästare och råd låtit häkta samt bötfält en professors dräng eller en akademiesnickares enka; än hade landshöfdingen insatt i slottshäktet en student, som ännu icke förlorat sin akademiska medborgarerätt; än hade accisrätten instämt och dömt studenter för öfverträdelse af näringsförordningarna eller kämnarsrätten en professor för „elds vangömmo“ o. s. v. [2]). Men mest klagade konsistorium öfver de kränkningar, för hvilka det ansåg sig utsatt från kongl. Åbo hofrätts sida.

Så länge de gustavianska konstitutionerna ägde gällande kraft inträffade inga nämnvärda tvistigheter mellan akademin och hofrätten. Men sedan Carl X:s statuter stält den akademiska jurisdiktionen i högre grad än förut under hofrättens kontroll och hofrätten på 1660-talet började pocka på utöfningen af denna rätt, kom det till häftig konflikt med konsistorium, som motsatte sig hofrättens inblandning såväl på grund af häfd som med stöd af Brahes statuter. Tvisten, som till en början gälde kriminella mål, hänsköts till regeringen, hvilken bemyndigade kansler att bilägga striden enligt konstitutionernas och privilegiernas lydelse samt praxis mellan Svea hofrätt och Upsala akademi. På grund häraf resolverade Brahe i skrifvelse af den 26 april 1667 till konsistorium, att lifssaker och de mål, som

[1]) K. resol. för landsh. Ol. Thegner, afskrift bl. kon. o. kansl. bref 1606—1698.

[2]) K. P. 22 nov. 1643, 29 jan. 1645, 3 dec. 1648, 3 mars 1658, 5 juli 1662, 5 o. 23 febr. 1669, 13 o. 21 aug. 1691, 3 juli 1701 m. m. År 1709 resolverade konsist. ang. ett mål om byggnader, „att sådana ärenden böra efter vanligheten höra under kämnarsrätten, ehuruväl de ock här kunde slitas efter dr. Christinae privilegier“. K. P. 17 nov. 1709.

angingo ära och redlighet eller kroppsstympning (amputatio membrorum) skulle underkastas hofrättens vidare omdöme och decision. Om civila mål nämde skrifvelsen intet, men tydligt är, att äfven dessa vid samma tid och åtminstone sedan Carl XI år 1675 konfirmerat de karolinska konstitutionerna för Åbo akademi, drogos i vadeväg under hofrättens „census“ [1]).

Den utgång striden erhöll väkte naturligtvis bittra känslor hos professorerne, och det dröjde icke lång tid, innan de hos kansler anförde högljudda klagomål emot hofrätten, hvars åtgöranden och domar ofta tyddes som uppenbara kränkningar af den akademiska jurisdiktionen och försök att förvandla konsistorium till en „underrätt“. När år 1670 akademins rektor instämdes inför hofrätten för att svara i ett mål, som väkts emot honom i hans egenskap af pastor i S:t Mariae, misstänkte konsistorium — och kanske icke utan skäl — „att det icke är gjordt med denna gången, utan de lära deducera här af flera consequentias“. Följande år kom det till en het och vidlyftig skriftväxling mellan konsistorium och hofrätten med anledning däraf att hofrätten „groft violerat“ den akademiska jurisdiktionen genom att låta insätta i slottsfängelset en adlig student. År 1695, då hofrätten åter ansågs ha tillåtit sig ingrepp i den akademiska domsrätten, anropade professorerne kansler om skydd för „sin vanlige heder“, ty eljes, förmenade de, var „till befruktandes, att de af alla, ja af den studerande ungdomen såsom förnedrade blifva ansedde och till akademins och det gemene bästas afsaknad föraktade, hvaraf och en olust uti deras ämbetes förrättning skulle yppas“ [2]). Antagonismen med hofrätten

[1]) Kongl. o. kanslersbref 1624—1775 o. 1606—1698; Dalström, Consistorii academici aboensis äldre protokoller III: 167—169, 208, 221, 223, 231. 541. — År 1661 anhöll en part att få appellera till hofrätten hvartill rektor invände, „att det står fuller så i Upsala constitutionibus, men vi hafve det och något annat skutit under grefven“. Frågan hänsköts till Brahes dijudication. Kons. prot. 27 febr. 1661.

[2]) Dalström a. a. s. 273, 277, 449—451, 455, 459—466, 478, 487. 522, 540—550; vidare kons. prot. 5 april 1678, 26 april 1679, 10 juli 1694; akad. registr. 17 okt. 1695, 20 maj 1697 m. m.

ökades vidare genom tvister angående bötespenningarnes uppbörd och slutligen fördes konflikterna in på det personliga området, då hofrättens assessorer kränkte professorernes hederskänslor genom att vid festliga tillfällen och i samkväm intaga förnämligare rum än rangordningen enligt professorernes förmenande rätteligen medgaf dem. Den genom strider angående jurisdiktionen grundlagda och genom rangtvister stegrade animositeten drefs någon gång ända därhän, att konsistorium i strid mot gammal praxis underlät att inbjuda hofrättens ledamöter till akademiska sollenniteter.

Det var till en god del och kanske i främsta rummet för att befria sig från hofrättens förmynderskap som konsistorium ingick till kansler med de af oss tidigare omnämda framställningarna om egna konstitutioner, öfverensstämmande med de af Brahe utfärdade. Då dessa sträfvanden misslyckades, försökte man, ehuru med samma dåliga framgång, att uppnå målet på andra vägar. När professorerne i början af år 1694 erforo, att hofrätten erhallit uppdrag att yttra sig angående ett förslag till ny rättegångsprocess, väktes inom konsistorium tal om, „på hvad sätt förekommas kunde, det icke akademin måtte i längden begripas under hofrättens jurisdiktion“. Resultatet blef emellertid icke bättre än att konungen i reskript af den 9 okt. 1694 förklarade, att hofrätt och rådstugurätt ägde att afgöra alla mål, som icke expresse voro genom konstitutionerna akademin förbehållna [1]).

V.

Fakulteterna. Professurer och adjunkturer.

I fundationsbrefvet meddelades, såsom vi redan känna, akademin rätt att lämna undervisning i „den heliga skrift, lag och rätt, läkare- och andre bokelige konster“. På detta sätt konstituerades de fyra fakulteterna: den teolo-

[1]) K. P. 14 febr. 1694; manuskriptsaml. i Univ. biblioteket A I 28.

giska, den juridiska, den medicinska och den filosofiska, såsom rangordningen från första början upptog och fortfarande upptager dem.

I spetsen för fakulteterna skulle enligt statuterna stå en dekanus. Inom teologiska och filosofiska fakulteterna, hvilka inneslöto flera professurer, utsågs denne årligen vid tiden för rektorsombytet af fakultetens ledamöter i sådan ordning, att uppdraget ambulerade från den älste till den yngste professorn. Yppade sig, såsom stundom hände, särskildt inom filosofiska fakulteten, oenighet i afseende å ordningen, slets tvisten af konsistorium eller hänsköts till kanslers upplysta afgörande [1]. I juridiska och medicinska fakulteterna hvilade dekanatsgöromålen själffallet på den ende professoren vid de tillfällen, då sadana kunde inom nämda fakulteter ifrågakomma.

Till dekanus åligganden hörde främst att underrätta sig om studenternes framsteg i lärdom och goda seder, att tillse det disputationer och föreläsningar försiggingo i regelrätt ordning, att ingen meddelade undervisning, som saknade veniam docendi, och att intet akademiskt tryck såg dagen, som icke undergått resp. professors censur. Inom filosofiska fakulteten tillkom för dekanus dels rättigheten att fungera såsom promotor vid de i regeln hvart tredje år återkommande promotionerna, dels skyldigheten att inexaminera nya studenter och att själf eller genom ombud öfvervaka den s. k. depositionsakten, hvilken förrättades af en särskild, af konsistorium och kansler antagen funktionär, depositorn. I många förekommande fall kunde dekanus ingripa på fakultetens vägnar, men i något viktigare mål, såsom vid uppställande af förslag till adjunkturer och professioner, ordinarie och extraordinarie, var han skyldig att sammankalla fakultetens ledamöter. Likaså när studenter och magistrar ansökte om vittnesbörd

[1]) Konsist. prot. 20 maj 1641, 23 juni 1660, 12 juni 1661, 23 juni 1662, 1—4 juli, 26 sept., 6 nov. 1667, 30 juni 1668, 21 juni 1670, 18 juni 1673, okt. 1682, 9 juli 1639, 3 juli 1691, 3 o. 19 juli 1701, några gånger synes konsistorium utan vidare förfogat öfver dekanatsföljden. K. P. 22 juni 1706, 17 juli 1707, 30 juni 1708, 16 dec. 1712.

öfver sin lärdom och sitt förhållande vid universitetet, när ansökningar inlämnades till konsistorium om extra lärarebefattningar eller om tillstånd till enskild undervisning för studenter m. m. — Vid utgående expeditioner tillät grefve Brahe år 1653 filosofiska fakulteten att använda eget sigill, hvari skulle inristas „globum, circel och bok, antingen öppen eller tillsluten". År 1684 väktes inom konsistorium fråga om att förvärfva „ett publique och stort hus" för fäktmästarens öfningar samt för fakulteternas sammankomster, hvilka sistnämda plägat hållas hemma hos dekanus, men förslaget ledde till intet resultat. Samma öde rönte de förslag, som under periodens sista år framstäldes af dekanerna i filosofiska och teologiska fakulteterna att för resp. fakultets räkning med akademins medel anskaffa och underhålla „protocollum, repositorium (förvaringsställe för värdesaker), conclave (kabinett) och fiscus samt en amanuensis" [1]).

Professurerna inom resp. fakulteter voro från akademins stiftelseår tre i den teologiska, en i den juridiska och den medicinska samt sex i den filosofiska fakulteten. De teologiska benämdes rätt och slätt professio primaria, secunda och tertia (äfven prof. locorum communium) samt voro icke allenast de främsta i rang och värdighet, utan jämväl de i ekonomiskt hänseende bäst stälda, hvarförutom de ofta nog bildade det sista trappsteget till biskopsstolar inom riket. Filosofiska fakultetens professurer voro: en i politik och historia (ethices, politices et historiarum prof.), en i logik, metafysik och poetik, en i vältalighet (eloquentiae prof.), en i grekiska och hebräiska (lingvarum prof.), en i matematik samt en i fysik och botanik. Denna stat blef fullkomligt orubbad inom de tre „högre" fakulteterna samt undergick inom filosofiska fakulteten endast ett par förändringar. År 1650 utbröts poesin från logices professuren, förenades för en tid med vältaligheten, men erhöll år 1655 en egen representant, hvars uppgift främst gick ut på att lära ungdomen att skrifva latinsk värs. När år

[1]) K. P. 21 juni 1653, 15 okt. 1684, 17 juli 1711.

1665 professuren i fysik fjärde gången besattes, utströks botaniken från dess officiella läroområde, men öfvertogs kort tid därefter, utan något särskildt förordnande, af medicine professoren och odlades därefter hufvudsakligast såsom en hjälpvetenskap åt medicinen [1]).

Ansökningar om förstärkning i de ordinarie professorernes antal saknades visserligen icke, men de förlöpte fruktlöst, liksom ett par försök att genomföra en ändamålsenligare fördelning af de olika läroämnena professorerne emellan. Så petitionerade konsistorium år 1641 fåfängt om inrättandet af en särskild professur i hebräiska eller nämda språks öfverförande till tredje teologie professuren, hvars innehafvare i sådant fall borde förses med ett högre salarium [2]). År 1650 inlämnade konsistorium genom sina representanter vid herredagen en ansökan om inrättandet af icke mindre än fyra nya professurer inom filosofiska fakulteten (i matematik, hebräiska, poesi och historia) samt en professur i juridiska och en adjunktur i teologiska fakulteten. Petitionen blef till en början fullständigt afslagen och regeringen erinrade professorerne om att de, „besinnandes tillståndet och olägenheten af närvarande tid", mycket väl bort kunna „dijudicera de difficulteter, som förefalle, att sådant nu äfven icke låter sig göra" [3]). Men fem år senare blef det framförda önskningsmålet såtillvida uppfyldt som lärarekåren förökades med den redan nämde poeseos professoren, hvilken dock först sex år senare uppfördes på den ordinarie staten.

---

[1]) J. J. Tengström, Chronologiska förteckningar s 15—17; Hjelt. Naturalhistoriens studium vid Åbo universitet s. 14 följ.

[2]) Saml. Academica, aboensia, akademin till K. M:t 1639—1718 i sv. riksark.

[3]) K. P. 7 mars, 4 juli 1650; kongl. resol. 6 nov. 1650. — Bland förslag, som afsågo en omreglering af läroämnena, må nämnas ett af år 1704, enligt hvilket poeseos och eloquentiae professurerna skulle sammanslås, men lingvarum professuren delas i en grekisk och en orientalisk. Förslaget motsades bl. a. af den svenskfödde juris professorn Svederus på den grund, att „den finske nationen vore till poësin mycket inclinerad, så att det och därför nödigt är, att de hafva en som dem stadigt därutinnan informerar". K. P. 11 maj 1704. Jmfr. Heikel Filologins studium s. 108.

Men om regeringen visade sig ohågad att inrätta nya lärostolar, fann hon i stället lämpligt att ett par ganger förena tvänne professurer på samma hand. Så innehade under åren 1647—57 politices et historiarum professor Mikael Wexionius i egenskap af e. o. juris professor den efter Johan Stiernhöök ledig vordna lärostolen inom juridiska fakulteten vid sidan af sitt ordinarie ämbete, af hvars läroämnen dock historien för en kortare tid företräddes af professorn i romersk vältalighet. År 1660 förordnades Andreas Thuronius att med bibehållande af sin professur i logik och metafysik tillträda den fysikaliska professuren, som han ock innehade till sin död år 1665. Under tider, då de olika disciplinerna så nära ingrepo i hvarandra och då transporter från en lärostol till annan icke voro ovanliga, ansågos dylika kopulationer af olika ämnen icke medföra större svårigheter, om också alla professorer icke ägde samma mångsidiga begåfning som den nämde Thuronius, åt hvilken det vitsord en gång gafs i konsistorium, att han „kan förestå hvad profession det vore uti facultate philosophica“ [1]).

Till de ordinarie lärarene hörde vidare från akademins grundläggning tvänne adjunkter inom filosofiska fakulteten, hvilkas åligganden hufvudsakligast bestodo i att biträda professorerne vid disputationsöfningar samt i korrigering af scripta, hvarförutom de voro berättigade att meddela privat undervisning i fakultetens läroämnen. Af ekonomiska skäl förenades, såsom vi redan känna, den ena adjunkturen år 1649 med sekretariatet och ett af konsistorium år 1672 inlämnadt förslag att åtskilja de båda tjänsterna blef af Brahe förkastadt [2]). Den andra adjunkturen innehades åren 1653—58 samt 1666—68 af universitetsbibliotekarien.

Äfven för de öfriga fakulteternas behof var man tidtals betänkt på inrättandet af adjunkturer. Så uttalade

---

[1]) K. P. 23 juni, 8—15 dec. 1647, 20 sept. 1665; Tengström Chron. förteckn.

[2]) K. P. 19 mars 1673.

sig konsistorium år 1668 för behofvet af en adjunkt i medicinska fakulteten och två år senare väkte prokansler, biskop Gezelius d. ä. tal om „adjunctis uti superioribus facultatibus, att de för mutationers skull behöfdes, ty da gjordes intet behof söka successores utom lands, som man nu göra måste“ [1]). För teologiska fakultetens räkning petitionerade konsistorium år 1650 — i sammanhang med ansökningen om nya professurer — om tvänne adjunkturer, men äfven denna hemställan lämnades beroende, hvarför konsistorium ett par gånger måste tillgripa utvägen att förordna filosofie adjunkterna eller någon professor att „disputera loco adjuncti theologiae“ eller att „exercera studiosam juventutem acad. legendo eller disputando locos comm. theologicos“ [2]). Det framstälda önskningsmålet uppfyldes emellertid, om ock på ett tämligen oväntadt sätt, några årtionden senare, då Per Brahe af egen maktfullkomlighet år 1672 utnämde magister Andreas Wanochius till akademiesekreterare och teologie adjunkt med rätt att uppbära den ena filosofie adjunktslönen. Utnämningen, som väkte ett visst misshag, enär den skett med åsidosättande af konsistorium och fakultet, motiverades af Brahe med den förklaring, att en teologie adjunkt visat sig alldeles oundgänglig, medan åter *en* filosofie adjunkt kunde „väl hinna till att göra ungdomen vederbörligen nöje uti alle de exercitiis philosophiae, som den kan hans privat information därutinnan behöfva“ [3]).

Efter Wanochii utnämning till professor år 1681 förordnades åter en adjunkt i filosofi och frågan om den teologiska adjunkturen fick hvila intill år 1698, då konungen i resolution till kansler Lars Wallenstedt biföll till utnämningen af en teologie adjunkt, som skulle försörjas

---

[1]) K. P. 12 febr. 1668, 15 maj 1670.

[2]) K. P. 7 mars 1650, 9 maj 1655, 17 nov. 1658 m. m. År 1682 tilläts mag. Petrus Laurbecchius att hålla collegia theologica locorum, blott han icke gjorde förfång åt locorum theologicorum professor. Kansl. bref 14 aug. 1682.

[3]) Brahes bref t. konsist. 26 april o. 2 juni 1679 bland kon. o. kansl. bref 1624—1775; konsist. prot. 27 juni 1679.

med något af akademins prebendepastorat. På grund af förvecklingar, som vi kunna förbigå, blef adjunkturen emellertid ordinariter besatt först tio år senare, då mag. Petter Tigerstedt utnämdes till adjunkt och e. o. professor i teologiska fakulteten samt kyrkoherde i Piikkis församling [1]).

Resultatet af alla försök att hos regeringen utvärka en förökning af de ordinarie lärareplatserna inskränkte sig sålunda under loppet af tre fjärdedels sekel därtill, att akademin hugnades med en ny professur och en ny adjunktur. Denna njugghet berodde visserligen icke på ett underskattande af de vetenskapliga behofven, utan hade sin naturliga förklaring i regeringens ständiga penningebrist samt i landets lika kroniska fattigdom. Såsom vi i det följande komma att finna, visade det sig t. o. m. esomoftast ogörligt att till fullo gälda de lärare, hvilkas tjänster upptogos på den första aflöningslistan.

För att i någon mån tillgodose de växande behofven och på samma gång fästa vid universitetet yngre vetenskapliga förmågor, tillgrep man därför — till en början sporadiskt, men sedermera regelbundet — utvägen att förstärka lärarekrafterna genom utnämning af extra ordinarie professorer. I afseende å rang och värdighet ställdes desse framom adjunkterne, med hvilka de kommo att bilda den akademiska reservkår, hvarur flertalet professorer rekryterades. Framför adjunkterna ägde de vidare företrädet att vara berättigade till offentliga föreläsningar, ofta såsom biträden eller ställföreträdare åt ordinarie professorer. Men deras ställning var satillvida sämre, att de saknade förmånen af fast lön å stat.

[1]) K. resol. 23 maj 1698 bland kon. o. kansl. bref 1606—1698. År 1702 utnämdes licentiaten Isak Laurbecchius på konsistorii förslag af kansler till teologie adjunkt under förutsättning af K. M:ts konfirmation, men då denna icke anskaffades och Laurbecchius utan erforderligt tillstånd uteblef en lång tid från akademin, vägrade konsistorium år 1705, då L. gjorde anspråk på tjänsten, att erkänna honom såsom adjunkt; tillät dock honom att läsa privatim såsom licentiat. K. P. 25 okt., 8 nov. 1705. Jmfr. vidare Tengström, Chron. förteckn. s. 194 och Råbergh, Teologins studium s. 155—156.

Som den förste e. o. professorn vid universitetet kan betraktas Mikael Wexionius, hvilken, såsom redan nämts, år 1647 förordnades att handhafva den juridiska professuren extra ordinariter vid sidan af lärostolen i politik och historie. Efter honom påträffas inom juridiska fakulteten en e. o. professor, mag. Nils Rungius (1678—61), hvars värksamhet dock de facto kom att inskränka sig till den privata informationen [1]).

Inom filosofiska fakulteten påträffas under de fyra första årtiondena af akademins tillvaro endast en e. o. professor, Andr. Wanochius 1666—68, men sedermera under 1680- och 1690-talen regelbundet en eller två, en kortare tid t. o. m. tre e. o. professorer. Den vanliga titeln var e. o. filosofie prof. eller e. o. prof. vid filosofiska fakulteten. Tre hade fullmakt att vara e. o. professorer i matematik, en i österländska språk. Flertalet innehade tillika en adjunktur eller någon annan befattning vid akademin, och, på ett par undantag när, avancerade de alla efter några års förlopp till ordinarie lärostol i fakulteten.

Till förste e. o. professor i teologiska fakulteten utnämdes år 1675 mag. Joh. Gezelius d. y., som fyra år därefter avancerade till andra professuren i samma fakultet. År 1688 förordnades ungefär samtidigt tvänne e. o. professorer, Johan Flachsenius och Andreas Hasselqvist, af hvilka den förre var matheseos professor och den senare kapellan i Åbo stadsförsamling. Efter Flachsenii avancement till theologus tertius blef fyra år senare professorn i praktisk filosofi och historia Wanochius förordnad att tillika vara e. o. professor i teologiska fakulteten; år 1697 utnämdes mag. Johan Rungius till e. o. professor; år 1708 mag. Petter Tigerstedt till e. o. professor och adjunkt i teologi och år 1710 utfärdades fullmakt för den siste e. o. professorn före akademins upplösning Johan Gezelius nepos, hvilken i likhet med de två sistnämde förseddes med prebendepastorat [2]).

[1]) K. P. aug.—nov. 1678.
[2]) Tengström, Chronol. förteckn.

Inom medicinska fakulteten påträffas under hela tidehvarfvet ingen annan lärare än den ene ordinarie professorn. Väl ingick konsistorium år 1662 till kansler med anhållan om en extra ordinarie medicus, till hvars aflöning stadens borgerskap utlofvat bidrag, men ehuru ansökningen förnyades tre år senare icke blott i akademins, utan jämväl i domkapitlets, hofrättens och magistratens namn, ledde den till intet resultat — om till följd af brist på lämplig person eller af andra skäl, måste lämnas oafgjordt. Hurusom frågan om anställandet af en adjunkt för fakultetens räkning likaledes fick förfalla är redan nämdt [1]).

För den studerande ungdomens öfningar i främmande språk samt i fäktkonst och dans antogos redan på 1660-talet språk- och fäktmästare, hvilka till en början voro uteslutande hänvisade till inkomsterna af sin praktik, men genom k. bref af den 22 sept. 1684 uppfördes à akademins ordinarie stat. Som den utlofvade lönen emellertid utföll mycket ofullständigt och slutligen h. o. h. upphörde, nödgades exercitiemästarene under de första åren af 1700-talet söka sin utkomst på annan marknad och konsistorii löften om godtgörelse, „när riket återfick en hugnelig fred", voro icke egnade att locka andra i deras ställe [2]).

[1]) Fagerlund o. Tigerstedt, Medicinens studium s. 15—16. År 1707 antogs under akademins försvar en fältskär, som näppeligen hade något att skaffa med undervisningen.

[2]) Om exercitiemästarene vid akademin må följande notiser här meddelas:

År 1668 tillätos tvänne fäktare, Jakob och Petter Schedell, att „bruka sina exercitier" i staden och 1674 utnämde kansler Anders Olofsson Kees († 1692) till akademins fäktmästare med rätt att hålla en fri fäktareskola. År 1690, således samtidigt med Kees, vistades i staden en fäktmästare Christiern Albert Herold, om hvars anställning vid akademin dock intet nämnes. År 1692 inkallade konsistorium från Stockholm fäktmästaren Herman Iller, hvilken också vistades något år i Åbo, meddelande undervisning såväl åt studenter som åt högre och lägre ståndspersoner i staden. År 1696 föreslogs han af konsistorium till dansmästare, men torde samtidigt lämnat orten, enär kansler s. å. utnämde till akademiefäktmästare Hans Porat, som år 1703 efterträddes af dansmästaren Christian Berendt Ruuth; 1704 antogs enligt konsistorii protokollen till dansmästare en Gillius och 1709 en Scheminau (!). — Till språkmästare utsågs år 1670

För undervisningen i sång antog konsistorium år 1640 en rector cantus, Samuel Hartmannus, tillika rektor för stadens katedralskola och senare eloqventiae professor.

* * *

Vid lärareplatsernas besättande, professurernas såväl som adjunkturernas, följdes samma grundsatser som i hufvudsak bibehållit sig till våra dagar. Regeln var, att hvarje befordringsfråga behandlades af de akademiska myndigheterna och att ingen tjänst besattes, innan fakultet och konsistorium fått tillfälle att inkomma med sitt betänkande.

När en professur blifvit ledig, ägde dekanus att inom trettio dagar — enl. de karolinska konstitutionerna inom tre månader, om professor aflidit — sammankalla fakulteten för upprättande af förslag till platsens återbesättande. Sedan detta skett, upptogs frågan i consistorium majus, som uttalade sig för en eller flere bland de af fakulteten nämde, men ock hade rätt att tillägga egna kandidater, hvarefter förslaget, åtföljdt af rektors och prokanslers förord, insändes till kansler för att föreläggas Kongl. Majestäts höga afgörande. Därförinnan skulle dock, enligt de karolinska konstitutionerna, med hvilka de braheska öfverensstämde, de på förslaget upptagne genom offentlig disputation utan præses eller på annat tillfyllestgörande sätt bestyrka sin kompetens. Sedan befordringsfrågan afgjorts på högsta ort och fullmakten i laga ordning utfärdats,

„på ett prof" en Alexandre Du Cloux. År 1694 utfärdades kongl. fullmakt för italienaren Antonio Papi att vara språkmästare i italienska och franska; han försvann efter år 1700 och vann anställning vid Upsala akademi· Till hans efterträdare utnämdes år 1705 Samuel Florin, som afgick på egen begäran år 1706, då kongl. fullmakt meddelades Elie Bontemps, en fransk flykting, som några år informerat hos förnäme i Stockholm; osäkert är emellertid, om desse sistnämde någonsin tillträdde tjänsten. — Nu och då omnämnas tyska studenter, hvilka tillätos att meddela undervisning i sitt språk. — Till ritmästare antogs år 1708 en målare Johan Oppenart (Oppenort). Kongl. o. kansl. bref, akad. registr. och protokoll; saml. Academica, Aboensia i sv. riksark.

tillkom det rektor att genom sedvanligt program invitera akademistaten till den högtidliga introduktionsakten, vid hvilken den nye professorn aflade eden och höll ett inaugurationstal, hvarpå han inträdde i företrädarens alla rättigheter — enkas rätt till nådår dock oförkränkt.

Så långt statuterna. I praktiken tillämpades de under olika tider på ett i vissa punkter växlande sätt, hvarförutom tydliga afvikelser förekommo, hvilka hade sin grund än i tillfälliga förhållanden än åter i personliga krafters ingrepp och spel.

Hvad främst angick den förberedande fakultetsbehandlingen, kunde en sådan alls icke ifrågakomma inom tvänne fakulteter, den juridiska och den medicinska. Men äfven vid teologiska och filosofiska professurers besättande kunde det hända, att förslaget uppsattes direkte af konsistorium. Oftare förekom det, att frågan först togs till tals i konsistorium — någon gång t. o. m. innan tjänsten ännnu hunnit blifva vakant [1]) — men lämnades beroende tills resp. fakultets medlemmar afgifvit sitt betänkande. För att förenkla proceduren kunde desse då träda ut i „förmaket“ för att om en stund återvända med det äskade utlåtandet [2]). Högst sällan inträffade, att konsistorium begagnade sig af sin rätt att komplettera förslagslistan; vanligare var att det uteslöt någon eller några, som ännu icke syntes förtjänta att presenteras för regeringen.

Under akademins första tider var det — i enlighet med Brahes anvisning — sedvanligt att på förslaget upptaga tre, stundom fyra kandidater, af hvilka i regeln en utpekades såsom den värdigaste. Men från slutet af 1660-talet företog sig konsistorium som oftast att inskränka förslaget genom att „denominera“ allenast en kandidat, om också fall icke saknades, då, såsom förut, flere nämdes, vare sig sedan att de inför fakultet och konsistorium anmält

[1]) När t. ex. teolog. prof. Petræus år 1689 stälde i utsikt sin snara afgång från akademin, denominerade konsistorium, dock „provisionaliter“, till hans efterträdare matem. prof. Flachsenius och till dennes arfvinge mag. Steen. Petræus afgick först 1692.

[2]) K. P. 9 juni 1669, 12 okt. 1687, 18 dec. 1691 m. m.

sin åstundan att „ställas i election“ eller därförutan ansågos förtjänta att inneslutas i kanslers och regeringens nådiga åtanke. Denna nya praxis ogillades af grefve Falkenberg, som i bref af 1706 och 1709 förordnade, att „vid denomination må methodice tillgå och flere föreslås“ [1])

Vid förslagets upprättande togos naturligtvis lärda meriter och akademiska tjänster främst i betraktande, hvarför ock professorer, hvilka önskade öfvergå till en bekvämare eller „förnämligare“ professur, som oftast ägde företräde framför öfriga sökande. Stor vikt fästades vidare vid studier i främmande land. I kanslersbref af 2 maj 1682 tillsades konsistorium att särskildt ihågkomma dem, hvilka efter afslutade kurser vid inhemska universitet genom „peregrinationer och studier vid utländska akademier gjort sig meriterade och kapabla, på det de som lärdast och skickligast finnes må prefereras“.

Men äfven andra meriter än „peregrination“ och „erudition“ spelade ofta in. När år 1648 konsistorium upprättat förslag till återbesättande af professuren efter Johan Terserus d. ä., tillsades det af Brahe att bland de fyra föreslagne kandidaterne främst anmäla den „som bekvämligast är, studia och vita där med öfverenskomma, kan bäst mistas af förre professione och är intet med annat impedierat“. Om prof. Tolpo, som 1700 befordrades till teologiska fakulteten, intygades bl. a., att han var „af mycket fridsamt och sedigt lefverne“. Adjunkten Munster förordades år 1692 till eloqventiae professuren, alldenstund han var „en ung, frisk man af goda krafter“, medan ater medsökandene ansågos altför svaga för att med samma framgång bestrida „en så diffus och ampel profession“. Två år senare, då samme Munster föreslogs till historie professor, åberopades såsom grund för förslaget icke blott hans egna, utan jämväl hans afl. svärfaders Enevald Svenonii

[1]) Konsist. prot. 19 dec. 1647, 9, 16 febr., 28 juni, 30 okt. 1648, 13 juni 1649, 15, 18 sept., 1652, 16 nov. 1664, 26 april, 1 juli, 20 sept. 1665, 31 mars, 9 juni 1669, 29 april 1671, 31 april 1679, 7 juli 1686, 12 okt. 1687, 18 dec. 1691, 22 jan., 22 febr., 28 april 1692, 5 maj 1700. 29 april 1705, 14 nov. 1706, 10 april 1709 m. m.

meriter äfvensom behofvet af det nödstälda sterbhusets „upprättelse“ genom svärsonen. Af hänsyn till samma familj hade konsistorium år 1681 förordat till juris professuren Andr. Wanochius, emedan han var „genom giftermål inkommen uti den välmeriterade professoris primarii familie, hvilkens andre uppväxande barn han sålunda framdeles kunde desto bättre hafva i sin omsorg“ [1]).

Såvidt vi erinra oss, utgöra de två sistnämda fallen de enda, i hvilka protokollen öppet medgifva, att hänsynen till professorers efterlämnade familjer invärkat på konsistorii förslag. Men det kan med skäl antagas, att dylika motiv jämväl vid andra tillfällen tagits i räkningen. Troligt är t. o. m., att vid valen familjehänsyn spelat in äfven, då de icke kunnat maskeras med lika filantropiska grunder som i ofvannämda fall. Tydliga bevis för denna misstanke kunna väl svårligen uppvisas, men man kan knappast anse den oberättigad, då man tager i betraktande de talrika släktskapsförbindelser, hvilka under hela perioden förenade medlemmarne af lärarekåren och hvilka år 1705 förmådde rektor Svederus att motsätta sig mag. Alani intagande i konsistorium, emedan svågerlagen därigenom ytterligare skulle ökas till stort förfång för „justitiens administrerande“ [2]).

Stundom åberopades vid voteringarna i konsistorium såsom särskildt ömmande omständighet infödingsrätt i Finland, och i regeln ansågos studier och tjänsteår vid akademin berättiga till företräde framför spekulanter från andra orter. De, hvilka en längre tid mot ringa vedergällning arbetat och stretat såsom adjunkter, sekreterare och e. o. professorer, ansågos så godt som självskrifne till

[1]) K. P. 28 juni 1648, 28 april 1692, 22 febr. 1694, 5 maj 1700 m. m.; saml. Academica, Aboensia, Åbo akademi t. K. M:t 1693—1718 i sv. riksarkivet. Mot den år 1655 af regeringen direkte utnämde poeseos professorn Justander anmärkte konsistorium — såsom det hette, för att vara excuserad för framtida eftertal — att han var af oäkta börd, men Brahe resolverade, att „hans natales icke kunna förhindra hans promotion“. K. P. 12 dec. 1655.

[2]) K. P. 29 april 1705. Jmfr. Heikel a. a. 115.

befordran vid filosofiska professioners besättande och mången gång hände, att konsistorium, för att uppehålla modet hos de väntande, meddelade dem säker „förtröstning“ om succession till första lediga professorsämbete eller, såsom det en gång hette, „en general rekommendation in omnem eventum, där någon mutation skedde“. Det dröjde icke häller lång tid efter akademins grundläggning, innan konsistorium såg sig i stånd att till lediga platser regelbundet föreslå fullt kompetenta personer, hvilka fostrats vid den egna bildningshärden. Undantag gjordes blott för den medicinska professuren, vid hvars besättande man regelbundet nödgades se sig om efter folk från Sverige [1]).

Gälde det lediga professurer inom teologiska fakulteten, kommo, på ett par undantag när, endast de i betraktande, hvilka redan hade säte i konsistorium. Vid periodens slut uttalades som en gammal sanning, att älste professor eller någon af de älste i filosofiska fakulteten ägde prioritetsrätt och att endast, om desse afsade sig, yngre ledamöter kunde ställas i election [2]). Förutom denna „berömliga vana“ gälde som regel, att transporten från filosofiska fakulteten — ty från den medicinska och juridiska förekom ingen öfverflyttning, om ock fråga därom någon gång förevar — skedde till tredje professuren och att den som engång inträdt inom fakulteten var själfskrifven till avancement, när en högre professur blef ledig. Väl avancerade Johan Gezelius d. y. till följd af tillfälliga omständigheter från en e. o. professur i fakulteten direkte till professio secunda, men i öfrigt iakttogs sagda ordning så samvetsgrant, att när år 1653 lingvarum professor Martin Stodius företedde kunglig resolution om be-

[1]) K. P. 14 nov. 1655, 20 sept. 1665, 20 okt. 1687, 9 nov. 1689 m. m. — År 1681 yttrade prof. Laurbecchius i konsistorium, att finnarne ville hafva svenskarne uteslutne från akademin, hvilket påstående af andra betecknades som ett lögnaktigt och uppproriskt tal. När år 1712 en svensk man föreslogs till professor, invände prokansler, att han „sedan torde vara oförnögder, när han hitkommer, som de främmande mestadels pläga vara“. K. P. 21 jan. 1681, 15 april 1712; jmfr. Heikel, Filologins studium s. 86.

[2]) K. P. 22 febr. 1694, 18 april 1706.

fordran till andra professuren, förmåddes han af prokansler och konsistorium att träda tillbaka för tredje teologie professorn Nicolaus Nycopensis, hvilken ansåg sig ha blifvit „icke utan ignominia postponerad“ [1]). En professor primarii afgång gaf sålunda anledning till befordringar, hvilka sträkte sig ned ända till adjunkterna och vicenotarien. Voro då meriterna odisputabla och kön af exspektanter på förhand ordnad, skedde förflyttningarna så godt som på en gång. Så föreslog konsistorium efter prof. prim. Enev. Svenonii förflyttning till biskopsstolen i Lund vid sammanträde den 12 okt. 1687 andre teol. prof. Jakob Flachsenius till primarius, tertius prof. Andreas Petræus till secundus, poeseos professorn Laurbecchius till tertius theologus, adjunkten och e. o. prof. David Lund till poeseos prof. samt tre dagar senare vicenotarien Henricius till adjunkt. Samtliga kandidater blefvo ock utnämda till de föreslagna platserna. Efter Jakob Flachsenii död upprepades vid konsistorii sammanträde den 22 febr. 1694 enahanda procedur med den skillnad att raden af de till befordran föreslagne exspektanterne ökats från fem till sex. En månad senare upplästes i konsistorium de kungliga fullmakterna, hvarpå de nyutnämde tillönskades enligt gammal god sed „välsignelse och framgång af Herranom“ [2]).

I allmänhet afgjordes befordringsärendena i öfverensstämmelse med fakulteternas och konsistorii hemställan. Upptogos flere kandidater å förslaget, utnämdes i regeln den, hvilken af konsistorium utpekats såsom den värdigaste. Men det saknades icke häller fall, då konsistorii och fakultetens denominationsrätt blef antingen ignorerad eller ock utsatt för en pression, som gjorde densamma mer eller mindre illusorisk. Vid ett par tillfällen företog sig nämligen regeringen att egenmäktigt utnämna professorer utanför förslaget, och någon gång utfärdades fullmakten innan konsistorium ännu satts i tillfälle att inkomma med

---

[1]) K. P. 15 dec. 1652, 14 sept. 1653, 27 sept. 1654.
[2]) K. P. 27 mars 1694.

sitt betänkande [1]). Oftare hände, att kansler eller regeringen tilldelade aspiranter „förtröstning“ om första profession, som blef ledig, eller inneslöt dem i konsistorii benägna åtanke, hvilket var så godt som detsamma. Så erhöll år 1650 Johan Gartz K. M:ts förtröstning om politices professuren, så snart den blef ledig, bibliotekarien Petræus år 1665 K. M:ts rekommendation att blifva „accommoderad“ med ett pastorat eller en professur, David Lund år 1686, förutom e. o. professors fullmakt, försäkran om succession till första lediga professur inom filosofiska fakulteten. När en teologie professur skulle besättas år 1664, uppmanade Brahe konsistorium att foga en tredje kandidat till de två han själf uppstält och af hvilka den ene utnämdes till tjänsten; år 1679, då man motsåg att eloqventiæ professuren skulle blifva ledig, „förmodade“ Brahe i bref till konsistorium, att detta skulle gifva sina „enlige stämmor och bifall“ åt adjunkten Daniel Achrelius, hvilken rekommenderats för honom af tvänne riksråd och som äfven erhöll — sannolikt efter förtjänst — både vota och ämbete. När år 1680 magister Joh. Cajanus flyttade från Upsala till Åbo, medförde han såväl kanslers som K. M:ts skriftliga uppmaning att befordra honom framför andra till „någon förefallande och hans goda skicklighet och kapacitet samt förnäme kvaliteter enlig“ profession vid akademin [2]).

Vid sådana tillfällen, då konsistorii rätt i högre eller lägre grad lederats, visade professorerne i regeln stor undergifvenhet under den kungliga eller höggrefliga viljan. När Brahe år 1655 förordade Andr. Thuronius till en ännu icke ledig vorden professur, resolverade konsistorium visser-

[1]) Sålunda utnämdes Justander 1655 till poeseos professor, Thuronius 1660 till physices prof., Tunander 1668 till theologus tertius, Rudeen 1692 till poeseos prof., Nesselius 1705 till eloquentiae prof., Bröms 1700 till theologus primarius. Om Joh. Gezelius d. y. se följande sida.

[2]) K. P. 29 jan. 1651, 14 nov. 1655, 7 okt., 16 nov. 1664, 22 febr., 26 april, 1665, 21 jan. 1687; Brahe t. konsist. 30 juli 1667, 26 okt. 1671, 10 april 1679, 28 juni 1680; konungabref 18 juli 1680 m. m. I afs. å Achrelius må anmärkas, att fjorton dagar innan Brahes „promotion“ dagtecknades, erhöll han af konsist. ett allmänt rekommendationsbref till första tjänst. Kons. prot. 26 mars 1679.

ligen med stor värdighet, „att därom skall blifva delibereradt efter constitutiones och juramentum, när professio blifver vacans, såsom i consist. förmäles, och icke förr“. Men i praktiken betraktades kanslers — för att icke nämna K. M:ts — „förtröstning“ såsom en befallning och de uttryck af opposition, som, efter hvad protokollen utvisa, stundom förekommo, ledde icke till vidare åtgärd. När t. ex. år 1668 Nils Tunanders fullmakt på en teologie professur upplästes i konsistorium, anmälde prokansler och ett par professorer, att „de tykte något vara, att senatus acad. är förbigången uti electione“, men de tillade försiktigtvis, att K. M:t hade „i sådant att disponera“, hvarför alla enstämmigt tillönskade den nye professorn „lycka, välsignelse och krafter till sitt ämbetes förvaltande“. Hetare upptogo år 1657 den eljest foglige biskop Petræus och rektor Nils Nycopensis underrättelsen om Thuronii utnämning till logices professor. Enligt deras mening hade utnämningen skett med förbigående af konsistorium, hvarför Petræus vägrade att taga någon befattning med introduktionsakten och rektor påbjöd, „att ingen måtte här efter understå sig, såsom här nu skedt var, privatim skrifva tvärt emot publica decreta“ [1]).

Den enda gång vi funnit, att konsistorium vågade ingå med klagomål öfver att dess rätt lederats, var år 1678. Johan Gezelius, hvilken några år tidigare genom enskilda inflytelser och utan konsistorii hörande vunnit extra ordinarie professur inom teologiska fakulteten, hade med förbigående af konsistorium utvärkat åt sig kunglig konfirmation på andra teologie professuren, som snart skulle blifva ledig efter den till superintendent i Narva „vocerade“, men ännu icke i tjänsten konfirmerade Petrus Bång. Denne åstundade emellertid att kvarstanna i Åbo en tid framåt och konsistorium ingick till kansler med anhållan om att hans önskan måtte villfaras. Men på samma gång begagnade man sig af tillfället att framhålla Gezelii „praktiker,

[1]) K. P. 14 nov. 1655, 23 april 1656, 11 maj 1657, 7 april 1660, 23 jan. 1668.

i det han emot kollegial fidem handlat, constitutiones förbigått och sin preceptorem prejudicerligen handterat". Skrifvelsen upptogs mycket onådigt af Brahe, som däri såg endast ett uttryck för den konsistoriella trätlystnaden och afundsjukan. I ett skarpt svar af den 3 juli 1678 förklarade han sig „nogsamt märka, att I, gode herrar och män, vilja igen med sådant uppkomma, som förorsakar och begynner nya stridigheter emellan akademin samt biskopen med hans son". Professorerne förmanades därför allvarligen att akta sig för dylikt missförstånd, som kunde medföra akademins totala ruin, „ty sannerligen — hotade grefven — där vi kunne erfara, hvilken som roten och upphofvet till alt sådant oväsende är, det tiden intet fördöljandes varder, skall densamma tillbörligen blifva noterat". Konsistorium genmälde till sitt försvar, att „missförståndet" icke berodde på dess, utan på prokanslers „obilliga procedere", men aktade sig för att framdeles utsättas för ett liknande utbrott af kanslers onåd [1]).

Innan nådig fullmakt å tjänsten utfärdades, skulle, såsom redan nämts, de på förslaget uppstälde genom offentlig disputation utan præses ådagalägga sin kompetens. Denna fordran blef ock noggrant upprätthållen, dels före dels efter förslagets upprättande, gentemot nybörjare i facket, men eftergafs vanligen för dem, hvilka genom tidigare utöfvad vetenskaplig värksamhet styrkt sig äga den nödiga kapaciteten [2]). I afseende å ämnet eller „materien" för disputationen synes speciminanden i allmänhet haft full valfrihet, men någon gång förelades honom uppgiften af konsistorium. När år 1659 professorerne inom filosofiska fakul-

[1]) K. P. 28 maj, 8 juni 1678; kanslersbref 3 juli 1678. Kungl. fullmakt gafs åt Gezelius 1679.

[2]) År 1665 upplyste rektor, att vid akademin „så gått, att de som förr inga prob ha gjort eller man intet har kunskap om hans erudition. så har det varit manerligit att de göre sine prober". Vid upprättandet af förslag till teologie professurer åren 1709 och 1712 föreslog prokansler. att aspiranterne måtte undergå „ett colloqvium i alla nödiga mål", men denna examination förkastades af konsistorium. K. P. 8 nov. 1665, 10 april 1709, 10 febr. 1712.

teten Thauvonius, Bergius och Svenonius föreslogos till tredje teologie professuren, tillsades de att efter eget val disputera öfver predestinationen, rättfärdiggörelsen eller Kristi person. Skedde utnämningen utan konsistorii hörande eller mot dess vilja och var den nye professorn en främling, ansågs han stundom skyldig att disputera, innan han installerades i ämbetet. Så ålades år 1692 den från Sverige ankomne poeseos professor Torsten Rudeen att före introduktionen aflägga något publikt specimen, „hälst emedan han här å orten eljest intet bekant är, därtill med och icke häller hit vocerad". Vid andra tillfällen åter förfäktades inom konsistorium den åsikt, att „det vore intet tjänligt att vi skulle liksom probera och examinera den som Reg. Majestätet med sitt öppna bref där till har förordnat" [1]).

Efter utnämningen följde installationen i ämbetet eller den s. k. introduktionen. Transporterades en filosofie professor till annan fakultet, underkastades han ny introduktion, men avancerade e. o. professor till ordinarius inom samma fakultet, synes akten ansetts öfverflödig. Dock förekom år 1660 det egendomliga, att logices professorn Thuronius, som s. å. utnämdes till professor jämväl i fysik, andra gången introducerades, ehuru efter ett kortare program. Måhända undergick professor Alanus samma ceremoni, då han år 1652 avancerade från theologus tertius till secundus. Af förekommen anledning medgafs stundom professorsedens aflägganda i konsistorium samt föreläsningskursens öppnande före introduktionen [2]).

---

[1]) K. P. 6 sept. 1659, 16 nov. 1664, 23 jan. 1668, 29 nov. 1670, 13 april 1692 m. m.

[2]) K. P. 12 juni 1652, 26 sept. 1660, 20 sept 1682, 20 juni 1688. 19 sept. 1700 m. m.

För tillgången vid introduktionen fastställdes redan på hösten 1640, då de första professorerne höllo sina „orationes introductoriae", följande ceremoniel, som i ståt icke gaf mycket efter det som följdes vid rektorsombytena: „När sådane introductoriae orationes hölles, då förordnades tvänne beskedelige studiosi, som dagen tillförene med cursoribus ginge hos några af de förnämste och inviterade till den professoris oration, som dagen därefter introduceras skulle, och hade cursores sina kjortlar på sig samt

De extra ordinarie professorerne, om hvilkas tillsättande konstitutionerna intet förmälde, utnämdes under de första tiderna vanligen af kansler, men efter Brahes död, på något enda undantag när, af Kongl. Majestät. Enligt 1625 års akademiska privilegier hade denne full rätt att utnämna professorer extra ordinem och denna rätt blef äfven tidtals utöfvad, ehuru oftast af kansler i konungens stad. Men med tiden blef det regel, att utnämningarna grundade sig på föregående hemställan från konsistorii eller fakulteternas sida, och redan år 1689 uttalades vid akademin den uppfattning, att statuternas föreskrift om konsistorii denominationsrätt till ordinarie professurer jämväl hänförde sig till de personella [1]).

I likhet med de ordinarie professorerne blefvo de extraordinarie sollenniter introducerade, innan de tillätos att börja sin föreläsningsvärksamhet. Af dem, hvilkas kompetens var konsistorium obekant eller af någon anledning kunde dragas i tvifvelsmal, fordrades i regeln en offentlig disputation, som stundom tilläts försiggå efter introduktionen. Åtminstone i ett fall synes denna fordran ha förhindrat en utan konsistorii hörande utnämd e. o. professor (Andr. Hasselqvist) fran att vidtaga med offentliga

sceptra acad. buro de med sig. När introducendus professor gick in i akademin, då musicerades och sjöngs ett diskantstycke; sedan steg professor introducendus in cathedram och presterade juramentum och där näst hölt en orationem, som sig med hans profession bekvämade. Finita oratione musicerades igen; sedan ginge alle ut". När nio år senare prof. Alanus installerades i teologie professors ämbetet, samlades biskopen och professorerne hos rektor, som mottog dem iklädd sin röda kåpa, hvarpå alla följdes åt till kyrkan, där man öfvervarade gudstjänsten. Därpå följde introduktionsakten i akademin, och sedan denna var öfver, ledsagades Alanus till sitt hem. År 1652 stadgades, att endast professorer skulle inviteras af kursorerne med sceptris, men öfriga gäster genom andra inbjudare, samt att då gästerne samlades hos rektor för att tåga till kyrkan, skulle det ringas med storklockan. Intimation om akten plägade uppslås dagen förut. I regeln ansågs prokanslers närvaro erforderlig. K. P. 24 okt. 1640, 16 jan., 22 febr., 28 nov. 1649, 29 maj, 12 juni 1652, 11 okt. 1654 m. m.

[1]) K. P. 11 juni 1689. I ett par fall grundade sig konsistorii hemställan på direkt ansökan. K. P. 5 nov., 16 dec. 1703.

föreläsningar. En annan gång tillstadde konsistorium en af Brahe utnämd e. o. juris professor (Nils Ringius) att läsa och exercera ungdomen privatim, men förbjöd honom, på grund af hans „ringa fundamenta in jure“, att „publice något proponera sub caractere professoris“. Underrättad om rätta förhållandet, förklarade Brahe sin tillfredsställelse med konsistorii „förnuftige disposition och mening“ [1]).

De första adjunkterna blefvo efter filosofiska fakultetens betänkande och förslag antagna och konfirmerade af prokansler och konsistorium utan att ärendet synes ha avancerat till högre ort. Men redan från slutet af 1640-talet, då den ena adjunkturen förenades med notariatet och den andra kort därefter med bibliotekarietjänsten, hänsköts valet regelbundet till kanslers, mot periodens slut stundom till K. M:ts ratifikation. Ofta behandlades ärendet i motsatt ordning, i det att kansler — eller någon gång K. M:t — tilldelade aspiranter till en ledig adjunktur en rekommendationsskrift eller „promotion“, hvilken faktiskt innebar en befallning, om ock protokollen stundom låta påskina, att antagandet berott på konsistorii pröfning, och självfva kanslersbrefvet öfverlät valet till konsistorii „goda behag“. I sådana fall synes någon vidare ratifikation icke ansetts erforderlig [2]).

VI.

Aflöningen. Stipendier. Fiscus.

Ordinarie lönen för de tre teologerne och de sex filosofie professorerne upptogs i de första staterna till 400 dal. s. m. om året och senare stater medförde härutinnan ingen förändring. Samma belopp utanordnades från år

---

[1]) K. P. aug. -nov. 1678, 18 juli, 7 sept. 1688, 11 juni, 1 juli 1689, 24 mars 1693, kanslersbref 29 april 1678, 9 jan. 1679 m. m.

[2]) Konsist. prot. 20 juli 1640, 10 aug. 1642, 18, 22 febr. 1643, 14 nov. 1649, 7 mars 1650, 18 sept., 8 dec. 1652, 30 mars, 21 juni 1653, 9 sept. 1658, 5 sept., 10 okt. 1660, 15 nov. 1665, 14 okt., 11 nov. 1668, 7 april, 13 maj 1671, 25 juni 1681, 15 okt. 1682, 27 mars 1694 m. m.; kanslersbref 3 sept. 1668, 30 mars 1671, 14 okt. 1672, 31 juli 1679 m. m.

1661 åt den redan år 1655 utnämde nye professorn i poesi. För medicine professorn upptogs hela tiden 450 daler. Juris professuren, hvars förste innehafvare (Johan Olai Dalekarlus—Stiernhöök 1640—1647) tillika var assessor i Åbo hofrätt och andre (Mikael Wexionius—Gyldenstolpe 1647—1657) därjämte ordinarie professor i filosofiska fakulteten, honorerades till år 1663 med 300, men därefter med 450 daler s. m. [1]).

Ehuru angifna i daler s. m., utgingo dessa löner, liksom öfriga lärares och betjäntes, emellertid endast till en ringa del i klingande mynt. I öfverensstämmelse med det för tiden brukliga aflöningssättet erhöll akademistaten för lönernas utbekommande anvisning på ett antal kronoräntor, hvilka till allra största delen erlades i naturaliepersedlar, beräknade enligt kronans markegångstaxa. År 1644 timade, såsom vi i följande kapitel skola närmare framställa, den förändring, att akademin erhöll som donation några hundrade skatte- och kronohemman, hvilkas åboar ägde att leverera sina ordinarie och delvis äfven sina extra ordinarie utlagor till akademins uppbördsmän. Visserligen voro kvestorerne förbundna att för akademins räkning realisera dessa räntor — hvilka utgingo i råg, korn, hafre, ärter, hö, boskap, ved m. m. — till högsta gångbara pris och ofta uppmanades de af konsistorium att, såvidt möjligt var, förmå bönderne själfva att utbetala någon del af nämda räntor i klingande mynt. Men uppgiften var synnerligen vansklig och utfördes ofta på ett sätt, som väkte professorernes stora misshag. Det vanliga blef därför att professorerne funno det förmånligare att mottaga böndernes prestanda enligt markegångstaxan i oförändradt skick för att själfva föryttra dem eller använda dem till

[1]) Nu och då gjordes ansökningar om lönernas höjande till de belopp, som tillkommo professorerne i Upsala, men utan framgång. När professorerne år 1694 klagade öfver de höga lefnadskostnaderna i Åbo, förklarade konungen, att han åter hade sig bekant, „att den orten är så belägen, det man där kan hafva för godt köp hvad som till lifs uppehälle betarfvas", hvarför professorerne kunde låta sig benöja med samma stat som deras antecessorer. K. resol. 12 okt. 1694.

eget behof[1]). Af intraderna voro isynnerhet de, som utgingo i spannmål och boskap, efterfikade. Tvänne gånger om året utmätte kvestor ur akademins granarium eller proviantbod det mått af spannmål, som enligt markegångstaxan och förefintlig tillgång uträknats för hvarje professor. Och en eller tvänne gånger om året — om hösten vanligen något före septembermarknaden i Åbo stad — voro bönderne pliktige att drifva in genom stadsportarna den boskap, de ägde att årligen uppföda och afleverera. Att denna lefvande skatt icke spelade någon ringa roll i professorernes hushållning framgår bl. a. af akademiefogdens i öfre fögderiet, Haakes, anmälan sommaren 1682, att han från sitt fögderi expedierat till akademin en hjord af 119 risbitar (à 2 daler) och 189 får (à 24 öre — $1^1/_2$ daler) samt om sommaren 1694, att professorerne kunde motse en försändning af bockar och nöt till ett värde af 230 daler[2]).

Till den in natura utgående årslönen, hvilken, såsom vi i det följande skola se, inflöt både oregelbundet och ofullständigt, tillkommo såsom betydande sportler för professorerne inkomsterna från ett antal akademin tilldelade prebendesocknar samt s. k. prebende- eller afvelshemman.

I sin egenskap af arftagare till det förra gymnasiet öfvertog akademin omedelbart efter fundationen teologie lektorernes gamla pastorat Lundo och Sagu, och samma år öfverlämnades åt henne därjämte Reso församling med Nådendal, hvarförutom Åbo stads församling tilldelades

---

[1]) År 1647 tillfrågades kvestor, huruvida han icke kunde efterkomma konstitutionernas befallning „att räntan convertera in numos", hvartill han genmälde, „det vara sig omöjligt att efterkomma, emedan här intet vankar så många penningar som i Upsala och Sverige;" och beslöt konsistorium enhälligt, „att professorerne göras betalte med partseler efter kronones värdering hvar för sig både i gode och oår, men penningarna efter räntan lefreres i penningar proportionaliter efter staten". — När kvestor år 1686 erbjöd sig att försälja skattespanmålen, svarade professorerne, att de icke hade däraf mer än hvad de självfva behöfde. K. P. 9 jan. 1647, 22 jan. 1686.

[2]) K. P. 17 juli 1672, 16 juni 1673, 26 juli 1682, 27 juli 1694. 30 maj 1704, 25 aug. 1709 m. m.

förste teologie professorn och småningom på grund af praxis kom att betraktas såsom annex under akademin. Till följd af socknens aflägsenhet från staden och däraf följande svårighet för resp. professor att fullgöra sina pastorsåligganden utbyttes genom k. bref af den 28 nov. 1660 Sagu mot St. Marie eller Vårfrukyrka, som sedermera utan afbrott stannade under akademin. Utan att vilja afstå från sistnämda församling gjorde emellertid konsistorium upprepade försök att återvinna Sagu och lyckades äfven den 23 juni 1665 och 30 nov. 1687 att utvärka regeringens löfte om socknens återgång, när pastorsämbetet blef ledigt. År 1688 utnämdes värkligen en professor till pastoratet, men redan följande år vidtogs genom k. bref af den 20 juni s. å. ett sådant arrangement, att Sagu tilldelades superintendenten, sedermera biskop Johan Gezelius d. y., medan universitetet godtgjordes med Pemar. Sagu kom emellertid för en kortare tid att å nyo räknas till de akademiska lärarenes prebenden, då det år 1711 afstods af Gezelius at sonen, e. o. professor Johan Gezelius nepos. — Nådendals och Reso pastorat skildes år 1660 från akademin sålunda att dess innehafvare professor Martinus Stodius tilläts behålla detsamma, ehuru han samma år erhöll afsked från professuren; det återföll emellertid till akademin efter Stodii död år 1675. År 1651 hade annexen ökats med Piikkis församling [1]).

I främsta rummet voro pastoraten förbehållna professorerne inom teologiska fakulteten; hvad som vardt öfver, sedan desse tillgodosetts, tillföll de mest meriterade eller mest gynnade inom filosofiska fakulteten. Meningen synes från första början varit, att hvardera af de teologiska professurerna skulle åtföljas af sitt bestämda prebende, och denna uppfattning bekräftades bl. a. af kanslern Bengt Oxenstierna, som i ett bref af den 4 juli 1682 till konsistorium uttalade sig för lämpligheten af att „semel pro semper determinera vissa socknar vid vissa professioner,

[1]) Konunga- o. kanslersbref i univ. bibl.; Strandberg, Åbo stifts herdaminne.

särdeles de teologiska, på det att all tvist därom må betagas, då den som kommer till förste, andre och tredje teologiska professionen, strax också vet, hvad socken han må tillträda". I praktiken sökte man ock, så godt sig göra lät, att tillämpa denna grundsats, men många omständigheter gjorde, att afvikelser från densamma icke kunde undvikas, stundom efter strider, som hänskötos till kanslers eller Kongl. Majestäts höga afgörande. Förste teologie professorn, hvilken tillika var domprost i stiftet och i denna egenskap innehade St. Karins församling, ansågs i trots af borgerskapets protester och försök att förskaffa sig valrätt såsom självskrifven kyrkoherde i Åbo stadsförsamling. När denna år 1698 delades i tvänne församlingar, den svenska och den finska, hade på grund af kungl. resolution af den 28 april 1694 den förra bort tillträdas af förste och den senare af tredje teologie professorn. Men omständigheter, som vi kunna förbigå, gjorde, att svenska församlingen jämte domprosteämbetet i ett årtionde innehades af andra eller tredje teologie professorn samt först år 1709 öfvergingo till professor primarius; med dem följde fortfarande St. Karins som biannex. Finska församlingen förestods under åren 1698—1714 af professorer inom filosofiska fakulteten [1]).

Under de tvänne första årtiondena af akademins tillvaro innehades, på ett par år när, Sagu af andre och Nådendal med Reso af tredje teologie professorn. Därefter var St. Marie i regeln förenadt med andra professuren, medan Lundo, från år 1682 omväxlande med Nådendal, åtföljde tredje professuren. Dock var det icke ovanligt, när St. Marie disponerats på annat sätt, att den professor, som avancerade från tredje professuren till den andra, bibehöll sitt förra prebende för längre eller kortare tid. Stundom hände att samma pastorat tillfallit honom redan före transporten till teologiska fakulteten. Så erhöll Andreas Petræus år 1676 såsom physices professor Nådendal

[1]) Jmfr. mitt arbete Åbo stads historia under sjuttonde seklet II: 32—38.

samt bibehöll det både såsom tertius och secundus theologus. Matheseos professor Johan Flachsenius mottog år 1690 i egenskap af e. o. teologie professor St. Marie och kvarstod vid församlingen intill sin död, ehuru han småningom avancerat till primarius theologiae professor [1].

I undantagsfall tilldelades de teologiska prebendena åt professorer inom filosofiska fakulteten. Men såsom deras speciella socknar betraktades Piikkis och Pemar, hvilka under den tid vår skildring omfattar gingo från fakulteten endast en gång, Piikkis 1708—1714 och Pemar 1701—1705. I likhet med teologie professorerne sutto de med prebende försedde filosoferne såsom medlemmar i domkapitlet och åtnjöto i denna egenskap frihet från särskilda extraordinarie pålagor, mantals- och boskapspengar, krigshjälp m. m., för sina församlingar [2].

För de professorer, hvilka saknade egen kyrkoförsamling, utjämnades förhållandet i någon mån genom k. brefvet af den 14 aug. 1641, som tillerkände såväl dem som akademieräntmästaren ett bondehemman i stadens omnäjd „till att hafva där deras afvel uppå eller att njuta den räntan, som därutaf faller". Dessa s. k. afvels- eller prebendehemman kunde brukas antingen af åbo eller af professorns eget folk samt innehades för öfrigt under frälserätt, hvarför de voro befriade från gästnings-, skjutnings- och dagsvärksskyldigheter till kronan m. m. [3]. Från år 1650, då utbyte af ett hemman timade, utgjordes de af följande åtta hemman om åtta mantal i Masku härad: ett hemman i Raunistula, ett i Räntämäki, ett i Haihio och 2 i Paimela byar af St. Marie socken, ett hemman i Märttilä och ett i Mäkikylä byar af Rusko kapell samt Ingois hemman i Reso socken; år 1663 tillkom ett hem-

[1]) Strandberg, Herdaminne; k. o. k. bref 1606—1698.

[2]) Kammarkollegii resolution för domkapitlet 19 mars 1660 (i univ. bibl. manuskr. saml. A I 27), k. bref 17 juli 1662, 10 aug. 1667, 29 mars 1683. Jmfr. Bilmark, Historia regiae academiae aboensis.

[3]) K. resol. 15 aug. 1646, 12 mars 1674; Bilmark s. 24, 38; Calonii Relation i Suomi 1845 s. 84—85.

man i Akkola by i Merimasku socken [1]). Af dessa hemman var genom kanslersbref af år 1650 Haihio anslaget kvestorn till ämbetsboställe; angående de öfriga stadgade konsistorium år 1652, att det hemman, som engång tilldelats en professur, skulle åtfölja densamma för framtiden, dock med rätt för resp. innehafvare att utan prejudice för sin efterträdare „annorlunda sinsemellan disponera och förlikas“ [2]). Men naturligt var, att denna ordning icke kunde konsekvent iakttagas inom filosofiska fakulteten, hvarest vanligen tvänne professorer åtnjöto efter tjänsteår prebendepastorat och stundom e. o. professorer hugnades med boställe under afvaktan på ordinarie professur. Äfven förekom, att ett hemman, som ansetts „af ålder“ lyda under en viss fakultet, öfvergick för längre eller kortare tid till en annan [3]). Före 1600-talets utgång, måhända i slutet af 1680-talet, minskades för filosofiska fakultetens ledamöter tillgången genom att jurisprofessorn tilläts behålla tvänne hemman, och före periodens slut torde samma förmån medgifvits den med honom i afseende å lönevilkor lika stälde medicine professorn.

Förutom dessa ordinarie inkomster åtnjöto professorerne särskilda tillskott under de tider de efter tur och ordning innehade ordförandeskapet i fakulteten eller konsistorium eller fungerade såsom inspectores stipendiariorum. Förutom 100 daler k. m., som årligen utanordnades ur akademins fiscus för kostnaderna med installationsmiddagen [4]),

---

[1]) Den ordinarie årsräntan (vissa räntan jämte gården, vinterkörseln och saltpetershjälpen) från de 8 hemmanen beräknades i landsböckerna till 243 dal. s. m. och från hemmanet i Merimasku till 25 dal. s. m.

[2]) Kansl. bref 6 juli 1650, kons. prot. 7 april 1652.

[3]) När år 1679 lingvarum professor tillträdde Piikkis pastorat, öfverläts hans hemman åt matheseos professorn. Genom kanslersbref tilldelades bostället åt e. o. prof. Laurbecchius 1667, Hahn 1682, Lund 1686. Efter Lunds avancement till ordin. prof. uppdrogs hans hemman Paimela, som af ålder hört till filos. fakult., åt jurisprofessorn, men innehades ett par årtionden senare åter af en filosof. K. P. 22 juni 1670, 14 april 1686, 25 sept. 1706; kanslersbref 30 juli 1667, 4 juli 1682, 27 april 1686, 20 sept. 1687 m. m.

[4]) K. P. 19 juli 1647, 22 maj 1650, 10 maj 1653 m. m.

uppbar rektor i inskrifningsafgift en daler af nye studenter äfvensom andel i akademin tillfallande böter. Dekanus uppbar $1^1/_2$ daler för hvarje till tryckning godkänd disputation, hvartill kom för dekanus i filosofiska fakulteten 16 öre s. m. för hvarje inexaminerad student. Stipendiatinspektorerne åtnjöto à stat 150 daler till jämn fördelning. Vid promotioner erlades extra afgifter enligt taxa åt promotor och examinatorer.

Slutligen hörde till professors förmåner den viktiga rätten till pension. Kom professor till så hög ålder, att han icke mäktade sköta sitt ämbete — stadgade 1646 års privilegiibref — eller råkade han ut för obotlig sjukdom, skulle han tillåtas att behålla hela sitt underhåll till dödedag. Afled professor med efterlämnande af enka, skulle denna „försörjas med något underhåll sig och sine barn till födo, eftersom hennes mans meriter kunne vara till". Denna sista bestämning som tidtals gaf anledning till stridigheter mellan enkan och efterträdaren i ämbetet, tillämpades i enlighet med de prästerliga privilegierna sålunda, att enkan uppbar de med professuren följande löneförmånerna, prebendet inbegripet, tjänsteåret (annus meriti) till ända och därefter under ett nådår (annus gratiae), som i sällsynta fall förlängdes till två [1]). I afseende à tidsberäkningen resolverade konsistorium år 1692, såsom det synes med fastställande af en gammal plägsed, att om professor afled mellan nyåret och midsommaren, skulle tjänsteåret räknas till midsommaren och nådåret från sist-

[1]) Kanslersbref 1 juli 1669, 20 juni 1671, 6 juli 1679 m. m. Ett ovanligt fall af liberalitet inträffade år 1679, då konsistorium förordade den samma år som ogift aflidne professor Tunanders syster med omyndiga barn till erhållande af både tjänsteår och nådår. K. P. 2 april 1679. — Afled professor såsom rektor eller dekanus, skulle accidentierna tillfalla enkan intill tjänsteårets slut. År 1704 beslöt konsistorium att sistnämda förmån skulle tillkomma professorsenka äfven i det fall, att hennes nådår sammanföll med det år. då mannen, om han lefvat, skulle enligt ordningen kommit att bekläda rektoratet eller dekanatet, men beslutet upphäfdes af kansler, som i en skarp skrifvelse af år 1705 betecknade detsamma som oftertänkligt och oanständigt. K. P. 30 maj 1704, 15 maj 1705, kanslersbref 2 juni 1705.

sagda dag ett år framåt; afled professor efter midsommaren, räknades tjänsteåret till första och nådåret till därpå följande nyår. Något senare uppgafs, att valborgsmässodagen och nyåret betraktades såsom traditionella tidsgränser [1]). Under den långa tid sterbhusets rättigheter varade, sköttes ämbetsgöromålen af någon adjunkt eller professor, stundom den nyutnämde, som i mån af tillgång uppbar ett mindre honorar ur fiscus academicus [2]). Innehade den utnämde tidigare tjänst vid akademin, åtnjöt han större delen eller alt af sina gamla löneförmåner till dess han inträdde i professors fulla rättigheter.

För filosofie adjunkterna upptogo staterna i årslön 75 dal. s. m. — under åren 1651—53 85 d. —, hvartill stundom fogades smärre bidrag från akademins stipendiifonder. Af de tre teologie adjunkter, som förekommo under perioden, godtgjordes två med prebendesocken. — E. o. professorerne saknade i allmänhet andra inkomster än hvad de förvärfvade genom sin information. En och annan understöddes dock med anslag ur fiscus eller stipendiifonden, i undantagsfall med ett afvelshemman eller ett prebendepastorat. — För exercitiemästarene, språk- och fäktmästarene, utanordnades år 1684 i årlig lön 300 dal. s. m., som dock inflöto högst oregelbundet för att redan omkr. år 1700 fullständigt upphöra.

Af akademietjänstemännen åtnjöt kvestor den största lönen eller 250 dal. s. m., som år 1646 förhöjdes till 350 dal. Dessutom kunde kvestor räkna sig till godo en spillkappa på hvar tunna spannmål han uppbar för akademins räkning, hvarförutom han enligt kanslersbref af 29 okt. 1651 honorerades för sina och sina underordnades många och långa resor till akademiehemmanen med hälften af de skjutsfärdspenningar, som från dessa hemman tillföllo akademin. Hans biträde, akademiefogden, åtnjöt i ordinarie

[1]) K. P. 31 okt. 1649, 7 april 1652, 27 sept. 1658, 14 dec. 1692, 22 nov. 1699, 8 mars 1700, 19 juli 1701. År 1701 yrkade prokansler, att enligt prästerskapets privilegier Valburgidagen skulle betraktas såsom enda tidsgräns, men frågan lämnades beroende.

[2]) K. P. 13 juni 1649, 7 febr., 28 mars 1666 m. m.

lön 100 daler s. m., som först afkortades proportionaliter på lärarenes och tjänstemännens löner, men år 1648 upptogs på akademins ordinarie stat [1]).

Sekreterarens lön utgjorde endast 75 daler s. m., som dock vanligen förstärktes med några tiotal daler ur akademins stipendiifond. Bibliotekariens lön, upptagen första gången å stat år 1651, steg till 150 dal. Hans såväl som sekreterarens amanuens aflönades hvardera med ett, under åren 1700—1713 med dubbelt studentstipendium i högsta klass samt med tillfälliga understöd ur fiscus academicus eller ur de s. k. pecuniae diligentiorum. För typografen upptog staten 100 daler om året.

De båda kursorerne åtnjöto 25 daler i lön samt under 1650—1680-talen gemensam lott i stipendiaternas högsta klass, under åren 1708—1713 i andra klassen. Såsom regelbundna sportler tillkommo ett litet „salarium", som betalades terminligen af hvarje student, afgifter af promovendi samt s. k. citations-, sigill- och arrestpenningar. — För en vaktmästare upptogs från år 1646 på staten 60 dal. Åt vaktkarlarne betalades årligen ur fiscus smärre belopp, år 1666 $4^1/_2$ daler och $1^1/_2$ tunna spannmål för enhvar [2]).

Gemensam för alla tjänstemäns och betjäntes enkor var rätten till nådår.

* * *

I sammanhang med frågan om lärares och tjänstemäns löneförmåner må vi egna någon uppmärksamhet åt det sätt, hvarpå man å akademins sida sörjt för den studerande ungdomens ekonomiska bärgning.

I likhet med skolornas djäknar utgjordes studenterne till större eller största delen af mindre bemedlade ynglingar, för hvilka vistelsen vid universitetet medförde en hård och ständig strid mot nöd och brist. De, hvilka icke

---

[1]) K. resol. 23 okt. 1646, Konsist. prot. 22 mars, 8 april 1648, 6 febr. 1650, 18 nov. 1651, 24 jan., 8 febr. 1660 m. m.; kanslersbref 1606 —1698.

[2]) K. P. 27 juni 1655, 17 juni 1659, 14 nov. 1660, 6 dec. 1661, 28 mars 1666, 28 maj, 8 nov. 1679 m. m.

från fädernehemmet medförde tillräckliga ressurser för studiernas lugna fortgång och hvilka icke kunde eller icke ville genom skuldsättning draga växel på en obestämd framtid, sökte så godt sig göra lät att genom eget arbete sammanbringa de medel, som fattades. Somliga sysslade med privat undervisning i staden eller på landsbygden, andra, som utrustats med små musikaliska talanger, fortsatte med sin under skoltiden inhämtade vana att förlusta akademistadens kapitalister med sång och musik på bröllop, begrafningar och festliga samkväm. Särskildt inbringande synas de offentliga skådespel eller komedier varit, som nu och då gåfvos af studenterne och hvilka voro så godt som de enda konstnjutningar man var i tillfälle att öfvervara. Åt de yngsta studenterne gaf ännu djäknegången i de vid skilsmässan från skolan „pro vale" erhållna socknarna en första hjälp och de äldre studenter och magistrar, som fortsatte sina studier i främmande land, understöddes med s. k. stipendia dioeceseos, kollekter som uppsamlades i stiftets kyrkor och stodo under domkapitlets förvaltning[1]). För de allra fattigaste och för dem, hvilka genom sjukdom råkat i misère, hade inom studentnationerna hjälpkassor sammanbragts genom frivilliga och officiella ledamotsafgifter[2]). Men de understöd, som på dessa olika sätt kunde åstadkommas, förslogo långt ifrån till att fylla behofven.

Det var under sådana förhållanden naturligt, att regeringen, då hon ordnade akademins ekonomiska ställning, jämväl skulle taga hänsyn till de fattiga studenternes kraf. Redan i den första staten af år 1638 upptogs ett belopp af 976 daler för studenternes understödjande och tvänne år senare höjdes summan till 1,000 dal. s. m. Af detta belopp, som förblef oförändradt under hela perioden, ehuru det befans otillräckligt och betydligt understeg det anslag, som för samma ändamål tilldelats studenterne i Upsala,

[1]) K. P. 2 maj 1643, 3 nov. 1647, 6 o. 13 dec. 1648, 28 febr. 1649 m. m.

[2]) År 1649 omnämnes första gången en „fiscus nationalis in pauperum studiosorum commodum". K. P. 10 sept. 1649.

skulle 960 daler fördelas på 48 stipendier och återstoden, 40 daler, användas såsom „pecunia diligentiorum“ för särskildt flitiga studenter. Att dessutom 150 daler anslogos at stipendiaternes inspektorer, har tidigare omnämts.

De 48 stipendierna fördelades af konsistorium i trenne klasser, infima, media och suprema, senare äfven kallade prima, secunda och tertius, med 16 stipendier i hvarje klass. Beloppen utgjorde resp. 2, 4 och 6 tunnor spannmål, hälften råg, hälften korn, eller enligt kronovärdie resp. 5, 10, 15 daler s. m. penningar i terminen, eftersom omständigheterna och tillgångarna medgåfvo. Men under tider, då akademins räntor inflöto ofullständigt och professorerne själfva fingo vidkännas så godt som årliga afkortningar i lönen, inträffade mycket ofta, att äfven stipendiaterne nödgades finna sig i en afkortning „för oårets skull“. Dock sökte konsistorium i allmänhet att förskona dem för en dylik eventualitet, och ofta uttalades den grundsats, att de fattiga studenterne borde utfå sitt tillgodohafvande utan förminskning såväl under goda som under onda år [1]).

Utdelningen af stipendierna eller den s. k. inscriptio stipendiariorum et revisio catalogi företogs i consistorium majus, i regeln en gång i terminen. Den föregående stipendiatkatalogen blef då „reviderad och renoverad“, en del stipendiater „excluderades“, andra inskrefvos i katalogen eller „promoverades“ från en lägre klass till den högre och de, hvilka gingo lottlösa, upptogos bland exspectantes.

Såsom vilkor för vinnande af stipendium fordrades godkända kunskaper i särskilda ämnen samt medellöshet. När på hösten 1640 den första utdelningen förestod, föreskref konsistorium, att supplikanterne först skulle underkastas „examen och inkvisition, hvilka digni eller indigni finnas kunde“, hvarefter de skulle utväljas, „om hvilka god förhoppning var och eljest de som torftigaste voro“.

---

[1]) K. P. 29 april 1663, 29 jan. 1667, 3 febr., 7 dec. 1669, 29 maj 1684, 17 dec. 1706, 3 april 1711 m. m.

Några år senare bestämdes, att vid komparationen flere studentår skulle berättiga till företräde. Men äfven andra synpunkter togos i betraktande. Så vidtogs år 1642 en sådan jämkning mellan stipendiaterne, att „par numerus måtte blifva in classibus theologicis såväl som in politicis" — en indelning efter fakulteter, som dock måste frångås. Stundom gåfvos stipendier åt jurister och medicinare, emedan de voro ende sökande inom sin fakultet, och ett par gånger utlofvade konsistorium stipendier åt dem, hvilka ville slå sig på medicinens så ringa odlade studium. Redan år 1647 enades man om den grundsatsen, att jämväl professorssöner kunde blifva delaktiga, emedan sådant var bruk annorstädes, „eljest ock för exercitier skull, att de af sådant tillfälle kunde mera blifva exercerade och till studier hållne med större frukt". Ofta ålades nationsinspektorerne, delvis för stipendiiutdelningens skull, att uppgöra förteckningar öfver de nationsmedlemmar, hvilka „medelst lärdom och lefverne sig mest distingvera" [1]).

[1]) K. P. 11—18 nov. 1640, 16 mars 1642, 11 sept. 1643, 15 okt. 1645, 17 juni 1646, 24 nov. 1647, 5 maj 1700, 6 febr. 1707 m. m. År 1708 väkte prof. Hielm förslag om att stipendiaterne måtte „distingveras" i vissa fakulteter, men konsist. resolverade, „att såsom det är förr tenterat och ej låtit sig göra, måste det ock nu bero". K. P. 9 okt. — Särskildt under de första tiderna, men äfven senare utgjordes en anmärkningsvärdt stor procent af stipendiaterne af svenskar. Så voro bland 20 stipendiater år 1645 16 svenskar och 4 finnar; år 1646 innehades stipendium af 37 svenskar, 10 finnar och 1 till nationaliteten okänd, år 1649 af 29 svenskar, 17 finnar och 2 med okänd hemort, år 1665 af 22 svenskar och 26 finnar o. s. v. Denna proportion har framhållits som bevis för att svenskarne till en början utgjort majoriteten af studentkåren (se t. ex. Snellman, Pohjal. osak. hist. I: 18), hvilket strider emot matrikelns uppgifter. Förhållandet tyder, enligt min mening, helt enkelt därpå, att vid stipendiiutdelningarna svenskarne ägde företräde framför finnarne. I viss mån berodde detta på särskild protektion af de till stor del svenskbördiga professorerne, särskildt nationsinspektorerne, äfvensom af höge gynnare, såsom Per Brahe, hvilken ofta förordade från hans grefskap, liksom ock från andra svenska landskap utgångne studenter till erhållande af stipendium. Men i främsta rummet måtte saken haft sin förklaring däri, att de svenska studenterne i följd af den långa resan och den sannolikt under flera år oafbrutna vistelsen i akademistaden ansågos i högre grad i behof af understöd, hvarförutom de väl i allmänhet och relativt taget ådagalagt större

Vid stipendiernas utdelande iakttogs som regel, att studenterne först inskrefvos i lägsta klassen för att sedermera i mån af flit och framsteg „ab infima in mediam et sic consequenter uppstiga“. Undantag förekommo i de fall, då någon sökande kunde uppvisa konungens eller kanslers befallning till konsistorium att „gripa under armarna och understödja“ honom med stipendium i bestämd klass. Så dekreterade konsistorium år 1644, med förnyande af ett tidigare beslut i samma riktning, „att ingen, om han ej dess mera man är, hvilken först stipendium begärer, skall blifva satt upp för några personer, som tillförene skäligen därtill komne äro och sitt rum försvara kunne, utan han hafver H. K. M:ts eller höglofliga regeringens bref med den befallning, att han antingen in media eller suprema classe insättas skall“ [1]).

Som vilkor för stipendiernas fortsatta åtnjutande upprätthölls fordran på flitigt deltagande i föreläsningskurserna samt de af inspectores stipendiariorum ledda disputationsöfningarna. Att stipendiaterna i detta afseende lämnade mycket öfrigt att önska, framgår af de många varningar konsistorium fann sig föranlåtet att tilldela dem dels vid de terminligen återkommande stipendiatuppropen, dels vid andra tillfällen. Då goda rad icke hjälpte, förordnade konsistorium år 1660, att stipendiarii skulle böta för förfallolöst uteblifvande från disputationerna 1—3 gången in suprema classe 3, in media 2 och in infima 1 mark; fjärde resan skulle bestraffas med stipendiets förlust för en half termin, och den som uteblef längre tid, gick miste om hela understödet. År 1682 uppgafs, att en del stipendiater plägade företrädas vid öfningarna af „substitut“, hvilket gaf konsistorium anledning att hota med hjälpens öfver-

flit och framsteg i sina studier. Medan alla finska studenter (på få undantag när) samlades i Åbo, flitige såväl som lättingar, måste vid de svenska studenternes emigration ett urval ägt rum, så att i allmänhet endast mer energiska och för studier mer hågade ynglingar funno det mödan värdt att öfversegla till det jämförelsevis främmande landet, där mången sedermera kvarstannade.

[1]) K. P. 27 okt. 1641, 14 febr., 10 april 1644, 21 nov. 1674 m. m.

förande till exspectanterne. År 1702 bestämdes böterna för utevaro till 6 mark [1]).

Angaende tiden för stipendiernas fortsatta åtnjutande lämna protokollen endast sparsamma upplysningar. År 1665 beröfvades en student, som absolverat sina examina, sitt stipendium, som han innehaft i sex år, „emedan han icke mera mot mandatum regium kan vara inter stipendiarios". Tre år senare beslöt konsistorium, att de hvilka „immediate" bekommit stipendium i högsta klass icke skulle uppbära det utöfver tre år. Befordrades stipendiat till tjänst eller lämnade han akademistaden för längre tid, förlorade han naturligtvis understödet, men återkom han efter något års förlopp, kunde han återinsättas i sina förra rättigheter [2]).

I afseende å användningen af pecuniae diligentiorum påträffas de första uppgifter år 1645, då de i smärre poster om 2—10 dal. k. m. utdelades bland 10 theologi och 10 politici. Pa samma gång bestämdes, att i främsta rummet de skulle ihagkommas med detta tillskott, hvilka funnos uppförda på stipendiatförteckningen, men att äfven andra kunde därmed gratificeras. Något senare förenade sig konsistorium om den grundsats, „att de som föra ett godt lefverne, äro flitigt tillstädes uti publicis prelectionibus, disputationibus och declamationibus, låta sig ock finna uti privatis collegiis och blifva därför utaf sina preceptoribus och notario stipendiariorum berömde, oansedt somliga stora progressus icke göra kunna, de erkännas för diligentioribus och skola bekomma utaf pecunia alle lika, dock så att man ser till nödtorftigheten, ceteris paribus" [3]).

Tyvärr såg sig konsistorium snart nog tvunget att uppgifva denna goda föresats, liksom det ock gång efter annan nödgades frångå de grunder, på hvilka utdelningen af själfva stipendierna hvilade. Förutom tillfälliga

[1]) K. P. 9 febr. 1642, 24 sept. 1645, 31 maj 1655, 11—18 febr. 1657, 30 okt. 1660, 28 maj 1679, 14 sept. 1682, 21 nov. 1688, 23 sept. 1702 m m.

[2]) K. P. 23 okt. 1644, 14 mars 1655, 30 mars 1658.

[3]) K. P. 19 juni 1645, 23 juni 1647.

och delvis redan berörda omständigheter, hvilka medförde afvikelser från de öfverenskomna reglerna, förmådde nämligen den ständiga kassabristen konsistorium att vid stipendiimedlens användning tillgripa utvägar, som i någon mån lindrade de ekonomiska krafven. Redan tidigare har anförts, hurusom i brist på andra tillgångar vicenotarien och vicebibliotekarien aflönades med ett, under de sista tiderna med dubbelt stipendium i högsta klass och hurusom under en lång följd af år kursorerne upptogos på stipendiatlistan. När år 1669 en rector cantus antogs, tilldelades honom som honorar ett stipendium regium. År 1658 tilläts adjunkten Miltopeus, som icke kunde utbekomma mer än $^1/_2$ lönen, att behålla sitt stipendium in suprema cl., hvarförutom han för ett renskrifningsarbete honorerades med stipendium in media classe; icke lång tid därefter, då han avancerat till professor, men måste en tid afbida ordinarie lönens utfallande, tilldelades honom $^1/_2$ års stipendium i högsta klassen. Efter den stora vådelden 1656, som jämväl sköflade akademiebyggnaderna, tillgrepos för en tid samtliga stipendier för reparationsarbeten [1]).

I ännu högre grad än stipendia regia kommo pecuniae diligentiorum att exploiteras såsom en reservfond för expenser af hvarjehanda slag. Än var det en fattig kursorsenka, som erhöll hjälp till mannens begrafning; än tillgrepos medel för reparationer inom akademihuset; än användes fonden till tryckning af nyttiga böcker, såsom när mag. Andr. Thuronius år 1654 tilldelades 30 daler för utgifvande af „Ephemeriden, calendarium och prognosticon;“ än åter var det en professor, som lugnades därmed i afvaktan på nådårets slut o. s. v. Åt notarius stipendiariorum, som bistod inspectores i uppsikten öfver stipendiaterne, betalades af beloppet vanligen 10 dal. k. m. om året. Men oftast gingo de flitiga studenternes penningar åt till förstärkande af akademiesekreterarens och adjunkternes

[1]) K. P. 25 sept. 1656, 17 nov. 1658, 21 nov. 1660, 8 dec. 1669 m. m.

snäfva löneförmåner. Att isynnerhet den förre blef ihågkommen, framgår bl. a. af ett konsistorii beslut af år 1700, hvari säges, att „i enlighet med äldre beslut“ medlen skulle tilldelas sekreteraren såsom „augment“ [1]).

* * *

Sedan de intrader afdragits, som enligt staterna åtgingo till lärares, tjänstemäns och betjäntes „deputat“ samt till studenternes och magistrarnes stipendier, återstod i akademins kassakista eller fiscus icke mycket för de utgifter akademiebyggnadernas underhåll och andra ofta återkommande behof kräfde. Det mesta af hvad som kom expensfonden till godo utgjordes af bötespenningar af akademiepersonerna samt af de små afgifter studerandene voro skyldige att erlägga vid sin immatrikulation. Måhända kvarstod äfven något ringa öfverskott af de räntor, som anslagits till akademistatens underhåll, men att tillgångarna långt ifrån svarade mot behofven, framgår af det beslut, hvarvid konsistorium gång efter annan stannade i utgiftsfrågor och som antydes af protokollens utsago, „att efter in fisco intet finnes till en penning, är svårt något göra till saken“ [2]). För att afhjälpa detta missförhållande, hvaröfver konsistorium ingalunda underlät att besvära sig, förordnade regeringen år 1646, att af de hemmansräntor

---

[1]) K. P. 13 dec. 1643, 12 aug., 13 dec. 1648, 19 okt 1653, 7 juni 1654, 20 jan., 17 mars 1658, 7 dec. 1659, 11 okt. 1665, 12 juni 1667, 1 juli 1689, 5 maj 1700 m. m.

[2]) Konsist. prot. 10 aug. 1642, 30 aug. 1643, 22 maj 1644 m. m. — Angående fördelningen af akademin tillfallande bötespenningar mellan rektor och fiscus academicus förordnade biskop Tersorus år 1659, att till den sistnämnda skulle levereras alla böter af lifssaker, alla sakören af akademins bönder samt af studenter inom gref- och friherreskapen, vidare de plikter, som pålades professorer för försummande af ordinarie konsistoriidagar samt borgare för relegerade studenters härbärgerande; af de sakören, som i öfrigt betalades af akademiepersoner, skulle endast hälften tillfalla fiscus. (K. P. 10 sept. 1659). Dessa medel jämte inskrifningsafgifterna förvaltades af rektor, hvarför de stundom kallades fiscus rectoris.

och tionden, som två år tidigare donerats till akademin, 200 daler s. m. skulle årligen reserveras för akademiebyggnadernas underhåll samt för tryckeriets och bibliotekets förbättrande. Tack vare detta tillskott och andra tillfälliga bidrag — såsom afkastningen från lediga afvelshemman, stipendier, till hvilka stipendiaten försuttit sin rätt o. s. v. — synes man i allmänhet ha slagit sig någorlunda fram. Men när större utgifter förelågo, såsom när fiscus måste anlitas för reparationsarbeten, för bekostande af professorers resor till regeringen eller till akademiehemmanen, för aflönande af vikarierande lärare och betjänte m. m., inträffade det ofta nog, att konsistorium råkade i samma förlägenhet som under akademins första tider [1]). Vid sådana tillfällen kunde det då hända, att en del extra utgifter afkortades på professorernes deputat, lån upptogos eller, såsom vi redan känna, medel anlitades, hvilka reserverats för de flitigaste studenternas räkning. Efter den stora branden år 1656, som jämväl förstörde akademihuset, tillgrepos med Per Brahes begifvande samtliga akademiska stipendier, hvarförutom konsistorium berättigades att för restaurationsarbetena uppbära de s. k. studentpenningarna från hela Åbo stift samt djäknepenningarna från 15 under skolorna i Åbo, Björneborg, Kristinestad och Uleåborg lagda socknar. Något senare utlofvade regeringen för samma ändamål 600 daler s. m., men af denna summa voro ännu fyratio år senare 500 daler obetalade och de blefvo väl aldrig utgifna [2]).

Ofta anfördes klagomål öfver svårigheten att med de medel fiscus förfogade öfver bestrida de för undervisningen så viktiga inköpen till tryckeriet och biblioteket. Enligt Per Brahes förordnande af år 1648 skulle af det årliga anslaget till fiscus tredjedelen eller 67 dal. s. m. användas för tryckeriets räkning, och om denna föreskrift äfven tidtals åsidosattes, utvisa dock handlingarna, att tryckeriets

[1]) K. P. 2 aug. 1647, 17 febr. 1650, 29 jan. 1651, 19 april 1654, 20 febr. 1656, 23 okt. 1661, 7 febr., 28 mars 1668, 17 nov. 1669, 6 aug. 1684 m. m.

[2]) Kanslersbref 20 juni, 27 dec., 1656; k. resol. 12 okt. 1694.

behof blefvo af konsistorium beaktade i den man tillgångarna medgåfvo det[1]). Däremot synas de anslag, som ur fiscus kommo biblioteket till del, varit ytterst minimala. I långa tider inskränkte sig accessionerna så godt som uteslutande till de obligata leveranserna från tryckeriet samt privata donationer, bland hvilka sistnämda Kristina Horns af år 1646 samt Patrik Ogilwies af år 1680 voro de märkligaste. Från domkyrkan öfverflyttades år 1681 ett sextiotal böcker till biblioteket och vid ett par tillfällen ägde med drottning Kristinas begifvande rätt ansenliga transporter från kungliga biblioteket i Stockholm rum. Men försöken att genom vädjan till regeringens frikostighet utvärka en förhöjning i anslaget för bokuppköpen aflupo länge utan resultat. Först mot periodens slut blef det för konsistorium möjligt att genom tillämpande af ett för Upsala akademi utfärdadt privilegium afsätta en särskild fond för bibliotekets räkning.

I reskript af den 2 juli 1692 till kanslern, grefve Bengt Oxenstierna, hade Carl XI resolverat, att till förmerande af universitetsbiblioteket i Upsala en särskild hjälp skulle gifvas till biblioteket af alla dem, hvilka inträdde i den akademiska societeten på nämda ort. Vid befordran till professur, bibliotekarie- och räntmästaretjänst skulle gifvas en bok om fyra riksdaler eller dess värde i penningar; vid tillträde till adjunktur, sekreterare- och språkmästaretjänst 2 riksdaler eller en till värdet motsvarande bok. Grefve- och friherresöner, som inskrefvos i akademins matrikel, skulle betala 2 rdr, adelsmän $1^1/_2$ samt öfriga studerande 1 rdr. Dessutom skulle vid promotioner teologie, juris- och medicinedoktorer erlägga till biblioteket 4 och filosofie magistrar 2 rdr. Och slutligen skulle biblioteket erhålla ett exemplar af alt tryck, som utkom i Stockholm samt i Upsala, Wästeras och Strängnäs stift.

Det kungl. brefvet nämde intet om andra universitet i riket. Men då genom upprepade kungliga försäkringar

[1]) F. W. Pipping, Historiska underrättelser om boktryckeriet i Finland. Acta Soc. Scient. Fennicae tom. I—III.

akademin i Åbo hugnats med samma privilegier som högskolan i Upsala, ansåg sig konsistorium utan. vidare berättigadt att affordra akademistaten de i brefvet föreskrifna afgifterna. Af hänsyn till rådande ekonomiska förhållanden befans det dock till en början rådligast att medgifva vissa lindringar i taxan. Så plägade professor Lund, som innehade rektoratet år 1693—94, kräfva af nya studenter endast 3 dal. k. m. för att icke „forcera ungdomen med något som skulle synas ovanligit“. År 1701 beslöt man att fasthalla vid 1 rdr samt att affordra „extreme fattige“, som förskonades från afgiften, skriftlig obligation att framdeles erlägga densamma. Promovendis afgift uppgafs år 1703 till 1 rdr.

Af de ganska rundliga inkomster, som på detta sätt inflöto till fiscus för bibliotekets räkning, kom emellertid endast en del och tidtals icke ens hälften det afsedda ändamålet till godo. Troget sin gamla vana att för universitetets nödtorfter tillgripa alla medel, som stodo till buds, företog sig nämligen konsistorium att sammanblanda dessa inkomster med fiscus' öfriga tillgångar samt att använda dem till hvarjehanda löpande utgifter, hvilka icke stodo i något samband med bibliotekets förvaltning. Så klagade bibliotekarien år 1698 öfver att 900 daler af biblioteket tillkommande medel förbrukats till andra ändamål. Då därtill kom, att rektorerne mycket ofullständigt redovisade för uppbörden, att de i st. f. kontanta penningar levererade till biblioteket böcker, hvilka långt ifrån alltid befunno sig i probabelt skick, samt att de underläto att utkräfva de föreskrifna afgifterna för befordran till akademiska tjänster, blef resultatet, att det nya privilegiet långt ifrån medförde för biblioteket de stora fördelar som man räknat uppå [1]). Väl synes under periodens sista år, sedan kanslern grefve Falkenberg ingripit i missförhållandena,

[1]) År 1701 uppgaf prof. Rudeen i konsistorium, att under hans rektorat (1698—99) 4 daler k. m. af den ena riksdaler, som studenterne erlade, gick till fiscus rectoris och endast 2 dal. k. m. till biblioteket. Prof. Lund berättade, att under hans rektorat alt åtgick till prof. Svederi resa till Stockholm. K. P. 19 juli 1701.

en bättre ordning med uppbörden ha inträdt, liksom bibliotekets förvaltning äfven i öfrigt blef ställd på en bättre fot. Men de goda följderna neutraliserades samtidigt genom de hårda tider, som inträdt, hvarförutom biblioteket — efter hvad Porthan uppgifver — till följd af konsistorii uraktlåtenhet att utvärka kunglig stadfästelse å 1692 års resolution framgent liksom ditintills gick miste om fördelen af obligatoriska leveranser från andra boktryckerier än det akademiska i Åbo [1]).

VII.
Friheter från medborgerlig tunga.

Förutom de friheter och rättigheter vi redan omnämnt åtnjöt det akademiska ståndet på grund af privilegiibref och kungliga resolutioner särskilda förmåner, hvilka i hufvudsak inneburo befrielse från allmänna utlagor och medborgerliga besvär.

Enligt privilegiibrefvet af år 1625 voro professorer, studenter och alla de hvilka tjänade akademin „fria för all stadens tunga, ålagor och besvär“. Hus, gårdar, trädgårdar och tomter i staden skulle de åtnjuta enligt stadslag såsom fullsutne borgare, men utan deltagande i kommunala besvär, såsom vakt och vård, båtsmanshåll, underhåll af vägar och staket m. m. Följde någon åker med tomten, skulle dock enligt 1646 års bref vanlig afgift erläggas, såframt särskildt privilegium på afradsfrihet icke förunnats.

I afseende å tolkningen af det förstnämda stadgandet rådde till en början stor osäkerhet, och det varade ett par artionden, innan akademin kom i åtnjutande af de friheter och förmåner, som med stöd af samma stadgande tillmätts universitetet i Upsala. Först efter upprepade ansökningar och sedan konsistorium gång efter annan protesterat mot magistratens och kronouppbördsmännens debiteringar lyc-

[1]) Porthan, Historia bibliothecae r. academiae aboënsis s. 10—66. Jmfr. vidare kons. prot.

kades det t. ex. år 1672 att utvärka en kunglig resolution, bekräftad 1682 och 1684, som befriade professorer från erläggandet af mantals- och bakugnspenningar. Genom nåd. resolutioner af 1683 och 1685 utsträktes samma friheter först till professorsenkor och sedan till alla under akademistaten hörande personer med hustrur, barn och legohjon, men inskränktes ungefär ett årtionde därefter, på grund af k. resol. af 1686 för Upsala akademi, åter till professorerne jämte deras enkor [1]).

Långt därförinnan hade samma frihet beviljats den studerande ungdomen. I resolution af år 1635 hade Kristinas förmyndareregering förklarat, att studenter och djäknar skulle framdeles vara förskonade för mantalspenningar, enär det uppgifvits, „att mestedels af dem lefva utaf allmosor och allenast kläder på kroppen och några böcker äga". I konstitutionerna af 1655 och 1661 utsträktes denna frihet därhän, att studenterne skulle åtnjuta immunitet för alla onera publica, kontributioner, personella umgälder o. a. d. Samma konstitutioner medgåfvo i öfrigt studenterne fullständig frihet från krigstjänst af hvad slag och namn det vara månde, vidare rättighet att inom sex mils afstånd från akademistaden arresteras allenast af akademibetjäningen — utom i särskildt svåra fall —, att mot borgen undgå karser för skuld samt tillstånd att genom gemensamma sammanskott grunda en under universitetsmyndigheternas uppsikt stående sjuk- och begrafningskassa [2]). Genom de kyrkliga myndigheternas tillmötesgående förunnades slutligen fattiga studenter — liksom ock betjänte — efter döden särskilda lindringar i begrafningsafgifterna till domkyrkan [3]).

[1]) K. bref t. kammarkolleg. 31 aug. 1672, 18 nov. 1682, 29 mars 1683, k. resol. f. Åbo akademi 18 febr. 1684, juli 1685, för Upsala akad. 30 jan. 1686; kons. prot. 3 jan., 9 maj 1694; Stiernman, Commerceförordn. IV : 519, 563.

[2]) Leinberg, Handl. rör. finska skolväsendets hist. 1 : 6; Const. carol. cap. XXIV, braheae cap. XXIII.

[3]) K. P. 17 nov. 1641, 25 okt. 1643, 25 april 1651, 23 okt. 1661, rådstuguprot. 8 febr. 1645 m. m.

Vidare hörde till de akademiska privilegierna rättigheten att under akademins jurisdiktion och försvar antaga nödigt antal handtvärkare, hvilka ägde att arbeta för akademistatens räkning samt åtminstone tidtals voro skyldiga att för de förmåner de åtnjöto erlägga en årlig afgift till fiscus. I 1646 års privilegiibref faststäldes antalet för Upsala akademi till fem, nämligen en murmästare, en timmerman, en snickare, en smed och en glasmästare med gesäller och drängar. Samtliga dessa gärningsmän påträffas under Åbo akademi, men dessutom, ehuru icke alla samtidigt, bokbindare, figurstickare (för matematiska figurers utskärande), väfvare, skräddare och trädgårdsmästare. Vidare försvarade akademin en skytt, som år 1670 tillförsäkrades egen bössa, 1 ℔ krut för hvarje 60 fåglar och drickspenningar hvar gång han medförde villebråd, äfvensom tvänne fiskare med deras drängar. Genom kungligt bref af den 10 aug. 1667 berättigades de sistnämde att för professorernes och akademibetjäntes behof bedrifva strömmings- och fjällfiske „på sine egne ägor och de orter i skären, fjärdar och sjöar, som fiskefänget är fritt och allmänt, eller där de med ägarens till dess enskilda fiskevatten lof, minne och afhandling utan någons prejuditz kunne draga not och fiska, uppsätta torftige hus, bodar, not- och båthus på bekvämlige rum och ställen förutan andras skada och intrång“ [1]).

Ännu icke tillfredsställdt med dessa förmåner, sökte konsistorium vid upprepade tillfällen, men i allmänhet med klent resultat, att utvärka en ytterligare förbättring i akademistatens vilkor. Så petitionerade det år 1661 om frihet för postpenningar och följande år om tullfrihet för papper. Den förra ansökningen synes ha blifvit afslagen, men den senare ledde till en kungl. resolution af 1665, som tillät professorerne att årligen för sina publikationer införa 100

[1]) K. P. 5 dec. 1667, 2—4 aug. 1670, 11 april, 19 nov. 1673, 20 febr. 1678, 20 juli 1680, 14 sept. 1682, 2 o. 24 sept. 1687, 9 febr. 1688, 11 juni, 12 sept. 1689, 9 nov. 1693, 30 okt. 1694 m. m.

ris papper tullfritt [1]). Mycket ofta sökte konsistorium dels befrielse från, dels lindring i allmänna riksdagskontributioner, men utan att utvärka lättnader för andra än dem, hvilka lidit skador genom de staden tidt och ofta öfvergångna stora vådeldarna. Däremot frikallades genom k. resol. af 1690 och 1693 de studenter, som åtnjöto stipendium eller försörjde sig med privat information, från kontribution för lön, enär, såsom kammarkollegium i ett betänkande yttrade, stipendierna voro „en pur nådegåfva och understöd till deras studiers fortsättande“ [2]).

Ett ofta återkommande önskningsmål gick ut på erhållande af s. k. källarefrihet jämte rätt att tullfritt införa främmande drycker. Så ingick konsistorium redan år 1641 till Per Brahe med anhållan att få inrätta en egen akademiekällare, „där professorerne och andre af akademiemedel kunde till nödtorften fa vin som behöfves, hälst emedan här isynnerhet om våren är ondt om vin“. Efter tjugu års bemödanden lyckades det att utvärka rikskanslerns löfte om bistånd till förhoppningarnas realiserande, men längre drefs saken icke [3]). Osäkert är, huruvida konsistorium hade bättre framgång med en år 1667 inlämnad petition om rätt att anlägga mjölkvarnar nagonstädes i stadens närhet samt att öppna „krögeri och värdshus — — när eller längre bort från staden vid allmänna vägar, farter och där som durchtåg ske plägar, särdeles pa de hemman, som akademin tillslagne äro och tjänlige belägenheter befinnes, eller andre orter, hvarest de med åboarne bäst kunna accordera och förenas“. I bref till generalguvernören Fleming alade visserligen regeringen denne att „tillse och noga förfara, huruledes de kunna i förbem:te ärender accommoderas och därutinnan te dem all god befordring i bästa matto som görligast ske och vara kan efter deras angifvande och som lägenheterna kunna bekvämligen med-

[1]) K. P. 11 sept. 1661, 5 mars 1662; k. bref t. kammarkolleg. 1 juli 1665, kammarkolleg. t. gen. guv. Herman Fleming 21 juli 1665.

[2]) Saml. af kon. o. kansl. bref.

[3]) Kons. reg. 9 juli 1641, prot. 12 okt. 1659. 23 jan., 11 sept., 22 okt. 1661, 9 maj 1663, 1 juli 1665 m. m.

gifva och förefalla". Men vi ha icke funnit, att de planerade företagen värkligen skulle kommit till stånd [1]).

Men om konsistorium ock misslyckades i några af sina försök att utvidga akademins fri- och rättigheter, om ock professorerne nödgades hämta sitt hälgdagsvin från stadens legala källare och studenterne fingo tömma sin kanna öl eller mumma i närvaro af stadens många filistrar — så måste det medgifvas, att de privilegier och förmåner universitetet i öfrigt åtnjöt gjorde detsamma till ett samhälle i samhället, en sannskyldig „civitas academica". Med skäl kunde man på akademin tillämpa de ord, som en gång fäldes om rikets hufvudstad, att hon befann sig „i en rosengård af sköna privilegier".

Tyvärr saknade icke häller här rosorna sina törnen. De sköna privilegierna, hvilka afsågo att under ett krigiskt tidehvarf, då rikets materiella och fysiska krafter spändes till det yttersta, underlätta det andliga odlingsarbetets framsteg, hade sina afundsmän och motständare, hvilka icke upphörde att i dem skåda en kränkning af sina goda rättigheter och intressen. Mot handtvärksämbetena i staden anfördes, att de gång efter annan företagit sig af yrkesafund att med egen hands rätt skipa rättvisa mot akademins gärningsmän, misshandlat dem själfva och tagit deras värktyg i beslag o. s. v. Borgmästare och råd samt kronans befallningshafvande beskyldes för att ha affordrat akademistaten personella utlagor och besvär, för hvilka den enligt privilegierna var skyddad, för att ha instuckit akademins folk eller studenter i båtsmans- eller knektehopen m. m. I allmänhet satte konsistorium hårdt mot hårdt, men underlät häller icke, när tillfälle gafs, att genom foglighet blidka sina antagonister. Så var det vanligt, att handtvärkare, hvilka sökte sig under akademin, icke mottogos, innan de presterat intyg öfver inträde i resp. ämbete i staden, och någon gång rådförde sig konsistorium med magistraten, innan en handtvärkare antogs. Bland

[1]) K. bref t. Fleming 14 aug. 1667. Jmfr. Bilmark, Hist. reg. acad. s. 26.

försök, som gjordes att stämma magistraten gynnsammare mot akademin, må nämnas konsistorii uppmaning år 1645 till sina ledamöter, „att där professores kunde i förnämlig gästabuds, likfärders och eljest andre processibus hedra borgmästarene med något honorifico loco ibland sig, skola de sådant fliteligen söka, att de där igenom måtte förorsakas till större bevågenhet emot vår academiam“ [1]).

VIII.

Akademiehemman och räntor.

Den första staten för akademin, uppgjord redan på hösten 1638, utvisade en slutsumma på 6,026 dal. s. m. Två år senare, under akademins första värksamhetsår, steg beloppet till 6,125 dal. samt vid 1640-talets slut, sedan kungl. brefvet af den 23 okt. 1646 beviljat nya anslag för aflönandet af särskilda betjänte samt för bestridandet af af fiscus' utgifter, till 6,585 daler. År 1651 tillkom på staten 150 dal. för bibliotekarien och år 1661 400 daler för den nye poeseos professorn; år 1663 höjdes jurisprofessorns lön med 150 dal. och år 1684 anvisades åt de båda exercitiemästarene 300 dal. hvardera. Akademins ordinarie lönings- eller kapitalstat, inkomsterna från prebendena undantagna, belöpte sig sålunda under periodens sista årtionden till 7,885 daler eller till c. 1,800 daler mer än under de första åren.

Enligt de första statsförslagen skulle de å budgeten upptagna beloppen utbetalas af kronans ordinarie och extraordinarie räntor i Åbo och Björneborgs län på sätt läneiränteriet fann för godt att förordna. Men detta utanordningssätt framkallade mycket snart opposition från konsistorii sida, enär det visade sig ytterst svårt för ränteriet att upptäcka odisponerade skattepersedlar och emedan de

[1]) K. P. 29 jan., 24 sept., 29 okt. 1645, 16 febr. 1653, 5 o. 23 febr. 1669, 11 sept., 14 okt. 1675, 11 juli 1677, 31 aug. 1682, 11 juni 1689, 28 nov. 1694, 22 nov. 1699 m. m.

utanordnade medlen indrefvos långsamt och ofullständigt [1]). I stället supplicerade professorerne, att anslaget delvis måtte utbetalas ur länets kyrkohärbärgen, i hvilka kronans tiondespannmål förvarades, delvis åter utgå i form af den årliga räntan från de akademin för all framtid tilldelade krono- och skattehemman. Denna ansökning, till hvars stöd liknande förhållanden vid mönsterakademin i Upsala kunde anföras, blef ock gynnsamt upptagen af förmyndarestyrelsen, som i donationsbref af den 8 juli 1644 tilldelade akademin — till drottningens ratifikation vid hennes „angående myndige år och regering“ — 309 hemman om $186^1/_6$ mantal i Vemo, Piikkis, Masku och Öfre Satakunta härad äfvensom årligen inalles 1,114 tunnor spannmål, hälften råg och hälften korn, ur kyrkohärbärgena i Masku och Vemo härad samt Satakunta [2]).

Donationen grundade sig på en af vicelandshöfdingen i Åbo län Jöns Rosenschmidt uppgjord samt af konsistorium till kansler inlevererad förteckning öfver lediga hemman och ännu otömda härbärgen. Den hade sålunda bort tillfredsställa akademins rättmätiga anspråk.

[1]) Konsist. t. Brahe 20 juni, 9 juli 1641, 10 april 1643.

[2]) Enl. originala donationsbrefvet bland kungl. o. kanslersbref 1606—98. (Calonius uppgifver 307 hem. om 188 mantal). Hemmanen voro belägna i följande socknar:

Öfre Satakunta nedredels.	hem. mant.
Kyrö socken (med Ikalis, Parkano, Jämijärvi, Wiljakkala)	105—$55^{13}/_{24}$
Karkku	92—$45^1/_6$
Vesilax	47—$30^1/_6$

Masku härad.	hem. mant.
Mandermasku	5— $4^1/_2$
Merimasku	3— 3
Lemo	2— 2
Nousis	1— 1
Töfsala	6— 6

Piikkis härad.	
Lundo	18—$12^3/_8$

Vemo härad.	
Lappo	30—26

Tiondespannmålen skulle utgå till följande belopp: Virmo socken 55, Masku 39, Nousis 24, Reso 88, Lemo 50. Vårfrukyrka 45, Pöyttis 32, Vemo 129, Lokalax 31, Nykyrka 23, Letala 42, Töfsala 13, Wesilax 104, Hvittis 145, Loimijoki 166 och Kumo 128 tunnor.

Men sedan konsistorium efter brefvets mottagande förordnat trenne professorer att jämte kvestor och notarius resa ut till socknarna för att taga donationsgodsen i närmare skärskådande, kom det snart i dagen, att förmånerna icke voro så stora, som man väntat sig. Det visadade sig nämligen, att en del af de i donationsbrefvet upptagna hemmanen, liksom en del af kyrkospannmålen, tidigare disponerats för andra ändamål. Dessutom voro somliga hemman svaga eller h. o. h. ödelagda, andra voro af frälsenatur och således icke utdelbara, några hade af misstag införts i brefvet tvänne gånger o. s. v. [1]). Konsistorium var naturligtvis icke sent att anmäla sin förlust för drottningen, som ock i bref af den 23 oktober 1646 resolverade, att de hemman, hvilka vid tiden för donationens utdelande legat öde och afsigkomna, skulle ersättas med andra samt att där i öfrigt misstag insmugit sig, dessa skulle rättas i kammarkollegium. Angående tiondespannmålen bestämdes, att den skulle med landshöfdingens bistånd inlevereras till akademin samt att kvaliteten skulle bero på resp. års skörd, hvarförutom på hvarje tunna skulle bestås 2 spillkappar, af hvilka den ena gick till uppbördsmännen och den andra till akademin. — Några år senare, då staten belastats med lön för en bibliotekarie och konsistorium å nyo beklagat sig öfver svårigheten att utbekomma akademins tillgodohafvande, tilldelade Per Brahe den 20 juni 1651 akademin 9 mantal i Lappo samt förordnade, med upprepande af en resol. af den 4 maj 1649, att kyrkospannmålen skulle utgå med 1,171 tunnor från Kyrö, Ikalis, Wesilax, Karkku, Mouhijärvi, Kumo, Varfrukyrka, Reso, Masku, Lemo, Nousis, Vemo, Urdiala, Akkas, Kalvola, Sääksmäki och Pälkäne socknar. Donationen konfirmerades af drottningen den 15 oktober 1651 med den förändring, att tionden från Kumo utbyttes mot behållen kyrkotionde i Tammela samt $2^1/_2$ mantal i Lappo mot $25^1/_2$

[1]) Konsist. t. Brahe 10 april 1643, 9 okt. 1644, till K. M:t 12 april 1643, t. Axel Oxenstierna aug. 1646; prot. 9 nov. 1642, 18 febr. 1643, 18 sept, 4 dec. 1644.

tunna spannmål från Somero socken. I afseende å spannmålsuppbörden bekräftades tillika Brahes förordning af 4 maj 1649, att häradsfogdarne icke hade att taga någon befattning med densamma, utan skulle uppbörden tillkomma allenast akademins betjänte [1]).

Sålunda var den ekonomiska grund lagd, hvarpå akademins framtida existens skulle hvila. Utan någon särskild svårighet hade professorerne genomdrifvit sin åstundan att i likhet med sina kolleger i Upsala, med hvilka de ju enligt privilegierna borde vara likstälda, uppbära sina salarier från de till akademin för evärdlig tid anslagna bondehemman. Till första början upptog donationsbrefvet endast den s. k. vissa eller jordeboksräntan och landtågsgärden, men år 1645 tillkommo hjälpedagsvärken och byggningshjälpen eller vinterkörseln samt år 1646 saltpetershjälpen, då kronan således afstått från hela den ordinarie räntan. Sistnämda år förklarades bönderne å akademiehemmanen i afseende å utskrifningar och skjutsfärder likstälda med Upsala akademis bönder, d. v. s. de skulle betraktas som frälse, hvaraf åter följde, att hälften af de s. k. skjutsfärdspenningarna tillföll akademin. Tre år senare tilldelades akademin rätt till halfva uppbörden af boskaps- och krigshjälperna och redan vid samma tid hade dess betjänte begynt att af bönderne uppbära sakören, tull för nyss upptäkta bäckekvarnar, ödes- och utjordsräntor m. m. [2]). Till självfva hemmanen, hvilka på ett ringa fåtal när voro skattehemman, erhöll akademin genom donations- och immissionsbrefven ingen rätt, utan borde bonden, i enlighet med de vanliga förbehållen vid donationers utdelande, åtnjuta sin bördsrätt oförkränkt. Men genom att under årens lopp en mängd hemman råkade i ödesmål och endast med konsistorii begifvande eller genom dess försorg upptogos af åbönder, hvilka saknade bördsrätt, och genom att

[1]) Kon. o. kansl. bref.

[2]) K. bref t. kammarkolleg. 29 aug. 1645, kammarkolleg. t. landsh. Lilliehöök 24 nov. o. 28 mars 1647; k. resol. för akad. 23 okt. 1646, 23 april 1649 (saml. af kon. o. kansl. bref).

småningom så godt som alla kronoutlagor afstodos till akademin kom konsistorium med tiden att utöfva en tämligen vidsträkt husbondemakt öfver hemmanen och deras bebyggare. Angående de akademiehemman, som voro af krononatur, resolverade konsistoriun år 1706, att när åbo aflidit, skulle arfvingarne, „efter de pä ingen bördsrätt ha att tala“, anmäla sig hos konsistorium, som antog den hvilken befans vara skickligast till hemmanets bruk, vare sig han var son, måg eller någon annan; och skulle egendomen stå orörd, tills husesyn hållits samt kronans och akademins rester blifvit afdragna [1]).

Tog man i betraktande, att afkastningen från akademiehemmanen och tionden från kyrkans härbärgen icke voro de enda fonder, på hvilka akademistatens existens var bygd, utan att därjämte en del professorer hugnats med ämbetsboställen, andra med prebendepastorat, och erinrade man sig tillika, att hela akademistaten på grund af de akademiska privilegierna åtnjöt befrielse för eller lättnader i särskilda allmänna pålagor och besvär, kunde å akademins stiftares och gynnares sida den förhoppning med skäl uttalas, att lärare och betjänte skulle utan bekymmer för sin timliga utkomst kunna odeladt hängifva sig åt sitt kall i det fosterländska bildningsarbetets tjänst.

Men universitetets lärare och tjänstemän hade i sanning befunnit sig i ett extraordinärt läge, om de kunnat tillgodonjuta alt, som rätteligen tillkom dem, under en tid, då kronans öfriga löntagare utsattes för ständiga rubbningar i sina ekonomiska vilkor. Under Sveriges lysande yttre maktställning dolde sig, som bekant, en kronisk penningebrist, som hämmade regeringens värksamhet såväl utåt som inåt samt trykte öfver den stora massan af folket, skatteobjekten, en dyster prägel af nöd och lidande. Ju

[1]) Konsist. till pastores i landet 25 sept. 1706. — Huruledes genom särskilda kungl. resolutioner under frihetstiden akademins rätt öfver hemmanen ökades till den grad, att juris professor Math. Calonius år 1783 kunde förklara, att hemmanen blifvit gifna akademin både till jord och ränta, är en fråga, som faller utanför ramen för denna framställning. Jmfr. Calonii Relation i Suomi 1845 s. 79—84.

längre åren ledo, desto mera pröfvades folkets skattebetalningsförmåga och desto högre stego de skatterester, som balanserade i kronans räkenskaper för att slutligen aldrig betalas. För kronans löntagare, högre såväl som lägre, militära såväl som civila och ecklesiastiska, medförde den stigande statsbristen och den tilltagande allmänna fattigdomen en fortgående förminskning i de årliga räntor, på hvilka deras bärgning var bygd, ständiga bekymmer för morgondagen samt oafbrutna ansträngningar att genom regeringens mellankomst återställa den rubbade jämvikten.

Lärare och tjänstemän vid Åbo akademi gingo icke fria för de svårigheter, som drabbade andra. Såsom en klagande grundton, först svag, men sedan alt mera tilltagande i styrka, genomgår misströstan och oro för morgondagen konsistorii skrifvelser till kungl. majestät och kansler. Mörka skildringar af det närvarande tillståndet blandas med dystra framtidsteckningar, spådomar om lärarenes och hela akademins snara undergång. Protokollen vimla af ekonomiska anordningar och öfverläggningar i finansiella ämnen, så att man tidtals erhåller det intryck, som om de lärde herrarnes bekymmer och tankar hufvudsakligast skulle kretsat kring den gyllene kalfven, likasom man ofta frästas att tro, att konsistorium afmålat akademistatens tillstånd i altför starka färger för att sålunda gifva bättre eftertryck åt sina önskningsmål. Och till någon del kunna väl dessa misstankar anses befogade. Men granska vi närmare det bevismaterial till frågans belysande, som föreligger i kronans såväl som i akademins egna räkenskaper, finna vi nogsamt, hurusom de täta ekonomiska debatterna i konsistorium och de många klagomålen öfver egen och andras nöd i hufvudsak ägde sitt fulla berättigande i rama värkligheten.

För det första drog det långt ut på tiden, innan de akademiehemman, som faktiskt kommo i akademins ägo, kunde drifvas upp till det i donationsbrefvet af år 1644 utlofvade antalet, något öfver trehundra. I landsboken för år 1650 upptogos akademiegodsen (professorernes 8 prebendehemman undantagna) till 35 hemman om $32^1/_2$ mantal

i Vemo härad, 17 hem. om $12^3/_8$ ml i Piikkis härad, 11 hem. om $10^1/_2$ ml i Masku härad samt 215 hem. om $119^1/_3$ ml i Öfre Satakunta, in summa 278 hem. om $174^{17}/_{24}$ ml med en ordinarie ränta på 3,964 daler s. m. Under 1650-talet ökades hemmanen något, så att de enligt 1660 års landsbok stego till $287^1/_2$ hem. om $180^{11}/_{24}$ ml med 4,119 dal s. m. i ordinarie räntor. Två år därefter öfverfördes fyra ängar i Reso, hvilka tidigare lydt under stadens kyrkoherde, till akademin utan att dock, efter hvad konsistorium vid flere tillfällen anförde, medföra någon egentlig nytta. Något senare, den 1 juli 1665, dekreterade regeringen, att sedan den i Finland för tillfället pågående dragonutrustningen afslutats, skulle akademin tilldelas ett antal kronan tillfallna hemman, hvilka, innan de öfverfördes till akademin, skulle förmedlas till sådan ränta, som de väl kunde tåla. Efter förnyade påminnelser om löftets uppfyllande tilldelade slutligen år 1668 landshöfding Oxe akademin immission i 18 uti åtta socknar spridda hemman om 15 mantal, af hvilka dock ett par icke kunde tagas i besittning, och år 1675 följde på kammarkollegii tillsägelse en ny immission, som tilldelade akademin, enl. 1680 års landsbok, 17 hem. om $14^1/_2$ mantal i Vemo och 22 hem. om $16^1/_2$ mantal i Masku härad [1]). Genom dessa tillökningar och sedan några andra i tidigare donationsbref omnämda gods slutligen tillfallit akademin antingen direkte eller i form af vederlag, uppgick år 1680 hela antalet akademiehemman enligt landsboken för året till följande belopp:

---

[1]) K. resol. 1 juli 1665, 8 okt. 1668; kammarkolleg. till gen. guv. Fleming 21 juli 1665, 14 aug. 1667, 12 sept. 1668, till landsh. Oxe 23 aug. 1672, 20 aug. 1675; assessor Nic. Lietzen till befalln. man Elias Jönsson 30 aug. 1675. Afskrifter af brefven bland kungl. o. kanslersbref 1624—1775 samt „Handl. ang. Åbo akad". Oxes immission af 1668 i verifik. bok för Åbo län 1670 f. 1014—1015. — Bland försök att öka hemmanantalet må nämnas, att konsistorium år 1647 anhöll hos Brahe, att denne måtte uppmana förnäma adelsmän, som hade gods i Finland, att testamentera till akademin „hvar sitt hemman eller tu eller tri såsom för detta vid Upsala akademi skedt var". Kons. reg. 24 aug. 1647.

Åbo akademis hemman 1680.

Vemo härad:

	hem.	mant.
Lappo socken .	40	—$26^3/_4$
Töfsala med Iniö bol.	$7^1/_2$—	$6^1/_2$
Nykyrko	12	—11
Summa	$59^1/_2$—	$44^1/_4$

Piikkis härad:

	hem.	mant.
Lundo socken .	18—	$12^3/_8$
Sagu „ .	11—	$5^3/_8$
Pargas „ .	1—	1
Summa	30—	$18^3/_4$

Haliko härad:

Haliko socken.	1—	$^1/_2$
Muurla kap. . .	1—	$^1/_2$
Summa	2—	1

Nedre Satak. härad:

Ulfsby	1—	$^2/_3$

Masku härad:

Masku socken	8	— 6
Merimasku „	4	— 3
Lemo „	7	— $4^1/_4$
Nousis „	14	—$11^1/_4$
Virmo „	3	— $1^1/_2$
Vårfrukyrka „	1	— 1
Reso „	1	— 1
Summa	38	—28

Öfre Satak. öfredels:

Kyrö socken .	102—	$55^1/_2$
Karkku „ .	73—	$37^3/_4$
Wesilax „ .	40—	$25^5/_6$
Tyrvis „ .	2—	$1^1/_3$
Summa	217—	$120^5/_{12}$

Hela antalet på akademins stat upptagna hemman steg således (de 9 afvels- l. prebendehemmanen med deras ordinarie ränta 267 daler oberäknade) till $347^1/_2$ hemman om $213^1/_{12}$ mantal. Ordinarie räntan (vissa räntan med gärden, vinterkörseln och salpetershjälpen samt 52 dal. kvarntull) upptogs i landsboken till 5,228 daler s. m. År 1687 tillkom för fäktmästarens aflöning 2 hem. om 2 mant. i Pargas, men i öfrigt blef hemmantalet tämligen orubbadt till seklets slut. Enligt kronans landsbok för 1699 steg detsamma till $348^1/_2$ hem. om 215 mantal, enligt akademins egna räkenskaper för år 1700 till $342^1/_2$ hem. om endast 202 $^5/_{12}$ mantal.

Under loppet af ett halft århundrade hade altså efter ständiga påminnelser och supplikationer från konsistorii

sida akademiehemmanen i afseende å sitt antal icke blott uppbragts till det i början utlofvade, utan därtill med ett trettiotal kommit att öfverskrida detsamma. Däremot kunde den på staten upptagna kyrkotionden, i trots af de ifrigaste ansträngningar, aldrig uppbringas till de i 1644 och 1651 års bref utsatta beloppen. För att förekomma oriktigheter från kronobetjäningens sida, enär konsistorium klagat öfver att det fått i åratal vänta på spannmålens inleverering, påbjöd Per Brahe år 1649, att akademins andel i kyrkohärbärgena skulle uppbäras af dess egna betjänte, men att häradsfogdarne ägde att först uttaga hvad som var anslaget för sockenprästerskapets, domkyrkans och särskilda andra institutioners behof. Samtidigt meddelade grefven akademins kvestor Per Eriksson Giers en noggrann instruktion, som denne ägde att iakttaga vid spannmålens infordrande och uppbörd [1]). Nämda åtgärd godkändes, såsom vi redan sett, två år senare af drottningen. Men förhållandet blef därigenom icke mycket bättre. Tionden inflöt icke till de beräknade beloppen och när nya oundgängliga behof yppade sig, fann regeringen ingen annan utväg än att tillgripa den bortlofvade kyrkospannmålen. Ännu år 1650 uppgick enl. landsboken spannmålsanslaget för akademin till 1,111 tunnor (beräknade à 9 mk tunnan till 2,500 dal. s. m.), men under de snart följande krigsåren gick summan nedåt och år 1658 förordnade konungen, att af akademiespannmålen skulle mot vederlag uttagas 533 tunnor för krigshärens räkning. År 1660 upptogs å stat endast c. 494 tunnor, beräknade till 1,111 daler, och senare meddelade anvisningar på särskilda kyrkohärbärgen, hvilka ännu ansågos disponibla, kunde icke uppbringa spannmålen till det utlofvade beloppet [2]). År 1661 upptog staten 490 t:r (= 1,102 dal.),

---

[1]) Instruktion för Giers 25 aug. 1649 och resol. för Åbo akademi 4 maj 1649 i manuskr. saml. A I 27 i Univ. Bibl.

[2]) Så tilldelades akademin år 1665 kronan tillhörig spannmål i Lundo kyrkohärbärge och år 1668 den spannmålsdonation, som blifvit ledig efter kyrkoh. i Masku Henr. Hoffmann.

år 1670 650 t:r (= 1,463 dal.), år 1680 607 t:r (= 1,365 dal.) samt år 1699 610 t:r (= 1,372 dal. s. m.).

Då genom denna betydliga nedsättning i den ursprungliga staten universitetslärarenes ekonomiska ställning på ett betänkligt sätt rubbades, återstod intet annat än att tillförsäkra akademin vederlag på annat håll. Redan på 1650-talet hade myndigheterna särskilda gånger meddelat konsistorium anvisningar på kronans extraordinarie räntor och från år 1660 blef denna provisoriska åtgärd permanent. I bref af den 12 aug. 1660 resolverade kammarkollegium, att defekten i akademistaten skulle fyllas sålunda, att akademin tilläts uppbära kronans andel i extraordinarie räntor från akademiehemmanen — den andra hälften innehölls af akademin på grund af dess privilegier — samt att det ännu resterande beloppet skulle fyllas med kronans inkomster af lilla tullen och accisen i Åbo. Följande år finna vi på akademistaten uppförda 670 daler af lilla tullen äfvensom 1,227 daler i mantals-, boskaps-, och skjutsfärdspengar samt riksdalers- och råghjälp. I resolution af den 1 juli 1665 på Åbo akademis besvär bekräftade regeringen kammarkollegii bref, dock med den förändring att tullmedlen ersattes med mantalspenningar från Vemo härad, och den sålunda gillade anordningen, som fullständigt öfverlämnade akademiehemmanens räntor till akademin, bestod i hufvudsak orubbad under de följande årtiondena. År 1670 upptog landsstaten 941 daler i mantals-, boskaps- och skjutsfärdspenningar från länet, år 1680 2,366 daler i nämda räntor samt dagsvärkspenningar; år 1699 2,900 daler i samma räntor samt s. k. slottshjälp och hjälpved. Sålunda lyckades det regeringen att under de flesta år aflägsna den öfverklagade defekten ur akademins kapitalstat. Denna steg enl. kronans landsböcker i ordinarie och extraordinarie räntor år 1661 till 7,114, år 1670 till 7,130, år 1680 till 8,960 och år 1699 till 9,520 dal s. m. (+ 267 dal. från afvelshemmanen).

Men akademin var icke betjänt af att kredit och debet gingo ihop i kronans räkenskaper samt att kammarkollegii och landshöfdingens anordningar uppgingo till

ungefär samma totalsumma som aflöningslistan. En nödvändig förutsättning för att dessa anordningar skulle lända akademin till båtnad var att de värkligen kunde uttagas af resp. skattedragare — och denna förutsättning svek gång efter annan. Redan under de första åren efter akademins fundation visade det sig, att regeringen anslagit såväl akademie- som andra bönders betalningsförmåga för högt och att uppbördsmännen endast långsamt kunde afleverera akademins tillgodohafvanden. År 1647 förtäljde konsistorium, att med leveransen af tionden plägade dröja in på tredje och fjärde året. Två år senare anfördes, att i följd af många hemmans ödesmål och ständigt ökade spannmålsrester icke allenast många professorer „fördjupas mer och mer samt med hustrur och barn uti allsomstörsta armod och gäld och blifve dageligen af kreditorerne öfverlupne och hos rectorem angifne, att mången kan härefter falla betänkligt att vedertaga professoratet eller rektoratet här vid akademin, utan ock hele denne akademiske staten varder innan kort alldeles ruinerad och till intet“. År 1654 förmälde konsistorium, att af tionden från Tammela och Somero resterade 52 tunnor samt på 1653 års spannmålsvederlag 700 dal. k. m. Från de behållna akademiehemmanen erhöll man räntorna någorlunda ordentligt, men med den uppbörd, som ombesörjdes af kronans räntekammare och fogdar, gick det „grufvelig trögt“. Konsistorium supplicerade därför, att „staten en gång måtte komma till en stadighet och icke årligen, som härtill skedt är, förändras och förminskas“, samt att akademin måtte tilllåtas att till statens fyllnad få själf uppbära lilla tullen vid Aningaisporten. År 1668 klagade konsistorium åter att det icke kunde komma i åtnjutande hvarken af Vemo härads mantalspengar, Masku sockens tiondespannmål eller af de ängar och hemman, som donerats åren 1662 och 1663, samt att afkortningen på svaga och förmedlade akademiehemman redan steg till 400 dal. s. m. „så att man intet ser, huruledes största delen af oss här kan subsistera, såframt sådant med tiden icke blifver vederbörligen remedieradt“. År 1681 hette det åter, att „akademins under-

hållsstat genom tidernas svårhet, böndernes oförmögenhet och andra tillfallande händelser är mycket ringa blefven". År 1689 rådde i följd af missväxtår „ett obeskrifligt elände" bland akademiebönderne, hvilka födde sig med bark och annan ovanlig spis. Större rester hade därför hopat sig än bönderne någonsin kunde betala och akademin hade näppeligen kommit till sin halfva stat o. s. v. [1]).

Akademins räkenskaper, hvilka årligen insändes till kammarkollegii begrundande, bära tydligt vittne om att konsistorii klagomål icke voro gripna ur luften, om de ock, enligt tidens sed, stundom framfördes i något öfverdrifna ordalag. Ehuru konsistorium och kvestor alltid kunde räkna på den hälft af extraordinarie räntorna, akademin på grund af privilegierna uppbar från hemmanen [2]), såsom en motvikt mot eventuella afkortningar i den ordinarie staten, inträffade dock årligen från akademins instiftelse och till dess upplösning, att bokslutet utvisade en större eller mindre balans. Vid ingången af räkenskapsåret 1644 utgjorde akademipersonernes utestående fordringar 404 dal., fyra år senare hade de stigit till 1,150 dal.; år 1650 hade de drifvits ned till 178, men år 1652 åter gått upp till 2,774; år 1660 belöpte sig summan af under årens lopp hopade fordringar till 1,234, år 1670 till 1,180, år 1680 till 6,674, år 1682 till 8,111, år 1690 till 2,151, år 1695 till 7,335 och år 1700 till 17,473 daler s. m.

Den naturliga följden af alla dessa balanser och restantier var, att akademins lärare och tjänstemän och vanligen äfven studenterne måste finna sig i en motsvarande förminskning i sina salarier och stipendier. År 1648, då alla förhoppningar om en fullständig likvid strandat, resolverade konsistorium, att afkortningarna skulle fördelas proportionelt på alla, som funnos upptagna på akademins stat, pedellerna blott undantagna. Detta beslut, som väl

---

[1]) Konsist. t. kansler 24 aug. 1647, 25 april 1649, 16 nov. 1654, 1 aug. 1668, 26 mars 1681; t. K. M:t sept. 1686, till kanslirådet Bergenhielm 1689 s. d.

[2]) Deras belopp angifves i akad. räkensk. år 1646 till 105, år 1650 till 507, år 1661 till 862, år 1670 till 1,060 dal. o. s. v.

först ansågs vara provisoriskt, blef sedermera upprepade gånger förnyadt, dels emedan den motsedda förbättringen i situationen icke inträdde, dels emedan det nu kom i dagen, att kvestor vid utbetalningarna gynnat en del professorer på bekostnad af andra och somliga företagit sig att själfva uttaga sina fordringar af akademiebönderne [1]. Kanslererne lofvade visserligen att göra sitt bästa för lönernas fulla utbetalande, men stannade slutligen äfven de vid att påbjuda det proportionella betalningssättet såsom det enda möjliga och rättvisa. När år 1684 grefve Bengt Oxenstierna tillstälde kvestorn Mikael Jesenhausen kunglig fullmakt å tjänsten, bifogade han för egen del en förmaning till konsistorium att vaka öfver att den nye kvestorn „måste veta sig för en viss regel vara, att ingen af akademins ledamöter och betjänte skall eller må undfå något förut för den andre, utan alle göras lika delaktige proportionaliter efter hvars och ens lön och efter inkomsterne och att isynnerhet med stipendiariis äfven sådan proportion observeras, på det ingen hvarken quoad tempus solutionis eller eljest uti proportion, som förbemält är, må göras af sämre vilkor än de andre“ [2].

Som orsaker till de ständiga afkortningarna framhöllos af konsistorium en mängd samvärkande omständigheter. Än berodde bristen på uppbördsmännens flathet, långsamhet och försumlighet, än åter på tydliga underslef och bedrägerier; än åter hade bönderne behandlats med så omilda manér, att de utarmats eller af trots och motspänstighet vägrade att utbetala räntorna o. s. v. Under de första åren var det hufvudsakligast mot kronans befallningsmän anklagelserna riktades, men sedan genom Brahes förordning af år 1649 uppbörden så godt som fullständigt öfverflyttats på akademins egna betjänte, blefvo desse de vanliga objekten för missnöjet, om de förre också icke blefvo h. o. h. förglömda i de litanior, som adres-

[1]) K. P. 8 dec. 1647, 8 april 1648, 24 jan. 1674, 5 sept. 1694, 17 nov. 1709.

[2]) Kanslersbref 8 juni 1650, 28 sept. 1667, 31 okt. 1684.

serades till kunglig majestät och kansler. Såsom den främste bland de betjänte fick naturligtvis kvestorn oftast uppbära ansvaret för afkortningarna. Än hade han försummat den behagliga tiden för uppbörden; än hade han gått för mildt, än åter för hårdhändt till väga; än hade han för mycket tänkt på egna intressen eller visat mannamån mot en del professorer; än hade han sölat med skattepersedlarnes utdelning eller genom lättja och oriktig bokföring bragt räkenskapsvärket i oordning o. s. v. Icke så sällan befunnos anmärkningarna grundade, men ofta lyckades det kvestorn att skjuta skulden på sina underlydande fogdar, på hvilka från år 1675 uppbörden hufvudsakligast hvilade och hvilka i sin tur ställdes på de anklagades bänk.

Men kvestors och fogdarnes synder, äfven där dessa bevisligen åsamkat akademin skada, voro hvarken de enda eller ens de viktigaste orsakerna till den ekonomiska förlägenheten. I ojämförligt högre grad hade denna sin rot och sitt upphof i det alt mera tilltagande förfallet på akademiehemmanen och böndernes däraf härflytande oförmåga att fullgöra sina förbindelser. Detta åter berodde i främsta rummet på samma grundorsaker, som under storhetstiden hämmade hela landets och alla folkklassers ekonomiska förkofran: de hårda och ständiga missväxterna, de oafbrutna krigen och den till ytterlighet uppdrifna beskattningen.

Redan bland de hemman, som på 1640-talet tilldelades akademin, funnos sådana som råkat i ödesmål, och bland de senare tillkomna befunno sig en del i samma läge. Med årens lopp ökades antalet ödeshemman i oroväckande grad utan att konsistorium mäktade sätta en gräns för det onda. Gång efter annan beklagade sig professorerne öfver att hemmanen råkat i vanhäfd genom missväxter och misshushållning, att bönderne tryktes af högre utlagor till akademin och kronan än de kunde bära, att häradsfogdarne behandlade bönderne skoningslöst samt kräfde dem på utskylder, för hvilka de enligt akademins privilegier borde vara frikallade o. s. v. Så godt som årligen

utsändes sensommartiden någon professor, vanligen en ränteriinspektor, stundom flere, jämte kvestor och sekreteraren för att på ort och ställe underrätta sig om tillståndet i ett helt fögderi, i någon socken eller på några enstaka hemman, bilägga stridigheter mellan bönderne och fogdarne samt afgifva förslag till befordrandet af gårdarnas „kultur" [1]). Stundom, då särskildt bekymmersamma förhållanden förelågo eller då nya hemman tillkommit, hvilkas beskaffenhet icke var närmare känd, försågos inspektörerne med vidlyftiga instruktioner, efter hvilka de hade att rätta sina frågor och sina handlingar. När år 1647 medicine professor Achrelius och akademienotarien utsändes till socknarna i Tavastland, d. v. s. Satakunta, tillsades de att på lämpliga ställen hålla sammankomster med bönderna samt vid dessa möten inhämta noggranna upplysningar om hemmanens omfång och beskaffenhet, om hus och inventarier, om åkrar, ängar och humlegårdar, om kvarnar och strömmar m. m.; de skulle ransaka om gamla skatterester, uppteckna oförmögna och utfattiga bönder samt såvidt möjligt var själfva visitera vanhäfdade och öde hemman; de skulle förmana bönderne att odla humla, lin och hampa, att bränna tjära, uthugga kvarnstenar och egna sig åt bärgsbruk; de aflägset boende bönder, som ej betungades med skjutsningar, skulle öfvertalas att betala skjutsningspenningar till akademin; anmärkningar mot fogdarne skulle upptagas till protokollet och granneligen undersökas m. m. [2]).

Resultatet af inspektionsresorna till akademiehemmanen blef som oftast, att inspektörerne inlevererade förteckningar öfver nya ödeshemman och öfver bönder, hvilka icke utan hjälp från akademin kunde hålla sig uppe.

[1]) Enl. de karolinska konst. skulle allmänna visitationer å hemmanen företagas åtm. hvart femte, enl. de Braheska åtm. hvart annat år; år 1648 påbjöd Brahe, att en professor skulle ransaka hos bönderne årligen midsommartiden. K. P. 4 nov. 1648.

[2]) K. P. 30 juni 1647. — År 1688 nämnes, att bönderne plägade frivilligt betala åt besiktningsmännen s. k. ransakningskappar. Detta bruk blef nu förbjudet. K. P. 18 maj 1688.

Stränga förmaningar till flit och hotelser om de lättjefullas afhysande gagnade icke mycket. I stället såg sig konsistorium oafbrutet nödsakadt att bevilja flere eller färre frihetsår på ödelagda och upptagna hemman; årligen måste skatterester afskrifvas eller förmedlingar i utlagorna medgifvas. Så afkortades enligt akademins räkenskaper år 1644 430 daler för „oförmögne och utfattige, som ej tillfyllest hafva förmått deras utlagor betala för oår och missväxt“, år 1646 580 dal., år 1647 883 dal.; år 1648 uppgick afkortningen i hemmansräntor och tiondespannmål till 1,795, år 1649 till 1,883, år 1650 till 1,123 dal.; för år 1680 upptog afkortningslängden på „alldeles ödes- och afhyste hemman, oförmögne och utfattige bönder, som ej tillfyllest hafva förmått deras utlagor att betala“, 2,693 daler o. s. v.

Kunglig majestät, kammarkollegium och kansler försökte så godt sig göra lät att med råd och dåd bistå professorerne under deras svåra bekymmer och i deras ansträngningar att upprätthålla kulturen å akademiehemmanen. I resolution af den 23 april 1649 förklarade regeringen, att de bönder, hvilka upptogo akademins ödeshemman och därför åtnjöto frihet för afgifterna till akademin, jämväl skulle under frihetsårens förlopp vara förskonade för utskrifningar och extra ordinarie hjälper till kronan. Rymde en bonde eller dräng från ett akademiehemman, lämnande det öde, skulle han med våld återhämtas och lagföras. År 1683 medgaf kammarkollegium, att de af konsistorium beviljade skatteförmedlingarna skulle tillämpas äfven i afseende å skatterna till kronan. År 1672 påminde samma kollegium landshöfdingen i Åbo län Harald Oxe om att vara konsistorium behjälplig „i det ena så väl som det andra“; att icke beräkna inkomsterna från akademin tillfallande hemman högre än de värkligen renderade samt att närhälst några ograverade kronomedel upptäktes, genast tilldela dem åt professorerne såsom godtgörelse å lönen, såframt den allmänna landsstaten därigenom icke turberades. Under nödåret 1697 lofvade regeringen att undsätta akademins hungrande bönder på sätt som andra kronobönder med sädeskorn o. s. v. Men när

konsistorium år 1694 anhöll, att de rester, som innestodo hos bönderne, måtte ersättas med kronomedel, förklarade konungen, att akademin i Åbo liksom andra lärda institutioner och stater bekommit „ett visst i hemmans och spannmåls ränta på vinst och förlust anslagit, så att de därmed till deras stats aflöning böra vara utan någon vidare likvidation och efterräkning åtnöjde“. Råkade hemmanen i ödesmål, tillkom det konsistorium att draga försorg om deras återupprättelse, och brast något i bondens ränta under ett år, tillråddes konsistorium att „med god lämpa och utan dess ruin uti det eftergående året söka att undfå och utbekomma det bästa man kan och gitter“ [1]).

Såsom det mest effektiva medlet till det ondas afhjälpande föreslog konsistorium en ny skattläggning af akademiehemmanen jämte en däraf följande reglering af akademistaten. Men regeringen visade sig länge ohågad för företaget. Först år 1684 utgick till landshöfding Lorentz Creutz d. y. befallning att undersöka, huruvida, såsom det uppgafs, största delen af akademins hemman voro så högt skattlagda, att åboenderne omöjligen förmådde draga och erlägga de stora utlagorna. På samma gång skulle han undersöka, huru hög skatt hemmanen kunde bära, och därefter inkomma till kammarkollegium med en pertinent berättelse „på det därefter må kunna så mycket säkrare fattas en viss förordning, huru med deras utlagor skall förhållas och huruledes akademin skall få sin fulla förnöjelse efter dem tillförordnade stat och gjorde förordning“ [2]).

Hvad Creutz gjorde med anledning häraf, är icke kändt, men med skattläggningsarbetet drog det ut på tiden. Efter särskilda påminnelser i ämnet tröstades konsistorium år 1689 med upplysningen, att landtmätarene fått ordres att taga ihop med akademiehemmanen, sedan de blifvit klara med militiehemmanen. Följande år ut-

[1]) K. resol. 23 april 1649, 12 okt. 1694, 20 maj 1697; kam. kolleg. skrifv. 23 aug. 1672, 14 dec. 1683.

[2]) K. bref t. Creutz 17 okt. 1684.

talades den förhoppning, att landtmätarenes arbete, som redan påbegynt, skulle vara afslutadt före årets utgång, men äfven detta hopp svek. År 1694 resolverade regeringen, att förnyad påminnelse skulle utgå till landshöfdingen om den genom arbetet på militiestatens ordnande fördröjda refningens och skattläggningens värkställande, men upplyste tillika, att den sistnämda åtgärden skulle företagas „på akademins eget äfventyr utan att pretendera af Kong. Maj:t någon refusion för det som genom skattläggningen i deras inkomster kan förminskas, börandes akademin, äfven som i samma mål för akademin i Upsala är resolveradt, i fall någon afskattning blefve, så jämka deras lönings stat, att hvad som därigenom minskas må komma proportionaliter på hvars och ens lön att afdragas“ [1]).

De snart följande svåra missväxtåren medförde nya uppskof. Ännu år 1701 synas afskattningslängder icke ha inkommit från mer än ett härad och åren 1702—1703 uppgifves, att skattläggningen pågick i öfriga delar af länet. Synbarligen afslutades eller afstannade densamma kort därefter, ehuru ännu under periodens sista år hemman funnos, hvilka ansågos tarfva en ny beskattning [2]). Till någon nämnvärd lindring för akademiehemmanen ledde den emellertid icke. Enligt akademins egna räkenskaper hade år 1700 hemmanantalet belöpt sig till 215 hem. om $118^3/_4$ mantal i öfre samt 127 $^1/_2$ hem. om $83^2/_3$ mantal i nedre fögderiet; åren 1705—12 upptogs det enligt kronans jordebok af år 1702, sedan afkortningen observerats och afdragits, till 212 hem. om $103^{11}/_{12}$ mant. i öfre och $126^1/_2$ hem. om $63^1/_2$ mantal i nedre fögderiet. Mantalssiffran hade således visserligen nedsjunkit med c. 35 mantal, men då, efter hvad konsistorium med ledsnad konstaterade, den nya beräkningen tillämpades endast på de ordinarie, men icke på de extraordinarie räntorna och utredningarna [3]),

---

[1]) K. resol. för akad. 12 okt. 1694; Kons. registr. 28 sept. 1685, — okt. 1689 (till Creutz), 16 april 1690.

[2]) Konsist. reg. 13 aug. 1700, 13 jan. 1702, prot. 25 sept. 1701, 18 juni 1712; akad. räkensk. 1705 s. 355.

[3]) K. P. 21 okt. 1710, registr. 19 nov. 1709, 22 maj 1712.

undergick den årliga skatten icke någon nämnvärd förändring. Och äfven om den genomförda skatterevisionen ländt akademins bönder till båtnad under normala tidsförhållanden, måste värkningarna af densamma försvagas eller förintas under de hårda ofredsår, som inledde det adertonde seklet och afslutade det första tidsskedet i akademins historia.

IX.

Akademins upplösning.

Det första årtiondet af 1700-talet blef en tid af långsamt aftynande för akademistaten och akademiehemmanen lika väl som för landet i dess helhet.

När seklet grydde, hade genom de föregående nödårens härjningar $42^1/_2$ hem. om $24^1/_6$ mantal i öfre och 5 hem. om $2^5/_{12}$ mant. i nedre fögderiet råkat i ödesmål; $25^1/_2$ hem. om. $12^5/_6$ mant. i öfre och 6 hem. om $3^5/_{24}$ mant. i nedre fögderiet voro upptagna på skattefrihet; årets afkortning för öde, upptagne och förmedlade akademiehemman steg till 1,584 daler s. m. Från föregående år innestod hos bönderne en rest på 17,326 dal., som vid årets slut stegrats till 18,068 daler. Akademistatens „resterande löningar och fordringar, som ej kunnat utfalla“, beräknades vid årets början till 17,473 och vid des slut till 18,680 dal. s. m. [1]). Under de närmast följande åren synas inkomsterna i någon mån förbättrats, men i främsta rummet berodde det på de afskrifningar, som värkställdes åren 1702 och 1703 (inalles 15,770 dal.), att akademistatens fordringar i 1705 års räkenskaper nedtrykts till 12,183 dal. och de hos bönderne innestående restantierna till 2,022 daler. Sedermera ökades resterna med hvart år som gick. Så belöpte sig år 1710 akademistatens fordran till 17,092,

---

[1]) Akad. räkensk. 1700. Så hade prof. Flachsenius att fordra 842 dal., Wanochius 823, Lund 785, Sveder 898, stipendiaterne 2,232 dal. Afgångne lärares, betjäntes och stipendiaters fordringar upptogos till 7,261 daler s. m.

år 1711 till 18,274, år 1712 till 18,869 och år 1713 till 19,759 daler. De innestående resterna hos bönderne och andra anslogos till resp. 5,969—6,874—7,090 och 7,525 daler s. m. Antalet ödeshemman steg år 1712 till 39 hem. om $16^{11}/_{24}$ mantal i öfra och 6 hem. om $2^{1}/_{4}$ mantal i nedra fögderiet; de på frihet upptagne till resp. 15 hem. om $7^{11}/_{12}$ mantal samt 7 hem. om $3^{1}/_{8}$ mantal. Den mantalsskrifna befolkningen på akademiehemmanen, som år 1704 steg till 1,117 personer (646 i öfra och 471 i nedra fögderiet, hvartill kom 42 pers. på afvelshemmanen), hade år 1712 nedgått till 977 pers. (555 i öfra, 442 i nedra fögderiet, hvarförutom 27 på afvelshemmanen).

Afgången på åboar var således ganska märkbar och den visade sig desto mer kännbar som den hufvudsakligast träffat den arbetsföra manliga befolkningen, hvilken såsom rekryter drifvits ut i kriget. Redan år 1702 förtäljde konsistorium, att å flera hemman endaste manshjälpen utskrifvits, hvarför man anhöll, att de utskrifne måtte ersättas med lösdrifvare eller att lättjefulla och till åren komne studenter, hvilka prässats till krigstjänst, måtte tillåtas att tjäna för akademiebönderne. År 1704 förtäljde konsistorium för kansler, att akademiehemmanen blifvit genom knekteutskrifningar och krigskontributioner „dels ruinerade och alldeles ödelagda, dels så utarmade och oförmögne, att omöjligt är af de ännu bebodde hemmanen kunna utsöka de räntor, som af dem utgå böra“. År 1708 anfördes åter, att vid utskrifningen af fördubblingsknektar å en del hemman endaste manshjälpen uttagits. Fyra år därefter förmälde konsistorium, att vid årets utskrifning i Satakunta ytterligare 28 hemman beröfvats endaste karlen; öfverste Essen, som företagit sig detta oråd, uppmanades af professorerne att medgifva lindring eller rättelse under erinran om att „de störste män i världen alltid sökt och ernått sitt högsta loford medelst välgärningar mot akademier och de studerandes hägnande“. Vid samma tid beklagade sig konsistorium hos landshöfding Palmenberg öfver att de behållne bönderne tvungos att deltaga i soldatutredningen äfven för ödeshemmanen

utan att hafva af dessa någon nytta. Allmogens pålagor blefvo, förmenade konsistorium vidare, desto odrägligare, som kronobetjänte brukade sådan hårdhet, „att de icke allenast med altför sträng exekution på en gång alldeles i grund fördärfva bonden, utan ock ofta däruti med omildt handterande sig så emot honom bete såsom han icke vore Kongl. Maj:ts undersåte, dessmedelst till äfventyrs den gången något litet mera till K. M:ts kassa kan indrifvas, men följande åren alls intet, där dock genom försiktig lindrighet bonden vid makt hållen alla år något erlägga kunde samt akademiske staten medelst löningsmedlens bättre infallande sin kontribution och utskylder till kronan utgöra“ [1]).

Från de på staten upptagna akademiehemmanen utbredde sig eländet till professorernes enskilda boställen eller afvelshemman. Ehuru dessa genom privilegiibrefvet af år 1646 voro skyddade för hvarjehanda extra pålagor och besvär, klagade professorerne bitterligen öfver att privilegierna gång efter annan öfverträddes. Särskildt anfördes besvär öfver att hemmanen betungades med inkvartering af krigsfolk, med skjutsfärder och höleveranser till armén, att endaste manshjälpen togs till soldat och den siste pojken, „den endaste kvarlefva, som till jordtorfvens och posteritetens underhållande oundvikligen betarfvas“, till trosskusk m. m. [2]).

Att under sådana förhållanden lärares och betjäntes bekymmer för den timliga utkomsten skulle ökas med hvar dag som gick var ögonskenligt. Och bekymren blefvo dess mer tyngande, som akademistaten ingalunda gick fri för de allmänna krigsbördor, som trykte andra medborgare. Än fordrades s. k. ståndsdragoners uppsättande, än åter utkräfdes enkla och dubbla kontributioner för lönernas oafkortade belopp eller skatt för eldstäder, för silfver, pe-

[1]) Kons. registr. 8 jan., 26 mars 1702, 17 nov. 1704, 1 aug. 1708, 22 o. 31 maj 1712; prot. 25 okt. 1700, 28 jan. 1702, 30 juni 1708 m. m.

[2]) Kons. reg. 18 juli 1703, 28 mars, 2 juni 1708, 10 febr., 19 nov. 1709; prot. 17 nov. 1709, 3 nov., 1711, 5 febr. 1713 m. m.

ruker, fontanger, vagnar och andra lösören. Därtill kom, att stadsmyndigheterna alt oftare begynt att fordra deltagande i särskilda kommunala besvär, såsom vakt och vård, inkvartering, underhåll af staketet m. m. Kronans tullbetjänte fordrade dubbel tull och accis för boskap, som infördes från akademiehemmanen; landshöfdingen vägrade att erkänna de många försvarskarlar, vaktkarlar och gärningsmän, som skyddades af akademins privilegier o. s. v. [1]). Och till råga på det onda hemsöktes Åbo stad år 1710 af en härjande pest samt år 1711 af en våldsam brand, som förstörde för flere bland akademistaten deras gårdar, bibliotek, husgerådssaker m. m.

Bland den studerande ungdomen framträdde naturligtvis värkningarna af krigstillståndet likaledes i tilltagande fattigdom och däraf följande oförmåga att vistas i akademistaden. Under krigets första år höll sig antalet nyinskrifna studenter ännu vid det normala och studierna bedrefvos med sådan framgång, att prokansler vid årsförhöret i maj 1703 kunde intyga, „att den studerande ungdomen sig uti allehanda lofliga studier och öfningar märkeligen förkofrat, så att man äfven nu, då hvar och en af desse orolige krigstider på desse till fienden närmare belägne orter mer än annorstädes besväres, icke mindre än för detta hafver att hugna sig af denne akademins välstånd till fäderneslandets ansenliga nytta och heder“. Men redan under det följande rektorsåret gick siffran på nyinskrifne ned från 79 till 45, steg sedan något, men föll åter år 1710 till 23 och utgjorde under de två sista åren 39 och 52. Om antalet närvarande studenter föreligga inga upplysningar före år 1711, då årsexamina måste inställas af brist på examinander och en del professorer fått åtnöja sig med ett par åhörare. Följande år blef förhållandet

[1]) K. P. 14 aug. 1700, 8 jan., 27 maj, 4 dec. 1701, 16 maj 1702, 30 maj, 1 juli 1704, 3 maj 1705, 5 juni, 8 juli 1707, 13 maj 1708, 3 dec. 1710, 27 juni 1712, 20 jan., 27 april 1713; registr. 30 jan., 15 maj, 8 juni 1701, 9 maj 1703, 1 juli, 17 nov. 1704, 17 april, 1705, 5 juni 1706, 4 mars 1708, 2 maj 1711, 12 april 1712 m. m.

något bättre och examen anniversarium anstäldes åter i vanlig ordning [1]).

Till minskningen i studenternes antal bidrogo emellertid icke blott de ekonomiska förhållandena, utan jämväl de prässningar till militärtjänst, som gång efter annan försöktes af landshöfdingen och utskrifningskommissarierne. Väl voro, såsom vi redan känna, studenterne på grund af de akademiska privilegierna förskonade för hvarje slag af krigstjänst, och detta privilegium var väl för mången yngling det starkaste band, som fästade honom vid universitetet. Men det ständigt växande behofvet af krigsmanskap förmådde kronans befallningshafvande att bland akademins ungdom söka fyllnad i luckorna — först med lämpor, men senare med maktmedel. I slutet af år 1700 voro samtliga landskap uppkallade inför konsistorium för att åhöra landshöfdingens upprop till studenterne att såsom officerare vid fördubblingsmanskapet „försöka sin fortun i krigsståndet“, och liknande lockmedel tillgrepos äfven senare. Men då resultatet visade sig ytterst magert, ålades konsistorium att utpeka och till regementena utleverera öfverliggare och andra, hvilka icke gåfvo förhoppning om fortkomst på den lärda banan. Tillsägelsen blef ock flere gånger efterkommen, såsom år 1710, då konsistorium kunde förete en lista på 20 studenter, hvilka ansågos „genom sina studier icke kunna mycket uträtta“, samt dessutom gaf anvisning på ett antal studenter, hvilka utan vederbörligt tillstånd lämnat akademin. Med den öfriga ungdomen, som förskonades från aktiv krigstjänst, beslöt konsistorium särskilda gånger att föranstalta militära öfningar, såsom år 1702, då akademiefäktmästaren förordnades till instruktör, och 1704, då professor Tammelin åtog sig att informera ungdomen och akademibetjänte i krigsexercitier. Men när landshöfdingen år 1710 ifrågasatte en allmän beväpning och studenternes utsändande mot fienden, satte sig konsistorium energiskt emot en sådan åtgärd, som

[1]) Kons. reg. 9 maj 1703, 11 okt. 1711, prot. 27 april 1711, 10 maj 1712; Lagus, Matrikel s. VII.

ansågs medföra hela den akademiska statens ödeläggelse och beröfva församlingarna, isynnerhet de finskspråkiga, möjligheten att i framtiden förses med själasörjare. Det blef denna gång intet af hotelsen, enär ryssarne mot förmodan afslutade sitt angrepp vid Viborg, men då två år senare underrättelser åter spreddos om ovännens tillärnade infall, ålades de studenter, som ännu funnos kvar i staden, genom regeringens och kanslers påbud samt i trots af konsistorii protester på hösten 1712 att deltaga i den allmänna enroulleringen samt att genom försvaret af Åbo stad och „dess avenu i skärgården“ föregå andra med godt exempel[1]).

Historien förmäler icke, huru många af de studenter, som mottogo detta påbud, uppfylde regeringens förväntningar om exempel gifvande mannamod vid hembygdens försvar. Men visst är, att när efter månader af ovisshet och oro den fruktade fienden i slutet af augusti 1713 intågade genom Nylandstull, fann den staden oförsvarad och till största delen utrymd. Till borgerskapet, som sökt sin räddning i flykten, hade på få undantag när hela akademistaten anslutit sig — professorer, betjänte och studenter. Den 22 maj hade beslut fattats om bibliotekets förflyttning till säkrare ort och den 10 juni hade det sista konsistorii sammanträdet, för hvilket protokoll bevarats, afslutats med uppläsandet af regeringens tillstånd för professorer utan annex att lämna orten. Flykten skedde i största hast och under så stor brist på fartyg, att af egendomen blott en ringa del kunde räddas. I början af följande år utanordnade regeringen en penningehjälp åt ett antal professorer, hvilka flyktat till Stockholm och där hunnit uttömma sina sista tillgångar. Vid samma tid ålades konsistorium i Upsala att med stipendier ihågkomma utarmade finska studenter, „på det desse få, af hvilka landet framdeles någon tjänst förväntar, af ar-

[1]) K. P. 27—30 nov. 1700, 25 jan. 1701, 4 juni, 23 okt. 1702, 9 maj 1703, 17 sept. 1704; registr. 26 mars 1702, 1 aug. 1707, 12 april, 15 juni 1710, 11 okt. 1711; kanslersbref 9 sept. 1712 m. m.

mod ej måge komma att öfvergifva sina väl begynta studier“ [1]).

Per Brahes skapelse var sålunda upplöst. Elden på bildningens härdar var utsläkt, vetenskapens kämpar voro skingrade i landsflykt. I långa år af kvalfull väntan låg Finland under mörkrets välde.

Carl v. Bonsdorff.

[1]) Reger. t. statskontoret samt consist. eccl. o. acad. i Upsala den 6 mars 1714. Det senare brefvet tillkom på initiativ af biskop Gezelius, som bl. a. framhållit, hurusom under föregående tider „svenske studerande vid Åbo akademi ej allenast af de flesta stipendier, utan ock bästa conditioner hade sig att hugna“.

Rättelser och tillägg.

Sida 120 r. 31 står 1658, läs 1657.

S. 158 r. 18. Konsistorii protokoll november 1700 omnämna förutom de finska nationerna natio smolandica och natio ostrogothica äfvensom vermelandi och angermanni, hvilka icke synas ha haft egna inspektorer.

S. 178 r. 22—24. Enligt 1626 års konstit. förrättades promotionerna af dekanus, men enl. konst. 1655 och 1661 skulle uppdraget ambulera mellan fakultetens ledamöter. Vid de få promotioner, som förekommo inom teologiska och juridiska fakulteterna, fungerade biskopen såsom promotor, då ingen ledamot innehade doktorsgrad.

En föregångare till den fransk-klassiska riktningen i Sveriges litteratur.

Det Svenska Litteratursällskapet i Finland har i den XLIII delen af sina Skrifter offentliggjort „En samling öfversättningar och bearbetningar från romerske och franske författare“, på ett mönstergillt sätt utgifven genom T. S. Dillner. Hvem öfversättaren varit, därom har man sväfvat i ovisshet; men utgifvaren framdrager många skäl för att han varit identisk med Joachim von Düben, Spegels svärson, bekant i literaturen särskildt såsom öfversättare af Boileaus satiriska dikter. I alla händelser förtjänar samlingen, som innehåller öfversättningar från Boileau och Lafontaine samt af Corneilles Pompée, beaktande, enär den tillkommit till större delen under 1700-talets andra decennium och således, jämte Werwings och Triewalds dikter samt några spridda dramatiska öfversättningar och försök, är ett af de första tecknen på den fransk-*klassiska* diktningens inflytande hos oss — de *pretiöse* franska skalderna hade af åtskilliga svenska författare imiterats redan under 1600-talets senare del.

I en 1888 utgifven afhandling om „Det Carolinska tidehvarfvets komiska diktning“ har jag uppehållit mig vid de första svenska försöken i fransk-klassisk stil och då (s. 223) omförmält en anonym författare, som af en senare utgifvare kallats *Anaximander*, den där omkring 1712 gjort några öfversättningar från Boileau och Lafon-

taine. Går man till min källa, „Små-Saker til Nöje och Tidsfördrif“, utgifven 1756—57 såsom det anses af Bengt Bergius, så återfinner man där i delarna IV, V, VII och VIII rätt många af just de öfversättningar, hvilka nu i Litteratursällskapets ofvannämnda publikation sägas vara utgifna för första gången.

I Små-Saker d. IV s. 81 f. yttrar utgifvaren följande: „Jag wil nu börja at meddela Läsaren werser ur en Bok, som jag nyligen blifwit ägare af, och som säkert ännu icke någorstäds blifwit tryckt. Jag finner där, at Auctoren har lefwat och äfwen skrifwit en del deraf år 1712. Men dess namn har jag ingenstäds kunnat igenfinna. Jag wil härefter, för at nämna honom med något namn, kalla honom *Anaximander*“. Sedan meddelas den öfversättning af Horatii Carmin. lib. II ode 3, som i Litteratursällskapets utgifning aftryckts s. 7 f., jämte verserna „I Silfwerbäckar klara“ etc., hvilka, utan motsvarighet hos Horatius, äro enligt den senaste utgifvaren tillskrifna „af annan hand än handskriften i öfrigt“. Öfversättningen från Horatii Epodon lib. ode 2 intages i Små-Saker d. V s. 47 ff., och därefter följer bearbetningen efter Ovidii Amorum lib. 1 eleg. 2, hvilken inleder Dillners utgifning. Epigrammen efter Martialis återfinnas alla, utom de två första, i Små-Saker (d. IV s. 84 ff. och V s. 55 ff.); hänvisningarna till originalen äro desamma, de två sista epigrammen sakna öfverskrifter liksom i den nu i Finland befintliga handskriften. Den där vid epigr. XII: 10 förekommande anmärkningen om Hans Casten, som höll bod under det sedan rifna hvalfvet på Köpmansgatan, är också aftryckt i Små-Saker.

Hvad beträffar öfversättningarna från franska skalder, så meddelas i Små-Saker blott en från Boileau samt tre från Lafontaine. Den förstnämnda införes i d. VII s. 63 ff. Den S..., som i handskriften anföres bredvid Ölken på tal om usle läkare, angifves i Små-Saker vara „Som“, hvarvid tydligen menas Constantin Soem d. ä., stadsfältskär i Stockholm, hvilken lefde ända till 1727 och hade en liknämnd son, som blef stadsfysikus. Fablerna

efter Lafontaine äro följande: Bonden, Geten, Fåret och Suggan (d. IV s. 36 f.), Lejonet, Wargen och Räfwen (d. VIII s. 79 ff.) samt Lejonets krigsrustning (ibid. s. 81 f.).

Jämför man texterna i Små-Saker och i den senaste utgifningen, så finner man, att de förra i allmänhet helt obetydligt afvika från de senare. Utgifvaren af Små-Saker har tydligen förändrat staf- och delvis uttryckssätt endast nödtorftligen efter sin tids smak. (En namnförändring må ock anmärkas, nämligen i öfversättningen från Ovidius „Gyldenklou" till Délius.) Äfven där undantagsvis större afvikelser förekomma, såsom i ett par rader i den första fabeln af Lafontaine samt i Horatii Epod. lib. ode 2, bero dessa synbarligen på att Bergius velat göra texten i sin förströelseskrift så njutbar som möjligt för publiken.

Det är väl därför sannolikt, att utgifvaren af Små-Saker icke blott haft tillgång till samma öfversättningar som de nu af Litteratursällskapet utgifna, utan ägt just den handskrift, som sedan hamnat i Finland. I annat fall har han haft en synnerligen trogen afskrift däraf.

Huru har nu handskriften kommit till Finland? Här kunna vi icke besvara denna fråga; men måhända skall genom detta meddelande någon tråd finnas för vidare efterforskningar. Bankokommissarien Bengt Bergius afled 1784 och ärfdes af sin broder assessoren Peter J. Bergius, som vid sin död 1790 testamenterat hela sin kvarlåtenskap till Vetenskapsakademien. I dess bibliotek och handskriftsamling hafva efterforskningar gjorts, men någon handskrift af ifrågavarande slag har icke funnits. Det är väl en möjlighet, att Bengt Bergius före sin död gifvit bort manuskriptet till någon, som sedan fört det till Finland. Bergius hade vid några publikationer hjälp af Jöns Lind, en tid präst i Stockholm, sedan kyrkoherde i Skåne; men denne torde icke spelat någon roll vid handskriftens öfverföring till Finland.

Huru åter Bergius bekommit den, är väl numera omöjligt att utreda. Märkligt är emellertid, att han, som ju var mycket väl förtrogen med den svenska litteraturen,

icke kunnat få kunskap om författaren (eller öfversättaren) af dikterna i handskriften.

Den senaste utgifvaren har framställt många och starka skäl för att författaren varit *Joachim von Düben*. Han omnämner den anteckning, som finnes i handskriften om riksrådet [Josias] Cederhielm såsom författare, men hänför denna anteckning till vårt århundrade; tydligt är också, att den gjorts efter det manuskriptet kom ur Bergii händer. Cederhielm skulle emellertid varit den C..., till hvilken några dikter äro riktade. Man skulle annars kunna gissa på Josias' broder Germund Cederhielm, en rätt begåfvad poet (jfr Det Carolinska tidehvarfvets komiska diktning s. 162 ff.): Denne var landshöfding, sedan hofrättspresident och vistades visserligen icke, likt brodern, såsom fånge i Ryssland; men det är ju icke fullt säkert, att handskriften tillkommit där; tvärtom synes det vara påfallande, att, då öfversättaren för öfrigt tillåtit sig flera lokala hänsyftningar, ringa eller intet i handskriften finnes, som upplyser om de egendomliga förhållanden, hvarunder de svenska fångarne i Ryssland lefde.

Egendomligt är, att Samuel Triewald år 1726 dedicerat ett poem till sin „goda vän sekreteraren C...“. Någon Cederhielm lär detta dock icke varit; hvarken Germund eller Josias Cederhielm, hvars politiska åsikter annars ifrigt delades af Triewald, kunde 1726 kallas sekreterare. Och Triewald hade en helt annan poetisk stil — vida ledigare och friare — än handskriftens författare; lättast kan man se olikheter, om man jämför bådas bearbetningar af Boileaus V satir. (En tredje samtida öfversättning af denna satir omnämnes i Det Carolinska tidehvarfvets komiska diktning s. 225 not 1.)

Man får väl därför tills vidare fasthålla vid v. Dübens författarskap. Det är likväl icke alldeles omöjligt — en möjlighet, som den senaste utgifvaren också upptagit till skärskådande — att v. Düben, för sin utgifning af Boileaus samtliga poem på svenska, mer eller mindre begagnat sig af en annans öfversättning: han har därmed icke behöft begå någon „litterär stöld“, enär man den tiden icke

var så noga om den literära eganderätten och v. Düben dessutom utgaf öfversättningen af Boileaus „Skaldeskrifter“ utan att därå utsätta hvilken som verkställt den.

Lund i december 1899.

E. Wrangel.

Tillägg och rättelser till uppsatsen „Anteckningar om och ur handskrifterna till Runebergs lyriska dikter".

Sedan denna uppsats var trykt, har d:r *Hj. Appelqvist* haft vänligheten meddela mig sin kollation af varianterna till de lyriska dikterna, hvarigenom jag blir i tillfälle att här förfullständiga mina meddelanden. Jag rättar samtidigt några tryckfel och förbiseenden.

S. 50 r. 8 nedifr. står: „Den tillfrisknade" läs: „Den tillfrisknande".

S. 51 v. 52 B läs: Och *afvunden* etc. Den följande versen är utstruken i B.

S. 52 r. 3 uppifr. står: *Uppväcktes* läs: *Upp väcktes.*

S. 53 v. 179 står: *kvals* läs: *qvals.*

S. 53 v. 200 står: *afundsfria* läs: *afvundsfria.*

S. 53 v. 218 har var. Så *ren* [hög] som mellan paradisets fruktträn.

S. 53 v. 232 har var. Skall jag af dagens ljus *och* [af] nattens stjernblick skys.

S. 59 r. 10 nedifr. Versen *Dottren sade* etc. ingår i första uppl., men har, sannolikt genom tryckfel, bortfallit i andra uppl. och ingår till följd däraf ej häller i de senare editionerna.

S. 60 r. 9 uppifr. Var. i S finnes äfven i B.

S. 62 r. 3 Var. „tystna" är den Nyblomska upplagans version; I ed. har som BS tyna.

S. 62 r. 16 Tryckets version står i ms tecknad öfver den tidigare.

S. 62 ***Svartsjukans nätter. Andra natten.*** Efter v. Och drack dess tårbestänkta kinders dagg (I ed. s. 148) stå följ. 2 vv.

Och bette mina kyssars yra hjordar
I hennes blomsterläppars paradis,

S. 63 ***Öfver ett sofvande barn:*** 1, 3 Din bädd — af *mammas hand* [modershand] bereddes den,
S. 64 r. 3 nedifr. står: *Kring ditt fosterland,* läs: *Kring din fosterstad,*

Det hade kunnat nämnas att efter den 9:de strofen af „Till Franzén“ i ms stått två strofer, som sedermera till största delen blifvit med knif utskrapade. Af den ena kan man dock urskilja följande:

Åbo föll — din . . . är förkolnad.
Komm dock till dess graf,
Tröstas skall du . . . vålnad
Lugnas derutaf.

Det partiella ms till samma dikt, som står på baksidan áf ms till „Svanen“ (jfr s. 68) — och som sannolikt, i motsats till hvad jag framhållit, är att betrakta som en senare bearbetning af det tidigare nämda ms — innehåller en variant:

Som när fordom *säll du gick* [du gick säll] på stranden,

S. 66 r. 3 nedifr. Sökande *sin son* [sitt barn] etc.
S. 67 ***Begrafningen:*** 2, 2—4 *Sorgligt* [Fredligt] rundades ånyo kullen,
Och ett enkelt kors *deröfver lades* [blef ställdt af sorgen]
Innan afsked sades [På den trygga borgen].
3, 1 Nu när *sorgens* [lifvets] sista gärd var slutad
S. 67 ***Flyttfoglarne:*** 2, 5 Och *vaggade* [vaggande] grenar
S. 67 r. 5 nedifr. står: stormarna läs: stormarne
S. 67 ***Vallgossen:*** 14, 1 Dig gröna *dal* [äng] jag söker
S. 71 ***Barndoms minne:*** 5, 3 De bleka bladen söka *dock* [blott] en graf.
9,4 Blif du min *hulda* [trogna] följeslagarinna.
S. 75 r. 11 nedifr. står: *klockans sköna* läs: **klockans sköna*

S. 75 ***Grumla icke flickans själ:*** 6: Flickan *såg mot fågeln* [slog sitt öga] opp

S. 76 r. 4 uppifr. står: *skogars* läs: **skogars*

S. 76 ***Den förrådda kärleken:*** 1, 2—4 Såg ingen, o flicka, *på* [uppå]
Blott stjernor stodo [Der stodo stjernor] på himlen
Och vi trodde [Vi trodde] stjernorna då.

S. 76 ***Sjömansflickan:*** 5, 3 Med en *tårfylld* [tårfull] duk i handen.

S. 77 ***Helsningen:*** 1, 1—2 Fästet klarnar opp, den *mörka* [dunkla] skuren
Lemnar rum *åt* [för] aftonsolens sken

S. 77 ***Den sjuttonåriga:*** var. 4, 5 bör heta.... *fyllas* [skingras],
5, 5 *Och* [Men] dock hur tungt etc.

S. 77 Fågeln: I det ms, därur var. 1 är ant., finnas ännu följ. var.

3 *Strax jag in till honom* [In till henne strax jag] flöge.
4 Mig i bur *han* [hon] skulle sätta,
7 Men jag ville säga *honom* [henne]:
8 *Gosse* [Flicka] bort med frö och vatten,
9 Vet din lilla *sköna* [muntra] fogel
10 Dricker endast *ömhetstårar* [ömma tårar],

S. 79 Hennes budskap: tid. utk. 12 *Från* [Ur] den gamles *skatter* [armar]

S. 80 Vill du byta öde: 10 står: *sommar* läs: *sommars.* Efter denna vers stå följande, sedermera utstrukna verser:

Delar du mitt öde
Plågas du [skrifvet öfver *Varar din*] *beständigt.*

W. S.

Geheimerådet Anders Henrik Falck
(1772—1851)

FÖRHANDLINGAR

OCH

UPPSATSER.

14.

1900.

HELSINGFORS,

TIDNINGS- & TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI,

1901.

INNEHÅLL.

Förhandlingar:

Uppsatser:

Sällskapets stipendiater E. Finne och F. Sundman hade insändt sina under senaste sommar upptecknade folkloristiska samlingar med biläggande af följande reseberättelser:

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Har härmed äran att inlämna frukterna af mitt arbete såsom Svenska Literatursällskapets stipendiat. Riktigt belåten är jag icke med halten af de tre volymer folkloristiska anteckningar jag lyckats åstadkomma och befarar att Sällskapet icke häller är det. Säkert är dock, att jag åtminstone ärligt bjudit till att samla, så mycket skötandet af mina åligganden som folkskollärare, poststationsföreståndare och organist uti Purmo lämnat mig tid öfrig därtill. Hvad uppteknandet på Pedersö- och Purmodialekt beträffar, så har detta varit ett ganska svårt arbete, beroende delvis på min ovana och delvis på oregelbundenheterna vid uttalet. Detta gäller isynnerhet ä-ljudet och j-ljudet. Ä-ljudet i samma ord uttalas olika af särskilda individer. Exempelvis verbet äta utsäges antingen jeta^{h}, ita^{h} eller äta^{h}. J-ljudet uttalas stundom som dj (t. ex. djift = gift).

Vid antecknandet af traditionerna har jag låtit flere personer berätta om samma sak, d. v. s. samma tradition, hvarefter jag gjort ett „uppkok" på hvad som sålunda serverats. Genom ett dylikt tillvägagående tror jag mig ha vunnit den fördelen, att detaljerna tydligare framstå än annars hade varit fallet. För öfrigt har jag så samvetsgrant som möjligt försökt återgifva alt, hvad för mig berättats, utan att hvarken tillskarfva eller fråntaga.

En del af lokaltraditionerna har jag publicerat i Jakobstads Tidning. Uppsatsen „Pedersö kyrka", vid hvars nedskrifvande jag sammanfört fakta ifrån H. H. Aspegrens beskrifning öfver Pedersö socken samt å orten upptecknade traditioner, var ursprungligen afsedd för Jakobstads Tidning, men emedan ganska mycket, som Sällskapet ej förut torde ha varit i tillfälle att tillvarataga, uti uppsatsen förefinnes, har densamma bland närslutna anteckningar in extenso återgifvits.

Mycket folkloristiskt material torde ännu i dessa trakter återstå att anteckna.

Dansmelodier, visor, lekar, bomärken m. m. har jag för denna gång ej ansett mig medhinna. Hoppas att framdeles, då jag uppnått större fullkomlighet — ty därtill sträfvar jag oaflåtligen — kunna lämna Sällskapet värdefullare samlingar.

Purmo den 31 december 1899.

Erik Finne.

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Jag får härmedels vördsammast framlägga åtföljande samling, utgörande resultatet af mitt arbete såsom Sällskapets stipendiat i Raseborgs härad sistförflutna sommar.

Lördagen den 3 juni afreste jag till mitt arbetsfält. Påföljande dag anlände jag till Tenala, där jag tog min bostad i kyrkbyn. Den 6 begynte arbetet. Detta bedref jag sålunda, att jag begagnade mig af hvarje tillfälle att träda i samspråk med allmogen, försökte vinna dess förtroende samt förståelse för min uppgift, äfvensom ledde den på spåren genom att läsa för den det, som jag hade erhållit förut. Jag antecknade namnen på sådana personer, hvilka voro kända för godt minne och pratsamhet, samt besökte dem sedan. På min bicykel genomströfvade jag Tenala i alla riktningar: få äro de körvägar, längs hvilka jag icke färdats. I Bromarf vistades jag från den 17 juni till den 22 i samma månad, träget sysselsatt med mitt arbete. Sistnämda datum ankom jag till Hangö, där jag firade midsommarn. Mellan den 25 och 28 vistades jag i Ekenäs skärgård. Därpå företog jag en efterskörd i Tenala intill den 3 juli, då jag afreste till Pojo, där jag tog mitt andra högkvarter. Den 15 juli reste jag till Karislojo, där jag besökte Lönnhammar, Prästgården, Kärkelä och Paikkari. Bytet blef ytterst ringa: endast i Lönnhammar erhöll jag några vaggvisor och lekar. Detta beror därpå, att befolkningens stora flertal utgöres af finnar, medan svenskarna för det mesta hafva inflyttat från grannsocknarna. Den 19—31 juli värkade jag i Karis. Sistnämda datum företog jag en utflykt till Ingå och återvände den 6 augusti. Tisdagen den 8 augusti afreste jag från häradet.

Af mitt arbete erhöll jag det intrycket, att det är hög tid att samla detta material, om det icke redan är något för sent. Huru mycket har icke fallit i glömska under de senaste decennierna? Intresset för alt gammalt har svalnat betänkligt, beroende dels på bildningens framträngande, dels på ökadt arbete vid jordbruket. De unga lära sig icke mera något sådant, och de gamla lämnas ofta i sticket af minnet. Glädjande var dock att se den beredvillighet, hvarmed de stodo till min tjänst, samt det vänliga bemötande, som, på ytterst få undantag när, öfveralt kom mig till del.

Grupp A „Historiska sägner och lokaltraditioner“ förefaller nog obetydlig och värdelös, men intresset för historiska tilldragelser synes vara svagt i dessa trakter. I grupp B. har jag icke ansett det vara af något intresse att nämna sagesmannen för hvarje uppgift, då sederna och föreställningarna

öfverhufvud taget öfverensstämma i alla häradets socknar. Detsamma gäller också ordspråken och gåtorna, hvilka här följa i den ordning jag upptecknade dem. Om de förra kan väl anmärkas, att de till största delen bestå af mer eller mindre humoristiska och fattliga yttranden af en mängd personer, men med den kännedom jag har om nylänningens benägenhet att upptaga allehanda yttranden i sitt ordspråksförråd, har jag icke tvekat att framlägga dem som sådana, isynnerhet som jag för hvarje ordspråk erhöll försäkran, att det användes som sådant. Jullekarna äro troligen till största delen kända förut. Orsaken hvarför skörden af bomärken utfallit så illa, tillskrifver jag företrädesvis den politiska ställningen i landet. Allmogen misstror hvarje försök att erhålla namnteckningar eller bomärken, ty fruktan för adresser m. m. spökar ständigt i hjärnorna. Det inträffade ofta, att förtroendet och frispråkigheten togo slut, då jag framstälde min begäran om bomärken. För att icke tillintetgöra hela min framgång på trakten, hade jag för vana att icke begära bomärke, om jag icke förut hade erhållit något annat af samma person. För öfrigt äga bomärkena i häradet öfverhufvudtaget mindre intresse, ity att den vanligaste formen är rätt och slätt ett kors eller någon variation däraf. — Jag har dessutom bilagt en samling af visor, ramsor och uttryck samt ett par sagor af lokalt eller historiskt intresse. Hvad beteckningssättet beträffar, gör det inga anspråk på pålitlighet, ity att ord från högsvenskan ofta blandas i allmogens tal. Att mycket i samlingen är värdelöst, erkänner jag, men regeln: „Anteckna hällre för mycket än för litet“ har förmått mig att nedskrifva alt. Samlingen omfattar, utom historiska sägner och skrock, 807 ordspråk, 146 gåtor, 15 bomärken, 57 lekar, 63 visor, 6 sagor m. m.

Till sist ber jag att få uttala min djupt kända tacksamhet till Sällskapet för det mig visade förtroendet, som jag hoppas, att jag visat mig värdig.

Helsingfors den 17 januari 1900.

Med högaktning
Filip Sundman.

Samlingarna hänskötos till granskning åt rektor E. Lagus.

Till medlemmar af Sällskapets komité för de folkloristiska, etnografiska och lingvistiska insamlingarnas anordnande utsågos för innevarande år professor A. O. Freudenthal, rektor E. Lagus, lektor H. Bergroth, docenten H. Vendell och frih. R. von Willebrand.

På Bestyrelsens anhållan om tillstånd att få prägla en medalj till minne af femtionde årsdagen af Fänrik Ståls sägners utkommande hade afgifvits följande resolution:

Hans Kejserliga Majestät har låtit denna underdåniga ansökning Sig föredragas och därvid täckts i Nåder anbefalla att densamma skall lämnas utan afseende. Helsingfors, af Ekonomie Departementet i Kejserliga Senaten för Finland, den 13 December 1899.

På befallning:

J. N. Bärnlund.

Enär beslutet om medaljens präglande tillkommit på ett af Sällskapet i sin helhet hållet möte den 12 december 1898, beslöts att delgifva Sällskapet denna resolution på instundande årsmöte, för den händelse Sällskapet ansåge några vidare åtgärder vara påkallade i anledning af denna utgång på Bestyrelsens anhållan.

Professor K. G. Leinberg hade till publikation inlämnat afskrifter af dedikationer och poetiska lyckönskningar på svenska språket, ingående i af finnar vid Upsala universitet ventilerade disputationer, äfvensom en förteckning öfver finska studerande vid Upsala universitet under åren 1641—1830.

Beträffande det förra arbetet vidhöll Bestyrelsen sitt på senaste majmöte fattade beslut att icke mottaga detsamma till publikation. Det senare arbetet öfverlämnades till granskning åt herrar R. Hausen och A. Hultin.

Af Ordföranden väktes förslag om att Sällskapet, som tidigare utgifvit H. G. Porthans bref till M. Calonius, nu skulle skrida till offentliggörande af Calonii bref till Porthan, hvilka hade funnits vid öppnandet af den Porthanska manuskriptkistan å Universitetet den 4 sistlidne januari.

Förslaget godkändes och beslöts att genom Ordföranden till utgifvaren af de Porthanska brefven, statsrådet W. Lagus, rikta en förfrågan, huruvida han vore villig att åtaga sig utgifvandet äfven af Calonii bref till Porthan.

Skolföreståndarinnan fröken Gerda Frietsch i Åbo hade till Sällskapet förärat handlingar rörande Pehr Adrian Gadd

och hans ättlingar. Arkivarien meddelade att fröken Reinholm i Borgå till Sällskapet förärat aflidne pastor H. A. Reinholms manuskriptsamling.

Ordföranden delgaf Bestyrelsen följande af statsrådet C. G. Estlander väkta förslag om förändrade bestämningar rörande Sällskapets prisbelöningar:

Med hänsyn därtill att flere prisbelöningar numera utdelas, förefinnes icke för Svenska Literatursällskapet samma anledning som tillförene att utge årliga pris. Erfarenheten från de femton tilländagångna åren torde ock hafva ådagalagt, att alla de tre områden, det historiska, det språkvetenskapliga och skönliterära, hvilka i alternerande följd ifrågakommit vid prisens bortgifvande, icke i samma mån påkallat sådan uppmuntran. Dessutom synas förhållandena mana Sällskapet att i möjligaste mån öka fonderna, för att icke dess hufvudsakliga verksamhet, att samla och bearbeta urkunderna till vår bildningshistoria, må i någon händelse lida afbräck. På grund häraf föreslås att det beslut, som fattades vid årsmötet 1886, måtte ersättas med följande beslut:

För att uppmuntra till literär värksamhet anslås af räntemedlen i stiftarenes fond ett pris af 2,000 mark att utdelas hvart annat år, hvarvid iakttages att prisen tilldelas inhemska författare, som på svenska språket utgifvit förtjänstfulla skönliterära arbeten, forskningsarbeten i Finlands literatur och historia eller forskningsarbeten rörande svenska språket samt att afseende främst fästes vid arbeten utkomna under åren efter senaste prisutdelning.

Förslaget understöddes af herrar R. Hausen, F. Elfving, S. Kullhem, E. Lagerblad samt af ordföranden och sekreteraren. För bibehållande af de nuvarande bestämningarna uttalade sig professor Freudenthal, understödd af doktor P. Nordmann. Då emellertid olika meningar hade uttalats äfven beträffande förslagets detaljer, beslöts att uppskjuta afgörandet till ett extra sammanträde, som skulle äga rum före årsmötet.

Amanuensen Georg Schauman anmälde till offentliggörande i Sällskapets skrifter ett af honom författadt arbete „Biografiska undersökningar om Anders Chydenius“, hvilket arbete beräknades blifva omkring 250 sidor i tryck. Åt förf. uppdrogs att till nästa sammanträde lämna en resumé öfver arbetets innehåll.

Statsarkivarien Hausen föreslog att Sällskapet, sedan genom dess försorg de ofrälse ståndens protokoll vid Borgå landtdag år 1809 utkommit från trycket, nu skulle skrida till utgifvande af en ny edition af Ridderskapets och adelns protokoll vid nämda landtdag. Därtill vore så mycket större anledning som den tidigare af frih. De la Chapelle utgifna upplagan var utgången ur bokhandeln och dessutom ej torde vara fullt korrekt.

Innan beslut fattades i frågan, uppdrogs åt arkivarien att förfråga sig hos bankfullmäktige, huruvida Sällskapet kunde påräkna bidrag till tryckningskostnaderna för adelns protokoll, liksom tidigare för de ofrälse ståndens protokoll.

Till ombudsman i Jakobstad antogs tullförvaltar F. V. Englund, som förklarat sig villig att mottaga uppdraget.

Sekreteraren meddelade att den af professor Ewert Wrangel i Lund utlofvade uppsatsen numera hade anländt. Dess titel var: „En föregångare till den fransk-klassiska riktningen i Sverges literatur“. Beslöts att offentliggöra uppsatsen i det under utgifning varande häftet af „Förhandlingar och Uppsatser“.

Anmäldes att medicine doktorn Johannes Hoving inträdt som stiftande medlem af Sällskapet.

Till det blifvande Runebergs-biblioteket förärades af sekreteraren en i „Vossische Zeitung“ i Berlin nyligen offentliggjord uppsats „Finnlands Nationaldichtung“ af professor Rudolf Eucken i Jena.

Föredrogs följande af den på senaste möte nedsatta prisnämden afgifna utlåtande och förslag om bortgifvande såväl af Längmanska priset som af Sällskapets eget pris:

Till Bestyrelsen för Svenska Literatursällskapet i Finland.

Undertecknade som på mötet den 21 sistlidne december utsågos att till Bestyrelsen inkomma med förslag om bortgifvande af såväl det af Ständerna vid 1897 års landtdag ur Längmanska fonden anslagna pris af 2,000 mark för literära arbeten, utkomna efter år 1896, hvilket pris enligt Bestyrelsens beslut af den 16 februari 1899 skulle utdelas vid årsmötet den 5 februari år 1900, som det af Sällskapet årligen ut-

gifna pris af 2,000 mark, hvilket enligt den faststälda ordningsföljden denna gång borde tilldömas någon författare af skönliterära arbeten, utgifna under åren 1897, 1898 och 1899, få i sådant afseende afgifva följande utlåtande:

Beträffande det i Längmanska testamentsurkunden använda uttrycket „literära arbeten“ har komiten omfattat samma mening, som uttalades af prisnämden år 1897, då det Längmanska priset senast utgafs genom Sällskapets bemedling. Därmed borde afses, utom rent skönliterära värk, sådana forsknings- och andra arbeten, i hvilka ett estetiskt moment ingår. Det är det område som på literaturens stora fält ligger det skönliterära närmast och därmed har gemensamt förmågan att tilltala en större allmänhet, vare sig framställningen är hämtad från kulturens eller literaturens områden eller egnad att lefvandegöra någon framstående historisk eller literär personlighet.

I anslutning härtill har komitén vid uppgörande af förslag till det Längmanska prisets bortgifvande tagit under ompröfning såväl efter år 1896 utkomna skönliterära arbeten som ett antal på historieforskningens, lärdoms- och literaturhistoriens områden utgifna värk, som kunna betraktas som „literära“. Komitén har härvid haft till ledning tvänne af undertecknad (Hultin) uppgjorda förteckningar öfver svensk skönliteratur utkommen under åren 1897—1899 och öfver „literära“ arbeten utgifna under samma tid, hvilka förteckningar här bifogas.

Bland samtliga dessa arbeten har komitén velat ställa i främsta rummet för erhållande af Ständernas pris professor J. E. Strömborgs *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg,* hvars fjärde dels andra och tredje häfte (511 sid.) utkommit under åren 1897 och 1898, behandlande Runebergs lif och värksamhet i Borgå. Den samvetsgranna tecknaren af vår största skalds lefnad har i dessa häften redan lämnat middagshöjden af Runebergs värksamhet bakom sig, och om lefnadsteckningen ännu ej är afslutad, har den i hvarje fall hunnit så långt, att den gifver en den tillförlitligaste och trognaste framställning af den viktigaste epoken af den stora skaldens utvecklingshistoria. Den stora värme och kärlek för ämnet, som minnestecknaren röjer i sin bok, äro den ledstjärna, som ledt honom till förståelse af skaldens ande och hans värk, och dessa egenskaper äro en borgen för att han äfven skall lyckas lika väl vid behandlingen af det återstående sista skedet af skaldens lif. Man har visserligen velat hafva anmärkt en alt större måhända öfverflödig detaljrikedom i de senaste häftena af biografin, men då minnesteckningen gäller vår största diktare, ville man icke räkna förf. till last, ifall han följt regeln: hällre för mycket än för litet.

Sällan har någon gått till sitt värk med större samvetsgrannhet än professor Strömborg. Hans framställning vittnar altigenom om den varmaste och vackraste pietet för skaldens minne. Redan under Runebergs lifstid var förf. genom sin personliga bekantskap med skalden i tillfälle att förbereda sig på sin uppgift, och det är denna nära bekantskap man har att tacka för den mängd nya och intressanta upplysningar, hvilka biografin innehåller. Härtill kommer att minnestecknaren haft tillgång till Runebergs intimaste brefväxling och i följd däraf kunnat framlägga förut okända drag af hans rika själslif. Stilen i lefnadsteckningen utmärker sig för enkelhet och flärdfrihet, hela framställningen lika mycket genom sin sannfärdighet som genom sin hängifvenhet för skildringens föremål.

Då professor Strömborgs bok är af grundläggande betydelse för Runebergsforskningen och därigenom äfven har ett stort fosterländskt värde och intresse, har det synts komitén synnerligen lämpligt att förorda honom till erhållande af det Längmanska priset. Komitén har därför enhälligt beslutit föreslå

att det af Ständerna vid 1897 års landtdag ur Längmanska testamentsfondens medel anslagna pris af 2,000 mark för literära arbeten utkomna efter 1896 måtte tilldelas professor Johan Elias Strömborg för hans arbete „Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg“.

Vid uppgörande af förslag till bortgifvande af Sällskapets eget pris har komitén af under senaste treårsperiod utkomna skönliterära arbeten i främsta rummet upptagit till pröfning och diskussion de arbeten, som utgifvits af J. Ahrenberg: *„Vår landsman“* och *Med styrkans rätt;* Adolf Paul: *Ung-Hans' kärleksbref, Mater dolorosa, Kung Kristian den andre* och *Karin Månsdotter;* O. M. Reuter: *Nya Dikter, I brytningstid* och *Vilse* samt Konni Zilliacus: *Nya utvandrarehistorier, Indiankriget* och *Hågkomster och historier.*

Som det ovedersägligen mest förtjänstfulla af samtliga under perioden utkomna diktvärk har komitén ansett Adolf Pauls skådespel i fem akter *Kung Kristian den andre.* Altsedan Wecksell's „Daniel Hjort“ såg dagen, har härstädes ej utkommit något skådespel, så stort till planläggning och så konsekvent och lyckligt genomfördt. Främst må framhållas styckets sceniska egenskaper. Det har på ett lysande sätt bestått profvet vid uppförandet och hade på svenska teatern härstädes en framgång utan motstycke i våra sceniska annaler. Denna dramatiska liffullhet hos stycket är en egenskap, sär-

skildt egnad att tagas vara på, då den är så sällsynt hos våra författare. Men detta är långtifrån den enda förtjänsten hos Pauls stycke, hvars framgång ingalunda betingas blott af scenisk effektfullhet, utan af dess gedigna egenskaper öfverhufvud. Det har lyckats för Paul att i dramatisk form gestalta ett stort historiskt, visserligen tacksamt, men många svårigheter erbjudande ämne. Förf:s trohet mot det historiska materialet är så stort, att han löpt fara att för densamma offra styckets inre enhet. Men äfven om styckets slut är svagare än dess början och det tyckes upplösa sig i en serie af historiska tablåer, sammanhålles dock det hela till konstnärlig enhet af hufvudpersonen, hvars tragiska på så många motsägelser rika karaktär förf. tecknat med en dramatisk verv, som gör att konungens parti, trots de många skenbara episoderna, alla akter igenom bär upp det hela. Öfverhufvud är karaktärsteckningen en af styckets starkaste sidor. Det erbjuder en rikedom på förträffligt utförda karaktärer. Näst konungen kommer narren, en synnerligen lyckligt funnen och med stor talang genomförd dramatisk skapelse. Äfven de kvinliga hufvudrollerna, Siegbrits och Dyvekes, äro ypperligt tecknade. Till styckets förtjänster höra slutligen en utmärkt dialog och ett förträffligt språk, som genom en viss sparsamt och med stor urskilning anbragt ålderdomlighet i uttryck och vändningar bidrager att göra tidsmålningen fullständig.

Den väg Paul inslagit med Kung Kristian har han fortsatt med *Karin Månsdotter*, som äger många af de förtjänster, hvilka utmärka det förstnämda stycket, framför alt den dramatiska liffullheten, som når sitt kulmen i den med värme och inspiration skrifna slutakten, hvilken utan tvifvel är af stor scenisk värkan. Enligt komiténs mening står detta stycke dock ej fullt på samma höjd som Kung Kristian den andre.

Någon tvekan har inom komitén försports, huruvida herr Paul såsom varande svensk undersåte kunde komma i fråga för erhållande af Sällskapets prisbelöning. Gentemot dessa betänkligheter kan emellertid framhållas, att Adolf Paul fått sin uppfostran och bildning i Finland, att han begynt sin författareverksamhet härstädes, att han som dramatisk diktare debuterat å svenska teatern härstädes och att han äfven själf betraktar Finland som sitt egentliga hemland.

På grund af hvad här anförts, har komitén med fyra röster mot en beslutit föreslå:

att Sällskapets pris af 2,000 mark, som denna gång skall utgifvas för skönliterära arbeten tillkomna under treårsperioden 1897—1899, måtte tilldelas skrift-

ställaren Adolf Paul för arbetet Kung Kristian den andre skådespel i fem akter.

Helsingfors den 16 januari 1900.

M. G. Schybergson. *R. F. v. Willebrand.*
Fredr. Elfving. *Arvid Hultin.*

Förteckning öfver svensk skönliteratur, utkommen under åren 1897, 1898 och 1899.

1897.

Ahrenberg, J., „Vår landsman“. 239 s. 8:o.
Forssman, Edit (Aina), Hemma på Gretaby. 184 s. 8:o.
Laurén, Ludvig, Råmaterial. Rytmer och rim. 102 s. 8:o.
Nylander, Bruno, Blyga blad. Skaldeförsök af *Marinero.* 54 s. 8:o.
Paul, Adolf, Ung Hans' kärleksbref. 159 s. 8:o.
—„— Mater dolorosa. Skådespel. 64 s. 8:o.
Torckell, Olga (Eva Alm), Kvinnor och andra berättelser. 330 s. 8:o.
Zilliacus, Konni, Nya utvandrarehistorier. 261 s. 8:o.

1898.

Forssman, Edit (Aina), Vid aftonlampan. VI. Nya skizzer och noveller. 259 s. 8:o.
Jaenisch, Alexander, Humoresker och pennteckningar. Samlade och utgifna af Wilh. Bolin. 402 s. 8:o.
Krook, I., Sagor och berättelser. 84 s. 8:o.
Lindeman, Zenaida (Torborg), Efter ett år. 56 s. 8:o.
—„— Två skuggbilder. I lust och nöd. 68 s. 8:o.
Lindman, V., Dikter. 5 samlingen. 92 s. 8:o.
Nordmann, P., Historiska skildringar från nödtider och ofredsår 1695—1721. 177 s. 8:o.
Pettersson, Viktor, Styrmannens berättelser. 1 samlingen. 60 s. 8:o.
Reuter, O. M., Nya dikter. 158 s. 8:o.
Topelius, Z., Blad ur min tänkebok. 175 s. 8:o.
Weman, Adèle (Parus Ater), Toner från bygden. 172 s. 8:o.
Westermarck, Helena, Lifvets seger. Berättelse. 115 s. 8:o.
Zilliacus, Konni, Indiankriget. Amerikanska gränsmarkshistorier. 177 s. 8:o.

1899.

Ahrenberg, J., Med styrkans rätt. Äfventyr och strider i Österled. 251 s. 8:o.
Alban, Skiftande toner. Ett häfte dikter. 47 s. 8:o.
Alceste, Dikter. 119 s. 8:o.
Forssman, Edit (Aina) Vid Aftonlampan. VII. Skizzer och noveller. 267 s. 8:o.
—„— I ungdomsår. 160 s. 8:o.
Karola, Sånger från skogen. 47 s. 8:o.
Malmström, Ingeborg, Dikter af Myosotis palustris. 2—3 häftet. 38 + 45 s. 8:o.
Mörne, Arvid, Rytm och rim. 78 s. 8:o.
Nilsdorff, Heddi, Sägner ur Finlands skog. 70 s. 8:o.
Nordmann, P., Ugglor i mossen. Berättelse. 16 s. 8:o.
—„— Daniel. Skådespel i 3 akter. 82 s. 8:o.
Paul, Adolf, Kung Kristian den andre. Skådespel i fem akter. 183 s. 8:o.
—„— Karin Månsdotter. Skådespel i fem akter. 166 s. 8:o.
Renvall, Thorsten. Penndrag. 157 s. 12:o.
Reuter, O. M., I brytningstid. Tolf dikter. 1 o. 2 uppl. 55 s.
—„— Vilse. Skizzer. 163 s. 8:o.
Runeberg. Joh. Ludv.. Samlade arbeten. Normalupplaga. 1—2 delen. 327 + 338 s. 8:o.
Rönnberg. Hanna. Från Ålands skär. Sägner och historier. 114 s. 8:o.
Solstrand. Petter, Toner från skären. 168 s. 8:o.
Stenbäck. Lars, Dikter. 5 upplagan. 201 s. 8:o.
Tavaststjerna, Karl A.. Efter kvällsbrisen. Efterlämnade skrifter på värs och prosa. 272 s. 8:o.
Tengström. Jakob. Vittra skrifter i urval. 156 + 285 s. 8:o.
Topelius, Z., Samlade skrifter. Ser. II—III. 360 + 511 s. 8:o.
Warder, Emil. Slättens barn. 5 berättelser. 212 s. 8:o.
Weman, Adèle (Parus Ater). Barnafröjd, lekar och berättelser. 83 s. 8:o.
Zilliacus. Konni. Hågkomster och historier. 163 s. 8:o.
Öberg. Viktor. Berättelser. 113 s. 8:o.

Förteckning öfver literära arbeten. utgifna under åren 1897—1899.

Hartman, T.. De tre Gustavianerna G. M. Armfelt. J. F. Aminoff och J. A. Ehrenström. 1899. 469 s. 8:o.

Nylander, John W., Bland frivillige. Minnen och intryck från grekisk-turkiska kampanjen 1897. 1898. XI + 356 s. 8:o.
Rein, Th., Johan Vilhelm Snellman. Senare delen. 1899. 400 s. 8:o.
Slotte, K. F., Matematikens och fysikens studium vid Åbo universitet. 1898. 309 s. 8:o.
Strömborg, J. E., Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg. IV delen, 2 och 3 häftet. Runebergs lif och värksamhet i Borgå. 1897—98. 259 + 252 s. 8:o.
Tigerstedt, Robert, Kemiens studium vid Åbo universitet. 1899. 209 s. 8:o.
Törnudd, Alvar Saladin, Etienne Pivet de Sénancour. En literaturhistorisk studie. 1898. 215 s. 8:o.

Betänkandet åtföljdes af följande

Reservation.

Jag kan icke förena mig om att tilldela priset åt hr Adolf Paul, af hvars fyra arbeten endast Kristian II synes mig förtjänt att beaktas. I Karin Månsdotter är uppfattningen af Erik XIV:s karaktär ensidig och stel, men framför alt rå, och då Erik är dramats hufvudperson, hvars öde helt och hållet bestämmer dramats gång, har det icke hjälpt att förf. sökt göra Karins karaktär något djupare och mänskligare, hälst den är mera öfverspänd än trolig. Däremot är Kristian II ett förtjänstfullt dramatiskt arbete, i hvilket man, med frånräknande af sista akterna, som kunna vara historiskt, men knappast äro estetiskt motiverade, finner en värkligt tragisk utveckling, en energisk och träffande dialog, en förmåga att lefvande göra personer och scener, som gett glädjande löften om ett historiskt drama, jämförligt med dem Strindberg gaf för par årtionden sedan. Men detta är ännu icke nog att bringa i förgätenhet alstren från denna författares literära slyngelår, hvilka hafva den bedröfliga utmärkelsen att höra till nordens gemenaste bohèmeliteratur. Att hr Paul åtminstone ännu icke hör till de författare, som Svenska Literatursällskapet bör prisbelöna, framgår af det tre-aktsstycke, Mater dolorosa, som utkommet 1897, är bland de nu ifrågasatta värken, enär det vittnar icke blott om den gamla lusten för osedliga förhållanden, utan ock om en rå behandling af sådana ämnen och öfverhufvud om en låg uppfattning af kärleken. Därtill kommer att hr Paul, som är svensk undersåte, icke kan anses för en inhemsk författare, och skulle ett undantag göras, hvarigenom prisbelöningen naturligtvis blir en än större utmärkelse, borde det icke ske för en författare, som knappast lagt i da-

den något intresse eller någon känsla för det land, där han tillfälligtvis fått sin uppfostran.

Bland öfriga ifrågakomna författare synes mig O. M. Reuter äga de giltigaste anspråk närmast på grund af de två till jul utkomna häftena, I brytningstid och Vilse. De känslor, som rört sig mäktigast i vårt samhälle under senaste tid, ha fått i hans dikter ett kraftfullt och vältaligt uttryck. Om än ingifvelsen icke alltid förmår bilda åt sig en rätt och lycklig form, så bibehåller den likväl sin förmåga att anslå genom ädel och upphöjd stämning. Samlingen af prosaberättelser besjälas af en varm medkänsla med de fattiga, fallna och olyckliga, dem han mött i samhällets lägre regioner, i staden såväl som på landet. Berättelsens gång fängslar, den är rask, på sak gående och fri från den affektation, som är så vanlig i den moderna novellistiken. Herr Reuters Nya dikter innehålla tyvärr nog mycket medelmåttigt, som dock delvis kan förklaras af den ställning han intar som den mest uppburne och anlitade diktaren vid festliga tillfällen. Detta anseende, betingadt af en redan mångårig diktning, tyckes mig äfven kunna väga något i fråga om det erkännande jag skulle önska tilldela honom.

C. G. Estlander.

Enär tiden redan var långt framskriden och flere af Bestyrelsens medlemmar aflägsnat sig, beslöts att ajournera prisfrågan till det extra sammanträde, som kommer att hållas före årsmötet.

Statsrådet C. G. Estlander hade väkt förslag om att Bestyrelsen skulle ingå till årsmötet med hemställan om att utse professor Rudolf Eucken i Jena till hedersledamot af Sällskapet på grund af de stora förtjänster han inlagt om kännedomen af Runebergs diktning i utlandet och på grund af hans värksamma intresse för Finland öfverhufvud. — Förslaget godkändes enhälligt.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens extra sammanträde den 1 februari 1900.

Upptogs till behandling den på senaste möte ajournerade frågan om bortgifvandet af såväl det Längmanska priset som Sällskapets eget pris.

Sedan prisnämdens utlåtande föredragits, beslöts att till först afgöra frågan om det Längmanska priset.

Förslaget att tilldela detsamma professor J. E. Strömborg för hans arbete „Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg" godkändes med 8 röster mot 2.

Rektor E. Lagus motsade prisbelöningen, emedan professor Strömborg för sina stora förtjänster om Runebergsforskningen redan på senaste årsmöte háde blifvit utmärkt genom val till hedersledamot af Sällskapet och emedan han ansåg att biografin öfver Runeberg knapt som literärt arbete vore förtjänt att erhålla pris.

Professor Heikel, som i sistnämda hänseende delade herr Lagus' åsikt, kunde därför ej häller omfatta prisnämdens förslag.

Därpå skreds till diskussion af prisnämdens förslag om bortgifvande af Sällskapets eget pris.

Statsarkivarien Hausen och professor Freudenthal uttalade den mening, att herr Adolf Paul såsom icke varande finsk medborgare ej häller kunde prisbelönas af Sällskapet. De förenade sig därför om reservationens förslag att denna gång tilldela priset åt professor O. M. Reuter.

Arkivarien lektor Lagerblad delade åsikten, att herr Pauls utländska medborgarskap utgjorde ett hinder för han prisbelönande af Sällskapet, men ansåg för sin del de af professor Reuter under senaste treårsperiod utgifna arbetena icke förtjänta af att erhålla pris, hvarför och då ingen annan af prisnämden föreslagits, han för sin del yrkade att Sällskapets pris denna gång icke skulle utgifvas.

Herr Lagerblads förslag understöddes af herrar Kullhem och Nordmann.

Professor Elfving yttrade att han i prisnämden ensam uttalat samma tvifvelsmål, som nu hade blifvit anförda i an-

ledning af herr Pauls främmande nationalitet, men då han nu fann att så många inom Bestyrelsen hyste samma betänkligheter, ville äfven han ansluta sig till herr Lagerblads förslag.

Sedan diskussionen härmed var afslutad och flere olika meningar därunder uttalats, skreds till omröstning.

För komiténs förslag att tilldela priset åt herr Adolf Paul voterade herrar Heikel, Hultin, Lagus och Schybergson.

För reservationen, som yrkade prisets bortgifvande åt herr O. M. Reuter, röstade herrar Estlander, Freudenthal och Hausen.

För herr Lagerblads förslag, att priset denna gång ej skulle utdelas, voterade herrar Elfving, Kullhem, Lagerblad och Nordmann.

Då prisnämdens förslag ej hade vunnit majoritet, beslöts att genom en särskild votering utröna, huru de af Bestyrelsens medlemmar, som hade röstat för detsamma, stälde sig till de tvänne andra förslagen. Därvid uttalade sig samtliga för att priset denna gång ej skulle utdelas, hvilket med 8 röster mot 3 blef Bestyrelsens beslut.

Ordföranden delgaf Bestyrelsen följande förslag af frih. R. F. von Willebrand:

Till Svenska Literatursällskapets bestyrelse.

Af landtdagsmannagöromål troligen hindrad att närvara vid mötet i kväll, tillåter jag mig skriftligen göra ett förslag beträffande prisfördelningen, hvarom, enligt hvad jag erfarit, fråga kommer att vara. Mitt förslag ginge ut på att fröken *Adèle Weman* (Parus Ater) komme i åtnjutande af någon uppmuntran eller belöning. Min tanke om hennes diktning vill jag ej här utlägga, då jag i Finsk Tidskrift, mars 1899, därom skrifvit en utförlig recension. Hänvisande till denna, upprepar jag här blott att jag anser hennes „Toner från bygden“ såsom en icke allenast i närvarande fattiga tider synnerligen glädjande företeelse utan äfven ett under alla förhållanden i sitt slag betydande arbete. Att hon anslog inkomsten däraf till välgörande ändamål betyder väl mindre, men minskar åtminstone icke hennes enligt min tanke rättmätiga anspråk på erkännande. Med hänsyn härtill ville jag hemställa, huruvida icke en summa af 500 mark kunde tillerkännas henne. Hälst såge jag att detta belopp icke toges ur årets prismedel, utan tilldelades henne extra; men anser sig Bestyrelsen icke kunna

föreslå denna extra utgift, så vore jag för min del villig att minska den summa af 2,000 mark, hvilken jag i tidigare afgifvet votum tillerkänt Adolf Paul, med 500 mark för Adèle Wemans räkning och då belöna Paul med 1,500 mark.

Helsingfors den 1 februari 1900.

R. F. v. Willebrand.

Sedan förslaget varmt understödts af herrar Nordmann och Lagus, beslöts att som uppmuntran tilldela fröken Adèle Weman en summa af 500 mk.

Till behandling förelåg yttermera det på föregående möte ajournerade, af statsrådet Estlander väkta förslaget om hemställan till årsmötet angående förändrade bestämningar rörande Sällskapets prisbelöningar.

Herr Estlander önskade göra en modifikation af sitt ursprungliga förslag. Då det tvifvelsutan skulle ställa sig mycket svårt att med hvarandra jämföra vetenskapliga och skönliterära arbeten, ville han föreslå att priset ena gången skulle utgifvas för forskningsarbeten rörande fosterlandets literatur och historia eller för forskningsarbeten rörande svenska språket samt andra gången för skönliterära arbeten.

Professor Freudenthal, som på föregående möte hade motsagt förslaget just på grund af omöjligheten att med hvarandra jämföra t. ex. ett språkvetenskapligt arbete och en roman, fann sig nu tilltalad af statsrådet Estlanders hemställan i dess modifierade form och ville understöda densamma.

Sedan ett af professor Heikel väkt tilläggsförslag, gående ut på att jämte skönliterära äfven literära arbeten skulle kunna prisbelönas, fått förfalla, godkändes statsrådet Estlanders förslag i dess nu modifierade form med 9 röster mot 2 och skulle vid årsmötet föreläggas till Sällskapets afgörande.

Arvid Hultin.

Årsmötet den 5 februari 1900.

Årsmötet inleddes med en högtidlig akt i Universitetets solennitetssal, hvarvid Ordföranden till den synnerligen talrikt församlade allmänheten riktade följande tal:

Ej mindre om skalden än om statsmannen och folkuppfostraren gäller, att den rätta betydelsen af hans värk icke kan till fullo uppskattas af samtiden, icke ens af den generation, som följer närmast efter honom. Den fortlöpande kritiken kan knapt göra anspråk på att nå det innersta af hans skaldeindividualitet, och hans ställning till tidens idéströmningar framstår klar, först då afståndet gjort en objektiv uppfattning möjlig. Johan Ludvig Runeberg, hvars minne vi i dag fira, hade dock lyckan att äga en vän, som med sympati följde hans utveckling från början af hans bana och med genialisk blick fattade mycket af det egendomliga i hans konstnärslynne: Fredrik Cygnaeus. Redan i den 1837 utgifna skriften „Ett och annat angående Elgskyttarne och Hanna“ påpekade han det folkliga och nationella i Runebergs diktning, och i sina „Betraktelser öfver Fänrik Ståls sägner“ gaf han många träffande vinkar bland annat om Runebergs ställning till den antika och den moderna diktningen. Efter Cygnaeus framhöll Gabriel Lagus i sina föreläsningar om den finsk-svenska literaturens utveckling Runebergs omätliga fosterländska betydelse. Den egentliga vetenskapliga belysningen begynte dock först efter vår store skalds död. G. Ljunggrens i universitetsprogram 1882 och 1883 utgifna „Studier öfver Runeberg“ beröra skalders tidigare skeden, särskildt hans öfvergång från den ännu oklara fantasivärlden i Svartsjukans nätter till de episka berättelsernas klara formbildning. C. R. Nyblom ger i inledningen till den 1886 i Sverge utgifna upplagan af Runebergs samlade arbeten i förbindelse med teckningen af skaldens lefnadsöden en kortfattad, men i många punkter träffande karaktäristik af hans poetiska ideal. C. G. Estlander har i sin i tredje delen af vårt sällskaps „Förhandlingar och Uppsatser“ införda afhandling „J. L. Runebergs estetiska åsikter“ samlat och granskat de yttranden, som Runeberg fält om konsten och dess väsende

och i den såsom akademiskt program utgifna uppsatsen „J. L. Runebergs förhållande till Thorild“ framhållit frändskapen mellan Runebergs världsåskådning och Thorilds filosofi. Vid uppsatser af V. Vasenius, W. Eigenbrodt, Ewert Wrangel m. fl. skall jag icke nu dröja.

Ett vilkor för en fullständig och omfattande behandling af Runeberg såsom skald är emellertid, att alt som hör till de yttre omständigheter, under hvilka hans författarskap utvecklade sig, samlas och omsorgsfullt bevaras. I Runebergs hem i Borgå, som vårdas af trogna händer, ha vi en tillalande bild af den husliga värld, som närmast omgaf honom. Men det har synts Svenska Literatursällskapets i Finland bestyrelse vara af vikt att äfven taga vara på originala manuskript till skaldens arbeten, exemplar af hans i tryck utgifna skrifter, öfversättningar af desamma till finskan och främmande språk, arbeten och uppsatser om Runeberg, planscher och musikalier samt annat, som kunde bidraga till kännedom om skalden och hans värk. Redan förut ha gåfvor af denna art blifvit nedlagda i Sällskapets arkiv, och sedan Sällskapet numera fått egen lokal i det af statsvärket uppförda huset för de vetenskapliga och literära föreningarna, hvarmed ökad trygghet i afseende å samlingarnas skydd vunnits, har Bestyrelsen ansett sig kunna skrida till kollektionens utvidgande till ett Runebergs bibliotek, som i framtiden skall blifva af värde för forskaren. Bestyrelsen väntar bistånd i detta företag från allmänheten, på hvars välvilliga medvärkan planens lyckliga genomförande i väsentlig mån kommer att bero.

Bestyrelsen ser sig i tillfälle att äfven på annat sätt gifva uttryck åt sitt intresse för Runebergsforskningen. Då det af ständerna vid 1897 års landtdag ur Längmanska fonden anslagna priset af 2,000 mk för literära arbeten utkomna 1897—99 nu skulle bortgifvas, tillsattes en komité för att uppgöra förslag i frågan, hvarefter Bestyrelsen, i enlighet med denna komités yttrande, beslöt att priset skulle tillfalla Sällskapets hedersledamot, professor *J. E. Strömborg* för hans *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg*, hvars fjärde dels andra och tredje häften utkommit under åren 1897 och 1898 och behandla Runebergs lif och värksamhet i Borgå.

Den samvetsgranna tecknaren har i dessa häften redan lämnat middagshöjden af Runebergs lif bakom sig, och ehuru lefnadsteckningen ännu ej är afslutad, har den i hvarje fall hunnit så långt, att den gifver en den tillförlitligaste och trognaste framställning af den viktigaste epoken i skaldens utvecklingshistoria. Den pietet för ämnet, som minnestecknaren röjt i sin bok, har varit hans pålitliga ledstjärna, och däri ligger en borgen för att han skall lyckas äfven vid behandlingen af det återstående sista skedet af skaldens lif. Man har visserligen anmärkt om en alt större, måhända öfverflödig detaljrikedom i de sista häftena af biografin, men då minnesteckningen gäller vår störste diktare, torde det icke få räknas förf. till last, om han följt regeln: hällre för mycket än för litet.

Bland de icke få författarinnor och författare, som under de senaste åren gifvit löften om en ny vår för vår svenska vitterhet, har bestyrelsen fäst sin uppmärksamhet vid en anspråkslös lyriker *Parus Ater*, som under titeln *Toner från bygden* utgifvit en diktsamling med ämnen ur lifvet i vår västfinska kustbygd. Häftet innehåller ett antal anslående dikter, som tilltala läsaren genom soligt, gladt humör och en ej sällan fint tecknad poetisk stämning. Förf:s betydande formtalang visar sig i den ganska säkra behandlingen af rim och meter. Bestyrelsen har ur Sällskapets medel tilldelat Parus Ater, under hvilken signatur lärarinnan Adèle Weman döljer sig, en summa af 500 mk till uppmuntran.

Med tacksamhet bör jag nämna, att Sällskapet under det nu förflutna verksamhetsåret enligt enkefru Maria Lovisa Lindemans testamentariska disposition uppburit en summa af 5,000 mark, hvilken kommer att förvaltas såsom en särskild fond under namnet „Maria Lovisa Lindemans testamentsfond“ till minne af gifvarinnan, som under ett stilla, tillbakadraget lif bibehöll ett varmt intresse för kulturella syften.

Därefter höll frih. R. F. von Willebrand ett föredrag om skalden och statsmannen Gustaf Filip Creutz. Föredraget hälsades med lifliga bifallsyttringar.

Sedan Sällskapets medlemmar därpå församlats i fakulteternas sessionsrum, uppläste sekreteraren årsberättelsen.

Ordföranden delgaf årsmötet Bestyrelsens förslag att till hedersledamot af Sällskapet inkalla professorn i filosofi vid universitetet i Jena, geheimerådet Rudolph Eucken för det varma intresse han visat vårt land, särskildt genom sina sträfvanden att bland sina landsmän sprida kännedom om Runebergs diktning. Förslaget godkändes enhälligt.

Genom sekreterarens berättelse hade årsmötet fått del af utgången på Sällskapets anhållan att på statsvärkets bekostnad få prägla en medalj till minne af Fänrik Ståls sägners halfsekeljubileum. På Ordförandens förslag öfverlämnade Sällskapet åt Bestyrelsen att afgöra, huruvida åtgärder borde vidtagas för medaljens prägling i utlandet.

Bestyrelsens förslag, att det beslut angående Sällskapets prisbelöningar, som fattades på årsmötet 1886, måtte ersättas med följande förändrade bestämning:

„För att uppmuntra till literär värksamhet anslås af räntemedlen i Stiftarenes fond ett pris af 2,000 mark att utdelas hvartannat år, hvarvid den ordningsföljd iakttages, att prisen turvis tilldelas inhemska författare, som på svenska språket utgifvit förtjänstfulla skönliterära arbeten, samt turvis för forskningsarbeten rörande Finlands literatur och historia eller forskningsarbeten rörande svenska språket, samt att afseende främst fästes vid arbeten utkomna under åren efter senaste prisbelöning"

godkändes enhälligt af årsmötet.

Arkivarien, lektor Elis Lagerblad, afgaf redogörelse för arkivets tillväxt under det förflutna året.

Folkskoleinspektorn Victor Öhberg uppläste revisionsberättelsen. På förslag af revisorerna beviljades Bestyrelsen full ansvarsfrihet för förvaltningen under år 1899.

Då inga andra ärenden förelågo till behandling, skreds till val af fyra medlemmar i Bestyrelsen. Därvid återvaldes de i tur afgående medlemmarna, professor F. Elfving, amanuensen Arvid Hultin och rektor Ernst Lagus med 20 röster samt doktor P. Nordmann med 18 röster. Närmast i röstetal var musikdirektör M. Wegelius, som erhöll fyra röster.

Innan valet af revisorer förrättades, meddelade Ordföranden att kommerserådet L. Borgström, som altsedan Sällska-

pets stiftelse hade fungerat som den ena revisorn, på grund af sjuklighet hade undanbedt sig återval, och beslöts att till protokollet uttala Sällskapets tacksamhet för kommerserådet Borgströms värksamhet som revisor.

Till revisorer valdes folkskoleinspektorn Victor Öhberg med 14 röster och kommunalrådet Ab. Landén med 11 röster.

Till revisorssuppleanter valdes generalmajoren L. Meinander och professor Th. Saelan, den sistnämda efter lottning med bankdirektör E. Schybergson, som erhållit lika många röster.

Arvid Hultin.

Årsberättelse den 5 februari 1900.

Svenska Literatursällskapet i Finland, stiftadt till åminnelse af Johan Ludvig Runeberg, har under det förgångna året haft anledning att vidtaga särskilda åtgärder för hugfästande af detta stora minne i landsmäns hjärtan, för spridande af kännedom om hans diktning äfven i utlandet och för bevarande och samlande af alt som är egnadt att bidraga till kunskap om hans lif och hans värk.

I liflig erinran står ännu det talrikt besökta möte af Sällskapets härvarande medlemmar den 12 december 1898 på femtionde årsdagen af Fänrik Ståls sägners utkommande, hvarvid enhälligt beslut fattades om präglandet af en medalj till varaktig åminnelse af sägnernas halfsekeljubileum. Sedan förslag till medaljen uppgjorts af en för ändamålet af Bestyrelsen utsedd kommission, bestående af herrar statsrådet C. G. Estlander, handlanden M. Hallberg samt artisterna Albert Edelfelt och Th. Waenerberg, af hvilka herr Edelfelt hade uppgjort flere lyckade eskisser till medaljen, lyckades Bestyrelsen vinna skaldens son skulptören Valter Runeberg för modelleringen af medaljen. De af herr Runeberg uppgjorda modellerna utvisade å ena sidan skaldens porträtt vid medelålder

med omskriften Joh. Ludv. Runeberg och å frånsidan en bild, framställande fosterlandet, som räcker en lyra åt Runebergs sångmö. Ofvanom bilden omskriften Fänrik Ståls sägner 1848—98. I afskärningen: Svenska Lit. Sällsk. i Finland 12 dec. 1898. Efter att ha mottagit de i allo lyckade modellerna ingick Bestyrelsen till Kejs. Senaten med anhållan att medaljen, såsom egande fosterländsk betydelse, finge på statens bekostnad utföras å härvarande myntvärk. Kejs. Senaten hemstälde om bifall till denna anhållan, man enligt resolution af den 13 december 1899 har densamma å högsta ort lämnats utan afseende. Bestyrelsen har med beklagande mottagit underrättelsen om denna utgång på frågan om Fänrik Ståls medaljen, hvarmed Sällskapet önskat hedra det största och betydelsefullaste diktvärk den svenska literaturen i vårt land har att uppvisa. För Sällskapet, åt hvilket Bestyrelsen velat meddela ärendets gång, återstår endast att taga i öfvervägande ett af medaljkomiten framstäldt alternativt förslag, gående ut på medaljens prägling i utlandet, såvida några vidare åtgärder i frågan af Sällskapet anses påkallade.

Till Bestyrelsens kännedom har kommit, att bekantskapen med J. L. Runebergs diktning varit en af de faktorer, som i främsta rummet medvärkat till åstadkommande af de stora sympatibevis för Finland från det bildade Europas sida, som vi under det senaste året fått upplefva. Tanken härpå hade till först omfattats af professor Rudolf Eucken i Jena, som dels genom bekantskapen med Runebergs dikter i Eigenbrodts öfversättning, dels genom studium af „Finland i 19:de seklet“ begynt lifligt intressera sig för förhållandena i Finland. Det var professor Eucken, som först uppsatte en skrifvelse, hvilken sändes till universitetetslärare i Tyskland, Österrike och Schweiz, hvilka voro honom bekanta som vänner och beundrare af Runebergs sångkonst. I skrifvelsen gjordes framställning om en meningsyttring af den bildade opinionen i Europa och det med sådan framgång, att när sedermera adressen kom till underskrift, ett stort antal af Tysklands berömdaste namn tecknades under densamma.

Då såsom häraf framgår, kännedomen af Runebergs diktning i utlandet varit af stor betydelse för Finland, har Besty-

relsen velat medverka till utgifvandet af en ny reviderad upplaga af doktor Wolrad Eigenbrodts tyska öfversättning af „Fähnrich Stahls Erzählungen“ genom att inlösa ett antal af 500 exemplar af arbetet till ett reduceradt pris af 1 rmk per exemplar. Af de inlösta exemplaren ha 100 enligt öfverenskommelse med förläggaren spridts till tidningar och tidskrifter i de tyska talande länderna, medan de öfriga af Bestyrelsen såsom gåfva tillsändts undertecknarena af den internationella adressen i Tyskland, Österrike-Ungern, Schweiz, Holland och Belgien. Från mottagarena af gåfvan ha Bestyrelsens ordförande och sekreterare fått sig tillsända talrika tacksägelseskrifvelser, uttryckande värme och sympati för Finland och dess stora nationalskald.

Bland tilldragelser under det förgångna året, som förtjäna att särskildt erinras om, må nämnas Sällskapets inflyttning senaste höst i det af statsvärket uppförda huset för de vetenskapliga och literära föreningarna. Genom nådigt bref af den 19 aug. 1899 till Svenska Literatursällskapet i Finland meddelar H. Kejs. Majestät, att han på ekonomiedepartementets framställning funnit godt förordna, att det för de vetenskapliga föreningarna af statsvärket uppförda huset skall till begagnande upplåtas bl. a. åt Svenska Literatursällskapet. För vården af sagda hus och de däri inrymda sällskapens samfälda tillhörigheter skulle, enligt samma förordnande, tillsättas en gemensam delegation, och har Bestyrelsen till ledamot af densamma utsett sin ordförande, professor M. G. Schybergson, och till suppleant viceordföranden professor Ivar Heikel. Bestyrelsens sammanträden ha sedan höstens början hållits i det nya huset, där äfven Sällskapets arkiv erhållit ett stadigvarande hemvist.

Sedan Sällskapet inflyttat i det nya huset, har inom Bestyrelsen tankar väkts på att i detsamma söka realisera en inom Sällskapet redan tidigare framkastad plan, nämligen grundläggandet af ett Runebergs bibliotek. Initiativet i denna fråga har tagits af rektor E. Lagus, som tidigare i Sällskapets skrifter varmt uttalat sig för saken och äfven nu inom Bestyrelsen väkt förslag om planens realiserande. Enligt herr Lagus förslag skulle det blifvande Runebergsbiblioteket i främsta rum-

met innehålla originala manuskript till skaldens arbeten, vidare exemplar af hans i tryck utgifna värk, öfversättningar af desamma till finskan och främmande språk, arbeten och uppsatser om Runeberg, planscher och musikalier samt annat, som kunde bidraga till kännedom om skalden och hans värk. Bestyrelsen, som enhälligt omfattat denna plan, har åt en kommission, bestående af arkivarien lektor E. Lagerblad, rektor E. Lagus och artisten Th. Waenerberg, gifvit i uppdrag att till Bestyrelsen inkomma med definitivt förslag till företagets realiserande. I detta förberedande stadium befinner sig ärendet för närvarande.

En glädjande omständighet för alla vänner af vår stora nationalskald är, att under året en normalupplaga af Runebergs arbeten begynt utgifvas. Behofvet af en sådan har varit känbart, och frågan härom har varit på tal såväl inom Bestyrelsen som i Sällskapets „Förhandlingar och Uppsatser", där rektor E. Lagus i en uppsats „Något om editionerna i J. L. Runebergs skrifter" påvisat bristerna i de tidigare upplagorna och påyrkat utgifvandet af en normalupplaga. Ett första steg härtill togs, då genom Sällskapets försorg ett normalt textexemplar faststäldes till den nya illustrerade upplagan af Fänrik Ståls sägner. Sedermera vände sig förläggaren af Runebergs arbeten, kommerserådet G. W. Edlund till Sällskapets hedersordförande statsrådet Estlander med anhållan, att han ville öfvertaga utgifvandet af en normalupplaga af Runebergs skrifter. Sedan herr Estlander för textens normaliserande försäkrat sig om medvärkan af doktor Hj. Appelqvist, som på Bestyrelsens uppdrag hade faststält textexemplaret till Fänrik Ståls sägner, ha som bekant de två första delarna af normalupplagan redan sett dagen.

Sällskapets egen literära värksamhet har under året fortgått ostördt, om också ett färre antal volymer utkommit än under närmast föregående år. Af Sällskapets skrifter ha följande tomer utgifvits:

41:a delen.

Jakob Tengströms vittra skrifter i urval med en lefnadsteckning af M. G. Schybergson. CLX + 285 s. 8:o.

42:a delen.

Åbo Universitets Lärdomshistoria. 8. Kemiens studium vid Åbo universitet af Robert Tigerstedt. 209 s. 8:o.

43:e delen.

En samling öfversättningar och bearbetningar från romerske och franske författare. Utgifningen ombesörjd af T. S. Dillner. XX + 143 s. 8:o.

Medan den af Sällskapet utgifna stora serien af publikationer under den gemensamma rubriken „Åbo Universitets Lärdomshistoria" med den senast utgifna åttonde delen begynner skrida mot slutet — endast tvänne delar torde mera återstå — bilda „Jakob Tengströms vittra skrifter" första delen af en ny publikationsserie, som under den gemensamma titeln Finlands svenska vitterhet skall i skilda volymer omfatta samlingar af valda vitterhetsalster, författade på svenska språket af finländare, jämte biografier öfver författarne. Serien skall dock ej sträcka sig öfver Åbo tidens slut samt fördelas efter tidsåldrar i a) Den Karolinska tiden; b) Frihetstiden och Gustaf III:s tid samt c) Den Franzénska tiden. En följande volym af den nu påbörjade serien torde inom kort komma att utgifvas.

Under tryckning äro för närvarande följande tomer:

44 delen: Förhandlingar och Uppsatser, 13:de häftet.

45 delen: Auditör Carl Ekmans dagboksanteckningar från kriget 1788—90, utgifna af R. Hausen.

Till publikation ha under året följande arbeten förberedts:

En ny upplaga af Pehr Kalms berömda arbete „En resa till norra Amerika".

Den närmaste anledningen till denna publikation har gifvits af ett i universitetsbiblioteket af magister G. Schauman gjordt fynd af ett manuskript till Kalms resa, hvilket innehåller en hittils okänd fortsättning till arbetet. Såväl med hänsyn härtill som emedan denna märkliga reseskildring numera är utgången ur bokhandeln och sällsynt, har Bestyrelsen beslutit skrida till utgifvande af en fullständig ny upplaga af arbetet, hvilken kommer att kompletteras med ledning af det funna manuskriptet. Då emellertid denna publikation blir en

af de största Sällskapet tils dato utgifvit, omfattande omkring 80 tryckark, skall arbetet utkomma i fyra volymer, fördelade på fyra år. Utgifningen kommer att ombesörjas af professor F. Elfving och amanuensen G. Schauman.

Vidare har till tryckning förberedts:

Bärgsrådet John Julins berättelse öfver en af honom under åren 1815—16 företagen utländsk resa.

Värkliga statsrådet N. G. af Schulténs memoirer.

Biografiska undersökningar om Anders Chydenius af Georg Schauman.

M. Calonii bref till H. G. Porthan, funna vid öppnandet af den Porthanska manuskriptkistan och utgörande ett komplement till de af Sällskapet tidigare publicerade brefven af Porthan till Calonius.

En ny upplaga af Ridderskapets och Adelns protokoll vid Borgå landtdag 1809.

Enär den första upplagan af adelns protokoll är utgången ur bokhandeln och då Sällskapet tidigare utgifvit de ofrälse ståndens protokoll vid Borgå landtdag, har det synts lämpligt att nu skrida till offentliggörande af en ny edition äfven af adelns protokoll, hvarigenom samlingen af ståndens förhandlingar från denna märkliga landtdag blefve fullständig.

Till Sällskapets „Förhandlingar och Uppsatser“ ha under året följande uppsatser blifvit anmälda:

Åbo akademis förvaltning från dess stiftelse till stora ofreden af C. von Bonsdorff;

Anteckningar om och ur handskrifterna till J. L. Runebergs lyriska dikter af Verner Söderhjelm;

Ernest Gestrinius, en finsk vitterlekare från stora ofredens tid, af Arvid Hultin;

En föregångare till den fransk-klassiska riktningen i Sverges literatur af Ewert Wrangel.

Bestyrelsens medvärkan har under året tagits i anspråk för bortgifvandet af icke mindre än trenne literära pris, nämligen statens pris för på svenska eller finska språket år 1898 utkomna skönliterära arbeten; ständernas ur Längmanska fonden anslagna pris af 2,000 mk för literära arbeten utkomna efter år 1896 samt Sällskapets eget årliga pris af 2,000 mk,

denna gång i tur att utgifvas för skönliterära arbeten, tillkomna under treårsperioden 1896—1899.

Beträffande bortgifvandet af statens pris hade redan bland de af bägge literatursällskapen för bedömande af 1896 och 1897 års skönliteratur tillsatta delegerade olika meningar försports beträffande rätta betydelsen af det i ecklesiastikexpeditionens skrifvelse till sällskapen af den 6 februari 1899 använda uttrycket „i landet utkomna originalarbeten“, i det att en del ansett att till premiering kunde föreslås endast på inhemskt förlag utkomna arbeten, hvilket skulle hafva till påföljd, att en icke ringa del af landets skönliteratur uteslötes från prisbelöningen, enär en del författare på svenska språket för vinnande af större spridning åt sina arbeten utgifva dem på svenskt förlag. På grund häraf har Bestyrelsen vändt sig till Kejs. Senaten med anhållan om förklaring därhän, att vid uppgörandet af förslag till premiering äfven sådana arbeten finge tagas i betraktande som, ehuru på utländskt förlag utgifna, författats af inhemska författare och i den inhemska bokhandeln blifvit tillgängliga för allmänheten. Såsom svar på denna anhållan har Kejs. Senaten emellertid resolverat, att vid premiering af skönliterära arbeten endast de på finskt förlag utkomna finge tagas i betraktande. Genom denna resolution äro således alla på svenskt förlag utkomna arbeten af finska författare uteslutna från täflan om statsprisen. Såsom belysande för frågan i principielt hänseende må påpekas, hvad som äfven framhölls i Bestyrelsens inlaga till Kejs. Senaten, att om denna grundsats gjorts gällande, ifall premiering förekommit t. ex. på Runebergs och Topelii tid, så skulle af detta skäl priset i många fall icke kunnat tilldelas någondera af vår literaturs två största män. Och om en slik synpunkt för närvarande gjorde sig gällande i Norge vid utdelandet af den norska statens prisbelöningar, skulle knapt en enda af detta lands nutida literära storvärk kunnat inbringa sin upphofsman sådan uppmuntran.

För öfrigt är frågan angående bortgifvandet af statspriset för 1898 års skönliterära arbeten ännu beroende, enär den härför nedsatta prisnämdens förslag ännu ej ingått till Bestyrelsen.

Det af Ständerna ur Längmanska fonden anslagna priset af 2,000 mk har Bestyrelsen på grund af prisnämdens enhälliga förslag beslutit tilldela professor Johan Elias Strömborg för hans fosterländska arbete „Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg“.

Sällskapets eget pris hade den af Bestyrelsen nedsatta prisnämden föreslagit att tilldelas det mest förtjänstfulla af de under senaste treårsperiod utkomna skönliterära alstren. På grund af formella betänkligheter har Bestyrelsen icke omfattat prisnämdens förslag, hvarför priset denna gång icke kunnat utgifvas.

Däremot har Bestyrelsen beslutit tilldela fröken Adèle Weman en uppmuntran af 500 mk för hennes år 1898 utkomna arbete *Toner i byggden* af Parus Ater på grund af den friska humor och den originalitet, som utmärka denna diktsamling.

Sällskapet har nu en tolfårig erfarenhet att bygga på beträffande de prisbelöningar, hvarom beslut fattades på årsmötet 1886. Pris för forskningsarbeten i fäderneslandets literatur och historia ha utdelats fyra gånger, för forskningsarbeten rörande svenska språket tre gånger och för skönliterära arbeten likaledes tre gånger. Ehuru den tid premieringen omfattar ej är lång, torde dock syftet med densamma, uppmuntran till en rikare literär produktion på områdena för Sällskapets värksamhet, åtminstone i någon mån kunna anses hafva uppnåtts. Under den tid premieringen omfattar, ha emellertid omständigheter inträffat, som synas påkalla förändrade bestämningar beträffande Sällskapets prisbelöningar. Sedan ständerna ur Längmanska fonden anslå literära pris för arbeten, som närmast ansluta sig till området för Sällskapets värksamhet, och då därtill staten numera utgifver årliga pris för skönliterära arbeten, föreligger icke för Sällskapet samma anledning som tillförene att utgifva årliga pris. Då äfven i öfrigt förhållandena synas mana Sällskapet till större sparsamhet, har Bestyrelsen förenat sig om ett af statsrådet Estlander väkt förslag, att Sällskapets pris för framtiden endast skulle utgifvas hvartannat år, ena gången åt inhemsk författare, som på svenska språket utgifvit förtjänstfulla skönliterära arbeten,

andra gången för forskningsarbeten i Finlands literatur och historia eller för forskningsarbeten rörande svenska språket. Förslaget kommer i afton att föreläggas till årsmötets afgörande.

Bestyrelsens värksamhet för insamlande af folkloristiskt material har fortgått sålunda att äfven under senaste sommar tre stipendiater utsändts, denna gång till Raseborgs härad, Eckerö och Hammarland på Åland samt socknarna Pedersöre, Larsmo och Purmo, med uppgift att uppteckna historiska sägner, lokaltraditioner, skrock och vidskepliga bruk, ordspråk, gåtor m. m. De därunder inhöstade samlingarna ha också redan influtit till arkivet. Bestyrelsen har dessutom under senaste år utsträkt värksamheten på hithörande område äfven till insamlandet af etnografiskt och lingvistiskt material, i det en stipendiat senaste sommar första gången utsändes för att uppteckna samtliga ortnamn i Saltvik socken på Åland med ledning af en för ändamålet uppgjord instruktion. — För bevakandet af Sällskapets intressen på ifrågavarande rätt arbetsdryga områden har Bestyrelsen beslutit att årligen tillsätta en komité af fem personer.

För Sällskapets representerande vid Pariserutställningen instundande sommar ha förberedande åtgärder vidtagits under året. En kollektion af Sällskapets samtliga publikationer ha inbundits i prydliga band och afsändts till Paris. En historik öfver Sällskapets femtonåriga värksamhet har utarbetats af sekreteraren och kommer att ingå i en gemensam publikation, hvari samtliga våra sällskap redogöra för sin värksamhet. Yttermera har uppgjorts ett register öfver innehållet i Sällskapets skrifter, afsedt för den gemensamma publikationen. Då det generalregister, som sålunda fås till stånd, kommer att innehålla en systematiskt ordnad förteckning öfver innehållet i samtliga våra vetenskapliga och literära sällskaps publikationer, blir det hela en högst värdefull bibliografi af stort gagn för uppsökandet af de talrika uppsatser och afhandlinger, som ingå i sagda publikationer.

Sällskapets fonder ha under året ökats med ett legat af framlidna enkeapotekerskan Maria Lovisa Lindeman i Åbo, stigande med räntor till 5,493 mk 33 penni. Bestyrelsen har

beslutit att medlen skola förvaltas som en särskild fond, kallad Maria Lovisa Lindemans testamentsfond, och att räntorna skola användas för Sällskapets syften.

Bland under året aflidna medlemmar af Sällskapet må nämnas professorn frih. M. W. af Schultén, kommerserådet Joachim Kurtén, statsrådet Fredrik Forsman, professor Gustaf Julius Strömborg i Borgå samt forstmästaren O. R. Agricola, som under flere år varit Sällskapets ombudsman i Jyväskylä.

Sällskapets medlemmar ha under året ökats med 4 stiftande medlemmar, 2 ständiga medlemmar samt 35 årsmedlemmar.

Inom Bestyrelsen har den förändring inträdt, att till viceordförande efter professor F. Gustafsson, som afgick från Bestyrelsen vid senaste årsmöte, utsetts professor Ivar Heikel.

Bland Sällskapets ombudsmän i landsorten ha följande förändringar egt rum: Ombudsmannen i Vasa, rektor V. T. Rosenqvist och i Nykarleby doktor Alarik Achrén ha bortflyttat från resp. orter. Med döden ha afgått ombudsmannen i Tammerfors bokhandlaren K. Wesander, ombudsmannen i Forssa kommerserådet A. Borgström samt ombudsmannen i Kexholm doktor O. Helin. På grund af hög ålder har ombudsmannen i Jakobstad doktor G. Borg önskat afgå. Till nya ombudsmän ha antagits, i Vasa hofrättsrådet Knut Åkesson, i Tammerfors herr Albin Lagerblad, i Nykarleby seminariilektorn Gustaf Hedström, i Kexholm stadsläkaren Gustaf Winqvist och i Jakobstad tullförvaltaren F. V. Englund. Ombudsmannabefattningen i Forssa är ännu obesatt.

Utbyte af publikationer har under året inledts med universitetet i Lund.

Arvid Hultin.

Arkivariens årsberättelse den 5 februari 1900.

Med Svenska Literatursällskapets arkiv har under det förflutna året inträffat en synnerligen lycklig förändring. Sedan det numera är inrymdt i de Vetenskapliga föreningarnas hus, har det fått sig en icke blott rymlig och ändamålsenlig utan äfven, såsom det är att hoppas, stadigvarande lokal. Öfverståndna äro sålunda nu och för framtiden de svårigheter, kostnader och obehag af allehanda slag, som voro förenade med arkivets flyttningar, och icke minst den trängsel och osäkerhet, som utmärkte särskildt den senast begagnade lokalen. I det nya huset kan arkivet utveckla sig utan yttre störande hinder.

För det ständigt med rask fart tillväxande boklagret var i synnerhet ökadt utrymme af nöden. Om också icke numera upplagorna af Sällskapets skrifter tagas så stora som i början af dess värksamhet, fylla likväl de icke obetydliga volymerna, hvilka nödvändigt måste kvarstanna i arkivet, rätt betydande hyllor. Också har ju förlagsvärksamheten fortgått oafbrutet och skall väl alt framgent ostördt fortgå. Under det sista året hafva tre nya tomer utgifvits från trycket.

Beträffande försäljningen genomboklådorna af Sällskapets skrifter är den visserligen i uppåtgående, men någon starkare stegring däraf kan knappast väntas, då de allra flesta personer i vårt land, hvilka älska literära alster af den art, som på Sällskapets förlag utkomma, såsom medlemmar tillhöra Sällskapet och sålunda få de flesta publikationer sig gratis tillsända. Detsamma gäller Sverge, där flere af våra bästa bokhandelskunder ingått som årsmedlemmar i Sällskapet, sedan en öfverenskommelse träffats mellan de Svenska Literatursällskapen i Upsala och Helsingfors att bereda vissa fördelar för dem, som tillhöra dem bägge.

I bredd med den lifliga förlagsvärksamheten har insamlingen af manuskript till arkivet lämnat en något mager skörd. Visserligen har antalet stipendiater, som utsändts att hopsamla folkloristiska alster i våra svenska bygder, fortfarande varit

detsamma som förut, men dels äro deras skördar såväl mindre omfattande som mindre värdefulla, dels inlämnas de icke så regelbundet som förut till arkivet. Under året har endast en mera rikhaltig samling inkommit.

Brefsamlingar från äldre tider, hvilka erbjuda så mycket af intresse, hafva icke med arkivet införlifvats med undantag af några enskilda bref från 1830- och 1840-talen, hvilka skrifvits af de i vårt land framstående personerna J. V. Snellman, M. A. Castrén och Z. Topelius. Af särskildt intresse äro Castréns bref, som handla om de stränga censuråtgärderna i midten af sistförflutna århundrade. Slutligen bör nämnas en ganska stor samling historiska handlingar, hvilka förärats till Sällskapet af pastor A. Reinholms sterbhus. Tyvärr hafva vid dess hopbringande nästan enbart sekundära källor blifvit anlitade.

Bokförrådet har liksom tillförene riktats genom bytesexemplar från korresponderande Sällskap.

Elis Lagerblad.

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som utsetts att granska Svenska Literatursällskapets i Finland förvaltning och värksamhet under år 1899, hafva genomgått Sällskapets räkenskaper för sagda år och funnit dem vara riktiga och omsorgsfullt förda samt vid årets slut utvisa följande:

Vinst- och förlustkonto.

Debet.

Författarehonorar	Fmk	6,190: 25
Tryckningskostnader	„	8,878: 54
Häftningskostnader	„	1,676: 50
Resestipendier	„	700: —
Inköpta samlingar	„	150: —
Transport	Fmk	17,595: 29

Transport	Fmk	17,595: 29
Gratifikationer	„	325: —
Aflöningar	„	960: —
Annonser	„	246: 43
Omkostnader	„	1,986: 55
Agio	„	2: 59
Räntor till stiftarnes fond	„	4,554: 23
Balanskonto	„	14,583: 21
	Fmk	40,253: 30

Kredit.

Balanskonto	Fmk	16,147: 26
Årsmedlemmars fond	„	5,285: —
Intressen	„	8,712: 25
Dividender	„	376: —
Försålda skrifter	„	532: 79
Diverse inkomster	„	200: —
Statsbidrag	„	8,000: —
Bidrag ur Längmanska fonden . .	„	1,000: —
	Fmk	40,253: 30

Balanskonto.

Debet.

Finska statens $3^1/_2$ % järnvägslån af år 1889	Fmk	8,382: 72
Finlands Hypoteksförenings $4^1/_2$ % lån af år 1884	„	32,000: —
Helsingfors stads 5 % vattenledningslån af år 1876	„	19,500: —
D:o $4^1/_2$ % regleringslån af år 1882	„	21,273: —
Ryska statens 5 % premielån af år 1864	„	580: 80
Nokia Aktiebolags 6 % lån af år 1884	„	2,000: —
Moscow-Kiew-Voronjesch 4 % järnvägslån af år 1895	„	49,600: —
Transport	Fmk	133,336: 52

Transport	Fmk	133,336: 52
Aktier	„	6,640: —
Bankdepositioner	„	27,000: —
Skuldsedlar	„	35,000: —
Årsmedlemmars afgifter	„	830: —
Upplupna räntor	„	1,896: 85
Å löpande räkning	„	8,400: —
Kassa	„	1,269: 18
	Fmk	214,372: 55

Kredit.

Victor Höckerts testamentsfond .	Fmk	81,582: 09
Maria Lindemans „ .	„	5,493: 33
Stiftarnes fond	„	98,327: 64
Ständiga medlemmars fond	„	11,322: 62
Bidraget ur Längmanska fonden .	„	3,000: —
Arkivarien	„	63: 66
Vinst- och förlustkonto	„	14,583: 21
	Fmk	214,372: 55

Såväl ur räkenskaperna som ur Sällskapets publikationer framgår, att Svenska Literatursällskapets i Finland förvaltning och värksamhet under året 1899 på ett förtjänstfullt sätt handhafts, hvarför vi tillstyrka åt Sällskapets styrelse full ansvarsfrihet för ifrågavarande år. — Då den ena revisorn, kommerserådet L. Borgström, af sjukdom varit hindrad att deltaga i revisionen, har undertecknad Landén såsom suppleant trädt i hans ställe.

Helsingfors den 2 februari 1900.

Ab. Landén. *Viktor Öhberg.*

Funktionärernas sammanträde den 17 februari 1900.

Skreds till uppgörande af budget för innevarande år och beslöts att förelägga Bestyrelsen följande

Budgetförslag för år 1900.

Inkomster:

Årsafgifter	Fmk	5,500: —
Intressen och dividender	„	9,000: —
Försäljning af Sällskapets skrifter	„	500: —
Bidrag ur Längmanska fonden	„	3,000: —
Statsbidraget	„	8,000: —
Summa	Fmk	26,000: —

Utgifter:

Under föregående år beviljade anslag, som ännu ej utbetalats:

N. G. af Schulténs memoirer	Fmk	1,400: —		
Teologins studium vid Åbo universitet	„	4,000: —		
Förhandlingar och Uppsatser XIII	„	3,600: —		
Agatha Falcks dagboksanteckningar	„	1,000: —		
C. Ekmans dagboksanteckningar	„	2,000: —		
Mikael Choraei bref	„	2,000: —		
J. Freses Vitterhetsarbeten	„	2,500: —	Fmk	16,500: —
Afgår behållningen från år 1899			Fmk	14,583: 21
			Summa Fmk	1,916: 79

Anslag för år 1900:

Prisbelöningar	Fmk	2,000: —
Aflöningar	„	600: —
Transport	Fmk	4,516: 79

Transport	Fmk	4,516: 79
Förvaltnings- och distributionskostnader....	„	2,000: —
Resestipendier	„	800: —
John Julins reseberättelse	„	2,500: —
Pehr Kalms resa	„	2,700: —
Biografiska undersökningar om A. Chydenius.	„	3,000: —
M. Calonii bref	„	3,000: —
Ridd. o. Adelns protokoll vid Borgå landtdag	„	2,500: —
Förhandlingar och Uppsatser XIV.......	„	3,600: —
För oförutsedda ändamål	„	1,383: 21
Summa	Fmk	26,000: —

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 22 februari 1900.

Vid anstäldt val af Funktionärer för innevarande år återvaldes till ordförande professor M. G. Schybergson, till viceordförande professor I. A. Heikel, till sekreterare amanuensen Arvid Hultin, till arkivarie lektor Elis Lagerblad, samtliga med 10 röster, samt till skattmästare direktör Sigfr. Kullhem med 11 röster.

Ordföranden meddelade, att han dagen efter senaste årsmöte hade fått mottaga nedanstående telegram från Åbo:

Svenska bildningens vänner i Åbo, som samlade till fest fira minnet af vår store oförgätlige skald Johan Ludvig Runeberg, sända Svenska Literatursällskapet sina varmaste välönskningar till fortsatt framgångsrikt arbete för den fäderneärfda svenska kulturens fortbestånd och förkofran i vårt land

genom
Emil Amnell.

Årsmötet hade öfverlämnat åt Bestyrelsen att afgöra, huruvida, sedan Sällskapets anhållan att på statsvärkets bekostnad å härvarande myntvärk få prägla en medalj i anledning

af 50:de årsdagen af Fänrik Ståls sägners utkommande lämnats utan afseende, några vidare åtgärder för medaljens prägling borde vidtagas.

Då under den i frågan förda diskussionen ingen af Bestyrelsens medlemmar med säkerhet hade sig bekant, huruvida för medaljers prägling officielt tillstånd måste utvärkas af myndigheterna, beslöts att ajournera ärendet till nästa sammanträde, hvarjämte åt frih. R. F. von Willebrand uppdrogs att införskaffa utredning angående hvad i författningarna härom finnes föreskrifvet.

Sedan årsmötet antagit Bestyrelsens förslag beträffande förändrade bestämningar vid bortgifvandet af Sällskapets pris, beslöts att nästa pris skulle utgifvas vid årsmötet 1902 för historiska eller språkvetenskapliga arbeten, tillkomna efter senaste prisutdelning af sådana arbeten, samt därpå följande pris år 1904 för skönliteratur, utgifven under åren 1900—1903.

Från professor Rudolph Eucken i Jena, som på senaste årsmöte utsågs till hedersledamot af Sällskapet, hade Ordföranden fått mottaga följande tacksägelseskrifvelse:

Jena 15/II 1900.

Hochverehrter Herr Präsident!

Sie hatten die grosse Güte, mir, unter Übersendung des Diplomes, von der hohen Ehre Mittheilung zu machen, wodurch die Schwedische Literaturgesellschaft in Finland mich in liebenswürdigster Weise überrascht und erfreut hat. Gestatten Sie mir vor allem, dem Gefühl ehrerbietigsten und herzlichsten Dankes für einen so gütigen und so ehrenvollen Beweis geneigter Gesinnung Ausdruck zu geben. Ich muss es als ein Zeichen besonderen Wohlwollens betrachten, dass die hochgeehrten Herren meine warme Sympathie für Finländisches Leben und Streben so freundlich schätzen und in einer so hervorragenden Weise anerkennen, und es ist mir eine hohe Ehre wie eine herzliche Freude, durch jene Ernennung zu einer wissenschaftlichen Körperschaft in eine feste Beziehung zu treten, der so hervorragende Männer angehören und die sich ein so grosses Verdienst um die Wissenschaft und das nationale Geistesleben erworben hat.

Hoffentlich kann ich dem innigen Dank für ein so gütiges Wohlwollen im Lauf der Zeit dadurch einigen Ausdruck

geben, dass ich nach bestem Vermögen dahin strebe, in Deutschland das Interesse für Finländisches Leben und Schaffen wachzuerhalten und zu stärken; heute drängt es mich vor allem, Ihnen und allen hochverehrten Herren auszusprechen, wie sehr Sie mich durch die höchst ehrenvolle Ernennung erfreut haben.

In tiefer Ehrerbietung empfiehlt sich Ihnen und der ganzen hoch verehrlichen Literaturgesellschaft.

Ihr dankbar ergebener

R. Eucken.

Professor J. E. Strömborg i Borgå hade i skrifvelse till Skattmästaren anhållit att få till Sällskapet framföra sin tacksägelse för den utmärkelse, som honom vederfarits och hvilken skulle vara honom en kraftig maning att med flit och samvetsgrannhet söka slutföra sina biografiska anteckningar om Runeberg.

Ordföranden meddelade att statsrådet W. Lagus förklarat sig villig att åtaga sig utgifvandet af Calonii bref till Porthan, men därvid uttalat såsom önskningsmål att få brefven utlånade och hemsända till Lojo. Med anledning häraf uppdrogs åt rektor E. Lagus att å Bestyrelsens vägnar göra sig underrättad om möjligheten att i detta afseende tillmötesgå statsrådet Lagus' önskan samt att, ifall hinder möter för brefvens utlånande, träffa något annat arrangemang i och för brefvens kopiering.

Det af Funktionärerna uppgjorda förslaget till budget för innevarande år godkändes.

Sällskapet stipendiat från senaste sommar, folkskolläraren K. O. Danielsson hade till arkivarien insändt sina uppteckningar. De öfverlämnades till granskning åt rektor E. Lagus.

Rektor E. Lagus afgaf utlåtande öfver de folkloristiska samlingar, som hade inlämnats af Sällskapets stipendiater, folkskollären Erik Finne och reallyceisten Filip Sundman. Den förres uppteckningar utgjordes af lokaltraditioner från Purmo, Pedersöre och Larsmo, mest om gårdar och andra orter, vidare historiska sägner från Purmo och Pedersöre, till stor del från stora ofreden och 1808, en uppsats om Pedersöre kyrka, några folksagor och äfventyr, ramsor, gåtor, ordspråk och ordstäf från

Purmo och Pedersöre, samt skämthistorier och anekdoter från sistnämda ort.

Filip Sundmans samlingar utgjordes af historiska sägner och lokaltraditioner från Raseborgs härad, skrock och vidskepliga bruk, 807 ordspråk, 146 gåtor, inemot 60 jullekar, de flesta förut kända, bomärken, 63 st. visor, sagor, ramsor o. dyl. På förslag af herr Lagus beslöts att såsom gratifikation tilldela Sundman särskilda delar af sammelvärket Nyland.

Från komitén för Runebergsbiblioteket hade ingått följande betänkande:

Till Bestyrelsen för Svenska Literatursällskapet i Finland.

På Bestyrelsens sammanträde den 21 december 1899 utsedde till medlemmar i en komité, som ägde vidtaga nödiga åtgärder i och för realiserandet af ett väkt förslag angående inrättandet af ett Runebergsmuseum, samt inkomma till Bestyrelsen med betänkande i saken, ha vi äran anföra följande:

1) Hvad inrättningens *namn* vidkommer, så synes benämningen *Runebergs-bibliotek* af vissa orsaker lämpligare än *Runebergs-museum.* Namnet museum kunde hos allmänheten väcka föreställningen, att man ville till inrättningen samla äfven möbel, husgeråd och dylikt — något som icke synes vara att förorda. Den föreslagna inrättningen borde därför enligt komiterades åsikt kallas *Svenska Literatursällskapets Runebergsbibliotek.*

2) Till Runebergs-biblioteket borde anskaffas samtliga editioner af skaldens arbeten på originalspråket; öfversättningar till finska och andra språk af dem; originalmanuskript till skaldens arbeten — för så vidt sådana kunna öfverkommas; arbeten och uppsatser på svenska och andra språk om skalden och hans dikter; musikalier som hänföra sig till desamma; porträtter och andra framställningar i bild af skalden, hans hem, omgifning, umgänge och arbeten; reproduktioner af konstvärk framställande skalden, och öfverhufvudtaget alt sådant, som kan bidraga till belysandet af Johan Ludvig Runebergs person och diktning.

3) Angående *ledningen* af Runebergs-biblioteket anse komiterade, att sällskapets Bestyrelse borde tillsätta en *föreståndare,* som närmast handhar vården af detsamma, ombestyr katalogiseringen af bibliotekets egendom och ser till, att biblioteket i sinom tid hålles tillgängligt för intresserade. Föreståndaren borde vara ordförande i *bibliotekskomitén,* hvilken inbe-

räknadt honom borde bestå af tre utaf Bestyrelsen valda personer. Denna komité borde till Bestyrelsens ordinarie januarimöte aflämna rapport om inrättningens bestånd och tillväxt under nästföregående kalenderår; revision af de penningemedel, som komitén omhänderhaft, borde värkställas af Sällskapets på årsdagen valda revisorer. Val af bibliotekskomitén borde ske på Bestyrelsens februari-möte.

4) Runebergs-biblioteket borde bli en inrättning oberoende af Sällskapets arkiv, och borde samtliga Runebergs-manuskript, editioner af skaldens värk m. m., hvilka för närvarande ingå i arkivet, afskiljas därifrån och öfverföras till Runebergs-biblioteket.

5) Biblioteket borde inrymmas i det rum, där Svenska Literatursällskapets Bestyrelse brukar hålla sina sammanträden.

6) I och för stundande utgifter föreslå komiterade, att Bestyrelsen åt den blifvande bibliotekskomitén, hvilken borde utses på nästa sammanträde, ville ställa till förfogande en summa 500 mark.

Helsingfors den 19:de februari 1900.

Ernst Lagus. *Elis Lagerblad.* *Thorsten Waenerberg.*

Förslagets samtliga punkter godkändes, så när som på den 5:te, som lämnades utan afseende, då Bestyrelsen icke förfogar öfver lokalerna i de vetenskapliga sällskapens hus.

Till föreståndare för det blifvande Runebergsbiblioteket utsågs rektor E. Lagus samt jämte honom till medlemmar af bibliotekskomitén lektor E. Lagerblad och artisten Th. Waenerberg.

Statsarkivarien Hausen, som jämte sekreteraren genomgått professor K. G. Leinbergs i och för publikation inlämnade förteckning öfver finska studerande vid Upsala universitet under åren 1640—1830, meddelade att arbetet i fråga utgjordes endast af ett namnregister utan några biografiska notiser. I sin nuvarande form lämpade sig arbetet bättre för Vetenskapssocietetens bidrag än för Sällskapets skrifter. Därtill kommer att en dylik förteckning, afskrifven från samma källa i Upsala bibliotek, finnes i härvarande universitetsbiblioteks manuskriptsamling. På grund häraf beslöts att icke mottaga prof. Leinbergs arbete till publikation i Sällskapets skrifter.

Statsarkivarien Hausen anmälde att han af förelupna skäl funnit sig föranlåten att underkasta den af Sällskapets stipendiat student J. Torckell till Bestyrelsen våren 1897 inlämnade samlingen af folksägner från Åland en närmare granskning. Det hade härvid visat sig att denna samling vore ingenting annat än en ordagrann, men det oaktadt hvarken fullt tillförlitlig eller ens fullständig afskrift af en tidigare tillkommen uppteckning, som på initiativ och bekostnad af en äldre forskare värkstälts af den utaf Torckell uti den afgifna reseberättelsen såsom *sin* sagesman uppgifna muraren Mattsson i Saltvik, och hvilken uppteckning Torckell, under förevändning af att vilja därmed kontrollera de af honom själf gjorda uppteckningarna, af bemälda forskare fått åt sig utlånad. Torckells till Bestyrelsen inlämnade samling innehölle därutöfver icke en rad. Värdet af det utaf Torckell prästerade afskrifningsarbetet kunde — under förutsättning af att afskriften vore fullt riktig och fullständig — uppskattas, efter ett pris af 1 mk 50 p. för arket, till högst 15 mark. Det af Torckell uppburna stipendiet utgjorde, såsom bekant, 200 mark.

Med anledning häraf beslöts att genom protokollsutdrag delgifva folkskolläraren J. Torckell ofvanstående till förklaring och att tillika, enär han ännu ej fullständigt insändt sina utlofvade samlingar, uppfordra honom att med det snaraste fullgöra sina förbindelser.

Professor I. A. Heikel uppläste följande förslag till premiering af under år 1898 utgifna skönliterära arbeten, afgifvet af båda literatursällskapens gemensamma delegation:

Till Kejserliga Senaten för Finland.

Sedan Ecklesiastik Expeditionen i Kejserliga Senaten anmodat Svenska Literatursällskapet i Finland att i samråd med Finska Literatursällskapet uppgöra och till Kejserliga Senaten insända förslag till premiering af i landet under året 1898 på finska eller svenska språket utkomna skönliterära arbeten, och Svenska Literatursällskapet för sin del till medlemmar i en gemensam delegation för ärendets behandling utsett skolföreståndaren magister Ernst Lagus, professor I. A. Heikel och folkhögskoleföreståndaren magister Arvid Mörne med fullmakt att besluta i Sällskapets namn, dock så att förslaget till premiering skulle delgifvas Sällskapets Bestyrelse för att af den-

samma insändas till Kejserliga Senaten, Finska Literatursällskapet åter utsett professor O. E. Tudeer, professor Werner Söderhjelm och professor E. N. Setälä att med full afgörande rätt å Finska Literatursällskapets vägnar uppgöra och insända ofvannämda förslag, får Svenska Literatursällskapets Bestyrelse underdånigst afgifva följande yttrande:

Bland skönliterära arbeten, utkomna under år 1898, finnes enligt de delegerades samstämmiga åsikt intet, som skulle kunna betecknas som synnerligen utmärkt och förtjänt af att belönas med ett pris till högre belopp; men året har dock att uppvisa några arbeten af den förtjänst, att det kunde anses obilligt att icke ihågkomma dem med någon belöning från den summa af 6,000 mark, som blifvit anslagen för premiering af skönliterära arbeten utkomna under nyssnämda tid. Inom delegationen ha därvid visserligen olika åsikter uttalats om hvilka arbeten som borde ifrågakomna och om dessa arbetens inbördes värde, men delegationen har, sökande att förlika de olika meningarna, likväl slutligt förenat sig om följande förslag:

Filosofie doktorn Santeri Ingman har genom sin stora roman „Anna Fleming“ och sin novellsamling „Margareeta“ dokumenterat sig som en rutinerad författare, som berättar ledigt och skildrar åskådligt och visat sig förmögen att koncipera och utarbeta större ämnen. Då delegationen därjämte anser sig kunna taga en viss hänsyn äfven till hans tidigare förtjänstfulla författareverksamhet, ville delegationen förorda honom till ett pris af 2,000 finska mark.

Filosofie doktorn P. Nordmanns „Historiska skildringar från nödtider och ofredsår“ ådagalägga varm känsla, historisk blick och lämna i sin knappa enkelhet ett varaktigt intryck efter sig, och ville delegationen föreslå honom till erhållande af ett pris om 1,000 mark.

Samma belopp önskade äfven delegationen förorda åt fröken Helena Westermarck för hennes novell „Lifvets seger“ på grund af värmen och djupet i tecknandet af hufvudpersonens karaktär och den vackra idé, som i boken genomföres.

Slutligen tillåter delegationen sig att föreslå, att den summa om 2,000 mark, som af de för 1898 års prisbelöning anslagna medlen sålunda blefve öfrig, måtte öfverföras till anslaget för år 1899.

Delegationens vid ärendets behandling förda protokoll har blifvit till Svenska och Finska Literatursällskapen inlämnadt.

Skrifvelsen åtföljdes af nedanstående

Protokoll, fördt vid de den 14 och den 18 februari år 1900 i de Lärda Sällskapens hus i Hel-

singfors hållna sammanträden af de delegerade, hvilka af Finska Literatursällskapet och Svenska Literatursällskapet utsetts att till Kejserliga Senaten afgifva förslag till författarepremier för skönliterära arbeten utkomna under år 1898. Närvarande voro å Finska Literatursällskapets vägnar dess delegerade professor O. E. Tudeer, professor Werner Söderhjelm och professor E. N. Setälä, å Svenska Literatursällskapets vägnar dess delegerade skolföreståndaren, magister Ernst Lagus, professor I. A. Heikel och folkhögskoleföreståndaren, magister Arvid Mörne.

Sedan professor Tudeer utsetts att leda förhandlingarna, och professor Heikel åtagit sig att fungera som sekreterare, antecknades till protokollet, att följande under år 1898 utkomna skönliterära arbeten blifvit af de delegerade för möjligen ifrågakommande prisbelöning beaktade,

a) på finska språket affattade:

Santeri Ingman: „Anna Fleming, Historiallinen Romaani" och „Margareetta, Historiallisia Kertomuksia".
Kyösti Larson: „Kylän Lauluja".
Eino Leino: „Sata ja yksi laulua".
Ilmari Calamnius: „Hiljaisina hetkinä".
Heikki Meriläinen: „Kahleeton vanki".
Sarvela: „Taloista ja taipaleelta".
Maila Talvio: „Kaksi rakkautta".
Anna Kurki: „Onnen etsinnässä".
Martti Vuori: „Savon sydämmessä" och „Korkea oikeus istuu".
Emil Lassinen: „Kotipoluilta IV".
T. R. „Auringon noustessa".

b) på svenska språket skrifna:

P. Nordmann: „Från nödtider och ofredsår".
Helena Westermarck: „Lifvets seger".
Parus Ater (Adèle Weman): „Toner från bygden".
O. M. Reuter: „Nya dikter".
Konni Zilliacus: „Indiankriget".
Aina (Edit Theodora Forssman): „Vid aftonlampan VI".

och då Finska Literatursällskapets delegerade redan tidigare såsom främst förtjänta af att uppmärksammas hade anmält herr Santeri Ingmans båda arbeten, och Svenska Literatursällskapets delegerade i enahanda syfte hade rekommenderat herr Nordmanns och fröken Westermarcks arbeten, skreds till diskus-

sion af frågan om hvilka arbeten som kunde till premiering förordas, och hvilka belopp som borde desamma tilldelas.

Då det härvid visade sig, att meningarna inom delegationen voro delade, men önskligt ansågs, att ett enhälligt beslut kunde åstadkomnas, föreslog professor Söderhjelm en sådan sammanjämkning af de olika åsikterna, att på grund af de förtjänster, som samtliga delegerade tillerkänt herr Ingmans, herr Nordmanns och fröken Westermarcks arbeten, dessa författare skulle föreslås till erhållande af pris, herr Ingman till ett belopp af 2,000 mark, herr Nordmann och fröken Westermarck hvardera ett pris 1,000 mark.

Efter det detta förslag diskussionsvis tagits under ompröfning, sammanfattade en hvar af de delegerade sin i det föreliggande ärendet yttrade mening skriftligt till protokollet på följande sätt:

Magister *Mörne:* Samtliga under året 1898 i landet utkomna skönliterära arbeten representera en jämförelsevis låg literär nivå, och torde på grund häraf utgifvandet af ett större eller medelstort pris för något af nämda värk icke böra ifrågasättas.

Främst bland föreliggande arbeten vore jag böjd att ställa P. Nordmanns „Historiska skildringar från nödtider och ofredsår". Ehuru flertalet af dessa skildringar saknar ett utprägladt personlighetsdrag, äga dock några, bland hvilka „Den gamla Psalmboken", „Kring brasan hos Anders Vinskänk", „Gideon Gabriel sviker Alma mater" och „Bolaget Torbasov & Ljukin" särskildt förtjäna framhållas, rätt betydande literära förtjänster. Tack vare en originell språkbehandling lyckas författaren gifva ofvan anförda skildringar historisk tidsfärg, hvilken, i förening med en säker karaktärsteckning, är af stor konstnärlig värkan.

Dessa förtjänster kunna föga tillerkännas Santeri Ingmans historiska skildringar „Anna Fleming" och „Margareeta". Herr Ingmans stil är hvardaglig, flack och tröttande. Såväl i den bredt anlagda framställningen af hufvudpersonen i romanen Anna Fleming som i teckningen af de talrika bifigurerna i samma roman förråder författaren en afgjord brist på konstnärlig fantasi. Det på tragiska konflikter rika ämnet har författaren lyckats tillgodogöra sig endast så till vida, att han, i fall, där historiskt gifna fakta erbjudit ett nog rikt material, åstadkommit en värklighetstrogen framställning. Sålunda framstår Klas Flemings kraftigt tecknade karaktär som bokens främsta, medan författarens oförmåga af självständig konstnärlig uppfinning röjer sig i den schablonmässiga och grunda skildringen af hufvudpersonen Anna Flemings själslif.

Som en förtjänst såväl hos romanen „Anna Fleming“, som hos den historiska novellen „Margareeta“ bör framhållas författarens förmåga att skickligt sammanställa de särskilda episoderna, hvarigenom kompositionen, oaktadt bristen på djupare psykologisk motivering, stundom blir af betydande dramatisk effekt.

Af öfriga föreliggande arbeten synes mig Helena Westermarcks novell „Lifvets seger“ främst förtjäna beaktande. Boken äger onekligen ett bärande idéinnehåll koncentreradt i den konsekvent och delvis med konstnärlig lyftning genomförda karaktäristiken af hufvudpersonen. Men å andra sidan lider arbetet af betänkliga brister. Författarinnans i regeln opersonliga, stundom till och med underhaltiga stil, den ytliga, ofta oklara teckningen af bipersonerna, den osäkra, i bokens början afgjordt oskickliga kompositionen röja snarare dilettanten än konstnärinnan. I stort sedt äger arbetet knappast de literära förutsättningar, som skulle motivera utgifvandet af ett pris för detsamma.

I stöd af det ofvansagda har jag äran föreslå *att delegationen ville förorda filosofie doktorn Petrus Nordmann till erhållande af ett pris stort 1,000 finska mark för arbetet „Historiska skildringar från nödtider och ofredsår“ samt filosofie doktorn Santeri Ingman till erhållande af ett pris äfvenledes stort 1.000 finska mark för arbetena Anna Fleming och Margareeta,* förklarande mig likväl, i syfte att icke omöjliggöra ett enhälligt utlåtande från delegationens sida, villig att eventuelt omfatta det af professor W. Söderhjelm framstälda sammanjämkningsförslaget.

Professor *Setälä:* Jag kan ej underlåta, att, begagnande mig af tillfället, högeligen beklaga, att bestämningarna angående prisens utdelning äro sådana som de äro. Då pris skola utdelas för ett så fattigt literaturår som 1898, kommer man ofrivilligt att tänka på, huru mycket lättare och för literaturen mera fruktbringande vårt värf skulle vara, om det vore stadgadt, att då antingen anslagssumman i sin helhet eller någon del däraf ej kan användas för belönande af särskildt framstående arbeten, hela summan eller den del däraf, som ej tagits i anspråk, kunde bortgifvas dels åt erkändt framstående skriftställare för tryggande af deras ekonomiska ställning och deras fortsatta literära produktion, dels åt unga förhoppningsfulla skriftställare som studie- och reseunderstöd.

Hvad särskildt premieringen af 1898 års literära produktion beträffar, är det enligt min mening fullkomligt berättigadt, att ett pris tilldelas Santeri Ingman för hans arbeten „Anna Fleming“ och „Margareeta“. Jag är visserligen ingalunda blind för dessa arbetens delvis stora brister. Författa-

rens uppfattning är ofta något grund, stundom vårdslösar han framställningens konstnärliga innehåll och form, och i hans stora roman „Anna Fleming“ förmår ej själfva hufvudpersonen eller hufvudhandlingen fängsla läsarens hela intresse, utan som den egentliga hufvudpersonen framstår marsken Klas Fleming. Men å andra sidan äger Santeri Ingman förmåga att skickligt framställa situationer, att gifva lif och rörlighet åt den historiska tidsbilden samt äfven att med säker hand teckna karaktärsbilder, hvarpå marsken Flemings markerade gestalt är ett bevis. Vidare bör man taga i betraktande, att Santeri Ingman redan är en skriftställare, som har förvärfvat sig en ställning i den finska literaturen och förtjänar att främjas i sin värksamhet.

Med afseende å öfriga till prisbelöning föreslagna arbeten är jag i hög grad tveksam. P. Nordmanns samling skildringar „Från nödtider och ofredsår“ innehåller visserligen tvánne berättelser („Den gamla Psalmboken“ och „Gideon Gabriel söker Alma mater“), hvilka äga ett obestridligt literärt värde. Men då man tager i betraktande, att bland berättelserna finnas dels sådana, som helt och hållet stå utom den skönliterära produktionens råmärken, dels sådana som på grund af sin svaghet i literärt afseende draga ned det goda intryck, som bokens framstående stycken göra, att författaren har mottagit altför kännbara intryck af andra skriftställare samt att författarens produktion hittils är alldeles obetydlig och knappast berättigar att räkna honom såsom skönliterär författare, så torde min stora tvekan med afseende å honom kunna fattas.

I ännu högre grad framkallar tilldelandet af ett pris för Helena Westermarcks novell „Lifvets seger“ betänkligheter hos mig. Författarinnan, som redan förut uppträdt som skönliterär skriftställare, förtjänar visserligen loford för det vackra idéinnehållet i sin bok och för den väl tecknade bilden af hufvudpersonen, men å andra sidan nedtrycka arbetets svagheter i hög grad dess värde: bristfälligheten i komposition, i teckningen af bipersonerna och i stil och den öfverhufvud altför litet fängslande framställningen.

Under dessa omständigheter är det synnerligen svårt att åstadkomma en sådan prisfördelning, som skulle tillfredställa ens en själf, än mindre andra. Det af professor Söderhjelm framstälda förslaget är ett kompromissförslag, hvarom jag förenar mig blott för åstadkommande af ett gemensamt utlåtande, på det att de anslagna medlen likväl på detta sätt måtte komma vårt lands literatur till godo.

Professor *Heikel*: Enligt min åsikt äro äfven författare af andra och tredje rangen af betydelse för nationen och förtjäna

att för sina arbeten af de anslagna statsmedlen erhålla belöningar, så vidt medlen äro för ändamålet tillräckliga. Den sålunda vunna utmärkelsen måste i väsentlig grad mätas efter den utdelade premiens storlek.

Af under år 1898 utkomna skönliterära arbeten på svenska språket anser jag doktor Petrus Nordmanns „Från nödtider och ofredsår" stå främst. De utmärka sig genom en tidstrogen skildring och varm känsla. Äfven om en del motiv af andra förut behandlats, har författaren i dem inlagt något eget och lefvande. Med enkla medel åstadkommer författaren en ganska stark värkan. Några karaktärer äro synnerligen väl tecknade, situationerna åskådliga, slutpoängerna vanligen lyckligt funna. Öfver det mestadels djupt sorgliga ämnet kastar humorn en mildrande stråle. Några bland berättelserna ha ett betydligt konstnärligt värde; andra, mot hvilka i enskildheter anmärkningar kunna göras (exempelvis „En liten solglimt", „Björnidet", „Hemåt"), uppvisa äfven flere lyckliga grepp, och äfven då herr Nordmann, enligt förebilden af framstående romanförfattare, låter aktstycken och historiska fakta träda i stället för fiktionen, har han så valt och disponerat sitt material, att skildringarna ej falla ur det helas ton. Såsom helhet lämnar boken ett varaktigt intryck efter sig. Den har vunnit loford äfven af kritiken i Sverge, och med anledning af en dansk öfversättning — som utan något författarens tillgörande värkstälts af en yngre dansk skriftställare — ytrar den kände literaturkritikern Edvard Brandes bland annat: „Man laeser den lille Bog med ublandet Fornöjelse. Hr Nordmann er en Kunstner, der förer en sikker Haand och vinder ved sin udsögte Naturlighed". På nu anförda skäl anser jag doktor Nordmann, som äfven förut publicerat några mindre berättelser, vara förtjänt att belönas med ett pris om 1,500 mark.

Därnäst ställer jag fröken Helena Westermarcks bok „Lifvets seger". Arbetet lider visserligen af svagheter i kompositionen och stilen har föga färg, men teckningen af hufvudpersonens karaktär är varm, djup och konsekvent. Den vackra idé, som genomgår berättelsen, kommer, trots några störande moment i framställningen, på ett gripande sätt till genombrott hos hufvudpersonen. Hela greppet har en viss originell prägel. Författarinnan, som redan förut utgifvit tre skönliterära arbeten, torde med rätta kunna göra anspråk på en belöning om 1,000 mark.

Hvad de skönliterära författarne på finska språket beträffar, står doktor Santeri Ingman genom omfånget af sin produktion otvifvelaktigt främst, och hans under 1898 utgifna arbeten, ehuru ej hans bästa, tyda på den vana författaren, som skrif-

ver friskt på, utan att låta någon förveckling bli sig för svår. Men han äger ej utbildad smak och sinne för tiders och personers själslif. I hans stora roman „Anna Fleming" är blott marsken Klas Fleming säkert tecknad med de historiskt kända dragen, men öfriga personer äro mycket sväfvande hållna. Någon utveckling i personernas karaktär eller en annan utveckling af handlingen än den historiskt kronologiska finner man knapt. Stilen är enformig, men ledigt flytande, och flere situationer äro mycket åskådligt och duktigt gjorda. — I berättelsen „Margareeta", den första och längsta i novellsamlingen med detta namn, rör sig författaren med en storartad apparat, men slutintrycket är ej blott matt, utan äfven motbjudande. „Kristillinen järjestys penkkisijoista" är däremot en förträffligt utförd kulturbild, som är egnad att låta en glömma mycket af bristerna i den första berättelsen. De öfriga berättelserna göra ett halft och otillfredsställande intryck. På grund af alt detta kan jag ej uppskatta värdet af doktor Ingmans 1898 utgifna arbeten synnerligen högt, men då han emellertid behandlar betydande ämnen och väl någon hänsyn äfven kan tagas till hans tidigare författareverksamhet, anser jag honom kunna belönas med ett pris om 1,500 mark.

Af de under år 1898 utkomna lyriska diktsamlingarna på finska synas mig herr Kyösti Larsons „Kylän lauluja" fördelaktigt framstå genom mycken fart och friskhet och ursprunglighet, men då flere dikter äro rätt svaga och ytliga och Finska Literatursällskapets delegerade ej synas synnerligen stämda att denna gång förorda honom till erhållande af pris, vill jag ej bestämdt vidhålla min mening, enligt hvilken jag önskat tilldela honom ett pris på 1,000 mark.

Detta är mitt förslag till prisbelöning. Skulle emellertid genom en sådan förändring däraf, att herr Ingman erhölle 500 mark mera och herr Nordmann 500 mark mindre än hvad ofvan föreslagits, den fördel vinnas, att delegationens förslag blefve enhälligt och sålunda säkrare utsikter vunnes, att de föreslagna premierna blifva utdelade, anser jag mig i de förordade pristagarnes intresse kunna ansluta mig till det af professor Söderhjelm framstälda förslaget.

Professor *Söderhjelm:* Bland de författare, som representera den skönliterära produktionen i Finland under år 1898, anser jag ingen hafva utgifvit ett så framstående arbete, att det kunde belönas med ett rundligare pris. Likvisst måste jag ge de medlemmar af prisnämden rätt, hvilken anse någon absolut måttstock icke kunna komma i fråga, utan anspråken böra rättas efter förhållandena. Den författare jag då afgjordt anser i främsta rummet böra föreslås till pris, är doktor Santeri

Ingman. Visserligen lida hans under 1898 utkomna tvänne arbeten „Anna Fleming“ och „Margareeta“ af väsentliga konstnärliga brister, men den förra af dessa böcker, en vidlyftig roman, visar dock så goda ansatser i fråga om kulturskildring från förgångna tider, så mycken talang i konceptionen och i skildringen af enskilda situationer och delvis äfven personligheter, att den i sin helhet ger intyg om en lika stor literär begåfning som vana att framställa; den senare, novellsamlingen, åter utmärker sig, hvad den längsta novellen beträffar, den som gifvit boken dess namn, för ett lyckligt grepp på ämnet, som ger tillfälle till originella skildringar från sällan behandlade tider och näjder, hvarjämte en del af de smärre novellerna såsom kulturbilder äro förträffliga.

Då Svenska Literatursällskapets representanter till prisbelönande föreslagit doktor P. Nordmanns „Från nödtider och ofredsår“ samt fröken H. Westermarcks „Lifvets seger“, vill jag icke motsätta mig detta förslag, främst emedan jag anser mig icke kunna under de rådande förhållandena upprätthålla den måttstock jag annars vore böjd att för prisbelöning från statens sida anlägga. Likväl tillåter jag mig framhålla att hvarken de nämda representanternas omdöme, ej häller de utländska kritikerna, som citerats, öfvertygat mig om den konstnärliga förträffligheten af doktor Nordmanns bok; fastmer finner jag densamma icke innehålla mer än ett par, tre noveller, som icke skulle bära en viss prägel af dilettantism, hvartill stundom sällar sig ett drag af naivitet, som kanske värkar tilltalande på ungdomen men knappast på andra. Ännu mindre obetingadt kan jag betrakta fröken Westermarcks arbete såsom motsvarande anspråk på ett konstnärligt komponeradt och utfördt värk. Men då doktor Nordmanns i allmänhet rätt flyktiga konturteckningar från en i vår historia ödesdiger tid stundom bäras af en varm känsla och särskildt genom författarens vänliga förstående af de personer han tecknar värka behagligt, anser jag mig kunna föreslå honom till erhållande af ett mindre pris. Detsamma är fallet med fröken Westermarck, hvars lilla bok upptar några personliga drag och visar ansatser till djup i den psykologiska analysen.

I betraktande af den större betydelse jag tillmäter doktor Ingmans böcker vid sidan af de två sistnämda, och då jag anser mig kunna taga hänsyn äfven till hans föregående rika literära produktion, ville jag fördela beloppen af resp. pris så att doktor Ingman erhölle 2,000 mark samt doktor Nordmann och fröken Westermarck 1,000 mark hvardera.

Magister *Lagus:* Bland de under 1898 utkomma skönliterära arbetena ställer jag främst herr *P. Nordmanns* „Från nöd-

tider och ofredsår". Förenande mig i hufvudsak med de uttalanden prof. Heikel gjort angående nämda arbete, påpekar jag specielt författarens förmåga att med små medel värka kraftigt. Vissa berättelser lida af icke obetydliga brister — utan att herr N. dock någonsin på ett mera stötande sätt förgripit sig på tidsstämningens och den historiska uppfattningens korrekthet — men andra åter äro värkliga små konstvärk, hvilkas värde icke förgår med stunden. Med afseende fäst vid den lilla bokens obestridliga literära och patriotiska värde, anser jag, att den borde prisbelönas med 1,500 mark.

Herr *S. Ingmans* stora roman „Anna Fleming" har, äfven den, fel och förtjänster blandade om hvarandra. Bäst tecknad af de talrika personer förf. för fram på arenan är utan tvifvel Klas Fleming, och vissa scener, i hvilka denne är centrum, äro gjorda med säker och kraftig hand. Anna Fleming, som gifvit boken dess namn, står som karaktärsstudie i andra planet, och synes vara skäligen black. Bland öfriga personer har förf. mäjslat ut en och annan rätt väl, och tidsstämningen är väl nog i hufvudsak riktig. Vissa naturmålningar äro rätt präktiga, ja förf. ger intryck af att vara mest hemmastadd på naturskildringens område. Boken lider emellertid af för stor bredd, hvadan den icke kan sägas vara intressant, och den kommer påtagligen icke att bibehålla sig länge åtminstone i literärt bildades gunst. Novellen „Margareeta" är full af lif och rörelse och eger till och med spännande moment. Af sägnen om Lapplands första kvinnliga apostel var ju äfven rätt mycket att göra. Enskilda partier äro äfven läsvärda, men novellen faller på ett beklagligt sätt ihop mot slutet, som är lindrigt sagdt platt. Stilens brist på karaktär stöter äfven; man har stundom förnimmelsen af att novellen vill vara någotslags ungdomsläsning, ehuru detta antagande jäfvas af annat. Rätt väl har herr Ingman lyckats i en af de små skizzer, som ingå inom samma pärmar som novellen Margareeta.

Oaktadt de brister man kan uppvisa hos herr Ingmans ofvannämda två arbeten, förtjäna de dock pris, kanhända 1,500 mk.

Fröken *H. Westermarcks* novell „Lifvets seger" har stora brister, men är trots dem en literär företeelse värd att tagas vara uppå. Förf. äger icke förmåga att sammanhålla de skilda personer hennes berättelse handlar om, hvarjämte de allra flesta af dem äro skäligen konturlösa, vissa till och med schablonmässigt hållna. Det är hufvudpersonen i boken, fröken Henriette, som kring sig samlat förf:s hela intresse, och medgifvas måste, att hennes karaktär är tecknad med konsekvens och talang. Ur psykologisk synpunkt kan ganska litet anmärkas mot fröken Westermarcks framställning af ifrågavarande persons själslif och

det sätt, hvarpå det söker sig uttryck i lefvande lifvet. Novellen är i sin förra del black, men den har en obestridlig förtjänst: den höjer sig mot slutet, som värkar gripande och präglas af etisk höghet. Boken är just härigenom så pass anmärkningsvärd, att den borde belönas med 1,000 mark.

Af öfriga arbeten kunde möjligen hr *Kyösti Larsons* „Kylän lauluja“ premieras med ett lägsta pris på grund af en viss originalitet och friskhet hos några i samlingen ingående smärre dikter, ehuru jag är osäker huruvida dess värde kan anses vara större än t. ex. „Toner från bygden“ af *Parus Ater*, som jag dock ej kan föreslå till erhållande af statspris.

Hvad det af professor Söderhjelm gjorda sammanjämkningsförslaget vidkommer, kan jag, dock med tvekan, förena mig därmed, ehuru jag anser att herr Nordmanns vackra bok därigenom blir något styfmoderligt behandlad. Men jag medger, att en viss hänsyn bör tagas till herr Ingmans förut ådagalagda produktivitet och äfven talang på berättarekonstens område, hvarigenom priset för honom kunde höjas till 2,000 mark, hvaremot herr Nordmanns tidigare skönliterära småbitar öfverhufvudtaget äro nog obetydliga. Sin subjektiva uppfattning får man väl också lof att stundom låta träda tillbaka för viktigare intressen — i detta fall enigheten.

Professor *Tudeer:* Den skönliterära produktionen under året 1898 var så svag, att uppgörandet af förslag till literära pris denna gång erbjuder större svårighet än vanligt. Under nämda år utkom i Finland intet skönliterärt arbete, som skulle hafva i väsentligare mån höjt vår nationalliteraturs värde. Min åsikt är, att om något arbete af sådan art hade utkommit under året i fråga, så skulle af de arbeten, hvilka nu föreligga prisnämden till bedömande, endast doktor Santeri Ingmans novellsamling „Margareeta“ samt hans roman „Anna Fleming“ kunnat komma i fråga till premiering; och hade jag i sådant fall ansett billigt att dessa arbeten hade belönats med 1,000 eller, i fall medlen det tillåtit, med 1,500 mark.

Då emellertid vid användande af en sådan måttstock denna gång endast en väl ringa del af de till literära pris anslagna medlen komme till användning för det afsedda ändamålet; då vidare beaktansvärda skäl blifvit framdragna för den uppfattningen att, vid brist på mera framstående literaturalster, sådana arbeten, som icke allenast stå främst inom årets produktion utan äfven i och för sig ega något literärt värde, borde komma i åtanke i mån af sin relativa förtjänst, och då slutligen äfven i sådant fall synes önskligt att de pris, som utgifvas, icke splittras i altför obetydliga poster (understigande 1,000 mark), så anser jag mig kunna ansluta mig till det för-

slag, att af nämda anslag 2,000 mark måtte tilldelas doktor Santeri Ingman för hans ofvan anförda arbeten, samt 1,000 mark tilldelas doktor Petrus Nordmann för hans skildringar „Från nödtider och ofredsår“, äfvensom 1,000 mark åt fröken Helena Westermarck för hennes berättelse „Lifvets seger“.

Då sålunda häraf framgick, att samtliga delegerade förklaklarat sig villiga att antaga det framstälda förmedlingsförslaget, beslöts att i enlighet därmed affatta de skrifvelser på svenska och finska språket, som skola till Kejserliga Senaten insändas.

Föreliggande protokoll skulle på finska inlämnas till Finska Literatursällskapet och på svenska till Svenska Literatursällskapet.

In fidem:

O. E. Tudeer. *I. A. Heikel.*

Beslöts att förslaget, undertecknadt af Bestyrelsens samtliga medlemmar, skulle genom sekreteraren inlämnas till Kejs. Senaten.

Amanuensen Georg Schauman meddelade, att han af professor Eliel Aspelin fått mottaga ett hittils okändt manuskript af Anders Chydenius, kalladt „Herdakväde“ och utgörande en själfbiografi i allegorisk form, skrifven år 1766. Herr Schauman uppläste några utdrag ur detta manuskript, som skulle ingå i den af honom författade biografin öfver Chydenius, hvilken Bestyrelsen antagit till publikation.

Artisten Th. Waenerberg förärade till Runebergsbiblioteket en vy af Borgå stad samt förevisade några intressanta studier och teckningar af artisten J. Knutson, bl. a. porträtt af Runeberg och hans familj, en pennteckning föreställande Runeberg på andjakt m. fl. Underhandlingar skulle af herr Waenerberg inledas om dessa teckningars förvärfvande till Runebergsbiblioteket.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 22 mars 1900.

Anmäldes att af Sällskapets Skrifter 44:de tomen utkommit, innehållande *Dagbok förd under kriget i Finland 1788—1790* af auditören Carl Christopher Ekman, utgifven af Reinh. Hausen. På förslag af utgifvaren beslöts att tilldela friexemplar åt några i företalet nämda personer, som lämnat upplysningar till arbetet.

Från Sällskapets folkloristiska komité hade ingått följande förslag:

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Svenska Literatursällskapets komité för de folkloristiska, etnografiska och lingvistiska insamlingarnas anordnande har härmed äran föreslå, att följande stipendier för folkloristiska och lingvistiska uppteckningar under sommaren 1900 måtte anslås lediga att före den 1 instundande maj ansökas:

ett stipendium för uppteckning af dansmelodier, lekar och spel, gåtor, ordspråk och historiska traditioner i Sideby och Lappfjärds socknar i Österbotten;

ett stipendium för uppteckning af dansmelodier, lekar och spel samt historiska traditioner i Korpo, Houtskärs, Brändö och Kumlinge socknar af Egentliga Finland och Åland;

ett stipendium för uppteckning af, alternativt, dansmelodier eller historiska traditioner, samt dessutom, för så vidt tiden medgifver, lekar, spel, gåtor och ordspråk inom Lojo, Kyrkslätts och Sjundeå socknar i Nyland; äfvensom

ett stipendium för uppteckning, enligt de af Sällskapet förlidet år godkända och till trycket befordrade anvisningar, af ortsnamn i Bromarfs socken i Nyland.

Helsingfors den 27 februari 1900.

A. O. Freudenthal.

Ernst Lagus. *Herman Vendell.*
R. F. v. Willebrand. *Hugo Bergroth.*

Förslaget godkändes och beslöts att af stipendierna 150 mk skulle utbetalas, när resan anträdes, men återstoden 50 mk

först sedan de insända samlingarna blifvit granskade och godkända. Stipendierna skulle lediganslås att ansökas före den 1 instundande maj hos Sällskapets viceordförande, professor I. A. Heikel.

Rektor E. Lagus anmälde att han genomgått och granskat stipendiaten K. O. Danielssons till Sällskapet insända samlingar. Då dessa voro ytterst knapphändiga, omfattande inalles endast 3 ½ skrifna sidor, och dessutom alldeles värdelösa, föreslog herr Lagus att Bestyrelsen skulle af stipendiaten Danielsson affordra förklaring jämte uppgift när han anträdde sin resa, hvar han vistades och huru lång tid han använde för resan. Om någon tillfredsställande förklaring ej följde, borde strängare åtgärder vidtagas.

Förslaget bifölls och skulle stipendiaten Danielssons förklaring infordras till nästa sammanträde.

Frågan om Fänrik Ståls medaljen ajournerades af förekommen anledning till följande möte.

Föreståndaren för Runebergsbiblioteket, rektor E. Lagus, meddelade att bibliotekskomitén hade sammanträdt och konstituerat sig samt begynt organisera företaget och beslutit rikta ett upprop till allmänheten att ihågkomma biblioteket med föräringar. Ehuru detta upprop ännu ej publicerats, hade biblioteket dock redan fått mottaga följande gåfvor:

af kommerserådet G. W. Edlund en kollektion af ett stort antal på hans förlag utkomna editioner af Runebergs arbeten, bland annat flere praktexemplar, samt ett antal arbeten om Runeberg;

af artisten Th. Waenerberg en statyett i terracotta med konsol af Runeberg samt några arbeten, som hänföra sig till Runebergs-forskningen;

af doktor P. Nordmann ett antal fotografier och planscher;

af magister Karl Flodin hans kompositioner till dikter af Runeberg i handskrift;

af doktor Ferd. Flodin några intressanta äldre kompositioner till dikter af Runeberg i handskrift;

af musikhandlanden Axel E. Lindgren en samling af på hans och Beuermanska musikhandelns förlag utkomna kompositioner till dikter af Runeberg;

af skulptören W. Runeberg en byst efter monumentet i Borgå äfvensom en medaljong i gips efter vaxmodellen till Fänrik Ståls medaljen.

Slutligen meddelade herr Lagus, att katalogiseringen af det som finnes redan begynt och att till biblioteket öfverförts de handskrifter till Runebergs arbeten, som tidigare förvarats i Sällskapets arkiv.

Statsarkivarien Hausen inlämnade till publikation i „Förhandlingar och Uppsatser" en kortare uppsats med titel „Ett litet bidrag till den yttre medicinens historia".

Doktorinnan Enni Holmberg hade genom statsarkivarien Hausen till Sällskapet förärat några anonyma dikter i handskrift från 1700-talet, funna å en egendom i Tyrvändö och delvis af skämtsamt innehåll. De öfverlämnades till genomgående åt sekreteraren.

Lektor Elis Lagerblad, som hade fått i uppdrag att efterhöra huruvida tryckningsbidrag vore att påräkna för den af Sällskapet tilltänkta publikationen af Ridderskapets och Adelns protokoll vid 1809 års landtdag, hade i sådant afseende vändt sig till chefen för finansexpeditionen senator A. Charpentier, som hade uttalat att af senatens dispositionsmedel ett anslag för ändamålet måhända kunde beviljas, ifall Sällskapet inginge med anhållan härom. Då emellertid upplystes att de ofrälse ståndens protokoll vid Borgå landtdag trykts med bidrag från af Ständerna anslagna medel, och då för tryckningen af adelns protokoll dessutom tillstånd måste utvärkas af riddarhusdirektionen, uppdrogs åt arkivarien att vända sig till riddarhusdirektionens ordförande, öfverste K. Antell för att genom hans bemedling erhålla tillstånd till tryckning af protokollen. Frågan om anslag för ändamålet skulle först därefter tagas under ompröfning.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 19 april 1900.

Upptogs till behandling frågan om utgifvande af Ridderskapets och Adelns protokoll vid 1809 års landtdag. Arkivarien meddelade att han, enligt Bestyrelsens uppdrag, hade i saken rådfört sig med riddarhusutskottets sekreterare, bankdirektör Cl. Collan, som hade uppmanat Sällskapet att hos riddarhusutskottet anhålla, att det ville af Ridderskapet och Adeln utvärka tillstånd för Sällskapet till protokollens utgifvande. Med anledning häraf beslöts att till riddarhusutskottet ingå med anmälan om att Svenska Literatursällskapet, sedan den första upplagan af Ridderskapets och Adelns protokoll vid landtdagen 1809 vore fullständigt utgången och till och med på antikvarisk väg svår att erhålla, varit betänkt på att ånyo utgifva nämda protokoll och därvid följa samma diplomatiskt noggranna förfaringssätt vid redigeringen, som af Sällskapet förut iakttagits vid utgifningen af de öfriga ståndens protokoll vid samma landtdag. Därjämte skulle framhållas att Sällskapets afsikt vore att jämte själfva ståndsprotokollen i bilagor upptaga bland annat Ridderskapets och Adelns enskilda utskottsprotokoll, besvär m. m., hvilka förut icke blifvit trykta. Med afseende härå beslöts att anhålla, att riddarhusutskottet måtte hos Ridderskapet och Adeln utvärka ej mindre att tillstånd till utgifvande af sagda protokoll blefve beviljadt, än ock att till Bestyrelsens förfogande ställdes de originala handlingarna från nämda landtdag.

Vidare beslöts att till statsutskottet ingå med anhållan, att utskottet utöfver det som redan beviljats för tryckningen af äldre ännu otrykta landtdagsprotokoll, under nästinstundande finansperiod ville anvisa ytterligare en summa af 2,500 mark såsom bidrag till tryckningskostnaderna för en ny upplaga af Ridderskapets och Adelns protokoll.

Sekreteraren, som erhållit i uppdrag att genomgå en till Sällskapet på senaste möte förärad samling af äldre poem i handskrift, meddelade att samlingen innehöll inalles blott elfva stycken, hvilka samtliga torde vara afskrifter af dikter af

äldre svenska författare. Så ingår i samlingen en afskrift af Jacob Freses dikt „Herde och Landtlefwernets ljuflighet“, vidare afskrifter af par af Fredmans epistlar och af Tegnérs „Svea“. Afskrifterna synas härröra från slutet af 1700 och början af 1800-talet. Något egentligt värde ägde samlingen icke. Då den emellertid hade blifvit förärad till Sällskapet, beslöts att den skulle förvaras i arkivet.

Från ecklesiastikexpeditionen i Kejserliga Senaten hade ingått följande skrifvelse:

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Sedan Literatursällskapet och Finska Literatursällskapet, på grund af Ecklesiastik Expeditionens skrifvelse för den 6 februari 1899, till Kejserliga Senaten insändt förslag till premiering af i landet under år 1898 utkomna skönliterära arbeten, har Kejserliga Senaten, vid af ärendet i dag skedd föredragning, i enlighet med Literatursällskapens framställning, tilldelat filosofiedoktorn Santeri Ingman tvåtusen mark för de af honom utgifna arbeten „Anna Fleming“ och „Margareeta“, ettusen mark åt filosofiedoktorn P. Nordmann för hans samling af berättelser „Historiska skildringar från nödtider och ofredsår“ och ettusen mark åt fröken Helena Westermarck för hennes novell „Lifvets seger“ att utgå ur anslaget för året 1899 till premier åt förtjänta skönliterära författare på svenska och finska språket samt därhos förordnat att återstoden af detta anslag, utgörande tvåtusen mark, skall läggas till anslaget för innevarande år äfvensom velat hafva Literatursällskapet anmodadt att, enligt stadgandet i nådiga brefvet af den 22 februari 1898, i samråd med Finska Literatursällskapet uppgöra och till Kejserliga Senaten insända förslag till premiering af i landet under året 1899 på finska eller svenska språket utkomna skönliterära orginalarbeten; hvilket Ecklesiastik Expeditionen, enligt Kejserliga Senatens beslut, får Literatursällskapet till kännedom och efterrättelse härigenom meddela.

Helsingfors den 13 mars 1900.

J. G. Sohlman.

J. N. Bärnlund.

Med anledning häraf meddelade Viceordföranden, att Finska literatursällskapet redan anstält val af delegerade samt därom underrättat Sällskapet genom följande skrifvelse:

Suomen Ruotsalaiselle Kirjallisuus-seuralle.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura saa tämän kautta kunnioittaen ilmoittaa, että Seura, Keisarillisen Senatin Kirkollisasiain toimituskunnalta tulleen kirjoituksen johdosta menneen Maaliskuun 13:nnelta, kokouksessaan nykyisen Huhtikuun 4:nä keskuudestaan valitsi kolme jäsentä yksissä neuvoin Ruotsalaisen Kirjallisuus-seuran valitsemain edusmiesten kanssa täydellä päätösvallalla tekemään ja Keisarilliseen Senaatiin toimittamaan ehdotuksen palkintojen antamisesta kirjailijoille heidän vuonna 1899 tässä maassa suomen- tai ruotsinkielellä julkaisemistaan alkuperäisistä kaunokirjallisista teoksista; ja valitsi Seura edustajikseen professorit E. N. Setälän, J. V. Söderhjelmin ja O. E. Tudeerin, sekä heidän varamiehikseen tohtori K. Grotenfeltin ja lehtori B. F. Godenhjelmin.

Viran puolesta:

F. W. Rothsten.

Till medlemmar i den gemensamma delegationen utsågos professorerna I. A. Heikel och M. G. Schybergson samt frih. R. F. von Willebrand och till deras suppleanter amanuenserna Emil Hasselblatt och Arvid Hultin. Vidare beslöts att, ifall delegationen enades om ett gemensamt förslag, skulle detta af Sällskapets delegerade delgifvas Bestyrelsen för att af densamma insändas till Senaten. Men för den håndelse att olika meningar yppades och något gemensamt förslag icke kunde fås till stånd, ägde Sällskapets delegerade att därom anmäla för Bestyrelsen, som förbehöll sig att taga frågan under ny behandling och att i sista hand afgöra densamma.

Artisten Th. Waenerberg meddelade att han för Runebergsbiblioteket genom inköp förvärfvat de af honom tidigare förevisade målningarna och teckningarna af artisten J. Knutson, bland annat en utsikt af Borgå, å hvilken Runebergs hem och skaldens staty synas. Fotografen Nyblin hade till biblioteket förärat ett särdeles lyckadt porträtt af skalden.

Beslöts att ingå till Ständernas bankutskott med anhållan om förnyadt anslag till samma belopp som tidigare ur den Längmanska testamentsfondens vinstmedel och uppdrogs åt viceordföranden och sekreteraren att å Bestyrelsens vägnar underteckna och inlämna skrifvelsen.

Till föredragare vid nästa årsmöte utsågs doktor P. Nordmann.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 17 maj 1900.

Från Finlands Ständers statsutskott hade ingått följande skrifvelse:

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

I skrifvelse af den 19 sistvikna april har Svenska Literatursällskapet i Finland, med förmälan att Sällskapet hade för afsikt att komplettera de af detsamma förut utgifna ståndsprotokollen från 1809 års landtdag i Borgå med de inom Ridderskapet och Adeln förda protokollen vid samma landtdag, hvilka visserligen tidigare blifvit utgifna, men dels blifvit trykta efter en annan plan än den af Sällskapet i afseende å landtdagens öfriga protokoll följda, dels numera vore i bokhandeln utgångna, hos Statsutskottet anhållit, att utskottet utöfver det som redan beviljats för tryckningen af äldre ännu otrykta landtdagsprotokoll under nästinstundande finansperiod, ville anvisa ytterligare en summa af tvåtusen femhundra mark såsom bidrag till tryckningskostnaderna för en ny genom Sällskapets försorg redigerad noggrann upplaga af de inom Ridderskapet och Adeln vid 1809 års landtdag förda protokoll jämte till dem hörande utskottsbetänkanden och andra bilagor, hvilka icke förut blifvit trykta.

Vid ärendets behandling denna dag har Statsutskottet beslutit hos Ständerna förorda Svenska Literatursällskapets sålunda framstälda förslag samt det äskade anslagets beviljande, med vilkor att Sällskapet, enligt sitt därom i ofvanomförmälda skrifvelse jämväl gjorda åtagande, till Ständerna öf-

verlämna 250 exemplar af nu ifrågavarande protokoll; hvarom Statsutskottet har äran härigenom underrätta. Helsingfors den 5 maj 1900.

På Statsutskottets vägnar:

L. Mechelin.

G. Granfelt.

Sällskapets stipendier för folkloristiska uppteckningar under instundande sommar hade ansökts af följande personer:

stipendiet för uppteckning af dansmelodier, lekar och spel, gåtor, ordspråk och historiska traditioner i Sideby och Lappfjärds socknar i Österbotten af folkskollärarne Aug. E. Appel och Otto Hannus samt seminariieleven Axel Teir;

stipendiet för uppteckning af dansmelodier, lekar och spel samt historiska traditioner i Korpo, Houtskärs, Brändö och Kumlinge socknar af Egentliga Finland och Åland af seminaristen Hugo Fagerstén;

stipendiet för uppteckning af historiska traditioner samt lekar, spel, gåtor och ordspråk i Lojo, Kyrkslätts och Sjundeå socknar i Nyland af studeranden Filip Sundman; samt

stipendiet för uppteckning af ortsnamn i Bromarf socken i Nyland af redaktör Oskar Behm, folkskollärarne Probus Karlsson, K. H. Knuts och Anton V. Sjödal, student Alfons Takolander och folkhögskoleläraren Magnus Åberg samt alternativt af herrar H. Fagerstén och F. Sundman.

Folkskolläraren Probus Karlsson hade därjämte i en skrifvelse föreslagit, att Sällskapet skulle utgifva ett särskildt stipendium för uppteckning af svenska ortsnamn i Sastmola socken, enär dessa vid mantalsskrifningar och storskifterregleringar, stundom af obetänksamhet men oftast af fennomansk språkifver, altmera utmönstras. Ifall detta förslag vunne beaktande, anmälde sig herr Karlsson som sökande till stipendiet.

Dessutom hade lärarekandidaten K. V. Åkerblom från Nykarleby i skrifvelse till Viceordföranden önskat veta, huruvida Sällskapet inlöste gamla dansmelodier samt ord och melodier till folkvisor, i händelse sådana skulle samlas och insändas från Vörå, Maksmo och Oravais socknar.

Samtliga dessa handlingar hade öfverlämnats till gransk-

ning åt Sällskapets folkloristiska komité, som till mötet afgifvit följande förslag och utlåtande:

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Sällskapets Komité för de folkloristiska, etnografiska och lingvistiska insamlingarnas anordnande, hvilken numera granskat de till Sällskapet inlämnade ansökningarna om stipendier för folkloristiska och lingvistiska uppteckningar under sommaren 1900, har härmed äran till Sällskapet återställa nämda ansökningar och får på samma gång föreslå:

att stipendiet för uppteckning af dansmelodier, lekar och spel, gåtor, ordspråk och historiska traditioner i Sideby och Lappfjärds socknar i Österbotten tilldelas folkskoleläraren *Otto Hannus* i Lappfjärd;

att stipendiet för uppteckning af dansmelodier, lekar och spel samt historiska traditioner i Korpo, Houtskärs, Brändö och Kumlinge socknar af Egentliga Finland och Åland tilldelas seminarieeleven *Hugo Fagersten* i Nykarleby;

att ett stipendium för uppteckning af historiska traditioner samt, för så vidt tiden medgifver, lekar, spel, gåtor och ordspråk i Lojo, Kyrkslätts och Sjundeå socknar i Nyland tilldelas studeranden *Filip Sundman* i Helsingfors; samt

att stipendiet för uppteckning af ortsnamn i Bromarf socken i Nyland tilldelas folkskoleläraren *K. H. Knuts* i Hangö.

Komitén har äfven tagit under ompröfning folkskoleläraren Probus Karlssons till Sällskapets viceordförande insända behjärtansvärda förslag om utgifvande af ett stipendium för uppteckning af svenska ortsnamn i Sastmola socken, men icke ansett sig denna gång böra förorda utdelandet af ett sådant stipendium.

Med anledning af lärarekandidaten K. V. Åkerbloms förfrågan, huruvida Sällskapet „lämnar ersättning för gamla dansmelodier samt ord och melodier till folkvisor, i den händelse att sådana skulle samlas och insändas från Vörå, Maksmo och Oravais socknar“, tillåter sig Komitén föreslå att herr Åkerblom gifves det besked, att Sällskapet redan äger betydande samlingar af folkvisor (däremot icke af dansmelodier) från

nämda socknar, men naturligtvis är benäget att inlösa hvarje värdefull kollektion af uppteckningar, som icke redan förekomma i Sällskapets samlingar.

Helsingfors den 14 maj 1900.

A. O. Freudenthal.

Ernst Lagus. *H. Vendell.*

R. F. v. Willebrand. *Hugo Bergroth.*

Komiténs förslag godkändes till alla delar.

Frih. R. F. von Willebrand, som af Bestyrelsen fått i uppdrag att inkomma med utredning angående hvad som finnes stadgadt om prägling af mynt och medaljer, meddelade därom skriftligt följande:

Angående prägling af mynt och medaljer finnes stadgadt i

1) ett bref från Cancelliexpeditionen till Landshöfdingarna af 1814, förbehållande myntvärket uteslutande rätt att slå medaljer;

2) i Reglementet för myntvärket den 1 mars 1865 § 1 mom. 2, innehållande stadgande om att minnespenningar och medaljer må vid myntvärket präglas i den ordning Senaten för hvarje särskildt fall förordnar. Samma stadgande är ord för ord återupptaget i Reglementet för myntvärket den 13 november 1878, nu gällande;

3) i Reglementet för Kejs. Senaten, bemyndigande Senaten att medgifva enskilda rätt till prägling (å myntvärket) af medaljer för premiering af boskap vid landtbruksutställningar.

Då Senaten ej äger rätt att tillåta medaljprägling för annat ändamål än boskapspremier, så framgår häraf att medaljprägling i öfrigt är beroende på monarkens personliga afgörande.

Efter en med anledning häraf förd diskussion beslöt Bestyrelsen att ytterligare ajournera frågan om Fänrik Ståls medaljen till instundande höst.

Anmäldes att till Runebergsbiblioteket förärats af forstmästaren T. J. Blomqvist ett bref af Runeberg till Immanuel Ilmoni af år 1854 samt en originalkomposition till Torpflickan af Filip von Schantz; af fröken Anna Nordman originalupplagan af Serviska folksånger; af ingeniören C. Carstens „En sjut-

tioårings skolminnen" jämte fyra otrykta värsrader af Runeberg; af prof. Eliel Aspelin ett miniatyrporträtt af Carl Johan Runeberg, en kusin till Runebergs far. Genom köp hade till biblioteket förvärfvats ett porträtt af marinmålaren Marcus Larson, som ofta gästade det Runebergska hemmet i Borgå.

Rektor E. Lagus anmälde att han slutfört de förberedande arbetena för utgifvande af Mikael Choraei dikter i den serie af valda vitterhetsarbeten af Finlands äldre diktare, som Sällskapet begynt utgifva. Utgifvaren hade därvid i hufvusak följt den plan, som i allmänna drag hade fastställts för ifrågavarade serie af publikationer. Dessutom föreslog herr Lagus utgifvandet af en särskild volym, hvari skulle ingå Choraei bref, prosauppsatser, tal, predikningar m. m.

Med anledning af denna anmälan uppdrogs åt herr Lagus att skrida till tryckning af Choraei dikter, så fort arbetet blir färdigt för ändamålet. Beträffande Choraei bref m. m. skulle längre fram särskildt beslut fattas.

Från folkskollärarne K. O. Danielsson och J. Torckell, af hvilka Bestyrelsen infordrat förklaring rörande deras till Sällskapet inlämnade folkloristiska samlingar, hade ingått följande svarsskrifvelser.

Vestansunda, den 13 april 1900.

Får härmed vördsammast afgifva Svenska Literatursällsällskapets infordrade förklaring öfver mina folkloristiska samlingar.

Under de senast förflutna åren har folkskolans värksamhet fått ett större värde bland befolkningen. Tidningarna hafva spridt sig till de flesta hem. Folket har kommit i större beröring med den bildade klassen genom de talrika sommargäster, som årligen besöka Åland. Bland annat har det ofvansagda stegrat betydligt den allmänna folkbildningen bland allmogen, och har genom dess invärkan det skrockfulla tidehvarfvet råkat i glömska. Såsom en annan orsak må nämnas folkets inbundenhet, så att det lilla de ännu hafva i minnet, vilja de hälst förtiga, för att ej låta de gamla förhållandena komma i dagen. Dessa äro de viktigaste skälen för min ringa folkloristiska samling.

Min forskningsresa företog jag genast efter midsommar, och varade denna omkring fem veckor, fördelade på tvänne

resor. Dessa resor utsträkte jag till de flesta och viktigaste orter inom distriktet för uppsamlingen.

Högaktningsfullt
K. O. Danielsson.

Till Svenska Literatursällskapet i Finland.

Helsingfors.

Till svar å skrifvelsen af den 11 sistförflutne mars, hvilken skrifvelse först den 15 dennes kommit mig tillhanda, får äran meddela följande med anhållan om att få meddelandet intaget i Bestyrelsens protokoll vid dess förstkommande sammanträde:

Att den af mig till Literatursällskapets Bestyrelse våren 1897 inlämnade samlingen af folksägner på Åland i det närmaste ordagrant öfverenstämmer med en äldre forskares anteckningar, äger nog sin riktighet. Orsaken härtill är att vår sagesman varit en och samma person, muraren Mattsson, hvilken själf vid min anhållan om uppgifter hänvisade mig till ofvannämde forskare, som redan hade alla de meddelanden, han kunde lämna, upptecknade. På begäran att få betjäna mig af ifrågavarande anteckningar erhöll jag uttrycklig tillåtelse att, ifall jag kunde hafva någon nytta af dem, gärna begagna desamma som jag behagade, — dock borde de upptecknade sägnerna till sin riktighet kontrolleras genom jämförelse med meddelanden af andra personer. Detta senare blef äfven af mig värkställdt, — ett arbete som visade sig vara synnerligen tidsödande och svårt, men lyckades det mig dock att i det allra väsentligaste konstatera berättelsernas riktighet. Jag ansåg mig nu fullt berättigad att anföra sägnerna så, som de af Mattsson blifvit meddelade, af ännämde forskare upptecknade och af mig till sin riktighet konstaterade, hvarför endast smärre uteslutanden af mig företogos.

I regeln torde tillvägagåendet vid folkloristiska insamlingar äfven af annat slag nog vara fullkomligt enahanda. Finnas handskrifna visböcker, nothäften m. m., upptecknas sångerna, visorna, melodierna m. m. efter dessa och kontrolleras sedan till sin riktighet genom jämförelse med muntliga meddelanden af andra personer.

Några andra samlingar än den af mig samtidigt företagna och redan för länge sedan till Sällskapet öfverstyrda smärre samlingen af vidskepliga föreställningar, skrock m. m. äfvensom ett 50 tal gåtor hann af mig under sommaren icke företagas. Dock är jag, ifall Sällskapet anser värdet af alla ofvan-

anförda samlingar för litet i förhållande till stipendiets storlek, villig att af intresse för saken fortsätta insamlingarna under instundande sommar, i händelse tid och tillfälle sådant medgifva. Åland & Finström den 21 april 1900.

J. Torckell.

Härtill ville statsarkivarien Hausen hafva anmärkt, att herr Torckell med ofvanstående förklaring icke förmått gendrifva påståendet, att hans till Sällskapets Bestyrelse inlämnade anteckningar vore ingenting annat än blott och bart en afskrift af en äldre forskare tillhöriga uppteckningar, äfvensom att herr Torckell hvarken i sin reseberättelse eller sin nu afgifna förklaring framburit några som hälst fakta, som skulle bestyrka hans påstående, att han på något sätt skulle utforskat riktigheten af de i meranämda uppteckningar intagna lokalsägnerna. Under sådant förhållande, och då det ligger i öppen dag, att ett sällskap, då det tilldelar åt en person ett stipendium för att från folkets egen mun uppsamla lokala traditioner, äger rätt att af bemälde person fordra något väsentligen mer, än att han som resultat af sin resa åt Sällskapet presterar blott och bart ett simpelt, halftannat tiotal mark värdt plagiat af en tidigare forskares samling, af hvilken Sällskapets Bestyrelse likaså väl som herr Torckell hade tillfälle att betjäna sig, kunde herr Hausen icke fritaga student Torckell från att hafva i hög grad missbrukat det förtroende Sällskapets Bestyrelse genom stipendiets tilldelande skänkt honom.

Bestyrelsen anslöt sig till ofvanstående uttalande af herr Hausen och ansåg beträffande herr Danielsson, att hans till Bestyrelsen insända förklaring på intet sätt rättfärdigade det otillfredsställande sätt, hvarpå han utfört sitt uppdrag.

Sekreteraren anmälde att på uppdrag af Bestyrelsen en så lydande ansökan om fortfarande anslag ur Längmanska testamentsfondens vinstmedel hade inlämnats till Ständernas bankutskott:

Till Ständernas Bankutskott.

Vid 1897 års landtdag, liksom äfven vid tidigare landtdagar, anslogo Ständerna ur Längmanska testamentsfondens vinstmedel bl. a. åt Svenska Literatursällskapet i Finland tre-

tusen (3,000) mark samt dessutom tvåtusen (2,000) mark att användas såsom pris för literära arbeten utkomna efter 1896.

På samma gång Sällskapets Bestyrelse härmed meddelar, att det till Sällskapets förfogande stälda priset vid dess senaste årsmöte tilldelades professor Johan Elias Strömborg för hans fosterländska arbete „Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg“, hvars fjärde dels 2:a och 3:e häfte utkommit under åren 1897 och 1898, äfvensom att det samtidigt beviljade anslaget af 3,000 mark användts för Sällskapets literära publikationer, får Bestyrelsen vördsammast anhålla att vid uppgörande af det förslag till fördelning af Längmanska testamentsfondens vinstmedel, som Bankutskottet vid denna landtdag äger afgifva, Svenska Literatursällskapet i Finland fortfarande måtte blifva ihågkommet med anslag till samma belopp för befordrande af Sällskapets literära värksamhet. Och får Bestyrelsen såsom stöd för denna anhållan hänvisa till den icke obetydliga värksamhet Sällskapet under de tre senaste åren utöfvat förnämligast genom utgifvandet af sina Skrifter, men äfven genom årliga literära pris och understöd för insamlande af folkloristiskt, etnografiskt och lingvistiskt material samt andra literära företag.

Af Sällskapets Skrifter ha under de tre senaste åren följande delar utkommit:

(Del. 34—45).

Enär Sällskapet egna tillgångar icke förslå för en så omfattande literär värksamhet och då understöd ur Längmanska testamentsfondens medel fortfarande vore synnerligen af behofvet påkalladt för Sällskapet, vågar Bestyrelsen hysa den fasta förhoppning, att Bankutskottet äfven vid denna landtdag ville föreslå Sällskapet till erhållande af samma anslag som vid senaste landtdag.

Med anledning häraf upplystes, att bankutskottet beslutit tillstyrka bankfullmäktiges förslag om ett anslag af 2,000 mark till Svenska Literatursällskapet och dessutom 2,000 mark till hvartdera af de två literatursällskapen för literära pris.

Till ständig medlem i Sällskapet hade anmält sig professor Carl von Bonsdorff härstädes och till årsmedlemmar genom ombudsmannen W. J. Lund i Kajana forstkonduktören Harald Brynolf Svanström, apotekaren Carl Rudolf Strunck och forstmästaren Karl Werner Torckell, alla från Hyrynsalmi socken.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 20 september 1900.

Från riddarhusutskottet hade ingått följande skrifvelse:

Till Svenska Literatursällskapets i Finland Bestyrelse.

Uti skrifvelse af den 19 sistlidne april har Bestyrelsen anmält att Svenska Literatursällskapet varit betänkt på att utgifva en ny upplaga af Ridderskapets och Adelns protokoll, förda vid landtdagen i Borgå år 1809, samt jämte själfva ståndsprotokollen i bilagor upptaga bland annat ståndets särskilda utskottsprotokoll, besvär m. m. och har Bestyrelsen anhållit att Riddarhusutskottet måtte hos Ridderskapet och Adeln utvärka ej mindre att tillstånd till utgifvandet af sagda protokoll blefve beviljadt än att till Bestyrelsens förfogande ställdes de originala handlingar från ifrågakomna landtdag, hvilka för arbetets utförande befunnes nödiga.

I anledning häraf har Riddarhusutskottet äran meddela att Ridderskapet och Adeln, på framställning af Utskottet, bifallit Svenska Literatursällskapets anhållan om tillstånd till utgifvande af Ståndets protokoll vid berörda landtdag. Som Bestyrelsen emellertid ej närmare uppgifvit alla de handlingar Literatursällskapet därutöfver ärnade såsom bilagor till själfva protokollet utgifva, har Ridderskapet och Adeln åt den blifvande Riddarhusdirektionen öfverlämnat att, på särskild framställning af Bestyrelsen, afgöra huruvida och hvilka af dessa handlingar borde få af Sällskapet till tryck befordras. Slutligen har Ståndet förordnat att begagnandet för berörda ändamål af ifrågavarande handlingar, hvilka samtliga äro deponerade å Finlands Statsarkiv, finge ske endast under iakttagande af de regler, som gälla för begagnandet af öfriga å Statsarkivet förvarade handlingar. Helsingfors den 16 maj 1900.

På Riddarhusutskottets vägnar:

Axel Cedercreutz.

Clas v. Collan.

Professor K. G. Leinberg hade anmält sig sinnad att utgifva en andra del till „Finska Prästerskapets besvär och därpå afgifna kongl. resolutioner", omfattande tiden från stora ofreden till 1809. Åt ordföranden och arkivarien uppdrogs att afgifva yttrande rörande den tilltänkta publikationen.

Af professor W. Söderhjelm anmäldes en biografi öfver skalden Karl A. Tavaststjerna, hvilken skulle ingå som en särskild del af Sällskapets skrifter. Då utsikt förefans att få arbetet färdigt till julen, och en större afsättning syntes sannolik, beslöts att trycka detsamma i en upplaga af 2,000 exemplar.

Från Sällskapets korresponderande ledamot W. Eigenbrodt hade ingått följande skrifvelse:

An die schwedische Litteratur-Gesellschaft in Finland.

Die Darstellung von der Entstehung der Kulturadresse für Finland, wie sie auf Seite LII der Förhandlingar och Uppsatser 13 1899 gegeben ist, beruht zum Teil auf wahrscheinlich mündlicher Mitteilung von *anderer* Seite. Berichtigend bemerke ich, dass das vorläufige Rundschreiben wohl versandt wurde an Männer, die man als Freunde von Runebergs Muse kannte, zugleich aber an eine weit grösseren Anzahl von Gelehrten, die von dem Dichter vielleicht nichts wussten, aber mit Professor Eucken in persönlicher oder wissenschaftlicher Beziehung standen und durch das Gewicht seiner Unterschrift für die Adresse gewonnen wurden; ferner an Männer, zu denen keine Beziehungen vorlagen, von denen wir aber annehmen durften, dass sie nähere Kenntniss hatten von Finlands Wissenschaft, Kunst, Staatsleben oder Unterrichtswesen. Dass in Deutschland wie in den anderen Staaten hauptsächlich Gelehrte über Finland unterrichtet sind, scheint mir vornehmlich zu beruhen auf dem *Austausche der Universitätsschriften,* den Helsingfors seit langer Zeit mit den meisten Hochschulen der Welt unterhält. Früher selbst an Biblioteken thätig, weiss ich, wie sehr die Helsingforser Universitätsschriften unseren Gelehrten auffallen, durch Gründlichkeit der Arbeit sowohl wie durch Gediegenheit der Ausstattmg. Die Kenntniss von Finland und seinem Volke aber in *weitere* Kreise zu tragen, dazu ist Runebergs Dichtung berufen; und sie wird gewiss diesen Beruf erfüllen, wenn auch wohl langsam.

W. Eigenbrodt.

Till Runebergsbiblioteket hade förärats af bokhandlaren K. E. Holm åtskilliga på hans och den Waseniuska bokhandelns förlag utkomna arbeten af Runeberg, äfvensom en värderik samling musikalier till dikter af skalden, samt af vicebibliotekarien V. Vasenius fyra af honom utgifna arbeten om Runeberg och hans skaldskap. Dessutom hade till biblioteket

inköpts upplagor af skaldens arbeten, skaldens byst af C. Sjöstrand och J. Knutsons tafla, afbildande Runebergs sommarhem Kroksnäs.

Amanuensen *Georg Schauman* redogjorde i ett föredrag för det hufvudsakliga innehållet af sitt under utgifning varande arbete „Biografiska undersökningar om Anders Chydenius".

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 18 oktober 1900.

Anmäldes till Sällskapets Runebergsbibliotek följande föräringar:

Från fru M. Kiseleffs sterbhus, enligt den aflidnas förfogande, Runebergs manuskript till Adlercreutz;

En öfversättning till tyskan af Sveaborg, värkstäld af Otto von Nordenskjöld;

Af lektor F. V. Illberg fem musikkompositioner, såväl trykta som i handskrift, till dikter af Runeberg;

Af doktorinnan O. Juslin en fotografi af fru Fredrika Runeberg;

Af artisten Th. Waenerberg tvänne häften af den holländska tidskriften De Gids för november 1879 och mars 1880, i hvilka ingår en uppsats om Runeberg jämte öfversättningar från Fänrik Ståls sägner af C. Honigh. Herr Waenerberg afgaf en närmare redogörelse för denna holländska öfversättning af Runeberg jämte framställning af hans skaldskap, hvilket meddelande skulle offentliggöras i „Förhandlingar och Upp satser".

Professor *C. von Bonsdorff*, som öfvervarade sammanträdet, anmälde till „Förhandlingar och Uppsatser" en af honom författad uppsats „Landtvärnsplaner 1802", för hvars hufvuddrag han redogjorde vid mötet. Till uppsatsens offentliggörande bifölls.

Statsarkivarien *R. Hausen* meddelade att i Kongl. biblioteket i Stockholm finnes ett exemplar af auditör C. Ekmans dagbok, som i några punkter skiljer sig från det i härvararande statsarkiv befintliga och af Sällskapet till tryck befordrade exemplaret. Herr Hausen, som varit i tillfälle att jämföra de båda exemplaren, hade redogjort för de väsentligaste skiljaktigheterna i en uppsats „Tillägg till auditör Ekmans dagbok“, som skulle införas i „Förhandlingar och Uppsatser“.

Tillika meddelade herr Hausen att i Kongl. bibliotekets i Stockholm manuskriptsamling äfven finnes ett på franska språket affattadt memoarvärk öfver 1790 år krig med titel „Mémoires sur la campagne en Finlande 1790“.

Ett annat exemplar af denna mémoire, ett koncept med många ändringar, tillhörde grefve C. E. Gyldenstolpe och ägdes 1881 af häradshöfding W. Willers i Stockholm. De båda utskrifterna äro icke ord för ord lika.

Ett förkortadt och delvis olika bearbetadt exemplar, tillegnadt hertigen- regenten Carl („Au Duc Regent“), är undertecknadt E. G. Henschen, som kallar denna mémoire „fruit de mes loisirs et de l'amour le plus vif de la verité“. Exemplaret som bär på *första* bladet titeln: „Mémoires pour servir à l'Histoire de la dernière Guerre en Finland“ samt på *andra* bladet: „Mémoires sur la Campagne des Svedois en Finland 1790“, har med Carl XV:s bibliotek tillfallit kongl. biblioteket i Stockholm. Författaren var kapten vid fortifikationen, blef förmodligen med anledning af denna mémoire (se dedikationen i hertigens exemplar) major i armén 1798, öfverstelöjtnant i armén 1821, kvarstår i rullorna 1825, ej 1828. Var prästson från Ronneby och bror till lagman L. H. Henschen.

En afskrift af detta memoarvärk förefinnes numera i Finska statsarkivet.

Till införande i „Förhandlingar och Uppsatser“ anmäldes och antogos yttermera följande bidrag:

Af rektor M. Brenner tvänne genealogiska uppsatser: „Namnet Renner i Finland“ och „Namnet Brenner i Finland“; samt

af frih. Magnus Stackelberg „Förteckning öfver familjeporträtt å Rapattila gård i Viborgs socken“.

Arkivarien, som jämte Ordföranden på senaste möte erhöll i uppdrag att afgifva utlåtande öfver en af professor K. G. Leinberg inlämnad fortsättning till det af honom i Sällskapets skrifter utgifna arbetet „Finska Prästerskapets besvär“, meddelade att manuskriptet befunnits vara mycket ofullständigt, ity att uppgifter helt och hållet saknades från ett flertal riksdagar. De komiterade föreslogo därför att med arbetets publicerande skulle anstå, tils det blifvit utredt, huruvida handlingarna ej kunde erhållas i mera komplett skick. Mötets beslut blef att för närvarande ej mottaga arbetet till publikation, då så betydande luckor funnos i detsamma.

Finlands kommissarie på världsutställningen i Paris, ingeniör R. Runeberg, hade genom prof. A. Donner förfrågat sig, huruvida Sällskapet vore villigt att förära sina på expositionen utstälda publikationer till nationalbiblioteket i Paris, som önskat erhålla desamma. Härtill bifölls.

Enligt meddelande af ombudsmannen i Vasa, hofrättsrådet K. Åkesson, hade å sagda ort följande åtta personer tecknat sig som årsmedlemmar af Sällskapet: Student Hugo Finnilä, borgmästaren I. W. Hasselblatt, rådman Wilhelm Husberg, kontoristen Claës Lindell, vicehäradshöfdingarna K. F. Mannil och Uno Schmaltz, kontorist Knut Waselius och rådman A. Wirén.

Ombudsmannen i Lahtis, doktor O. Granholm hade meddelat att han bortflyttat från orten samt till sin efterträdare föreslagit vicehäradshöfdingen Arvid Nordenstreng. Beslöts att till herr Nordenstreng aflåta en skrifvelse med förfrågan, huruvida han vore villig att blifva Sällskapets ombudsman i Lahtis.

Anmäldes att sällskapets ombudsman i Itis, possessionaten L. Stråhle och i Nyslott, läneveterinären V. Österberg aflidit. Till deras efterträdare föreslogos stationsinspektorn Gustaf Labbart i Itis och doktor B. Edgren i Nyslott.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 22 november 1900.

Frih. R. F. von Willebrand uppläste följande

Protokoll.

Onsdagen den 31 oktober 1900 sammanträdde i de vetenskapliga föreningarnas hus i Helsingfors herrar professorerne E. Setälä, W. Söderhjelm, O. E. Tudeer, I. A. Heikel och M. G. Schybergson samt vicehäradshöfdingen frih. R. F. v. Willebrand i egenskap af delegerade, de tre förstnämde för Finska Literatursällskapet och de tre sistnämda för Svenska Literatursällskapet, för att, i enlighet med dem af respektive sällskap gifna uppdrag, öfverlägga angående fördelningen af de pris, som, jämlikt Ecklesiastik-Expeditionens i Kejserliga Senaten till Finska och Svenska Literatursällskapen aflåtna skrifvelse af den 13 mars 1900, komme att utgifvas för belönande af under år 1899 i Finland utkomna skönliterära originalarbeten.

§ 1.

Till ordförande vid sammanträdet utsågs herr Tudeer. Till att föra protokollet utsågs undertecknad v. Willebrand.

§ 2.

De delegerade enades om att bland under år 1899 utkomna skönliterära arbeten främst följande funnits kunna komma i åtanke för belöning: Juhani Aho (J. Brofeldt): Lastuja IV och Katajainen kansani I; J. H. Erkko: Runoelmia ja ajatelmia; Kasimir Leino (Lönnbohm): Runoja; Arvid Järnefelt: Samuel Cröell; Eino Leino (Lönnbohm): Ajan aalloilta och Tuonelan Joutsen; Larin Kyösti (K. Larson): Kulkurin lauluja och Ajan käänteessä; Teuvo Pakkala: Tukkijoella; Jac. Ahrenberg: Med styrkans rätt; O. M. Reuter: I brytningstid och Vilse; Alceste (Hj. Runeberg): Dikter; Arvid Mörne: Rytm och rim; Aina (Edith Forssman): I ungdomsår och Vid aftonlampan VII.

§ 3.

Under hänvisning till Ecklesiastik-Expeditionens ofvannämda skrifvelse uppmanade ordföranden de delegerade att yttra sig i ämnet.

§ 4.

Herr Heikel tog till ordet och föreslog, efter ett motiveradt andragande, att af den till förfogande stående summan 7,000 mk ett belopp af 2,000 mk skulle föreslås som belöning åt Jac. Ahrenberg för hans arbete Med styrkans rätt. Härom förenade sig herrar Schybergson och v. Willebrand.

Herrar Setälä, Söderhjelm och Tudeer, hvilka hvar för sig togo till ordet, förklarade sig icke kunna tillstyrka någon belöning åt herr Ahrenberg för ifrågavarande arbete.

§ 5.

Herr Heikel refererade den instruktion, som Svenska Literatursällskapets bestyrelse gifvit dess delegerade för nu ifrågavarande uppdrag. Denna innebar att „ifall delegationen enades om ett gemensamt förslag, detta skulle delgifvas bestyrelsen för att af denna till Kejserliga Senaten insändas; men att, i händelse olika meningar yppades och något gemensamt förslag icke kunde fås till stånd, delegerade ägde därom anmäla för bestyrelsen, som förbehöll sig att taga frågan till ny behandling“.

Med hänsyn härtill fanns skäl icke föreligga för fortsatt gemensam öfverläggning, hvarför de delegerade åtskildes.

§ 6.

Till att jämte ordföranden justera detta protokoll utsågs herr Heikel.

O. E. Tudeer.

Justeradt: in fidem:

I. A. Heikel. *R. F. v. Willebrand.*

På förslag af Ordföranden, som understöddes af statsrådet Estlander, beslöts att tillsätta en komité med uppdrag att till Bestyrelsens nästa möte inkomma med förslag till fördel-

ning af prisen för under senaste år utkomna skönliterära originalarbeten. Till medlemmar i denna komité utsågos, utom de tidigare utsedda medlemmarna i den gemensamma delegationen, herrar I. A. Heikel, M. G. Schybergson och frih. R. F. von Willebrand, yttermera suppleanterna i nämda delegation, biblioteksamanuenserna Emil Hasselblatt och Arvid Hultin.

Ordföranden meddelade att professor W. Söderhjelm anhållit att till den af honom utgifna biografin öfver Karl A. Tavaststjerna få foga ett porträtt af skalden äfvensom ett facsimile af någon af hans dikter. Härtill bifölls.

Beträffande antalet friexemplar åt författare af arbeten, utgifna af Sällskapet, beslöts att vidhålla hittils följda praxis att tilldela författare ett antal af högst 10 friexemplar.

Till ombudsmän antogos vicehäradshöfdingen Arvid Nordenstreng i Lahtis och doktor Bernhard Edgren i Nyslott, hvilka båda förklarat sig villiga att mottaga uppdraget. Till ombudsman i Itis föreslogs doktor Anton Landzett, enär stationsinspektorn G. Labbart meddelat sig ej vara hugad att blifva ombudsman å orten.

Genom rektor Ernst Lagus hade lektor G. V. E. Grundstroem anmält till publikation i Sällskapets skrifter en öfversättning af valda bref ur geheimerådet K. Grots nyligen utgifna korrespondens med rektorn vid Petersburgs universitet Pletneff, hvilken korrespondens äfven berör literära och kulturförhållanden i vårt land under den tid Grot vistades härstädes. Några prof på innehållet af brefven meddelades. Till öfversättningen skulle fogas en inledning, äfvensom förklarande noter och personalregister.

Ehuru arbetet syntes ligga på sidan om Sällskapets egentliga värksamhetsområde, ansåg sig Bestyrelsen kunna mottaga detsamma till publikation, då det innehöll intressanta bidrag till vår kulturhistoria under medlet af seklet. Dock förbehöll sig Bestyrelsen slutlig granskning af arbetet, när det föreligger färdigt i manuskript.

Sekreteraren anmälde till „Förhandlingar och Uppsatser“ en af amanuensen Georg Schauman författad kortare uppsats om „Gjörvells Mercure de Suède“, en år 1771 i Stockholm utgifven fransk tidskrift, som på grund af dess dåliga franska

inom kort indrogs, hvarvid hela upplagan förstördes. Af arbetet torde numera icke ett enda exemplar vara kändt i Sverge, men i härvarande universitetsbibliotek finnes första häftet af den sällsynta publikationen, sammanbundet med Gjörvells „Statsjournal". Enligt en anteckning i boken har den tillhört den kände biblioteksmannen Olof Andersson Knös, men på hvilka vägar den kommit hit, torde icke vara utrönt.

Arvid Hultin.

Bestyrelsens sammanträde den 20 december 1900.

Föredrogs följande skrifvelse från delegationen för de vetenskapliga föreningarna:

Till Svenska Literatursällskapet.

Enär Delegationens för de vetenskapliga föreningarna närvarande mandat utgår med nästkommande December månad, får Delegationen härhos vördsamt uppmana Svenska Literatursällskapet att anställa val af en ledamot och en suppleant till Delegationen för år 1901 samt att i sinom tid underrätta Delegationens nuvarande ordförande om valets utgång.

Helsingfors den 28 november 1900.

L. Lindelöf. Delegationens n. v. ordförande.

A. Osw. Kihlman. Delegationens n. v. sekreterare.

Med anledning häraf återvaldes till ledamot i delegationen ordföranden professor M. G. Schybergson samt till suppleant viceordföranden professor I. A. Heikel.

Från den på senaste möte nedsatta priskomitén hade ingått följande skrifvelse:

Till Bestyrelsen för Svenska Literatursällskapet i Finland.

Undertecknade, som på Bestyrelsens senaste möte fingo i uppdrag att inkomma med förslag till premiering af under år 1899 utkomna skönliterära originalarbeten, ha efter hållen öfverläggning i frågan enats om att för Bestyrelsen föreslå aflåtandet af en så lydande skrifvelse:

Till Kejserliga Senaten för Finland.

Sedan Svenska Literatursällskapet i Finland i skrifvelse från Ecklesiastik-Expeditionen i Kejserliga Senaten af den 13 mars 1900 anmodats att i samråd med Finska Literatursällskapet uppgöra och till Kejserliga Senaten insända förslag till premiering af i landet under år 1899 på finska eller svenska språket utkomna skönliterära originalarbeten, utsåg Sällskapets Bestyrelse vid sammanträde den 19 april 1900 professorerna I. A. Heikel och M. G. Schybergson samt vicehäradshöfdingen friherre R. F. von Willebrand att i samråd med de af Finska Literatursällskapet utsedda delegerade, professorerna E. N. Setälä, W. Söderhjelm och O. E. Tudeer, uppgöra det af Kejserliga Senaten infordrade förslaget, därvid likväl förbehållande sig att, ifall de delegerade icke kunde enas om ett gemensamt förslag, upptaga frågan till förnyad behandling. Genom utdrag ur protokollet fördt vid delegationens sammanträde den 31 oktober 1900 har Bestyrelsen delgifvits, att de delegerades öfverläggningar icke ledt till något resultat, i följd hvaraf Bestyrelsen, i enlighet med sitt tidigare beslut, tagit ärendet under ompröfning och vid möte den 20 sistlidne december förenat sig om följande utlåtande och förslag:

Bland under år 1899 utkomna skönliterära originalarbeten ha följande ansetts kunna komma i åtanke för prisbelöning:

Jac. Ahrenberg, Med styrkans rätt, äfventyr och strider i österled.

Alceste (Hj. Runeberg), Dikter.

Arvid Mörne, Rytm och rim.

O. M. Reuter, I brytningstid och Vilse.

K. Zilliacus, Hågkomster och historier.

samt bland författare på finska språket:

Juhani Aho (J. Brofeldt), Lastuja IV och Katajainen kansani I.

J. H. Erkko, Runoelmia ja ajatelmia.

Arvid Järnefelt, Samuel Cröell.

Larin Kyösti (K. Larson), Kulkurin lauluja och Ajan käänteessä.

Eino Leino (E. Lönnbohm), Ajan aalloilta och Tuonelan Joutsen.

Kasimir Leino (K. Lönnbohm), Runoja.

Beträffande fördelningen af den för prisbelöning disponibla summan 7,000 mk har Bestyrelsen enats om att mindre anslag än 1,000 mk icke borde utgifvas. Genom att fördelas i altför små poster skulle understöden, enligt Bestyrelsens mening, förlora karaktären af värkliga prisbelöningar och i stället endast blifva mindre penningegratifikationer.

Vid närmare granskning af 1899 års skönliterära originalproduktion har Bestyrelsen ansett, att Juhani Ahos Lastuja böra ställas i främsta rummet. De äro konstnärsarbeten med mycken stämning och fin karaktäristik. Dock kan anmärkas, att motiven icke äro synnerligen betydande och att författaren icke sysselsätter sig med människoandens djupare frågor. „Katajainen kansani" visar författarens stora förmåga att förandliga sina iakttagelser, men i fri konstnärlighet går denna samling ej upp mot Lastuja. Bestyrelsen har enats om att föreslå åt författaren *J. Brofeldt* ett pris af *2,000 mk.*

Bestyrelsen har vidare uppmärksammat Jac. Ahrenbergs berättelse „Med styrkans rätt, äfventyr och strider i österled". Detta arbete är väl icke att räkna bland de bästa den produktiva författaren frambragt under sin långvariga och förtjänstfulla författarevärksamhet, som tils dato ej blifvit uppmuntrad med något understöd af staten. Kompositionen i arbetet är något osammanhängande, berättelsen har för många trådar, och dess olika partier stå endast i lös förbindelse med hvarandra. Men författaren behandlar ett lyckligt valdt ämne, som grupperar sig kring staden Novgorod på 1200-talet, och han gifver en intressant framställning af de finska, varägiska och slaviska folkens förbindelser under denna tid. Den tanke, som ligger till grund för berättelsen, är sann och i hög grad beaktansvärd, ehuru det ej lyckats för författaren att göra den fullt lefvande i sin skildring. Författarens kända berättartalang förnekar sig ej häller i denna bok, som tvärtom altigenom är hållen i en liflig och fängslande stil. Bestyrelsen vill därför förorda herr *Jac. Ahrenberg* till ett pris af *1,000 mk.*

Bland öfriga äldre författare har Bestyrelsen ansett hvarken herr O. M. Reuters båda arbeten eller herr K. Zilliacus' „Hågkomster och historier" så pass betydande, att dessa författare denna gång vore förtjänta af uppmuntran. Arvid Järnefelts drama „Samuel Cröell" lider af betänkliga svagheter, hvarför vi ej häller åt honom kunna föreslå någon belöning. I J. H.

Erkkos „Runoelmia ja ajatelmia“ ha vi icke funnit någon nämvärd utveckling eller några mer betydande framsteg, som denna gång skulle påkalla ett pris, så mycket mindre som den finska literaturen har att uppvisa flere begåfvade yngre lyriker, scm i högre grad synas förtjänta af uppmuntran. Främst bland de finska lyrikerna står väl för närvarande herr *K. Larson*. Han är ej utan originalitet, han äger lyrisk känsla och förmåga att i få drag karaktärisera personer och situationer. Formen är ledig och värsen rask. Ett mycket strängare urval hade gjort totalintrycket af hans diktsamligar gynsammare. På grund af antydda förtjänster föreslå vi åt författaren *K. Larson* ett pris af *1,000 mk*.

Kasimir Leino utmärker sig som lyriker genom sin fina literära smak och den vackra formgifningen, och om också det poetiska innehållet är jämförelsevis svagt, vilja vi dock förorda författaren *K. Lönnbohm* till ett pris af *1,000 mk*.

Eino Leino saknar ej inspiration, den är till och med kraftig, men då hans dikter genomgående vittna om omogenhet och bristande själfkritik, kunna vi ej denna gång föreslå honom till erhållande af pris.

Däremot har Bestyrelsen ansett de båda unga författarne Alceste (Hj. Runeberg) och Arvid Mörne förtjänta af uppmuntran. Den förres „Dikter“ ådagalägga en mångsidig diktarbegåfning, en odlad literär smak och en formbehandling, som ehuru icke synnerligen originell, dock röjer insikt och omsorg. Arvid Mörnes „Rytm och rim“ utmärka sig för friskhet i stämning och en synnerligen ledig, felfri och redan högt utbildad formbehandling, om också hans dikters innehåll ofta är mindre betydande. Då dessa diktsamlingar, ehuru förstlingsarbeten, icke blott tillfredsställa berättigade anspråk, utan äfven gifva de bästa löften för framtiden, föreslår Bestyrelsen åt magister *Hjalmar Runeberg* en belöning af *1,000 mk* samt åt magister *Arvid Mörne* likaledes ett pris af *1,000 mk*.

Helsingfors den 17 december 1900.

M. G. Schybergson. *R. F. v. Willebrand.*
Emil Hasselblatt. *Arvid Hultin.*

Komiténs förslag till skrifvelse godkändes och uppdrogs åt sekreteraren att å Bestyrelsens vägnar inlämna betänkandet till Kejserliga Senaten.

Doktor P. Nordmann, som anmält sig förhindrad att närvara vid mötet, hade insändt följande skrifvelse:

Till Svenska Literatursällskapet.

Olägenheterna af det svenska språkets mångbrokiga ortografi i Finland hafva varit så betydande och framträdt alt skarpare i den mån den s. k. rättskrifningen i Sverge stadgat sig, att Svenska Literatursällskapet borde, så vidt det i dess makt står, arbeta för dessa olägenheters aflägsnande genom att ställa sig i spetsen för en rörelse, som skulle leda till åstadkommandet af en enhetlig svensk ortografi i vårt land.

Då det nya seklets ingång tyckes erbjuda en lämplig tidpunkt för reformens genomförande, tar jag mig friheten föreslå:

1) att Bestyrelsen i princip uttalar sig för att det af Svenska akademin godkända skrifsättet för svenska språket följes äfven i Finland;

2) att Bestyrelsen i Sällskapets publikationer börjar tillämpa akademins ordlista, så snart sjunde upplagan af densamma utkommit; samt

3) att Bestyrelsen tillsätter en komité, hvilken får i uppdrag att framlägga ett förslag, huru den ifrågasatta rättskrifningsreformen lämpligast skall göras känd för att omfattas af andra literära föreningar, tidningar, bokförläggare, skolor, universitetet och ämbetsvärken.

Helsingfors den 20 december 1900.

P. Nordmann.

På förslag af professor Freudenthal beslöts att afvakta utkommandet af den nya upplagan af akademins ordlista, innan några åtgärder i saken vidtagas.

Ordföranden anmälde till „Förhandlingar och Uppsatser" en af magister Gunnar Castrén författad uppsats om „Sällskapet Aurora".

Professor K. G. Leinberg hade föreslagit Bestyrelsen att skrida till offentliggörande af fortsättningen å „Finska Prästerskapets besvär" från 1723 till 1756, enär enligt hans förmenande det af honom samlade materialet förelåg fullständigt för hela denna tidrymd. Med anledning häraf uppdrogs åt professorerna I. A. Heikel och M. G. Schybergson att genomgå manuskriptet och till Bestyrelsen inkomma med utlåtande, huru-

vida skäl vore för Sällskapet att offentliggöra den nu erbjudna fortsättningen till det tidigare publicerade arbetet.

Sällskapets stipendiat folkskolläraren K. H. Knuts hade insändt en förteckning öfver ortsnamn i Bromarf socken, hvilken öfverlämnades till granskning åt Bestyrelsens folkloristiska och lingvistiska sektion. Då förteckningen icke åtföljdes af reseberättelse, beslöts att genom sekreteraren affordra stipendiaten sådan till nästa sammanträde.

Till ombudsman i Itis antogs doktor Anton Landzett.

Statsarkivarien R. Hausen meddelade till „Förhandlingar och Uppsatser“ „Ett bref af en för detta karolin“, sedermera krigsguvernören i Astara i Persien Johan Stjernschantz, skrifvet från nämda ort år 1727 till hans maka i St. Petersburg. Brefvet hade meddelats af studeranden Torsten Stjernschantz.

På förslag af professor I. A. Heikel beviljades ett tryckningsbidrag af 200 mk för en af österbottniska studenter utgifven publikation rörande Österbottens svenska kommuner.

Arvid Hultin.

Rättelse:

I „Förhandlingar“ för år 1899 står å sidan LXI raden 17 uppifrån „Bestyrelsens sammanträde den 18 december“; bör vara: den *21* december.

Gustaf Philip Creutz.

Föredrag hållet vid Svenska literatursällskapets årsmöte den 5 februari 1900.

Det vore att göra sig skyldig till en mer än oriktig bild, om man ville jämföra Finlands insats i den svenska vitterheten med Finlands delaktighet i Sverges historia. Liknelsen vore haltande icke blott emedan skön konst å ena sidan och statslif i krig och fred, rättsutveckling och ekonomisk id å den andra, äro så föga jämförliga begrepp. Den vore det i främsta rummet, emedan Finlands hela folk medelbart eller omedelbart deltagit i skapandet af Sverges historia, då däremot blott en jämförelsevis ringa del däraf kunnat, vare sig såsom gifvande eller tagande, äga beröring med svensk vitterhet. Parallellens brist belyses också till fullo af det faktum, att hvad Finland kunnat bjuda den svenska literaturen under nära sju sekels samlif i värde icke går upp emot dess bidrag under skilsmässans första halfsekel. Och dock finnes där ju en analogi. Finlands roll vid Sverges sida på världsskådeplatsen har i materielt som andligt afseende varit jämförelsevis blygsam och tillbakadragen. Men om den än alltid kännetecknats af att den mindre brodern gått fram i den störres skugga, har dock i alla dess yttringar varsnats dess egen prägel. Rikets öden har Finland aldrig länkat. Men när i 30-åriga kriget hakkapeliterna jagade skräck hos Isolanis vilda kroater, när de fredligt brygde kallskål i stormhatten eller när de vid Lützen med Stålhanske i spetsen hemförde den fallna konungens dyra lik, så viste alla, vän som fiende att de voro finnar, ej svenskar. Det har

varit likadant på andra områden, ej minst på literaturens. Det vemod som klang ur Jakob Freses lyra härflöt nog icke uteslutande ur sångarens egen sorg utan var väl ytterst i släkt med hvad Kanteletar betecknar såsom den finska sångens allmänna genesis. Och när vid slutet af det sekel Frese begynt, Selmas och Fannys skald förvånade sin värld med toner af dittils okänd fägring, så riktade Stockholmspostens publik strax blicken mot Auras strand. De sångerna buro otvetydigt vittne om sitt hemland.

Det århundrade, hvars början och slut betecknats med de två anförda skaldenamnen, egnade sin andliga kraft företrädesvis åt nyttan. Impulsen härtill hade nått oss utifrån. Stora upptäckter i vetandets värld hade fängslat allmänhetens intresse och snart gick äfven Sverge med Linné härvid i främsta ledet. Upplysningsfilosofin tog för sitt jättearbete på människosläktets förlossning efter hand i anspråk större uppmärksamhet än hvad de glada behofven kunde tillvinna sig. Och särskildt i Sverge och Finland var det lika naturligt som oafvisligen nödvändigt att alla krafter skulle egnas de efter ofreden till det yttersta utarmade landens materiella återupprättelse. I raden af de män, som på detta arbetsfält vunnit utmärkelse, är äfven Finland med heder företrädt. Detta hindrade dock icke vårt land att samtidigt skänka Sverge en af frihetstidens mest lysande skaldepersonligheter, grefve Gustaf Philip Creutz.

Då Creutz tillhörde en ätt, hvars medlemmar i generationer beklädt viktiga statsämbeten och fördenskull vistats utom hemlandets gränser, kunde det kanske tykkas såsom om hans härkomst icke gåfve oss obetingad rätt att betrakta honom såsom landsman. Det märkliga är emellertid att just Creutz'ska ätten, i högre grad än andra därmed socialt likstälda, i alla skiften dock kommit att i Finland bibehålla sin rot och med stamgodsen sitt rätta hemvist. Beträffande ättens ursprung stå fullt obestridliga uppgifter icke till buds. I Tyskland existerar en tysk-romersk riksgreflig ätt Creutz, härstammande från

en riddar Heinrich i Altenburg, hvilken efter återkomsten från kejsar Fredrik Barbarossas korståg fogade ett kors i sitt vapen och tog namn därefter. Det har legat nära till hands att spåra samhörighet mellan de lika benämda ätterna, och i ett år 1844 i Leipzig utkommet genealogiskt arbete af ryssen baron Alexander von Simolin finner jag den kategoriska uppgiften att den svensk-finska ätten Creutz afgrenat sig från denna riksgrefliga ätt. De till stöd härför uppgifna data synas dock alldeles otillförlitliga och äro sannolikt att anses som lösa konjekturer. Antagligtvis har Creutzska ätten sin upprinnelse gemensam med den öfriga svenska befolkningen i Östra Nyland. Första kända ätteman är Lars Markusson till Sarvlax i Pärnå, som lefde omkring 1450. Hans afkomling i 5:te led, Ernst Larsson deltog under Karl IX i polska fälttåget och är den förste som burit namnet Creutz. Högt betrodd af Gustaf Adolf, fick han bland annat i förläning friherreskapet Kassaritz i Lifland, var en tid landshöfding i Väster- och Österbotten och blef 1634 mördad af en sin frände, Peter Dufva till Munkeby och Kråkö, „en af tidens gudlösaste sällar“ som det heter. En af Ernst Larssons söner var riksamiralen Lorenz Creutz, öfverbefälhafvare i sjökriget mot Danmark och Holland, som slöt sin bana under slaget vid Öland 1676, då hans flaggskepp, Stora Kronan, vid en oförsiktig manöver gjorde en öfverhalning, därvid en skeppslanterna krossades och kom i krutdurken, och det stolta fartyget med storamiralen själf, en af hans söner och 800 man sprängdes i luften. En af hans efterlefvande söner var riksrådet och politikern grefve Johan Creutz, sedermera kansler för Åbo universitet. Från sitt af fienden härjade landshöfdingedöme i Finland begaf han sig 1713 till Stockholm för att med stöd af egna erfarenheter om krigets fasor söka medvärka till vinnande af fred. Fredspartiets mäktigaste man, hans store landsman Arvid Horn gjorde honom till landtmarskalk vid riksdagen, och sekreta utskottet utarbetade ett förslag till fredspreliminärer, hvilka, tvärt emot den envetne konungens vilja, skulle bedrifvas af systern Ulrika

Eleonora. Det blef dock som bekant ingenting däraf och först efter hjältekonungens död upptogs fredsarbetet med allvar. Vid 1719 års riksdag blef Johan Creutz riksråd och grefve. En af hans söner, karolinen Carl Creutz var skaldens fader.

Gustaf Philip Creutz föddes på Anjala gård i maj 1731 (datum ovisst). Hans fader innehade då familjegodset Malmgård, men modern, friherrinnan Barbro Helena Wrede befann sig förmodligen på ett tillfälligt besök i fädernehemmet, som tillhörde de Wredeska domänerna i Elimä. Om skaldens barndomstid äger man blott ringa kännedom. Sin första skolundervisning fick han af magister Johan Frosterus, sedermera teol. doktor och prost i Sotkamo. Dennes själfbiografi, intagen i tidningen Mnemosyne för år 1820, förtäljer hurusom han, då en fattig student i Åbo, såg sig om efter kondition. Genom förmedling af konrektor, magister Lars Stenbäck, en farfars bror till skalden Stenbäck, fick han rekommendation till grefve Carl Creutz på Malmgård, som sökte informator för sina tre gossar. Stenbäck ansåg nämligen, såsom Frosterus uttrycker sig, denne äga någon insikt i de stykken, som böra bibringas adliga ynglingar. Torftig och tämligen utblottad kom han till Malmgård på nyåret 1740, men emottogs mycket vänligt af det grefliga herrskapet, och ett medhaft intyg af „salig professor Björklund“ synes särskildt ha väkt grefvens förtroende. Här fick han nu mot en lön af 30 plåtar informera de tre sönerna i huset, äfvensom, heter det, en ung fröken dessutom en timme om dagen. Af sönerna var Gustaf Philip, då 8-årig, den yngsta, och informatorn ger honom det vitsordet att han „var af stadigt sinne, höll sig mycket till mig och älskade i synnerhet historien och geografien“. Den anspråkslöse informatorn bemöttes med finkänslig välvilja, och hvad som särskildt gladde honom var att det grefliga herrskapet icke „voro för prakt, utan för Gudsfruktan“. Carl Creutz hade, med så många sina landsmän, råkat i fångenskap vid Pultava och sedan fått tillbringa långa, hårda år i Tobolsk. Och samvetsfriden, som hörde till den

karolinska tiden, hade han här, liksom de andra, uppehållit vid Karl XII:s bibel. Detta sinnelag bevarade han ännu, då han, såsom major vid Nylands dragoner, residerade på det fäderneärfda Malmgård, och hans hustru, af den fromma och ädla Wrede-släkten, stod honom härvid bi. Frosterus berättar att han morgon och afton höll bön med familjen och alt dess husfolk, och om söndagarna, när vädret ej medgaf färd till brukskyrkan i Forsby $^1/_2$ mil därifrån eller den ännu mera aflägsna sockenkyrkan, läste han högt ur Arndts svenska postilla öfver dagens evangelium. Icke länge fortgick dock detta lyckliga familjelif, ty redan på våren 1740 sjuknade och dog husfadern grefve Carl Creutz. Frosterus, som enligt magister Stenbäcks uppfattning kände till åtskilligt af hvad som borde bibringas adelige ynglingar, beklagar nu bittert sin brist på insikt i „korrespondens, juridisk och ekonomisk, indelningsvärket, räntor m. m.“, hvarmed han nu kunnat stå grefvinnan till tjänst och som väl skulle behöfts. Han yrkar därför eftertryckligt på en mera praktisk anordning af universitetsstudierna, en ropandes röst, som han under tidernas lopp icke varit ensam om att upphäfva. Han fortsatte emellertid med sin information på Malmgård till våren 1741, då vårt hemsökta land, knappast nödtorfteligen återställdt efter ofredens härjningar, åter förnam hotande tecken till krigsoro vid gränsen. Bestämda uppgifter om krigets oundviklighet kommo från Stockholm, och grefvinnan Creutz, som icke kunde utsätta sig och de sina för att närmast invid den nya riksgränsen emottaga fiendens första anfall, öfvergaf Malmgård och flyttade till Stockholm.

Att detta icke kunde lända hennes ekonomi till fromma är gifvet. Den var äfven annars icke synnerligt blomstrande. Creutz'ska släkten hade dock hört till de rikaste i vårt land. Då skaldens farfader Lorenz Creutz d. ä. dog, utvisade bouppteckningen en ren behållning af närmare 4 miljoner efter nuvarande värden. Men rikets finanser voro i så mycket sämre skick och Karl XI hade sig förelagdt att förbättra dem. Reduktionen, öfvermåt-

tan hård äfven i Sverge, genomdrefs som bekant i Finland och Östersjöprovinserna stundom med uppenbar orättfärdighet. Creutz'ska huset blef af de hårdast drabbade. Man lyckades belasta denna stora kvarlåtenskap med en afkortning kronan till godo af 5 1/2 miljoner enligt samma beräkning, och familjen, som bort besitta en i alla tider och alla land högst betydlig förmögenhet, stod i stället skuldsatt för 1 1/2 miljon. Betecknande för reduktionens summariska kalkyler är att kungen emellertid, för att, som det hette, „låta nåden och rätten följas åt“ afkortade afkortningen till att jämt balansera tillgångarna, och det återstod för de efterlefvande ej annat än att med tomma händer återuppbygga det nedrifna huset. Flit och omtanke åstadkommo härvid mycket, som det ändlösa kriget dock oaflåtligt förstörde. Carl Creutz var likvisst, som sagdt en burgen man, men vid sin nödtvungna flykt från hemmet befann sig hans enka tämmeligen medellös. Barnens uppfostran omhändertogs emellertid af släktingar, och den unge Gustaf Philip skickades af sin morbror, landshöfdingen Henrik Wrede, till skola i Åbo. Här fick han i sin tidiga ungdom genomlefva det nesligaste tidskifte vår historia känner, då landet regerades af den skottske äfventyraren Jakob Keith, vid hvars sida borgaredottern Eva Merthen bar den djupt vanhedrande benämningen „hertiginnan af Finland“.

För universitetet förbereddes Gustaf Philip Creutz af magister Magnus Pontin, sedermera kyrkoherde i Arvika i Sverge, och år 1748 inskrefs han som student vid akademin. Sina studier bedref han med flit och intresse, och informatorn Pontin hade hedern att vid sin under C. F. Mennanders presidium utförda disputation i november 1742 af sin forna discipel hälsas med en gratulation på klingande franska, ett språk däri Creutz förmodligen från barndomen var mera bevandrad än läraren [1]). Denna gratulation införd efter de öfliga dedikationerna såsom in-

---

[1]) Afhandlingens titel var: Utilitates, fluentes ex inito natorum denatorumqne calculo.

gress till afhandlingen, erbjuder ett visst intresse såsom ett af de första alstren af den blifvande skaldens hand och torde ur sådan synpunkt förtjäna att här anföras. Den lyder:

La providence, qui veille sur nos affaires, dirige le sort des mortels d'une manière incompréhensible & il n'y a rien de plus surprenant que l'économie merveilleuse qu'elle observe dans la procréation du genre-humain; car examinant l'ordre & le nombre de ceux qui entrent dans ce monde & en sortent, on s'ouvre le chemin à contempler de plus près le sage gouvernement de Celui dont nous tenons l'être. Rien n'est en verité plus digne d'un Souverain, il a par ce moïen une exacte connoissance du fort et du foible de son Peuple, Il devient capable de détourner les maux qui semblent menacer son repos. C'est, Monsieur, ce que Votre belle & savante Dissertation prouve d'une manière convaincante, vous y montrez en même tems combien vôtre façon de penser est élevée au dessus du vulgaire. J'y admire, Monsieur, la delicatesse de vos sentimens qui partent d'un feu & d'un discernement non commun. J'ai raison de m'estimer heureux d'avoir profité de vos sages instructions & je souhaite qu'en recompense l'auteur de toute bonne donation couronne Votre travail de faveurs proportionnées à vos mérites, mais si malgré cela vous vous voiez en bute aux caprices du Destin, vous aurez du moins la satisfaction, que tout le monde vous rendra justice & principalement moi, qui me fais un devoir d'être Monsieur.

Votre très humble & très obéïssant Serviteur

Gustave Philippe Creutz.

Efter tre års studier var Creutz beredd att lämna högskolan och fick därvid ett betyg, som återfinnes i § 2 af Consistorii protokoll för den 17 januari 1851, så lydande:

Anmältes, thet högvälborne Herr Grefven Gustaf Philip Creutz begiärt blifva försedd med behörigt vittnesbörd om des upförande under den tid han vid denna Academien studerat; så vida han numera var sinnad at söka befordran uti Kongl. Maij:ts o. Riksens Höglofl. Cancellie Collegio. Och allthenstund Högvälbemelte Grefve ifrån början af år 1748, tå han blef Civis Academicus, icke allenast ständigt vistats här vid Academien, utan ock under samma tid, förmedelst ett besynnerligt ärbart, sedigt och anständigt förhållande hos enhvar gjort sig i synnerhet högt recommenderad; Philosophiska Faculteten jämväl thesutom skriftligen intygat, at herr Grefven vid et under then 17 i thenna månad anstält allmänt förhör till vederbörandes besynnerliga nöje visat en så berömmelig färdighet och grundelig kunskap uti Latinska språket, Historien, Statskunskapen, Jure Naturae och flere til thes ändamål hörande stycken, at han therigenom hedrat sig sjelf och lämnat then studerande ungdomen en mykket berömlig upmuntran och efterdöme: såsom han och i många andra nyttiga vetenskaper skal äga vacker insicht: ty blef enhälleligen beslutit, thet sådant skulle Herr Grefven härigenom, til väl förtient beröm och vittnesbörd meddelas; i förhoppning at höga vederbörande, hos hvilka han framdeles täncker söka befordran, lära höggunstigt låta ofvannemde thes berömlige egenskaper och välförhållande komma Sig i alraömaste åtanka.

På Consistorii Academici vägnar:

O. Pryss.

M. Cerenius.

Såsom i betyget angafs tänkte Creutz söka anställning vid Kansliet i Stockholm, och inom kort finna vi honom upptagen bland dess extraordinarie tjänstemän. Att han tillika vardt en själfskrifven medlem i hufvudstadens högsta sällskapskretsar var med hans namn och begåfning naturligt. Rik var han visserligen icke, och det blef han häller aldrig, ty änskönt hans bana kom att

gifva honom statens största löneinkomster, lågo de lefnadsvanor han ej mindre af egen håg än på ämbetets vägnar måste antaga alldeles emot. För den första lönlösa tiden i Stockholm torde emellertid en hans farbror, godsägaren grefve Svante Creutz, sedermera stamfar för den svenska grenen, välvilligt ha dragit försorg.

En bekantskap, som gaf honom vänskap för hela lifvet, gjorde han strax efter sitt inträde i Kansliet. Han råkade här nämligen den unge grefve Gustaf Fredrik Gyllenborg, årsbarn med Creutz och liksom han extra i värket. De voro i mångt och mycket kongeniela naturer, skalder af Guds nåde båda två, och slöto inom kort ett vänskapsband, som, förstärkt under hela den tid Creutz tillbragte i Stockholm, bröts först med hans död. Åt vitterheten låg bådas håg, och vid sidan af det ystra sällskapslif, hvari den forna karolinska strängheten hade upplöst sig under frihetstiden, upptog poesins studium och utöfvande deras största intresse. De voro för öfrigt icke ensamma därom, ty änskönt „nyttan", såsom anfördt, främst sysselsatte tidens stora andar, var dock vitterhet i vida kretsar, synnerligast i hufvudstaden, ett lifligt kändt bildnings- och sällskapsbehof. Egendomligt nog kommo de dock hvarken nu eller framdeles i närmare beröring med den dåtida svenska skaldekonstens erkände furste, Olof Dalin. Orsaken var väl till en början den att Dalin, såsom kronprinsens informator och f. d. kronprinsessan, numera drottning Lovisa Ulrikas förklarade gunstling, hörde till de intimaste hofkretsarna. Från dem var däremot Gyllenborg alldeles utesluten, emedan hans familj hört till dem, hvilka motstått drottningens maktutvidgningsplaner och bidragit till hennes många förödmjukelser och därför uppburo hennes lifliga och oförstälda hat. Och Creutz följde Gyllenborg åt. Snart kommo de äfven in i en literärt motsatt krets. Det skedde nämligen genom deras inträde i Tankebyggarorden.

Bruket att i slutna sällskap, akademier och ordnar idka vitter idrott hade från Italien, där det först uppstod, kommit till Frankrike och där med särskild ifver omfat-

tats af de högre kretsarnas damer. Det visserligen något förkonstlade frasmakeriet i Hotel de Rambouillet, som gaf Molière stoff till en af hans yppersta satirer, hade icke allenast skänkt deltagarne ett utsökt nöje utan ock otvifvelaktigt varit af betydelse för språkets och diktkonstens utveckling. Franska seder voro redan nu på högsta modet i Stockholm, och efter mönster af Richelieus akademi grundade Lovisa Ulrika sin Vitterhetsakademi. Ungefär samtidigt, eller år 1753 grundlades Tankebyggarorden af en enskild krets efter exempel af de „pretiösa“ enskilda samfunden i Paris. Själen i företaget var Sverges näst Dalin förnämsta dåtida literära personlighet, den svärmiska, djupt känslosamma och lika djupt olyckliga „Herdinnan i Norden“, Hedvig Charlotta Nordenflycht. Orden stiftades dock icke af henne, utan af en hennes literäre vän, Karl Fredrik von Eckleff, sekreterare i kanslikollegium. Någon skald var han visst icke, och Gyllenberg säger sin uppfattning vara att han skapat sin orden egentligen blott för att där få uppläsa sina platta snillefoster. Han var emellertid de båda vännernas förman i värket, och då han inbjöd dem till delaktighet i Tankebyggarorden, så voro de strax likaså villiga som skyldiga därtill. Inom denna krets gjorde nu Creutz sin första poetiska debyt, han emottogs genast af fru Nordenflycht med den mest smickrande uppmärksamhet och blef snart, jämte Gyllenborg, en ung finne Reuterholm och några andra, medlem af hennes närmaste umgänge. Då Tankebyggarorden räknade ett tämligen stort antal medlemmar, så afsöndrade sig denna grupp snart nog till ett exklusivt kotteri, sammanträdande på regelbundna tider hemma hos ordens ordförande, den svärmiska Herdinnan. Hennes till följd af tidigare olyckor ytterligt betryckta ekonomiska vilkor voro nämligen nu förbättrade genom att hon, efter att förgäfves hafva egnat riksens maktegande ständer smickrande hyllningsdikter, en dag med den raskhet, som var henne egen, promenerade in till prästeståndet under pågående plenum och supplicerade om en pension till belöning för sina literära meriter. Hon fick också 500

daler om året och var så välbärgad. Huruvida ett sådant experiment i våra dagar skulle leda till åsyftadt resultat, vare sig hos de högvördige eller i något annat stånd, må ifrågasättas, men jag kan icke ens erinra mig att det i samma form skulle efter fru Nordenflycht blifvit af någon annan upptaget.

Det var nu förnämligast det mindre kotteriet hos fru Nordenflycht, som ombesörjde utgifvandet af Tankebyggarordens första publikation „Våra försök“, ehuru orden såsom sådan fortfarande höll ihop och sammanträdde. Och granskar man innehållet i dessa dikthäften, så behöfver man als icke tveka att ställa Creutz, fru Nordenflycht och Gyllenborg främst bland de medvärkande. Eckleff, ordens stiftare, publicerade alt i alt blott en sexradig stump af ringa värde, och den öfvervägande didaktiska tonen hos de flesta öfriga författarne gör deras poesi mindre njutbar. Förnämligast var det dock formen, som särskildt hos Creutz betingade öfverlägsenheten redan i hans första dikter „Sommarkväde“ och „Ode öfver ängslan“. Man behöfver också icke vara mycket bevandrad i vår skönliteratur före denna tid, d. v. s. egentligen före Dalin, för att fatta hvilken njutning en vers, sådan Creutz skref den, skulle väcka hos samtiden. Det svenska språk, som dittils varit substratet för våra fäders poetiska tankar, var med få undantag, såsom Runius och Lasse Lucidor, så knaggligt och oböjligt, och tvingade i meter och rim till sådana hårdragna ordställningar och nödtvungna förkortningar, att Sommarkvädets lätt löpande, glatta stanser, måtte förefallit publiken rent af som en uppenbarelse.

Det område, den känslofulla idyllens och den visserligen mycket siratliga, men dock trogna och åskådliga naturskildringens, som Creutz' sångmö bäst skulle beherska, har hon redan i Sommarkvädet delvis tagit i besittning. Många reminiscenser gå väl här ännu igen af det uppstyltade uttryckssätt, som alt sedan „kultismens“ tider på sextonhundratalet hörde till god poetisk ton särskildt i fråga om naturbeskrifning. Man fann sig icke till rätta med värklighetens proportioner. Naturen skulle värka

öfverväldigande, och så osökt en sådan värkan än bör kunna erfaras och uttryckas utan konstlad stegring af de faktiska måtten, trodde man sig skyldig och berättigad till allsköns licens i detta afseende för effektens skull. „En alm till medelskyn sig höjer . . . I källans sköt dess afbild trycks . . . och ned till andra världen räcker"; „Och här ett fält i ljuset bryter, där hundra hjordar gå i bet"; „Se hafvet tusen holmar delar" o. s. v. Men på andra ställen röjer sig så mycken frisk iakttagelseförmåga och så osökt gratie i återgifvandet, att skaldens bästa egenskaper redan befinnas tydligt nog uppenbarade. Jag tilllåter mig i detta afseende erinra om den målande skildringen af gossen med metspöet:

På denna häll en gosse ansar
Och kastar ut en svekfull ref;
Ett flyktigt flarn på vågen dansar o. s. v.

samt därefter beskrifningen om haren, som

. . . ned för detta näset
Liksom en skugga for förbi.

I motsats härtill vittnar Ode öfver ängslan ännu om nybegynnarens famlande. Den unge skalden har velat afvinna sin lyra en tribut åt de stora känslorna, efter tidens smak; men den fasta grund han i Sommarkvädet haft uti sitt säkra natursinne, saknas här, och resultatet blir ett ganska misslyckadt och föga trovärdigt uttryck för affekter, dem hans fridsamma, harmoniska naturell nog aldrig i värkligheten erfarit.

„Våra försök", hvilkas innehåll för det mesta var af långt lägre kvalitet än Creutz' bidrag, mottogos med välvilja, men icke utan kritik. Särskildt skarp var Dalin i sitt omdöme och han beskylde, icke med orätt, „försöken" för att vimla af de lyten han med ett gemensamt namn benämde „licentia poëtica". Anmärkningen tyckes ock af Tankebyggarne så till vida tagits i akt, som Våra försök, vid utgifvandet af en ny upplaga, presenterade sig be-

tydligt förbättrade och utgallrade. Om det Nordenflychtska sällskapets publikationer dock redan nu kunna sägas hafva ägt betydelse för vår literatur, så blefvo de rent af epokgörande i senare tid, då de framträdde under den gemensamma titeln „Vitterhetsarbeten, utgifna af ett sällskap i Stockholm“. Det var här Creutz' främsta arbete „Atis och Camilla“ först såg dagen 1761.

„Atis och Camilla“ röjer visserligen knapt någon egentlig originalitet i kompositionen, och själfva diktarten, den s. k. pastoralen eller herdekvädet, hade sekelgamla anor på parnassen. Tassos „Aminta“, Guarinis „Pastor fido“ och Honoré d'Urfé's „Le roman de l'Astrée“ hade hunnit tjusa generationer med skildringar från alldeles samma fingerade värld, och bland Creutz' föregångare inom hemlandets literatur var genren odlad redan af Urban Hjärne, Lagerlöf, Leyoncrona och Frese. Skemat var gifvet. Till en „arkadisk“ ängd, „långt från de stolta städer“ skulle herdeidyllen förläggas. De unga tu, gripna vid hvarandras åsyn af en lika plötslig som öfversvinnelig kärlek, drabbas af allehanda hinder på vägen till lykkan. Döden är omsider nära däran att göra slut på ömhetens hopplösa låga, då högre makter i behaglig tid inskrida, vända alt till det bästa och beskära troheten välförtjänt lön. Den Creutz'ska herdedikten afviker ej stort från förebilden. Dess innehåll är i korthet följande:

Camilla är „född och uppfödd“ „i menlöshetens sköt“. Helgad till Dianas prästinna, är hon af sin tjänst hos den kyska jaktgudinnan förpliktad att vara döf för kärlekens röst. Men „i de arcadska fält“, „där alt om kärlek rörs och alt om kärlek talar“, går det henne annorlunda. En vacker vårmorgon „med liflig värma“ vaknar hon ur en dröm, som låtit henne sluta „kärleksguden själf“ i sina armar. „I hela själen strax en okänd vällust flöt“. Men hon gripes tillika af fasa öfver denna hittils okända förnimmelse.

Mån himlen ledsnar vid att mer beskydda mig?
Mån under mina steg en afgrund gömmer sig?

frågar hon sin trogna följeslagarinna Doris. Hennes öde är beségladt. Hon undgår icke kärleken. Den unge lejonjägaren Atis uppenbarar sig i spetsen för en jägartropp. „En fläckig pantherhud hans lena kropp förvarar, där ungdoms spädhet sig med manlig styrka parar“. Själf hittils också alldeles oberörd af ömma känslor, blir han vid Camillas åsyn

. . . . förundrad och betagen,
Förtjusad och bestört och in i själen slagen.

Han böjer knä för Camilla i tron att hon är Diana själf, Camilla tar honom ur hans villfarelse, och från denna stund äro de alt för hvarandra. „Camilla vet ej af att hennes hjärta brinner“, men „hon har Atis sett, han hennes öde gör“. Och hvad Atis vidkommer, så „till himlen ögat lyfts och tanken till Camilla“. Han söker anropa Diana, men

Ur mörkret går en röst som ropar: „Atis hör!
En annan gud än jag ditt hjärtas lycka gör“.

Diana är förtörnad, hennes hämd förföljer de unga tu. Atis ådrager sig den älskades förebråelse som en barbar, när de nästa gång råkas och han sårat en hind. Han vill döda sig genom att kasta sig utför en klippa, men räddas, och när han åter möter Camilla, har hon ångrat sin hårdhet. De öfverenskomma att mötas i en aflägsen lund, hvarvid en orm biter Camilla. Hon synes vara liflös, men Atis suger giftet ur såret, och när hon vaknar upp, känner deras lycka inga gränser. Den blidkade Diana träder fram och försäkrar dem om sin nåd. Lunden förbyts till „ett präktigt fält“,

Det mörka bärget syns uti en rök försvinna,
Och kärleks-gudens tron uti dess rum upprinna.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Han far ur Atis sköt i famnen på Camilla:

„Sen himlen, ropar han, en låga velat gilla,
Båd' kärlek och natur er tar i sitt försvar,
Båd' kärlek och natur ert hjärta dyrkat har.
Jag helgar eder nu att offer åt mig bära:
Er vällust är min tjänst, er sällhet är min ära“.

Diktarten i „Atis och Camilla“ var, som sagdt icke ny och kompositionen föga orginell. Ehuru pastoralen fortfarande svarade till publikens smakriktning, kunde dock hvarken genren i och för sig eller diktens fabel skapa styckets storartade framgång, en framgång, jämförlig, efter hvad det vill synas, med den hänförelse som i senare tider kom Fritjofs saga och Fänrik Stål till del. Förklarlig är den uteslutande med hänsyn till det nya, alldeles öfverraskande behag diktionen och naturmålningarna erbjödo. En nutida läsare, som icke blott står alldeles oberörd inför den kärlekssaga rococopubliken fann så rörande, utan ock måste finna det poetiska uttrycks- och åskådningssättet i Atis och Camilla tämligen främmande och ovigt, kan väl icke utan noggrant fasthållande vid ett rent historiskt betraktelsesätt fullt förklara möjligheten af den Creutz'ska diktens tjuskraft. Det skulle föra oss för långt att i detta sammanhang, genom en parallel mellan hvad man haft förr och hvad man nu fick, söka klargöra detta förhållande. Påfallande är emellertid, äfven vid en flyktig genomläsning af Atis och Camilla, huru pass väl Creutz reder sig utan den rubbning af ordens logiska följd, som tillförene så ymnigt anlitats i svensk vers. Och den förr så vanliga utvägen ur meternöd, att förkorta ord, kan han också undvara: *ell'* i stället för *eller* förekommer i Atis och Camilla ett par gånger, *ändtlig'*, *lättlig'*, *ä'* och *sad'* en gång; för öfrigt ser man nästan inga af de dittils öfliga „apostroferna“. Det språkliga material Creutz förfogade öfver hade väl hans stora föregångare och samtida Dalin gjort sig än mera förtjänt om, än Creutz själf. Äfven ur synpunkten af det skönliterära uttrycksmedlets daning har således Dalin otvifvelaktigt en hedersplats i vitterhetens häfder framför vår landsman.

Men om det kunnat sägas att språkutvecklingen under seklet från Stjernhjelm till Dalin var lika betydande som under hela tiden från rimkrönikan till Stjernhjelm, så lärer det å andra sidan icke kunna bestridas att Creutz yttermera, särskildt genom Atis och Camilla, som skrefs ännu under Dalins lifstid, bragt modersmålet ett betydligt stycke fram i samma riktning. Gyllenborgs af vänskapens entusiasm dikterade påstående, att man med samma skäl som i fråga om Stjernhjelm och Dalin kunde tro hundra år hafva förflutit mellan denne och Atis och Camilla, tål väl däremot vid en viss afprutning.

Säkert är emellertid att Creutz' diktion, om än i allmänhet erinrande om sitt tidehvarf, på många ställen måste förefalla äfven en nutida läsare nästan modärn. Som några på måfå gripna exempel må citeras:

Till himlen ögat lyfts och tanken till Camilla.

— — — — — — — — — — — — — —

Han ryser för den eld, som han i skötet bär.
Dess värkan känner han; fördold dess orsak är.

— — — — — — — — — — — — — — —

Camilla blef bestört, så snart hon detta sade,
Ty hjärtat ingen del i detta uppsåt hade.

— — — — — — — — — — — — — —

„Camilla, himlen vet att jag ej lärt bedraga.
För den en ed behöfs, är eder altför svaga".
o. s. v.

En annan passus, rätt modärn till uttrycket, men måhända urgammal till tanken, förekommer vid skildringen af Atis första möte med Camilla:

Han gripes af en makt, som all hans vördnad drar;
Det är den första gång han nånsin bäfvat har.

Jag förmodar nämligen, ehuru Eddan ej antyder det, att fornsagan lämnat Wagner stöd för framställningen af den modige Siegfrieds bäfvan vid Brünnhildes åsyn. Dock, idén kan väl anses tillräckligt grundad på allmänt mänsklig psykologi för att hafva erbjudit sig skaldernas fantasi äfven alldeles spontant.

Den fina och säkra, om än af tidens smak och traditionella uttryckssätt bundna naturuppfattning, som är Creutz' bästa skaldegåfva, har i Atis och Camilla skapat bitar af stor lyrisk skönhet och bestående värde. Nästan hvarje sida i dikten kan uppvisa en eller annan vers till bevis härpå. Jag skall vid detta tillfälle inskränka mig till att uppläsa den fängslande vårmorgonbilden i början af första sangen:

Re'n våren i sitt sköt en liflig värma bar,
Naturen väcktes upp, hon i sin ungdom var.
Man såg kring alla fält, att vintrens välde lyktat,
Att glädjen rest sin tron och jordens sorger flyktat.
De ljumma sommarregn förnya mänskans hopp;
Ur jordens mjuka famn de locka örtren opp;
Af värmans spända kraft de tunna knoppar klyfvas,
Och re'n med täta löf de lugna skogar yfvas.
Till Skogs-gudinnans pris en högtid firas skall.
Nu börjar dagen gry och nattens makt är all;
Än darrar månans sken på böljans hala yta.
Men hastigt ljusets flod från öster börjar flyta;
De mörka skuggor fly och stjärnan bleknar af;
Re'n strömmar purpurn ut på himlens mörkblå haf;
De svarta molnens bädd förbyts i röda skyar;
Nu ljungar solen fram och världen sig förnyar.
Den svala nattens dagg, som sig till blomstren sänkt,
Har på de späda blad en mängd af pärlor stänkt;
Det höjda ljusets glans från bärgens toppar faller,
Och solens spridda guld sig blandar med kristaller.
Man himlabågens färg kring fälten stråla ser;
Hvar blomma ur sin kalk åt fjäriln nektar ger.
En samlad balsam sprids att sig med luften blanda,

Och förs i hvirflar kring af morgonvädrens anda.
Re'n svärma luftens folk kring deras gröna hus,
Och stämma deras sång ihop med aspars sus.
Naturen tyckes dock sin största fägring sakna;
Camilla syns ej än ur sömnens sköte vakna.

— — — — — — — — — — — — — — —

Jag förmodar en och annan af mina åhörare, i likhet med mig, vid första läsningen af detta ställe ofrivilligt kommit att tänka på Franzén, hvars „Människans anlete" ju litet hvar kunde utantill under skoltiden. Det är tydligen icke blott ett tillfälligt sammanträffande, utan ett direkt idélån från Creutz, som här går igen i den berömda strofen

Men den högsta skönhet feltes
I naturen: — kronan feltes
Än i skapelsen;
Till dess människan ur gruset
Hof sitt anlete i ljuset,
Hof upp ögonen.

När Franzén, kort efter Creutz', död begynte väcka uppmärksamhet med sin egendomligt fagra lyrik, stod Atis och Camilla ännu som ett oupphunnet mästervärk inom vår vitterhet, och det är fullt förklarligt om den unge diktaren fann anledning att hämta inspiration ur sin store landsmans och föregångares värk. Tillät han sig här ett lån, så har han värdigt återgäldat det genom sin härliga minnessång. En reminiscens ur nyss anförda ställe i Creutz' dikt kunde man måhända spåra äfven hos Runeberg, som i en af *sina* vårmorgonbilder begagnar samma rim för samma tanke:

Dimman skingras, kölden flyktar
Och naturens dvala lyktar.

Runeberg stod ännu på den tiden under inflytande af tidigare lyriker, t. ex. den af honom så högt skattade

Stagnelius. Det kan ju förtjäna i förbigående erinras om huru starkt Runebergs „Flyttfåglarna“ är påvärkad af Stagnelius' dikt med samma namn och huru just i den nyss citerade „Vårmorgonen“ raderna

och den nyss uppväckte Necken
rör sin silfversträng i bäcken

utgöra blott en omskrifning af Stagnelius':

och den bladbekrönte Necken
gigan rör i silfverbäcken.

„Atis och Camilla“ emottogs, som sagdt, med utomordentlig förtjusning. Icke blott hofkretsarna, dem Creutz närmast tillhörde och som just vid denna tid begynt med förkärlek fingera natur och oskuld genom herdekostymer och pastorala fraser, utan äfven den vidsträcktare borgerliga klassen hyllade Creutz såsom sin favoritskald. Dalin kunde skryta med att på färder i landet hafva hört skjutsgossar gnola hans visor, och så långt trängde väl aldrig „Atis och Camilla“. Men på den sedesamma borgarfruns eller -jungfruns sybord saknades den känslofulla herdedikten lika litet som i riksrådinnans budoar. P. Wieselgren omtalar från sin tid hurusom han känt sjuttioåriga gubbar, som icke utan tårar förmått läsa slutet i det landskapsstycke, som börjar tredje sången, och där den döende hinden slickar Camillas hand. Gyllenborg åter förklarar Creutz vara „vår första värkliga skald, den första som låtit gudaspråket med alt sitt behag höras på svenska“, anseende detta ostridigt, „såvida icke blotta versifikationen, utan därjämte den varmaste känsla, den lifligaste inbildning, målningen och dikten, utgöra skaldekonstens egentliga och dyrbaraste egenskaper“.

Så allmänt och oförbehållsamt Atis och Camilla än vann erkännande, synes dock äfven detta Creutz' bästa värk ha funnit en vedersakare i Dalin. Att han, såsom Gjörwell uttrycker sig, „ridiculiseradt Vara försök“, kunde

ju ligga nära till hands och vara berättigadt nog. Mindre förklarligt är däremot att han, enligt Gyllenborg, ej ens efter „Atis och Camilla“ „gjorde mera rättvisa åt Creutz, hvars inbillningskraft han ej kunde fatta och var honom osmakelig“. Ty så osympatiskt stämd han än altjämt var mot den Nordenflychtska kretsen, skänkte han dock, enligt samma uppgift, Gyllenborg „uppriktiga loford“. Dalins motvilja mot „Herdinnan“ och hennes paladiner var väsentligen af personlig art. Visserligen stod hans egen diktning på mera folklig grund än de „upplysta“ Tankebyggarnes, och om dessa från höjden af Voltaires, Montesquieus och encyclopedisternas tankesfär, den de ville anses intaga, med en illa dold nedlåtenhet sågo ned på honom, så hade han goda skäl att erfara förtrytelse häröfver. Hufvudorsaken var väl dock att fru Nordenflycht upprepade gånger hade gjort honom till föremål för spetsiga anmärkningar, särskildt med anledning af Dalins onekligen föga tilltalande smaklösheter till konungamätressen Hedvig Taubes förhärligande både under hennes lifstid och vid hennes graf. Och äfven när skaldinnan skänkte „den svenska Orpheus“ sin stora beundran, kunde hon icke låta bli att bifoga lofsången en epigrammatisk udd därom att bokens daning „bör spegla sig i auktors vandel; som måste hålla sig själf hvad han har andra sagt“. Dalins ställning såsom hofvets i fråga om allvar och moral icke altför granntyckte rolighetsmakare ex professo kunde väl ge skäl till anmärkningar af detta slag. Men det hindrar icke att Dalin, som väl viste huru vidt fru Nordenflychts ord nådde, kände sig djupt sårad och hade svårt att förlåta henne sarkasmerna. Och så fick Creutz och hennes närmaste krets sin beskärda del af antipatierna. Hvad Creutz' och Gyllenborgs sociala position vidkommer, så torde den icke numera, såsom tidigare, hafva fjärmat dem från Dalins person. Samma år som de båda utnämndes till hofkavaljerer, blef väl Dalin, på grund af sin medvärkan till Lovisa Ulrikas misslyckade statskuppsförsök, aflägsnad från hofvet, men han återkom några år därpå och blef sålunda Creutz' tjänstekamrat i tre års tid. Nå-

got närmande dem emellan synes emellertid icke ha inträffat, änskönt Dalin mot slutet icke längre hade de kungliges afvoghet mot Creutz till stöd för sin egen motvilja. Och så skilde döden dem åt år 1763.

Creutz' literära produktion blef aldrig rik, vare sig nu att plikterna i kanslikollegiet och sällskapslifvet togo hans tid för mycket i anspråk eller, hvilket är sannolikare, hans skaldeådra af naturen icke var mycket gifvande. Den Gyllenborgska editionen af hans samlade Vitterhetsarbeten upptager från senare tid endast dikten Daphne, en erotisk fantasi, där skildringen af den blyga Daphnes och den passionerade Alexis' uppflammande kärlekslåga afser att förhärliga dels oskulden, dels njutningslystnaden. Den lefnadsfilosofi, till hvilken Creutz numera kommit, uttrycker han här i de på sin tid mycket citerade verserna:

Ack, Daphne, fullfölj dina öden
Och af så sälla nöjen lär,
Att lifvet liknar endast döden,
När det ej vet hvad kärlek är.

Creutz var barn af sin tid och skattade, också han, åt den epikureism, som var dess lösen. Den sensuella uppfattning han tydligt nog, om än under gratiösa former, röjer flerstädes i sin diktning, stod, efter dåtida sätt att se saken, als icke i strid med Marmontels förmodligen fullt uppriktigt afgifna omdöme, att han „med snillets passion förenade dygdens".

Gyllenborg, för sin del, finner emellertid „Daphne" vara influeradt af skaldens umgänge med stora världen och vittna om „en aftagande oskuld". Den skeptiska anda, som herskade i tidens filosofi, framträder mera tydligt i en annan af Creutz' dikter „Ode öfver begärelsens bedräglighet". Här predikas intigheten af all mänsklig trängtan efter lycka:

Den ifver, som mitt hjärta bränner,
Som alla lifvets krafter spänner

Och ständigt efter sällhet far;
Han skapar våra onda öden,
Från födslo-stunden intill döden
Han ingen dödlig lisat har.

Till en bitter satir, nästan lika litet hemmahörande i Creutz' blida naturell som den fasa han sökte skildra i „Ode öfver ängslan", om än måhända dock grundad på nedslående erfarenhet från stora världen, har skalden arbetat sig upp i „Lögnens försvar", ett prosastycke betitladt „Ironie" och affattadt i formen af ett bref, det författaren, „som sökt att göra sig förtjänt utaf dess (allmänhetens) gunst och benägenhet", föreställer sig att „det allmänna lärer med uppmärksamhet genomläsa". Han säger sig här bjuda ett „Arcanum politico-morale, eller några välmente och oförgripelige tankar om nödvändigheten och nyttan af Lögnens och sqvallrets skyndesammare utvidgande uti vårt kära fädernesland". Sin lära koncentrerar han i tre „naturens bud": „Människa ljug för dig själf: människa ljug för andra; människa beljug andra". Ironin, försvagad redan genom att författaren själf kallar sitt stycke „en ironi", hvilket ju strider mot regeln att en ironiker skall hålla god min, är altför starkt påbredd för att åtminstone nutida läsare skulle stort känna dess värkan. Att äldre generationer voro mindre blaserade och mera känsliga än vi i detta afseende bör dock ihågkommas. Det kan man sluta sig till bland annat af den utomordentliga värkan, som på sin tid åstadkoms af Hans Järtas senare anonymt publicerade „Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien", en uppsats som till stil och ironisk metod rätt mycket påminner om den Creutz'ska satiren. Järta aktade sig visserligen för att kalla sitt opus „en ironi", och förhållandena för tiden voro naturligtvis långt ifrån egnade att låta ett försvar af „l'ancien régime" i och för sig förefalla lika absurdt som ett försvar af lögnen. Men icke desto mindre har man i våra dagar tämligen svårt att fatta huru utomordentligt frätande skriftens ironi erfors

af samtiden, för att nu als icke tala om att en mängd människor trodde uppsatsen vara bona fide författad af någon konservativt anlagd individ. Hvad Creutz' Lögnens försvar vidkommer, så får väl dess något tama värkan sasom sagdt i alla fall främst tillskrifvas bristen på förutsättningar i skaldens eget skaplynne för den människofientlighet ett försvar af människans största last erfordrade. Det var en helt annan karaktärsdaning, som låg till grund för cynismen t. ex. hos den nyss aflidne engelske dekadenten Oscar Wilde's ungefär lika benämda essay „The decay of lie“ (Lögnens förfall).

Creutz' ämbetsmannakarriär hindrades icke af hans literära värksamhet. Till ordinarie kanslist vid kanslikollegium utnämdes han år 1756 och blef samma år anstäld vid hofvet såsom kavaljer hos hertig Fredrik Adolf. Utnämningen innebar, i likhet med andra samtidigt skedda, en konungaparet med afsikt tillfogad förolämpning. Det på hofvets initiativ företagna revolutionsförsöket hade totalt misslyckats, och till antalet af hattpartiets repressalier hörde en fullständig personalförändring inom konungaparets närmaste omgifning. Till kavaljerer hos kronprinsen och hans yngste bror utsågos så Gyllenborg och Creutz. Det antyddes redan huru illa hela den Gyllenborgska släkten var anskrifven vid hofvet — „cette maudite race de Gyllenborg“ kallar drottningen dem — och förutom att Creutz var Gyllenborgs närmaste vän och själsfrände, lände det icke häller honom till favör, att en hans släkting löjtnanten grefve L. V. Creutz, tidigare anhängare af hofvet, men nu en bland dess häftigaste vedersakare, var den som den ödesdigra 21 juni 1756 upptäckte underofficeren Christiernins försök att uppvigla gardesmanskapet och anmälde saken hos ständernas undersökningskommission. Hela den intima hofcirkeln såg snedt på nykomlingarna, och det måtte således icke just ha varit någon lockande uppgift de unge skalderne med sina nödtvunget erhållna hofmannasysslor hade att öfvertaga. Gyllenborg omtalar emellertid själf i sina memoarer huru väl han redde sig med sin elev, kronprinsen,

och Creutz' fridfärdiga, behagliga väsende förbytte snart hofvets på förutfattad mening grundade motvilja mot honom till sympati.

De båda skaldernas relationer till fru Nordenflycht och hennes krets fortforo emellertid utan hinder af värksamheten vid hofvet, som, måhända just emedan de till en början voro uteslutna från kungafamiljens intimitet, lämnade dem åtskillig tid öfrig för vittra intressen.

„Under våra lediga månader från uppvaktningen vid hofvet fortsatte Creutz och jag våra literära sammankomster hos Aspasie" (fru N.) säger Gyllenborg. „Trötta af hofvet och den stora världen", funno de här „den behageligaste hvila". Ekonomiskt välbärgad genom den af riksdagen beviljade pensionen, måhända tillökt af något anslag från hofvet, som hon äfvenledes uppvaktat med dikter, kunde fru Nordenflycht i sitt trefna hem emottaga dessa sina närmaste vänner och med dem, oberoende af Tankebyggareordens strängare umgängesformer, idka det vittra samlif de alla så högt värderade. Här uppläste de sina dikter för hvarandra, granskade dem inbördes och sammanstälde dem till de nämda publikationerna under signaturen af det namn enhvar bar inom orden. (Creutz' bidrag i „Våra försök" voro signade M--g eller „Medelväg", det ordensnamn han antagit jämte den förklarande devisen *Mediis tutissimus ibis*, Gyllenborg kallade sig „Trofast", fru Nordenflycht „Uranie" o. s. v.)

Gyllenborg skildrar tillgången härvid med följande ord: „Jag kan aldrig glömma de roliga stunder vi tillbragte under detta arbete. Vi ansågo hvarandras foster lika som våra egna, logo åt våra misstag och voro de första som dem erkände. Rättelsen meddelades utan högmod och antogs med nöje och utan förödmjukande. Våra sammankomster hos Aspasie slutades merendels med en supé, där hon visade sig lika behaglig, som hon varit det vid skrifbordet, alltid intagande sitt rätta ställe, hvarhälst man kunde henne finna. Timmarne försvunno under roligt skämt och infall, som icke voro studerade".

I det lilla, sedermera af bröderna Bergius inköpta huset vid Karlbergsalléen, där förmodligen fru Nordenflycht själf bodde — mindre sannolikt är att stället var Tankebyggareordens samlingslokal — förvarades ända tils huset för några år sedan nedrefs ett antal porträtt af det vittra sällskapets mest representativa medlemmar, enligt Gjörwells uppgift skänkta af de porträtterade själfva till „Föreståndarskan“ (fru N.) Numera äro bilderna flyttade till Bergianska stiftelsens lokal vid Albano strax utanför Stockholm. Störst är fru Nordenflychts, knästycke, (signeradt J. H. Scheffel) medan de öfriga blott äro rätt små, osignerade bröstbilder. Creutz' porträtt, återgifvet bl. a. i J. Kruses bekanta monografi öfver Hedvig Charlotta Nordenflycht och i Schück-Warburgs Svenska literaturhistoria, visar den unge skalden „djärft blickande åskådaren till mötes. Han vrider hufvudet lätt på sned, likasom lyssnande, och det ligger redan under det ungdomligt naiva och trohjärtade något af en världsman och en diplomat i det på samma gång forskande och förbindliga ansiktet med dess karaktäristiska djupa veck mellan ögonen“. Af porträttet att döma måtte Creutz ha i viss mån förändrat sig till sin fördel under de gångna åren, ty Gyllenborgs beskrifning af vännens utseende vid tiden för deras första sammanträffande var icke synnerligt smickrande: „En mörk och disträt uppsyn, ett magert och gulblekt ansikte gåfvo icke tillkänna en ynglings vanliga lifflighet, än mindre något snille“. Så mycket mera prisades däremot hans minspel och själsuttryck: „Men när denne yngling ville behaga, ville vinna någons vänskap, utbrast ur hans ögon en förtjusande låga, en behaglig rodnad spriddes i hans ansikte, alla hans åtbörder blefvo talande och instämde att teckna hans hjärta“. I porträtt från senare tider har statsmannens förbindlighet och grandezza helt och hållet utträngt ungdomsårens karaktäristiska drag, och om än distraktionen, som Gyllenborg genast lagt märke till, följde ambassadören och premierministern lifvet igenom, så har den ej fått komma till synes i konterfejen.

Det glada samlifvet hos fru Nordenflycht skulle icke vara länge. Under hennes lifstid höll väl samfundet ihop, men kroppslig sjukdom, ekonomiska' bekymmer — förmodligen vållade af att den henne tillagda pensionen icke ordentligt utbetalades — samt en af dödsfall bland hennes närmaste vänner föranledd djup melankoli hos den varmhjärtade „herdinnan“ bidrogo efter hand i hög grad till att fördystra de vänskapliga sammankomster, där hon alltid i främsta rummet varit den lifvande. I juni 1763 fann den lefnadströtta skaldinnan den död hon något tidigare, såsom det påstås, i ett anfall af svartsjuka förgäfves sökt. Tankebyggareorden och dess kring ledarinnan grupperade „redaktionsutskott“ upphörde härmed att existera. Samma år föranleddes också Creutz att för alltid lämna skaldebanan. Han hade nämligen af den rådande hatt-regeringen blifvit utsedd till Sverges envoyé vid det spanska hofvet och anträdde resan till Madrid på våren 1764. Året 1763 skulle i många afseenden blifva sorgligt minnesvärdt i den svenska vitterhetens häfder. Ty äfven Olof v. Dalin skattade, såsom nämdt, under detta år åt förgängelsen. Ej under att den känslige Gyllenborg så greps af dessa förluster, dödsfallen och vännen Creutz' bortresa, att han själf beslöt draga sig tillbaka och uppge diktkonsten, ett beslut, som han dock lyckligtvis icke fullföljde. Sin egen sinnesstämning vid denna tid och literaturens allmänna läge sökte han tio år senare, i sitt inträdestal i Vitterhetsakademin, skildra bl. a. med de bittra orden: „Sånggudinnorna drogo jämrande från Dalins-graf för att gråta vid fru Nordenflychts. — -- — Vitterheten vågade icke en gång framskymta af fruktan att i förbudet mot öfverflöd blifva satt i första artikeln.

Snillet Sverge öfvergaf
Och på vitterhetens graf
Växte Dagligt Allehanda“.

Att Gyllenborg ännu år 1773 kunde genom detta omdöme bevisa sig als icke uppskatta betydelsen af Bell-

mans redan vid den skildrade tidpunkten offentliggjorda eller åtminstone genom afskrifter allmänt kända mästerstycken, bevisar huru exklusiva de ledande literära kretsarna i själfva värket voro. Men afståndet i fråga om poetisk nivå mellan Bellmans diktart och den som odlades af heroismens och pastoralens tolkare var ju så betydligt. Att detta afstånd, enligt eftervärldens uppskattning, skulle ytterligare vidgas, men i en riktning alldeles motsatt den han var medveten om, fick Gyllenborg ännu erfara. Därom tyckes han emellertid år 1773 icke haft någon aning.

För kronprinsen Gustaf innnebar Creutz' förflyttning från Stockholm äfvenledes en kännbar personlig förlust. Gyllenborg stod visserligen genom sin ämbetsställning prinsen närmare, men de båda hofkavaljerernas inbördes vänskap hade anknutit äfven Creutz till prinsens intima umgänge, och i fråga om naturanlag och skaplynne var Gustaf långt mera befryndad med denne än med Gyllenborg. Creutz blef sålunda den, som vid sidan af K. F. Scheffer, efter Tessins afgång, kom att utöfva det största inflytandet på kronprinsens andliga utveckling. De ideal, som främst eldade Creutz: hängifven entusiasm för alt stort och ädelt, utpräglad beundran för fransk kultur, filosofi och vitterhet och lika liflig hänförelse för det egna fosterlandets språk och häfder, bibragte han med ifver och framgång sin unge discipel. „Ur välvilligare, man ville nästan säga, oskuldsfullare själar, [än Scheffers och Creutz'] säger Geijer, „kunde den nya upplysningens strålar ej återspeglas. Att tänka någonting argt var dem främmande, — predikare af fördomsfrihet, själfve fångne i det godas fördomar!" Att Scheffer och Creutz dock icke lyckades dana Gustafs karaktär till den redbarhet, som var dem själfva egen, får skyllas hvarken dem eller honom. Om det icke blef Gustaf III „främmande att tänka någonting argt", så buro förhållandena i hemmet, vid hofvet och i riket, där så mycket arghet tett sig för hans sinne sedan barndomen, skulden härför. — Skillnaden i ålder — 15 år — medförde väl att Creutz icke torde hört

till den krets af glada stallbröder, som omgaf prinsen vid hans, efter sägnerna, stundom rätt vilda äfventyr och eskapader. Men att de ofta råkades äfven i gladt lag, därom vittnar bl. a. prinsens ord i ett bref till Creutz (1765): „Med ett nöje, blandadt af saknad, minnes jag våra supéer på Drottningholm och dessa samtal, som så mycket bidragit till min bildning. Jag försäkrar er, att jag därför ännu är mycket tacksam“. Vänskapen, sålunda stadgad redan under samlifvet i Stockholm, kom emellertid att ytterligare befästas genom mångårig brefväxling. Det var aftaladt att Creutz skulle hålla prinsen „au courant“ med alla märkligare händelser inom stora världen, och Creutz å sin sida, uppfyld som han var af beundran för sin blifvande suverän, hade påtagligen, vid det han gick att tillträda sin nya befattning, föresatt sig såsom en speciell uppgift att inför samma „stora värld“ förhärliga hans snillegåfvor och sprida hans rykte såsom en af Europas mest upplysta furstar.

Om alt detta, och mycket därtill, handlar den ytterst intressanta brefväxling dem emellan, som utgör en så viktig beståndsdel af Creutz' icke-poetiska literära kvarlåtenskap. Den värksamhet Creutz under sin 20-åriga vistelse utomlands utöfvat såsom korrespondent, är högst betydande. Till allra största delen ligga yttringarna däraf ännu begrafna i arkivens gömmor. Men uppståndelsens dag skall väl äfven för dem engång gry, för så vidt eftervärlden vill låta sig angeläget vara att få en riktig och fullständig bild af Gustaf Philip Creutz' lifsgärning. För belysande af hans statsmanna-egenskaper är detta material nödvändigt; men äfven om hithörande sida af hans värksamhet icke kunde befinnas gifva skäl till en publikation af brefven, vore en sådan i rent literärt intresse högeligen önskvärd. Många af de bästa egenskaper Creutz' skaldskap företer gå här igen, och den mognad i uppfattning och fulländning i stilen, som åren och världsvanan medförde, hafva samvärkat till en prosakonst, hvarom „Vitterhetsarbetena“ als icke ge någon föreställning.

På utresan stannade Creutz någon tid i Paris och begagnade tillfället till anknytande af förbindelser inom societetens och literaturens värld, för egen räkning såväl som för kronprinsens. En trogen vän vann han redan nu i J-F. Marmontel, den så högt beundrade, ehuru — efter nutida begrepp — mycket öfverskattade författaren till Les Incas och Belisaire, och vänskapen dem emellan, såväl som den beundran Creutz bibragt Marmontel för Gustaf III, varade sedan lifvet igenom. Också med madame Geoffrin, af hvars lysande umgängeskrets han senare blef en mycket bemärkt medlem, gjorde han under denna färd bekantskap. Innan han öfverskred Pyrenéerna beredde sig Creutz tillfälle att besöka upplysningstidens idol, Voltaire, i Ferney, och han synes ha gjort det bästa intryck på den gamle filosofen, hvilken fann anledning att skrifva till sin väninna madame Geoffrin (juni 1764): „Grefve Creutz, madame, var väl värd att lära känna Er; han är i allo förtjänt af hvad Ni sagt mig om honom. Funnes det någon kejsar Julianus i världen, är det till honom han borde sändas på ambassad, men ej till folk, som göra autodaféer och kyssa munkars rockärm. Svenska rådet måtte ha haft hufvudet förvridet, då det ej lät en sådan man stanna i Frankrike. Där skulle han ha gjort gagn; i Spanien låter det sig ej göra“. Att Creutz hos Voltaire icke försummade kronprinsens intressen bevisas af hvad han därom kunde tillskrifva den 17-årige prinsen: “Voltaires exempel visar i huru hög grad E. K. H. vet att vinna skriftställarnes sympati. Denne namnkunnige gubbe har gjutit tårar vid underrättelsen om att E. K. H. lärt sig utantill La Henriade. Det är sant, har han sagt, att jag afsett arbetet för konungars upplysning, men jag hoppades ej att det bure frukt ända till norden; jag har misstagit mig, norden har nu frambragt hjältar och store män. Jag är gammal och blind; men om alt hvad ni säger mig är sant, så dör jag nöjd, ty om femtio år skall det ej mera finnas fördomar i Europa!“ Voltaire var värkligen både gammal och blind.

Uti ett bref till konungen, dateradt Madrid den 5 juli 1764, anmäler Creutz att han den 1 i samma månad haft audiens hos konungen af Spanien (Karl III) och till honom öfverlämnat sina kreditiv. „Således, allernådigste Konung“, slutar Creutz detta sitt första politiska bref, „får jag nu den nåden att hädanefter till E. K. M:ts milda skärskådande underkasta de förrättningar E. K. M:t mig nådigst täckes anbefalla, lycklig om jag uti försiktigt utöfvande därutaf kan vinna önsklig framgång och ännu dubbelt lyckligare om jag därmedelst blir värdig gjord till fortfarandet af E. K. M:ts oskattbara nåd och huldhet“. Där tillfälle erbjudit sig, synes Creutz också, af brefven att döma, ha förstått att taga sitt lands intressen i akt. Öfver hufvud voro dock relationerna mellan Sverge och Spanien icke egnade att påkalla någon synnerligt ansvarsfull politisk värksamhet, och de „förrättningar“ den unge envoyé'n under sin spanska sejour utöfvade afspegla sig mest uti vakna, intressanta och sakrika redogörelser för land och folk, seder och bruk, festligheter vid hofvet och anekdoter ur det politiska lifvet. Uti ett af sina tidigaste bref ger han en för den rådande regimen mycket smickrande bild af de framsteg i välmåga och ordning landet vunnit under Karl III:s tid, i trots af att adeln och ämbetsmännen, „okunnige om att en konungs värkliga gloire består uti undersåtarnes välmåga, statsvärkets styrka och styrelsens jämna gång“, gjorde alt för att motarbeta konung Karls visa planer och återföra monarkin till den svagsinte Ferdinand VI:s och hans slösaktiga gemåls fördärfliga regeringssystem. Prinsens af Asturien förmälning med prinsessan af Parma ger Creutz anledning till färgrika skildringar af det nybygda slottets prakt, af festligheterna på Place Major i Madrid och på de kungliga lustslotten o. s. v. Själf vardt han inom kort en omtyckt medlem af societeten och utförde bl. a., efter hvad det berättas, engång vid ett sällskapsspektakel i Madrid en rol i Rousseau's opera „Le devin du village“, i sällskap med den sedan så berömde lustspelsförfattaren P-A. de Beaumarchais, för tillfället bosatt i

Figaros och Almavivas land. — Creutz klagar i ett af sina bref öfver svårigheten att i Madrid vinna nödiga uppgifter angående Spaniens inre tillstånd och förhållanden. Spanioren af de högre samhällskretsarna vore, förklarar han, inbunden till sin natur och föga meddelsam, och enda utvägen till personlig kännedom i hithörande ämnen erbjöde sig genom resor till ort och ställe och samtal med landtbefolkningen. Han anlitar också denna utväg och meddelar härom i bref sakrika uppgifter, fulla af fin naturobservation och träffande omdömen.

Tröstlöst förefaller honom efter hand dock det spanska folkets läge både i ekonomiskt och kulturelt afseende, så väl han än tidigare vitsordat statsförvaltningens skötsel. Han begynner alt mera att vantrifvas i detta land, hvars klimat han finner outhärdligt och hvars samhällsförhållanden så föga tilltala honom. De ytterst höga lefnadskostnaderna i Madrid ha rubbat hans ekonomi, och när så hans hälsa sättes på spel genom en iråkad svår och envis frossa, så är det med lätt förklarlig glädje han år 1766 emottager underrättelsen om att regeringen i Sverge utsett honom till sändebud vid franska hofvet i ledigheten efter Ulrik Scheffer. Förflyttningen, hedrande i och för sig, innebar en alldeles särskild utmärkelse för Creutz, i det den nyss till makten komna möss-regeringen måste förutsättas icke utan mycket starka skäl ha beslutit sig för att till den viktiga ministerposten i Paris kalla honom, som erhållit sin senaste ministerfullmakt af det störtade hatt-rådet. Åtgärden lände ock, i likhet med åtskilliga andra af den nya regeringens beslut, landets intressen till största gagn, ty de lysande svenska traditionerna i Paris, grundade af Erik Sparre, C. G. Tessin, Klaës Ekeblad och bröderna Scheffer, skulle af Creutz upprätthållas med om möjligt än större älskvärdhet och diplomatisk savoir-faire. Men om framsynthet och personkännedom vittnade den icke, för så vidt ju „frihetens“ bevarande låg mössorna lika så varmt om hjärtat, som hattarna, medan däremot den nye ministern skulle visa sig med lif och själ stå Gustaf III såsom kronprins och

konung bi vid revolutionsplanernas förberedande. År 1756 innebar Creutz' utnämning till hofkavaljer en bitter förödmjukelse för konungaparet, och de maktägande i Stockholm kunde väl näppeligen ana, att han nu villigt skulle främja samma planer, som då bestraffades. Tioårig erfarenhet af ståndsregementets uselhet och en orubblig tro på kronprinsens person hade orsakat förändringen.

Utan synnerlig saknad lämnade Creutz det spanska hofvet och mottogs af sina minnesgoda vänner i Paris med öppna armar. Installerad i svenska ministerhotellet vid Rue Grenelle S:t Germain, var han snart lika omtyckt vid hofvet som gärna sedd inom de ledande aristokratiska och literära kretsarna. Den gamle konungen (Ludvig XV) af hvilken Creutz i sina bref ger en något mera sympatisk bild än den historien faststält, visar honom synnerlig välvilja, med den allrådande ministern Choiseul står han på bästa fot och i de politiska salongerna är han så godt som daglig gäst. Härom berättar bl. a. abbé Morellet i sina memoarer, att Frankrikes utmärktaste vetenskapsmän och skriftställare, Diderot, Rousseau, Helvetius, Duclos, Marmontel m. fl. samt de utmärktaste utlänningarna, Hume, Wilkes, Galliani, Caraccioli, lord Shelburne, *grefve Creutz*, Garrick, arfprinsen af Braunschweig, Franklin m. fl. regelbundet plägade sammankomma hos baron Holbach söndagar och torsdagar, hos madame Geoffrin måndagar och onsdagar, hos Helvetius tisdagar och hos madame Necker fredagar. Det kunde då tyckas att ingen veckodag statt Creutz till buds för egen del, men dock är det bekant att äfven han i den svenska legationens af gammalt väl ansedda salonger gång efter annan samlade blomman af den parisiska societeten såväl som konstnärer och skriftställare. Marmontel ger i ett bref (af 1771) följande entusiastiska skildring af vår landsmans personlighet: „En af de män jag allra innerligast hållit af är grefve Creutz; han hörde till madame Geoffrins literära cercle och diner'er . . . Ung ännu och utrustad med häpnadsväckande lärdom, talande franska som vi och nästan alla andra Europas språk som sitt eget, de lärda språken

oräknade, bevandrad i alla grenar af klassisk och modärn literatur, yttrande sig om kemi som en kemist, om naturalhistoria såsom elev af Linneus, var han för oss en källa till undervisning, så mycket mera angenäm, som den förskönades af det mest glänsande föredrag. Sitt fosterland och sin konung, Sverge och Gustaf, föremål för hans dyrkan, voro de ämnen han med största vältalighet och förtjusning dröjde vid. Den entusiasm han härvid utvecklade grep min själ och mina sinnen så, att jag gärna skulle följt honom bortom Östersjön. En af hans passionerade böjelser var kärleken till musik. En dag kom han och besvor mig i vänskapens namn att räcka en hjälpsam hand åt en ung talangfull musiker, som han hjälpt med ett lån af några louisdorer. Jag gjorde på så sätt bekantskap med Grétry . . ." Creutz var således med om att „upptäcka" l'ancien régime's begåfvade och sedan så högt uppburne favoritkompositör. Grétry gäldade också detta med den varmaste tillgifvenhet för Creutz.

De sällsynt lyckliga egenskaper Marmontel skildrat skulle naturligtvis göra det för Creutz jämförelsevis lätt att vinna anseende och vänner. För kronprinsen var därför Creutz' förflyttning till Paris en sak af största betydelse, och jag vågar förmoda att det inflytande Gustaf, rikets „maktägande ständer" till trots, genom sitt smidiga och tjusande väsen redan vid unga år i all hemlighet utöfvade, icke varit utan del i utnämningen. Han hade nu på ort och ställe den bästa ombudsman han för sina personliga syften och politiska planer kunde önska sig. Hvad som tänktes och sades inom filosofins och det fina vettets ledande kretsar, skulle han nu till punkt och pricka bli underkunnig om. Likaså om modets för den unge prinsen så maktpåliggande domslut. Hans eget rykte skulle på bästa vis spridas och de af gammalt intima politiska relationerna med Frankrike visligen utnyttjas till förmån för den regementsförändring fäderneslandets väl kräfde. Alt detta väntade sig Gustaf af Creutz' vistelse i Paris, och hans förväntningar kommo icke på skam. Konungen hade därför alt skäl att sedermera på första

bladet af Creutz' samlade bref från 1765—1769 skrifva följande rader, dem jag här citerar i deras för Gustaf III:s stil kännetecknande franska lydelse: „Ces lettres sont également interessantes pour le stile et pour les matières, affaire d'état, plaisire, belles lettres, tout y trouve sa place et l'on y découvre les germes de negotiation qui se terminèrent par la diette de 1769“.

Sällan har väl en diplomat haft att stå sin herre till tjänst med flere och mer olikartade uppdrag än de som af Gustaf III sasom kronprins och konung ålades Creutz i Paris. Den täta brefväxlingen härom är både upplysande och nöjsam. Alt hvad nytt literaturen erbjöd afsändes genast och mottogs med största intresse. Särskildt gälde detta den under utkommande varande Encyklopedin. I ett bref från Creutz (1769) heter det: „Jag sänder 8:de delen af Encyklopedin, men anhåller att E. K. H. täcktes behålla den, liksom de öfriga, för sig själf. Roligt är att de starkaste sakerna äro begrafna i de *grammatiska* artiklarna“. Medan han förser sin unge herre med upplysningsfilosofins nyaste alster, synes ministern dock understundom gripas af oro öfver literaturens alt djärfvare opposition mot religionen. „Vi öfversvämmas af arbeten, som angripa religionen“, skrifver han till K. F. Scheffer. „Sedan två år har religionen blifvit föremål för så råa anfall, att hon i detta land kan sägas ligga i själtåget. Det gäller om stora världen som om folket. Det är ej mer fråga därom“. Också finner sig grefve Scheffer föranlåten att skicka prinsen en af Voltaire själf författad uppsats emot ateismen. Men än tätare besök än hos bokhandlarene fick Creutz för prinsens räkning göra hos skräddare, vapenfabrikanter, juvelerare m. fl. Stundom medföra dessa uppdrag värklig förlägenhet, t. ex. då Creutz får order att vid beställning af kronprinsens bröllopskläder i alt rätta sig efter dem som Dauphin burit vid sin förmälning. „Jag har försökt likt och olikt“ skrifver han (1766) „för att, enligt E. K. H:s befallning, skaffa mig underrättelse om huru högtsalig Dauphin var klädd på sin bröllopsdag“. Ministerns bryderi kan härvid ha varit stort nog, äfven

om det icke, såsom Geijer tyckes förmoda, berott på att Dauphin varit gift två gånger; ty när det gälde den modets växlingar ytterligt underdånige prins Gustaf, kunde väl en kostym af äldre snitt aldrig ha tagits till mönster. För att så troget som möjligt gå prinsens smak och önskningar till mötes, tillåter sig Creutz någon gång t. o. m. att i slika ärenden handla i strid med uppdragets ordalydelse. Så skrifver han (1766): „E. K. H. kan vara öfvertygad om att få charmanta dräkter af deliciös smak, men torde ursäkta mig för att jag i någon mån afviker från hvad som skrifvits. Tungt sammet är icke längre på modet för vårkläder; det fordras guld- och silfverregn, som har fördelen af större grace och lätthet". Engång, när beställningen icke åtföljts af den höge beställarens mått, klagar Creutz sin nöd häröfver och säger att han efter bästa förmåga sökt ersätta det bristande genom att taga en smärt och välväxt ung officer vid lifregementet i Versailles till modell. Det måtte nog ha haft sina svårigheter att använda den smärte och välväxtes mått, ty Gustaf var, som bekant, litet låghalt och på grund däraf lindrigt sned till växten. Men Creutz visste väl att taga äfven detta i betraktande, eftersom uppdraget blef fullgjordt till belåtenhet.

Småsakerna kommo dock hvarken kronprinsen eller hans korrespondent att glömma hvad viktigare var. Medan Gustaf i Stockholm skenbarligen nedlade alt sitt intresse på utkast till operor och fester, fullföljde han med orubblig konsekvens sina politiska planer. Franska ministern blef härvid snart hans förtrogne i Sverge. Med honom uppgör han förslag till statsstreck, redigerar nya grundlagar o. s. v. Och i Paris står Creutz med dem i ständig förbindelse rörande samma saker. Aliansen med Frankrike var för ändamålet det viktigaste, och ur denna synpunkt anser Creutz ett personligt besök af kronprinsen oafvisligen nödvändigt. I en depesch af den 9 februari 1769 skrifver han slutligen: „Hertigen af Choiseul besvär E. K. H. att företaga en resa till Frankrike för att besöka konungen! Jag försäkrar er, har han sagt mig, att det

lönar mödan. Stora fördelar för Sverge skola följa däraf. Vid personligt sammanträffande skall man på en dag uträtta mera än under ett sekel på afstånd. Vi skola tillsammans arbeta för de två rikenas välfärd: vi skola bereda Sverge den mest glänsande framtid. Men ingen tid är att förlora. Bäst vore om kronprinsen ville företaga resan inkognito, atföljd endast af riksrådet Scheffer, som kungen tycker om. Resan borde företagas genast, utan att någon annan än kungen af Frankrike vet däraf". Och Creutz tillägger: „Je reverroi donc un prince adoré!" Ett tacknämligare råd kunde Creutz aldrig hafva gifvit. Blef resan icke genast af, så var det icke prinsens fel. Åtskilliga hinder, dels af ekonomisk art, dels och i synnerhet beroende på ständernas och rådets misstänksamhet, vållade uppskof. Omsider voro de dock öfvervunna. Den 8 november 1770 lämnade kronprinsen Stockholm och den 4 februari 1771 anlände han, efter att under vägen ha besökt särskilda smärre hof, till Paris. Han atföljdes af sin yngste bror, Creutz' forne discipel, hertig Adolf Fredrik, sin förre guvernör, riksrådet grefve Karl Fredrik Scheffer, kammarherrarna baronerna Ehrensvärd och Taube samt fem andra personer. Choiseuls råd att han skulle resa endast med Scheffer hade således icke följts, men däremot foro prinsarna inkognito, under namn af grefvar af Gotland och Öland.

Den mest lysande perioden af Creutz' diplomatiska bana inträffade nu. Han fick härbergera sin „prince adoré" i hotellet vid Rue Grenelle, vara hans vägvisare i världens hufvudstad, introducera honom vid hofvet och göra honom bekant med alt hvad stort fanns i andens och modets värld. Den snillrike och älskvärde prinsen blef genast solen i sällskapslifvet, och af solens strålar föll en icke ringa del på drabantens person. Konungen bemötte Gustaf med nästan faderlig välvilja, hos Dauphin och Dauphine (Marie-Antoinette), som dock representerade ett i viss mån oppositionelt läger, förstod han också att ställa sig på bästa fot, och inom vetenskapens värld såväl som i aristokratins salonger möttes han af idel välvilja, erkän-

nande och beundran. En politisk svårighet bereddes honom genom att hertigen af Choiseul, som tagit initiativet till färden och hållit den svensk-franska alliansens trådar i sin hand, kort förut aflägsnats från makten. Den stolte och värdige statsmannen kunde icke förmå sig att, som alla andra, egna grefvinnan Dubarry sin hyllning, en „lettre de cachet“ afsatte honom genast från utrikesministerposten och han förvisades till sitt gods. Efterträdaren, hertigen af Aiguillon, var Dubarrys kreatur, och det gälde att vinna bådas ynnest. Med den förre kom prinsen snart i tämligen intim beröring genom sin hängifna väninna, grefvinnan d'Egmont, som uppfostrats hos den gamla hertiginnan af Aiguillon. Värre var det med Dubarry. Att förbise den allsmäktiga mätressen hade varit liktydigt med förbundsplanernas ruin. Att hylla henne skulle ådragit Gustaf främst kronprinsparets ovilja och därutöfver ringaktning inom vida kretsar af franska sällskapsvärlden, äfven inom de mest konungskes, som flitigast gjorde den föraktade kvinnan sin uppvaktning. Ledd af så visa rådgifvare som Scheffer och Creutz och med det rörliga föga skrupulösa väsen han själf besatt, lyckades Gustaf klarera alla dessa hinder. Han gjorde värkligen Dubarry ett besök, men blott ett enda, och gick, på Creutz' inrådan, ända därhän att pryda hennes knäracka med ett juvelhalsband. Lägre kunde han ej gärna sänkt sig med bevarad själfaktning, men statens väl stod för honom framom alt. På kronprinsparet och deras vänner gjorde detta steg naturligtvis ett mindre godt intryck, och särskildt från Marie-Antoinettes sida förnimmer man härefter gentemot Gustaf III en viss köld, som först när motgångarna begynte hemsöka dem båda, någon tid före det blodiga slutet på bådas lefnadsbanor, förbyttes till samförstånd och sympati. Att besöka den förviste Choiseul gick naturligtvis ej häller an, och ej ens Creutz tillät sig göra det, men i öfrigt försökte Gustaf begagna sig af alla tillfällen att försäkra ex-ministern om sin vänskap. Choiseul återgäldade detta med höflighet, men hans gemål lät sig icke föras bakom ljuset. Ihågkommande de stora tjänster her-

tigen gjort Sverge och prinsen och ej utan skäl misstänkande att Gustafs artighet anteciperade på statsmannens möjligen förestående upprättelse, yttrar hon, i ett bref till madame Du Deffant, bittra ord om Gustaf, slutande med: „Eder kung af Sverge (brefvet var skrifvet efter Adolf Fredriks död) är ingenting annat än „un petit intriguant“. Däremot tillägger hon: „Grefve Creutz är den ende, som förblifvit god, öppen, lojal, ridderlig och full af tillgifvenhet för Choiseul“. Det var icke lätt för Creutz att råda Gustaf till ett handlingssätt, som alltid kunde förena ridderlighet med politik. Honom själf hedrar det dock, att han icke med alla andra vände sitt anlete från den fallne statsmannen till den uppståndne.

Största framgång och varaktigaste vänskap vann Gustaf, såsom vanligt, bland kvinnorna, och äfven här förstod han att ställa sig väl hos alla partier. De „grandes dames“, hvilkas salonger han turvis besökte, hvilkas varma tillgifvenhet han vann och med hvilka han äfven framdeles, genom Creutz såsom mellanhand, flitigt brefväxlade: prinsessan de Croy, markisinnan de Brionne, grefvinnorna d'Egmont, de La Marck, de Boufflers, madame Du Deffant, Geoffrin m. fl. representerade olika grupper och olika filosofiska och politiska tänkesätt, men hans intagande personlighet och utomordentliga anpassningsförmåga gjorde honom likatänkande med dem alla. Han hade således tillfredsställelsen att i Frankrike kunna räkna på både hof och samhälle som bundsförvandter, då han den 1 mars 1771, i sin loge på operan, genom en kurir från Stockholm fick underrättelse om att Adolf Fredrik den 7 februari aflidit. Gustaf var nu konung och hade hädanefter att fatta politikens tyglar i egen hand.

Situationen vardt så till vida förändrad, som Sverges grannar, på goda grunder förmodande att den nye konungen icke skulle finna sig i samma tillbakasatta roll som hans företrädare, visade sig böjda för mått och steg till den för dem så värdefulla svenska „frihetens“ beskyddande. Gustaf III:s från Paris utfärdade regentförsäkran var visserligen absolut lojal till sitt innehåll, men Fredrik

II kände redan rätt väl sin systerson och den „kära systern och kusinen" i öster var lika noga underrättad om planerna. När Gustaf III efter en tämligen lång vistelse i Paris omsider återvände till sitt land, trodde han den viktiga subsidiefrågan vara lyckligt löst, men många svårigheter återstodo, dem Creutz fick på sin lott att afhjälpa. Ett bref från honom (januari 1772) visar att man i Paris icke ville onödigtvis förskottera pengar och med otålighet väntade på den i utsikt stälda revolutionen. „Det är förtviflan", säger Creutz, „som dikterar detta bref. Hr d'Aiguillon har försäkrat mig om omöjligheten af att bevilja det som E. M. begärt, att penningar absolut icke finnas och att alt som kostas på Sverge tjänar blott till att ytterligare främja korruptionen, fördärfva nationalandan och egga egennyttan. Hertigen insisterar på nödvändigheten att sluta den beklagliga riksdagen och bönfaller hos E. M. att därvid använda alla medel. Han har t. o. m. sagt att om det lyckas E. M. att omedelbart afsluta riksdagen, konungen af Frankrike vore villig att förskottera första kvartalet af subsidierna. I detta förskräckliga läge föreslår jag E. M. följande utvägar: 1:o att med omgående skrifva ett mycket rörande bref till konungen, ett mycket smickrande till madame Dubarry och ytterligare ett, fullt af vänskap och förtroende, till hertigen af Aiguillon; det sistnämda är ytterst nödvändigt . . ." Den andra utvägen gällde en hänvändning till konungens bankir i Paris. Det var väl icke i allo oklanderliga medel Creutz föreslog; men han hade ingen annan råd och han visste till hvem han skref. Råden följdes åtminstone delvis, och Creutz hade glädjen inrapportera att Gustafs bref gjort all önskad värkan. „Hertigen af Aiguillon är genomträngd af erkänsla för E. M:s godhet", skrifver han, „och t. o. m. den dam, som har konungens förtroende, visar det största intresse för alt som rör E. M. Hon talar oupphörligt därom och har uppdragit åt mig att för E. M. uttala hennes välönskningar". Det vill däraf synas, som om Gustaf värkligen skrifvit också till Dubarry, ehuru han i sitt svar till Creutz förklarar sig icke kunna förma sig

att göra det, anförande såsom skäl: „Jag känner denna kvinnas oförsiktighet, jag minnes än huru hon visade för grefve Scheffer kejsarens bref till konungen i Frankrike. Ni kan däraf döma hvad hon skulle göra med mina; och hvad skulle Paris och Europa säga därom?“ Genom K. F. Scheffer hade han emellertid redan tidigare meddelat sig med henne.

Resultatet af de skickligt förda underhandlingarna blef, som bekant, att Gustaf III, tryggad genom Frankrikes medhåll, kunde fullborda sin under många år utarbetade plan för fäderneslandets räddning. När han så, natten mot den 19 augusti 1772, då, för att tala med Topelius, „den långa aftonen var förliden, visaren på frihetstidens urtafla pekade på midnatt, och morgonen af Gustaf III:s tidehvarf dagades vid horisonten“, i tankarna månde ha genomgått den omedelbart förestående revolutionens förhistoria, torde han väl egnat sin trogne medhjälpare Creutz en tacksam hågkomst.

Underrättelsen om revolutionen, befordrad till Paris genom en ung officer, baron Lieven, väckte, ehuru ej oväntad, utomordentlig sensation särskildt på grund af det vackra, teatraliskt effektfulla sätt, hvarpå den genomförts. Creutz var naturligtvis idel förtjusning. „Jag emottager ej bref från Sverge“, skrifver han, „utan att mitt hjärta klappar, och jag läser dem ej utan att fälla tårar. Aldrig har någon här blifvit mottagen så, som baron Lieven det blifvit. Det är högst ljuft för mig att i detta ögonblick vara E. M:s minister. Jag njuter en vänskap och ett förtroende utan gränser af hertigen af Aiguillon. Konungen behandlar mig med ett öfvermått af godhet. Han har sett min oro; han känner min lycka; och han älskar att erinra mig om den ena, som om den andra.

Gustafs vänner bland de frisinnade i Paris hade på förhand försäkrat sig om att den emotsedda maktutvidgningen icke skulle komma att ske på bekostnad af värklig folkfrihet. När Creutz i operalogen den 1 mars 1771 meddelade Gustaf den nyss anlända underrättelsen om faderns död, hade grefvinnan d'Egmont, som satt vid kronprin-

sen-konungens sida, under anspelning på den blifvande statskuppen sagt till honom: „Åtnöj Eder, Sire, med att vara oinskränkt genom er tjusningsförmåga, men sträfva aldrig att bli det genom lag“. Man var förvissad om att han skulle handla i enlighet härmed. Därför kunde han nu oförbehållsamt lofprisas, och hans ära sjöngs också från alla håll och på alla tonarter af hans manliga och kvinnliga korrespondenter. Till den gamle Voltaire hade konungen skyndat att personligen meddela nyheten, och „patriarken“, som mer än någon annan medelbart arbetat på det franska konungadömets fall, hälsade det kungliga svenska statsstrecket med en entusiastisk hyllningsdikt:

Jeune et digne héritier du grand nom de Gustave
o. s. v.

Till Creutz, hvilken fick sig dikten tillsänd för vidare befordran, skref Voltaire samtidigt: „Ferney, 16 september 1772. Min Herre, här mitt svar; jag hade affattat det långt innan jag mottagit den redogörelse ni haft godheten tillsända mig. Mina verser äro icke gjorda med snille, men ha gått ur hjärtat. Vid 25 år, synes det mig, är det som konungars och skalders snille är i sin högsta kraft; vid min ålder kan man blott beundra och jollra. Förlåt mig mitt prat för mina känslors skull och i synnerhet med hänsyn till den aktningsfulla tillgifvenhet, med hvilken jag har äran förblifva eder ödmjuke och hörsamme tjänare

Voltaire.“

Gustaf III hade fullbordat sitt värf, men många och stora voro de svårigheter, som, med hänsikt till grannarnes hotfulla uppträdande, ännu återstodo att öfvervinnas. Creutz var outtröttlig i att finna råd, och det gällde bl. a. igen att söka tjusa „den dam, som har konungens förtroende“. Hon gjorde, såsom sagdt, Gustaf III äran af att i hög grad intressera sig för honom, och enligt hvad Creutz meddelar konungen, ville hon skicka denne sin

byst i marmor och sitt af Greuze nyss målade porträtt. Creutz, som finner konungen icke böra ålägga sig den obligation en sådan gåfva skulle medföra, tillägger dock i sitt bref: „Det är emellertid mycket nödvändigt att visa madame Dubarry hänsyn, och jag ber E. M. sätta mig i tillfälle att säga henne smickrande saker på Edra vägnar. Jag står i högsta gunst hos henne, men är brydd i fråga om hvad jag skall svara, ifall hon förnyar sitt förslag att skicka porträttet. Konungen är ytterst känslig för alt som rör henne och förlåter eller glömmer aldrig det minsta som kunnat såra henne". Porträtthistorien blef nästan en „cause-celèbre". Ryktet om Dubarrys oförsynthet vann spridning och satte Gustafs kvinnliga korrespondenter i eld och lågor. Särskildt är hans för politik intresserade väninna grefvinnan d'Egmont mycket skarp i sina bref angående denna sak. Med sin vanliga smidighet lyckades Gustaf dock reda sig ur svårigheten. Han fick Dubarrys porträtt, men skickade icke sitt eget i gengäld, utan blott ett bref, „hållet i så allmänna ordalag att det knapt ger anledning till svar", hvarjämte han samtidigt tillskref Marie-Antoinette ett artigt bref, egnadt eller åtminstone afsedt att utplåna skandalen. Om medlen än voro tvifvelaktiga, så vanns i alla fall ändamålet. Betydande rustningar på franskt håll ingåfvo Preussen och Ryssland respekt, och Gustaf III fick så ostördt för egen del och för sitt folk skörda frukterna af sin omsorgsfullt förberedda, lyckliga statshvälfning.

Det yttre vedermälet af konungens tacksamhet för hvad Creutz härvid tillgjort, var att honom (1772) förlänades ambassadörstiteln, en titel som Ulrik Scheffer tidigare innehaft, men i följd af en ständerintrig åter förlorat. Senare (1780) blef Creutz serafimerriddare (med valspråket Sanning och Trohet) och slutligen, vid konungens yngre sons, Karl Gustafs, döpelse (1782) utnämd till En af rikets herrar.

Det viktigaste värf Creutz såsom Sverges representant hade att utföra i Paris var fullgjordt i och med det Gustaf III lyckats genomdrifva och varaktigt skydda sin

grundlagsreform, men han kvarstår ännu i öfver ett årtionde på sin post, flitigt brefväxlande med sin konung och vän, och därunder säkerligen med vemod förnimmande huruledes den ostörda lycka, den ogrumlade harmoni mellan konung och folk, som statsstrecket i början lofvade och medförde, efter hand kom att vika för bitterhet, misstro och missämja. Sitt kall sköter han emellertid altjämt med samma skicklighet som förr, och i sällskapslifvet, vid hofvet, äfven efter tronskiftet, samt i vetenskapens och konstens värld är han alltid den gärna sedde grand-seigneur'en, så väl igenkänd på sitt förbindliga och tillika svärmiska väsen och på sin — distraktion. I sistnämda hänseende blef han nästan ett original, och talrika äro de anekdoter, som härom cirkulerade och som bevarats till vår tid. Än händer det honom, då han på operan gör ett besök i skådespelerskan Clairons klädloge, att han vid utgåendet stänger dörren och stoppar nyckeln på sig, så att den sköna ej kan komma ut och pjesen måste afbrytas, till största förvåning för alla och ej minst för Creutz själf. Eller att han, stående vid Grétry's stol då denne spelar piano, vid styckets slut i sin förtjusning vill applådera, men i stället smäller artisten med båda händerna på hufvudet. O. s. v. Långt ifrån att skada ambassadörens anseende, bidrogo dessa små, om en hos diplomater föga vanlig naivetet vittnande svagheter till att gifva hans person en alldeles speciell „cachet“.

Sina landsmän stod han under hela Paristiden outtröttligt till tjänst med råd och dåd. Alla svenska konstnärer i den franska metropolen: Sergel, Lafrensen, Taraval d. y., Hall, Wertmüller m. fl. hade i honom en lika vänlig som frikostig beskyddare, medan hvad Creutz ej sällan fick i gengäld var bekymmer och förtret. Särskildt hade han det stundom svårt med de vid regementet Royal-suédois tjänande unga finska och svenska officerarne, hvilkas uppfostran han nödgades förbättra och för hvilkas dumma streck eller dåliga fasoner han fick skämmas. Att dock ofta, och kanske i regeln, det motsatta förhållandet ägde rum, i det våra nordiska office-

rare presenterade sig med största heder, erkännes af honom villigt, likasom det bevittnas af andra samtida uttalanden och bevisas af deras stora popularitet vid hofvet. När Gustaf III fann någon af de adliga ungdomarna där hemma i behof af ytterligare hyfsning och polityr, skickade han honom till Paris, där han viste att Creutz gjorde hvad göras kunde. Och han tillgrep samma medel någon gång också, när han ville bli af med en eller annan otreflig person i sin omgifning. Detta var t. ex. fallet med Lidner, som, ehuru redan erkänd i hemlandet såsom ett skaldesnille af rang och i sådan egenskap välvilligt bemött af Gustaf III, snart nog genom sina oregerliga vanor hade gjort sig för honom högst besvärlig. Han skickades till Paris och antogs här af Creutz till handsekreterare. Detta fick Creutz emellertid alt skäl att ångra. Huru illa Lidner lönade det välvilliga bemötande han här rönte, framgår redan ur en anekdot, som tillika plägat anföras bland bevisen på Creutz' distraktion. Enligt en af anekdotens olika versioner hade Lidner en morgon uppvaktat sin herre i något ärende, innan denne ännu stigit upp, och snart därpå aflägsnat sig igen. Då märkte ambassadören att hans byxor, som legat på stolen vid sängen, voro försvunna. Förtviflad ringer han på sin kammartjänare, underrättar denne om handsekreterarens tilltag och ber honom ombesörja återbud till alla de gäster han för dagen inbjudit till middag; ty utan byxor kunde han ju icke ta emot dem. Kammartjänaren gör då sin husbonde uppmärksam på att garberoben innehåller ett rikt förråd plagg af enahanda art och elegans, som de af den samvetslöse skalden tillgripna. Creutz slår sig för pannan; det hade han icke kommit att tänka på. Den så oförmodadt klarerade situationen försätter honom i briljant humör för hela dagen. Lidners bedrift belyser hela djupet af de „poetiska omständigheter“, hvari han försjunkit. En ändå kännbarare och, som det visade sig, oersättlig förlust skulle dock Creutz ytterligare få vidkännas genom Lidner. Statsmannens och världsmannens trägna

sysselsättningar hade icke förmått Creutz att helt och hållet glömma sin första kärlek, poesin. I Paris hade han sålunda sysslat med att utarbeta texten till en opera „Rustan och Mirza“, hvilken han öfverlämnat till Lidner att kopieras. Enligt hvad han senare i Stockholm meddelat Kellgren, för hvilken han uppläst fragment af stycket och hvilken däraf funnit anledning att i bref till Rosenstein yttra: „Creutz är och förblir vår mästare“, skulle operan vara „dömd till evig glömska, emedan en viss Lidner, som han begagnat i Paris att afskrifva två akter, bestulit honom på de märkligaste bitarna för att sticka in dem i sin opera Medea“. Äfven denna uppgift har kommit till eftervärlden i olika versioner och den har på det bestämdaste bestridts af Lidners enka, som tvärtom velat göra troligt, att bland Creutz' efter hans död bortauktionerade manuskript skulle funnits några af Lidners arbeten. Att Creutz såsom sagesman är afgjordt mera vederhäftig än Lidners enka, står ju utom alt tvifvel. Emellertid må man undra öfver att Lidner, om han än i sitt ytterliga materiella elände kunde tänkas hafva annekterat ett par af den välförsedde ambassadörens inexpressibla, sett sig nödsakad att stjäla äfven hans andliga egendom; ty på detta område var ju Lidner utom all fråga ändå rikare utrustad än Creutz. Då Creutz sedermera enkom skaffade sig konungens order om Lidners hemkallande, kan man i alla fall, med kännedom om den ädla grefvens milda och liberala åskådningssätt, väl veta att den liderlige poeten gifvit honom allvarlig anledning till missnöje. Däremot är det, just med hänsyn till antydda egenskaper hos Creutz, alldeles otänkbart att, såsom Lidners enka äfvenledes utspridt, dennes alla därefter timade motgångar på lefnadsbanan vållats af det „hat“ Creutz hyste till honom.

Huru som hälst, är det uppenbart att Creutz' värksamhet som ambassadör ofta nog var förknippad med obehag äfven för lansdmännens skull. Och särskildt led den välvillige exellensens äfven af sällskapslifvet strängt anlitade ekonomi det kännbaraste afbräck genom

deras anspråk på understöd. Han såg sig också upprepade gånger tvungen att hos sin konung anhålla om bistånd i detta afseende, något som Gustaf, så kinkigt han än själf hade det med sina ruinerande behof och sin stränge finansminister Liljencrantz, frikostigt fullgjorde. En af remisserna för ändamålet åtföljdes dock af faderliga maningar till sparsamhet jämte speciell admonition att undvika det fördärfliga Pharao-spelet, som allmänt bedrefs i de högre sällskapskretsarna och af Creutz angifvits vara en af orsakerna till det ekonomiska bryderiet. För eftervärlden förefaller detta såsom rent af komisk, eller kanske hällre tragisk, förnumstighet. Creutz varnas för slöseri och spel af den 15 år yngre konungen, som själf aldrig vetat af penningens värde; som spelat „pharao“ om kronan den 19 augusti 1772, om lifvet i Viborgska viken, och slutligen, genom och efter 1789 års nya statsstreck, „va la banque“ om bådadera, med förlust af hela insatsen.

Creutz kvarstannade på sin ambassadörspost i Paris till 1783, då han kallades att, åter engång såsom Ulrik Scheffers efterträdare, bekläda rikets högsta ämbete i egenskap af kanslipresident eller, enligt Gustaf III:s eget uttryck, premierminister. Dessförinnan, under den senare delen af sin vistelse i Paris, hade han genom ännu tätare och utförligare depescher än tillförene hållit sin konung underrättad om alla tilldragelser af vikt inom Frankrikes politiska värld. Tronskiftet och den därmed inträdande systemförändringen ger honom anledning till ytterst noggranna redogörelser för de nya personagerna vid hofvet, deras inflytande på konungen, i täflan med den unga drottningens växande makt, reformerna i ekonomiskt syfte, jämsides med Marie-Antoinettes böjelse för festlig prakt, Turgots genialiska nydaningsprojekt, det utarmade folkets förblindade motstånd mot dem och konungens alt förstörande vankelmod. Det kyliga förhållande, som rådt mellan Marie-Antoinette och Gustaf, söker han med alla medel bättra. Finner han det ej gå an att denne för ändamålet direkt hänvänder sig till drottningen, låter han

honom till sina franska väninnor skrifva smickrande ord om henne. För sådan korrespondens råder han konungen att anlita ordinarie post, viss som han är om att brefven uppbrytas af regeringens spioner och innehållet så kommer till vederbörandes kännedom. Har Creutz själf hemligheter att meddela, aktar han sig nog för posten. „Unge baron Klingspor [„fältmarskalken“!] skall medföra detta paket, insydt i fodret af sin uniform“, skrifver han engång. Öfver hufvud är Creutz' vidlyftiga, till största delen opublicerade och säkerligen ännu icke på långt när af forskningen fullt utnyttjade korrespondens egnad att i många punkter belysa Sverges och särskildt Frankrikes dåtida hofhistoria. Anmärkningsvärdt är bl. a. att den mycket väl underrättade ambassadören, som aldrig drog i betänkande att meddela hvad han viste, i sina bref icke ger stöd åt de för Marie-Antoinette graverande uttydningar, som halsbandshistorien och därmed förknippade tilldragelser föranledde i Frankrike. En vacker och för båda parterna hedrande framställning ger han ock åt det af samtidens onda tungor med förkärlek debatterade förhållandet mellan Marie-Antoinette och Axel von Fersen.

Beredd på att förr eller senare återkallas till hemlandet, hade Creutz under de sista åren i Paris att föra en vidlyftig korrespondens angående „survivancen“ därstädes. Hans egen och franska hofvets kandidat till posten var ambassadsekreteraren, den föga mer än 30-årige frih. E. M. Staël von Holstein. I likhet med så många andra adliga ynglingar hade denne, som begynt sin bana vid kansliet i Stockholm, kommit till Paris för att vidga sina vyer. Ett elegant yttre och utpräglad världsmannabegåfning skaffade honom ovanligt hastig framgång i hofkretsarna, och hans lycka tycktes befäst, då utsikt erbjöd sig att vinna till maka den mäktige, stormrike finansmannen Neckers snillrika dotter Germaine. Necker och hans äregiriga gemål gjorde dock som villkor, att Staël skulle tillförsäkras „survivance“ till Creutz' ämbete i Paris. Huruvida Creutz personligen fann sin unge sekreterare vara

den lämpligaste efterträdaren, må lämnas därhän. Frånsedt det onekligen mycket diplomatiska sätt, hvarpå denne förstod att skaffa sina planer mäktigt understöd på alla håll, var han sin förman betydligt underlägsen i statsmannagåfvor; och sådant plär ju den öfverlägsne icke undgå att märka. Men han ville gärna, i denna punkt som i andra, göra hofvet och societeten till viljes. „Han är väl sedd af hofvet“, skrifver Creutz, „och alla detta lands vackra kvinnor skulle rifva ögonen ur mig, om jag icke intresserade mig för honom. M:me de La Marck och m:me de Luxembourg skulle utrota mig“. Alltså intresserade sig Creutz för honom. Underhandlingarna drogo dock långt ut på tiden, och uppfyllelsen af Neckers yttersta fordran, den att Staël skulle bli icke blott envoyé, såsom Creutz var i begynnelsen, utan äfven få ambassadörstiteln, hann Creutz icke utverka. Den gafs först 1786, efter Creutz' död, såsom erkännande för att Sverge efter freden i Versailles fått ön S:t Barthelémy. Nu var Necker nöjd, och hans redan då ryktbara dotter kom så att bära svenskt namn.

Till Creutz' sista betydande uppgifter hörde att förnya subsidietraktaten med Frankrike. Uppdraget härom meddelades honom i bref från konungen samtidigt med underrättelsen om hans nya bestämmelse såsom konungens „förste minister“. Slutet på brefvet lyder: „Jag ber er före er afresa göra er försäkrad om förnyelsen af subsidietraktaten, som löper till ända med nästa år 1784; och det lär bli lättare för er än för er efterträdare att utverka detta i det ögonblick, då ni lämnar ambassaden för att blifva premierminister. Kan ni genom ert inflytande öka summan, så vore det sa mycket bättre. Se där, min kära grefve, en oväntad nyhet; men ni hade bort sedan lång tid tillbaka tillräckligt känna min vänskap och mitt förtroende för er för att förmoda er ämnad till grefve Scheffers efterträdare. Jag vet att det för er skall blifva en stor uppoffring att kvittera Paris för att återkomma till ett land, där ni ej varit på 20 år. Men jag ber eder betänka att detta land är ert fädernesland och att hvarje

medborgare är skyldig sig själf till dess tjänst. Hvad mig angår så skall jag blifva glad att återse eder och finna mig lättad i affärernas börda af en minister af eder skicklighet“.

Ambassadören var så mycket tacksammare — som konungen än en gång betalade hans skulder. I sitt svarsbref förklarade han sig icke vilja dölja att underhandlingen om subsidierna blefve svår nog, i det „de bägge kampanjerna och herr de Fleury's mindre lyckliga administration förstört krediten och uttömt den kungliga skattkammaren. Men den vänskap, som konungen af Frankrike hyser för E. M., och, om jag vågar tillägga det, den, som förenar grefve de Vergennes med mig, därjämte den vikt som min nya ställning gifver, betaga mig ej allt hopp om framgång“. Och så tillägger han några ord, som det säkerligen känts något tyngre att skrifva än de föregående: „Den tablå jag tillägger af mina skulder, skall synas i sanning förskräckande. Men E. M:s befallning och min nya bestämmelse fordra att jag ingenting döljer. Lyckas det mig att erhålla en fullständig förnyelse af subsidierna, skall jag därigenom hafva gjort E. M. och staten någon tjänst och kan emottaga betalningen af mina skulder utan förebråelse. Är jag nog olycklig att förfela ändamålet, vore det ett brott att inleda E. M. i en så stor uppoffring af folkets tillgångar för att godtgöra mina förvillelser. E. M:s rättvisa fordrar då att jag ensam blir offret. Jag skall underkasta mig att vara olycklig; men jag skall ej vara brottslig“. Underhandlingen lyckades, och traktaten blef förnyad på fyra år. — Samtidigt hade Creutz med framgång fullgjort en annan politisk negotiation af icke ringa vikt, i det han afslutat en vänskaps- och handelstraktat mellan Sverge och de nyss bildade Förenta staterna i Amerika. Traktaten är å båda rikenas vägnar undertecknad: Gustaf Philip Creutz — Benjamin Franklin.

Vid tidpunkten för Creutz' afresa skrifver Marie-Antoinette till Gustaf III: „Grefve Creutz medtager, då han lämnar Frankrike, alla de personers saknad, som

haft tillfälle att lära känna honom". Omdömet var säkerligen lika riktigt som uppriktigt. Att drottningen icke yttrade mera än så om den saken, berodde väl på att brefvet egentligen gällde det Staëlska giftermålsärendet.

Creutz återkom till hemlandet i egenskap af chef för det ämbetsverk han lämnat såsom kanslist. Tjugu år hade förflutit sedan dess, och för den inre administrationen, hvars högsta ledning nu äfvenledes skulle åligga honom, var han alldeles främmande. Med sitt skarpa förstånd och sin förbindliga älskvärdhet öfvervann han dock snart nog svårigheterna och skötte sitt ämbete så väl som någon annan. Den befattning han mottog visade sig emellertid komma att innebära annat än kanslipresidiet under företrädarenes tid. Början hade gjorts till en förändring, som snart skulle omfatta alla grenar af styrelsen och bilda en ny, af konungen ensam beroende och i många afseenden hemlig regering. Gustaf III befann sig redan långt nog ute på de absolutistiska tendensernas sluttande plan, och Creutz, lättare ledd än Scheffer och jämförelsevis oerfaren, var icke mannen att stå emot konungens ödesdigra afsikter. Han blef också icke i tillfälle att på dennes politik utöfva det inflytande ämbetet bort medföra, ty konungen hade skänkt hela sitt förtroende åt arméns och flottans, till krigiska företag rådande, ledare J. K. Toll och H. af Trolle. Creutz, ehuru officielt konungens närmaste man, blef skjuten åt sidan.

Sitt gamla fädernesland Finland, som han lämnat såsom student, fick Creutz omedelbart efter hemkomsten återse. Konungen begaf sig nämligen dit i juni 1783 för att sammanträffa med ryska kejsarinnan i Fredrikshamn, och Creutz hörde till sviten. Under färden besökte denne ock sitt fädernegods Malmgård, med hvars förvaltning han under vistelsen utomlands endast alldeles flyktigt kunnat befatta sig. I Finland nådde honom Åbo akademis anhållan att han ville bli dess kansler. Creutz afböjde emellertid det hedrande anbudet i ett bref, som här in extenso meddelas, då det utgör ett af de få akt-

stycken, som Creutz under sin långa bana fick anledning affatta rörande vårt land:

Tavastehus den 23 Juni 1783.

Till Kongl. Academien i Åbo svar på deras kallelse till Cancellers värdigheten.

Jag har med besynnerlig tacksamhet emottagit den smickrande skrifvelse som Kongl. Academien behagat till mig aflåta. Född i Finland samt uppfödd uti Academiens skjöte, har jag med modersmjölken och med min uppfostran insupit kjärlek för detta landet samt smak för vettenskaper. Jag har således ansedt såsom en ära och lycka att hafva förtjent Kongl. Academiens åtanka samt ärhållit ett så hedrande vedermäle af dess förtroende. Men som igenom mitt långa vistande utom fäderneslandet de kundskaper kunnat utplånas, hvilka fordras att följa kedjan af de viktige ärender Kongl. Majestät mig nyl. anförtrodt, så medtages nu i början all min tid til de kundskapers och insigters återhämtande som böra svara emot ett så högt föremål.

Kongl. Academien lärer således finna att mitt nit för dess väl bör afstyrka mig att antaga Dess hedrande anbud och derigenom lemna Kongl. Academien uti frihet att låta dess vahl falla på någon annan af Herrar Rikets Råd, hvilken med mera ledighet och drift kan omfatta alla de ämnen, som kunna bidraga till Kongl. Akademiens förmån och välstånd.

Kongl. Academien skall dock likväl altid finna uti mig den beredvillighet och den omsorg om dess bästa som svara emot den ärkjänsla dess smickrande beteende emot mig fordrat och mitt hjerta skall altid uppfyllas af ett ömt och lifligt nit för dess lycka och förkofran.

Med detta tänkesätt har jag den äran att framhärda etc.

Gustaf Philip Creutz.

Häraf lät Creutz emellertid icke hindra sig att kort därpå antaga kanslersbefattningen vid Upsala universitet. Det låg ju närmare till Stockholm och erbjöd sig således lättare för hans personliga omvårdnad. Främst bidrog väl härtill dock att konungen själf, efter det akademistaten velat till kansler få kronprinsen Gustaf Adolf, hvilket af konungen afböjdes med hänsyn till prinsens minderårighet, torde föreslagit Creutz. Sitt bref till Creutz om kanslersvalet (augusti 1783) slutar konungen med orden: „Det var det bästa de kunde göra för dem och för det allmänna bästa. Adieu, min käre grefve! Jag önskar er en rolig natt“. Creutz tog kanslersämbetet i besittning med ett klingande tal på grekiska och skötte sitt värf till universitetets sanna bästa under den korta tid som återstod honom.

Den 27 september 1783 anträdde Gustaf III sin italienska resa, närmast föranledd af det under resan i Finland (på Parola malm) inträffade armbrottet. Creutz bekläddes nu ad interim med en regeringschefs hela myndighet. Den makt, som honom sålunda delegerades af konungen, var icke af Regeringsformen förutsedd, och åtgärden gaf anledning till bittra omdömen icke blott af de förbigångna riksråden utan af enhvar, som varsnade dessa bekymmer väckande symptom af Gustaf III:s växande själfsvåld. Premierministerns maktfullkomlighet innebar också endast en utväg för konungen att genom honom styra landet utan råds råde. Den ytterst täta och vidlyftiga korrespondensen dem emellan under resan visar att konungen, med sin utomordentliga expansionsförmåga, fortfarande ville ha hand om äfven de minsta detaljer af regeringen. Creutz skötte sig för öfrigt utmärkt. „Han tjuste själfva afunden, han undgick allt tadel“ säger Schröderheim.

Det skulle föra för långt att vidare genom utdrag ur brefväxlingen söka karakterisera Creutz i hans statsmannavärksamhat. Däremot må det vara mig tillåtet att på tal om dessa depescher mellan konungen och hans minister göra en liten utvikning från ämnet.

En af de kurirer, som bragte Creutz konungens bref, var vår landsman den 19-årige Carl Stjernvall, då ridpage hos Gustaf III. — Lång tid har ju förgått sedan nu skildrade händelser tilldrogo sig, och ej mindre än fem ätteled tillbaka i tiden skilja en medlem af Creutz'ska släkten, som jag har nöjet se bland mina åhörare, från den fräjdade skalden och statsmannen. Men det är blott en tillfällighet att jag ej bland mina åhörare i kväll också fått äran räkna den nyss nämde brefbärarens dotter, en af vårt samhälles mest vördade och uppburna medlemmar. Carl Stjernvalls dotter har själf nyss för mig omtalat några i barndomshemmet hörda notiser från sin fars ungdom. Redan vid 12 års ålder hade han antagits till tjänstgöring såsom page vid hofvet. Här råkade han dock ut för ständiga konflikter. Det konstlade, sirliga lefvernet förblef honom ytterligt främmande och lockade, i den mån han begynte känna sig hemmastadd vid hofvet, hans pojkaktiga uppsluppenhet till betänkliga streck. Utomordentligt road af att iakttaga de smäktande hofdamernas och de parfymerade hofkavaljerernes invecklade kärleksintriger, kunde han ej låta bli att närhälst tillfälle erbjöd sig genom fingerade rendez-vous'er, bortsmusslade bref o. d. bringa deras hjärtans heligaste känslor i oreda. Och än värre, han respekterade ej ens ålderdomen, utan gjorde i hemlighet narr af vördnadsvärda excellenser, gående stundom ända därhän att praktisera knallhattar i deras galoscher, så att de gravitetiska riksråden, vid utgåendet från slottet efter någon föredragning eller audiens, skrämdes halft från vettet af smällarna. Bittra klagomål uteblefvo naturligtvis icke, och konungen tog honom under allvarlig, om än alltid mycket vänlig upptuktelse. Rörd till tårar af konungens förmaningar lofvade han bot och bättring, blott för att följande dag ha splitternya konster till reds. Pojkstrecken upphörde väl med tilltagande ålder och visdom; att han ännu vid 19 års ålder stod kvar vid hofvet, bevisar i alla fall att han också visste göra sig omtyckt. Dock kan det hända att konungen fann den ridderlige och ståtlige, om än något för

lifaktige finnpojkens vett och manér kunna ha åtskilligt att vinna af en resa till stora världen, eftersom han tog honom med sig. Efter resan med depescherna till Creutz finna vi honom emellertid ej mera vid hofvet. Han ingick samma år som kornett vid Nylands dragoner och vann 1787 anställning vid Royal-suédois i Versailles. När kriget mot Ryssland bröt ut, var han ännu i fransk tjänst och såg sig med grämelse urståndsatt att erbjuda konung och fädernesland sin värja. Revolutionen medförde emellertid den franska främlingslegionens upplösning, och från och med år 1789 är han åter hemma, aktivt deltagande i kampen. Hans lysande militära karrier, tappra bedrifter i Finlands sista strid och fruktbärande, om än korta administrativa värksamhet i hemlandet fylla ett vackert blad i vår historia.

Jag återgår till Creutz. Om än faktiskt icke utöfvande den makt honom af konungen tillagts, lyckades han under sin „regeringstid“ vinna en så utomordentligt ansedd ställning i riket, att konungen vid sin hemkomst rent af fann sig obehagligt berörd däraf och, enligt Schröderheims uppgift, till denne engång uttalat sitt missnöje öfver att finna „grefven 'l'homme du jour'“. „Jag gjorde den explikation, som var den enda och naturliga,“ säger S., „men grefven måste erfara förändringen på ett ganska sensibelt sätt uti åtskilliga sina göromål. Denna köld hade dock en snar öfvergång“. Lyckligt nog för Creutz. Ty med hans känsliga sinne och gränslösa hängifvenhet för Gustaf III hade det varit tragiskt att under de sista lefnadsdagarna se den „adorerade“ konungens forna vänskap förbytt i kallsinnighet.

„Den tjusningskraft, som tillskrifves Creutz“, säger Geijer, „kom utan tvifvel af det egna förhållande, hvari skalden ursprungligen stod till stats- och hofmannen. De blefvo aldrig så förenade, att de ej stucko fram bredvid hvarandra, till trots af både politik och etikett . . . Creutz var en poetisk, idylliskt ljuf natur och hade tillbragt sin lefnad i den största värld utan att upphöra att vara det . . . Han hade lefvat hela sin tid vid hof och förblef en vän af

naturen“. Denna hans böjelse fick fritt lopp efter återkomsten till Mälarens fagra stränder. Att lustvandra i Stockholms omgifningar var nu hans största fröjd. Hans unge landsman G. M. Armfelt skrifver härom till konungen några rader, dem jag tillåter mig anföra på originalspråket: „Le comte de Creutz se lève avec le soleil et se couche avec la lune. Il fait tous les jours des voyages pittoresques à pied dans les environs de la capitale“. Det var väl lika mycket hän till minnenas värld han gjorde sina „pittoreska resor“. Bortom två decennier af hoflif och förställning, diplomatiska kabaler och statsmannabekymmer återsåg han vid dessa ensliga morgonvandringar sin ungdoms drömda land och

. . . de Arcadska fält, långt från de stolta städer,
Där nöjet säljes bort för ärelystnans väder;
Uti en ljuflig trakt, dit oskuld lyckan drar,
Där glädje, frid och lugn ses fästa henne kvar.

Hans fantasi „hade förblifvit sin första kärlek trogen“. Men glädjen, friden och lugnet, de hörde ungdomen till och hade svunnit med den. Åldern tryckte väl honom icke. Men hans hälsa var bruten. Svåra giktanfall i förening med ett hjärtlidande plågade honom allt sedan återkomsten till Stockholm. Ännu på våren 1785 kunde dock Schröderheim meddela konungen följande: „Hans excellens grefve Creutz har nu två dagar varit fri från andtäppa. Han gaf igår, som jag tror, utan att veta det själf, en middag åt riksmarskalken. Grefve Gyllenstjerna berättade en mängd besynnerliga historier om olyckor, som skett genom kattor, — med det eftertryck, att general Zöge, Rosenstein och min hustru somnade, men väcktes af en air, som grefve Creutz sjöng och hvilken hans excellens komponerat under måltiden till en musik, som han hört aftonen förut vid grefvinnan Barcks klavecin på Berghamra“. — En brunnskur vid Medevi under sommaren syntes lofva förbättring i Creutz' hälsotillstånd, men den afbröts, emedan konungen kallade honom

till sig. Under hösten inträdde åter en försämring, och den 28 oktober nedlades han på sjukbädden för att ej mera uppstiga. Två dygn härefter, den 30 oktober 1785, slöt Gustaf Philip Creutz sin lysande bana. Om hans sista stunder meddelar F. A. von Fersen i sina memoarer: „Ingen människa kunde lämna detta jordiska och de ämbeten, hvarmed han var beklädd, med mindre saknad. Han kände att döden nalkades, redan första dagen han blef sjuk, och tillkännagaf sitt annalkande slut till sina släktingar och vänner med obeskriflig tillfredsställelse och glädje. Orsaken härtill var ingalunda den, att grefve Creutz hade mindre kärlek till lifvet än människor i allmänhet; men han gnagades af bekymmer . . . Han såg i alla delar af styrelsen en anda af despotism, oordning och förtal gräfva Sverges graf. Han hörde sina medborgares röst reklamera förste ministerns förord och råd inför deras herre, och kunde ej säga dem att hans kredit och inflytande hos konungen var nästan intet . . .“ Fersen kunde så tillägga: „Försynen förkortade grefve Creutz dagar helt à propos“. Vackrare uttryckte Schröderheim i sina minnesord samma tanke genom ett citat ur Tacitus: „Tu vero felix, Agricola, non vitae tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis“, hvilket i korthet kan uttydas: säll den, som ej behöfver se sin lyckas sol gå ned. Och lyckans sol för Creutz liksom för de flesta af hans samtida var den, som utgick från snillekonungens person och skimrade genom „Gustafs tid“. Att solen dalade mot synranden fick han med vemod erfara. Döden befriade honom från att skåda dess blodiga nedergång. Konung Gustaf hade förändrats med den gångna tiden, och den olycksdigra politik, hvaråt han hängaf sig, fyllde äfven hans mest hängifna beundrare med bekymmer och dystra aningar. Men att han hos de ädlaste bland dem, såsom Creutz, dock lyckades bevara en orubblig vänskap, länder honom till heder. Premierministerns ohållbara ställning gentemot konungens maktlystnad och själfsvåld fjärmade dem i viss mån från hvarandra. Men Gustafs i ungdomsåren grundade tillgifvenhet förlorade han nog

aldrig. Att Axel v. Fersen kunde förklara „konungen mindre sakna Creutz för den tillgifvenhet han hyste för honom, än för det embarras hans ersättande skulle förorsaka“, får väl tillskrifvas Fersens bittra sinne. Eftervärlden har intet skäl att jäfva uppriktigheten af de ord, med hvilka Gustaf III vid serafimerordens högtidsdag den 28 april 1786 afslutade sin parentation öfver Creutz: „. . . och om grafven har satt ett mål för hvad hans nit och snille lofvade fäderneslandet, har den ej kunnat föreskrifva gränsen för vår saknad; . . . denna känsla är det största beröm, som om honom kan göras; ty det vill med få ord säga, att han förenade med ett upplyst förstånd den renaste kärlek för sitt fädernesland och den mest lifliga åtrå att det redligen tjäna. Hans sköldemärke är nu bland de döda riddares uppsatt, men hans minne lefver ej blott i vänners och släktingars hjärtan, utan det bibehålles så länge trohet för fäderneslandet, snille och dygd prisas“. I den areopag konungen några månader senare stiftade för „snille och smak“, var en af de främsta platserna på förhand bestämd för Creutz. Han fick icke intaga den, men akademin var också hans andas barn, och hans maner frambesvuros där senare af landsmannen och lärjungen Franzén genom den med akademins guldmedalj belönade minnesdikten och genom det tal skalden vid sitt eget inträde i akademin egnade sin föregångare. Creutz' inflytande på Franzén har redan antydts. Och att grunden härtill får sökas icke blott i litterärt föredöme, utan ock i intryck och sinnesdaning, ärfda från det gemensamma hemlandet, må väl tagas för gifvet. På Franzén själf, lika såväl som på Creutz, kan man ju tilllämpa minnesdiktens ord:

Där du satt ibland ett bortglömdt släkte,
På det öde Finlands vilda strand,
  Ädle yngling! o hvem räckte
Detta snillets prisma i din hand?
Detta trollglas, som en dager brutit
  Af så öfverjordisk glans

På din tafla, där tillsammans flutit
All den skönhet, i naturen fans!

Franzén klagar väl med vemod:

— — — knappt en landtlig tärna
Nämner mer hans oskuldsfulla sång

och Tegnér, i sin härliga dikt på akademins femtioårsdag, kväder om Atis och Camilla:

Den sången är en dröm i gyllne åren
En gång i lifvet af hvart hjärta drömd,
Fast ej så skön, fast ej så himlaboren,
En sång, så ljuf som lärkornas om våren
Öm, enkel, oskuldsfull, och därför är den glömd.

Den omedelbara tjusning, som Creutz' herdedikter väckte, skall väl vår tid, och en kommande aldrig erfara. Däri hade Tegnér rätt. Men väl må det åligga oss att, såsom en gärd af tacksamhet för det rika arf han skänkt vår vitterhet och den återglans hans lefnadsbana spridt öfver hemlandet, söka i hvad på oss ankommer värdigt hedra hans minne.

Creutz' trogne vän Gyllenborg, som under oförminskad tillgifvenhet fick återse honom i ungdomsminnenas stad och omsider begråta hans bortgång, reste öfver bådas poetiska lifsvärk en vacker vård genom den 1795 offentliggjorda upplagan af deras Vitterhets-arbeten, därvid yttrande i företalet: „Skulle jag vid detta tillfälle kunna glömma de lyckliga år, dem jag i sällskap med Creutz åt sånggudinnorna uppoffrat? icke betyga för hans minne den ömmaste omvårdnad, den enda i min makt, och beröfva min skugga den sällhet jag i lifstiden åtnjutit att med honom vara förenad?“ Af Gyllenborgs edition utkom en ny upplaga år 1812, hvarefter år 1862

Creutz' vitterhetsarbeten å nyo utgåfvos i Helsingfors. Dessa samlingar, utgångna i handeln, voro dock långt ifrån fullständiga. En för Svenska literatursällskapet i Finland mera maktpåliggande uppgift, än att väcka Creutz' poetiska värk till lifs igen, kan knappast tänkas. Med glad förhoppning emotser man därför denna uppgifts snara fullbordande.

Gustaf Philip Creutz var icke blott en af de mest lysande och harmoniskt danade personligheter Finland frambragt. Han har ock genom sina skaldevärk knutit ett af de starka band, som oupplösligt förena oss med vår odlings vagga; och därför skall han i Finlands tid ej förgätas.

Det grydde en dag, som hans öga ej behöfde skåda, då den sjuhundraåriga föreningen brast. Då, i skilsmässans stund, tjänade hans efterträdare Franzén, med än rikare krafter, samma höga syfte, och i toner af än större fägring har sjungit sin mästares lof. Och slutligen, när den störste mästaren af de tre, han hvars minne vi på denna dag fira, begynte sin härliga skaldebana, var det Franzén dess första, då oupphunna, och aldrig sedan öfverträffade toner gällde.

De äro borta nu, dessa Finlands värdige söner. Med den dystra aningens blick såg den ene, med erfarenhetens de två andra de hårda skiften vårt land skulle genomgå. „Höga skuggor, ren dit upp försvunna“, månde de väl än, med den sonliga kärlek, som förvisso följer anden åt bortom jordlifvets gränser, skåda ned på sitt fattiga fosterland. Då skola de måhända, i ett ljus som vårt öga ej spanar, redan varsna hvar och när den mannen varder framträdande, ur hvars lyra engång, enligt den store siarens spådom, vår fosterländska sång skall klinga ändå högre än ur deras.

Det är väl ej skaldestycken vårt land nu närmast har af nöden. Men äfven skaldens snille, där det förenats med plikttrohet och fosterlandskärlek, kan för ett land varda

Den stråle, som i sorgens midnatt
Ur brustna skyar lyser upp dess strand.

Och äfven det sköna, förädladt i konstens högsta form, är ett af de tecken, i hvilka ett folk kan segra.

R. F. v. Willebrand.

Agatha Eleonora Falcks Lefnadsminnen.

Upptecknade af henne själf.

Utgifna af *R. Hausen.*

De senaste årtiondena hafva af särskild anledning haft att uppvisa en liflig sträfvan att allsidigt belysa utvecklingen af vårt statliga lif sedan början af detta sekel. Denna sträfvan har haft till följd, att man riktat uppmärksamheten på och omsorgsfullt sökt tillvarataga i enskild ego uppbevarade minnesanteckningar och brefsamlingar härrörande dels från våra statsmän, dels från andra personer, hvilka i något afseende tagit del i det gemensamma odlingsarbetet. Talrika samlingar af sådana «efterlämnade papper» hafva genom välvilligt tillmötesgående af resp. rättsinnehafvare under de närmast förflutna åren hamnat i vårt statsarkiv. Självfallet äro de bref och anteckningar, hvilka i ett eller annat hänseende beröra de gångna tidernas politiska tilldragelser, egnade att i främsta rummet taga forskarens intresse i anspråk. Men det finnes i dessa samlingar ock en hel hop af skriftliga minnen, som hänföra sig uteslutande till privatlifvets område, och hvilka äfvenledes ega ett värde, som ingalunda får underskattas. Behandlande den enskilda lefnadens mångfaldigt skiftande företeelser, såväl i det för individen betydelsefulla som i det för honom ringa, och i mångt och mycket ett uttryck för samtidens åskådningssätt, gifva nämligen dessa samlade kvarlefvor en bild af den stora, allmänna bakgrund, mot hvilken tidehvarfvets politiska händelser afteckna sig, än spridande på denna bakgrund ett skimmer af sällhet, än åter täckande densamma med mörka slagskuggor. Till detta slag af familjepapper hör efterföljande lefnadsuppteckning af fru Agatha Eleonora Falck.

Hennes man, geheimerådet Anders Henrik Falk, död 1851, intog, såsom bekant, först som finanschef och därefter som v. ordförande i senatens ekonomiedepartement en synnerligen inflytelserik

ställning. Äfven af hans hand har man skriftliga minnen, en samling bref rörande åtskilliga den tidens administrativa spörsmål. Då landträntmästaren *Viktor Falck,* en sonson till dessa makar, år 1897 välvilligt öfverlämnade denna geheimerådet Falcks korrespondens som gåfva till Finlands statsarkiv, fann äfven Agatha Falcks föreliggande uppteckning väg till denna häfdebur.

Det är med herr V. Falcks benägna tillstånd dessa lefnadsminnen nu framläggas för offentligheten. För visso skola desamma, varmt och liffullt tecknade som de äro af en kvinna, hvilken i sällsynt hög grad fått pröfva på lifvets motgångar, med nöje läsas af alla dem, för hvilka en anspråkslös kulturbild från «den gamla, goda tiden» öfver hufvud taget eger något intresse.

Grundskriften är ett litet häfte af groft papper i oktav format. Handstilen är oöfvad och därför på sina ställen för en i dylika stilar ej inkommen något svårläst, synnerligast som förf. med en äfven för den tiden mindre vanlig frihet satt sig öfver så godt som alla rättskrifningens lagar. Med hänsyn till denna sista omständighet har det ansetts nödvändigt att nära nog helt och hållet modärnisera skrifsättet för att göra skildringen njutbar. För öfrigt har utgifvaren uti noter meddelat smärre biografiska upplysningar, som han ur spridda källor kunnat vinna. För några välvilligt meddelade uppgifter står utg. i förbindelse såväl till herr V. Falck som kollegiiassessor B. Falck. Beträffande några i orginalet förekommande namn har grannlagenheten bjudit att återgifva desamma i förkortad form. Några mindre textuteslutningar åter hafva betingats af — andra omständigheter. Nog hårdt, för att icke säga någonting mer, förefaller förf:s omdöme öfver de män, som efter den stora, politiska omhvälfningen fingo landets förvaltning lagd i sina händer. Då emellertid detta förf:s uttalande *måhända* utgör en exponent för en på den tiden något allmännare hyllad åsikt, har detsamma ur denna synpunkt fått kvarstå.

Det har varit utgifvarens önskan att hafva kunnat här med dela något porträtt af fru Agatha Falck. Ett sådant förefinnes emellertid icke. Däremot eger herr V. Falck ett af J. E. Lindh måladt porträtt af geheimerådet Falck. Då denne utgör, så att säga, hjälten i föreliggande skildring, och han för öfrigt intager en bemärkt plats i vårt lands administrationshistoria, har utgifvaren trott, att bifogade reproduktion af detta porträtt kunde för läsaren hafva sitt intresse.

En liten lefvernesbeskrifning om mig själf, som ej har annan förmån och afsikt än sanning och att roa mig själf och mina barn.

Jag var född af hederliga föräldrar på landet i Finland, i Eura socken, å Kautua bruk. Min far var brukspatron Johan Parmen Timm, och min moder fröken Christina Elisabet Charlotta De la Myle.

Till världen kom jag 1780, kl. 2 på eftermiddagen den 30 maj. Det första af min lefnad var som alla andra barns; man skaffade mig en amma och befordrade mig till dopet, uti hvilket jag erhöll namnen Agatha Eleonora.

Ifrån mitt 1:sta till mitt 3:dje år hade jag genomgått nästan allt, hvad [af] barnsjukdomar kan nämnas, hvarför ock man kanske något vanvårdade min uppfostran, emedan man ej trodde mig någonsin hinna till fullvuxna dar; smittkoppor, skarlakansfeber, kikhosta, örvärk, mässling, vattkoppor och, till råga af eländet, genom en vårdslös sköterska, en gång båda, och en annan gång den ena armen ur led, att mer än ett $^1/_2$ år hvardera gången åtgick, innan jag kunde nyttja dem. Men likväl behagade det Försynen att ej kalla mig hädan; han underhöll denna späda gnista — till jag vet ej hvad ändamål.

Då jag fyllt mitt 8:de år, togs det ut en dansmästare, som skulle lära oss dansa. Detta gjorde jag, som alt annat, ej väl; men af brist på något bättre fick jag likväl följa de andra åt, emedan jag likvisst ej bortblandade dem.

Om hösten samma år fick jag för andra gången kikhosta, och den så gruflig, att för hvar gång den anföll, spratt näsa och mun i blod; och flere minuter, ja, ofta en kvart timme, kunde jag ligga aftynad, innan andedräkten åter kom. Denna sjukdom manglade mig åter ett helt år, och från denna tid begynte jag något eftersinna, att ej människan endast är hitkommen för att lefva och njuta, utan ock att göra det nyttigt är. Jag började

således att lära något smått i handslöjd samt läsa och skrifva; men då man sår sent, skördar man oduglig gröda. Väl var det ej, men man sade nog oförsiktigt: „det blir väl bättre“; ty man ville trösta mig, då jag ej fick det så bra som mina syskon. Men just denna godhet gjorde tyvärr, att jag, Gud nåde, blef latare. Likväl hade jag fått af Försynen ett ganska godt minne, hvaraf jag profiterade till den grad, att, då läxorna skulle läsas, jag gjorde ofta barnsliga odygder, men hörde i alla fall med uppmärksamhet på de andra; och då jag framropades. kunde jag bra nog och fick, i stället för bannor, ofta beröm, som gaf mig ett tämmeligen starkt högmod. — Med tiden jämkade likväl allt detta sig; ju mera förståndet tilltog, förgick barnalynnet, och jag började nu småningom kunna det man fordrade. Nu begynte jag växa och bilda mig, och vid mitt 13:de år var jag så lång, jag skulle blifva, och hade nu fått vara frisk allt sedan min sista kikhosta. Den unga människan tager sig snart.

Af naturen något knubbig, hade jag en ganska fin och skär hy, ljust hår, god färg, något stor näsa, en tämmeligen kysstäck mun, ehuru något litet utstående, och ögon, som man påstod voro blå, men som nu äro helt grå. Men de hade likväl den lyckan att kunna uttrycka sig; och då lynnet alltid var fromt och gladt, passerade jag ändå ej bland de fulaste.

Så framskredo åter några år. Mina båda älsta syskon [1]) voro mycket sjukliga, och man beslöt att låta dem dricka Raumo-brunn. Jag var väl ej då sjuklig, men efter jag hade varit det i barndomen, och efter det nu gafs ett så ypperligt tillfälle, fick jag följa med; och jag var

[1]) *Maja-Lotta* och *Kajs-Louise*, bägge döda ogifta 1812. Förutom dessa syskon och den längre fram nämnda, till åren yngre systern *Johanna Carolina* hade förf. en bror, efter fadern kallad *Johan Parmer*. född 1787, död å Waanis i Eura 1833. Han blef kollegiiassessor och gifte sig med Ulrika Charlotta Borgenström, som skänkte honom flere barn. Ytterligare hade hon en bror vid namn *Isak*, som egde Wiinikkala gods i Kiukais kapell, samt slutligen måhända ännu en syster. vid namn *Fredrika*.

på intet sätt emot denna resa, helst jag ej stort tillförene hade sett någon stad.

Det beslöts hemma, att man skulle dricka i 4 veckor, och om jag minns rätt, fick man befallning att svälja 10 glas. Ingen läkare fanns på hela orten, och hade man ej andra ordinationer än dem man hemtade hemifrån. Första veckan gick således ändå väl nog; satsen var ej fullständig, och jag tycktes ej vara af de svaga. Men det oaktadt under de följande veckorna blef jag först ganska hes, och sluteligen infunno sig ett mycket häftigt stygn och näsblod. Allt fortfor jag likväl med drickningen, och allt värre blef jag, då ändtligen en gammal prost i staden varnade mig, sägande, att han af erfarenhet kände vattnets styrka, [och] bad mig nyttja söt mjölk ibland, „ty eljest, kort och godt, kan det hända, att ni ej ser jul". Detta gjorde mig något eftertänksam. Tiden led, man minskade åter, och man reste nu hem.

Året tillförene hade min yngsta syster [1]) rest till Åbo för att gå i pension hos mamsell Krook och bo hos mamsell Falck, en gammal vän af huset och som i yngre dagar hade varit hos mina föräldrar och uppfostrat oss äldre [2]). Nu väntades hon till jul med sagda syster. Denna glädje var oändlig, ty vi höllo, ja, vi förgudade denna moster Falck, och allt tycktes se leende ut. Men jag hade blifvit mycket sjuklig och allvarsam; dåligt vägalag gjorde också, att ej de kära julgästerna kommo, och man var som man kunde. Likväl slapp majorskan Rosbäck med sin vackra Stafva [3]) hit, och för hennes skull ställde man till flere danser i socknen. Men jag orkade ej med.

[1]) *Johanna Carolina*, som, efter förf:s död, 1838 blef hennes mans andra hustru och dog 1857 på Storgård i Pikis.

[2]) Hon var en faster till A. H. Falck, men sannolikt icke den „Stina Falck", hvilken 1790 och 1792 års mantalslängder upptaga som medlem af den Timmska familjen på Kautua, det förra året med titeln „madame", det senare med „demoiselle" och tillägget „ussel".

[3]) Dotter af majoren Per Rosbäck och Elisabet Maria Hjulhammar. Hon blef vid 21 års ålder 1799 på Kjuloholm gift med kaptenen vid Björneborgs regemente Nils Leonhard Gripenberg, hvilken

Natten mot nya året 1797 kom likväl den kära moster Falck med min syster. Alla fingo nytt lif, man blef på eftermiddagen bjuden på en dans, alla ville följa moster, och jag själf fick af min pappa tillåtelse att få följa henne uti hennes stora kursläda. Ändteligen ditkommen, begyntes dansen genast. Jag blef uppbjuden i första quadrillen; jag tänkte att det skulle gå, blott man ville. Men ack, himmel och elände! En så häftig näsblod öfverföll mig, att jag bars uti en kammare. Hela glädjen blef släckt, och moster lät i flygande säga till om hästarna.

Då jag kom hem, var det likväl emot förmodan bättre. Jag gick in uti mosters kammare och kastade mig på hennes resdynor, som lågo uti ett hörn af rummet, och där flöt i tysthet en ymnig tåreflod, som till någon del lättade det kvalfulla och nedtryckta sinnet. Strax därpå kom min fader in. Han sökte med ögonen omkring hela rummet och slutligen fann han mig. Med obeskriflig godhet satte han sig hos mig, lade sin kalla hand på min brännande panna, torkade bort de ännu kvarsittande tårarna och sade med någon förlägenhet: „Söta moster, hvad skall jag göra med min stackars Kattu?“ (Ett namn han alltid nyttjade, då det var väl.) „Moster har nu varit god och hämtat min ena dotter hem: men om jag ej vore för mycket tilltagsen, skulle jag bedja moster taga den andra med sig, för att låta henne medicinera“.

Häruppå gaf moster ej något bestämdt svar: man blandade bort, och pappa sade med en djup suck: „Nå, nå, barn, sörj icke! Ger Gud dag, så ger han råd“. Jag tryckte hans utmagrade hand till mina gråtande ögon, och han gick. Knappt var han nedgången till sig, innan en domestik kom in och berättade, att unga häradshöfding

uti slaget vid Porrossalmi 1789 hade mistat högra ögat och halfva näsan. Hon dog i Björneborg 1839. Mellan den Timmska familjen och fru Rosbäck förefanns en viss släktskap så till vida, att hennes broder kapten Adolf Urban Hjulhammar var gift med en syster till fru Timm. (En annan syster till den sistnämnda lefde i äktenskap med ekonomieprofessorn i Åbo Salomon Kreander).

Falck från Åbo hade anländt och var nu inne hos patronessan.

Nu måste jag litet afvika från min egen berättelse och tala litet om denne man, som nu kommer nog ofta att visa sig, och med hvilken jag framdeles får tämmeligen att bestyra. Till en början får jag då säga om honom, att han var en mindre växt man, men det oaktadt ganska välbildad, något mörk, med de skönaste, uttrycksfullaste ögon, jag någonsin har sett; [han] hade ett ganska skarpt förstånd, var oändeligt kvick, hade till denna tid rest med urskillning omkring sitt fädernesland och en del af Ryssland, hade ett rent och godt uttal, och [var] för öfrigt mycket fin; — med ett ord, han var omtyckt af både högre och lägre, och då bör man ej förundra sig, om ett så älskadt skötebarn med sitt goda hufvud i tid vande sig att urskilja det löjliga från det rätta och med särdeles amperhet bedömde allt. Uti vårt hus hade han varit som helt liten någon gång med sin gifta tant, häradshöfdingskan Ahlquist [1]), hos hvilken han från 9 års ålder hade varit i Åbo för att studera. Denna tant var själf barnlös. Ej då underligt, om hon förgudade denna juvel; och allt hvad som stod i hennes makt och Antu ville, försökte hon att skaffa honom. Härigenom fick han väl en alltför stadgad karakter, men [blef] också nog egenmäktig, så man får visst säga, att han behöfde alla sina goda anlag för att ej blifva ett bortskämdt barn. Han ämnade sig först under 1789 års krig, då han var upprest till gränsen, till sina föräldrar, att begifva sig till militärståndet. Men som fejden så snart slutades, kom han åter tillbaka till Åbo och begaf sig till hofrätten, där han ater blef mycket afhållen af sina förmän och af kamraterna fruktad för sina satiriska uttryck. Af dessa hade ock jag fått höra några, och då min egenkärlek hade helt och hållet försvunnit, fruktade också jag för hans sarkasmer; ty en flicka i 3:dje ordningen var en så likgiltig varelse, att det var som intet, och således allt gäckeri möjligt.

[1]) Månne född Falck och en faster till A. H. Falck?

[illegible] ganska [illegible] konversation — jag [illegible] detta, ty jag [illegible] anständiga [illegible] af karlar och fruntimmer, jämte fina [illegible] på landet, att med 3 finger taga på strupskinnet och i detsamma sakta [illegible]. I denna manöver voro i synnerhet den sköna Gustafva och en af mina äldre syskon fullkomliga mästare. Så förgingo nu några timmar med allehanda stads glam; men emot aftonen frågade den artige kavaljeren af en af mina syskon hvar moster och cousine Agatha voro.

Jag vill underrätta läsaren, att det ingalunda var af särdeles vänskap för mig som man gjorde efterfrågan: nej ingalunda! Men efter jag hörde till [såsom] en af husets barn, och efter äfven moster var borta, gjorde man af artighet denna fråga. Och då han fick till svar, att jag var sjuk och moster var inne hos mig, blef hela taleämnet ombytt.

Mamma åtog sig att beskrifva min opasslighet vidt och bredt, då majorskan Rosbäck föll med synbar bestörtning in och sade: „Hvad, min syster? Är hon ej bättre af det jag föreskref henne, eller har hon alls nyttjat det?“

Nu svarade en af syskonen, att det visst var försökt, men att det är nästan värre och ej bättre.

„Ja“, sade majorskan, „sade jag icke det! Det hade behöfts ett theskedblad finstött kristallglas däribland, så vore jag viss, att det hade hjälpt“.

Nu gaf mamma akt uppå hvad som talades, och vid det hon erfor, att syster Rosbäck hade kvacksalfvat en af hennes barn, hvilka hon åtminstone hade sig själf förbehållit, frågade hon den andra af syskonen hvad jag hade nyttjat; och vid svaret, att det var 10 à 12 piller kärrsmörja, blef hennes kurländska sinne så upprördt, att stormen steg till sin högsta höjd.

„Hvad, min syster?“ sade hon, „Har man väl någonsin hört att kärrsmörja och glas skola hjälpa för stygn och näsblod!“

Majorskan, som på svenskt maner förstod att vederlägga syster Timms okunnighet, försvarade sig tappert; och som denna dispyt varade ända tills man blef inbjuden till aftonvard, bad Falcken flickorna att få komma och hälsa på moster — och mig, n. b. om han ej skulle genera.

Nu steg hela det unga sällskapet åter in till oss, utom Gustafva, som blef kvar för att assistera sin mor. Vid inkomsten i rummet, gick han mycket aktningsfullt till sin faster, hälsade henne och frågade huru resan hit gick, då hon gjorde den så ensam; därefter, sedan han mycket vördsamt afvaktat hennes svar, vände han sig till mig, som öfverraskad och häpen försökte att uppstiga, men af honom blef kvarhållen och obligerad att ej besvära mig. Hela det uddiga och spetsiga uti hans vanliga sätt var nu helt och hållet försvunnet, han tog min hand, kysste den, och utan att vi någondera erinrade oss behöll han den en lång tid uti sin. Medan han gjorde mig en och annan fråga om, när och huru jag hade blifvit så illamående, vare sig nu af barnslig blyghet eller af den fordna, förvända räddhåga för honom — eller jag vet ej af hvad, allt nog att en lifligare rodnad uppsteg uti mitt ansikte, mina tårar svällde uti mina ögon, och en häftig näsblod var och blef svaret.

Detta elände gjorde på honom ett häftigt intryck; flickorna kommo mig till hjälp, han lämnade mig och min hand, lade mig sakta på dynan tillbaka och gick till moster för att af henne få upplysning. Nu berättade

Men ödets vägar äro outgrundeliga! Allt nog, vid underrättelsen att denna fina statsman hade anländt, blef det först en allmän tystnad; hvar och en började litet jämka om sig; den vackra Gustafva Rosbäck steg för en liten spegel, som stod i fönstret, gaf mig, som låg i dynorna på golfvet, en segrande min och gick till först in till mamma att hälsa på den nya gästen. Småningom tog all ungdom samma parti, så ej flere än moster Falck och jag blefvo inne. Nu hördes igenom våggen nignings- och bockningsskrapningar i den djupa sanden, som mamma alltid hade på sitt kammargolf. Sedan detta hade skett, satte man sig ganska snart och begynte med en ganska civilicerad konversation, — jag förmodar detta, ty jag såg det ej; men jag hörde igenom stockarna anständiga hostningar, både af karlar och fruntimmer, jämte fina strupdragningar, som då för tiden brukades på landet, att med 3 finger taga på strupskinnet och i detsamma sakta hosta. I denna maneuver voro i synnerhet den sköna Gustafva och en af mina äldre syskon fullkomliga mästare. Så förgingo nu några timmar med allehanda stads glam; men emot aftonen frågade den artige kavaljeren af en af mina syskon hvar moster och cousine Agatha voro.

Jag vill underrätta läsaren, att det ingalunda var af särdeles vänskap för mig som man gjorde efterfrågan; nej ingalunda! Men efter jag hörde till [sasom] en af husets barn, och efter äfven moster var borta, gjorde man af artighet denna fråga. Och då han fick till svar, att jag var sjuk och moster var inne hos mig, blef hela taleämnet ombytt.

Mamma åtog sig att beskrifva min opasslighet vidt och bredt, då majorskan Rosbäck föll med synbar bestörtning in och sade: „Hvad, min syster? Är hon ej bättre af det jag föreskref henne, eller har hon alls nyttjat det?“

Nu svarade en af syskonen, att det visst var försökt, men att det är nästan värre och ej bättre.

„Ja“, sade majorskan, „sade jag icke det! Det hade behöfts ett theskedblad finstött kristallglas däribland, så vore jag viss, att det hade hjälpt“.

Nu gaf mamma akt uppå hvad som talades, och vid det hon erfor, att syster Rosbäck hade kvacksalfvat en af hennes barn, hvilka hon åtminstone hade sig själf förbehållit, frågade hon den andra af syskonen hvad jag hade nyttjat; och vid svaret, att det var 10 à 12 piller kärrsmörja, blef hennes kurländska sinne så upprördt, att stormen steg till sin högsta höjd.

„Hvad, min syster?“ sade hon, „Har man väl någonsin hört att kärrsmörja och glas skola hjälpa för stygn och näsblod!“

Majorskan, som på svenskt maner förstod att vederlägga syster Timms okunnighet, försvarade sig tappert; och som denna dispyt varade ända tills man blef inbjuden till aftonvard, bad Falcken flickorna att få komma och hälsa på moster — och mig, n. b. om han ej skulle genera.

Nu steg hela det unga sällskapet åter in till oss, utom Gustafva, som blef kvar för att assistera sin mor. Vid inkomsten i rummet, gick han mycket aktningsfullt till sin faster, hälsade henne och frågade huru resan hit gick, då hon gjorde den så ensam; därefter, sedan han mycket vördsamt afvaktat hennes svar, vände han sig till mig, som öfverraskad och häpen försökte att uppstiga, men af honom blef kvarhållen och obligerad att ej besvära mig. Hela det uddiga och spetsiga uti hans vanliga sätt var nu helt och hållet försvunnet, han tog min hand, kysste den, och utan att vi någondera erinrade oss behöll han den en lång tid uti sin. Medan han gjorde mig en och annan fråga om, när och huru jag hade blifvit så illamående, vare sig nu af barnslig blyghet eller af den fordna, förvända räddhåga för honom — eller jag vet ej af hvad, allt nog att en lifligare rodnad uppsteg uti mitt ansikte, mina tårar svällde uti mina ögon, och en häftig näsblod var och blef svaret.

Detta elände gjorde på honom ett häftigt intryck; flickorna kommo mig till hjälp, han lämnade mig och min hand, lade mig sakta på dynan tillbaka och gick till moster för att af henne få upplysning. Nu berättade

hon hvad hon visste, och han frågade, om ej föräldrarna hade talt vid någon läkare. Då svarade hon, att på hela orten ej funnes någon sådan, utom i Björneborg en utgammal provincialläkare, som hette Björnlund [1]), — „och till den hafva de ej stort förtroende, emedan alla hans patienter alltid plägade dö“.

„Nå, men kunna de ej vända sig till Åbo?“ frågade han.

Moster svarade: „De äro så obekanta också där, och just därföre var fadren, kort förrän du kom, här och bad mig taga henne med mig tillbaka“.

„Nå, men, sötaste faster, faster lofvade väl honom det?“

„Nej, mitt barn, det gjorde jag ej“.

Låt mig nu slippa att beskrifva den min, som följde på detta svar. En lång tystnad blef det första, ty alla hans muskler uti hans ansikte talade nu helt högt. Slutligen begynte han åter att fråga huru moster, som säger sig så oändeligen hålla af de barnen, — „huru är det möjligt att vid detta tillfälle ej bifalla fadrens så billiga begäran“.

Nu svarade ändteligen moster, drog honom att sitta när sig och hviskade honom i örat: „Du känner ju den ledsamma gubben, min svåger [2]); han är ju så misstänksam, att man ej får vända sig“.

„Ja“, svarade han, „och för denna gubbes dårskap skall en af mosters (ↄ: fasters) favoriter gifva upp andan. — För Guds skull, min sötaste faster, gå genast till fadren och gif honom detta löfte!“

Då sade hon: „Nej, jag kan ej mer i dag råka honom, ty han lägger sig så bittida; men när han i morgon kommer till frun och dricker kaffe, då skall jag väl säga honom det. Men, kära barn, huru kan du tro, att jag skulle vilja uppoffra någon af dessa barn? Men jag ville endast inhämta ditt råd i denna sak“.

[1]) *Bengt B.*, prov. läkare i Björneborgs län 1762—1812; död vid 83 års ålder 1815.

[2]) Månne häradsh. *Henrik Ahlquist*, som åtminstone 1796 var bosatt i Åbo? Jfr not. å sid. 67.

Nu blef åter förhållandet godt dem emellan. Hans ögon lyste nu som de klaraste stjärnor, han ursäktade sin häftighet och sade: „Blott vi få flickan engång dit, — och gubben må ej neka henne första natten kvarter — så vill jag nog sörja för resten“.

„Nej“, sade moster, „bara du berättar huru dålig hon är, tror jag visst, att han ej lär blifva missnöjd, ty hon är verkeligen också hans favorit“.

Allt detta hviskade de vid hvarandra; men som moster just råkade vara lomhörd på det örat, som var längre bort, och båda öronen för vinterkölden voro fullproppade med bomull, och jag däremot hade ett mycket fint hörselorgan, var det ej underligt, att jag hörde alltsammans. Så sjuk jag än var, får jag uppriktigt tillstå, att jag hittills i hela min lefnad ej hade egt ett så tillfredsställande ögonblick som detta; att vara älskad af moster, som jag tillbad, vara afhållen af gubben, som jag nu skulle bero utaf en tid, och, — vågar jag väl säga? — det bästa af allt, vara observerad och anmärkt af hela landets fixstjärna, huru var det da ej underligt, att min svaga kvinnohjärna något svindlade, ja, att ej vara utmärkt på spe, utan af fullt medlidande; huru, frågar jag ännu en gång, skulle det då vara underligt, om hela min lilla varelse fick ett nytt skick. Det var ock verkeligen första gången i min lefnad. Och jag kan försäkra, att intet verkar så mycket på en ung människas sinne. Och så öfverlämnade jag mig helt och hållet åt mitt af naturen godtrogna lynne. Jag blef tranquilare, jag såg tydligt att man ej skulle öfvergifva mig, och efter en stund var allt stilla och lugnt inom mig.

Nu kom Falcken åter till oss flickor, satte sig ibland oss och berättade ett och annat nytt från staden; och som en människa med urskillning förstod han så ställa sitt tal, att det var i högsta grad roande. Sedan yttrade han om dispyten mellan gummorna där inne med så oändeligen fina och pikanta uttryck, att det hade fordrats en demanthårdhet för att ej hjärteligen skratta. Så är det: man tål gerna malice, bara det ej rör en själf.

På detta sätt förnöttes nu tiden tills matbudet anlände. Nu frågade han, om jag skulle göra dem sällskap. Men då jag därtill nekade, blef han mycket allvarsam ett ögnablick, återtog igen sin innehafda glädtighet, tog mig i handen och frågade mig, om jag ej ville tro honom så mycket, som jag hade trott majorskan Rosbäck. Utan att tänka svarade jag helt oförställdt: „Jag tror alla, som mena mig väl, hvarpå han åter svarade: „Nå, min lilla cousine, då vågar jag ock uttala min mening: Var god och lägg en spansk fluga öfver det lidande stället i afton, så mår hon säkert i morgon bättre“. Härpå bjöd han mig god natt och gick med de andra sin väg. Utan att vidare öfverlägga preparerade jag, i kompani med min gamla amma, en fluga, lade den uppå och lydde som ett godt barn.

Om morgonen, innan jag var uppstigen, träffade moster Falck min pappa, som frågade henne hurudan natten hade varit; och vid hennes svar inhämtade han, att hon ej så noga kunde säga det, emedan jag ännu sofde, „ty hon hade i aftse lagt spanskfluga på sig och den måste strax efter midnatten omlagas“; härpå gaf hon nu också svar, att om herr brukspatron önskade, skulle hon mycket gärna taga mig med sig.

Mamma, som ej hade hört det ringaste af denna plan, sade nu helt enkelt: „Kanske det ej behöfs, om flugan gör behörig effekt?“

„Kära gumma“, sade min far, „den må göra hvad som helst för underverk, så stå vi på samma punkt, då den gror igen. Nej, kära du, efter moster är så god, så låta vi henne resa, ty jag vill ej försumma något för min stackars Kattu“.

Då jag hade vaknat, kommo syskonen in och berättade mig alltsammans. Pappa hade bedt dem laga mina kläder i ordning, och detta gjorde de också. Nu blef det endaste talämnet om denna resan, och innan middagen var det kring hela socknen.

Nu ville Falcken redan följande dagen företaga den, men mina syskon, som lika mycket höllo af moster, tyckte

grufligt illa vara, att hon så snart skulle resa ifrån dem. De bjödo således till, att gifva en och annan orsak till dröjsmål, men förgäfves; allt tjänade till intet mot denna mannens häftighet, vare sig att de just af denna inquietude dömde helt annat än jag själf, eller var det af en händelse; men allt nog, det första jag blef ensam, kommo de och bådo mig med min vanliga fintlighet uppfinna något till dröjsmål. Jag lofvade dem att göra allt hvad jag kunde i denna väg, men tänkte likväl, att fintlighet hade varit obilligt, ehuru ej omöjligt. Jag beslöt därföre inom mig att handla uppriktigt, och därtill fick jag ock snart tillfälle, ty om ett par timmar kom han in till mig, hälsade godmorgon och frågade om jag var färdig att dagen därpå resa. Jag lämnade denna fråga obesvarad, tackade honom för hans lyckliga ordination och sade endast, att jag mådde mycket bättre, ehuru jag ej orkade uppstiga. Efter en stund råkade vi blifva ensamma i rummet. Då tog jag tillfället i akt [och] bad honom att ej så skynda på mosters afresa. Han såg nu så genomträngande på mig, att jag ej visste, om det var af vrede eller det förra bittra i hans blick. Jag blef verkeligen oändeligt skrämd, ty en inre känsla sade mig fullkomligt, att det var för min skull som man ville skynda; och nu hade jag stött denna välvilja ifrån mig. Att bedja moster bilägga oss emellan, tyckte jag ej gick an, emedan jag ej rådfrågat henne, och att skjuta upp trodde jag skulle förvärra saken. Också steg han strax därpå upp och ämnade lämna mig.

Nu var således ej mera tid till långa betänkligheter. Jag satte mig med ovanlig hastighet upp i min säng, fattade uti båda hans händer, och bad för Guds skull att han ej nu ville lämna mig. En ymnig tåreström flöt nu från mina ögon, och med detsamma var också han blidkad. Han satte sig nu åter hos mig, bad på det förbindligaste mig ställa mig tillfreds, men frågade nu mig tillika, hvarföre jag ej ville resa.

„Får jag nu svara, som jag tänker“, frågade jag „utan att cousin blir missnöjd?“

„Allt för gärna“, svarade han, „allenast min lilla cousine är uppriktig“.

„Så uppriktig, som om jag stod för min Guds dom!“ var mitt svar.

Han smålog godt och sade: „Hvad är då riktiga orsaken?“

„Intet, min söta cousin, annat, än att syskonen hafva bedt mig på något sätt fördröja mosters resa till nästa vecka“.

„Och“, sade han, „oaktadt ni är så sjuk och skulle behöfva snar hjälp, vill ni ändå villfara deras önskan!“

Jag lät nu honom förstå, att då det ej var fråga om mera än några dagar, och jag kände mig så godt af hans regim, och jag med så litet kunde göra så goda syskon till viljes, borde väl ej han kunna ledsnas däröfver.

„Nej, visst icke, min lilla cousine“, yttrade han åter, „men hvarföre gret ni då?“

„Emedan jag trodde, att ni blef missnöjd“.

„Och därföre fällde ni edra vackra tårar!“

Jag vet ej, om icke en liten malice följde vid dessa ord; men jag, som var så upprörd, gaf ej därpå det minsta akt förrän långt efteråt, utan sade helt oförställdt: „Huru kunde jag göra annat, då jag såg, att ni ej tyckte om det jag sade?“

Nu tryckte han mina båda händer, som ännu lågo i hans, bad mig om förlåtelse och sade nu, att det skulle få komma an på mig, när resan skulle företagas. „Men huru jag nu skall få återbud till gästgifvaren, som fått befallning att i morgon vara här med hästarna, och hvad jag skall säga att (ɔ: som) orsak till ett sådant förhastande, är väl litet brydsamt. Men det kan ej hjälpas!“

„Får icke jag lof och anstalta denna affär?“ frågade jag; och innan jag fick svar, kom min äldsta syster in. Jag sade till henne, att (om) hon ville bedja Gylberg, en gammal bokhållare, gifva återbud om förenämnda hästar, „ty“, lade jag till, „jag kan omöjligt resa så hastigt, innan min fluga blir mindre öm, jag kan ej tåla några kläder at mig“. Maju gick genast för att uträtta kommis-

sionen och bad honom till mamma att äta frukost. Innan han gick, frågade han mig, om vi nu åter voro vänner, hvartill jag jakade.

Sa förgingo nu åter några dagar. Jag hade fått sista natten någon ro, hade ätit litet till middagen, och morgondagen var nu bestämd till resan. Alla vi unga sutto i mosters kammare, och alla voro så nöjda som man kunde, då den goda moster skulle dagen därpå fara ifrån Kautua. Nu hördes ett förfärligt alarm inne hos mamma. Nätta, en liten favorithund, låg inne hos henne uti en korg vid dörren och råkade nu hafva flere små valpar. Hon var af naturen ett mycket ondsint kräk, hennes sinne blef uppretadt af någon, som steg in. Vi kunde ej höra något för det ledsamma djurets häftiga skall, än mammas gälla stämma: „*Ödmjuka tjenarinna!* — Vet hut, din kanalje! — *Mycket välkommen!* — Här ligger du; aj, din rackare!“ Och nu började hon på tyska så häftigt banna, att ändteligen hunden gick åter morrande till sina ungar, och man hörde henne nu bjuda den främmande upp att sitta. Vid nogare efterlyssnande erforo vi, att det var kapten och riddaren S—berg [1]), som gjorde mamma och moster en visit. Också dröjde han ej länge, utan afreste genast.

Den sista aftonen hade nu ock förflutit; man lagade sig tidigt kvällsvard och till sängs, för att vara så mycket tidigare åstad. Om morgonen, under det herrskapet åt, kom min far in till mig; han lämnade mig 50 riksdaler och lofvade vid tillfälle skicka mera. Han bad mig med moster och Falcken öfverlägga hvilken doktor skulle tagas, — „ty de (som kan) känna dem bättre än vi“.

Jag måste nu göra en liten beskrifning på riddaren S—berg. Han var en lång, obelefvad och ohyfsad man, hade gjort 1788 års krig [samt] blifvit fången; och — som han själf sade — att (ɔ: hade) ryssarna gick (ɔ: gått) på honom med muskötkolfven, „så jag blödde som en oxe“,

[1]) Bodde på Grannila hemman i samma sockens kyrkoby.

— hvilken han ock mer liknade än en bildad människa. Han lärer väl för dessa oförrätter fått både kaptensgraden och riddarstjärnan. Denne man var gift med en mamsell P— ander, som ej just hade någon annan förtjänst, än att hon i sina yngre dagar varit inackorderad hos moster Falck, medan hon gick i dansskola. På det sättet räknade hon sig också för mosters discipel. Nu var hon äldre, mycket sjuklig, orenlig och grufligt svartsjuk på sin kära hälft, både med och utan skäl. De hade nu en systerson hos sig, ett fader- och moderlöst barn. S—berg var förmyndare för honom och ville nu så fort sig göra lät skuffa denna usling ut i världen. Man sade väl om denne kapten, att han ej var elak, och att han framför allt var en i botten ärlig man. Men så förfor han ej åtminstone med Anton P—l—r. Kanske att bottnen på honom var bättre, men ytan, som jag kunde se, öfvertygade mig om helt annat. — Denne hederlige själ hade nu också fått höra af den vidtomtalda resan, och hade [ändamålet med] det besök, han i går gjorde på Kautua varit, att bedja mamma, att denne Anton skulle få följa med mig till staden, efter jag fick en egen häst; då skulle man ej behöfva taga af den armlingens lilla arf till skjutspengar. „Och så får väl mamsell Agatha fällar och dynor också med sig, så hålls han varmare, ty det är en förfärlig köld“.

Mamma, som aldrig eftertänkte saken själf, ej heller huru det kunde se ut, allenast hon kunde göra en värnlös godt, hade nu i all tysthet gifvit sitt bifall till denna begäran. „Om aftonen sent hade gossen kommit; hvar han låg, vet jag ej. Men föreställ Eder, mina läsare, min häpnad och min bestörtning! Då jag skulle sätta mig uti slädan, satt Anton redan där förut. — Pappa hade lofvat mig en pålitlig dräng, som skulle föra mig till första hållet, och därifrån skulle jag få en pålitlig skjutsbonde, som alltid skulle ombytas vid hvar station. Detta bör ej väcka någon förundran, ty så reste man ofta i den ärliga, svenska tiden. Men att hafva en trasig unge bredvid sig, det gjorde ingen. Också frågade pappa, hvad det var för

upptåg, och ville prompt, att gossen skulle stiga ur och blifva hemma. Men huru mamma begick saken, skyndades endast på afresan, och Anton fick följa med. Jag tillstår, att jag ej därtills någonsin i mina dagar hade haft en infamare händelse än denna. Jag kunde ej hålla mina tårar tillbaka; de runno i ymnighet. Då skulle väl han trösta mig, kan jag tänka, och berättade huru alla hade bidragit att ekipera honom. Af torparen på Grannila hade han fått låna tossor, af gamla Wändelin karpus, af pigan ett par hiskeliga, gråa påsvantar, och af en gammal inhysesgumma, som kallades Vekkara Vappu, hade han fått ett bälte. Sådan var denna S—bergs utrustning på sin enda systers enda barn. Men det var ej nog, ty då vi kommo till första hållet, frös min reskamrat så, att innan vi voro inne på gården hoppade han ur slädan och lopp in för att värma sig. O, hvilken syn nu företedde sig för mina ögon! Han hade nu fått af kaptens son eller, som modern plägade kalla honom, Kallu, en karmelit sars lifpäls, fodrad med svarta och hvita fårskinnslappar, som nu alla voro så smutsiga och lösa, att de sågo lika ut, men med så trasigt både öfvertåg och foder, att, da han lopp, vädret förde honom hvart det behagade.

Nu kom Falcken till mig för att hjälpa mig att flytta i en annan släda, och då han såg, att mina ögon ännu voro röda, frågade han hvarföre jag hade gråtit. Jag yttrade nu helt uppriktigt min förtrytelse öfver mitt ressällskap, ej för hans fattigdom, men för S—bergs skamlösa snålhet, då han gaf mig det rådet att skicka gossen hem med drängen. Men det vågade jag ej, efter mamma hade gifvit därtill sitt samtycke. Nu gick han till moster och beklagade mig, och denna ädla själ bad honom fråga, om ej han skulle få kuska för mig, och hon skulle taga pojken uti sin stora kursläde, där hans trasor skulle synas mindre och han sutte varmare. Jag tackade ödmjukast för ombytet, ursäktade sedan, att han skulle sitta obekvämare hos mig än hos moster, ty det berodde pa hurudant åkdon jag fick. Men allt vederlade han alltför artigt, och så bar det ater af.

Omkring midnatten kommo vi fram till staden. Moster gick för att anstalta om kvällsvard, och Falcken för att skaffa mig en uppbäddad säng. Jag var också rätt sjuk — kanske ock trött af ovana, ty jag hade aldrig tills dato gjort en så lång resa om vintern. Nu förde han mig in i sängkammaren, bad en piga biträda mig och nekade henne att (ej) lämna mig, innan mamsell Falck skulle inkomma, tog härpå godnatt, utbad sig den förmån att få dricka kaffe om morgon med mig, samt gick.

Följande morgon var jag ännu ganska dålig. Han och moster öfverlade nu, hvilken doktor skulle kallas, och man beslöt sig för en ung läkare, som hette B—ström [1]. Efter han gick hos husbonden i gården, passade det mycket väl. Därpå gick moster upp till gamla herren och bad Anttu efter en stund också komma dit. Jag förstod nu af det jag tillförene hade hört, att Falcken nu skulle framföra den kinkiga saken, att jag var i staden. Ingen sade mig något, men ändå kom jag att få veta allt. Om afton, innan de skildes åt i salen, hade de sig emellan en lång afhandling, och sedan han var bortgången, varnades ännu båda pigorna att ej nämna något om min ankomst för den tredje, som alltid låg inne hos honom. Nu gjorde Falcken enligt sitt löfte. Då han hade druckit sin första kopp, steg han upp för att gå till den gamle, lofvade åter äta frukost nere, och gick. Jag började litet jämka om mina små filoker, men blef så all, att jag måste intaga sängen. Jag trodde, att jag ännu till morgonvarden skulle hinna kläda mig, men det gick ej så. Den unga herren hade ej längre ro att vara hos den gamle, än att kommissionen som knappast var utförd. Så kom han ner, och då det var så tyst, såg han in från kammardörren, och vid han fann mig liggande på täcket, ehuru jag nog steg samt bjöd till att uppstiga, var han ändå snabbare att hålla mig kvar; och med 1000 böner bad [han] mig ej genera mig. Det är sant, att jag

[1]) *Anders B.*, född 1760, lasarettsläkare i Åbo, undfick professors titel, död 1849.

ej hade med bästa vilja förmått sitta, — men också tillläts det ej mig. Han märkte nu åter, att en häftig näsblod varit orsaken till denna svåra mattighet, och blef själf mycket upprörd. Med det lifligaste deltagande och ömhet lade han sin hand på min brännande panna, suckade djupt och frågade hvad jag befallde, hvad jag önskade, och hvad han skulle göra. Nu voro åter tårarne ej långt borta, men jag bjöd till att hejda dem så mycket som möjligt, och sade: „Nu nyttjar jag edra egna ord, intet annat än uppriktighet“. En lång tystnad påföljde, och därefter ett djupt andetag; han tog min hand tämmeligt häftigt och sade: „Nå, förtjänar väl jag denna fråga, så förtjäna och alla andra den“. Jag tillät honom behålla min hand, — men sade med så stadig röst som möjligt: „Får jag då ett rättskaffens svar?“

Han drog på munnen och sade, såsom jag för en tid sedan åt honom, som för min Gud: „Nå så säg mig då, huru den gamle herrn anser min härvaro; jag vet att han är misstänksam, och jag vet att det är på cousins förord moster tog mig med sig; men om ni, goda vänner, skolen för min skull hafva någon förargelse, så må jag 1000 gånger förr — —.“

„Håll upp, min allra bästa cousine“, sade han. „Säg ej ut, hvad ni ämnade. Skulle det väl vara skickligt, att ett ungt lif för en gammals kapriser borde uppoffras. Nej, min cousine, frukta ej för något, jag har sagt honom om eder, och som ni var sjuk, beklagade han eder rätt mycket. Således, tranquillisera eder nu och tro, hvad jag har sagt. Jag skall, endast klockan blir 9, gå till doktorn och bedja honom — —“.

„Men“, inföll jag, „ännu har jag en annan begäran, som jag skulle önska“.

„Säg då ut allt, hvad ni vill, och var förvissad därpå, att om det står i min förmåga, så skall ni nå eder vilja“.

Jag sade då: „Jag är så alldeles oerfaren, och om den läkarn, som kommer, är ett krushufvud och mycket snäsig, och jag ej så fermt erinrar mig att tala vid honom, — så fruktar jag om hela ändamålet af hans besök.

Min bön vore därför, om ni ville antaga eder att för denna viktiga person presentera mig och endast den första gangen bistå mig, tills jag blir mera bekant“.

Han lofvade det af själ och hjärta, och därpå gick han åstad. Han dröjde ej länge, förr än han var åter tillbaka och sade, att han kl. 10 skulle hafva den äran. Också hann Falcken ej långt, förrän han kom åter och anmälde doktorns ankomst. Jag ville åter bjuda till att stiga upp, men blef förhindrad af samma skäl, att jag ej förmådde. Han gick därföre ut, och i ögonblicket voro de båda inne. Besynnerlig är människan likväl, då hon är opasslig. Jag som frisk visste aldrig hvad räddhåga var, då jag var blottställd för verkeliga farligheter; och nu var jag så ömtalig, att det minsta gjorde intryck. Så var ock nu, då dessa båda herrar instego. Ifrån att alltid ega en ganska god färg, hade jag nu varit (ɔ: blifvit) blek som ett lärft, och allt både mod och blod tycktes för en stund vara förvist från hela min varelse. De kommo nu närmare, stodo en stund alldeles tysta och sågo på hvarandra. Jag åter kände, att de ledsamma tårarna ville tränga fram: men jag kväfde dem, och därigenom fick jag en så häftig hjärtklappning, och ögonen hade fått en så ovanlig glans, att de båda fruktade för en svår blodstörtning. Läkaren tog nu min hand, höll den länge för att känna på pulsen, lade den sedan ifrån sig, stod åter och funderade och sade slutligt: „Allt, hvad man kan här göra till en början, är att dämpa den obehagliga febern, ty den tycks nu vara det svåraste; sedan skall jag väl småningom hafva den äran att göra mig underrättad om det öfriga. „Om“, sade han och vände sig till Falcken, „herr häradshöfdingen ville vara god och skicka kl. 11 till apoteket, kan där fås medikamenter, och jag skall ock där lämna en liten regim huru de böra nyttjas“. Därpå bad han honom säga den gamle, att han på eftermiddagen skulle komma till honom; „och om herr häradshöfdingen då är hemma, kunde jag väl få höra huru mamsell mår“. Härpå bockade han sig och gick. Falcken ville följa honom ut, men fick ej gå längre än i salen, där han blef

hindrad och bedd att vända tillbaka. Han hade där ute sagt, att hjärtklappningen var ett elakt tecken, och hade bedt att, om störtning skulle infinna sig, det vore högst nödvändigt att genast skicka efter honom och en åderläkare; hvarpå han således strax kom tillbaka, såg mycket betänklig ut och frågade mig huru det stod till. Ett långt andedrag och en häftig gråt var svaret. Han kom då närmare, satte sig bredvid mig och sade oroligt: „Min söta flicka, för Guds skull, säg, hvad felar eder“.

„För Guds skull“, svarade jag, „låt mig få gråta ut, annars förkväfs jag“.

Allt blef då helt tyst, min oro lär ha räckt omkring 15 à 20 minuter; därpå saktade sig hjärtklappningen såväl som tårarna; jag var mycket matt, men orkade nu ändå skingra hans oro, som nu ganska tydligt hade visat sig. Jag trodde nu, att hela attacken härrörde af det underliga begrepp jag hade fattat för doktorn, men nu är (ɔ: var) det också helt och hållet förbi; han tyck[te]s ej vara så sträng, som min inbillning målade honom, ty jag tyckte han såg ganska beskedlig och hjälpsam ut.

Nu berättade Falcken, att han skulle komma på eftermiddagen till honom, för att få höra något om mig; „och“, sade han, „om ni då skulle orka och vilja, kunde han då få komma in?“

Härtill gaf jag mitt samtycke. Jag fick mina droppar och mixturer, orkade väl ej upp, men var åtminstone lugn.

Allt gick nu en saktelig gång; ingen annan såg jag än då och då moster, som nu nästan jämnt var hos gubben om dagarna, än (ɔ: samt) mina 2:ne herrar, Falcken och doktorn; den senare kom ordentligt hvar förmiddag, och den andra så ofta han kunde. Jag hade ock ej några fruntimmers bekantskaper i hela staden; och sjuk var jag för att få sådana. Då tycker jag väl, att det ej var så underligt om tvänne unga personer fattade vänskap för hvarandra, i synnerhet hvad mig beträffar; ty han lär nog ha' haft kunder i staden, då han så godt som hela sin lifstid vistats där. Men i alla fall hade han nu så öfver-

gifvit dem, endast för att med exempellös godhet vårda en usel varelse, som ganska visst utom honom hade omkommit; jag säger ännu en gång, att både tacksamhet och erkänsla både förband och tvingade mig till denna vänskap, ty ännu var det ej något annat.

En dag kom nu Falcken till mig och frågade, om jag hade något att befalla hem; och då jag frågade, hvem som skulle resa, sade han, att det var han själf. „Jag skall i morgon fara på lagmanstinget, och som jag res Kautua porten förbi, vill jag gärna föra och uträtta edra små kommissioner. Jag tackade och lofvade skrifva. Om följande morgon kom han åter för att taga afsked och brefvet. Nu gick afskedet för sig ganska naturligt, som jag tyckte; men vid han just skulle gå ut, vände han sig tillbaka, fattade mig om båda mina armar, och sade: „min söta cousine, vågar jag anhålla om en sak hos eder, innan jag lämnar Åbo?“

Utan omsvep svarade jag: „Mycket gärna; hvem är mera skyldig att efterkomma eder önskan än jag för all den godhet och välvilja jag ej allena af eder utan för eder skull af andra här njutit“.

„Nej, min bästa flicka, intet därföre; men uppehåll mig ej nu längre, utan lofva mig allenast, att ni ej reser hem, innan jag kommer tillbaka“.

„Jag skall bjuda till“, svarade jag, „men om jag nu blifver verkeligen bättre, huru skulle jag då kunna dröja så länge?“

„En 8 à 6 veckor äro ej någon evighet, och jag skall nog begå saken på Kautua så, att därifrån ej skyndas på“.

„Nå“, svarade jag, „om så är, så lofvar jag bjuda till att efterkomma er önskan“.

Härpå bjöd han mig farväl och for.

Denna tid tillbringades ej särdeles nöjsamt, ty den gamle blef allt svagare och svagare, så moster nu ganska litet var uppe. Således var det nu endast läkaren, som en gång om dagen öppnade min dörr, utom några dagar, då några bekantskaper från Björneborg hade kommit till

staden och gjorde mig några gånger visiter. Äfven kom mamma under den tiden till staden och dröjde en vecka. Men under denna tid gjorde hon besök hos sin gamle fader [1]), som nu var ganska krasslig.

Nu vill jag först nämna en sak, som, sedan jag kom hem, rätt mycket roade mig, ehuru jag ej då förstod något.

Om morgonen, då doktorn gjorde sitt vanliga besök, fick han se mamma hos mig. Han mätte henne från hufvud till fot, frågade mig om min sjukdom med ovanlig häftighet, gick upp till gubben, där han träffade moster, och hade sagt afgörande, att ej mamma skulle tänka uppå att taga mig med sig. Också vet jag ej, om det varit meningen; men allt nog, han hade sagt, att om så vore, svarade han ej för mitt lif, „ty att hon nu är något bättre, är ett tillstånd, som så nyss begynt, att det nog strax kan förändra sig“.

Emellertid ville mamma genast första morgonen beträda sina visiter, och då ville hon att hennes kära Agatha skulle vara henne följaktig. Jag har förut sagt, att mamma aldrig var af de nogräknade. Därföre gjorde hon ock sina besök hos kreti och pleti. Att jag nu skulle följa henne, var alldeles omöjligt, då jag på flere veckor ej ens varit utom dörren; men att kunna öfvertyga mamma därom! Hon blef ännu svårare, hon försäkrade, att det var att få dynt i benen; och slutet af allt vardt, att hon tillät mig vara hemma om förmiddagen, efter läkaren skulle komma, men nödvändigt skulle jag hålla mig färdig tills eftermiddagen.

Nu var ej annat parti än att lyda. Jag följde sålunda med. Nu bar det då af till Lilla Klostergatan, till en gammal biskopinna [2]), som var hennes tant, till Stora Klostergatan, till Tavast-, dito till Ågatan, på flere stäl-

[1]) Kaptenen *Karl Joh. De la Myle* från Maanpää i Rimito.

[2]) *Eleonora Elisabet Haartman,* född De la Myle, troligen en syster eller kusin till förf:s morfar.

len, till Puolalabacken, och jag minns ej, om icke det äfven bar af till Ryssbacken. Ändteligen togs kosan sent omsider hem till Slottsgatan. Jag var till slut så all, att jag ej kunde gapa, ty man må veta, att alla besöken gjordes till fots; ingen hade hästar ännu den tiden i Åbo. Om natten blef jag ganska sjuk, stygnet infann sig åter, och man måste skicka tidigare efter doktorn, än han annars brukade komma. Mamma hade ännu några ställen ovisiterade, och var nu därföre borta, då läkaren anlände. Han träffade mig således ensam, och nu bad han mig att ingalunda följa till Maanpää, till min morfar. Han lofvade att göra allt för mig till min hälsas återfående; men ovilkorligt skulle jag åter lofva att lyda. Jag sade nu, att jag ej hade hört ett ord om denna resa; men han, som äfven var nådig tants, fru biskopinnans, läkare, hade där fått sig denna underrättelsen af en gammal sträf ekonom, som hette Räck. Han hade sagt honom det och bedt honom att göra allt sitt till att förhindra detta upptåg. Det hade nu emellertid skett af sig självt, ty den nya attacken, som infann sig, gjorde alla mammas planer om intet. B—ström var oändeligen oförtruten, och om en vecka hade han fått mig vid samma punkt, som jag stod, då mamma kom. Hon for således ensam till sin far och äfven hem, bad mig ej mera försöka ens att gå med, och så slutade hennes besök. Förunderligt var det, att alla befattade sig med mig, ehuru ingen läddes; och då kom jag ock själf till den öfvertygelsen, att ingen så usel varelse i naturen finns, som ej blir skyddad, när det behöfs, och då man tror allt hopp vara ute.

Nu började vinterkölden något gifva sig; det hade lidit något in i mars, och allt liknade sig nu till vår. En min gamla faster kom nu till staden och skickade mig bud, att jag skulle komma följande dagen till henne. Jag frågade nu min läkare, om jag ej skulle våga mig ut, och han gaf mig nu det svaret, att försöka midt uppå dagen. Likväl, sade han, vore det väl ej en omöjlighet att skaffa häst, ehuru han ursäktade sig att ej själf äga en sådan. — „Men biskopinnan Haartman tycker jag“,

tillade han, „kunde nog gifva sin, efter hon tycks så mycket intressera sig för mamsellen“.

Jag afböjde det så höfligt jag förmådde, hvarpå han åter sade, att han nog visste, att hon gärna hushållade på allt; men ändå mente han, att om han skulle begära den för sin egen räkning, trodde han, att den kunde fås. Nu tackade jag honom ganska ödmjukt, men afböjde emellertid på det högsta denna välvilja. Om eftermiddagen gick jag således, och tycktes vara ganska välkommen. Hon lär nu också varit hos den allsmäktiga biskopinnan, och denna hade gifvit i kommission åt henne att bjuda mig till följande middag.

Jag har glömt att säga, att med mamma hade pappa skickat mig åter pengar och skrifvit mig själf till, att jag ej skulle pluttra bort dem till något onödigt, utan förvara dem för att med moster och unga Falcken öfverlägga, hvad man skulle gifva doktorn. „Det är ej värdt“, skref han, „att besvära mamma därmed, ty hon är lika så ovan som jag själf; göm därföre alltsamman, tills du kommer hem eller skall resa, att du då betalar. Och kom ihåg, mitt barn, att endera skam eller skada är fråga om“.

Nu frågade ock fröken Nordstedt, på hans vägnar, om jag behöfde något mera, hvarpå jag svarade, att jag ej trodde det; men om så vore, skulle jag väl igenom moster kunna blifva hjälpt, tills jag kom hem. Denna fröken dröjde omkring en vecka i staden, och under denna tiden hade hon hört så mycket skvaller, som hon förde hem med sig, att hälften hade varit nog. I alla fall kunde jag ej här få kunskap därom, dels [därför] att mina syskon ej ville fylla sina bref med sådant, dels ock [för] att ej bry mig, som ej ännu var rätt frisk.

Efter 6 à 8 veckor, om en kväll, anlände Falcken ifrån lagmanstinget så sent, att jag hade redan lagt mig. Likväl steg jag upp, och — detta sade han mig sedan långt efteråt — (att) denna attention smickrade honom. Han hämtade nu åt mig bref och hälsningar, ej allenast hemifrån, utan ock ifrån B[jörne]b[org] äfven . . . . från

pappa, som med särdeles bekymmer hade under tiden fått höra om min opasslighets ihärdighet. Nu gick dagarna som förr; likväl tilläts mig litet oftare vara i friska luften. Falcken köpte sig en häst och erbjöd den att stå till min tjänst. Gubben blef ock nu dageligen svagare, moster var således oändeligen sysselsatt hos honom, och jag var, som förr, med mina 2:ne kavaljerer nästan oupphörligt ensam. Jag skref hem och bad dem bjuda moster att åter framdeles flytta till Kautua, men också hade hennes bror, Falckens far,[1]) erbjudit henne genom sin son att komma till sig i Karelen. Men som numera intet oss emellan var fördoldt, berättade han för mig detta. Jag bad honom nu på det förbindligaste att tvärtom vara mig behjälplig att öfvertala henne att decidera sig för oss. Detta var ej svårt för honom med sin goda talegåfva, och äfven var han ej obenägen att efterkomma mig, ty hvem vill[e] ej den tiden vara förekommande.

Gubben dog således i april[2]), hela huset skulle skingras, och i så måtto kunde ej heller en landtresa ske, innan allt var klareradt. Under denna tid hade Falcken flera små förrättningar ute på landet, och jag var alltid hemma, tog emot min oförtrutna doktor, som aldrig uraktlät att dageligen besöka mig,

Under en sådan liten resa kom nu åter min läkare till mig, men så förändrad, att jag redan på gatan såg, att det ej stod väl till. Han hade låtit göra sig en ny kapprock med så långa tömmar på ryggen, att de nästan togo i marken, en ny milerad frack, ett par splitternya stöflar och, om jag minns rätt, stora toffsar på knäna. Han kom nu, ej som förr ingående från dörren, utan så godt som inhoppande, ville vara oändeligen kvick, häl-

[1]) *Isak Falck,* som var kronofogde i Viborgska guvernementet.

[2]) Året 1797, såsom det framgår af sammanställningen med innehållet å sidan 90. Emellertid förekommer hvarken i domkyrkans begrafningslängder för april och maj månader detta år eller uti de i samma års tidningar intagna dödsannonserna något namn, som kunde passa in på denna person.

sade hastigt på mig och frågade nu endast i förbigående huru jag mådde; men däremot resonerade han mycket vidlyftigt om lektyr och vetenskaper, men i synnerhet om poesi. Jag stod en lång stund alldeles orörlig; jag skulle ha haft en obeskriflig böjelse att hjärteligen skratta, om det hade varit någon annan än B—ström, som så hade burit sig åt. Men denna stilla och beskedliga man, som med så oerhördt bemödande hade bisprungit min dåliga hälsa, denna redliga karlen, säger jag — hvad felades honom då? Hade det varit längre lidet på dagen, skulle jag trott människan hade varit på något kalas och låtit öfverraska sig; men nu visste jag ej hvad jag skulle tänka. Också lyssnade jag ej till hälften af allt hvad han talte, utan hoppades, att han strax skulle lämna mig, som han förr hade gjort. Men föreställ eder min namnlösa förvåning, då han, i stället [för] att gå, uppdrog ur barmen på sig fru Nordenflychts arbeten och bad mig sjunga för honom „Frihet, min fröjd, du min gudinna“. I ögnablicket föll nu förhänget från mina ögon, jag sade honom fermt, att jag aldrig har sjungit — och ännu mindre vet jag om detta poem har melodi eller ej; men allt nog, att jag nu allvarsamt försäkrade honom, att om ock så vore, skulle jag ändå ej kunna förmås därtill. Härvid fattade han med häftighet båda mina händer, kysste dem flere gånger och anhöll blott om att få höra första versen. Nu var mitt tålamod och nästan mitt medlidande slut; jag bad honom genast lämna mig. Då frågade han mig med nog spetsig ton, om Falcken var hemma. I min häftighet svarade jag: „nej, tyvärr! Vore han det, så skulle jag väl ej behöfva tåla förolämpningar af den jag minst hade förmodat det“. Jag beklagade mig nu öfver mitt hårda öde, att långt från mina föräldrar, ung och värnlös måsta adressera mig till en läkare, som i stället att beskydda mig, förolämpar mig på det allra gröfsta. Detta tog ändteligen knifvarna af honom; han blef bestört, började sväfva på målet och bad mig nu för Guds skull ej blifva ledsen. Jag svarade helt kärft, att om han önskade det, och han ville öfvertyga mig därom, så

skulle han genast lämna mig. Detta gjorde han ocksa. Jag blef således honom kvitt och var rätt nöjd därmed.

Om eftermiddagen kom Falcken hem till allas glädje, i synnerhet för mig, ty jag hade redan tänkt ut en plan, men det borde vara han, som skulle utföra den. Då vi således åter på aftonen sutto i största förtroende, fragade jag honom, om han ej ville vara god och ga och betala doktorn för mig. Han frågade, om han ännu samma kväll skulle göra det. Jag jakade därtill och sade: „just i afton, min egen cousin; och därjämte skulle ni säga, att jag i morgon bittida res ut på landet.“ Nu frågade Falcken mig, hvad han hade gjort mig. Jag sade helt kärft och rätt, att han ville obligera mig att sjunga för sig, och som jag tycker, att det gick nog långt, så tycker jag, att han kan få sin betalning, och jag slippa honom. Falcken gick strax, dröjde något länge borta, men kom slutligt igen med den underrättelsen, att han hade bedt Falcken förespråka för sig, att han ändteligen ännu finge se mig och tacka mig för min frikostighet, som han kallade det. Som den andra ej kunde slippa hans enträgenhet, måste han lofva att göra, hvad han förmådde i denna sak. „Med det är jag ock fullkomligt nöjd“, fortfor han eftertryckligt, „ty om ej ni förmår hos henne något, sa blir det ej fråga om någon annan“. Härvid skildes de åt, och Falcken kom hem.

Andra dagen kom då vår syndabock. Jag bad Falcken stanna kvar hos mig, men det afböjde han med en kompliment och gick därpå ut, släppte in honom och gick direkte ner i sin kammare. Nu var åter det gamla skicket på karlen, utom att han såg mycket förkrossad ut. Han gaf sig nu ej tid med ett eller annat, utan i den mest förödmjukande ställning bad han nu, med tårar i ögonen, om förlåtelse. Som jag ej ville länge uppehålla honom, gaf jag den genast. Då bad han mig så mycket stanna, att han endast finge tala till punkt. Och när jag efterkom hans önskan, tackade han mig så mycket för min frikostighet, som [ock] för den korta, men nyttiga tid han i mitt umgänge hade njutit. „Jag skall aldrig nyttja detta

arfvode“, yttrade han, „utan må det ligga som en souvenir“. På dessa komplimenter kunde jag ej svara. Jag tackade nu å min sida för allt besvär han snart sagdt i 5 månader hade oförtrutet för mig haft, och ville att det skulle bli slut. Han tog nu därpå afsked och gick till dörren, men där vände han ännu tillbaka och frågade, om han vågade begära en sak af mig. I min innerliga häftighet sade jag nog fort: „Mycket gärna“.

„Törs jag hoppas“, sade han då, „att vi åtskiljas som vänner?“

„Visserligen“, svarade jag och räckte honom min hand. „Då jag har lofvat glömma det senaste, kan ej det föregående vara annat än vänskap.“

Han tryckte långsamt min hand till sina läppar och sade: „Äfven det tillkommande?“

„Ja, men“, svarade jag, och därpå såg jag ej hela människan förr än 7 år därefter, sedan jag i [ett] par år varit gift.

Nu rustades ifrigt till hemresan och pingstafton kl. 5 ankommo vi till det kära Kautua, där jag hade förnött hela min barndom. Alla togo emot oss med välvilja, hvartill väl mosters ankomst bidrog det mesta.

* *
*

Men nu kommer den senare hälften af beskrifningen att blifva mycket mera tragisk än den förra. Man blef äldre, eftertänksammare, och kände oförrätter mycket djupare. Visserligen hade och fick man ännu många glada tillfällen, men alltid stod sorgekalken vinkande bredvid. Falcken och jag hade beslutit att få ega hvarandra, men en kedja af ledsamma omständigheter gjorde detta kära hopp för flere ar om intet. Däribland var det ett förhinder, att ej Falcken kunde få sig någon passlig syssla, och vi hade så kommit öfverens, att det ej förr skulle ske, förr än han hade en säker utkomst att lefva af. Men det gick ej så fort då för unga karlar som nu. Oaktadt han var den ljusaste man på sin tid,

gick det ända bra trögt att få bryta kronans kaka. Emellertid hade vi ej någon brådska, vi voro unga, och jag led intet, ty jag var hos mina föräldrar. Likväl började ödet nu hemsöka oss med sina vidrigheter. Samma var gick smittkopporna i svang, inga skyddskoppor fanns då, och jag hade en yngre syster[1]) om 14 år, som var det första föremålet för denna grufveliga sjukdom. Ifrån att vara och ega det allra sötaste utseende, som man kunde önska, lades hon ner för denna marter och sväfvade i 14 dygn emellan lif och död. På 15:de dygnet bröt sig ändteligen febern, och hon återlöste sitt lif slutligen med förlusten af sitt hyggliga ansikte, ehuru mindre skön dock bibehållande lifvet. Under denna tid vakade vi syskon med den största uppmärksamhet och hade ej ansett något för mycket, da vi fingo hålla henne vid lif.

Om följande hösten rågade olyckan sorgedrycken. Var goda moster begynte klaga sig redan uti augusti för sömnlöshet, oro och ryggvärk. I oktober lade hon sig till sängs, och med de grufligaste plågor slöt hon 1:a advent 1797 sitt ärofulla lif uti sina kära elevers armar, som 1000:de gånger förr hade själf velat bära de plågor, hon måste lida. Om följande julen bjöds Falcken till oss, dels att trösta sig själf, dels att trösta oss, ty denna sorg var ej tänkbar. Alla, som kände henne, offrade tårar på hennes stoft, och vi kunde ej på länge glömma henne. Likväl helar tiden de svåraste sår, om ej för annat, så åtminstone för att taga emot nya. Ty 1800, åter om hösten, skildes min far från detta jordiska elände,[2]) sedan han i mer än 30 år dragits med en ganska sjuklig kropp. Detta dödsfall, tror jag, gaf Falcken de aldra första bekymmer. Sterbhuset hade ingen det kunde vända sig till. Några släktingar fanns ej, och någon främmande ville ej heller antaga sig en ekonomi, som i så många

[1]) Johanna.

[2]) Här, likasom beträffande tiden för författarinnans giftermål (se följande sida), sviker henne minnet. Hennes far dog nämligen först 1801 $^{3}/_{12}$, enligt tillkännagifvande i Åbo Tidning för detta år.

är endast var styrd af betjäningen, som ej brydde sig om annat, än att man nätt af lefde. Falcken var den enda, som åtog sig detta oerhörda besvär. Detta skyndade således väl på vår förening, och trodde han, gode man, att detta skulle godtgöra honom för alla de vedervärdigheter han allt ifrån detta ögnablick bandt uppå sig. Men ack! Ännu i denna stund lider han af sitt mycket för goda hjärta; men man var ung, och man inbillade sig, att allt skulle gå, allenast man ville det. Erfarenheten har ändå sedan flera gånger visat motsatsen.

1801 om våren gifte vi oss således.[1]) Man grep an med både mod och kraft. Han hade också fått ackordera sig en jurisdiktion[2]) af en liderlig häradshöfding, som hette S—lén; men igenom ett gemont bedrägeri gick han miste om lönen. I 15 år tjänade han således för intet; och var spannmålen så hög, att den till och med betaltes med 18 riksdaler tunnan. Mamma var ej heller nöjd; hon ville hafva en egen bostad. De äldre arfvingarne, nämligen min pappas syster och svåger, lefde och ville hafva ut. Egendomen var i grund förfallen, men [med] allt slog han sig ändå tämmeligen ut tills 1803 om våren, då han sjuknade ganska häftigt uti en svår bröstfeber jämte blodstörtning. O himmel! Styrk nu ditt svaga, sviktande verk att beskrifva min namnlösa sorg och olycka. Solen tycktes för mig ha mist sitt naturliga sken, jag såg idel natt och mörker för mig; måtte Försynen aldrig, aldrig, aldrig här i lifvet på någon ung människa, utom mig, lägga en sådan börda! Ja, himmelen bevare till och med mina fiender, om jag egde sådana, därför! Aldrig trodde jag, att jag skulle genomgå en sådan händelse. Likvisst skedde det; man skickade till Åbo efter en ung läkare, som hette Törngren,[3]) som,

---

[1]) Enligt riddarhusstamtaflan skedde giftermålet först 1802 $^{26}/_{3}$, hvilken uppgift nog stämmer med att detsamma egde rum året efter faderns död.

[2]) Öfver d. v. Vemo och Nedra Satakunta domsaga.

[3]) *Johan Agapetus T.*, sedermera professor i kirurgi och barnförlossningskonst, t. f. generaldirektör för medicinalverket, arkiater, död 1859.

näst Allmaktens godhet, som ändå aldrig öfvergifver människosläktet, ehuru han agar, hittade på tjänliga medikamenter, som för det första ej allenast döfvade smärtan, utan ock lindrade den. Hade han nu fått vara i fred, tror jag visst, att han ändå snart nog hade öfverstått sin sjukdom. Men oerhörda bekymmer, ledsamheter och 1000 förolämpningar under denna tid gjorde otroliga recidiver; och hvart och ett af dessa voro alltid svårare att häfva än själfva sjukdomen. Äfven under denna förskräckeliga tid afbrann stångjärnssmidjan, som ibland de förfallna byggnader då var den bästa. Därigenom kom verket då [att] stå, och det var det enda, som skulle reglera de förfallna affärerna. Ifrån kyndelsmässodagen till påsk var jag ej en enda natt afklädd. Då begynte den sjuke blifva något bättre; men jag var så frånvänd att sofva, att flere veckor åtgick till denna öfning.

Ett ungt herrskap hade nyligen flyttat från Sverige till sin stora sätesgård Kjuloholm. De gjorde oss ofta den äran och höllo till godo hos oss, och så kommo de nu till påskhälgen med hela sitt hushåll för att träffa doktor Törngren, som var anlitad, att ympa kokopporna på de små baronerna Cedercreutz.[1]) Då blef äfven beslutet att, om sjukdomen hos Falcken nu ville med sommarvärmen aftaga, han och jag skulle göra en resa till Åbo sommarmarknad. Fröken Svedenstjerna,[2]) fru friherrinnans syster, obligerade min yngsta syster att göra sällskap äfvenledes. Tiden förflöt så till augusti, då vi fingo se uti svenska tidningarna hela det förnäma herrskapets egendom utsatt till auktion följande höst. De ädla, svenska kreditorerna hade ej tillåtit något ackord, ej engång att de hade gifvit dem det tillkänna, utan som de råaste vildar ämnade de rycka alltsammans till

[1]) *Johan Axel,* sedermera guvernör öfver Åbo och B:borgs län, död 1863, samt *Carl Emil,* död 1805; söner till öfverjägmästaren i Stora Kopparbergs län *Axel Reinhold C.*, som, öfverflyttad till Finland, dog på Kjuloholm 1859.

[2]) *Hedvig Ulrika S.*, stiftsfröken, död i Åbo 1838 vid 57 års ålder.

sig. Häpenhet och förskräckelse intogo ej allenast dem själfva, utan äfven dem, som hade fått den äran, att blifva upplyftade till deras vänner. Man öfverlade nu med Falcken vidt och bredt, och slutet på allt blef, att han oaktadt sin svaga hälsa åtog sig att äfven reglera de i grund delabrerade affärerna. Friherrinnan med sina barn blefvo bjudne att ett år vistas i Sverige hos sina föräldrar,[1]) och friherren sattes på förknappning på 300 riksdaler riksgäld att bo i B[jörne]b[org]. Allt gick, man må nästan säga, som i Jerusalems förstöring, att Titus ej lämnade sten på sten. Om hösten följde således vi dem till Åbo för att resa öfver, och jämnt af en vecka därefter fingo vi vår älsta son.[2]) Ännu var hans pappa efter sin svåra sjukdom ganska svag, och jag af de många bekymmer och nattvak så försvagad, att jag på intet sätt ville repa mig. Jag hade beslutit att amma barnet själf, och det gjorde jag också, men blef så dålig, att Törngren pålade mig att genast vänja af gossen, om jag ej ville befara någon skada för hans hälsa. Således skedde det, innan han var fullt 9 månader gammal. Han blef väl härigenom mycket kinkigare, men det fick ej hjälpa. Jämt 2 år emellan föddes vår andre son.[3]) Utan bekymmer voro vi visst ej, men man var ung, och så snart man i någon mån kunde draga sig fram, klagade man ej. 1807 föddes vår 3:dje son.[4]) Det begynte något liksom klarna, eller rättare sagdt, man blef vanare vid vidrigheter, då Försynen åter behagade straffa med hårdare hand. Strax efter pingst sjuknade åter Falck uti en den häftigaste nervfeber och låg mer än 10 veckor till sängs. Tycker väl nu någon människa, att jag ej redan hade haft sorger nog, utan att ännu få dem med denna namnlösa för-

[1]) Hofjunkaren *Joh. Jakob Svedenstierna* och *Beata Charlotta Stjernheim.*

[2]) *Viktor Napoleon,* blef slutl. protokollsekreterare i k. senaten; död ogift 1851 på Kautua.

[3]) *Paul Emil,* lagman i Åbo o. B:borgs lagsaga; död 1864 i Åbo.

[4]) *Oskar William,* öfverste, chef för finska grenadier skarpskyttebataljonen; död 1866 på Kautua.

trädt henne uti skön ekonomi, medan hon bodde där. I 10 à 12 år trälade hon erbarmeligen, och i och med detsamma plågade hon oupphörligen sina barn för att ställa och rusta ett förfallet hyble i godt stånd åt en alldeles främmande.

Om hösten samma år gaf Gud oss ännu en flicka, som hade fått efter sin äldre moster namnen Maria Lovisa.[1]) Försynen ville väl gifva den betryckta modren en ersättning för hvad hon om våren förlorade, och måtte detta barn alltid få behålla sin oskuld och godhet, så har hon ock visst uppfyllt det hon var ämnad till.

1814 dog mamma och den sista af Falckens blodsugare, fröken Norstedt. Måtte hon sofva för evigt, ty om hon, som andra, skall uppvakna, sker det visst för att plåga andra.

Vid ryska invasionen höll man genast en landtdag i Borgå, och kejsarn gaf oss något han kallade konstitution. Ibland annat lofvades, att utskylderna skulle förminskas, att landets barn, som skulle gå i krigstjänst, ej skulle behöfva gå längre än vakta Östersjöstränderna, och, framför allt, att en infödd finne alltid skulle vara generalguvernör. Jag må visst säga, som i visan: „— — — — — — — — — —“. Äfven inrättades i Åbo en regeringskonselj och i S:t Petersburg något annat, som kallades komité — till hvad ändamål, begriper jag ej. Alla Hans Majestäts vänner skyndade nu att erbjuda sin tjänst, ty vid landtdagen hade den milde Alexander slösat vid dessa rätter enorma löner. Från djupa Tavastland och Österbotten drogos nu neder gamla beskedliga ämbetsmän, sådana, som kunde lätt styras af spelorrarne, och dessa voro afdankade, svenska majorer och öfverstar, som under svenska tiden skickades hit på deportation. Desse voro nu styrande för lagarna och kassorna, ehuru de ej förstodo sig mera på det första, än fyrfotan på söndagen, men (som) så mycket bättre begrepo sig på det senare för egen räkning. De skaffade sig pensioner

[1]) Död ogift 1893 på Storgård i Pikis.

ännu medan de tjänte för full lön, taffelpengar för att representera de förnämsta i riket, respengar för att sköta sin svaga, supiga hälsa på utländska orter, aflöning för vikarier, som gjorde tjänsten, medan man slöste ej allenast sin stora lön, utan äfven sina barns arf. Men till råga på allt tiggde dessa män åt sina hustrur allt — uti männernes lifstid pensioner till knappnålspengar — sina gamla inspektorer och drängfogdar oberäknade, alla skulle nu staten löna. Då kan man väl tänka, huru det då skulle gå med de fattiga styfrarna, som klåddes ur landet. De spisade ej till hälften af utgifterna. Allt arbete blef eftersatt. De gamla strofilerne uppifrån landet gjorde ej annat än åto väl och drucko än bättre. De, som voro vane i den goda, svenska tiden att äta salt braxen och sur mjölk uti sina knappa omständigheter, och [som], då de väl hade skött sina åkrar, kunde till jul hafva sig en tunna färskt öl, hvad skulle de förmå att styra riken! De åto således sig till fördärf och drucko än värre, ända tills de dogo som flugor. Nu började man att tänka på dugligare människor. Man skrek redan att landet var förstördt, att utskylderna borde ökas, ty annars skulle statskassan spela banquerotte. Alla ropade, men ingen kunde hjälpa. I så fatala omständigheter och nöd sökte man förtjänsten, där den satt uti sin trefliga skugga på landet. Kejsaren lät fråga, om ej Falcken ville emottaga en tjänst uti hans regeringskonselj, med bibehållande af sin ännu lönlösa jurisdiktion. Detta biföll han. Han flyttade 1816 eller 17 således till det gamla Åbo, där han som barn och som ung haft så mången nöjsam stund. Jag blef hemma på Kautua med en vän, en fröken Hjulhammar,[1]) som hade varit hos oss från 10 års ålder. Min syster reste med Falcken till Åbo, ty om jag skall säga sanningen, tyckte jag, att mina barn borde få roligare ungdom, än jag hade haft själf. Och efter utsikterne nu sago ljusare ut — ty nu hade den gamla,

[1]) *Johanna Augusta H.,* född 1790, stiftsfröken, död ogift i Raumo 1870.

liderliga häradshöfdingen dött, — ehuru Falcken ännu efterlämnade ett helt års lön till hans 3 oförsörjda döttrar, som voro i grund ruinerade, tyckte jag, att han själf skulle hafva roligare. Men huru länge varade detta nöje, innan Hans Majestät befallde sin senat — ty den hade fått detta stolta namn, ehuru det föreföll mig alltid som med Don Ranudo de Colibrado, att ju armare dess argare — att flytta till H:fors för att göra den till hufvudstad och sätta det gamla Åbo ner till en vanlig stapelstad! I stället att Falcken hade endast 10 mil hem till mig och kunde komma åtminstone hvarann lördag hem, fick han nu 24, och slapp ej ofta hvart $^1/_4$ år hem. De första åren fick han ändå alltid sin semester ordentligt en gång om året, men till slut drogs äfven denna förmån in.

Alla ledsamma händelser inträffade ock denna tid. Först afbrann åter densamma stångjärns hammarn, som blef uppbyggd 1803, och sedan blef min yngsta syster, kanske af alteration, ett år ganska sjuklig. Likväl förskonade försynen ännu hennes dagar till allas vår hugnad. Sedan afbrann åter Åbo stad och gaf Falcken mångdubbelt arbete och kostnad; därpå kom en sjukdom, som våra ädla beskyddare hämtade på oss, som hette colera morbus, som grasserade i tvänne år, innan den blef utrotad. Mycket af landets folk strök med. I 3:ne år fick landet en svår missväxt, i synnerhet de norra orterna, och för hvar gång miste Falcken sin semester, ty han hann ej alls tänka på sin egen ekonomi. Han tröttnade således vid en tjänstgöring, som ej lämnade honom ett enda andetags frihet. 1833 lade han därföre in om afsked, sedan han i 17 år med oförvitlig trohet och arbetsamhet hade trälat både natt och dag. Således är han uti sin skugga åter. Måtte han nu finna sig lika så nöjd som förr; men jag befarar motsatsen, ty en så verksam själ, som nu i så många år har varit uti aktivité och är ännu vid sin fulla vigör, huru vore det möjligt att nu på landet kunna förnöta sina dagar! Om han hade ändå en ung och vacker hustru, kunde det väl gå an, men tyvärr, jag har i mer än 10 år dragits

med en obegripeligt sjuklig kropp; jag var då ännu yngre, när han for ifrån mig, och frisk. Nu är jag gammal och krasslig. Likväl har jag ej att klaga, mången har värre än jag. Försynen har låtit mig lefva länge nog. Jag har fått se mina söner, redan i flere år innan deras pappa tog afsked, gå in uti statens tjänst. De 2:ne äldsta följde sin fader på den civila banan, den yngre är militär. Flickorna äro båda fullväxta, och drager väl också det högsta väsendet försorg för dem. Jag är således färdig, när jag får bud efter mig till andra världen, ty här, tycker jag nu mera, är jag liksom på en resa, hvars lyckliga slut man önskar se.

Ännu till sista slutet skall och måste olyckor förfölja. 1832 uti oktober brann en bagarstubyggnad af 4 rum åter upp. Man räknar skadan åtminstone till [ett] par 1000 riksdaler, ty en 10 à 12 tunnor säd voro uppbakade i bröd. 1833 i april afbrann 2:ne stora nya rior, en loge och en lada, fulla med redskap och kreatursfoder. Säkert är förlusten åtminstone lika stor som i höstas, om ej större.

Här sluta anteckningarna. Författarinnans i förordet nämnda sonson har därefter i originalet tillagt:

«Länge fick icke denna anspråkslösa, hjärtegoda kvinna njuta af sammanlefnaden med sin ända till dyrkan afgudade «Anttu». Rätt snart efter det denne tagit afsked från sin statstjänst och slagit sig i ro hos henne på Kautua bruk, eller den 27 februari 1837, slutades hennes lif, allt mera fördystradt under de sista åren af sjukdom och lidanden.»

Landtvärnsplaner 1802.

Af *C. von Bonsdorff.*

I.

De tvänne årtionden, som förflöto från freden i Värälä intill de skickelsedigra åren 1808 och 1809, voro för Finland en tid af oafbrutna krigsfarhågor och ständigt återkommande förebud till den slutliga uppgörelsens hårda stund. Väl bragtes orons vågor ofta att lägga sig och de moln, som fördystrade den politiska horisonten, blefvo gång efter annan förskingrade af tidens diplomatiska konst. Men lugnet blef aldrig vare sig långvarigt eller pålitligt och den återvunna friden bar städse inom sig fröet till nya förvecklingar.

Förledd af bedrägliga drömmar om glimrande vapenlycka, hade Gustaf III år 1788 fört sina väl inöfvade trupper och sin nyss upptimrade flotta mot Rysslands stolta fru och hennes genom kriget mot turkarna delade, men ändock fruktansvärda härsmakt. Tvänne års växlande strider, som fylde Finland med ängslan och oro, slutade med bevarad vapenära, men ock med den dyrköpta erfarenheten, att tidens ur icke kunde vridas tillbaka och att Sverges och Finlands förenade kraft var ohjälpligen för svag för att bringa den ryska kolossen på fall. Från fiende förvandlades konung Gustaf till den mäktiga tsarinnans vän, och innan året 1791 gått till ända, hade mellan de forna motståndarena ett försvarsförbund ingåtts, hvilket syntes för en lång framtid säkerställa lugnet i norden. Men förbundet blef icke mångårigt och de förhoppningar Gustaf fäst vid detsamma aldrig upp-

nådda. Efter Gustaf III:s död och sedan den mot Ryssland misstrogne Gustaf Adolf Reuterholm öfvertagit ledningen af det svenska rikets utrikes politik, blef det goda samförståndet gång efter annan grumladt, tils det af orsaker, som här må förbigås, på våren 1795 hotade att förbytas i öppen fiendskap. Redan vidtogos i Finland mått och steg mot en militärisk invasion, då genom eftergifvenhet å Reuterholms sida faran slutligen afvärjdes. Den återkom emellertid följande år och då med förnyad styrka. Ryska trupper sammandrogos på ett hotande sätt invid Kymmene älf, och med hvar post, som anlände, väntade man sig kejsarinnans öppna krigsförklaring. På ordres af kommenderande generalen M. Klingspor sattes den finska armén på krigsfot och det med sådan skyndsamhet, att — såsom Klingspor själf förmäler —, „ifrån den 29 martii, då orderne af mig i Helsingfors utgåfvos, till den 15 april den (armén) var med full attirail, kanoner, fournerade magasiner nära gränsen att emottaga den då på ryska gränsen samlade hotande fienden". Vid mobiliseringen biträdde den finska allmogen myndigheterna på ett så nitiskt och värksamt sätt, att förutan dess hjälp, enligt Klingspors försäkran, „denna rustning ej kunnat värkställas, hvilket i Finlands annaler bör förvaras såsom ett ovedersägligt bevis af dess underdåniga tillgifvenhet för deras konung" [1]).

Äfven denna gång blef den öppna brytningen förekommen, och sedan rustningarna på sommaren upphört, syntes på hösten samma år den unge svenske konungen såsom gäst och giljare i den ryska kejsarstaden. Väl gick den beramade „nära bebindelsen" — såsom man fordomdags skulle kallat den — om intet, och den förbittrade kejsarinnan lät åter blåsa i krigstrumpeten, men tack vare det kort därefter följande tronskiftet i Ryssland och de hotande konjunkturerna på Europas kontinent ledde giftermålsplanens afbrytande icke till förvecklingar af större

[1]) „Utkast till Biographi" af M. Klingspor i svenska krigsarkivet.

bärvidd. Tvärtom begynte de diplomatiska förbindelserna mellan hofven i Petersburg och Stockholm att antaga en alt mer amicabel prägel, och år 1800 kulminerade förtroligheten i ett förnyande af det tjugu år tidigare ingångna nordiska neutralitetsförbundet.

Kejsar Pauls bråddöd i mars år 1801 tyktes till en början icke medföra någon förändring i det vänskapliga förhållandet. Den nya monarken var genom svågerlag förbunden med Sverges konung, och den allmänna oro. som behärskade Europa, förde slutligen båda in i den koalition, som år 1805 bildades mot fredsstöraren i Frankrike. Men det visade sig tyvärr, att familjekombinationer och tillfälliga politiska konjunkturer icke voro tillräckliga att bringa århundradens täflan och beräkningar i glömska. När år 1802 Gustaf IV Adolf tillät sig det likaså löjliga som farliga nöjet att korrigera färgerna på gränsbron öfver Kymmene älf, framkallade denna obetydliga händelse en nervositet, som året därefter hotade att upprifva alt hvad genom diplomatins konst kunnat åvägabringas efter den farliga situationen år 1796. Äfven nu blef faran visserligen afvärjd, men det var ock sista gången innan den med bäfvan motsedda och ofta bebådade katastrofen blef en värklighet.

Under dylika ovissa konjunkturer, då den svensk-ryska diplomatin drefs mellan sitt Scylla och Charybdis. och då Finland gång efter annan hotades med att förvandlas till skådeplats för krigets fasor och elände, blef det en bjudande plikt för regeringen att uttänka nya utvägar till försvarets ordnande och stärkande vid finska gränsen. Rättvisan bjuder oss ock att erkänna, att denna plikt icke förbisågs af regeringen, och att inom det högre militärbefälet särskilda personer sysselsatte sig med planer och beräkningar, som åsyftade Finlands säkerställande mot en rysk invasionsarmé. Men vi böra också tillägga, att de nya planerna för det mesta stannade vid goda föresatser eller „underdåniga projekt“. Hvarken inom eller utanför monarkens kabinett fans den person. som skulle ägt nog framsynthet och insikt, nog vilja och

energi att bland mängden af hvarandra korsande planer fastslå det rätta försvarsprogrammet och att sedan bringa detsamma till värkställighet. Väl hörde uppgiften att värna Finlands vidsträkta och svaga gräns mot Rysslands talrika och i föregående strider tränade härmassor till de vanskligaste. Men om svårigheterna ock voro synnerligen stora och olyckliga förhållanden såväl inom som utom riket bidrogo att öka desamma, bör det dock läggas Gustaf IV Adolfs regering till last, att densamma vid det finska krigets utbrott hade underlåtit det mesta af hvad tidens allvar och de föregående årens växlingar gjort till en oafvislig plikt.

Om de viktigaste af de försvarsplaner, hvilka under de sista årtiondena af Finlands förening med Sverge framlades till det förstnämda landets bevarande vid en framtida ruptur, inhämta vi närmare kännedom ur svenska generalstabens och professor Danielsons undersökningar om det sista finska kriget. Såvidt man ur dessa och andra ännu bevarade planer kan sluta var den allmänna uppfattningen inom militära kretsar, att de finska trupperna borde inom sina egna gränser afvakta fiendens anryckande samt att försvarets tyngpunkt borde förläggas till Sveaborg, hvilket skulle tjäna armén såväl såsom basis för framtida operationer som ock såsom tillflyktsort intill dess hjälptrupper från Sverge hunnit anlända. Såsom naturligt var, skulle försvaret falla på den indelta arméns och de värfvade truppernas anpart, hvarförutom skärgårdsflottan hade till uppgift att gifva styrka åt landtarméns operationer. Men dessutom framhölls i en del försvarsplaner nyttan af ett allmogeuppbåd eller landtvärn, hvilket ägde att bistå de reguliära trupperna samt, där sådana icke funnos att tillgå, borde skydda hus och härd mot mindre partier af fiendens styrka. Något synnerligen viktigt rum i de försvarsprogram, som tillkommo efter freden i Värälä, erhöllo dessa landtvärnsplaner visserligen icke, och de hörde dessutom till de delar, hvilkas värkställighet uppsköts tills det var för sent att tänka på deras realiserande. De förtjäna dock att af

forskningen uppmärksammas, enär de lämna några nya bidrag till det sista finska krigets förhistoria, och emedan tillgången vid deras upptagande och behandling erbjuder intresse äfven ur annan synpunkt än den rent militära.

II.

Första gången efter freden i Värälä möta vi frågan om ett allmogeuppbåd uti ett s. k. „Utkast till en militärisk beskrifning öfver Svenska Carelen samt tankar om dess försvar“, som utarbetades af C. F. Wetterhoff sannolikt i början af 1790-talet, och som publicerats af Leinberg i Bidr. t. känn. af vart land III. Med åberopande af karelarenes intill 1778 åtnjutna frihet för militärisk tunga mot skyldighet att i krigstid utgå man ur huset föreslås häri, att alla karelska män från 15 till 30 år skulle hvar hälgdagseftermiddag samt därutöfver fyra dagar om året antingen kompani-, socken- eller kapellvis öfvas i vapnens bruk af officerare, som de själfva valde och som erhöllo af kronan någon ersättning för sin möda. Sålunda kunde, när nöden fordrade, 6 à 7 tusen man uppbringas, hvilka tjänade på egen kost och efter farans afvärjande „återgingo, lik romarne, till sitt åkerbruk“. Officerarene borde vara utsedde ur böndernes egen krets, ty karelarene voro, förmenade Wetterhoff, ytterst misstänksamma mot herremän, och dessutom kunde ingen i den landsändan vara en skicklig och med de topografiska förhållandena förtrogen officer utan att vara infödd karelare „som vill säga nästan detsamma som bonde, emedan det landet icke äger andra ämbetsmän än prästen, länsman och fogden och deras barn icke till det antal att officerare däraf skulle kunna danas“. En sådan bondofficer kunde kallas löjtnant, fänrik eller hvad man behagade, utan att därför hafva någon rang i armén. [1])

[1]) Leinberg, Bidrag till kännedomen af vårt land III: 90—92, 102.

Okändt är, hvilken behandling som kom Wetterhoffs „utkast" till del, och hvilket mottagande det rönte af de auktoriteter, inför hvilka detsamma möjligen föredrogs. Säkert är emellertid, att det praktiska resultatet däraf blef intet eller ringa och att bland andra projekt det som afsåg uppställandet af ett karelskt landtvärn lämnades att förfalla. Men den tanke, som låg därunder, skapandet af ett folk i vapen, synes ha vunnit anklang inom militära kretsar, och den accepterades slutligen af dem, på hvilka Finlands försvar i högsta instans hvilade.

I tvänne utförliga memorial, angående Finlands försvar, hvilka relaterats i svenska generalstabens arbete om 1808—1809 års krig och hvilka båda förlagts till de närmaste åren före krigets utbrott, behandlas, om ock endast i förbigående, frågan om ett allmänt finskt landtvärn såsom en beständig institution inom det finska härväsendet. Det ena memorialet, som synes haft till författare kapten Magnus Björnstjerna och som till skillnad från andra försvarsprojekt uttalar sig för en offensiv taktik, förordar ett uppbåd af allmoge hufvudsakligast för uppkastandet och bevarandet af provisoriska jordvärk invid gränsen. I det andra, hvilket utarbetades af högsta militärbefälhafvaren, general Wilhelm Mauritz Klingspor, föreslås ett förstärkande af det lefvande försvaret genom uppställande af en allmogebeväpning pa 10,000 man, hvilkas bästa plats anses vara i fästningarna eller på skärgårdseskadern [1]). Men det lämnas i båda memorialen osagdt, enligt hvilka grunder detta uppbåd skulle uppsättas och från hvilka delar af landet det skulle tagas. Likaså saknas alla närmare bestämningar angående truppernas organisation, deras öfningar och allmänna utbildning.

Vidlyftigare till sina detaljer och märkligare till sina följder, än dessa förslag, är ett tredje memorial, en „underdånigste promemoria", som synes ha utarbetats af Klingspor och af honom framlagts inför konungen under dennes resa i Finland om sommaren 1802, men som af

[1]) Sverges krig. Andra delen I: 64. 68.

den historiska forskningen härintils lämnats fullkomligt obeaktadt. Memorialet, som föreligger renskrifvet men oundertecknadt, är dateradt S:t Michel den 7 juli 1802 samt upptager förslag till såväl det fasta som det lefvande försvarets förstärkande [1]). Det föreslår bl. a. anläggning af ett befästadt magasin mellan Keltis och Abborfors, hälst vid Villikkala, en hufvuddepot för arméns behof vid Artsjö samt en depot såväl af artilleri som gevär i Varkaus för Savolax-brigadens räkning; vidare förstärkande af Sveaborgs, Svartholms och Hangö-udds fästningsvärk, förökande af Saima-flottiljen, kavalleriets förstärkande med 500 man, stälda på samma fot som värfvade jägare-corpsen, samt med värfvade hästjägare „eller guide des general en chef såsom pepinnier (plantskola) för en dylik corps“. Därjämte förordas, för den händelse att landet utsattes för ett oförmodadt anfallskrig, organisationen af ett allmänt finskt landtvärn på 20,000 man, försedt med nödiga magasiner och vapenförråd.

Det framgår icke, vid hvilket tillfälle memorialet i dess helhet framlades för konungen och hvilket mottagande detsamma rönte. Visst är emellertid att den sistnämda punkten, som berörde uppsättandet af ett allmänt finskt landtvärn, redan tidigare utgjort föremål för diskussion, samt att konungen under vistelsen i trakten af S:t Michel i början af juli uppdrog åt Klingspor att införskaffa de finska länens samtycke till den nya militärtungan. Den 11 juli undertecknade Klingspor bref till landshöfdingarne i Åbo—Björneborgs samt Tavastehus—Nylands län med uppmaning att skrida till nödiga åtgärder för planens realiserande, och fyra dagar senare utfärdades från Uleåborg, hvarest konungen samma dag höll konselj, skrifvelser af enahanda innehåll till höfdingarne i öfriga län. Dessutom afgingo vid samma tid till sär-

[1]) Memorialet förvaras jämte flertalet af de handlingar, på hvilka följande framställning grundar sig, i Svenska riksarkivet bland skrifvelser från landshöfdingarne i Savolax och Karelens län 1801—1808.

skilda inflytelserika personer i olika delar af landet sekreta uppmaningar att enhvar på sin ort värka för den goda sakens framgång.

I brefven till landshöfdingarne i Åbo och Tavastehus erinrade Klingspor först om huruledes konungen redan tidigare yppat för desse sin önskan att genom öfverenskommelse med landet öka truppernas numerär i Finland. Att den finska armén var otillräcklig i händelse af ett anfall under våren och hösten, då undsättning från Sverge icke kunde erhållas, stod klar för en och hvar, men som konungen var angelägen om att icke företaga sig någon handling, som stred mot innebyggarenes undfångna fri- och rättigheter, ville han icke pålägga folket någon ny börda annorlunda än efter fri öfverenskommelse. För att emellertid undvika fataliteten af ett afslag, ansåg konungen sig icke kunna framlägga något förslag i ämnet, men skulle han „med nådigt välbehag anse, om proposition från någon ort gjordes och därigenom yppades tillfälle att sedermera uppgöra en allmän plan“. Blefve saken framstäld med tillbörlig försiktighet, tydligt och utan svek af „någon väl accrediterad person“, och lyckades det till en början förmå en eller annan socken att „såsom af sig själfva“ i underdånighet ingå med hemställan till K. M:t, tviflade Klingspor icke uppå att hela planen skulle kunna genomdrifvas. Och var Klingspor tillika förvissad om att landshöfdingen skulle söka att befrämja landets välgång och K. M:ts höga afsikter genom att förmå possessionater och allmoge i sitt län att ingå på uppställandet af ett landtvärn, som skulle brukas endast i fall att landet utsattes för ett anfallskrig. Detta landtvärn, hvilket aldrig skulle nyttjas under fredstid till exercis, arbeten eller andra kommenderingar under hvad namn som hälst, borde enligt konungens mening bestå af en manbar karl från hvarje mantal eller hemman, hvilken alltid skulle vara inskrifven och vid påkommande defensivt krig utgå. När uppbåd skedde, skulle manskapet erhålla af kronan beväring, ammunition och proviant i likhet med de reguliära trupperna, äfvensom

skor och strumpor samt under vintertid kappor ur kronans förråd. Sedan faran var öfverstånden skulle manskapet hemförlofvas och orubbadt återgå till sin näring. Att så komme att ske, därför skulle konungens nådiga löfte vara en säker borgen.

De öfriga skrifvelserna voro i hufvudsak af samma innebörd. Med framhållande af den finska krigsmaktens otillräcklighet samt finnarnes kärlek till sitt land och deras kända beredvillighet att gå regeringens afsikter till möte, uttalade Klingspor sin fasta förtröstan att konungens vilja skulle genomföras, blott den framstäldes på riktigt sätt och af personer med „credit“, som ägde allmogens förtroende.

Planen gick således ut på att genom ett antal i konungens afsikter invigda inflytelserika personer förma Finlands jordbrukande befolkning att frivilligt och, såsåsom det skulle förefalla, utan minsta påtryckning från regeringens sida ingå till konungen med anbud om uppställandet af en irregulier truppstyrka att begagnas i fall af ett försvarskrig. Angående agenternas sätt att gå till väga lämnades inga närmare föreskrifter. Endast det var utsagdt, att de skulle handla „med tydlighet och utan svek“ samt begagna sig af personer, som åtnjöto allmänhetens förtroende. Men i öfrigt öfverlämnades till deras godtfinnande att använda de medel som de själfva ansågo att bäst befrämjade sakens framgång.

III.

Den förste, som satte sig i rörelse, var landshöfdingen i Åbo och Björneborgs län Ernst Gustaf von Willebrand. Såsom ofvan antydts, hade han redan tidigare, synbarligen under konungens vistelse i Åbo i juni månad, erhållit del af landtvärnsfrågan, hvarför han, när Klingspors sekreta skrifvelse framkom, fått tillfälle att vidtaga förberedande mått och steg till planens utförande. För att betaga länets befolkning alla misstan-

kar om ett tillärnadt attentat från regeringens sida hade han bestämt sig för att utlysa allmänna sockenmöten, på hvilka den ömtåliga frågan skulle upptagas i sammanhang med en allmän diskussion om ortens ekonomiska tillstånd och lokala behof. Först borde allmogemännen beredas tillfälle att framlägga sina enskilda lokala önskningsmål, hvarefter genom pålitliga personer deras uppmärksamhet skulle fästas vid den stora tacksamhetsskuld, hvari de stodo till konungen för dennes många bevis på landsfaderlig huldhet och välvilja. Och sedan på detta sätt en rätt lojal sinnesstämning blifvit väkt, borde antydan göras därom att undersåtarne bäst tjänade sin konungs intressen, om de i gengäld erbjödo åt honom gods och lif till fosterlandets försvar. För att planen skulle lyckas, borde framför alt iakttagas, att programmet utfördes med sådan skicklighet och diskretion, att landtvärnsfrågan framstod för bönderne, icke såsom den rätta anledningen till mötets sammankallande, utan såsom ett tillfälligtvis upptaget, ur en patriotisk sinnesstämning framsprunget projekt.

Sådan var Willebrands sinnrikt uttänkta fälttågsplan, hvilken utan dröjsmål sattes i värket. Enär landet under närmast föregående år drabbats af svåra missväxter och regeringen till nödens lindrande medgifvit lån och försäljning af kronospannmålen, tog sig landshöfdingen häraf anledning att uppdraga åt några af länets tjänstemän att på de orter, hvilka särskildt ansågos ha blifvit träffade af olyckan, inhämta upplysningar därom, huruvida behof af spannmålshjälp fortfarande förefans och hvilken säkerhet som kunde lämnas för nya spannmålslån. För att öka lånlusten skulle kommissarierne erinra allmogen om de sjukdomar och förödande farsoter, som äro följden af en förtidig skörd samt omogen säds användande till spis och föda, hvarför allmogen borde förmanas att icke tillgripa denna utväg, utan hällre söka annat biträde, „då till en lycka för landet spannmål för förmögnare funnits till köps och genom konungens nådiga omsorg den fattige jordbrukaren blifvit genom lån under-

hulpen". Tillika ålades kommissarierne att införskaffa utredning om tillämpningen af förordningarna angående potatoesplanteringen samt att underrätta allmogen om landshöfdingens synnerliga beredvillighet att genom tillhandahållande af arbetsmanskap befordra kärr- och mossodlingen.

I enlighet med landshöfdingens ordres och på grund af offentlig kungörelse, utfärdad af lagmannen och landssekreteraren Claes Johan Sackleen (Edelsköld) den 10 juli 1802, sammanträdde söndagen den 18 juli i Virmo sockenstufva socknens prästerskap samt „en talrik samling hemmansinnehafvare af allmogen" såväl från moderförsamlingen som från kapellen. Sedan Sackleen, hvilken innehade presidiet, redogjort för anledningen till sockenstämman samt meddelat, att 200 tunnor spannmål kunde mot vederhäftig borgen utlånas ur kronans förrådshus, betygade bönderna „sin tacksamhet och erkänsla under förmodan, att de igenom detta ytterligare bistånd vore fullkomligen hulpne, intill dess de kunde hoppas att skörda den välsignelse åkrarne här på orten i allmänhet lofva". Härpå öfverlämnades ordet åt kyrkoherden, prosten Gadolin, hvilken på uppdrag af „en stor del af dess sockneboer och åhörare" uttalade den tillit man hyste till rikets milde och nådige konung, „som under lagarnes hälgd låter hvar och en dess ringaste undersåtare skörda frukten af en rättvis styrelse", men tillika ville framhålla de farhågor man ganska allmänt kände med anledning af det finska försvarsvärkets otillräcklighet och omöjligheten att under vissa tider af året, då kommunikationen var afbruten, erhålla påräknad hjälp ifrån Sverge emot ett eventuelt fientligt angrepp. „Af sådan anledning", fortsatte Gadolin, „och då det var hvarje redlig undersåtes plikt att efter förmåga försvara konung och fädernesland, hade sockenboarne trott sig förbundne att i underdånighet göra K. M:t det anbud att i fall af en så olycklig händelse (den Gud likväl mildeligen täktes afvärja), att fienden skulle anfalla Finlands gränser på en tid, då konungen antingen för en eller annan or-

sak icke med svenska armén kunde hinna landet till hjälp, ifrån hvarje mantal i socknen aflämna en manbar karl, hvilken med kronans underhåll och beväring genast skulle marschera till den ort, där faran vore störst, och befälhafvaren öfver konungens trupper i Finland anbefalla först möta fienden och försvara landet intill dess K. M:t behagade detta manskap hemförlofva".

På tillfrågan af Sackleen försäkrade sockenboarne „enhälligt och mangrant", att herr prostens andragande „utgjorde ämnet för deras uppriktiga och välmenta önskan", som de ville hafva antecknad till protokollet, och hoppades att genom länets höfding få framförd till Kongl. Majestät.

När detta, såsom det tyktes, för ordföranden öfverraskande och fullkomligt en passant behandlade ärende lyckligen undanstökats, „fortfors — förmäler protokollet — vidare med öfverläggning i de ämnen, som utgjort ändamålet för detta sammanträde". Angående potatoesplanteringen upplyste de närvarande, att den redan i lång tid varit känd i socknen samt att man „såväl af denna som all annan gröda hade att förvänta Guds välsignelse, om väderleken framdeles blefve tjänlig och gynnande". Den på stämman väkta frågan om upprensning af åar och uttorkning af sjöar befans vara altför omfattande och för litet förberedd för att kunna med framgång diskuteras, hvarför prosten Gadolin åtog sig att utarbeta och till Kongl. Majestät insända ett detaljeradt betänkande i ämnet. Efter detta kloka beslut och sedan justering af protokollet utsatts till följande söndag upplöste sig församlingen, och Sackleen kunde inrapportera till landshöfdingen att början af värket krönts med framgång [1]).

Samma dag, som ofvan förmälda historia utspelades i Virmo sockenstuga, sammanträdde Töfsala socknemän

[1]) Protokollet, undertecknadt af Sackleen, Gadolin, kapellanen Helenius och 5 bönder, inlämnades „i konungens egna händer" i Åbo den 7 aug.

till stämma i moderkyrkan. Först upptogs, förmäler protokollet, till bepröfvande, huruvida några personer borde förordas hos Finska hushållningssällskapet till erhållande af penningebelöningar ur den fond Kongl. Majestät kort därförinnan anslagit till potatoesplanteringens uppmuntrande; och kom stämman till det enhälliga beslut att så många socknemän kunde täfla om priset, att det befans rådligast att icke anställa någon komparation, utan att, med erkännande af konungens landsfaderliga nåd, afstå socknens anpart „till uppmuntran för dem af Finlands innebyggare, som framdeles genom denna matnyttiga rotväxts ymnigare planterande visa synnerlig nit och omtanka“. För sin del ansag församlingen sig tillräckligt belönad genom den rundliga vinst potatoesodlingen hittils lämnat.

Fran potatoesfrågan, för hvars behandling „socknemännerne till i dag blifvit sammankallade“, gaf sig stämman plötsligt in på politiken. Som konungen för närvarande hugnade landet med sitt höga besök, var det socknemännens „likaså eniga som innerliga önskan“ att för honom anmäla ett ärende, på hvars underdåniga föredragande de redan en längre tid varit betänkta och som varit före redan under krigsåret 1789, då sockenboarne erbjudit sig att i egne personer ingå i konungens och rikets tjänst, men förekommits i denna lofliga afsikt genom det kort därefter ingångna fredsslutet. Visserligen hade man „den gladaste utsikt“ att för framtiden njuta af fredens välsignelser under konungens milda spira, men grannskapet till ett mäktigt rike, af hvars öfvervälde man ofta hotats, gjorde det enligt stämmans förmenande till plikt för en och hvar att på det kraftigaste sätt medvärka till hemlandets försvar. På denna grund och i förhoppning om K. M:ts landsfaderlige nåd ville socknemännen „i underdånighet frambära frivillig förbindelse att till befästande af landets och deras egen därmed förenade säkerhet i händelse af ett fientligt anfall gå man ur huset att försvara ett älskadt fosterland, da K. M:t däremot

i nåder med befäl, underhåll och beväring dem föreser o. s. v. [1])

I samma anda uttalade sig innebyggarene i Lappo och Euraåminne socknar samt Hinnerjoki kapell, hvilka på kallelse af häradshöfdingen i Vehmo och Nedre Satakunta häraders domsaga Lars Sackleen instält sig till möte i Lappo sockenkyrka den 19 juli. Sammanträdet öppnades af Sackleen, som redogjorde för syftemalet med kallelsen samt uppmanade bönderne att uttala sig med anledning af landshöfdingens förfrågningar. Härpå gåfvo bönderne det upplysande svaret, „att man öfveralt här å orten känner och redan länge vetat akta sig för de skadeliga följderna af omogen säds nyttjande till föda“. Något kännbart behof af spannmålshjälp ansågo de icke förefinnas, enär socknarne „lyckligen ej känt tyngden af någon total missväxt“. Endast tio personer anmälde sig hugade att begagna sig af den erbjudna hjälpen, men deras rekvisition steg icke högre än till ett belopp af sammanlagdt 17 tunnor. Angående potatoesplanteringen afgafs af tingslagets länsman ett skriftligt memorial, hvartill de närvarande icke hade något att tillägga. Om sjöfällningarna nämdes, såvidt protokollen utvisa, icke ett ord.

Men ehuru de sammankallade dannemännen genom dessa svar tydligen visade, att de icke skattade den officiella anledningen till mötet synnerligen högt, ville de dock uttala sin djupa tacksamhet för höga vederbörandes „vista ömhet och omtanka för deras väl“. Och hvad som mest gladde Sackleen, de voro villiga att på samma eklatanta sätt som deras grannar i Töfsala skänka Kongl. Maj:t ett vedermäle af sin underdåniga erkänsla. För den olyckliga händelse, att landet anfölls af en främmande makt, lofvade allmogen att utsända till riksgränsen en man från hvart hemman, helt såväl som mindre. Dock ville de förbehålla sig att folket förseddes af kro-

[1]) Protokollet undert. på stämmans vägnar af major Berndt Aminoff, vicepastor I. Eneberg, kapten H. G. Wittfooth, Anders Rosendahl samt 9 bönder.

nan med sold, ammunition och beväring samt att det icke nyttjades till fästningsarbete [1]).

Äfven från det lilla Koskis kapell af S:t Mårtens socken anlände vid samma tid underrättelse, att allmogen förbundit sig att uppställa man ur huset till fosterlandets försvar [2]). Men härvid synas Willebrands framgångar ha stannat. Huruvida agitationen för landtvärnet utsträktes till öfriga delar af länet och huru den i dem utföll måste i brist på tillgängliga upplysningar lämnas oafgjordt. Möjligt är, att Willebrand till en början inskränkte sig till att anställa prof-försök i ofvannämda socknar, i hvilka han trodde sig kunna påräkna ett kraftigt understöd af inflytelserika personer, samt att planens genomförande i större skala lämnades af grunder, som framgå ur det följande. Troligast förefaller emellertid, att bearbetningen utsträktes äfven till andra socknar, men att utgången utföll olyckligt, vare sig sedan att planen förkastades på allmänna sockenstämmor eller att en förberedande sondering af sinnesstämningen förmådde landshöfdingens medhjälpare att afstå från vidare åtgärder.

Huru som hälst, när konungen i början af augusti anlände till Åbo, kunde Willebrand icke förelägga flere anbud än de redan nämda från Virmo, Lappo, Euraåminne, Töfsala och Koskis. Men så få de voro blefvo de af konungen med synnerligt välbehag upptagna. I konselj, som hölls i Åbo den 9 augusti, behagade H. M. nådigst uttala, att han i de framförda anbuden „igenkände den kärlek för konung och fosterbygd, som alltid varit oskiljaktig från Finlands innebyggare och hvaraf vid så många tillfällen de lämnat öfvertygande prof“. Hans tillfredsställelse var desto större som församlingarna, „jämte

[1]) Protok., undert. af Sackleen, inlämnades „i konungens egna händer“ d. 7 aug.

[2]) Beslutet, uppsatt och undertecknadt af kapellanen Gabr. Gottleben och godsegaren Gustaf Armfelt samt försedt med 29 bönders bomärken, inlämnades till konungen d. 7 aug.

det de sökt lätta de bekymmer, som ofta vid omtanken af detta lands försvar vid oförmodadt fientligt anfall hos K. M:t uppstått, de med förenande af egen säkerhet gått K. M:ts nådige afsikter till mötes". Hans Majestät ville därför uppdraga åt landshöfding Willebrand att uttrycka för de resp. socknarna hans nådiga välbehag öfver de gjorda anbuden. Men hvad själfva saken angick, ville han framdeles, då han fått erfara, „att flere af landets innevånare med dem instämma i enahanda önskan, vara omtänkt att på ett med landets förmån och säkerhet öfverensstämmande sätt vidtaga de utvägar, som till det af allmogen åsyftade ändamål kunna bidraga" [1]).

IV.

I Nylands och Tavastehus län hvilade ansvaret för den goda sakens framgång främst på landshöfdingen J. H. Munck, hvilken, efter hvad han själf uppgaf, bedref agitationen med stort nit, men under synnerligen ogynnsamma omständigheter. I medlet af september rapporterade han till Klingspor, att saken skred trögt framåt, men att han ännu icke gaf tapt, utan ärnade under snart instundande marknad i Tavastehus sätta alla, som dugde, i värksamhet. Tvänne veckor senare skrifver han, att han uppfyllt sistnämda löfte och att några nyländska socknar slutligen gifvit med sig, men något senare nödgas han medgifva, att framgången vunnits efter „svårigheter, motbjudande fördomar och afskräckande fruktan". Den 20 oktober förtäljer han, att föga hopp förefans om landtvärnets genomförande i östra häradet af Tavastland, och i början af november, då sockenstämmoprotokoll inkommo från Nedra Sääksmäki härad, utbrister han förtviflad: „På alla ställen bjuder det emot. Jag tror det är bäst upphöra. Man slipper de mångfaldiga reflektioner. I all min tid har jag ej varit så mycket brydd" [2]).

[1]) Konseljprotokoll.
[2]) Munck t. Klingspor 15 o. 29 sept., 4 o. 20 okt., 9 nov.

Bäst utföll agitationen i Nurmijärvi socken, hvarest landshöfdingen erhållit en driftig medhjälpare i kyrkoherden J. Fabritius. Till en början stötte äfven denne på „kända och befarade fördomar och skrämmande tankespöken“ och i synnerhet befarade han, att socknens „tunnedigre och pundviktige män slingra för försakelse af motsträfvoge hälst förnämas vänskap“ [1]). Men tack vare menige allmogens medgörlighet lyckades det honom slutligen att på stämma d. 3 oktober i socknens kyrka genomdrifva sina afsikter. På general Klingspors och landshöfdingens „ömma inrådande“ förklarade sockenboarne sig villige att ingå på uppställandet af en landtvärnsman från hvarje helt jordbruksmantal, men förutom de vilkor, som erbjudits af konungen, ansåg stämman sig böra uppställa ytterligare ett antal stipulationer, hvilka afsågo att göra den nya inrättningen så rättvis och föga betungande som möjligt. För det första förutsattes att „de svenska samfundsbröderne“, med hvilka Nurmijärviboarne lefde „uti en lycklig rikskropp“, deltogo i det allmänna försvarsvärket med en afgift, svarande emot den lega, som i Finland bestods åt landsvärnsmannen. Vidare stadgades, att landtvärnstruppen aldrig borde i fredstid underkastas vare sig exercis eller mönstring, icke häller inskrifvas i krigsrullorna, samt att densamma under krig icke skulle rekryteras eller föras utom landets gränser. Truppen skulle stå under högste befälhafvanden i landet, men närmast kommenderas af „flockemän“, dem socknen eller manskapet utsåg bland sina „egne i krigsväsende kunnige medlemmar, som efter skicklighet och värde åtnjuta K. Maj:ts höga afseende och underhåll under rörelsetiden“. Uppsikten öfver och vården af landtvärnsmännen skulle anförtros åt en af socknen vald landtvärnsdirektion — 2 ståndspersoner och 2 allmogemän — hvilka korresponderade direkte med general-en-chefen och landshöfdingen, indelade socknen i landtvärnslag, ordnade man-

[1]) Fabritius t. Klingspor 19 sept., 6 okt. Som belöning för sitt nit och den förföljelse han utstått utbad F. att sonen måtte befordras till officer vid flottan.

skapet i „flockar" o. s. v. samt åtnjöto för sin möda — förutom konungens nåd, hvarpå man „utan all tvekan" ansåg sig kunna räkna — lindring i landtvärnstungan. De i landtvärnet inskrifne karlarne borde, i likhet med öfriga krigsmän, vara frikallade från personella utskylder; de hvilka „distingverat sig" under kriget borde åtnjuta sedvanliga militära belöningar, och de hvilka gjorts oförmögne till själfförvärf hugnas med pension. Stupade en landtvärnsman, skulle det hemman, som uppstält honom, för sex år befrias från den reguliära rekryteringen o. s. v.

På dessa vilkor ville Nurmijärvi sockenstämma ingå på landtvärnet. Men till yttermera visso, på det socknen icke skulle utsättas för fataliteten att bära en tyngre börda än andra, fogades ytterligare till anbudet det tilllägg, att „i händelse icke alla våra finska medbröder voro böjda likasom vi ingå i ofvanstående inrättning, hoppas vi äfven i djupaste underdånighet, det denna vår öfverenskommelse af Kongl. Maj:t allernådigst endast måtte anses som ett oskrymtadt bevis på vår undersåteliga nit och trohet och vi som de fattigaste och minste jordägande äfven i sådant fall härmed icke besväras utan i sådan oförmodad händelse detta ingångna projektet till sin kraft och värkan återkalla" [1]).

I öfriga nyländska socknar blef resultatet ännu sämre. På sockenstämman i Thusby den 10 oktober förklarade sig menigheten villig att pa de af Klingspor erbjudna vilkoren bidraga till landtvärnet med en karl från trenne rotemantal och tvänne jordeboksmantal. Men när beslutet en vecka därefter upplästes till justering, motsades det på den grund, att angränsande församlingar förkastat förslaget, och slutet blef att ingen undertecknade protokollet [2]). I Sibbo lofvade man att uppfylla konungens nådiga vilja, då det behöfdes [3]). Öfver tillgången vid sockenstämman i Helsinge den 3 okt. föreligger numera

[1]) Stämmans protokoll undert. af J. Fabritius, F. Ulner och 5 bönder.

[2]) Simon Jusselius t. Klingspor 18 aug.

[3]) Munck t. Klingspor 29 sept.

ingen relation, men om de motiv, som vid tillfället gjorde sig gällande, upplyses man genom ett diktamen, som afgafs till protokollet af kaptenen Aug. Hagelberg. Enligt dennes förmenande hade de finska hemmansägarene genom att åtaga sig reserven och passevolansen gått längre i offervillighet än rikets öfriga innebyggare. Och hvarför skulle, frågade han, alla tyngder lassas på Finlands fattiga rust- och rotehållare? Under senaste krig hade desse, tvärt emot öfverenskommelse, nödgats sända reserven ut, medan allodialsäterierna och städerna blefvo skonade. Uttagandet af ett hundratal extra karlar från hvarje socken skulle ha till följd jordbrukets snara ruin samt tvinga bonden att „gå som sparfven ifrån axen, ifrån hus och hem“. Ville svenskarne åtaga sig reserven, och ålades städer, boställen och allodialsäterier att svara för landtvärnet, blefve militärbördan jämnare fördelad, och om K. M:t därtill täktes förlägga alla värfvade regementen till Finland, kunde man förhoppas att „i Guds namn kunna bli försvarade nu så väl som förr tills svenska armén kunde hinna öfver“.

Utan tvifvel hade den ekonomiske kaptenen rätt i sitt förmenande, att de finska rust- och rotehållarene tryktes af en mycket tung militärbörda, och särskildt var hänsyftningen på svenskarnes motvilja mot reserven och passevolansen egnad att bekräfta påståendet om de tyngsta bördornas lassande på Finland. Men nekas kan icke, att uttalandet präglades af kortsynt omedgörlighet och begär att vältra en hotande tunga från egna axlar på andra. Det förfelade emellertid icke sin värkan på sockenstämman, som vägrade att ingå på landtvärnsprojektet. Samma öde rönte — att döma af bristen på vidare underrättelser — förslaget i öfriga nyländska socknar. Utan någon risk kunde därför Nurmijärvi-sockenboarne framhäfva sig såsom de offervilligaste bland K. M:ts tropliktigste undersåtar i Nylands län.

Äfven i den tavastländska delen af länet led, i trots af Muncks bearbetningar, förslaget ett afgjordt fiasco. Generalagentskapet härstädes synes ha innehafts af lands-

sekreteraren Dan. Levander, hvilken erhållit den uppfattning, att socknarna mot landtvärnets åtagande skulle befrias från vargeringen. Under denna förutsättning fann han socknarna icke ovilliga att gå konungens önskningar till möte, och han ansåg sig redan stå vid målet för sina ansträngningar, då han genom landshöfdingen blef upplyst om sitt misstag. Med ens förändrades nu situationen och Levander mötte, hvart han än vände sig, invändningar och motstånd, hvilka slutligen synas ha tvungit honom att afstå från vidare bemödanden [1]).

Närmare underrättelser om de tavastländska socknarnas svar föreligga endast från Nedra Sääksmäki, hvarest stämmor höllos den 20—28 oktober [2]). För att underlätta företaget stäldes innebyggarene i utsikt, att de svenska hemmanen, „såsom vore att förmoda“, komme att bidraga till landtvärnsmanskapets underhåll med någon årlig penningeafgift, som kunde godtgöras finska allmogen å dess årliga utskylder. Men bönderne invände, „att de icke kunde göra sig några säkra och skadeslösa förbehåll och allraminst i förhand bestämma, hvad landtvärnsmanskapet kunde komma dem att kosta i lega och lön, hälst de hade den förfarenhet, att jämväl reservecorpserne, emot hvad de afsedt och kunnat förmoda vid frågan om deras upprättande, blifvit allmogen mera besvärlige och tryckande“. Dessutom befarade man, att landtvärnsmanskapet skulle blifva „ett fredsförstörande folk“, som slog sig på lättja och utsväfningar samt uppträdde med ständigt stegrade anspråk mot sina husbönder. På sådana grunder ville socknarna „förblifva vid den gamle ordningen“. Men blef nöden stor och gaf Kongl. Maj:t befallning därom, då ville de uttåga man ur huset till fosterlandets försvar.

Detta var socknarnas enstämmiga svar [3]).

*

[1]) Levander t. Klingspor 29 sept., Munck t. densamme 15 sept., 20 okt., 9 nov.

[2]) I Tammela den 20, Somero 22, Jockis samt Humppila och Bertula kapell 23, Urdiala 25, Ackas 26, Sääksmäki 27 och Kalvola 28.

[3]) Undantag gjorde endast några ståndspersoner, såsom landth. E. G. v. Willebrand, öfverste H. H. Gripenberg och ett par andra,

Från det angränsande Kymmenegårds eller Heinola län föreligga endast knappa uppgifter om landtvärnsfrågans behandling, men de ådagalägga, att resultatet därstädes icke blef bättre än i Tavastland och Nyland.

I södra delen af länet hade Klingspor erhallit en nitisk förespråkare i baron B. M. Stackelberg på Rattula gård i Artsjö kapell i östra Nyland, hos hvilken konungen gästat under sitt besök på orten. Med stor försiktighet och på omvägar sökte denne att leda bönderne in på den rätta vägen. I medlet af juli föranstaltades en fingerad sockenstämma, på hvilken Stackelberg atog sig att på egen bekostnad ommåla socknens kyrka till åminnelse af konungens besök, „som i historien ännu aldrig timat". „Af själen gick", berättade Stackelberg sedan, „glädjerop och alla önskade få offra till det glada minnet." På böndernes fråga, om konungen hade för afsikt att uppföra ett slott på orten, svarade Stackelberg, att H. M. ej hade sinne för onödig prakt, endast för det allmänna bästa, och att om K. M:t ville bygga magasin, borde undersåtarne försvara dem mot ryssen, äfven om de nödgades utgå man ur huset. „Klokt fant de den myckna både säkerhet och nytta oss därigenom blefve och att vi da kunde trotsa ryssarnes högmod, som nu anser oss med förakt. Nog var alt uppeldadt af själ och hjärta samt uppriktig öfvertygelse, men Gud nåde, när människan skall värkställa en god gärning, kallnar alltid lusten. Så fruktar jag äfven vid dettas värkställande." Ville man tillförsäkra planen framgång, var det, enligt Stackelbergs mening, nödvändigt att utlofva allmogen befrielse från reservens uppställande [1].

Lusten, — om en sådan alls förefans — kallnade

hvilka ville underkasta sig tungan för sina i häradet belägna gods. I skrifvelse till Klingspor den 29 okt. ansåg dock Gripenberg det rådligare att ställa landtvärnet på värfvad fot. Äfven han ansåg att de svenska jordägarene borde deltaga i landtvärnets bekostande, enär de voro fria från passevolansafgiften och reservens aflönande.

[1]) Stackelberg t. Klingspor 14 juli.

värkligen fullständigt, när det blef bekant, att konungen, „för att icke indisponera sinnena“, förbjudit vargeringens inblandande i landtvärnsfrågan. Man erfar därefter vidare intet om Stackelbergs och hans meningsfränders värksamhet, men tydligt är, att denna bar vatten. „Tonen lär där — d. v. s. i de sydliga socknarna — vara sträf och få af ståndspersonerna stå att förmå“, rapporterade landshöfding Lode i början af hösten [1]. Och säkerligen var beredvilligheten bland bönderne icke större.

Liknande tidender kommo från öfriga delar af länet. Äfven i dem paralyserades framgången af agenternes öfvertalningar genom förbudet att beröra frågan om reserven. Väl hade Klingspor på konungens uppdrag sökt göra gällande, att landtvärnet egentligen icke kunde betraktas som en ny tunga, enär den icke medförde några kontanta utgifter och kom till användning endast under försvarskrig [2]. Men savolaxarene voro i denna punkt af annan mening. Enligt hvad Lode den 11 sept. rapporterade till Klingspor, föreburo de sitt utblottade tillstånd som skäl, hvarför de icke kunde tåla de tillökta utgifter som skulle följa med den nya inrättningen. Det enda löfte de kunde gifva var att i fall af krig gå man ur huset. Lode förklarade att han uppbjudit alt för att gendrifva allmogens, liksom ock många ståndspersoners, invändningar, men att all möda varit förspild och att han kände sig halft förtviflad af de yttranden han nödgats höra. Ännu trodde han sig dock kunna räkna på ett par aflägsnare socknar, i hvilka han hade nitiska anhängare, och för egen del lofvade han att ännu en gång under en rundresa i de närmast läneresidenset belägna socknarna utöfva pression på de förnämsta godsägarene. Huru denna rundresa aflopp är icke kändt, men den totala bristen på vidare upplysningar i ämnet tyder på, att savolaxarene icke läto omvända sig.

[1] Lode t. Klingspor 11 sept.
[2] Klingspor t. Lode 18 aug.

V.

Det största intresset ådraga sig förhandlingarna om landtvärnet i Öfre Savolax och Karelen. Dessa landsdelar bildade liksom en särskild krigsskådeplats för sig, dit reguliära trupper endast till mindre antal kunde detacheras och hvarest försvaret således i hög grad måste blifva beroende af det väpnade motstånd allmogen kunde prestera. Mer systematiskt än annorstädes blef ock landtvärnsplanen här framdrifven samt med den lyckliga utgång, att när länets höfding efter några månaders underhandlingar afgaf sin slutrapport, kunde han, i motsats till sina kolleger på andra orter, meddela, att större delen af länets innebyggare i hufvudsak omfattat konungens landsfaderliga afsikter.

Landshöfding i Savolax och Karelens län var sedan år 1791 Anders Johan Ramsay, en gammal krigare, hvilken deltagit i den pommerska kampanjen samt i kriget 1788—1790. Af Klingspor underrättad om den tilltänkta planen förklarade han sig genast villig att skrida till utförande af sitt uppdrag. Som han ansåg sig åtnjuta allmogens fulla förtroende, hyste han godt hopp om planens framgång, blott saken bedrefs med tillbörlig sekretess och allmogen preparerades på ett försiktigt vis, ty eljes kunde det hända, menade Ramsay, att bönderne „illa underrättade om ändamålet och intagne af fördomar kan blifva svåra, om icke alldeles oböjelige att ingå i denna för landet värkeligen nyttiga plan om dess försvar“. I den karelska delen af länet befarade Ramsay det svåraste motståndet, emedan befolkningen därstädes var känd som mycket ömtålig om sina rättigheter och sedvanor. Men han ärnade bryta motståndet genom att själf företaga sig en rundresa genom socknarna „för att bringa denna sak i fullkomlig ordning“ [1]). Opåräknade svårigheter vållade emellertid, att Ramsay snart nog såg sig nödsakad att inskränka sin värksamhet till de savolaxiska socknarna.

[1]) Ramsay t. Klingspor 17 juli 1802.

medan generalagenturen för Karelen anförtroddes åt öfverstlöjtnanten Erik Johan v. Fieandt på Ujala gård i Pälgjärvi. Äfven med den kände „karelske kungen", kronofogden Gabriel Wallenius, stälde sig Ramsay i förbindelse, ehuru han icke väntade sig stort af denne „såsom numera mindre värksam och af allmogen misstrodd såsom en gammal bondepräjare". [1]) Som värksam medhjälpare uppträdde dessutom landskamreraren i länet Salonius.

I Karelen, hvarest mot Ramsays förmodan försvarsagitationen erhöll ett både snabbare och lyckligare förlopp än annorstädes, hade till följd af befolkningens fattigdom och obenägenhet för ordinarie krigstunga försvaret ordnats på helt andra grunder än i öfriga delar af landet. År 1776 hade karelarene ingått på en årlig s. k. jägareafgift, med hvilken fyra kompanier jägare, stälda på värfvad fot, underhöllos i landskapet, men någon annan ordinarie trupp fans icke. Redan på 1730-talet hade fråga förevarit om socknarnes införande i roteringsvärket, men åtgärden hade fått förfalla, och när under senare tider frågan åter togs upp, hade det lyckats karelarene att utvärka en nådig försäkran, som befriade dem från det afskydda knekthållet. Den enda personliga börda, hvarpå de förmåtts att ingå, var uppställandet af ett landtvärn, hvilket ock under senaste krig med Ryssland på ett lyckligt sätt afhållit fiendens ströfkorpser från att öfverskrida gränsen.

När därför Klingspor genom Ramsay vände sig till karelarene, kunde han taga för gifvet att desse utan svårighet skulle underkasta sig projektet om landtvärnet. Men denna eftergift ansågs icke tillfyllestgörande. I det cirkulär, hvari Ramsay underrättades om landtvärnsplanen, bifogade Klingspor på konungens ordres i afseende å Karelen ett särskildt tillägg, som ålade landshöfdingen att införskaffa upplysning därom huruvida landskapets styrka numera tillät en rotering, genom hvilken en större militärstyrka kunde uppställas än den som nu underhölls med

[1]) Ramsay t. Klingspor 14 aug. 1802.

jägarefonden. En sådan förfrågan kunde till fullo motiveras därmed att karelarene vid föregående riksdag anhållit om jägarekorpsens förstärkning med tvänne nya kompanier. Något senare uttalade dock Klingspor den förmodan att konungen, för den händelse Karelen framstälde „rimliga anbud i anseende till en förökad jägarestyrka och ett mot folkmängden svarande landtvärn, torde låta frågan om rotering falla“ [1]).

Ramsay och hans medhjälpare höllo sig emellertid till den första tillsägelsen, och de förklarade sedermera, att förutan hotelsen om en rotering försvarsfrågan aldrig kunnat föras till det slut, som den sedermera erhöll [2]). I en kungörelse af den 4 aug., som tillstäldes de karelska socknarna, tillsades allmogen att utse för hvarje socken tre förståndige och välfräjdade, bofaste män, hvilka ägde att sammanträda den 6 sept. på Fieandts egendom i Pälgjärvi för att med öfverstlöjtnanten öfverlägga om lämpligaste sättet för roteringens införande i Karelen. För bättre effekt motiverades kallelsen därmed att förslaget utgått från K. M:t, som under sin resa i landet „med oro erinrat sig den våda, som landet är underkastadt vid ett fientligt anfall, då dess vidlyftiga gräns emot en mäktig granne icke kan försvaras med de i Karelen etablerade fyra jägarekompanier tills förstärkning ifrån hufvudarmén hinner ankomma“.

De påbjudna valmötena försiggingo på samma dag, den 29 augusti, i samtliga karelska sockenkyrkor. I Kides, Tohmajärvi, Kesälaks och Ilomants (med Eno kapell), förklarade sig stämmorna villiga att bifalla till sina fullmäktiges åtgöranden. I Libelitz anmälde bönderne till protokollet, att de icke kunde åtaga sig lasten och tungan af en rotering, men att de voro redo att öka jägarefonden och att i fall af krig uttåga man ur huset. I Pielis (med Juga och Nurmes kapell) pålade stämman sina ombud att afhöra de projekt och andraganden fullmäktige

---

[1]) Klingspor t. Ramsay 15 juli, 18 aug. Konc.
[2]) Ramsay t. Klingspor 14 aug.; 23 sept., Salonius t. d:o 10 sept.

från andra socknar hade att framställa, men att för egen del icke förbinda sig till annat än till uppställandet af en landstorm, som skulle operera vid den långa gränsen på egen kost, men med ammunition af kronan. Några nya utlagor kunde socknen icke åtaga sig, ty redan de utskylder de hade att erlägga, och hvilka senast ökats genom pågående jordrefning och ägodelning m. m., hade försatt dem „i bestörtning". Endast några ståndspersoner lofvade att underkasta sig en förökning af jägareafgiften.

Åtta dagar senare ägde, såsom aftaladt var, landskapsmötet på Ujala rum. Närvarande voro, förutom Fieandt och sockenombuden — 5 från Libelitz, 3 från de öfriga socknarna —, särskilda civila tjänstemän och militärpersoner, såsom assessor Wallenius, häradshöfdingen Gabriel Hanelles, kapten J. H.. de Frese m. fl. Förslaget om roteringen förkastades enhälligt såsom omöjligt att genomföra såväl på grund af den tunga skattebördan som emedan hemmanen ännu voro oskiftade och grundräntan, hvarefter militärens vilkor och boställen borde bestämmas, ännu icke angifven. I stället åtog sig flertalet af fullmäktige att fördubbla jägareafgiften både i penningar och spannmål mot vilkor, att Karelen för framtiden befriades från såväl roteringen som från vidare förhöjning af jägarefondsafgiften, att den beviljade spannmålen levererades till magasinet i Joensuu samt i fall af missväxt kunde utbytas mot penningar, äfvensom att tillökningen i jägarefonden användes till värfvande af nya jägarekompanier, hvilkas både befäl och manskap skulle tagas bland landets innevånare „såsom kännare af språket och ortens beskaffenhet". Likaledes biföllo ombuden till uppställandet af ett landtvärn af en manbar karl från hvarje hemmansnummer med undantag af hemman med endast en mansperson, hvilka skulle sammanslås fyra till en rote. Såsom af kommissarien föreslagits, skulle landtvärnet samlas endast under krigstid samt förses af kronan med beväring, proviant m. m.

Mot detta beslut, såvidt det angick fördubblingen

af jägareafgiften, inlade ombuden för Pielisjärvi sin reservation, och när protokollet skulle undertecknas, visade det sig att Kidesgubbarne, hvilka tidigare icke synas haft något att invända, undandragit sig vidare ansvar genom att spårlöst försvinna. Detta uppförande från fullmäktiges sida väkte emellertid starkt ogillande icke blott inom församlingen pa Ujala utan ock bland deras egna sockneinän. På sockenstämma den 12 sept. i Pielisjärvi lyckades det försvarsvännerne att förmå ståndspersonerna att bidraga till jägarefonden med 4 och allmogen med 2 kappar spanmål för hvart rubeltal. Vid samma tid undertecknade ett antal ståndspersoner och ett par bönder i Kides ett memorial till Fieandt, hvari de protesterade mot sina representanters beteende samt bifóllo till besluten på Ujala gård. Flertalet bland allmogen stod dock hårdnackadt emot samt afsände i begynnelsen af år 1803 till konungen tvänne fullmäktige med en af 122 bönder undertecknad böneskrift, hvari konungen uppmanades att refusera förslaget om ett landtvärn samt i stället, om nöden fordrade, påbjuda en efter traktens ressurser lämpad allmän rotering.

Med undantag af Kides församling hade sålunda samtliga karelska socknar förklarat sig villiga att tillmötesgå regeringens önskningsmål. En rotering på de grunder, som tillämpats i öfriga delar af riket, tillbakavisade de nu såsom förut, dels af medfödd afvoghet mot systemet, dels i följd af landsändans egendomliga bosättnings- och skattläggningsförhållanden, hvilka skulle gjort roteringen till en ojämt och orättvist fördelad tunga. Men det understöd, som utlofvades, måste dock anses för en rätt kännbar hjälp. Fieandt anslog det blifvande landtvärnet till c. 3,000 man samt beräknade, att den nya afgiften till jägarefonden — Pielisboarnes afgift oberäknad — skulle inbringa 1,000 riksdaler samt 500 tunnor spanmål. Komme Pielisjärvi sockens afgifter till, kunde med dessa inkomster tvänne nya jägarekompanier uppsättas samt därutöfver stabens och befälets löner betalas. Han ville därför tillstyrka mottagandet af allmogens an-

bud samt godkännandet af de vilkor, som åtföljde detsamma.[1]) I detta uttalande instämde för sin del landshöfding Ramsay, hvilken redan den 13 sept. lämnade K. M:t och Klingspor del af händelsernas förlopp.

*

Först några månader efter det försvarsfrågan utagerats i de karelska socknarna, kunde Ramsay rapportera, att han blifvit färdig med bönderne i Savolax. I första ifvern synes landshöfdingen ha väntat sig härstädes ett jämförelsevis lätt arbete på grund af den stora prestige han trodde sig ega bland allmogen, men lång tid hann icke förgå, innan denna supposition visade sig förhastad. Redan i början af augusti klagade han öfver de svårigheter han „under sin spionering af saken“ hunnit förmärka, och något senare fann han folket „krångligt och sturskt“. För att göra bönderne vekare utbad han sig därför tillstånd att skrämma dem med hotelse om en förökad rotering. Enligt den plan han framlade för Klingspor ärnade han utsprida det rykte, att konungen infordrat hans utlåtande angående lämpligaste sättet för en ny och förökad roterings genomförande, hvarefter han ville anmoda sina agenter och förtroendemän i de olika socknarna att med pålitliga och redliga fullmäktige för resp. socknar afhandla denna fråga samt förmå allmogen, om den ville undgå faran, „uppgifva något annat antagligt projekt till militärstyrkans förökande vid förefallande behof“.[2])

Men detta sätt att lura bönder vann icke högsta befälhafvandens bifall. Som konungen icke gifvit någon befallning i sådant syfte, ansåg han det betänkligt att tillgripa den föreslagna pressionen samt bifogade i stället ett eget utkast till aktionsplan, som han tidigare hade tillstält åtskilliga personer i landet.[3])

[1]) Till Klingspor 9 sept., 11 okt.
[2]) Ramsay t. Klingspor 14 aug., 13 sept.
[3]) Klingspor t. Ramsay 18 aug.

Afslaget bragte Ramsay i förlägenhet, enär detsamma beröfvade honom en utmärkt „driffjäder“ att inverka på allmogen. Utan fruktan för svåra följder eller besvärligheter kunde nämligen, förmenade Ramsay, bönderna icke drifvas till några uppoffringar, som förde kostnader med sig. Men han ärnade det oaktadt så „svänga“ med folket, att det slutligen gaf sitt samtycke. I anseende till „vissa preparata, som måste föregå“, behöfdes emellertid rådrum intill oktober månad, då han ville på utsatta dagar föranstalta allmänna öfverläggningar i socknarna och icke släppa hemmansägarene, innan de accepterat hvad han proponerade för dem. Något senare, då tiden för sockne-stämmorna stundade, förklarade han sig väl vara säker på allmogen, hvilken var konungen och honom tillgifven, men misstrogen mot ett antal små ståndspersoner, från hvilkas sida han befarade en äfven för böndernas hållning farlig opposition.[1])

Om sina tillärnade „vissa preparata“ underlät Ramsay att lämna närmare besked, men vi kunna antaga, att löften om konungens nådiga bevågenhet jämte hotelser om „svåra följder eller besvärligheter“ icke saknades bland „driffjädrarna“. Att hotelsen om en möjlig förökning af roteringsbördan, i trots af Klingspors varning, icke lämnades obegagnad, medgafs af Ramsay själf.[2]) Till första början gick den hemliga agitationen ut på att förmå ståndspersonerne att taga något steg, som gjorde det möjligt för Ramsay att öppet framträda inför länets allmoge. Genom hemliga agenter och privat påtryckning lyckades det ock landshöfdingen att bringa saken därhän, att ett antal militära och civila godsegare i de savolaxiska socknarna redan i medlet af september uppvaktade honom med till konungen stälda adresser, i hvilka de förklarade sig villiga att till säkerställande af den osäkra gränsen erbjuda K. M:t det önskade landtvärnet. Så hette det i ett från Leppävirta inkommet memorial, att underteck-

[1]) Ramsay t. Klingspor 8 o. 23 sept., 6 okt.
[2]) » » 23 sept.

narene, „eldade af kärlek till fosterjorden och noga inseende vidden af de plikter, som förena oss med den“, insett nödvändigheten af att söka lindra tyngden af regeringens bördor samt „varit omtänkte att vid inträffande fientlighet med vår närmaste granne kunna möta dess våldsamheter och beskydda det som utgör styrkan för våra näringar“. Denna sin goda omtanke ville de bevisa genom att erbjuda utgörande af ett s. k. landtvärn, bestående af en karl från hvarje helt nytt mantal i socknen.

Adresserna gåfvo Ramsay det efterlängtade tillfället att uppträda på dragande kall och ämbetets vägnar. „Med föranledande af “de inkomna skrifterna, hvilka bekräftades af enskilda meddelanden om diskussioner i försvarsfrågan, förklarade han sig af sin ämbetsplikt manad att inhämta närmare upplysningar om rätta meningen med socknarnes „samråd“ samt att vaka öfver „att de under detta sken tilläfventyrs skeende sammankomster ej skulle dölja menliga afsikter“. För att „med större visshet inhämta allmogens tankar i detta ämne och därefter blifva i tillfälle deras underdåniga anbud och tankar därutinnan Kongl. Maj:ts allernådigste pröfning och högtupplysta skärskådan i underdånighet anmäla och hemställa“, lät han till resp. socknar utgå kungörelser, genom hvilka lägenhetsinnehafvarene ålades att på allmän kommunalstämma utse vissa deputerade, fyra för hvarje socken och två för hvart kapell — hvilka ägde att såsom socknens befullmäktigade ombud rådslå och förhandla med honom om de försvarsåtgärder, som situationen kräfde. Till de ståndspersoner, hvilka undertecknat adresserna eller på annat sätt visat sig hågade att ingå på myndigheternas afsikter, utgingo dessutom på enskild väg tillsägelser att inställa sig till de möten landshöfdingen på utsatta dagar ärnade hålla med socknarnas representanter.

Sedan i början af oktober de af landshöfdingen anbefalda valen af sockenfullmäktige egt rum, öppnades raden af sockenstämmor med en rådplägning på Leppävirta sockens prästgård den 8 oktober. Här sammanträffade Ramsay med flertalet af den till honom insända

adressens undertecknare, de fyra bonderepresentanterna samt en stor myckenhet allmoge. Efter det landshöfdingen i ett till församlingen riktadt „lämpligt“ tal angifvit ändamålet med sammankomsten, förklarade häradshöfding Envald på ombudens vägnar, att socknen nogsamt insåg behofvet af ett förstärkt försvar, men att någon förökning af den reguliära försvarsstyrkan icke kunde medgifvas, enär roteringsbördan redan var „mer än mycket betungande“. Däremot var man villig att visa sin osvikliga trohet mot kung och land genom att, „ehuru med svaga krafter“, uppställa i fall af krig en landtvärnsman från hvarje nytt mantal, men „med kraftigt förbehåll“, att ingen enrollering eller inskrifning i rullorna skulle ega rum under fredstid, att afseende icke fästes vid karlens längd, att vid landtvärnsmannens afgång under krig ny karl skulle anskaffas af hela socknen samt att, för den händelse utskrifning af landtvärnsman syntes nödvändig, denna förrättning måtte anförtros åt kyrkoherden och länsmannen jämte några af socknens älste, hvilka ägde att i främsta rummet tillgripa lösdrifvare och näringslösa personer. Detta anbud, hvarom sockneombuden enhälligt förenat sig, motsades emellertid af närvarande ståndspersoner,[1]) hvilka funno det erbjudna manskapet altför fåtaligt samt ansågo hela ändamålet förfeladt genom förbudet mot enrolleringen. I samma riktning uttalade sig landshöfdingen, som trodde sig å K. M:ts vägnar „nästan våga försäkra“, att landtvärnsinstitutionen skulle genom laga författningar blifva „så omskantsad och förvarad“, att den icke kunde medföra några olägenheter för socknen. Men bönderne visade sig ohågade att ingå på vidare eftergifter, synnerligen som de icke kände till opinionen i andra socknar och de därför ansågo det vara „svårt att i en så maktpåliggande sak först yttra sig“. För Ramsay återstod således intet annat än att låta ju-

---

[1]) Öfverstlöjtn. O. C. v. Fieandt, major E. V. Tujulin, landskamrer G. Salonius, häradsh. A. J. Envald, kyrkoh. G. Tuderus samt exp. fogden K. H. Krogerus.

stera protokollet och att fortsätta färden till närmaste samlingsplats, Jorois prästgård.[1])

Här möttes landshöfdingen af socknens fyra allmogerepresentanter samt ett antal militärs- och andra ståndspersoner.[2]) Sedan de förberedande ceremonierna undanstökats, uppträdde till först öfverstlöjtnant Möller med ett memorial, hvari han på flere sockenboars vägnar föreslog uppställandet af en trupp på 52 landtvärnsmän, hvilka främst borde tagas bland lösdrifvare, drängar och torparesöner samt vid antagandet erhålla 10 riksdaler i städsel, hvarefter alla vidare utgifter skulle bestridas af kronan. Vid krigs utbrott skulle landtvärnet införlifvas med de ordinarie trupperna, på det socknen måtte befrias från „fiendens svåra medfart, som plägade blifva en följd af allmogens delaktighet i vapenbragd“. Efter krigets slut skulle „truppens existens försvinna“. Men på detta Möllers anbud kunde sockneombuden icke förmås att ingå. Hemmanen voro enligt deras mening altför svaga för att bära någon vidare tunga särskildt under närvarande tid, då det pågående trassliga storskiftet kräfde af allmogen stora utgifter. Endast därtill ville de samtycka, att i fall af krig en landtvärnsman för hvart blifvande mantal uttogs på kronans bekostnad bland lösdrifvare, inhysingar och backstugudrängar; men någon inskrifning i rullorna eller användning till kronoarbete skulle under fredstid icke få förekomma. Längre ville fullmäktige icke gå, „hvarför och som något vidare ej var att tillgöra, protokollet upplästes, erkändes i alla delar vara rätteliga efter förloppet författadt och sammankomsten upplöstes“.

Följande stämma hölls två dagar senare i Rantasalmi på Pajula rusthåll i närvaro af fyra ombud för socknen och tre för Heinävesi kapell samt några rust-

[1]) Protokollet vid detta liksom vid följande stämmor, hvilka leddes af Ramsay, fördes af landssekret. P. G. Ritz.

[2]) Såsom öfverstl. G. W. Brusin och Sam. Möller, majoren Z. W. Aminoff, kaptenerna C. H. och B. A. Grotenfelt m. fl.

hållare och socknens officerare (kaptenerna Nandelstadt och Orbinski samt löjtnanterne Kyander, Harlin och Winter). För att bättre imponera på sinnesstämningen fann Ramsay lämpligt att framhålla hurusom socknens roteringsbörda rätteligen borde förökas, om han ock för sin del icke ville framställa något förslag därom, hvartill vicelandtmätaren Henrik Ungern på de närvarandes vägnar genmälde, att sockenboarne voro redo att offra sista bloddroppen för kung och land, men att de icke mäktade bära någon tillökning af den ordinarie militärstyrkan. Hälst önskade socknens jordägare att befrias från hela roterings- och vargeringsbördan, i hvilken händelse hvarje rota förband sig att erlägga i penningar, spannmål och andra persedlar så mycket som tre värfvade jägare beräknades kosta i aflöning och underhåll. Men ville Hans Majestät icke ingå på detta förslag, som skulle uppdrifva truppstyrkan till dess tredubbla numerär, lofvade socknen att uppställa ett landtvärn efter i hufvudsak samma grunder som godkänts i Leppävirta. Landtvärnsmännen skulle utväljas bland socknens lösdrifvare och de hemman, hvilka icke kunde uppställa en karl, skulle erlägga 10 riksd. till kronan, som anskaffade karlen. Under krig skulle luckorna fyllas sålunda att hela socknen erlade 10 riksd. för hvarje man som föll undan. Om detta anbud förenade sig närvarande ståndspersoner och flertalet bönder. Endast tvänne fullmäktige vägrade envist att ingå på några eftergifter. Men da de stannat i minoriteten, lämnades deras vota utan afseende, hvarjämte de öfriga fullmäktige anmälde till protokollet att de fritogo sig från „alt vidrigt omdöme som — — — i ett så angeläget ärende å socknen kastas kunde“.

På sockenstämman i Rautalampi den 18 oktober träffades landshöfdingen af en svår motgång, som tyvärr icke blef den sista. Med förkastande af ett af lagmannen N. Fr. von Schoultz i ett detaljeradt memorial framställdt projekt, att alla genom storskiftet i socknen tillkomna nybyggen eller nya mantal skulle, mot befrielse från roteringen, uppställa landtvärnsmän, hvilka genast enrollerades samt exercerades en vecka hvarje år på bekostnad

af hemmanet, föreslog Ramsay att hemmansägarene måtte deltaga i landtvärnet efter den på andra orter föreslagna grunden, en man från hvarje mantal. Förslaget understöddes ifrigt af kyrkoherden i församlingen prosten Krogius samt dennes son, regementspastorn Gabriel Krogius, hvilka för exemplets skull förbundo sig att för egen del uppställa hvar sin landtvärnsman. Men bonderepresentanterna funno detta projekt vara „af den eftertänkligaste och högst maktpåliggande beskaffenhet“ samt förklarade bestämdt, att de icke kunde ingå på någon öfverenskommelse om krigsmaktens förstärkande, innan deras hufvudmän blifvit satta i tillfälle att uttala sig i saken på allmän sockenstämma. För öfrigt ville sockenboarne underkasta sig konungens vilja och välbehag „i den säkra tillförsikt att K. M:ts ömma och landsfaderliga hjärta ej skulle tillåta andra utvägars vidtagande i denna viktiga sak än sådane, som voro förenlige med dess trogne allmoges i Finland sällhet och välbestånd samt ett kärt fosterlands sanna ära. Å deras sida skulle trohet, kärlek och lydnad för en älskad konungs nådiga vilja aldrig saknas“.

Då inga föreställningar kunde rubba fullmäktiges motstånd, återstod för Ramsay intet annat än att hänskjuta hela frågan till allmän sockenstämma. Denna hölls ett par veckor senare, den 7 i Rautalampi sockenkyrka under presidium af pastor Gabriel Krogius. I ett vältaligt andragande vädjade denne till församlingens patriotism och praktiska förstånd samt erinrade om hvarje finsk mans plikt att i handling visa sin tacksamhet mot en furste, som han förmenade att sökte all sin ära och tillfredsställelse i sina undersåtars lycka och sällhet. Efter dessa förmaningsord upprepade lagman Schoultz innehållet i sitt för landshöfdingen framlagda memorial, som vann ståndspersonernas bifall, men förkastades af allmogen. Därpå öfverläts ordet åt majoren Otto Henrik von Fieandt, hvilken utvecklade en från alla tidigare projekt fullkomligt afvikande och till vissa delar rätt märklig, om också för tidens åskådning altför djärf försvarsplan. I hufvudsak gick denna plan för gränsförsvarets ordnande

ut på genomförandet af en allmän värneplikt eller konskription, efter i Frankrike vid samma tid gifvet föredöme.

Enligt Fieandts mening borde nämligen alla friska ynglingar mellan 17 och 21 år, såväl af adeln och ståndspersonsklassen som af allmogen, inskrifvas i landtvärnet samt hvarje år under en veckas tid exerceras af officerare, som K. M:t därtill förordnade. Vapen och ammunition skulle tillhandahållas af kronan, men socknarna skulle åläggas att uppföra invid moderkyrkan en vapen- och trossboda. Till öfningarna skulle de värnepliktige medföra egen kost, men i stället vara frikallade från alla personella kronoutskylder så länge de stodo i landtvärnet. Såväl under exercitietiden som i krig skulle de lyda under krigsartiklarna, hvarvid dock för adelsmän och andra ståndspersoner korporella straff skulle utbytas mot förlängning af tjänstetiden. Under krig skulle de få brukas såväl till lands som sjös, men vara befriade från tjänst vid trossen. För utmärkelse i tjänsten kunde befordran till officer ske i vanlig ordning, men försummade någon att hörsamma krigsuppbådet skulle han straffas såsom rymmare, och uteblef någon från öfningarna skulle han straffas med böter och förlängning af tjänstetiden. Ingen skulle — ville Fieandt vidare stadga — tillåtas att gifta sig, att vinna laga fasta, idka något näringsfång eller mottagas i civil tjänst utan företeende af intyg öfver fem års exercitietid, såframt han icke förpliktade sig, vid förlust af landtbruk eller ämbete, att fullborda de resterande årens exercitia. Frikallelse från landtvärnet kunde beviljas endast dem hvilka tjänade eller tjänat vid ordinarie trupp.

Fieandts djärfva förslag rönte naturligtvis ännu mindre framgång än lagman Schoultz' projekt. Bönderna förklarade med en mun, „att de hade nog att göra med sina ordinarie soldaters och reservens utrustande, och ville förty icke antaga något af de nu uppgifna projekterna till ett landtvärns inrättande, underkastande sig i öfrigt K. M:ts höga godtfinnande härutinnan". Och därvid blef det.

Men vi återvända till landshöfding Ramsay.

Från det obstinata folket i Rautalampi hade denne styrt kosan till Kuopio prästgård, hvarest han inträffade den 21 oktober. En synnerligen talrik församling af ståndspersoner och allmogemän,[1]) bland de senare valda representanter för Kuopio socken samt Maaninga, Karttula, Nilsiä och Tuusniemi kapell, voro honom här till mötes. Förhandlingarna, som öppnades af Ramsay med det sedvanliga „lämpeliga talet", hvari de i socknen tidigare förefallna diskussionerna om behofvet af försvarsstyrkans förökande angåfvos såsom orsak till mötets utlysande, utmärktes af mycket stridiga uttalanden och förslag.

Först yttrade sig oppositionen genom brukspatron Fr. J. Ekholm. I ett skriftligt andragande, hvars återgifvande på finska förhindrades af ordföranden, sökte denne att uppvisa, hurusom det påtänkta landtvärnet komme att lända landet till större skada än gagn. Ty hvem ville väl, förmenade patronen, självvilligt inträda däri för att „blifva offer för ett förr eller senare infallande krigs besvärligheter?" Endast bondedrängar kunde uppbådas, af hvilkas okunnighet i vapenkonsten fosterlandet icke kunde ha någon nytta. Historien visade dessutom tydligt, hurusom folkresningar med lätthet förkväfdes af obetydliga reguliära truppstyrkor i strömmar af blod o. s. v.

Mot detta klenmodiga och pessimistiska betraktelsesätt uppträdde med kraft prosten Agander samt i synnerhet kapellanen Sigfrid Porthan, hvilken, efter att ha meddelat de närvarande en lektion i patriotism och undersåtlig lojalitet, slutade sitt anförande med att föreslå uppställandet af en landtvärnsman från hvarje nytt mantal. Förslaget omfattades genast af ståndspersonerne samt representanterne för Kuopio, Karttula och Tuusniemi,

[1]) Bl. a. öfverstl. C. L. Lode, kapten H. J. v. Burghausen, lagman P. R. Fabritius, landskamr. Salonius, räntmäst. Kepplerus, f. d. riksdagsmännen Pål Eskelinen och Petter Wäänänen m. fl.

men förkastades af ombuden från Maaninga intills skattläggningen i kapellet slutförts och roteringen underkastats en högnödig jämkning. Efter mycket dividerande och sedan man förkastat ett af folkskalden och f. d. riksdagsmannen Petter Wäänänen framstäldt projekt att lägga knektehemmanen till grund för landtvärnet, förenade sig de närvarande, patron Ekholm dock undantagen, om Nilsiä-ombudens förslag att erbjuda H. K. M. en landtvärnskarl från hvarje par af nya mantal. Vid dagen därpå företagen justering fogades till protokollet den „förmodan“, att om det öfriga Finland och Sverige icke åtogo sig landtvärnet, K. M:t ville befria Kuopio socken med därtill hörande kapell från den ingångna förbindelsen och det med så mycket större skäl som socknen i egenskap af eventuell krigsteater komme att besväras med täta transportskjutser och dessutom hemsökas af andra obeskrifliga lidanden.

Det sista möte Ramsay dirigerade hölls i Idensalmi den 25 oktober. I denna socken hade bl. a. länets förre höfding generalmajor S. W. Carpelan med stor ifver sökt väcka en för landtvärnssaken gynnsam stämning. Redan vid det tillfälle, då representanter för socknen utsågos, hade han förehållit allmogen dess oafvisliga plikt att förstärka den ordinarie försvarsstyrkan med en landtvärnstrupp, och äfven nu, då det definitiva beslutet skulle fattas, hade han instält sig för att understöda landshöfdingen „genom till allmogen skedde uppmuntrande föreställningar“. Med honom förenade sig främst prosten Lagus, hvilken erinrade om, huruledes finska folket gjort sig förtjänt af det loford, att det alltid med oförfäradt mod och osparad kostnad försvarat sin fosterjord. Nu var stunden inne att „mota framtida stormilar“, samt att, innan nödtvång yppades, vidtaga nödiga försiktighetsmått emot „möjliga försök och intrång af en granne å rikets östra gräns, hos hvilken i senare tider inträffat täta och våldsamma ombyten af regenter, som kunna vara intagne af vanlig lystnad att göra eröfringar och afvika ifrån förra afslutna öfverenskommelser.

På detta tilltal svarade allmogerepresentanterna, att de nogsamt insågo det projekterade landtvärnets betydelse såväl för allmänt som enskildt väl, „i befrämjandet hvaraf de ock igenkände en synnerlig omtanka och värksamhet hos konungens trogne ämbetsmän“. De voro „brinnande af nitälskan för konung och fosterbygd“, men i följd af det pågående storskiftet och öfverståndna missväxter, som tärt på socknens krafter, förklarade de sig „vid närmare besinnande“ icke kunna ingå på projektet. De ville tillika erinra om, hurusom Österbotten åtnjöt förskoning för passevolans- och vargeringstungan samt tryktes af en lättare roteringsbörda, „hvarför de förmodade orsaken till sitt åtrande i det tilltänkta landtvärnets utgörande vara lika så billig som lätt att finna“. Carpelan och Lagus framhöllo skarpt, huruledes en slik oväntad „ostadighet“ å fullmäktiges sida måste anses som „tecken till uppstudsighet och tredsko, som ej kunde annat än i högsta matto vara andra vältänkte medborgare misshagelig och med nog mörka färgor beskugga sockneboerne i allmänhet“. Härtill genmälde fullmäktige saktmodigt, att det hvarken var uppstudsighet eller tredska, som bestämde deras afslag, utan „endast en värklig farhåga att digna under bördan af tryckande utskylder“. Konung och fosterland ville de aldrig svika, hvilket de nu ville bevisa därmed att de med glada hjärtan underkastade sig konungens nådiga välbehag i denna sak, „beredde att hålla alt ting ospardt för fäderneslandets välgång och trefnad, välvetande, att en vis och nådig konung afpassar bördan efter de skuldror den bära skall“. Vidare var icke att tillgöra.

Med mötet i Idensalmi afslutades Ramsays visitationsresa. Väl återstod ännu Pieksämäki socken, men då, till följd af ett postmissöde, sockenstämman därstädes måste uppskjutas till längre fram, föredrog landshöfdingen att transportera sin roll på öfverste Claës von Sticht. Mötet ägde rum den 24 november. Efter „åtskillige samtal och öfverläggningar“, förmäler protokollet, samtyckte sockenfullmäktige till att låta vid behof utskrifva bland sock-

nens många inhysingar en man för hvart gammalt mantal. Desse landtvärnsmän skulle vara skyldige att vid förefallande behof tjäna utan lega och lön, ty då de lifnärde sig på hemmansbrukarenes bekostnad, måste de äfven anses pliktige att försvara den jord, som underhöll dem och deras familjer. För öfrigt förklarade sig bönderne villige att tåga i fält man ur huset, „då behofvets stund fordrade och K. M:t i nåder påkallade“.

Sedan rapport om socknestämman i Pieksämäki inkommit kunde Ramsay slutligen i början af december insända till regeringen stämmoprotokollen från Savolax. I underdånig skrifvelse till konungen beklagade han på det högsta, att resultatet af alla osparda mödor icke i högre grad motsvarade K. M:ts vilja och afsikter. Enligt hans förmenande berodde detta främst därpå att bland en mindre upplyst menighet alltid funnits oppositionsandar, herremän, hvilka „för att tillsmyga sig allmogens förtroende sökt med skenbara skäl, hvilkas grundlöshet den oupplyste ej mäktar inse, beskugga och väcka farhåga för de nyttigaste, de bästa inrättningar“. Därjämte hade framgången i väsentlig mån försvagats därigenom att Ramsay icke fått tillstånd att begagna sig af konungens höga namn, „ehuru det varit det mest bevekande skäl“. Och slutligen hade — sanningen till ära — allmogens motsträfvighet härledt sig af de tunga skattebördorna och af den ojämt fördelade roteringstungan, om hvilken landshöfdingen måste medgifva, att den tarfvade rättelse. Men om ock värket icke svarade fullkomligt mot viljan, så utgjorde dock de framstälda anbuden ett tydligt bevis på allmogens „utmärkt vördnadsfulla kärlek och tillgifvenhet för deras konung och fosterland“, hvarförutom de ingåfvo hopp om att allmogen beredvilligt skulle ingå på de jämkningar och rättelser K. M:t funne godt att föreslå. Sist ville Ramsay i konungens nådiga åtanke innesluta ett tjugutal personer — officerare, präster och civile tjänstemän — hvilka nitiskt bidragit till den goda sakens framgång och — såsom Ramsay särskildt framhöll om en bland dem, landssekreteraren Ritz — „genom be-

vekeliga föreställningar sökt hos allmogen väcka och lifva en sann medborgerlig anda, vördnad och kärlek för E. K. M., lydnad för lagarne och en varm känsla för fäderneslandet såsom de enda och rätta grunder, hvarpå medborgerlig lycksalighet hvilar och hvarigenom den endast erhållas kan“ [1]).

VI.

Innan året 1802 gått till ända var sålunda den förberedande agitationen i den finska landtvärnsfrågan afslutad och det ankom numera på konungen att afgöra, huruvida han på grund af de inkomna „propositionerna“ fann för godt att framlägga för landet den „allmänna plan“, hvarom Klingspor talat i sitt cirkulär till landshöfdingarne. Synnerligen uppmuntrande var utgången af den värkstälda sonderingen af allmänhetens mening icke. I trots af all flit och all fintlighet, som utvecklats af myndigheter och enskilda försvarsvänner, hade underhandlingarna med landets besuttna befolkning till största delen strandat. Endast i Savolax och Karelens län kunde resultatet sägas ha varit godt, men i öfriga län hade landshöfdingarne funnit ett kompakt motstånd. I Åbo och Björneborgs län hade endast fyra socknar förenat sig om landtvärnsidén. I Nylands och Tavastehus län var Nurmijärvi den enda socken, som låtit öfvertala sig, och äfven dess anbud var åtföljdt af vilkor, som gjorde detsamma så godt som betydelselöst. I Kymmenegårds län torde landshöfdingen icke lyckats intressera för saken andra än ett fåtal ståndspersoner. Från Wasa och Uleåborgs län sakna vi alla upplysningar om frågans behandling, men visst är, att projektet bar vatten, enär inga framställningar i ämnet kommo regeringen till handa. Det vill t. o. m. synas som om förslagets upptagande endast haft till följd, att österbottningarna yrkat på en

[1]) Ramsay t. K. M:t och Klingspor, 3 dec. 1802.

nedsättning af den ordinarie militärbörda som trykte dem [1]).

För konungen och hans regering var det under sådana förhållanden en betänklig sak att vidare drifva på landtvärnssaken. På ett oförtydbart sätt hade större delen af Finland tillkännagifvit sin motvillighet mot det väkta förslaget, och såväl de inkomna protokollen som erfarenheten om landets tillstånd utvisade, att afvogheten icke berodde på bristande vilja allenast, utan i främsta rummet på svårigheten att bära en större försvarstunga. Dessutom hade på särskilda håll tvifvel uttalats angående den tjänst en här af odisciplinerade bonddrängar kunde prestera under brinnande krig. Visserligen hade dessa tvifvel icke utgått från militäriskt håll, men att de icke voro alldeles betydelselösa framgick bl. a. däraf att major Fieandt i sin på sockenstämman i Rautalampi framlagda försvarsplan fästat särskild vikt vid landtvärnets årliga öfningar. Sannolikt är att denna svaghet äfven erkändes af de militära auktoriteterna i Sverge. Inom krigskollegium, till hvars yttrande de savolaxiska och karelska socknarnas anbud hänsköts, synes landtvärnet icke ådragit sig större uppmärksamhet. Däremot yrkade kollegiet på den reguliära truppstyrkans förstärkande genom ökning af skatten till jägarefonden och utsträckning af roteringen. Det förra förslaget blef af konungen tillbakavisadt, men det senare vann hans nådiga godkännande. I reskript af den 9 febr. 1803 till kammar- och krigskollegierna samt öfverstlöjtnant Fieandt, numera vicelandshöfding i Kuopio län, tillkännagaf konungen sin vilja vara, att alla nybyggen i Finland skulle, i den mån frihetsåren utlöpte, underkastas rotering efter allmänt gällande grunder. Och som Karelen icke genom någon särskild författning fått försäkran om en undantagsställning, infordrade konungen ett detaljeradt yttrande om det sätt, hvarpå roteringen i denna

[1]) Den 13 okt. skrifver landskamrer Salonius till Klingspor, att savolaxarene «gärna ville följa österbottningarnes exempel att till och med blifva befriade från vargeringen».

landsdel bäst skulle kunna genomföras. Omständigheter, hvilka icke höra till vårt ämne, vållade emellertid, att Karelens rotering var ofullbordad, när det krig, hvarpå man velat förbereda sig, bröt ut [1]).

Frågan om landtvärnet, som ett par gånger förevarit till behandling i konseljen, men hvarje gång uppskjutits, erhöll sitt slutliga afgörande genom K. reskript af den 30 mars 1803 till landshöfdingarne i Finland. I reskriptet uttalade konungen sin nådiga fägnad öfver innebyggarenes i Finland „självmant gjorda anbud att till landets försvar upprätta och underhålla ett betydande landtvärn". Men af skäl, som icke angåfvos, befans det „mindre nödigt" att för närvarande ingå med befolkningen någon närmare öfverenskommelse, hvarför de framstälda anbuden för denna gång fingo förfalla. Konungen hyste emellertid det förtroende till Finlands innevånare, att de vid fientligt anfall skulle med samma ifver och mod som förut gripa till vapen för att försvara sin hembygd. Och lofvade konungen sist att där fara blef „själf gifva de efterdömen, som deras tillgifvenhet för vår person begär och deras behjärtenhet alltid lärer ålägga dem att följa" [2]).

*

Vid samma tid som landtvärnsfrågan sålunda nedlades mottog regeringen tidender om „oförmodade rörelser" vid ryska gränsen. Till regementscheferne i Finland afgingo den 10 april ordres att hålla trupperna färdiga att rycka ut vid första signal; viceamiral Cronstedt på Sveaborg tillsades att låta drifva och dikta därvarande skärgårdsfartyg, och öfverbefälhafvaren Klingspor ålades att med största noggrannhet iakttaga de ryska truppkoncentreringarna samt att vid första underrättelse om fientligheternas öppnande låta den samlade finska armén rycka ut till väpnadt motvärn. Några veckor senare, då under-

---

[1]) Konseljprot. i krigsärenden 1 dec. 1802, 9 febr. 1803; krigsexped. registr. 9 febr. 1803.

[2]) Krigsexped. registr. 30 mars 1803.

rättelserna från ryska sidan åter läto lugnande, återkallades mobiliseringsorderna, men Klingspor tillsades att på sommaren förmå allmogen i Savolax och Karelen att uppsätta en lätt kavalleritrupp samt allmogen nära sjökanten att hålla konungen tillhanda en enrollering, som kunde användas som besättning på flottan. Dessutom uppmanades han att till hösten inkomma med fullständigt yttrande, huru enligt hans mening „finska försvaret i allmänhet till alla dess delar och uti en sammanhängande plan borde för framtiden inrättas“ [1]).

Det var synbarligen på grund af denna sistnämda befallning den försvarsplan tillkom, som refereras i svenska generalstabens arbete „Sveriges krig 1808 och 1809“, II s. 59—60, samt in extenso ingår i Ridderstads „Glömdt är icke glömdt“. Men redan innan denna försvarsplan inlämnades till konungens bepröfvande, eller i början af maj, hemstälde Klingspor om en partiel förstärkning af den finska armén. Förslaget godkändes omedelbart, och den 11 maj 1803 utgick till Klingspor ordres att genom en vidsträktare rotering låta öka Savolaxiska fotjägarekorpsen med 4 nya kompanier, att uppdrifva kompaniernas numerär till 150 man samt att låta i Kymmenegårds och Nylands län uppsätta (genom värfning?) ett nytt regemente af 2,000 mans styrka. Därjämte meddelade konungen att han beslutat sända från Sverge till Sveaborg 600 man infanteri och 3 kompanier artilleri, hvaremot en del af den i fästningen förlagda garnisonen skulle placeras på särskilda orter i Nyland.

De sålunda påbjudna förstärkningarna af Finlands försvar blefvo ock en värklighet. De voro de enda resultaten af de underhandlingar som fördes med den finska allmogen på sommaren och hösten 1802 samt af den oro krigsfaran i april 1803 medförde. De voro ock de sista försvarsplaner som hunno realiseras, innan det så många gånger bebådade kriget slutligen bröt ut.

[1]) Krigsexped. registratur april—maj 1803.

Sällskapet Aurora.

Det har hvilat en hemlighetsfull skymning öfver sällskapet Auroras öden, hvilken forskningen icke kunnat skingra. Dess namn har varit en symbol för en af de mest lysande epokerna i vår kulturhistoria, för den morgongryning som betecknade de kulturella impulsernas uppvaknande hos oss, och man har till det hänfört nästan alla de andliga väckelser, de tankar och idéer, som på 1770-talet visat sig i Finland. Och detta länge nog utan att man egentligen om sällskapet vetat någonting. Hemlighetsfullheten hade i Auroras värksamhet — som i alla liknande samfunds — spelat en stor roll, och så oupplösligt förbunden var den med sällskapets idé, att den ännu efter dess död skulle upprätthållas. Då 1818 tre af sällskapets kvarlefvande medlemmar till universitetet öfverlämnade Auroras efterlämnade handlingar, voro dessa omsorgsfullt förseglade, och på det icke några nyfikna, vanhälgande blickar skulle skåda dem, nedlades de i den Porthanska kistan för att under lås och bom sofva bort nära ett sekel.

Under denna tid hafva visserligen åtskilliga försök gjorts att åtminstone något lyfta den slöja, hvari sällskapet — däri olikt den gudinna, hvars namn det bär — höljde sig. Några upplysningar hade väl af medlemmar lämnats, men de voro af knapphändigaste natur. Bilmark hade redan 1772 i en dissertation „De secretis societatibus litterariis“ i korthet berört också Aurora; men han inlåter sig icke på någon mer detaljerad redogörelse — „dock som samhället är helt ungt, har ingen ännu lyckats komma dess bruk, hvilka hållas hemliga, på spåren, hvarför vi

för närvarande icke kunna säga något därom". [1]) Också Tengström meddelar något om sällskapet i sitt minnestal öfver Porthan 1821. [2]) Men utöfver detta torftiga material fans länge nog ingenting tillgängligt. Några nya upplysningar har väl Gabriel Lagus i „Den Finsk-Svenska Litteraturens utveckling", och G. Göthe ger i sin afhandling om „De vittra samfunden i Sverge" en kort öfversikt af det dittils kända materialet. Men först Vilh. Lagus i sitt arbete „Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen" har hunnit så långt, att han kan försöka en något så när sammanhängande teckning af dess historia. Dock är äfven det material denne förfogar öfver föga rikhaltigt; några spridda yttranden i bref kasta nu och då en döende ljusstråle öfver ämnet, men det är också alt. Trots sina noggranna forskningar har Lagus endast till en ringa del kunnat utreda sällskapets historia, till en något större dess organisation. Däremot erhöllos, särskildt i detta senare afseende, viktiga upplysningar genom de aktstycken, som Aug. Hjelt fann bland de Fredenheimska pappren och publicerade i tom IX af Historiallinen Arkisto. De utgjordes af samhällets alla „lagar" äfvensom några af de där hållna talen. Dessutom lämnade också den Fredenheimska korrespondensen åtskilliga intressanta bidrag till sällskapets historia, om också ej tillräckligt för att gifva en fullständig bild af dess värksamhet. Senare hafva ytterligare några sällskapet berörande aktstycken blifvit offentliggjorda; särskildt innehålla Kellgrens af Schück utgifna bref till Clevberg (i Svenska Litteratursällskapets i Finland skrifter tom XXVII) åtskilliga upplysningar.

Emellertid hoppades man att vid den Porthanska kistans öppnande (i början af år 1900) finna det som ännu saknades. Tyvärr blef man i åtskilligt besviken. Utom de af Hjelt redan publicerade handlingarna [3]) fans här af viktigare aktstycken matrikeln, men af protokollen endast

[1]) Se Lagus: Kellgren s. 46 f.
[2]) Delvis citeradt hos Göthe: De vittra samfunden i Sverge s. 137.
[3]) Med undantag af talen, hvilka här saknades.

några obetydliga fragment. Vi meddela här en förteckning öfver samtliga dessa, nu å Universitets-biblioteket i Helsingfors förvarade handlingar.[1]

Sälskapet Auroras almänna lag. (Trykt hos Hjelt s. 146).

Sällskapet Auroras andra grads lag. (Trykt hos Hjelt s. 165.)

Samhället Auroras tredje och högsta grads lag. (Trykt hos Hjelt s. 171.)

Instruktion för granskarna. (Trykt hos Hjelt s. 177.)

Matrickel för sällskapet Aurora.

Förtekning på Ledamöterne i Samhället Auroras Wittra Class.

Protokoll vid sällskapets allmänna möten 1770 ($^{25}/_{VIII}$ — $^{10}/_{X}$.)

Protokoll i Vittra klassen 17$^{28}/_{VIII}$73—17$^{26}/_{VIII}$74.

Sällskapets kassabok för åren 1770—1780.

Ett bref till Utile Dulci af d. 19 maj 1774.

Utdrag af Protokollet hållet i Samhället Auroras andra Grad d. 19 aug. 1775.

Ceremoniel som vid högtidsdagarna åren 1774, 1775 blifvit i agt tagit.

Auroraförbundets Clenodier. (Trykt hos Hjelt s. 181.)

Några handlingar rörande sällskapets lösegendom.

Det nya här är således hufvudsakligen matrikeln; också ur kassaboken erhållas dock åtskilliga intressanta upplysningar. Några bidrag till Auroras historia ha dessutom erhållits ur den Porthanska brefväxlingen, som blef tillgänglig samtidigt som dessa handlingar. Men knapp är alt ännu belysningen som faller öfver samhällets lif — så knapp att sannolikhetskalkylen ofta nog är det enda medlet att få hälst en svag föreställning om hvad som timat.

[1] Utom nedan uppräknade finnas ytterligare bland dem P. Juséns tal i Utile Dulci 1769 Om en svensk teaters nytta och nödvändighet, Wellanders parentation där öfver Wertmüller och ett tredje tal, äfvenså hållet i U. D., af obekant förf.

I.

En tid då ingen kung och ingen ära fans — det var Tegnérs uppfattning af frihetstiden. Att den var orättvis har många gånger framhållits — det är solglansen från Gustafs dagar som kastar sin svarta slagskugga öfver den närmast föregående tiden. Och ändå kunna vi så väl förstå att en skald skulle fälla denna dom; ty den gudinna, under hvars spira detta tidehvarf stod, var icke poesins lekande, skämtande, det var en kall och hård, som kanske drömde, men drömde i siffror och tal — det var ekonomins, naturvetenskapernas. Medvetandet därom är det, som för skalden skymmer de ljusa sidorna, han ser blott prosan, kall och låg och girig, och han slungar ut sitt anatema.

Vända vi blicken till Finland blir bilden ännu mycket mörkare. Ty Sverge hade att uppvisa storheter pa denna tid — det intog ju en framstående plats i det europeiska kulturlifvet — och öfver dem alla hvilar det något af den poetiska glans, som skänkes af „den svenskaste af sägner“, sägnen om slösaren som ej sparar och ockrar pa sitt pund utan låter det flyga ut öfver landen, sägnen om de fåvitska jungfrurna, — något af de djärfva och vida vyerna som kräfva en fantasi lika stark som skaldens. Men i Finland möta vi andra gestalter, andra sinnen. Väl finnas också här framstående män — Gadd, Kalm, Bilmark, Mennander — men förgäfves skall man hos dem söka denna poetiska gloria. De äro flitiga arbetare, som sköta sitt kall med nit och omsorg, men de tyckas sakna den heliga inspiration, som ensam skapar något nytt. Deras värksamhet gick i gifna fåror, jämt, lugnt, oafbrutet, i en ständig hvardagsstämning, utan några nya initiativ.

Dock saknades det icke försök att sätta de makliga Åboprofessorerna i lifligare värksamhet. I synnerhet var Gjörwell nitisk i detta afseende: alt emellanåt agiterar

han för inrättandet af en tidning i Åbo[1]) — själf var han ju under hela sitt lif sysselsatt med journalistisk värksamhet. Upprepade gånger ansatte han Bilmark med förslag i den vägen, men utan framgång. År 1768 afgaf väl denne åt baron Tilas ett löfte att begynna utgifva en veckoskrift, men utan att löftet omsattes i handling.

Slutligen blef dock projektet satt i värket, ehuru af andra personer och i en något annan form än Gjörwell och Bilmark tänkt sig.

På sommaren 1770 gjorde sekreteraren C. F. Mennander — snart därpå adlad Fredenheim — en utflykt öfver hafvet från Stockholm för att hälsa på sin vördade fader, biskop Mennander. En anteckning i hans diarium ger vid handen, att han då stiftade „med vännerna Juslén och Porthan den 16 och 19 Augusti det af Aura ån och studiernas vän, morgongryningen, nämde Aurora sällskapet.“ [2]) Detta är den enda upplysning vi äga om Auroras stiftare. Ty väl stadgas det i instruktionen för granskarne att „första Stiftningsprotokollet . . . ligge altid vid denna deras instruktion“; men från denna sin rättmätiga plats är det försvunnet såväl i den Fredenheimska som i den Porthanska samlingen. Emellertid så knapphändig Fredenheims uppgift än är, så sprider den likväl ett i viss mån nytt ljus öfver sällskapets uppkomst. Den visar att Bilmark icke — såsom V. Lagus antar — varit sällskapets upphofsman; icke häller biskop Mennander, som Lagus gör till dennes medhjälpare och stöd, omnämner den.[3]) Att desse icke tillhört stiftarna framgår för öfrigt numera också af matrikeln och protokollen.

Af de tre vännerna voro både Fredenheim och Juslén vid denna tid bosatta i Stockholm. Fredenheim — nu 22 år — hade sedan 1766 vistats där under träget arbete

---

[1]) Om dessa och andra tidigare och samtidiga tidningsplaner i Åbo jfr. Lagus: Kellgren s. 40 f. och Hjelt s. 119.

[2]) Erdmann: Ur C. F. Fredenheims papper. Finsk Tidskrift 1896: II s. 129.

[3]) Oriktigt är sålunda ock G. Lagus antagande (H:fors Dagbl. 17⁸/VIII74) att Mennander varit den, som skapat det.

vid olika ämbetsvärk — justitierevisionen och kanslirätten — och hade kommit in i det stockholmska sällskapliga och litterära lifvet samt blifvit medlem af Utile Dulci. Juslén — nära tio år äldre, — hade hunnit längre på sin bana: han var då registrator i riksarkivet och en af Utile Dulcis mer ansedda medlemmar. Han hade också gjort sig känd som en i vittert afseende begåfvad person; hans i U. D. 1769 hållna tal om „En svensk teaters nytta och nödvändighet“ är ett viktigt inlägg i den brännande frågan om en svensk nationalscen, och dessutom hade han visat sin litterära förmåga som medarbetare i Stockholmstidningen Posten.[1]) Porthan slutligen var en af Jusléns närmaste vänner: han var jämnårig med honom, hade vuxit upp hos hans fader och var förlofvad med hans syster. Ehuru han icke ännu uppnått någon mer betydande post vid akademin — han var docent och biblioteksamanuens — spelade han dock en bemärkt roll i dess intellektuella lif; också han var för öfrigt medlem af U. D.

Sällskapsordnarna voro tidens skötebarn, de frodades öfveralt i Sverge och de bildade personer, som icke tillhörde någon sådan, utgjorde väl undantagen. Levertin har säkert rätt, då han tillskrifver denna böjelse dels „den politiska och byråkratiska anda, som kännetecknade frihetstiden,“ och gjorde „att man tänkte sig glädjen som en institution, som skulle skötas efter reglerade former af ett kollegium med ämbetsmän“, dels „en känsla af allmän osäkerhet, af att det tunga hemlandets människor ännu saknade den förfining, den ton, de säkra och otvungna seder, som utan någon codex ordna ett societetslif“, dels slutligen „en egendomlig religiös kult för nöjet“.[2]) Detta yttrande gäller, som synes, hufvudsak-

[1]) Se Sylwan i Svenska prässens historia s. 369. Denne fäller om de i tidningen ingående uppsatserna i brefform det omdöme, att deras förf. — och förmodligen är Juslén upphofsmannen till en del af just dessa — »var en angenäm kåsör och ägde i något högre grad än sin store föregångare [Dalin] förmågan af värklighetsskildring». — Senare (1771) medvärkade J. i Åskådaren (ibid. s. 465).

[2]) Wellander s. 87.

ligen de för sällskapsnöjen stiftade ordnarna, men med några få modifikationer kan det tillämpas också på de vittra sällskapen: de psykologiska motiven äro fullkomligt analoga. Det är framför alt föreställningen om att reglementerandet också på detta område behöfdes, att idealet också här var något gemensamt för alla, till hvilket en allfarväg, noga bestämd och afgränsad, kunde och borde finnas. Vidare, äfven här, känslan af osäkerhet, känslan af att det innersta i personligheten icke ännu var genomträngdt af „smaken“ — för att använda detta tidens estetiska älsklingsuttryck — och att förvildningen låg där inne och lurade på tillfälle att bryta fram. I ordnarna och samfunden skulle den ömsesidiga kritiken hålla vakt öfver alla sådana utbrott och bestraffa dem. Bergklint skrifver till Oxenstjerna att det var i sällskapet Vitterlek han först „någorlunda formerade sig“, och just i att skänka sina medlemmar „form“ så i lif som diktning låg deras viktigaste uppgift.

Att Finland i dessa afseenden stod långt efter moderlandet, därom råder väl intet tvifvel. Redan nationalkaraktären måste lägga hinder i vägen för förvärfvandet af denna yttre sirlighet; Gjörwell, som ändå ingalunda själf kunde smickra sig med att äga altför stora världsmannaanlag, skrifver: „själfva Finska Nationen [är] tung och obeqväm för en Svensk at lefva ihop med“.[1]) Kom så därtill afståndet från hufvudstaden och de relativt knappa förmögenhetsförhållandena, som måste motvärka den yttre förfiningen. Intet under därför om Stockholm för finnarna tedde sig med något af världsstadens mystiskt lockande skimmer och om de första stegen i dess societetslif för en ung man från Finland kunde vara nog så svåra. Karaktäristiska äro Fredenheims anteckningar; han fruktar att flytta till Stockholm för „den fara man där löper att råka i liderlige sällskaper och blifva förförd“, och när han väl kommit dit talar han om „denna ort, så

[1]) Anmärkningar på en Resa ifrån Stockholm till Finland år 1759. Trykt i Histor. Arkisto IX sid. 74 f.

tjänlig att förbättra och skämma sederna". Att det var andra seder än han var van vid i Åbo är tydligt.

Det ligger ju nära till hands att antaga, att hos en till Stockholm kommen finne skulle vakna tanken på att söka införa något af denna förfining också i sitt fädernesland och höja dess smak så i ett som annat afseende. Och universalmedlet var lätt att finna: ett vittert sällskap. Där skulle intresset för vetenskaper och för den nu i Finland så försummade poesin väckas, där skulle umgängesvettet odlas, och medlemmarna skulle få tillfälle till allehanda angenäma tidsfördrif. Och häri ha vi förmodligen att söka orsaken till Auroras uppkomst.

V. Lagus säger visserligen, att „helt enkelt detta" — nämligen nödvändigheten att bilda en association för Åbo Tidningars upprätthållande — „men icke såsom vanligen uppgifves, lusten att efterlikna de något tidigare stiftade samfunden Utile Dulci i Stockholm och Apollini Sacra i Uppsala var upphofvet till Auroraförbundet". Men denna uppgift är helt visst oriktig: hos stiftarna var nog begäret att skapa ett finskt Utile Dulci ett af hufvudmotiven, om också det icke var det enda. Därpå tyder redan den omständighet att de alla tillhörde det svenska sällskapet. Senare uttalanden af Fredenheim synas ock gifva vid handen att åtminstone för honom tidningarna icke voro hufvudsaken. Så heter det i ett bref från honom till hans fader 1772: „Om de ock framdeles ingenting gåfve ut i almänheten, kunna de dock roa sig inom sig . . ." [1]) Och ur andra bref framgår det att han alt framgent ansåg ceremonierna, dekorationerna och sällskapslifvet för viktiga ting. Hela hans natur var altför genomträngd af hofluften med dess fordringar på iakttagande af de konventionella formerna, för att han skulle velat se endast den intellektuella betydelsen af ett företag sådant som detta — „Konglig Secreteraren lär ännu vara lika konglig" skref Kellgren en gång till Clevberg och en annan gång talar han om „en så väl pudrad och friserad

[1]) Jfr. för öfrigt hela detta bref; se sid. 162.

hjerna som Fredenheims". Hos Porthan kan man visserligen förmoda att tanken på tidningen spelade en större roll; men det förefaller som hade han icke varit den egentliga initiativtagaren. Åtminstone uppger andra gradens lag att sällskapets stadgar voro författade i Stockholm; det heter nämligen där (mom. 5): „bokstäfverne D XVI M VIII, som synas på första Gradens Stierna, utmärka den XVI Dagen i Augusti Månad, Dies XVI Mensis VIII:i, då detta Sällskaps inrättning här i staden bragtes till stadga, och dess Ledamöter högtideligen förenade sig att efterlefva de lagar, som i sådan afsikt voro författade och hit öfverhämtade; hvilkas oföränderliga bibehållande blir fästet för denna Finska Societetens beständiga förening med Sällskapet i Stockholm". Det kan därför svårligen vara berättigadt att anse, det sällskapet stiftades i ett medvetet annat syfte än de öfriga vittra samfunden. Också heter det i sällskapets allmänna lags 1 §: „Detta Samhälle, som kallas Aurora, kommer att stå i nära förening med den Societet, som i Stockholm under namn af Utile Dulci är känd i allmänheten, och med hvilken äfven ett Vitterhets-Sällskap i Upsala är förbundet. Bägge de sistnämde utgifva de så kallade Vitterhets-Nöjen; och detta Samhälles förnämsta ändamål vare, att gemensamt med Dem deltaga uti ett Svenska Nationen och Språket så hedrande arbete." Och i följande §: „Sällskapet sysselsätte sig således hufvudsakligast med Svenska Språkets uppodling". Först i 3 § kommer den bestämning, som kan anses innebära en principiell åtskillnad mellan detta och öfriga likartade samfund: „Men ehuru Samhället egentligen vinnlägger sig om Svenska Vitterheten, sträcke det sig dock äfven till flere vetenskaper, i synnerhet Finska Språket och detta Lands häfder och Historie." Detta stadgande blef visserligen för åtskilliga — dock långt ifrån alla — bland sällskapets medlemmar det viktigaste; men att antaga att det från början varit afsedt att vara det, vore helt säkert oriktigt.

Hvad sällskapets tidning beträffar, så var den genast påtänkt, ehuru ingenting finnes, som skulle berättiga oss

att påstå att sällskapet stiftats för dess skull. Den omtalas i sällskapets allmänna lag och redan på Auroras första möten öfverlades om den. I hvilket förhållande nu denna plan står till Bilmarks tidigare projekt är svårt att utreda. V. Lagus antagande att de vore identiska, är som redan framhållits, oriktigt. Men möjligt är att själfva impulsen dock erhållits från detta håll. Ty Porthan skrifver d. 15 mars 1782 till Mennander „. . . så mycket mer som jag dock varit skyldig at med deras [Åbo Tidningars] öfversändande til Herr Biskopen och Procancelleren tid efter annan göra våre blad bekante hos hela ideens förste uphofsman, och deras säkraste Gynnare“. [1]) Detta kunde förklaras så att Mennander erhållit kännedom om planen att stifta sällskapet och då uppmanat stiftarna att härmed förena tidningsplanen. Detta är dock endast en gissning. —

En genomgående uppfattning hos alla dessa sällskap var att stadgarna spelade en oerhördt viktig roll: deras iakttagande var det, som skulle skänka denna uppfostran och garantera detta nöje, som var målet. Så heter det ock i inledningen till Auroras allmänna lag, att „Aurora väl är ett sällskap hvars verkeliga nytta icke kan dragas i tvifvelsmål; men till så mycket säkrare vinnande deraf är en viss Ordning, visse rättesnören nödige, hvilka om utgången skall svara emot afsigten, heligt och obrottsligen böra efterlefvas“. Också hvad organisationens detaljer beträffar äro Auroras stadgar trogna efterbildningar af Utile Dulcis — likvisst med några förenklingar. Dess ämbetsmän voro en ordförande, som valdes vid hvarje termins början och slut och icke fick omväljas; en sekreterare, som „icke oftare än hvarje år fick ombytas“, samt såsom hans biträde en amanuens; en skattmästare, vald lika som ordföranden, och en bibliotekarie, vald på samma sätt som sekreteraren. Ytterligare tillsattes vissa „egentligen så kallade Censorer eller Granskare“, som skulle vara för medlemmarna okände; ty, som det heter i deras

[1]) Bref från H. G. Porthan till samtida. Sid. 46.

instruktion, „Arbetens granskning har i alla vittra Samfund gifvit ämnen til hemliga missnöjen, som ej sällan utbrutit i uppenbar oenighet och slutligen aldeles åtskildt ledamöterne. En författares egenkärlek är snart stött och den måste med all möjlig varsamhet handteras. Att förekomma all skälig anledning till missämja och afund, hafva fördenskull Stiftarne af Sällskapet *Aurora* varit betänkta på et sådant sätt, som skulle dölja undan för Ledamöterne de granskande personerna“. — Medlemmarna indelades i tre grader alla med olika tecken; minimiantalet i de båda högre var 5. Sekretessen spelar naturligtvis en stor roll: i samma mån en medlem avancerar blottas för honom sällskapets organisation, tils slutligen för de lycklige, som på grund af „synnerliga göromål, dels uti arbetsvägen dels ock uti någon utmärkt frikostighet emot Samhället“ avancerat till tredje graden „hela Societetens sammansättning“ var bekant, dock med undantag af granskarnas namn, hvilka för öfrigt alla tillhörde denna grad; ty säger lagen, „det tillkommer Graden at känna Historien af Samhället, grunden til dess inrättning, dess stiftare, sjelfva hemligheten af dess constitution och förbindelsen med modersamfundet Utile Dulci, ornamenternes fulla betydelse och ledamöternes verkliga antal“. Nya medlemmar skulle först blifva af granskarna godkända, hvarpå de underställdes hela samhällets pröfning och fordrades två tredjedelars pluralitet för att de skulle antagas. Hade någon lyckligen blifvit intagen, fick han afgifva en helig försäkran om redligt och flitigt arbete för sällskapets mal samt att „icke heller tillsvidare göra Ledamöterne i Samhället för någon utom det samma kunnige“.[1]) Sällskapets hufvudsakliga värksamhet skulle vara af litterär art. Främst skulle medlemmarna inlämna bidrag till tidningen; till dessas fortsättning, heter det i lagen, „vare hvarje Ledamot skyldig bidraga, samt hvar i sitt ämne utarbeta sådane stycken, som i dem kunna införas och af hvilka Sällskapet

[1]) Denna sista försäkran har förmodligen senare bortlämnats, ty i den allmänna lagen är den innesluten inom en blyertsparentes.

har heder och nytta att förvänta". Arbetena upplästes först för Sällskapet, kritiserades af de närvarande, öfverlämnades så åt nagon medlem, som var hugad att närmare granska dem, hvarpå de slutligen sändes till de hemlige granskarena, hvilka så återstälde dem till sällskapet med ett utlåtande. Dessutom förekommo vid alla högtidligare tillfällen tal, hvartill isynnerhet de yngre medlemmarna borde uppmuntras. Och slutligen stadgades: „Ingen Ledamot våge sig att till Sällskapet inlämna något stycke, antingen i bunden eller obunden stil, som innehåller anstöteliga ordasätt emot Religionen, Statsförfattningen och goda seder. Förbrytare häremot varde enär han upptäckes första gången, i Högsta Graden allvarligen tilltalad samt tillsagd att ett fjerdedels år afhålla sig från Sällskapets sammankomster, om han ej vill att brott dess allmänneligen skall kunnigt varda. Den andra gången med så nedrig gerning beträdes, blifve ansedd ovärdig att längre vara Samhällets Ledamot och varde Tecknen ifrån honom tagne, samt namn hans utur Matrickeln med offentlig vanära utplånadt". Lyckligtvis har emellertid af matrikelns utseende att dömma, en „så nedrig gärning" icke blifvit föröfvad. — Också sällskapets dekorationer beskrifvas utförligen. Sällskapets första grad bar i knapphålet en „uti ett Aurora-färgadt Sidenband med hvita kanter fäst och uti matt och klart silfver arbetad Stjerna, bestående af en Femhörning, hvilkens kanter mötas af Fem liksidige och hvardera med en vinkel inåt vände trianglar. På den ene sidan af Femhörningen ses Strålarne af en i öster uppgående Sol, med öfverskrift D X VI M VIII och på den andra läses endast Samhällets namn *Aurora*". Den andra graden bar „jemte samma Band och Stjerna ett något bredare Sidenband af samma färger en collier". Den tredje slutligen „vinner ett lysande och utmärkt företräde framför de andre, i det Ledamöterna af den samme, utom Samhällets Allmänna Tecken, häftadt i Andra Gradens band, bära på axeln ifrån höger till vänster ett ännu bredare Sidenband af Himmelsblå färg med hvita kanter, och en på venstra sidan af Rocken öfver hjertat fästad

Stor Stjerna af samma skapnad som den allmänna, men gjord af klart Himmelsblått Taft, samt Femhörningen och Trekanterne upplyste med smala Guld-galoner. In uti Femhörningen visar sig en öfver horizonten uppgången Gyllene Sol". Ytterligare buro sekreteraren, skattmästaren och bibliotekarien utom sin grads ornamenter, „en collier ett något bredt Svart vattradt Sidenband"; om ordföranden heter det: „Ordförandens anseende ökes jämväl af ett sådant Sidenband en collier, hvaruti hänger en förgyld Stjerna, något större än den allmänna och i öfrigt med den ändring att uti hvar och en af Trianglarne synas Fem Strängar, alla syftande till midteln af Femhörningen, hvilken åter endast innehåller genombrutna strålar af den uppgående Solen.[1]) Ordföranden bär ock En Hatt af Himmelsblått Taft med smal ouppfästad bräm. Kullen är omgifven af en Guldspets samt prydd med en Guldkokard vid venstra sidan". Ytterligare fans ett tecken, *Belöningen*, „ett bredare sidenband af himmelsblå färg, som bäres en Collier, ofvanom andra Gradens band", hvilket hederstecken öfverlämnades åt „synnerligen förtjente Ledamöter" i andra graden, då dessa icke kunde befordras. En af de djupaste hemligheter, som för andra gradens medlemmar uppenbarades, var de olika tecknens symboliska betydelse. Namnet Aurora och den i stjärnan befintliga solen „till känna gifva detta i Rikets mäst östra del inrättade samfunds ändamål och hopp att kunna uppodla Vitterheten och smaken hos oss samt förskingra det mörker, som ännu i denna delen höljer vårt land; äfven som Sällskapet vill bemöda sig att jämväl i andre nyttige och nöjsamme kunskaps delar upptända och utbreda lius ibland sine landsmän". Samma betydelse har bandens röda färg; de hvita kanterna åter „tillkänna gifva den renhet och oskyldighet, som är i Sällskapets före-

---

[1]) I bref $^{30}/_{XI}$ 1773 skrifver Fredenheim om den då först utförda stjärnan: »Det [dess modell] är väl ej aldeles efter beskrifningen men när solen är af guld kan man taga pars pro toto och detta är vackrare». (Porthanska saml. U. B.)

tagande". Bokstäfverna D XVI M VIII betyda Dies XVI Mensis Augusti (VIII:i), sällskapets stiftelse och högtidsdag. O. s. v. —

Afgifterna voro för inträde 36 daler kpmt, för inträde i 2:dra graden 12 daler (utom bandet) och för 3:dje graden 18 daler (utom bandet och stjärnan). Dessutom erlades hvarje kvartal 3 daler. Pengarna användes dels till bestridande af de löpande utgifterna, dels till inköp af böcker; en i allmänna lagen uttalad förhoppning om att kunna utdela „premier för nyttiga och viktiga afhandlingar" blef aldrig förvärkligad. Ofta nog fick samhället en extra inkomst genom donationer af medlemmarna.[1])

Ett visst intresse erbjuder frågan om sällskapets förhållande till Utile Dulci. Detta var en af de yttersta hemligheterna, hvilkas insegel öppnades först för dem, som inträdde i det allraheligaste, i tredje graden. Denna grad var det ock som „ensammen" ägde föra korrespondensen med detta sällskap; dock meddelades redan åt andra gradens ledamöter „att ehuru detta samfund står i nära förening med det i Stockholm inrättade Sällskapet Utile Dulci, så beror det dock icke af samma Societet i anseende till sin styrelse och utgiör ej heller därmed et och samma sällskap".[2]) Det enda mer positiva stadgandet om dessa sällskaps förbindelse är det i allmänna lagen ingående: „de större Poetiska stycken öfversändas till Utile Dulci i Stockholm". Emellertid blef i praktiken den „nära förbindelsen" med detta sällskap ett tomt ord och de lägre gradernas medlemmar, som icke fingo del af „korrespondensen", gingo nog ej förlustige om mycket. I alla festtal synes det visserligen ha hört till god sed att omnämna „Stam-Orden", men — som så ofta — var det nog endast en tom fras. Vi äga nämligen ännu ett 1774 skrifvet bref från Aurora till U. D., utgörande svar på ett bref af 1771, som kastar ett bjärt ljus öfver förbindelsen — eller rättare bristen på förbindelse — mellan dessa samfund och som därför här må få plats:

---

[1]) Så af Chydenius, Björk, Hisinger m. fl.

[2]) Af det sid. 151 meddelade utdraget ur andra gradens lag synes framgå att U. D. godkänt Auroras stadgar, innan detta stiftades.

Mine Herrar.

Edert hedrande bref af den 23 Julii år 1771 gaf en fördubblad styrka åt den högaktning och erkänsla, som Sällskapet *Aurora* ifrån sit första uphof hyst emot Edert lysande Samfund. Ehuru härtils innom oss uti tysthet bevarad, har den lika lifligt fortfarit at uppelda Våra Sinnen, och tjent Sällskapet till upmuntran, at medelst Wittra Kunskapers uppodlan och utbredande i Vår Fosterbygd söka göra sig förtjent af Eder vännskap. Den smickrande förening Vårt Sällskap vunnit med et af Allmänheten så högaktadt Samhälle, och de flere prof, hvilka Vi rönt af Eder välvilja, göra Vår förbindelse emot Eder så stor, som den tacksägelse är upriktig, hvilken Vi härmedelst hos Eder derföre aflägge. Wi hafve känt Vår skyldighet, at längesedan betyga Eder densamma: men de svårigheter, som merendels följa alla inrättningar vid deras början, hafva hindrat oss at derjämte kunna gifva Eder något värkeligare vedermäle af Vår åhoga at arbeta på Edert värdiga föremåls, Witterhetens, befordran än blotta löften; och Vi hafve varit därom öfvertygade, at Vi icke kunde lämna Eder något kärkomnare svar, än det som vore beledsagadt med några försök uti denna vägen. Wi hafve måst dela oss til flere ämnen; och de närmaste ehuru smärre omsorger hafva fordrat en jämn upmärksamhet. Wi hafve altså nu först den äran at öfversända Eder et litet prof af Vår åstundan at kunna något bidraga til Edra älskade Witterhets Nöjen; det innehåller några Öfversättningar ur Anacreon, såsom en fortsättning af de tvänne som I lämnat rum i Tredie Delen af Edre Arbeten, et nytt Skaldequäde öfver Hösten och en Ode i Horatii smak: de öfverlämnas til Edert Wittra och mogna omdöme. Förtjena de et Samfunds bifall, som hyser innom sig så store och ypperlige Snillen och Granskare, så skall det upmuntra oss at efterhand meddela Eder några flere af Våra försök. Wåre Tidningar, af hvilka jämväl Tredje Årgången skall med det första Eder tilsändas, innehålla väl egenteligen icke mycket uti Witterheten; men Vi hafve dock äfven uti dem sökt visa at Vi icke förgäte denna angenäma

delen af Vårt föremål, hvars odlan altid skall utmärka föreningen emellan Samhällen *Utile Dulci* och *Aurora*.

Åbo den 19 Maji 1774.

P. Juslén. *Magn. Jac. Alopäus.* *Johan Lilius.*
And. Wetterblad. *Pehr Kalm.* *Pehr Adrian Gadd.*
Matth. Calonius. *J. G. Bergman.*
Joh. Bilmark.
Henr. Gabr. Porthan.

Det är icke svart att bakom de cirklade höflighetsfraserna finna, huru samvetskval öfver försummelserna ansatte Aurorabröderna. Någon vidare korrespondens mellan de båda samfunden förekom troligen icke. En ursäkt kunde för öfrigt det finska sällskapet finna däri, att U. D:s lifslaga under större delen af 1770-talet var ganska matt.

Ett annat slag af förbindelse existerade visserligen ännu: Fredenheim var Auroras medlare i Utile Dulci liksom Bergklint var Apolloni Sacras. Huru betydande denna „medlarevärksamhet“ var är oss obekant; Göthe [1]) berättar om Bergklint att han såsom ombudsman i U. D. där höll „flera tal å Uppsala-sällskapets vägnar“, och längre sträkte sig förmodligen icke häller F:s aktivitet å Auroras vägnar. [2]) Också upprätthölls ju en viss samhörighet genom att åtskilliga af Auroras medlemmar blefvo intagna i U. D. under det de vistades i Stockholm. Men någon „nära förening“ skall man trots alt svårligen kunna kalla detta. —

En viktig punkt i ett sådant samhälles organisation var slutligen beskyddaren. Det kräfdes ovilkorligen att hvarje välordnadt samfund ägde en sådan, uppe på ärones höjder ställd man, hvars namn kunde bestråla det med sin

[1]) S. 134.

[2]) Huruvida de bland Auroras handlingar befintliga, i U. D. hållna talen beteckna någon begynnelse till ett skriftutbyte är svårt att säga.

glans. Utile Dulci ägde Gustaf själf, hvilken redan som kronprins skänkte sällskapet sin „protektion" och senare lät förklara sig för dess „Nådige Skyddsherre", och Apollini Sacra lyckades — som det tyckes efter åtskilliga ansträngningar — förvärfva kanslern Rudenschöld till sin beskyddare. Aurora synes ha erhållit en motsvarande funktionär i Ulric Scheffer, hvars namn står främst i matrikeln och skänker den något af sin glans. Huru man kom att vända sig till honom, är svårt att utröna; möjligen hade Fredenheim eller Juslén några personliga förbindelser med honom.

Måhända kunna vi här finna lösningen på en dunkel fråga — frågan om biskop Mennanders, Fredenheims faders, förhållande till Aurora. V. Lagus säger visserligen på tal om universitetslärare, som tillhörde sällskapet [1]), att han föregick med uppmuntrande exempel. Emellertid är detta ett misstag; hans namn finnes icke i matrikeln, och i den vittra klassens protokoll för d. 25 oktober 1773 kallas han „Herr Biskopen Dr. Mennander", icke som medlemmarna endast „broder". Men icke nog härmed: af åtskilliga uttryck i hans bref synes framgå, att han kände sig föga sympatiskt stämd mot sällskapet, ehuru han lämnar talrika bidrag till dess tidningar. Så skrifver han den 23 nov. 1770 till Fredenheim: „för flera orsakers skull tager jag ingen del hwarken i detta [kungörelsen] eller de öfriga des göromål" [2]) och den 27 okt. 1772 skrifver åter Fredenheim till sin far: „det är illa att de ej mera rådfråga min huldaste Far, men det är säkert mera af modestie än af obekymmersamhet om sina skyldigheter. Min huldaste Far täckes dock ej tröttna vid dem. De behöfva som et annat gille blott protection". [3]) Häraf framgår att Mennander kände sig missnöjd med Auroras uppförande gentemot honom, kände sig åsidosatt och förbigången. Måhända kunde man antaga att åtminstone en af de „flera orsakerna"

[1]) Kellgren s. 50.
[2]) Kellgrens bref till Clewberg s. 4.
[3]) ibid. s. 5, Hjelt s. 140.

till missbelåtenhet var den, att icke han, biskopen och akademins prokansler, blifvit ombetrodd „protectionen" utan i stället Scheffer, som dock var en främmande och utomstående.[1]) —

Sedan organisationen sålunda var färdig, kunde den egentliga värksamheten vidtaga. Till först upptogo de tre stiftarna en fjärde i förbundet — lektorn i Borgå M. J. Alopæus.[2]) Dessa fyra, hvilka naturligtvis såsom initierade i sällskapets alla hemligheter voro självskrifna medlemmar af tredje graden, fördelade därpå ämbetena emellan sig: Juslén blef ordförande, Fredenheim bibliotekarie, Porthan sekreterare — en post som han troligen behöll under hela den tid sällskapet existerade — och Alopæus skattmästare. Därpå börjar man komplettera sällskapets medlemstal. På aspiranter var det förmodligen i denna ordensväsendets förlofvade tid ingen brist; emellertid förfor man i början med stor stränghet och håller ganska höga kompetensfordringar. Naturligt är ju att de flesta medlemmarna skola tillhöra de två kretsar, som bildade Åbolifvets centra: hofrätten och universitetet. Det senare hade bland stiftarna en representant i Porthan; den förra var väl ej direkt representerad, men Juslén ägde förmodligen försänkningar på detta håll. Till en början lades hufvudvikten vid att skaffa sällskapet en stamtrupp af äldre, stadgade män, hos hvilka man ej behöfde befara någon ungdomlig obeständighet och hvilkas namn kunde förskaffa sällskapet aktning och heder. Så intagas professorerna Kalm, Gadd och Bilmark, bibliotekarien Hyllén, advokatfiskalen Lilius, rektor Wetterblad och bland de något yngre universitetslärarne och hofrättstjänstemännen Calonius, Hirn, Lefrén, Weman, Browallius, Fr. Juslén, och Carström. Först sedan sällskapets värk-

---

[1]) Lencqvist skrifver i ett bref till Mennander, att denne »icke utan kostnad bragt i stånd» Aurora (Se Hist. Ark. IX s. 49); möjligen får man på grund häraf antaga, att Mennander är »en okänd», som 1770 skänker sällskapet 300 daler kpmt (annars låge det nära till hands att gissa på Scheffer).

[2]) Möjligen tillhörde han ursprungligen stiftarna, ehuru Fredenheim ej nämner honom.

samhet fortgått en tid, vågade man utsträcka medlemskapet äfven till yngre generationer, ehuru också nu endast i ringa mån; den förste af dessa, som intages är Clewberg (sannolikt på sommaren 1771); vidare följde J. Kreander (slutet af 1771) och Brandell. Åtskilliga frånvarande medlemmar invaldes därjämte från olika delar af landet, de flesta naturligtvis präster, men också några skollärare. De mest betydande äro And. Chydenius, Lencquist, Idman och astronomen Lexell i Petersburg.

Sällskapet sammanträdde under de första veckorna af sin existens synnerligen flitigt, som de från denna tid bevarade protokollen förtälja: i allmänhet hvar tredje eller fjärde dag. Redan d. 25 aug., från hvilken dag det första protokollet är, afgår Juslén från ordförandeskapet på grund af „sin snart förestående afresa till Stockholm“ och anhöll dessutom att „för tidens korthet och den ringa ledighet han ägt under de få veckor [1]) han Ordförandesyslan förestått“ vara befriad från det „annars vid sådant tillfälle i Lagarne föreskrefne Talets hållande“; och „detta alt kunde Sällskapet icke undgå at bifalla“, heter det en smula resigneradt. I hans ställe valdes Fredenheim, som emellertid genast förklarade, att icke häller han kunde länge dröja i Finland, och förbehöll sig att också undgå talet; „hvilket Sällskapet icke kunde vägra“. Den 13 september utses också Lilius till ny ordförande. Det förefaller, som hade det varit Juslén och Fredenheim, som varit de drifvande krafterna; ty så snart dessa väl äro borta, inträder en lång paus i sammanträdena — från d. 13 september till den 10 oktober; sistnämda dags protokoll är det sista af de allmänna, som finnas i behåll — också det för öfrigt endast till hälften. Det synes emellertid som hade värksamheten under slutet af året varit matt; högst en ny medlem inväljes utom de på 10-oktober-mötet före-

[1]) Om Fredenheims och stadgarnas uppgift att sällskapet stiftades den 16 aug. är riktig, hade hans ordförandeskap varat blott 9 dagar, och får då detta uttryck betraktas som en — i ett vittert sällskap visserligen ursäktlig — licentia poetica.

slagna, och också denne är troligen intagen först 1771 (Awellan; afg. bokf. $^{28}/_{1}$ 1771). Från de två följande åren ha vi visserligen så godt som inga direkta upplysningar, men alt talar för att afmattningen successivt tilltagit. Särskildt det ringa antal nya medlemmar, som intages; 1771 är det blott Lefrén, Clewberg, Lindqvist, F. Jusleen och J. Kreander, 1772 endast A. Nordenskjöld och Brandell. En enda frånvarande medlem, Cygnäus, tillkommer; ett försök af Lefrén att få Lidén i Lund „att frånvarande blifva associerad“, synes icke ha lyckats.[1] Och Lencqvist skrifver den 28 sept. 1772 till Mennander: „[Auroras] uphäfvande, hvilket somlige förespådt, skulle vara en stor nesa och förebråelse emot oss; hvilket iag hoppas Högvördigste Herr Biskopen i det längsta afvärjer“.[2] Några upplysningar om dess tillstånd i öfrigt lämnar Fredenheims bref till Mennander d. 27 okt. 1772, som är trykt både hos Hjelt (s. 140) och hos Schück (Kellgrens bref till Clewberg s. 5), men som det oaktadt kan förtjäna att här anföras;

„Min huldaste Far behagar nämna i sit förra bref om Åbo Sällskapet och min present dit af buster.

Sant är väl at det ej brillerar i sina tidningar; men kanske at man i början får vara tilfreds, om detta Sällskap kan blott inom sina Ledamöter procurera et hederligt nöje, mera communication emellan professorerne och studenterne, kännedom af et slags tidsfördrif, som nu så mycket kommit i mode, och en retraite, som kan bli rolig, hälst om musiquen kommer i gång där. Om de ock framdeles ingenting gåfve ut i almänheten, kunna de dock roa sig inom sig, upöfva hvarandras hardiesse och talegåfva, och vinna samme ändamål som de fläste andre Orden. Det är illa at de ej mera rådfråga min huldaste Far, men det är säkert mera af modestie än obekymmersamhet om sina skyldigheter. Min huldaste Far täckes dock ej tröttna vid

[1]) Se Hjelt s. 138.

[2]) Se Helander (Joukahainen VIII) s. 148, Hjelt: Lencqvist (Hist. Ark. IX) s. 46.

dem. De behöfva såsom et annat gille blott protection. Lunds Academie har nu följgt deras exempel, och de kunna väl uppmuntras at framdeles blifva äfven utom sig nyttige. Jag har för min del sökt bidraga dertil kanske med en för långt drefven ifver; men min huldaste Far täckes ursäkta den; ty den har endast haft kärlek för mina Landsmän, för deras smak och för Sällskapet til föremål. — De få nu med fartygen sit autel eller bureau, hvaruti alla deras handlingar och hemligheter kunna förvaras, och som sammantagit med busterne och det öfriga, skal mycket pryda deras retraite. Autellet hafva de sjelfve til största delen betalt. En liten del har jag vidkänts. Jag måste bekänna, at de fyra busterne, de fått, icke äro de, hvilka jag för mig utvalt, och som jag tänker såsom etuder vid ritande behålla. Desse äro endast tvänne. Men de, som de skryta med, äro de samma, som jag jemte mine för min huldaste Far upviste. Det är väl en olydnad, men kanske förlåtelig, at jag vågade skicka dem öfver. Det hade ej skedt, om jag ej oförsiktigtvis förut råkat låfva dem dit, och jag har fått för dem så många tacksäjelser så väl af almän Orden, som Ledamöterne, at jag snart skulle anse mig som en Mæcenat. Åtminstone får jag mycket god tanke om deras smak och tacksamhet. Jag hör nu at de få et särskildt rum til sammankomster, som skal vara vackert, och kanske desse små sammankomster kan afhålla ungdomen från sämre nöjen och gifva dem hug för en mera polerad lefnad“.

Också här torde man ju mellan raderna kunna läsa ett erkännande af att alt icke var som det borde — särskildt i antydningen om att tidningen måhända skulle upphöra. För öfrigt framgår af ett bref från Kalm till Mennander[1]) ($^{25}/_{XII}$71) att Wetterblad då blifvit vald till ordförande. —

Hufvudsakligen gingo sällskapets sträfvanden emellertid ut på tidningens redigering. I synnerhet var väl detta fallet under de tider, då Juslén och Fredenheim voro

---

[1]) Kellgrens bref till Clewberg s. 5.

borta, och Porthan ensam fick härska. Genast från början hade dock öfverläggningarna om dem upptagit en betydande del af samhällets förhandlingar. Den 25 aug. 1770 heter det i protokollet: „Öfverlades om Tidningarne som Sällskapet skall utgifva, deras inrättning, innehåll m. m. och beslöts, at et Förslag skulle upsättas til en kungörelse angående Sällskapets föresats i denna delen, hvilken kungörelse, sedan den blifvit ordenteligen öfversedd och gillad, skulle med det första af trycket utgifvas". På nästa möte uppläser Porthan en förteckning på de ämnen som tidningarna borde behandla; och skulle ledamöterna „til nästa sammankomst eftersinna, hvad därtil vidare kunde läggas, eller hvad derifrån borde uteslutas". Så hvilar frågan några möten, men den 8 sept. „uplästes ett af B. Juslén ingifvit project til Kungörelsen af Sällskapets tidningar, och beslöts att det skulle af samtelige Ledamöterne särskildt granskas och genomses, så at det kunde sedan med det första fastställas och til trycket befordras". Den 10 oktober erhåller den sällskapets slutliga godkännande, och den 23 nov. skrifver Mennander till sin son: „i dessa dagar är omsider närlagde kungiörelse af Sälskapet utgifven".[1]) Den väl skrifna kungörelsen, hvars författare Juslén altsa är, utsändes sedan kring landet under medvärkan af domkapitlen. Däri uttalas det fosterländska syftet med tidningarna fullt tydligt, men det betonas därjämte, att sällskapet hade ett långt vidare värksamhetsfält än af tidningarna direkt skulle framgå. Följande utdrag därur må här anföras:[2])

„I et Tidehwarf, då omhugsan, drift och kunskaper innom Swea Rikes gränsor så märkeligen tiltagit; da nyttiga Wetenskaper, fria konster och Witterhet börjat utspridas med et nit, som ingen ting annat än *Frihets-Andan* kan uplifwa och underhålla: wore det en wärkelig förebråelse för Finlands inbyggare, om de wiste sig senfärdigare än deras öfriga medborgare, at bidraga til ernåendet af det wärdiga ändamålet: *Allmän uplysning.*

[1]) Kellgrens bref till Clewberg s. 4.

[2]) I sin helhet är denna kungörelse aftrykt hos Hjelt s. 120.

Finland utgör en tredjedel af Swea Rike; det är föga bebodt emot sin widd och sitt utrymme; dess aflägsnare inwånare sakna många af de beqwämligheter, hwilka på Swenska sidan befordra kunskapernas lättare och skyndsammare utbredande; de erhålla alla slags underrättelser långt senare och måste ofta helt och hållit sakna en del af de nödwändigaste.

At så mycket som möjeligt är, rödja ur wägen et sådant hinder; at förskaffa oss tilfälle at nogare känna wårt eget Land, dess förmåner och brister; at upgifwa ämnen till eftersinnande, undersökning och utredande i wår allmänna och enskildta hushållning; at hedra och förwara wärdige och förtjente Landsmäns minnen; at uplysa Landets häfder; at meddela sådane underrättelser, som hittils genom de wanlige omwägar antingen alt för sent eller ock aldeles icke, kommit de längre bort boende til handa . . . det är en tjenst, som borde wäntas ifrån Storförstendömets hufvudstad, en ort där det enda Tryckeri i hela Landet finnes; där Hofrätt, Academie, Landshöfdinge- och Biskopssäte, likasom i en medelpunkt tilhopa samla landets kunskaper, och hwarifrån de sedan åt alla kanter böra kringspridas.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Et Sällskap, öfvertygadt om sanningen häraf, intagit af kärlek och ömhet för sit Fosterlands heder, dess nytta och dess wälgång, har föresatt sig at i detta mal tjena sine Landsmän. Det har egenteligen förenat sitt bemödande at uphielpa witterheten hos oss; dess upodlande förer med sig et nöje och en munterhet i sammanlefnaden, som utom henne icke kan kännas; hon utsprider en lifighet och et behag öfver sederne, som altid saknas där hon ej wårdas, upmuntras och hedras. Men Sällskapet inskränker sig dock icke endast innom witterheten; det sträcker sig till flere wetenskaper, som på något sätt kunna uplysa, förnöja och gagna. Til en början, och til et prof af sin afsikt, har det beslutit at utgifwa en Tidning, som i afseende til dess widsträkta ändamål är ämnad för alla slags Läsare“.

Följer så en noggrann förteckning i 14 punkter öfver hvad tidningarna skola innehålla, börjande med „Kortta Skaldestycken“ och slutande med „Stads-nyheter, i synnerhet ifrån Åbo: in- och utgående Skepp, Torg-pris, taxor m. m.“ Vidare uppmanas insändare till korthet och att inskränka sig till ämnen, som röra Finland. Politiska artiklar skulle icke intagas, ej häller „kitzliga och häftiga stridskrifter, som mera reta än gagna“. —

Den 15 januari 1771 utkom så första numret af „Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo“. Därmed trädde sällskapet ut inför den stora allmänheten, därmed inslog det den riktning, som förskaffat det dess plats i den finska kulturhistorien. Att noggrannare följa denna del af Auroras värksamhet ligger emellertid utom planen för denna uppsats; något nämvärdt nytt material i detta ämne föreligger icke häller[1]). Endast en kort öfversikt af deras innehåll för så vidt detta kan bidraga att upplysa sällskapets lif i öfrigt kan här gifvas.

Vitterheten hade väl upptagits som det främsta numret på programmet, men af tidningarna framgår det allra tydligast, hurusom odlandet af de egentligen vittra intressena var en fullkomlig bisak under sällskapets första år. Såväl kvantitativt som kvalitativt äro de poetiska bidragen af ringa betydelse — vanligen märkes blott altför tydligt att de skapats långt mer för att uppfylla löftet om omväxlande läsning än af värklig inspiration. Mest anmärkningsvärd är Porthans och Gadds inledningsdikt i tidningens första nummer; men också denna har blott föga af värklig poesi. till största delen är den en versifierad omskrifning af kungörelsen. Bland de skönlitterära bidragen äro väl Juslens bref „i sedolärande samt andra nyttiga och be-

[1]) Jämför om Åbo tidningar W. Lagus: Förteckning öfver anonyme författare i äldre årgångar af Åbo tidningar i Finska Vetensk. Soc:s Bidrag XVII, samt J. H. Kellgrens finska lefnadsminnen, G. Frosterus: Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo i Skrifter utgifna af Svenska Literatursällsk. i Finl. XVIII och E. Lagerblad: En blick på den svenska tidningspråssens utveckling i vårt land i Skrifter utg. af Sv. Literatursällsk. i Finland XXVIII.

hagliga ämnen", som det står i kungörelsen, de mest framstående; hans prosa är ovanligt ledig och rask.

Största delen af tidningarnas utrymme fylles af afhandlingar i Finlands historia och geografi. Porthan, Bilmark, Lencqvist och biskop Mennander aftrycka det ena dokumentet efter det andra — gamla bref och protokoll, längder öfver rektorer och konrektorer vid skolorna m. m. dyl.; geografin omhuldas — utom af Porthan — af Lilius, Alopæus o. a. Gadd och Kalm lämna naturvetenskapliga uppsatser, Bergman medicinska, och Kraftman representerar ekonomin i en genom flere nummer gående uppsats „Om stenmurars uppsättande på landsbygden". Till politiken — ett område som ju kungörelsen lofvade att ej skulle beröras — måste väl närmast föras Porthans och Calonius uppsats om tryckning af protokoll.

För nutida tidningsläsare förfaller detta innehåll kanske altför gediget och hårdsmäldt, men den tidens läsare hade andra anspråk. Lefrén skrifver i sitt ofvan omtalade bref till Lidén: „dessa Tidningar hafva vunnit förtroende hos många kännare", Chydenius kallar dem i bref till Porthan „rätt artige" och är särskildt belåten med uppsatsen om protokollens tryckning[1]), och Hellenius skrifver från Selkis: „hvad tidningarna angår, så winna de här mycken och allmän approbation, det beklagas endast at inrättningen nu först är i sin början, så at tidningarna ej oftare utgifvas".[2])

Sällskapets självförtroende synes genom detta erkännande ha ökats, och man beslöt sig därför för att följande år utgifva ett nummer i veckan och öka arkantalet från 12 till 26. Så alldeles välbetänkt var detta beslut dock knappast, ty det visar sig nu alldeles omöjligt att upprätthålla omväxlingen, något som väl delvis också beror på den ringa lifaktighet sällskapet i öfrigt detta år visar. Den skönlitterära delen krymper ytterligare ihop, och det historiska elementet utbreder sig öfverhöfvan. Lärda af-

---

[1]) Bref af d. 26 mars 1771. Porthanska samlingen U. B.

[2]) Bref till Porthan d. 2 maj 1771. Porthanska samlingen U. B.

handlingar af Porthan och Lencqvist gå igenom det ena numret efter det andra. Men det oaktadt tyckas svårigheter att få dem fylda ha uppstått och vållat oregelbundenheter vid deras utkommande.[1]) Också synes belåtenheten med dem minskas. Så erkänner ju Fredenheim, att sällskapet „ej brillerar i sina tidningar“ (se sid. 162) och ifragasätter till och med — som det synes utan altför stor sorg — deras upphörande.

I allmänna lagen stadgades, att hvarje medlem vore skyldig att inlämna bidrag. Naturligtvis kunde en sådan bestämning ej efter bokstafven åtlydas, men resultatet är i alla fall ganska godt. I tidningarna ingå under åren 1771—1772 bidrag af åtminstone 17 af de närvarande medlemmarna (dessas antal, Scheffer oräknad, var 29), och af de frånvarande hade jämt hälften sändt uppsatser.[2]) Däremot ha bidragen af utomstående varit jämförelsevis fa, — Om sällskapets tidningar icke motsvarade de anspråk på dem kunde ställas, torde orsaken därför snarare få sökas i bristande förmåga än i bristande vilja. Något klander torde väl för öfrigt endast kunna drabba den poetiska afdelningen, hvars tillstånd under denna tid värkligen var ganska bekymmersamt. Däremot ha tidningarna redan nu nått en hög ståndpunkt i sin egentliga specialitet — det historiska. Och i detta är det ock som deras största betydelse för Finlands utveckling legat.

---

[1]) Se ett bref från Mennander, Helander s. 148 och Lagus: Kellgren s. 47 (ej af Kalm, som denne uppger). Lagus anser Mennanders framställning »besynnerlig, ty af själfva tidningarna synes att de utkommit på förut bestämda dagar». Emellertid omtala tidningarna själfva (d. 3 juli, n:o 27) ett afbrott i följd af promotionen, och möjligt är ju att dettas värkningar sträkte sig öfver en längre tid.

[2]) Då några artiklar finnas, hvilkas förf. ej äro kända, äro dessa siffror endast ungefärliga.

II.

År 1773 vidtar en ny epok i Auroras historia. Under årets första månader synes dock ännu ingen nämvärd förändring; väl intages Kellgren i sällskapet, men utom honom förmodligen blott en enda (Wallerian). Men längre fram på våren synes sällskapet plötsligt vakna till lif. Åtminstone ett tiotal nya medlemmar intagas — bland dem Tidgren[1]), som blef en af tidningarnas mest nitiska medarbetare — och en ny organisation af sällskapet genomföres (visserligen är denna daterad först d. 19 aug., men förslaget är tydligen tidigare uppgjordt[2]).

Förändringen i lagarna innehålles i en „Tilläggning", som är skrifven i fortsättning på den allmänna lagen. Däri förklaras, att sällskapet, „sedan det nu vunnit mera tillväxt och styrka", vill börja „med eftertryck" odla musiken, „hvilken jemväl af dess Stam-Orden med särdeles ömhet och omsorg vårdas". För att befordra detta ändamål skulle samhällets författning gifvas „mera fullständighet". Nu stadgas, att samhällets medlemmar skola fördelas på trenne klasser: den vittra, den vetenskapliga och den musikaliska, enhvar med sin för ett år i sänder valda direktör och sekreterare; en medlem kunde på en gång tillhöra flere klasser. Den vittra och den vetenskapliga klassen skulle sammanträda åtminstone två gånger i månaden; „och åligger hvarje deras medlem at åtminstone hvart halft år med något vackert och nyttigt stycke eller afhandling bevisa sin nit och sorgfällighet att befordra Samhällets ändamål". Dessa litterära alster skulle så undergå klassens och censorernas granskning. Dessutom

---

[1]) Denne hade lämnat bidrag till Å. T. redan 1772, men vistades då på landet och hade därför ej kunnat inträda i sällskapet.

[2]) I talet på högtidsdagen (se Hjelt sid. 131) säges att man »låtit författa den nya organisationen för att på denna dag antagas.»

gjorde man sig förberedd på en ytterligare utvidgning af samhällets värksamhet: man förmodade — troligen med anledning af de lärda och digra afhandlingar, som tilsvidare fylt tidningarna — „att Sällskapet efter hand torde blifva försedt med förråd på större arbeten, hvilka förtjena at almänheten meddelas“, och skulle dessa „då Cassan och omständigheterna så tillåta“ utgifvas såsom en särskild samling „Handlingar utgifne af et Sällskap i Åbo“. Den musikaliska klassen åter skulle samlas en gång i veckan och ålades att tid efter annan uppföra „väl inrättade och utförde Concerter“ „af de bäste mästares arbeten“, till hvilka allmänheten emot afgift skulle äga tillträde. Dessutom bildades en kategori af medlemmar, som ej tillhörde någon särskild klass, men ändock på grund af „et gällande beskydd, frikostighet och utmärkt nit för Samhällets bästa och förkofran“ ansågos värdiga att vara dess medlemmar. Det allmänna samhället skulle en gång i månaden sammanträda. Slutligen stadgas att „som Samhällets Högtids Fest så nära infaller til den Märkeliga Dagen, då Vitterhetens, Vetenskapers och Frie Konsters Ypperste Kännare, Upmuntrare och Beskyddare, Vår Store och Älskade Konung, på ett så Ärefullt sätt, genom ett Förbättrat Regerings Sätts införande, beredt och stadgat Svea inbyggares Sällhet; Så finner Sällskapet däruti den gladaste anledning, att på denna Dagen hädanefter altid förena sina enskilda med hela Rikets almänna känslor och kommer fördenskull Samhällets Högtids Dag som är den XVI:de Augusti framgent att firas Den Nittonde i samma Månad, då Gustaf Den Tredjes Ära och Storvärk beständigt blifva ett ypperligt föremål för Samhällets underdåniga vördnad och glädje“.

En af de orsaker, som bidrogo till det uppvaknande nya intresset för sällskapet var förmodligen Juséns utnämnande till assessor i Åbo hofrätt (den 31 mars) och öfverflyttning till Finland.[1]) Porthans allvarliga karaktär

[1]) Jfr. ett ställe i festtalet: »Vårt samhälle är det sist förflutna året förökt med flere nitiske och värdige medlemmar, dels återkomna» — detta åsyftar väl Juslén — »dels til oss intagne».

gjorde troligen honom föga intresserad af den del af sällskapets uppgift, som låg i odlandet af stundens flyktiga nöjen, och lät han förmodligen under de andra stiftarnas från varo denna värksamhet blifva försummad.

Af allt att dömma bidrog den nya organisationen i hög grad till att åter upplifva sällskapet. Tyvärr äro dock de skriftliga vittnesbörden ej särdeles rikliga. Om den vetenskapliga klassen ha vi alls inga upplysningar, och dess medlemmar kunna vi endast gissa oss till. Beträffande den musikaliska äro vi icke mycket bättre lottade. Af matrikeln framgår att kapellmästaren Jahn under året blifvit invald, tydligen för att man i honom skulle få en ledare för musiken; uteslutande för sina musikaliska insikters skull blef väl ock Schalberg invald [1]). Vidare framgår det af kassaboken och ett af Fredenheims bref till Porthan [2]) att sällskapet under året inköpt en clavcymbal och att för kostnadernas betäckande en insamling anordnats, som inbragte 339 daler kpmt. Den 19 augusti — samma dag då de nya stadgarna daterades — gafs den första offentliga konserten „för at fira minnet af den lyckeliga dagen då wår Store och Älskade Konung på et så ärefullt sätt räddade Fäderneslandet ifrån dess iråkade bedröfliga och wådeliga belägenhet", till hvilken konsert „alla staterna och stadens förnämsta invånare af bägge könen voro bjudne". Vid densamma „blef en til detta tilfälle komponerad aria med tjenliga verser af en skicklig röst utsjungen" [3]). Följande år gafs åter en konsert, denna gång den 21 aug., hvarvid af Porthan författade verser afsjöngos [4]).

Något bättre lottade äro vi med afseende å den vittra klassens värksamhet. Tack vare Porthans omsorg

---

[1]) Denne var «en ifrig och kunnig musikidkare» men annars föga framstående. Jfr V. Lagus: Musikaliska sällskapet i Åbo sid. 4. — Såväl Jahn som Schalberg synes ha blifvit befriad från erläggande af inträdesafgift.

[2]) 30/XI 1773. Porthanska saml. U. B.

[3]) Se Å. T. 31/VIII 1773, Lagus: Kellgren s. 57.

[4]) Se Å. T. 15/X 1774.

— han var dess första sekreterare — finnas nämligen ännu några protokoll kvar (till d. 6 okt. 1774) äfvensom en förteckning på däri intagna medlemmar (till d. 20 aug. 1774). Också här visar sig den vanliga företeelsen: i början är intresset synnerligen lifligt, men slappas sedan småningom. Den 28 augusti hade klassen sitt konstituerande sammanträde; i september ägde två möten rum, förmodligen också två i oktober [1]), men från november ha vi intet protokoll och från december endast ett. Medlemmar i klassen voro enligt ofvannämnda källor: P. Juslén, som blef klassens direktör, H. G. Porthan, Lilius, Lefrén, Clewberg, Kellgren, Tidgren, Ullner, Gripenstråle, Browallius, Carström, Fredenheim [2]), Blum, P. A. Gadd och bröderna Kreander. Lilius synes dock aldrig ha besökt mötena under den tid protokollen omfatta; också Kellgren är vanligen borta på grund af att han då vistades på landet. De öfriga däremot ha ganska troget fullgjort sina skyldigheter i detta afseende. — År 1774 äro sammanträdena betydligt glesare: i allmänhet ett i månaden utom i april och en af sommarmånaderna, då intet möte äger rum.

På mötena sysselsatte man sig med uppläsning och granskning af de inlämnade arbetena. En dansk författare säger om ett liknande samfund att „dets Medlemmer forpligtede sig til taalmodigen at høre paa hverandres poetiske Udgydelser", och äfven här i Aurora fordrades det väl ibland en icke så liten portion tålamod — dock äro poemerna i allmänhet ganska korta. De flitigaste författarena äro Kellgren och Tidgren; därnäst komma bröderna H. G. och Sigfrid Porthan samt Clewberg. Då styckena upplästs, öfverlämnades de vanligen åt någon af de äldre medlemmarna att ytterligare granskas; Juslén, Porthan och Browallius voro i synnerhet representanter för kritiken, och af dem synas de tvänne senare särskildt ha

[1]) Protokoll finnas blott från ett möte d. 25; troligen ägde dock ett möte rum också d. 6, då Hising är inskrifven.

[2]) Klassen anhöll i bref till Stockholm om att få kalla till ledamot honom, «hvars snille och vittra smak klassen så noga kände».

tagit Kellgrens utbildning om hand. Stundom hände det att författaren själf med ledning af de vid sammanträdet gjorda anmärkningarna ville förbättra sitt värk, stundom godkändes det utan förändringar[1]). Vanligen beslöts att de godkända dikterna skulle införas i tidningarna; några få skulle öfversändas till U. D.[2]), några försvinna slutligen i obekanta öden[3]).

Med undantag af dessa mer detaljerade upplysningar om den vittra klassens värksamhet, har samhället lyckats ganska fullständigt insvepa sig i sin älskade sekretess. Från år 1773 ha vi den ofvannämda notisen i Å. T. om sällskapets högtidsdag. Den förmäler att efter konserten „undfägnades samtelige gästerne, de Kongl. Skålarne druckos, och man roade sig med dans til klåckan 2 om natten". Detta antyder ju att den del af sällskapets uppgift, som låg i att „polera sederna" för att citera Fredenheim, nu blef mer tillgodosedd än förut. Också urvalet af nya medlemmar visar, att man inslagit en i viss mån ny riktning; under det hittills universitetslärarne, bland hvilka man ju också kunde vänta sig att finna mest intresse för de allvarligare uppgifterna, utgjort hufvudkontingenten, förlägges nu tyngdpunkten till andra kretsar. Af de 17 nyintagna äro icke färre än 5 endast studenter, hvartill komma två magistrar (Kellgren och Tidgren), hvilka äfven måste räknas till universitetsungdomen — däremot intages blott en docent (Schalberg) och ingen professor; de juridiska kretsarna åter ha sju representanter. Till en viss grad kunna väl dessa nya principer motiveras af den

[1]) Så förklarar sig klassen d. 11 jan. 1774 «fullkommeligen nögd» med Kellgrens Nyårstankar.

[2]) Dessa voro Kellgrens «Öfver en sömnig menniskja», Porthans öfversättningar från Anacreon, Clewbergs «Hösten» («såsom för Tidningarne för widlyftig, warandes Classen med detta Poëme ganska nögd»); af dessa upptagas i brefvet till U. D. ej Kellgrens, men i stället ett «Ode i Horatiansk smak».

[3]) Bland dessa äro tre dikter af Kellgren, som icke torde blifvit trykta: Långt bort från mig den styrka, Cupido nekar mig att dricka och Lifvet är en dröm. Se Vittra klassens protokoll den 4 maj 1774.

musikaliska klassens inrättande, men att därjämte andra orsaker — sällskapslifvets höjande — spelade in framgår äfven däraf, att Trolle och Weidmann, som endast voro resande och af hvilka sällskapet svårligen kunde vänta några aktiva bidrag, blefvo intagna. Också synes ceremoniväsendet ha nått en ganska hög ståndpunkt — förmodligen tack vare Fredenheims intresse för denna sida af sällskapets lif. Väl ha vi icke i behåll ceremonielet från årsdagen 1773, men däremot finnes det, som tillämpades de båda följande åren. Det lydde sålunda:

1:o Under det ouverturen spelas och sedan Bröderne efter sine Grader i fulle ornamenter arrangerat sig, sker processionen ifrån yttre rummen i följande ordning:

1. Oratorn	5. Directeurerne af Classerne.
2. Amanuensen	6. 3:dje Gradens Secreterare.
3. Classernes Secreterare	7. 3:dje Gradens Styresman.
4. Samhällets 3 embetsm.	8. Allmänna Styresman.

Procession avancerar fram til autelet, hvarifrån hvar och en i ordning går til sit ställe och blir där stående.

2:o Styresman sätter sig. Musiquen stannar. Styresman börjar at tala.

De öfriga sätta sig.

3:o Wittra Directeuren sedan Wettensk. sidst Musikal. tala.

4:o Tredje Gradens Styresman talar och aflemnar Prot. Utdr. i fall någre til den Grad blifvit uphöjde.

5:o Creeras de belönte, om någre därtil blifvit utsedde.

6:o Upläser Secret. Prot. Utdr. om Andra Gradens uphögde.

Hvarunder de befordrade hvar och en i sin ordn. sta.

7:o Hålles oration.

8:o Afsjunges högtidsstycket.

9:o Spelas slutstycket.

10:o Styresman slutar.

Vi kunna väl knapt hindra att ett löje krusar våra läppar, när vi föreställa oss denna scen: vördade profes-

sorer, aktade domare, unga studenter om hvarandra, alla med aurorafärgade eller himmelsblå band och silfverstjärnor och i midten ordföranden med sin himmelsblå hatt med guldspets kring kullen. Men för dem alla var det säkert orubbligt allvar. — Festtalet från år 1773 finnes däremot bevaradt [1]); det visar att vältaligheten inom Aurora ej nämnvärdt skilde sig från den allmänt härskande. Först sjunges Gustafs lof i de mest eldiga ord — „vi behöfva ingen Apollo, låt oss glädja oss under Gustafs spira“; sedan följer en kort öfverblick af samhällets historia under det gångna året, som utmynnar i det belåtna: „Vi nalkas således med stora steg Vår fullkomlighet“. Bland de medel, som ledt härtill, uppräknas den nya lokal sällskapet fått: „anständigheten och prydnaden vid våra sammankomster är förökt genom et rum värdigt dem, som hos oss upodla den föga kända goda smaken“. Samhället, som tidigare synes ha bott hos handelsman Esbjörn för en hyra af 185 daler kpmt, inflyttade nämligen i september 1773 [2]) i mellersta våningen i det nya Baerska huset („N:o 1 wid Bron“), för hvilken lokal det årligen skulle erlägga 300 daler i hyra. Där uppstäldes så sällskapets „autel“, dess bibliotek, de af Fredenheim skänkta bysterna och hvad det ännu kunde äga, och sålunda fick man en helt prydlig samlingslokal, hvilken också utgjorde sällskapets stolthet. Då Clewberg 1776 blifvit intagen i U. D. skrifver han till Porthan [3]): „i meubler, decorationer m. m. äger Aurora nästan företrädet“.

För följande år flyta källorna än knappare. 13 nya medlemmar (bl. a. Schultén o. landshöfd. Rappe) intogos; bland dem är det juridiska elementet starkt representeradt.

---

[1]) Hjelt s. 131.

[2]) Det förefaller dock som hade åtminstone den vittra klassens möten äfven senare icke alltid försiggått i denna lokal, ty i bref till Clewberg af d. 3 nov. 1773 (s. 17) riktar Kellgren till denne följande något vanvördigt formulerade fråga: Hvad passerar på den vittra sammankomsten i dag? På hvilken krog presiderar vår styresman nu?

[3]) $^{14}/_{III}$ 1776. Bref i Porthanska samlingen U. B.

I öfrigt börjar man märka vissa tendenser till kotteribildning. Festtalaren 1773 hade försäkrat, att „den allmänna oenigheten ... aldrig trängt sig inom våra murar;“ nu visa sig enstaka tecken på att denna endräktens lyckliga tid — om den också icke är förbi — dock hotas af en viss spänning. Kellgrens korrespondens med Clewberg antyder, att dessa båda bildade en klick med vissa oppositionella tendenser, som förmodligen dock ej togo sig några mer positiva uttryck. Hufvudorsaken var väl den, att de kände sig i poetisk begåfning stå öfver Porthan och de äldre förbundsbröderna, hvilka emellertid i Aurora ägnade deras dikter en icke endast skenbar granskning. Det kan väl svårligen förvåna, att en skald med egen individualitet icke skulle känna sig tillfreds med det barbariska granskningsförfarandet, då andra personer rättade och förändrade hans dikter — särskildt då man tar i betraktande det också i sällskapets lag påpekade förhållandet att „en författares egenkärlek är snart stött“. Också väkte detta inom andra samfund klagomål — Oxenstjernas bekymmer i denna väg i Utile Dulci skildrar Göthe [1]) — och Kellgren skulle senare bestämdt protestera mot denna del af de vittra samfundens värksamhet [2]). Den 7 aug. skrifver Kellgren: [3]) „tag mina verser af Porthan och censurera dem“, hvilket måhända åsyftar ett misstroendevotum åt denne. Än klarare framstår denna känsla af öfverlägsenhet i ett följande bref med anledning af att Clewberg underrättat honom om Wetterblads dödsfall: [4]) „Jag försäkrar dig att min bestörtning och smärta häröfver .... snart kunnat göra slut på mina egna dagar, om ej mitt förnuft kommit mig till hjälp och sålunda tilltalt mig: Du bör sörja, men din sorg bör vara måttlig. Vitterheten har mist ett stöd; men den äger ännu sina colonner, sin Hising och sina Crean-

[1]) Vittra samfund s. 112.

[2]) Uppsatser i Stockholmsposten 1781 o. 82; jfr ock Fåglarnas vitterhetsakademi.

[3]) Bref till Clewberg, s. 25.

[4]) ibid.

drar [1]) . . . . Jag beklagar högeligen att jag ej kan komma in och få höra P[. . .] [2]) Parentation, som aldeles skulle skingra det öfriga af min ängslan; ty jag är säker att den är skrifven med så mycken vanlig munterhet, att den sorgsnaste ej skulle kunna höra den utan att le". Att här skulle föreligga några bevis på allvarsammare, mer principiella meningsolikheter kan man ej antaga; det är endast känslan af att stå öfver de andra, jämte en god portion ungdomligt öfvermod — man känner i de Kellgrenska brefven så väl igen tonen från Stockholms-Postens tidigare år. Franzén säger också uttryckligen i sin minnesteckning öfver Porthan, att Kellgren och Clewberg „alltid behöllo ett tacksamt minne af den hand, som rättat deras första försök".

Den ofvan omtalade parentationen öfver Wetterblad är för öfrigt den enda mer anmärkningsvärda händelse under året, som kommit till vår kännedom. Wetterblad afled den 25 augusti, och parentationen synes efter något uppskof från den först beramade tiden ha ägt rum omkr. den 20 (den 22?) sept. Om dess förlopp kunna — utom Kellgrens uppgifter ofvan — några meddelanden i Kassaboken ge oss en föreställning: 9 alnar krusflor, swart kläde til Domkyrkan, waxljus.

Den stora händelsen följande år är Gustaf III:s besök. Man hade väntat honom redan 1774, och Fredenheim hade förberedt sällskapet på hans ankomst och uppmanat Åboborna att för all del göra allting kort, så att man ej skulle behöfva se kungen gäspa. Den 24 februari besluter den vittra klassen att låta trycka en lyckönskan „til Hans Majestäts hitförväntade ankomst", hvilken skulle öfverlämnas åt Gustaf. Dess författande uppdrogs åt Kellgren, som tyckes ha tagit sitt värf med synnerligt allvar att dömma däraf, att han under sommaren (juni eller juli)

[1]) De minst värksamma medlemmarna i vittra klassen. Wetterblad själf torde icke häller ha ägt några nämnvärda litterära förtjänster. — Jfr äfven ibid. sid. 27, där Lilius och Ullner ytterligare föras till denna flock.

[2]) Porthans?

ser sig föranlåten att meddela klassen, att han höll på med arbetet. Resan blef emellertid icke af då, men i maj 1775 fick sällskapet tillfälle att framföra sin hyllning till den dyrkade konungen. Redan vid illuminationen synes sällskapets lokal särskildt ha utmärkt sig [1]). Men sin hufvudhyllning, fick det framföra vid Gustafs besök på akademin (d. 29 maj), då till honom öfverlämnades ett af Kellgren författadt 26-strofigt ode [2]), i hvilket hans på denna tid brinnande beundran för Gustaf tar sig ett nytt uttryck. Sällskapets matrikel bevarar ock ett minne af det höga besöket: Jac. och Lars v. Engeström samt Schröderheim inskrefvo sig i den. Förmodligen svälde Auroramedlemmarnas hjärtan af glädje och stolthet öfver att där få bevara U. D:s, stamordens, stiftares och Gustafs gunstlings namn.

På hösten samma år fick Aurora en ackvistion, som troligen blef af större betydelse för detsamma. Det var den nyutnämde presidenten i hofrätten, Lejonhufvud. Fredenheim, som så gärna leker ceremonimästare i Aurora, förbereder sällskapet på hans ankomst i ett bref [3]), som har ett visst intresse, då det ger oss en föreställning om en sida i Auroras värksamhet, som annars är höljd i dunkel. „Vår Präsident har rest i dag“, skrifver han. „Jag vil i tid proveniera dig, at Ni med al möjelig anständighet och med en sort deputation offererar honom ledamotskapet i Aurora, och genast intager honom uti alla Graderne. Jag behöfver endast säga at han är bland Utile Dulcis största män och at han verkeligen blir stött, om han ej genast kommer in som han bör. Han är på så otaligt sätt den största acqvisition vi kunna få at jag ej behöfver nämna det. Utom sina större egenskaper är han

[1]) Se Å. T. 1775 n:r 13 o. 14. — Kassaboken upptar också den 20 maj: «för tvänne transparenter ... 300 daler kpmt», hvartill ytterligare kommer «för Transparenternas förfärdigande ... 24 daler» och för «Snickare arbetet ... 30 daler».

[2]) Kassaboken upptar: «til Elmgren för 400 St. häftade och förgylte exemplar af Oden 300 daler kpmt».

[3]) Till Porthan d. 8 aug. 1775. Porthanska samlingen U. B.

road af Order, Musicaliska Academiens styresman m. m., så at om Aurora anförtror sig honom, så sätter han henne säkert i lustre. Jag skulle just önska at nu vara där med. Jag tycker det vara bäst at Almänna och Högsta Gradens Styresmän jemte alla tre Classernes Ordförande (observera ater 5 talet) gå genast efter hans ankomst til honom: at den almänna då framför Auroras begäran och præsenterar sit medfölje, och at sedan han, som han säkert och helt vist gör, emottagit offerten, Juslén [1]) på tredje gradens vägnar genast offererar honom alla decorationerne och han skrifver sit namn i matrikeln, ser Lagarna etc. Icke långt efter kan Samhället sammankallas, och när han då kommer up, emottages han i farstugan af ofvannämde deputation, som går fram för honom ända in och visar honom sit säte näst efter gradernes styresmän. Almänna Styresman bör dock sitta quar och stå up när han kommer in, hvarunder musiquen bör hållas. Sedan detta är förbi, harangeras han af Styresmannen och Ledamöterna præsenteras och nämnas för honom hvar och en särskildt. Öfverlägg med Juslén, om ej detta sätt vore det värdigaste at emottaga honom och gör mig den grace att bifalla min hemställan derom med den jemkning Ni för godt finner. Jag torde sedan få bref från dig om denna Ceremonie: och jag har redan prevenerat honom at Aurora tänker genom sina Styresmän anhålla hos honom at bli Des Ledamot och beskyddare, så snart han kommit öfver.

Låt mig med det snaraste få det nytjade Ceremonielet vid högsta Gradens parentationer. Jag arbetar nu i den vägen".

Hvilket nöje arbetet „i den vägen" beredt honom är ögonskenligt. — Några upplysningar om självfa intagningen meddelar Kellgren. Den 10 nov. skrifver han: [2]) „I Mårgon skall Presidenten tas in i Mårgonradnan efter solens nedergång" och den 22 nov.: [3]) „Åtminstone har

[1]) Juslén måtte altså ha varit tredje gradens styresman.
[2]) Bref till Clewberg, sid. 35.
[3]) ibid. sid. 36.

jag nu så litet att säga dig, som styresmannen Juslén hade mycket att andraga för Presidenten, när han förleden Lördags 8 dar sen intogs i sällskapet. Sol, måne, Themis, Mars, Apollo, min Herre, vitterhetens odlan, känslor Muser, yrken, Fäderneslandet, ljus, dystert barbari; — — — sätt vara, hafva, och, ty men, emedan, O!, Ack! med flere prepositioner, conjunctioner, verba auxiliaria etc. imellan dessa orden, så har du orationen i sit fulla sammanhang. Den vältalighets Comet hade efter sig en lång svants af — juridiska rim". Egendomligt är att läsa denna ganska träffande kritik af ordensvältaligheten — egendomligast därför att Kellgrens eget samvete ej borde varit särdeles rent. — I hvad mån Lejonhufvud befordrade sällskapets intressen veta vi ej; förmodligen var det hufvudsakligen musiken, som af honom omhuldades.

I öfrigt synes sällskapets värksamhet ha fortgått lugnt och jämt; dock intages endast ett fåtal nya medlemmar 1775, och af dessa voro de flesta sannolikt föga aktiva. Kellgren omtalar nu och då i sina bref vittra sammankomster; det synes ock af dem, att de icke varit altför täta. Ett bref af den 26 dec. förtäljer, att då ännu vittra klassen intet möte haft efter Lejonhufvuds intagning, och att döma af ett tidigare bref [1]) var det alt fortsättningsvis han, Browallius, Tidgren och Porthan, som bildade den egentliga stamtruppen. Också Fredenheim antyder i ett bref till Porthan, att ej alt var som sig borde: „för all ting lämna ej i Aurora tidningens utgifvande" [2]) — det förutsätter väl att några slika rykten nått öfver till Stockholm.

Hvad tidningen under dessa år beträffar, så afspeglar den ganska troget sällskapets upp- och nedåtgående. I samma mån lifaktigheten stiger, nå dess skönlitterära bidrag högre och omvändt. Årgången 1773 visar redan

[1]) En vitter sammankomst hade ‹i dessa dagar varit tillämnad, men som jag är sjuk, Browallius full, Tidgren vred och Porthan ej hunnit . . . framkrysta en viss Fabel . . .›, så hade den ej blifvit af. ($^{15}/_{XII}$ Bref till Clewberg s. 39).

[2]) 4 okt. Porthanska saml. U. B.

i jämförelse med de föregående hvad kvaliteten beträffar ett anmärkningsvärdt uppsving. Clewbergs Nyårstankar detta år äro — trots sina klena alexandriner — burna af en helt annan flykt än de tidigare versifierade utgjutelserna till Gustaf III:s pris, och i slutet af mars uppträder Kellgren där för första gången med en dikt, som står mycket öfver Porthans — om den ock står ännu mycket mera under hans egna senare prestationer. — Och Tidgren, som redan föregående år lämnat några bidrag, är betydligt mera värksam nu; att hans skaldebegåfning icke var af någon högre art är väl sant, men i alla fall är den bättre än den tidigare genomsnittspoesin. Egentligen är det emellertid de två följande årgångarna, som visa Aurora i dess fulla prakt. Kellgren är den dominerande; genom hans dikter går redan nu en fläkt af sann poesi, som väl ännu har långt till fullkomligheten, men likväl himmelsvidt höjer sig öfver Porthans och de andras versifierade prosa. Dock må man icke tänka sig, att här egentligen skulle kunna spåras någon ny riktning; tonerna äro gamla och välkända, endast i behandlingen märkes den högre begåfningen. Att sällskapet icke — som några af de tidigare samfunden, t. ex. Tankebyggareorden — skulle blifva en representant för någon bestämd riktning var ju naturligt, då man betänker, huru olika element här sammanförts. De allra flesta stå kvar på frihetstidens ståndpunkt trots all den hänförda beundran för Gustaf, men å andra sidan finner man också i Aurora två män, som skulle blifva typiska representanter för den gustavianska tiden — Kellgren och Clewberg. Under Auroras lifstid är det dock föga man blir varse hos dem, som skulle båda en ny tid, egentligen väl endast deras Ossianöfversättningar.

Med år 1776 begynner nedåtgåendet på allvar. Ingen ny medlem synes ha blifvit intagen[1]) och avancementen äro också fåtaliga. Ännu den 7 mars skrifver Kellgren: „Bröderne ha såfvit starkt alt sedan före Jul; efter en så amphitruonisk natt torde man dock snart få se mor-

[1]) Möjligen dock Lode.

gonrådnan åter uppstiga“ [1]). Längre fram på våren har ett sammanträde ägt rum, ty Kellgren omtalar för Clewberg den 17 maj „några plaisanterier emot brodren Kreander, som i hans och hela vitterhets Facultetens närvaro, till och med bror Lejonhufvuds, upplästes till mycken inbördes förnöjelse“. I ett bref till Porthan, skrifvet från Stockholm i april, omtalar Clewberg också någon ifrågasatt fest i Aurora och nämner i sammanhang därmed „dansappetiten“, hvaraf framgår att också sällskapsnöjena ännu spelade en viss roll [2]). Men dessa äro ock de sista notiser vi äga om sällskapets sammankomster. Nyåret 1777 lämnar Kellgren Finland för att söka — och finna — sin lycka i de större förhållanden, där hans vän Clewberg alt sedan hösten 1775 dvaldes. — Några lifstecken kunna märkas ännu detta år; några medlemmar intagas och några befordringar ske — den siste intagne är J. Tengström — men det är också slutet. 1778 upptar kassaboken endast utgifter för en parentation öfver Trolle, och under de följande åren antecknas blott att vaktmästaren utfår sin lön och att ett af Hisinger skänkt årligt bidrag inflyter.

Tidningarna mattas också något af. Poesin upptar mindre utrymme och representeras hufvudsakligen af Porthan och Tidgren; slutligen blifva dessa nästan ensamme redaktörer. Och då Porthan 1779 reser ut, upphöra de alldeles. —

Orsakerna till sällskapets upphörande voro väl af mångahanda art. En är förmodligen Kellgrens och Clewbergs bortresa, ty dessa hade väl bildat en föreningslänk emellan de höglärde professorerna och sällskapets mindre lärda medlemmar. Också förefaller det som hade ett visst missnöje med granskningen rådt. Att Kellgren ej var odeladt belåten med den, ha vi ofvan framhållit. Och Gadd skrifver d. 16 april 1779 till Mennander, att missnöje är rådande, emedan „Herrar Professorer Porthan och Bilmark, Assessor Juslén samt par andra till hafva tagit sig

[1]) Bref till Clewberg s. 45.
[2]) Porthanska samlingen U. B.

den friheten att antingen alldeles cassera eller utmönstra eller alldeles omstöpa de uti lådorna till sällskapet ingifna skrifter" [1]). Och slutligen kom väl till att hela detta ceremoni- och ordensväsende i grunden var altför främmande för de finska naturerna och förhållandena, här saknades den fantasi, som erfordrades för att dessa mystiska ordensbruk skulle kunna bibehålla sin tjusning, den färgglädje, som de blå- och aurorafärgade banden skulle alstra. Oss förefalla ju alla dessa professorer och presidenter i sin granna utrustning ganska löjliga, och en liknande känsla vaknade förmodligen småningom hos dem själfva. Också i Sverge, där förutsättningarna dock voro mycket gynnsammare, kämpade sällskapen med allehanda svårigheter. Apollini Sacra upphör något efter Aurora, och U. D. hade under 1770-talet en period af vanmakt.

Mera saknad väkte väl tidningarnas upphörande. Så litet aktuelt intresse de än ägde, så hade de dock för den tidens människor blifvit ett behof, ett dagligt bröd, som man förstår att uppskatta åtminstone då man ej längre får det. Till och med Mennander, som ju annars visat sig en smula knarrig mot sällskapet och tidningarna, skrifver den 21 maj 1779 till Bilmark: „Hvi hafva Åbo Tidningarna upphört, och det mitt i året? De voro likväl artiga och begynte nu blifva mer kända. Får man inte vänta deras fortsättning?" [2])

Fortsatta blefvo de visserligen och samma titel — Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo — buro de fortfarande, då de å nyo visade sig 1782. Men sällskapet existerade nog icke då mera. År 1778 torde få anses för dess dödsår. Sin lokal behöll det dock fortsättningsvis Bland dess bevarade handlingar finnes en, som kan anses som dess slutliga dödsattest. Det är ett „Utdrag ur Råd-

---

[1]) Helander s. 131, Hjelt s. 143, Lagus: Kellgren s. 49 (Hjelt säger brefvet vara af Kalm).

[2]) Porthanska saml. U. B.

stufworättens i Åbo Protocoll hållit den 9 och 23 Maij 1789" och lyder sålunda:

Föredrogs en af Grosshandlaren Baers Encka Anna Elisabeth Baer, den 6 i denna Månad ingifwen skrift, hwaruti hon förmäler, huruledes, enligt i afskrift bifogad räkning, ett Sälskap Aurora kalladt, innehaft wissa rum i mellersta wåningen uti Encke Fru Baers under N:o 1 wid bron belägna Stenhus, till dess sammankomster och beqwämligheter samt Meublers conserwation, ifrån September månad år 1773 till samma tid år 1782, som utgjorde en tid af 9 år, hwarföre hyran, enligt öfwerenskommelse à 300 daler Kop:mnt om året, utgjör 2700 D:r sagda mynt, hwar å endast första årets hyra wore betalt med 300 dal:r, å resten, 2400 dal. eller 133 R:dr 16 sk. Specie, har Encke Frun, till wisse af Sällskapets Ledamöter, som med dess Affärer haft befattning, afgifwit räkning[1]) men blifvit tid efter annan uppehållen med frugtlösa Löften om Liqwid, jemte förspord otalighet öfwer skedde påminnelser; Encke Frun nödgades fördenskull till förekommande af tidens widare utdrägt anhålla, at de i huset qwarwarande och Sällskapet tillhörige Meubler, å hwilka Förtekning i dag blifvit ingifwen, må till Enke Fruns förnöjande, efter föregångna upbud a Auction till försäljande uplåtas.

Och uplästes äfwen förenämda förtekning som fants lyda sålunda:

Förtekning å Sälskapet Aurora tillhörige Meubler, som i mitt Stenhus, N:o 1 wid Bron belägit, äro förwarade: näml.:

1:o en glas Ljus Crona, något söndrig
2:o en sort Bureau fastläster och innehallet obekant
3:o Trenne Skåp med böcker, fastlästa och kunna saledes ej Specificeras
4:o Tre à fyra par Archant (!) haché Ljusstakar
5:o Stolar, Bord och Bänckar, klädda med blått Kläde

---

[1]) Bland sällskapets handl. finnas två räkningar dat. ^{1}/v och ^{25}/x 1786.

6:o Gips Bilder och Taflor med förgylda ramar.
Åbo den 8 Maij 1789

Anna Elis: Baer.

Häröfwer

Beslöts:

At ofwannämnde, Sälskapet Aurora tilhörige och hos Fru Baer befintelige Meubler, skola på sätt 2 § 10 Cap. K. B. föreskrifwer trenne Måndagar här å Rådhuset upbjudas och thermed lagfaras. Och tilsades Stads Secreteraren, att i nästa måndag den 25 i denna månad dermed göra början. Ut supra.

In fidem Protocolli
J. Hulén.

Det är det prosaiska slutet på Auroras saga: dess präktiga „autel“ är för den nyktert beräknande affärsmannaenkan blott „en sort Bureau“ och ljuskronan är „något söndrig“. Sic transit gloria mundi!

I medlemmarnas sinnen tyckes dock alt fortsättningsvis Aurora ha haft kvar något af den forna glansen. Ännu 1795 framkastar Porthan i ett bref till Calonius ett förslag att uppväcka sällskapet från de döda. Men däraf vardt intet. Och 1818 skänka ärkebiskop Tengström, statsrådet af Schultén och professor af Hellens sällskapets egendom till universitetet — „en liten . . . Boksamling, förvarad i twänne skap, till hwilka Nycklarna längesedan förkommit, samt dessutom ett Bord eller ordens Altare, jemte några med förgyldte ramar omfattade estamper eller kopparstick“ [1]).

[1]) Konsistorii protokoll $^{17}/_{XI}$ 1818. § 15.

Matrickel för Sällskapet Aurora[1].

II Tom[2].

— — — — Polo dimoverat umbram.

Aeneid. Libr. III.

101. *Ulr. Scheffer.* — Grefve, statsman, f. 1716, riksråd 1769, kanslipresident 1772, kansler för Åbo akademi s. å., d. 1799.

102. *C. F. Mennander, Fredenheim.* — Carl Fredrik Mennander f. 1748, stud. 1754, sekreterare i kanslirätten 1767, kanslerssekreterare för Åbo akademi 1772, adlad Fredenheim s. å., förste expeditionssekreterare i utrikesexp. 1775, öfverintendent, d. 1803. Medlem af Utile Dulci och Apollini Sacra. — En af sällskapets stiftare, dess bibliotekarie till 17 ^{25}/VIII 70, dess ordf. ^{25}/VIII—^{13}/IX s. å.

103. *Per Juslén.* — F. 1739, stud. 1749, e. o. kanslist i riksarkivet 1759, assessor i Åbo hofrätt 1773, ledamot i Högsta domstolen, d. 1794. Medlem af Utile Dulci. — En af sällskapets stiftare, dess ordförande till 17 ^{25}/VIII 70, direktör för Vittra klassen från 17 ^{28}/VIII 73, tredje gradens styresman 1775.

104. *Henr. Gabr. Porthan.* — F. 1739, stud. 1754, docent, bibliotekarie 1772, eloquentiæ prof. 1777, d. 1804. Medlem af Utile Dulci. — En af sällskapets stiftare; dess sekreterare; Vittra klassens sekreterare fr. 17 ^{28}/VIII 73.

[1]) Matrikeln upptar endast numrorna och namnen.

[2]) Någon första del finnes icke och har säkert aldrig funnits; likaså är det väl ett utslag af böjelsen för mystifikationer att numreringen börjar med 101.

105. *Magn. Jac. Alopæus.* — F. 1743, stud. 1761, lektor i matematik i Borgå 1770, senare i teologi, domprost, biskop i Borgå 1809, d. 1818. Medlem af Apollini Sacra. — En af sällskapets stiftare (?), dess skattmästare till 17 8/IX 70.

106. *Johan Lilius.* — F. 1724, stud. 1741, advokatfiskal i Åbo 1769, assessor 1770, hofrättsråd 1771, d. 1803. — Intagen i sällskapet 17 25/VIII 70, ledamot af 2:dra graden 12/IX s. å., af 3:dje graden 14/IX s. å. Sällskapets ordförande från 17 13/IX 70. Inskrifven i Vittra klassen 17 28/VIII 73.

107. *And. Wetterblad.* — Stud. i Upsala 1738, docent i Åbo, rektor vid katedralskolan där 1765, d. 1774. — Intagen i sällskapet 17 25/VIII 70, ledamot af 2:dra graden 12/IX s. å., af 3:dje graden 14/IX s. å. Sällskapets skattmästare 17 13/IX 70—dec. 1771, dess ordförande dec. 1771—1772. — Parentation öfver honom sept. 1774.

108. *Johan Carström.* — F. 1744, stud. 1760, notarie. — Intagen 17 25/VIII 70, ledamot af 2:dra graden s. å. (afgiften bokförd 31/XII). Inskrifven i Vittra klassen 17 8/IX 73.

109. *Daniel Hirn.* — F. 1744, stud. 1765, mag. 1769, docent 1774, esquadronspredikant vid Nylands dragoner 1775, kyrkoherde i Sjundeå 1780, senare i Janakkala och Kimito, d. 1822. — Invald 17 1/IX 70.

110. *Matth. Calonius.* — F. 1737, stud. 1757, docent, adjunkt i filos. fakult. och akademisekreterare 1771, juris prof. 1778, ledamot af Högsta domstolen, prokurator, d. 1817. — Invald 17 1/IX 70, ledamot af 2:dra graden 12/IX s. å., af 3:dje graden 1771 (afg. bokf. 13/VIII). Sällskapets bibliotekarie från 17 13/IX 70.

111. *Joh. Gabr. Bergman.* — F. 1732, stud. 1751, provincialmedikus i Åbo län 1766, d. 1793. — Invald 17 1/IX 70, ledamot af 2:dra graden 12/IX s. å., af 3:dje graden 1771 (afg. bokf. 13/VIII).

112. *Pehr Kalm.* — F. 1716, stud. 1735, ekonomie prof. 1747, d. 1779. — Invald 17 11/IX 70, ledamot af 2:dra graden 12/IX s. å., af 3:dje graden 14/IX s. å.

113. *Pehr Adrian Gadd.* — F. 1727, stud. 1742, prof. i kemi 1761, d. 1797. — Invald 17 ^{8}/ix70, ledamot af 2:dra graden ^{12}/ix s. å., af 3:dje ^{14}/ix s. å. Inskrifven i Vittra klassen 17 ^{25}/x 73.

114. *Joh. Browallius.* — F. 1739, stud. 1748, vicenotarie i Åbo hofrätt, kanslist 1770, assessor 1789, d. 1793. Invald 17 ^{1}/ix70, ledamot af 2:dra graden 1771 (afg. bokf. ^{25}/vi). Inskrifven i Vittra klassen 17 ^{8}/ix 73.

115. *Johan Bilmark.* — F. 1728, stud. 1746, prof. i historia 1763, d, 1801. — Invald 17 ^{13}/ix70, ledamot af 2:dra graden s. å. (afg. bokf.^{31}/xii), af 3:dje graden 1773.

116. *Johan Blum.* — Kallas 1770 „löjtnant vid Kongl. Lifdragonregementet“, d. 1797 såsom kapten vid samma regemente. Fader till de två från 1808 —09 års krig bekanta bröderna B. — Anmäld till inträde 17 ^{13}/ix 70, ledamot af 2:dra graden 1771 (afg. bokf. ^{13}/viii).

117. *Henric Hyllén.* — F. 1718, stud. 1738, bibliotekarie 1764, kyrkoherde i Hollola 1770, d. 1804. — Anmäld till inträde 17 ^{10}/x 70, ledamot af 2:dra graden s. å. (afg. bokf. ^{31}/xii).

118. *Michaël Awellan.* — F. 1736, stud. 1751, koralis i Åbo 1764, teol. adjunkt 1773, d. 1807. — Invald 1771 (1770? afg. bokf. 17 ^{28}/i 71), ledamot af 2:dra graden 1772. — Sällskapets skattmästare åren 1772 och 1773.

119. *Lars O. Lefren.* — F. 1722, stud. 1746, bibliotekarie 1770, linguarum prof. 1772, teol. prof., 1784, d. 1803. — Intagen 1771 (afg. bokf. ^{25}/vi) ledamot af 2:dra graden s. å. (afg. bokf. ^{13}/viii), erhållit belöningsbandet och 3:dje graden 1775 (afg. bokf. ^{16}/xi). Inskrifven i Vittra klassen 17 ^{28}/viii 73.

120. *Abraham N. Clewberg.* — F. 1754, stud. 1766, mag. 1772, docent 1773, e. o. adjunkt 1778, bibliotekarie 1780, medlem af Svenska akademin, konungens handsekreterare, adlad under namnet Edelcrantz 1789, slutligen president i kommerskollegium; friherre,; d. 1821. Medlem af Utile Dulci. — Intagen 1771 (afg. bokf. ^{25}/vi), ledamot af 2:dra graden 1773, erhållit belöningsbandet 1775 (afg. bokf. ^{26}/ix). Inskrifven i Vittra klassen 17 ^{28}/viii 73.

121. *Joh. Henr. Lindqvist.* — F. 1743, stud. 1758, mag. 1769, docent 1771, adjunkt 1778, e. o. prof. 1779, prof. i matematik 1781, d. 1798. — Invald 1771 (afg. bokf. under sista kvartalet).

122. *Carl Gust. Weman.* — F. 1740, stud. 1760, docent 1768, regementspastor vid lifgardet 1775, informator i finska för prinsarna 1775 och 1776, kyrkoherde i Kimito 1776, d. 1803. — Invald såsom frånv. medl. 17 8/IX 70.

123. *Fredric Jusleen.* — Broder till Per Juslén (n:o 103). F. 1748, stud. 1758, sekreterare i Vasa hofrätt, assessor, ledamot i Högsta domstolen, d. 1803. — Intagen i dec. 1771.

124. *Carl Niclas Hellenius.* — F. 1745, stud. 1765, mag., 1769, informator på landet 1770, docent 1773, botanices demonstrator 1778, prof. i ekonomi och naturalhistoria, adlad v. Hellens, d. 1820. — Anmäld såsom frånv. medl. 17 10/X 70, tagit inträde under första kvartalet [1]) 1772.

125. *August Nordenskjöld.* — F. 1754, stud. 1770, bärgshauptman, d. 1792. Bekant alkemist och svedenborgare. — Intagen under första kvartalet 1772.

126. *Johan Kreander.* — F. 1752, stud., 1770, mag. 1775, rektor i G. Karleby 1776, d. 1779. — Intagen i dec. 1771. Medl. af Vittra klassen.

127. *Fredric Brandell.* — F. 1755, stud. 1769, expeditionssekreterare, kanslerssekreterare, d. 1828. — Intagen under andra kvartalet 1772.

128. *Nils N. Idman.* — F. 1716, stud. 1729, kyrkoherde i Hvittis, d. 1790. — Invald såsom frånv. medl. 17 1/IX 70, tagit inträde i sällskapet under första kvartalet 1773.

129. *Johan Pihlman.* — F. 1733, stud. 1747, konrektor i Björneborg 1760, kyrkoherde i Euraåminne 1775, d. 1811. — Invald såsom frånv. medl. 17 1/IX 70, tagit inträde i sällskapet under första kvartalet 1773.

[1]) Uppgifterna om det kvartal, under hvilket medlemmarna tagit inträde, stöda sig på kassabokens uppgifter om erlagda kvartalsafgifter. Dock torde de sålunda erhållna data i några fall icke vara fullt riktiga.

130. *Eric Lencquist.* — F. 1719, stud. 1735, kyrkoherde i Karislojo 1764, i Orivesi 1773, d. 1808. — Invald såsom frånv. medl. 17 13/IX 70, tagit inträde i sällskapet under första kvartalet 1773.

131. *Joh. Henr. Kellgren.* — F. 1751, stud. 1768, mag. 1772, docent 1774, kungl. bibliotekarie och handsekreterare, ledamot af Svenska akademin, d. 1795. Medlem af Utile Dulci. — Intagen under första kvartalet 1773, ledamot af 2:dra graden s. å. Inskrifven i Vittra klassen 17 28/VIII 73.

132. *Gabr. Tidgren.* — F. 1743, stud. i Upsala 1762, i Åbo 1767, mag. 1769, docent 1774, linguarum prof. 1784, d. 1788. — Intagen under andra kvartalet 1773. Inskrifven i Vittra klassen 17 28/VIII 73.

133. *Fredric Trolle.* — F. 1756, stud. i Upsala, kornett vid Södra Skåningarne 1774, drunknad 1775. — Intagen under andra kvartalet 1773. — Parentation öfver honom i Aurora (1778 ?) [1].

134. *Thure Weidman.* — F. 1744, stud. i Lund 1756, adjunkt i österländska språk, vistas 1773—75 i Upsala, „hvarunder han 1773 med sin elev (tydligen Trolle) gjorde en resa till Petersburg“ [2], senare prof., slutl. biskop i Skara, d. 1828. — Intagen under andra kvartalet 1773.

135. *N. Fredensköld.* — Nils Hasselbom, f. 1731, stud. 1744, assessor i Åbo hofrätt 1762, adlad Fredensköld 1770, d. 1792. — Intagen under andra kvartalet 1773. Ledamot af 2:dra och 3:dje graden s. å.

136. *Olof Schalberg.* — F. 1733, stud. i Upsala 1753, i Åbo 1756, docent 1758, adjunkt 1771, bibliotekarie 1778, prof. i logik och metafysik 1779, d. 1804. — Förmodligen intagen under andra kvartalet 1773, men synes ha blifvit befriad från alla afgifter [3].

137. *Otto Carlstedt.* — F. 1729, stud. i Upsala 1744, i Åbo 1747, auditör, d. 1795. — Intagen 1773, ledamot af 2:dra graden s. å., af 3:dje graden 1776 (afg. bokf. 20/XII).

---

[1]) Kassaboken upptar d. 24 jan. 1778: För Swarta Kläden wid Parentation öfwer Sal. H: Cornet Trolle 6 d. kpmt.

[2]) Hollander: Biskopar och superintendenter s. 74. — Hans uppgift att W:s elev skulle hetat Toll är väl oriktig.

[3]) Enligt Lagus (Kellgren s. 112) var han „utfattig“.

138. *Enoch Furuhielm.* — F. 1754, stud. 1769, korporal 1773, slutligen öfverste, d. 1828. — Intagen under andra kvartalet 1773.

139. *Johan Friderich Jahn.* — Kapellmästare. — Förmodligen intagen under andra kvartalet 1773, men synes ha befriats från alla afgifter.

140. *Carl Ullner.* — F. 1739 (38?), stud. 1751, borgmästare i Åbo, ledam. i Högsta domstolen, borgmästare i Stockholm 1793, talman i borgareståndet vid riksdagen 1800, d. 1801. — Invald under andra kvartalet 1773, ledamot af 2:dra graden 1775 (afg. bokf. 31/III). Inskrifven i Vittra klassen 17 28/VIII 73.

141. *Hans Henric Wallerian.* — F. 1747, stud. 1769, v. notarie 1772, kanslist 1775, extrafiskal 1776, notarie 1777, assessor, ledamot af regeringskonseljen, d. 1810. — Intagen under första kvartalet 1773.

142. *Anton Baer.* — Grosshandlare, d. 1792 „i dess 42:dra åldersår“. — Intagen 1773, ledamot af 2:dra graden 1777 (afg. bokf. 21/VIII).

143. *A. F. Baer.* — F. 1750, stud. 1764, v. notarie, d. 1793. — Intagen 1773.

144 *N. J. Gripenstråle.* — F. 1758, stud. 1773, protokollsekreterare, d. 1820. — Intagen under andra kvartalet 1773. · Inskrifven i Vittra klassen 28/VIII s. å.

145. *E. J. af Palén.* — E. J. Palén, f. 1716, stud. 1730 (31?), lagman i Norrfinne lagsaga 1766, adlad af Palén 1770, d. 1788. — Intagen 1773, ledamot af 2:dra graden s. å.

146. *C. Fr. Ignatius.* — F. 1726, stud. 1742 (l. något af närmast följ. år), borgmästare, häradshöfding 1777, d. 1786. — Intagen under andra kvartalet 1773, ledamot af 2:dra graden 1775 (afg. bokf. 24/IV).

147. *Carl Hising.* — F. 1738, stud. 1754, advokatfiskal, assessor i Åbo hofrätt 1775, i Vasa s. å., adlad Hisinger, ledamot i Högsta domstolen, vicepresident i Vasa hofr., d. 1804. — Intagen under tredje kvartalet 1773. Inskrifven i Vittra klassen 6/X s. å.

148. *Eric Wetterstedt.* — F. 1736, direktör för landtmäteriet i Finland 1771, adlad af Wetterstedt 1772, öfverdirektör för landtmäteriet 1777, landshöfding

i Upsala, friherre, d. 1822. – Intagen under tredje kvartalet 1773.

149. *Claes Fleming.* — Baron, f. 1759, stud. 1774, extranotarie i Åbo hofrätt, d. i Brasilien 1815. J. H. Kellgrens elev. — Intagen under andra kvartalet 1773.

150. *Carl Arvid Hallenborg.* — F. 1737, stud. i Lund 1752, assessor i Åbo hofrätt 1771, ledamot af Högsta domstolen, president i Åbo hofrätt, d. 1803. — Intagen 1774, (afg. bokf. ^{21}/II), ledamot af 2:dra graden 1775 (afg. bokf. ^{14}/III).

151. *And. Walheim.* — F. 1740, stud. 1755, sekreterare i Åbo hofrätt 1773, assessor 1777, d. 1781. — Intagen 1774 (afg. bokf. ^{21}/II), ledamot af 2:dra graden 1777 (afg. bokf. ^{21}/VIII).

152. *Carl Ekenbom.* — F. 1722, stud. 1744, handlande, d. 1805. — Intagen 1774 (afg. bokf. ^{13}/IV).

153. *Hinric Widenius.* — F. 1740, stud. 1755, landtmätare, akademiekamrerare 1776, d. 1811. -- Intagen 1774 (afg. bokf. ^{11}/V).

154. *Salomon Kreander.* — Broder till Johan Kreander (n:o 126). — F. 1755, stud. 1770, mag. 1775, docent 1776, adjunkt 1777, professor i ekonomi 1780, d. 1792. Medl. i Utile Dulci och Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle. — Intagen 1774 (afg. bokf. ^{11}/V), ledamot af 2:dra graden 17^{19}/VIII75. Inskrifven i Vittra klassen 17^{20}/VIII 74.

155. *Herman Fleming.* — Baron. Fader till Claes F. (n:o 149). F. 1732, stud. 1749, d. 1789. — Intagen 1774 (afg. bokf. ^{6}/VI).

156. *Carl Ph. von Aken.* — F. 1740, stud. i Upsala 1756, assessor i Åbo hofrätt 1773, d. 1809. — Intagen 1774 (afg. bokf. ^{19}/VIII).

157. *Fridr. Krabbe.* — F. 1738, stud. 1753, notarie i Åbo hofrätt 1771, assessor i Vasa hofrätt 1775, adlad 1779, landshöfding, d. 1811. — Intagen 1774 (afg. bokf. ^{5}/IX).

158. *Nath. Gerh. Schultén.* — F. 1750, stud. 1762, mag. 1772, docent 1773, professor och lärare vid arméns flotta 1779, prof. vid Karlberg, öfverdirektör för lotsvärket, ledamot i regeringskonseljen, d. 1825. Adlad af Schultén. — Afg. bokf. 17^{4}/VII75.

159. *E. J. Allén.* — F. 1740, stud. 1754, postinspektor, d. 1794. — Intagen 1774 (afg. bokf. 30/xi).

160. *J. Hisinger.* — Johan Hising f. 1727, stud. i Upsala 1737, assessor, brukspatron på Fagervik, adlad Hisinger 1770, bärgsråd 1778, d. 1790. — Intagen 1774 (afg. bokf. 5/ix).

161. *Christopher Rappe.* — F. 1719, assessor i Åbo hofrätt, landshöfding i Åbo och Björneborgs län 1769, baron, d. 1776. — Intagen 1774 (afg. bokf. 30/xi), ledamot af 2:dra graden 1776 (afg. bokf. 9/viii).

162. *N. Christian Gadd.* — Bror till P. A. Gadd (n:o 113). F. 1730, stud. 1745, häradshöfding i Sääksmäki, d. 1796 [1]).

163. *A. F. Silfversparre.* — F. 1744, stud. i Lund, assessor i Åbo hofrätt 1773, hofrättsråd i Vasa 1775, vicepresident 1778, d. 1784. — Intagen 1775 (afg. bokf. 4/vii).

164. *Jac. von Engeström.* — F. 1735, stud. i Lund, presidentsekreterare, kanslíråd, d. 1802. — Intagen vid Gustaf III:s besök i Åbo i slutet af maj 1775.

165. *E. Schröderheim.* — F. 1747, stud. i Upsala, expeditionssekreterare, landshöfding, medl. af Svenska akademin, d. 1795. Utile Dulci's stiftare. — Intagen samtidigt som föreg.

166. *Lars von Engeström.* — Broder till J. v. E. (n:o 164). F. 1751, stud. i Lund 1757, diplomat, utrikesminister, grefve, d. 1826. — Intagen samtidigt som båda de föreg.

167. *A. G. Sacklinius.* — F. 1723, stud. 1739, kyrkoherde i Raumo, d. 1805. — Invald (såsom frånv. medl. 1773.

168. *Frid. Reinhold Brander.* — F. 1730, stud. 1746, rektor i Björneborg, kyrkoherde i Vehmo 1791, d. 1800. — Invald (såsom frånv. medl.?) 1774 (afg. bokf. 21/ii).

169. *Axel Gabriel Leyonhuvud Carlsson.* — Baron, f. 1717, stud. i Upsala, öfverste, hofmarskalk, president i

1) Måste vara intagen 1774 l. 1775, ehuru afgiften finnes bokförd först 17 17/i 77.

Åbo hofrätt 1775, d. 1789. Medl. af Utile Dulci. — Intagen 17 $^{11}/_{\text{XI}}$ 75, ledamot af 2:dra och 3:dje graderna samma dag.

170. *Jöran Wilh. Lode.* — F. 1741, stud. 1756, assessor i Vasa hofrätt 1775, president där 1795, i Åbo hofr. 1796, d. 1799.

171. *Daniel Hall.* — F. 1740, stud. 1754, landtmäteridirektör, d. 1803. — Intagen 1777 (afg. bokf. $^{14}/_{\text{V}}$).

172. *J. Ignatius.* — F. 1721, stud. 1736, assessor i Åbo hofrätt 1762, vicepresident 1776, d. 1788. — Intagen 1777 (afg. bokf. $^{15}/_{\text{V}}$), ledamot af 2:dra graden s. å. (afg. bokf. $^{21}/_{\text{VIII}}$).

173. *Carl Gust. Loffman.* — F. 1731, stud. 1752, auditör, d. 1794. — Intagen 1777 (afg. bokf. $^{15}/_{\text{V}}$).

174. *Jacob Tengström.* — F. 1755, stud. 1771, mag. 1775, professor, biskop i Åbo, ärkebiskop, d. 1832.

Ytterligare ha följande i matrikeln ej upptagna personer tillhört sällskapet såsom frånvarande ledamöter[1]):

Johan Aeimelæus. — F. 1718, stud. 1735, kyrkoherde i Storkyro, d. 1805. — Invald 17 $^{11}/_{\text{IX}}$ 70.

Abraham Argillander. — F. 1722, stud. 1740, saltpetersjuderidirektör (bosatt i Helsingfors), d. 1800. — Invald 17 $^{13}/_{\text{IX}}$ 70.

Israel Björk. — F. 1716, stud. 1735, kyrkoherde i Malax, d. 1783. — Invald 17 $^{11}/_{\text{IX}}$ 70.

Anders Chydenius. — F. 1729, stud. 1745, kyrkoherde i G. Karleby, d. 1803. Känd nationalekonom. — Invald 17 $^{1}/_{\text{IX}}$ 70.

Zacharias Cygnäus. — F. 1733, stud. 1754, kyrkoherde i Mäntyharju, domprost, biskop i Borgå, d. 1809. — Afg. bokf. tredje kvartalet 1771.

Salomon Hannelius. — F. 1722, stud. 1741, kyrkoh. i Ilmola, d. 1796. — Invald 17 $^{11}/_{\text{IX}}$ 70.

---

[1]) Aeimelæus, Hannelius, Pazelius och Stenius ha, såvidt det af kassaboken framgår, icke erlagt inträdesafgift; det kan sålunda ej med visshet påstås att de värkligen inträdt i sällskapet.

Barthold Rudolf Hast. — F. 1724, stud. 1740, provincialläkare i Vasa, d. 1784. — Anmäld 17 10/x 70.

Johan Kraftman. — F. 1713, stud. 1731, e. o. prof. i matematik, ägnar sig sedermera åt jordbruk på sin egendom Koivisto i Ulfsby, d. 1791. — Anmäld 17 10/x 70.

Anders Johan Lexell. — F. 1740, stud. 1755, astronomie observator, senare professor i Petersburg; prof. i matematik i Åbo 1775, men kvarstannar fortfarande i Petersburg, d. 1784. — Invald 17 8/ix 70.

Mathias Pazelius. — F. 1699, stud. i Upsala 1717, kyrkoherde i Limingo, d. 1771. — Invald 17 1/ix 70.

Sigfrid Porthan. — Broder till H. G. Porthan (n:o 104). F. 1741, stud. 1751, konrektor i Lovisa 1769, i Helsingfors 1771, lektor i Borgå, d. 1798. — Invald 17 8/ix 70.

Jakob Stenius. — F. 1732, stud. 1748, har uppsikt öfver forsrensningarna i Björneborgs län och Österbotten, kyrkoherde i Pielisjärvi 1768, d. 1809. — Invald 17 13/ix 70.

Gunnar Castrén.

Gjörwells „Mercure de Svede“.

I sitt förträffliga arbete *Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772* anför Sylwan (s. 472) att Gjörwell enligt egen berättelse en dag på hösten 1771 kallades till Gustaf III, som af honom „begärde en plan till en Mercure de Suède, som med sannfärdighet underrättar det öfriga Europa om våra händelser, så i den politiska som i den lärda världen, och befallde mig [Gjörwell] utgifva den med allernådigste tillstånd“. Sylwan uppgifver vidare att „af detta blad utkommo på nyåret 1772 sex nummer, troligen mycket rojalistiska, men skrifna på en så miserabel franska, att vederbörande betackade sig för en dylik hjälp“. I en not tillägger Sylwan: „antagligen förstördes hela upplagan, ty icke ett exemplar är numera kändt“. Äfven Lundstedt i sin förtjenstfulla bibliografi öfver *Sveriges periodiska litteratur* framhåller (I, s. 78 f.) att af „Mercure de Svede“ intet exemplar finnes i Kongl. Biblioteket, hvars samling af svenska periodiska tryckalster, såsom bekant, är den största och fullständigaste af detta slag.

Egendomligt nog finnes i Helsingfors' Universitets-bibliotek ett exemplar af den sällsynta publikationens första nummer. Det är sammanbundet med Gjörwells *Stats-Journal* för 1768, och enligt anteckning på bandets främre insida har volymen tillhört Olof Andersson Knös, den bekante svenske biblioteksmannen (1756—1804). Då det erbjuder ett visst intresse att lära känna det måhända unika numrets utseende och innehåll, skall jag ingå på en redogörelse härför.

Numret består af ett ark 8:o. Det första bladet är titelblad och innehåller följande: MERCURE | DE SVEDE;

| *DEDIÉ AU ROI.* | Par Mr C. C. GJÖRWELL | Bibliothecaire de S. M. & Membre de l'Insti-|tut Roy. d'Histoire de Gottingue. || *TOME PREMIER.* [Härunder en kunglig krona.] | A STOCKHOLM, | Chez JEAN ARVID CARLBOHM | 1772.

De två följande bladen innehålla en dedikation till konungen. Gjörwell prisar där Gustaf III:s „sublima génie“, som från första stund ingifvit det svenska folket hopp om en guldålder för konst och vetenskap, ett hopp som sedan allt mer och mer stadgats och nu med stora steg nalkas sin uppfyllelse. Han framhåller hurusom Gustaf, uppfostrad af en öm och rikt begåfvad moder (Lovisa Ulrika) och senare vägledd af en Tessin, en Scheffer, en Dalin, en Klingenstjerna, fattat och utbildat sin smak för den andliga odlingen och sålunda kommit att tillhöra det ringa antal upplysta furstar, hvilkas minne hedrar sälla nationers häfder. Efter att hafva omnämnt kronprins Gustafs kanslerskap för Upsala universitet och konung Gustafs protektorat öfver såväl Vetenskaps- som Vitterhetsakademin samt hans instiftelse af Musikaliska akademin, slutar Gjörwell sålunda: „Sous un appui aussi signalé, les Gens de Lettres ne peuvent assurement oublier leur devoir envers la Personne Sacrée de Votre Majesté. On se devoue à cultiver les sciences avec plus de soin, comme l'effort le plus digne, pour accomplir les augustes desirs de Votre Majesté; qui tendent à étendre les lumieres & le bon gout sous son regne glorieux, comme le vrai moyen de connoitre le prix d'un Prince si long tems desiré. Cette periode etant entrée, rendra indubitablement au Royaume de Suède ce lustre, qu'elle a toujours possedé & maintenu sous de grands Rois. Que le Roi savant & vertueux porte toujours son Sceptre avec bonheur & satisfaction! Que la tendresse de Votre Majesté pour ses Peuples, ne soit jamais frustrée de sa recompense! Que ses hauts desseins soient au plutôt accomplis!“

I företalet, som upptager det fjärde bladet, angifves syftet med publikationen. Då detsamma med hänsyn härtill och äfven eljes erbjuder intresse, aftryckes det in extenso, med originalets ortografi bibehållen:

PRÉFACE.

La Suéde étant arrivée à cette Periode glorieuse, qui commence avec le Regne de GUSTAVE III; il est juste, que le reste de l'Europe ait une Relation autentique & suivie de ce qui se passe sous un Prince, qui s'est attiré dejà l'admiration des plus illustres Nations, & les éloges des Auteurs Etrangers; éloges, qui ne Lui sont acquis que par les plus excellentes qualités & par les plus grandes Vertus.

L'Europe a vu plusieurs Princes eclairés; mais elle ne les a pas toujours trouvé les plus bienfaisans. Si l'encens qu'on leur a offert, n'a pas eté toujours accompagné de gemissemens publics de leurs sujets, il a cependant eté assez souvent presenté par des coeurs, qui desavouoient en secret l'hommage, que la necessité ou la bienséance leur arrachoit.

Auprès de GUSTAVE la verité ne s'enoncera jamais en termes problematiques, ni la flatterie ne peindra de sentimens empruntés. Ici la Verité offre ses hommages les plus pures au pied du Trône, & si la Flatterie osoit elever sa voix, elle seroit etouffée par la voix publique des contemporains justes & reconnoissans.

Les Regnes heureux & celebres prennent incessemment dans les Annales la place, qui leur est due. Ils peuvent d'abord etre exposés au grand jour. C'est avec plaisir que l'Historien recueille les materiaux, qui seront un jour confiés à une main habile, pour tracer en consequence aux yeux de la Posterité l'Histoire de ces Regnes.

Je me suis chargé de faire le recueil de *Memoires du Regne de* GUSTAVE III. Je me propose de placer ces Memoires en partie dans un Journal François sous le titre de *Mercure de Suede;* afin que le reste de l'Europe ne soit plus depourvu de la connoissance detaillée de ce qui regarde ce Regne.

C'est la plume nationale, qui peut donner l'autenticité à des evenemens, qui passent dans son Pays.

Les Affaires *Politiques & Literaires* auront place dans ce Journal. On s'attachera sur tout aux plus remarquables & à celles, qui interessent le plus la curiosité des étrangers; mais autant qu'on tachera de contenter le Public par le choix du sujet, autant on se trouve obligé de demander son indulgeance à l'egard du style. Un Journal ecrit en Suède par un Suédois ne sauroit se distinguer par cette pureté de langue, dont un Savant François sait orner ses ouvrages. L'Objet de ce Journal n'étant pas d'enrichir la Litterature Françoise, mais d'offrir un recit veritable de ce qui se passe dans un Royaume, qui tient un rang si distingué dans l'Europe, on se flatte que la Critique équitable s'attachera moins au fautes de langage qu'au sujet.

Såsom häraf framgår, var Gjörwell fullt medveten om att hans behandling af franska språket var långt ifrån mönstergill; detta är också den enda förmildrande omständigheten.

Med femte bladet vidtager det egentliga numret. Under ett öfverstycke med en kunglig krona finnes tidskriftens titel: MERCURE | DE SVEDE. Omslutet af tvänne sirliga linjer, står därunder: N:o I. A Stockholm le 24 Janv. 1772. Strax nedanom detta börjar texten med en rubrik: I. | NOUVELLES POLITIQUES. Under denna rubrik berättas från Stockholm att konungen, som med den kungliga familjen tillbragt julen på Ekholmsund, återkommit den 11 januari, „pour renouveller avec l'année, que nous venons de commencer, ses soins paternelles [!] pour le Royaume, dans un tems, où les Etats sont occupés avec des déliberations pénibles, tant pour arranger leurs droits respectifs, que pour remedier aux besoins les plus pressans de l'Etat". Här förekomma vidare ett par små notiser: den ena om att ständerna den 9 januari åter samlats och den 15 haft sitt första plenum; den andra om antalet födde, döde och vigde i Stockholm under året 1771. Till riksdagsangelägenheterna lofvar utgifvaren återkomma en annan gång.

Mot midten af tionde sidan (denna och de följande paginerade 10—16) begynner afdelning II. | NOUVELLES LITERAIRES. I denna refereras omständligt abbé Michelessis kväde *La Bonta.* Canto per il Funerale d'ADOLFO FREDERICO, Re di Svezia, hvilket jämte fransk öfversättning utkommit hos J. G. Lange 1771. Början af den franska texten meddelas in extenso, och fortsättning utlofvas i nästa nummer.

Nederst på sextonde sidan förekommer följande

AVERTISSEMENT.

Il paroit de ce journal 48 Feuilles par l'An; & l'Abonnement pour toute l'année se fait à Stockholm, avec 24 Dal. de cuivre chez l'Editeur, Mr Gjörwell, dans sa Boutique de Librairie à la Place des Nobles; mais pour les Souscripteurs étrangers, ils pourront s'adresser au Bureau Roy. des Postes Svedoises, etabli à Hambourg.

Detta meddelande är, såsom synes, affattadt på en ännu sämre franska än tillegnan och företalet, på hvilka Gjörwell förmodligen nedlagt större omsorg. När sedan, sannolikt i det sjätte och sista numret, Gjörwell öfversatte en passus i Gustaf III:s tal i Vetenskapsakademin (antagligen vid hans första besök därstädes som konung, den 5 februari 1772 [1]) sålunda: „par mes efforts de vous protéger contre toute attente en cas que vous fussent [!] un jour exposés à des adversités, compagnes ordinaires du génie, de l'honneur et de la pureté des moeurs, que l'ignorance et l'envie tiennent en gage“, så var det icke under att den i franskt språk och fransk literatur så väl hemmastadde C. F. Scheffer, såsom Sylwan berättar (a. st.), fann Gjörwells öfversättning vara „un chef d'oeuvre de nonsens et de ridicule“ och med framgång yrkade att tidskriftens utgifvande måtte inställas.

[1]) Se därom Gjörwells *Almänna Tidningar* för 1772, I, sp. 347 f.

Georg Schauman.

Tillägg till auditör Ekmans dagbok.

Meddeladt af *Reinh. Hausen.*

Efter det denna dagbok förliden vårvinter utkommit från trycket[1]), har bibliotekarien H. Wieselgren haft vänligheten underrätta utgifvaren, att uti kongl. biblioteket i Stockholm sedan år 1873 funnes förvarad en handskrift till samma dagbok, men blott vidkommande året 1789, hvilken handskrift vore till stiliseringen rätt ofta olik den i tryck återgifna. Senare har herr W. ock haft välviljan ställa ifrågavarande handskrift till utgifvarens begagnande genom att öfversända densamma som lån till vårt statsarkiv.

Äfven detta exemplar är allt igenom skrifvet af Ekmans egen hand; men stilen är här mycket vårdad, och pappret är af finare slag. Främst möter ett titelblad, å hvilket läses, inom en ram, följande rubrik i prydligt sirade bokstäfver: „DAG-BOK under 1789 åhrs Campagne“ samt nere i högra hörnet med ytterst sma bokstäfver: „af C. C. E.“ Dessa omständigheter, sammanställda med att handskriften i tiden egts af konung Carl XV (hans monogram finnes i guld å främre pärmen), hvilken, enligt Wieselgrens uppgift, var arftagare till Carl XIII:s bibliotek på Rosersberg, göra det sannolikt, att densamma tillhört den sistnämnde, som antagligen i sin tur ärft den efter sin broder Gustaf. Det skulle under sådan förutsättning alltså finnas ett verkligt stöd för den bland Ekmans efterkommande gängse och i förordet till den tryckta upplagan meddelade berättelsen, att Ekman åt

---

[1]) Såsom tom XLIV af Svenska literatursällskapets skrifter.

Gustaf III öfverlämnat ett exemplar af sin dagbok, hvilken uppmärksamhet skulle hafva förskaffat honom konungens ynnest.

Efter titelbladet följer ett så lydande förord af Ekman:

„Vid tillbakakomsten ifrån 1788 års fälttåg erfor jag med innerlig förnöjelse, att denna stads borgerskap och invånare voro i dåvarande ställningar rätt-tänkande och trogna.

En vän, åt hvilken jag genom bref anförtrott min dagbok för nämnda år, och som vid sina tillfällen troget betjänt sig däraf, berättade mig, att de däri lämnade underrättelserna i sin mån bidragit, att styrka många i den (!) redliga nit, hvaraf de brunno för konung och fosterbygd, samt att de således ej varit utan nytta.

Detta uppmuntrade mig att, efter fleres åstundan, äfven fortfara med dagblad för 1789, och de äro följande.

Fel torde däruti finnas, likväl inga uppsåtliga. Händelserna äro ofta berättade af andra; hafva de felat, blir ej skulden min. En stor del har jag själf sett och erfarit, och pennan har under antecknandet däraf aldrig vikit ifrån saken; sådan jag den inhämtat, finnes den anförd.

Några samtal äro upptagna; de ådagalägga en hop folks tänkesätt, sådana som i motsats böra befästa den torgne undersåten i sina. De talande personernas namn har ej kunnat utsättas. Ser någon gång dessa dagblad ljuset, så böra de för en ädelmodigt tänkande allmänhet vara döljda. Nog af att de igenkänna sig själfva, därest de då mera dväljas på jorden. Initialbokstäfverna äro utsatta till min egen påminnelse.

Då i öfrigt dessa blad läsas, täcktes läsaren påminna sig, att de endast utgöra en dagbok“.

Af detta förord framgår, att Ekman i själfva verket ursprungligen nedskrifvit sina anteckningar för en intim vän, men ock att han, åtminstone efter 1788, varit medveten om desammas delgifvande åt allmänheten.

Den Stockholmska handskriften skiljer sig, såsom redan är nämndt, till stiliseringen rätt ofta från den, som legat till grund för publikationen. Stundom är den ena,

stundom åter den andra utförligare uti redogörelsen för de särskilda händelserna. Dessa skiljaktigheter äro emellertid i det hela icke af någon större betydenhet. Följande stycken i den Stockholmska handskriften hafva dock synts utgifvaren förtjänta af att offentliggöras, och meddelas de här såsom ett tillägg till den tryckta upplagan.

Efter den 26 maj har författaren gjort ett så lydande tillägg:

„I dag var löjtnanten Fieandt vid Rautalampi bataljon för krigsrätt. Han graverades att hafva farit omkring med förbundsskriften och det så kallade avertissementet samt att hafva lockat och trugat folk att densamma underskrifva. Bemälde löjtnant är annars en skicklig, väl taillerad och snygg officer; han tycks genom sin ungdoms vivacité hafva kommit uti de demarcher han gjort; det enda, han i sitt uppförande härstädes har emot sig, är, att han vill vara för mycket advokat, som sällan kläder en militär.

Den 27 maj. Efter löjtnant Fieandt i dag afgifvit sin förklaring, och krigsfiskalen Fåhré emot honom gjort sitt påstående, måste löjtnanten träda i arrest.

Den 28 maj. Inga nyheter, som vore af någon betydenhet, förspordes för i dag.

Under en måltids diskurs förehades den frågan, om hertig Carl snart kunde vara färdig att med svenska flottan utlöpa. Några påstodo, att det snart kunde ske; andra trodde, att han redan vore utgången; andra påstodo, att hertigen redan vore ankommen till Sveaborg. Härvid föreföllo infällen och svarsmål allt efter hvars och ens tänkesätt; man skämtade öfver tillståndet i Sverige i jämförelse med anstalterna i Ryssland; dessa beskrefvos blifva utförda med lif och med eftertryck, då svensken däremot sof uti allt dess företagande. En kapten v. T......n berättade med särdeles förnöjelse huru som ryska flottan blockerade den svenska uti Karlskrona, och svor därpå, att samma flotta aldrig skulle slippa ut detta år. Det såg ut som han i själen önskat, att det varit sant, som han talade. På förehållan, om han kände belägen-

heten af farvattnet vid berörda stad, svarades nej; men så mycket visste han, att svenska flottan skulle, som orden lydde, anfäktas och kuggas på ett helvetes vis. Han fick några skarpa infällen häröfver, blef ond, steg upp från bordet och gick sin väg.

Den 29 maj. Tyst och stilla vid gränsen. Man berättade, efter hvad ryska öfverlöpare förmält, det i ryska Finland skall vara en stark hungersnöd; allt hvad bönderna egt, har blifvit med våld uttaget: spannmål, boskap, får, getter, svin, höns, med ett ord, allt hvad i ätliga varor funnits, har åtgått till ryska arméns behof. Befälet därstädes har ej fått mer än 8:de delen af deras löner på 3:ne månaders tid, och manskapet endast 1/2 Ltt mjöl och 2:ne kopek i månaden; det öfriga lifsuppehället röfvas. Ryssarne skola vara sinnade, ifall af svenskarnes invasion i landet, att draga sig undan till säkra och befästade ställen, samt bränna och ödelägga allt efter sig, för att därigenom betaga svenskarne all möjlig resurs till uppehälle och bärgning.

Den 30 maj. Tyst och stilla.

Den 31 maj, pingstdag. För gifna orsaker var i dag eftermiddag sammanträde i krigsrätten. Löjtnant Löfman vid Tavastehus regemente hördes öfver stallbrödraskapet. Han bestred sig någonsin hafva undertecknat sitt namn å berörda skrift och påstod, att om hans namn därå funnes, det i sådant fall antingen blifvit underskrifvet af grefve Leijonstedt eller på hans föranstaltande af någon annan.

Den 1, 2, 3, 4, 5 och 6:te juni. Föreföll intet märkvärdigt.

Den 7 juni icke heller.

Den 8 juni kom hit upp ett rykte, att Kongl. Maj:t ankommit till Åbo, hvilket oändeligen fägnade alla redliga bröst.

Den 9 juni bekräftades samma rykte.

Den 10 juni. Berättades här huruledes 2:ne svenska kanonslupar blifvit af ryssarne borttagna, äfven huru ett ryskt örlogsskepp sprungit i luften. Tål bekräftelse.

Den 11 juni. Tyst och stilla.

Den 12 juni. Ankom den bedröfvande nyheten, att ryssarne med en ansenlig styrka angripit svenska posteringen uti Kristina, som varit förskansad och haft en redutt. Bemälda postering skulle blifvit på alla sidor angripen af ryssarna, hvilka haft 4 kanoner med sig. Redutten skall för de svenska blifvit sönderskjuten samt en kanon demonterad, hvarpå ryssarne med stort härskri gjort ett grufveligt anfall. Svenskarne skola därpå, öfvermannade, tagit flykten, hvarvid ganska få skola undkommit.

Den 13 juni. En kurir ankom i dag ifrån S:t Michel och berättade, att med ofvannämnde, olyckliga affär således tillgått. Efter middagen den 11 i löpande månad, ungefärligen klockan 3, började attacken af ryssarne, som ankommit både till sjös och lands, på ett förfärligt vis. Svenskarne, bestående af 300:de och några 30 man, skola väl försvarat sig tappert; men ändteligen kringrände af myckenheten, som skall utgjort 3,000:de, och således 10 ryssar emot en svensk, hafva dessa nödgats taga flykten. 2:ne kompanier af Björneborgs regemente skola vid reträtten genom mindre god contenance förorsakat någon oordning, som varit orsaken till hela truppens ödeläggelse. Skingrade gåfvo de fienden genast vinsten. Icke desto mindre förblef resten i god ordning, slog sig 3:ne särskilda gånger genom en mångdubbel fiende och återkommo ändtligen ur elden, som varat i tre timmars tid, af 200 man björneborgare endast 45 man, och af jägarena hälften. Majoren Knorring, som beskylles att hafva varit vid detta tillfälle mindre aktsam och färm, blef fången; majoren Sticht, som slogs tills han under reträtten hade den olyckan att stupa i ett lömskt källsprång, hade samma öde; kapten Kreutlin, en käck officer, togs af fienden, sedan han nästan ensam hade fäktat en $^1/_4$ timme. Flere andra officerare hafva blifvit dels skjutna, dels fangna. En enda officer skall allenast återkommit ur affären. Ryssarnas glädje öfver denna seger har varit otrolig. De hafva ock därefter öfversvämmat hela Kristina socken, och Sprengtporten säges själf hafva varit med i

å fienden med fördubblad ifver, som ändteligen nödgade fienden att fly.

Under allt detta var redan major Gahn anländ till Puiko bro. Fienden, som såg sig här vara kupperad, visste i brådskan ej hvart ut han skulle vända sig, utan drog sig till Parkumäki, som de svenska redan innehade, och bemöttes således äfven där med eld och död. Major Gahn satte bron i behörigt skick, gick däröfver och förföljde fienden med yttersta häftighet. Denna således angripen och slagen på alla sidor, sträckte ändteligen gevär och lämnade segrarena fältet. Generalen Schoultz hade under denna fiendens förvirring kommit genom ett kärr på flykten, men öfverstelöjtnanten Toll blef efter ett desperat motstånd fången. Hade vårt rytteri ej varit så utmattadt, så hade törhända Schoultzen icke undkommit, äfvensom flere flyende kunnat ertappas. De svenskas seger var således fullkomlig, och fiendens förlust var i detta slag inalles 24 officerare, 1 öfverstelöjtnant och 18 kompaniofficerare fångna, samt 5 döda; 5 underofficerare och 425 gemene, hvaraf 125 voro blesserade, blefvo fångna, och 200 lågo på platsen. 5 metallkanoner, 16 ammunitionskärror med fullkomliga vapen, 1 instrumentkista, tross och utredning för 1,000 man jämte tält, med tillbehör för en hel bataljon, samt 600 gevär tillföllo svenskarne i byte.

Vår förlust bestod uti 1 officer, som stupat, tillika med 6 underofficerare och 32 man. 9 officerare, 6 underofficerare samt 129 gemene hafva blifvit blesserade“.

Ett bref af en för detta karolin.

Meddeladt af *Reinh. Hausen.*

Bland de krigare, hvilka under stora ofreden hade sig uppdraget att i egenskap af befälhafvare värja Finland mot tsar Peters härjande horder, intager *Johan Stjernschantz,* stamfadern för den här lefvande ätten af samma namn, ett bemärkt rum. Han föddes i Nyenskans den 24 juni 1670, och var son till en köpman i Riga vid namn *Wessman.* Vid 22 års ålder trädde han som volontär in vid militären, vid öfverste Brakels regemente, och deltog uti svenskarnes fälttåg i Brabant emot Ludvig XIV. Härunder bivistade han belägringen af Namur äfvensom åtskilliga andra träffningar, men blef slutligen sårad och fången. Sin frihet återvann han först efter sluten fred.

Återkommen till hemlandet 1710 erhöll han anställning som fältväbel och snart därefter som löjtnant vid öfverste von Campenhausens regemente, som då var förlagdt i Riga. Här fick han nytt tillfälle att visa sin tapperhet, nämligen i de strider, som på denna trakt utkämpades emot konung Augusts sachsiska trupper, förnämligast vid svenska arméns öfvergång af Dünafloden. 1702 rakade han, efter många erhållna blessyrer, åter i fångenskap, vid Dünaberg; han utväxlades emellertid redan samma år och befordrades kort därpå till kungl. lifdrabant. Nu begaf han sig till konungens armé i Polen och uppförde sig så tappert i slaget vid Pultusk 1703, att monarken följande året utnämnde honom till major vid Viborgs fördubblings regemente. 1705 hugnades han med adelskap, hvarvid han antog namnet *Stjernschantz;* introduktion tog han dock först 1719.

Sedan han 1709 undfått öfverstlöjtnants rang, vardt han den 7 februari 1710 ombetrodd med kommendantskapet på Kexholm. Det var från denna stund hans förmåga och krafter skulle komma att tagas i anspråk för fosterlandets värn. Sedan nämligen ryssarna i juni sistnämnda år bemäktigat sig Viborg, drogo de till Kexholm och inneslöto detsamma. Till fästningens försvar egde Stjernschantz en styrka af blott tre- à fyrahundra man. Modigt uthärdade han dock under mer än två månader belägringen, men måste, efter att på sistone hafva utstått ett 14 dagars lifligt bombardement, den 9 september uppgifva fästningen, hvarvid han, enligt aftal, med sitt manskap fick fritt aftåga.

Kort därpå erhöll han såsom öfverste befälet öfver Savolaks och Nyslotts infanteriregemente och verkställde på vårvintern 1711 i förening med öfverste Armfelt ett par lyckliga öfverrumplingar af några fientliga ströfkorpser i Parikkala, hvarvid rikt byte togs. Gemensamt framryckte Armfelt och Stjernschantz härefter till Jääskistrakten för att afskära fiendens förbindelse med Viborg, mot hvilket general Nieroth beredde ett anfall. Nieroths företag gick dock på grund af otillräckliga anstalter om intet, och Stjernschantz fick sedermera af hans efterträdare Lübecker uppbära beskyllning för att hafva förledt Nieroth till detta steg. Under själfva julhögtiden 1712 gjorde Stjernschants åter, i förening med en öfverste Danielsson, ett framgångsrikt infall i Karelen, allt intill Kexholm, och nedgjorde en fientlig trupp. Sedermera, då ryssarna i maj 1713 bemäktigat sig det afbrända Helsingfors, blef Stjernschantz, som kände alla vägar och stigar i trakten, beordrad att med en truppstyrka om 500 man begifva sig till Karis bro, i ändamål att förhindra fiendens framryckande mot Åbo. Han anlände dit dock för sent för att hinna förskansa sig, och blef omedelbart med sin ringa korps af fienden tillbakadrifven. Han slöt sig nu åter till Armfelt och var honom behjälplig att befästa passet vid Pälkäne kyrka, hvarest Armfelt ärnade upptaga striden med inkräktaren. Armfelt blef dock af den-

nes öfvermakt nödgad att öfvergifva platsen, och Stjernschantz affärdades till Savolaks att samla en hjälptrupp. Han lyckades ock hopbringa en skara om 600 man, med hvilken han infann sig hos Armfelt, som emellertid dragit sig tillbaka till Storkyro. I det blodiga slag, som här vid Napo by den 19 februari 1714 utkämpades, deltog Stjernschantz icke. Han gick, berättar Armfelt, „två dagar före actionen bort, föregifvandes anstöter af frossan, som man likväl intet särdeles tillförene märkt af“, och begaf sig till Vöro $1^1/_2$ mil därifrån belägna prästgård, där han uppehöll sig öfver slaktningsdagen, och hvarifrån han omedelbart därefter afsände till Sverge ett ilbud om den olyckliga utgången af drabbningen. Synbarligen förelåg som orsak för detta Stjernschantz' egendomliga beteende i detta för landet så kritiska ögonblick någon uppkommen oenighet med stridskamraten. I sådant fall satte Stjernschantz en ful fläck på sin annars så vackra krigareära.

Då Armfelt sedermera öfver Torneå drog sig till Västerbotten, kvarstannade Stjernschantz i Finland. Efter att två särskilda gånger undfått stadfästelse på chefskapet öfver förenämnda sitt infanteriregemente, tog han omsider, 1724, afsked ur svensk tjänst och begaf sig till Ryssland, där han fick anställning som brigadier. Han bivistade kriget i Persien, avancerade härunder till generalmajor och krigsguvernör i Astara och dog, enligt uppgift af äldste sonen, 1728 vid Persiska gränsen.

Stjernschantz skall varit tre gånger gift. Om hans första hustru har man sig intet bekant. I det andra giftet, som han 1705 ingick med friherrinnan *Dorotea Elisabet Mellin* (död i Viborg 1709), egde han endast sonen *Anders Erik* (major i hessisk tjänst), från hvilken den finska ättegrenen stammar. I sitt tredje giftermål åter, hvilket han år 1711 knöt med *Katarina Charlotta von Buschfelt*, hade han tvänne söner och lika många döttrar, hvilka alla hamnade i Ryssland. Under Stjernschantz' vistelse i Persien skall hans hustru med sina barn uppehållit sig i S:t Petersburg. Det var sannolikt här hon fick emottaga nedanstående bref, hvilket har sitt intresse så-

som det sista minnet af den gamla karolinen. Brefvet, hvilket till affattning och skrifsätt visar att förf. var mera van att föra svärdet än pennan och som här troget aftryckts, eges af student T. Stjernschantz. Det har jämte andra familjepapper af honom benäget blifvit ställdt till meddelarens förfogande. Brefvet lyder:

Min hiertans wänn.

Sedan Eder bref af Martj mohnat hafwer iag ingen bref af Eder bekommit; utj denne sommaren hafwer iag 2:ne gångor Eder til skrifwit, men ingen swar bekommit. Ått grusinska Zahran (!) hafwer iag lefererat 2:ne koffertar, hvilken hafwer lofwat mig at föra dem med sic til Petersborg ock leferera åt Eder. Den ena kofferten är locket med röd leder öfwer dragit, och alt beslag kring hela kofferten är af koppar jenom bruttin arbet, med 4 uttom loss och med min pitskap försäglat. Här hoss föllier nycklorne verseglade, utj wilken koffert liger contant 300 rubel, 7 ℔ fin silwer och allahanda saker. Goda siden tiig hade iag gierna åt Eder skickat, men nu för tiden så får iag på denne orten intet det som gått är något til köps, emedan Turken hafwer handeln pa denna orten försperrat. Om gudh unnar mig lifwet, så kan det kanske her efter ske. Den andra kofferten är af bucksbohm trä; alt beslag är af koppar ock förstint, med 4 uttom loss, verseglat med min pitskap, war utj är 42 ℔ silwer fint sambt 128 tokater, 2 vhr ock alla handa andra saker. Denne kofferten med alt wad der utj är skickar iag ock skenker till et första present åt min dotter Johan[na] Madelena, emedan iag stor här på en farlich post ock är ingen timma seker om lifwet. Altså hafwer iag här afdelt åt war ock enn [af] mina barn så mycket som 8,000 d. kmt.[1]) Altså måste Joh. Madelena ressa strax hit; hon skall taga med sig til hennes stat en husshållerska, 2:ne pigor, en god hofmästare eller en studijos. som kan predika, ock 3:ne drängar, [samt] en eller 2:ne

[1]) Wilket gior 40,000 d. kmt til sammans.

kockar, til wilken ressa iag sender henne desse 128 tokater. Ener hon kommer til Asterkan, så for hon af gouverneur Baron von Mengen wad henne kan nödig wara. Min wän kan gå till grusinska Zahren; han låwar bewissa Eder för min skul all heder. Med första legenhet wil ja[g] skicka något åt Carl Vlrich ock Lätta. Emellertid kan min wän gifwa dem något af det jag nuu Eder tilsender. Wänlich helssat ock gudj befallandes förbl.

Astara i Persien d. 6 nov. 1727.

Min hiertans wäns
trogne man J. Stiernschantz.

Mit sista bref til Eder war af den 14 Julj vnder öfwerst Boijes covert.

P:s: Uti Eder kista är uttj en blå dun pahl en callian eller en tobaks pipa af glas, silwer med insatta stenar, wilken callian min wän måste sachta hantera at det ey synder går ock skick(t)a detsamma med denne innelüchte bref til hanss kungl. hohet, åt wilken iag denne callian skenker. Densamma är mycket penningar wert; men skolle han wara bort rester, so moste nj denne callian för wara til et ominnelse för mina barn och barnabarn. Disser Grusinskj Zarische hoheit ist der selbige so in meiner zeit auch war in Petersborg, und Jch und Jhr, wir waren mit Jhm zusammen bej Jhro Keisserl. May:tt. Erinnert euch das [?].

Ett litet bidrag till den yttre medicinens historia.

Under äldre tider, då jordatvister med hänsyn såväl till besittningsrätt som rågångar förekommo, relativt taget, kanske oftare än i våra dagar, och då offentliga arkiv i modern mening voro en så godt som okänd sak, var det för godsegaren självfallet icke blott en stor fördel att hafva en lätt tillgång till öfversikt af de handlingar, som kunde bevisa hans bättre rätt, utan äfven synnerligen angeläget att, i händelse originalurkunderna på ett eller annat sätt ginge förlorade, af desamma ega tillförlitliga kopior. Flere af våra större jorddrottar läto därför åt sig upprätta så kallade *jordeböcker*, d. ä. kopieböcker, uti hvilka i afskrift infördes alla de urkunder, som i ett eller annat hänseende för dem voro af värde. Sådana urkunder voro köpe- och bytesbref, arfskiftesinstrument, testamenten, morgongåfvobref m. m. Ju flere lägenheter jordegaren besatt och ju talrikare de dokument voro, som hänförde sig till desamma, desto digrare omfång antogo dessa jordeböcker. Flere sådana böcker, hvilka för forskningen erbjuda ett utomordentligt viktigt material, hafva blifvit bevarade till våra dagar. De flesta hafva funnit en slutlig fristad uti särskilda offentliga arkiv och bibliotek; några uppbevaras ännu på de gamla stamgodsen.

Men vid sidan af godsherrens sträfvan att genom en dylik „kodifikation“ af familjens dyrbara handlingar bereda sig själf och sina efterkommande en behöflig hjälpreda och säkerhet hade äfven den husmoderliga om-

sorgen ett intresse, som stundom kom att beröra dessa jordeböcker. Det hände nämligen någon gång, att borgfrun genom egna, flitiga rön eller genom goda vänners välvilja kom i besittning af ett i hennes tycke förträffligt recept, som hänförde sig antingen till någon gren af den inre praktiska hushållningen eller ock till sjukvården, hvilken senare ju under äldre tider var företrädesvis kvinnans sak. Naturligtvis var hon då angelägen om, att denna värdefulla kunskap icke skulle gå förlorad. Hennes minne kunde svika, hon själf kunde i förtid dö bort, en lös papperslapp kunde lätt förkomma. Men den af familjen med stor omsorg vårdade jordeboken, vanligen en diger foliant, var en tingest, hvilken egde alla förutsättningar för att varda beståndande genom tiderna. Denna var således företrädesvis egnad att uppbevara det dyrbara rönet, och på ett tomt blad eller t. o. m. på insidan af pärmen inskrefs därför stundom detsamma.

Äfven om många af de föreskrifter, som voro afsedda att t. ex. vid förekommande sjukdomsfall tillämpas, genom den naiva sammansättningen af de mest kuriösa ingredienser äro egnade att i vår upplysta tid uppväcka ett godt löje, måste man dock å andra sidan erkänna, att de stundom verkligen egde vissa betingelser för en hälsobringande verkan. Och där sådana förutsättningar saknades, kan man vara förvissad om, att under dessa länge sedan gångna tider (liksom mången gång ännu i våra dagar) *tron* uträttade ofantligt mycket.

Ett riktigt präktigt exempel i förenämnda hänseende är följande recept, som anträffas i en på Malmgård i Pernå förvarad jordebok, och hvilket, att döma af stilen, torde härröra från medlet af 1600-talet, och således begagnats inom släkten Creutz. För att icke betaga detta vittnesbörd om en forntida läkekonst den, så att säga, antika doft, som genom självfva skrifsättet hvilar öfver detsamma, aftryckes det här med diplomatisk noggrannhet. Det lyder:

„Enn godh recept för denn som rörder ähr aff en stor siuckdom.

Först en steck hualp, som ingen math hafuer fått, annatt än miölck aff moudron; och han skall wara wäll stecktt. Then skall man skolda lika som en liten griss: så skall man taga tesse effterfölliande krijder och fylla honom medh. Först skall man taga biörn jster eller sancht Johannis smör, om man fåhr icke björn jster, ett lod ingefär, ett lod lager bär, saffran litett, angelika, ett lodh grobondh, noch littett små hotter netzlor; them skall man stötta j en mortill wäll små och fylla hualpen ther medh. Och steck honom på ett spett, och lett ther vnder en ren bächen, som droppar flotitt in aff steckett; ther af warder en godh salfua; then skall man smöria sigh medh j baston, när man hafuer badhatt sigh. Effter thett setett skall man taga einrijss och siuda thett en halff dagh, och ther skall lotas ett lispundh saltt vthi; så skall man bränna asko aff myr stacka, ther skall man göre lutt aff; thett skall man blanda till hop j ett brygkar, thet skall then kranka setie sigh vthj thet hetast han kan och förmår.“

Såsom ett intyg öfver kurens ofelbara verkan har den person, som inskrifvit receptet, vid ofvanskriften präntat ett *„probatum est“* (= det är bepröfvadt).

Reinh. Hausen.

Förstod den heliga Birgitta finska?

För ungefär ett årtionde sedan utkom här i Finland ett literärt album, „Snöflingan" benämndt, innehållande en af H. Wieselgren författad uppsats med titel *„En finsktalande i Rom"*. Å modern svenska meddelar han här lydelsen af en utaf den heliga Birgittas uppenbarelser, åsyftande en man från Åbo biskopsdöme, som kommit till Rom, „ej kännande svenskt mål". Mannen hade önskat gå till skrift, men icke fått någon biktfader, „ty ingen i Rom förstod hans mål". Han hade därför uppsökt Birgitta, som då uppehöll sig i nämnda stad, och sport henne, hvad han borde göra.

Med anledning af dessa i uppenbarelsen framhallna omständigheter anmärker Wieselgren: „Hon (Birgitta) måtte således ha förstått och nödtorfteligen kunnat meddela sig med honom". Visserligen utsäger nu icke nämnda författare, att detta meddelande skulle skett på *finska språket*, men sammanhanget i uppsatsen gifver dock otvetydigt vid handen, att hans antagande går i denna riktning.

Mera direkt uttalar sig kort därpå H. Schück, uti Finsk Tidskrift för år 1892 (II sid. 178). Med hänvisning till samma uppenbarelse säger han: „Egendomligt nog tyckes Birgitta hafva förstått något finska".

Med all aktning för två så framstående forskares åsikt, vågar undertecknad dock draga i tvifvel riktigheten af detta deras antagande.

Den mening, hvarpå ifrågavarande förmodan stöder sig, har uti den gammalsvenska redaktionen af Birgittas

uppenbarelser (6:te boken, kap. 111) visserligen följande lydelse: „En man aff Abo biskopsdöme kom till Rom *ey kunnande svenst maal*“. Detta betyder dock föga, ty som bekant utgör denna svenska redaktion endast en öfversättning från den latinska; men denna åter är i sin tur en version af den ursprungliga, af Birgitta själf på fornsvenska gjorda uppteckningen af sina uppenbarelser, hvilken uppteckning så godt som helt och hållet för oss gått förlorad. Så vidt man af Klemmings öfversikt af samtliga Birgitta-handskrifter kan döma, finnes numera ingen handskrift med den latinska redaktionen i behåll. Vi hafva således att hålla oss till den äldsta, i Lübeck år 1492 tryckta latinska upplagan af „Reuelationes sanctæ Birgittæ“. Äfven här har den ifrågavarande meningen (6:te boken, kap. 115) motsvarande lydelse: Quidam de diocesi aboensi venit Romam *ignorans ideoma sweuicum*. Fäster man sig således uteslutande och blindt vid denna ordalydelse, måste man medgifva, att det förefinnes ett positivt stöd för ofvannämnda antagande.

Annorlunda ställer sig saken dock, om man litet närmare tager uppenbarelsens *innebörd* i betraktande. Där talas, såsom redan är nämndt, om en man, som kommit till Rom och på grund af bristande språkkännedom ser sig ur stånd att aflägga sin bikt, samt därför i sin nöd vänder sig till Birgitta med begäran om råd. Hade han nu verkligen saknat kännedom af det *svenska* språket, egde man visserligen orsak att fråga sig, hvilken anledning Birgitta väl haft att i uppenbarelsen framhålla just *denna* brist? Hvad hade det väl i Romarstaden med hänsyn till hans bikt batat honom, om han varit mäktig detta tungomål? Var det ej af vida väsentligare betydelse och förtjänade det ej att med större skäl framhållas, att *romarspråket* var honom främmande; ty hade så ej varit fallet, hade det ju ej heller mött någon svårighet för honom att åt sig finna en biktfader.

Förklaringen till allt detta synes mig icke svår att finna. Uti den latinska handskrift, som tydligen legat till grund ej mindre för den svenska öfversättningen än för

1492 års latinska upplaga, har uppenbarligen det lilla, men här betydelsefulla ordet *nisi* varit af misstag uteslutet framför adjektivet „sweuicum“. Inskjutes detta bortfallna ord på sin behöriga plats, får ifrågavarande mening uti öfversättning denna lydelse: „En man af Åbo biskopsdöme kom till Rom *kunnande endast svenskt mål*“, hvilken lydelse onekligen gifver åt saken ett innehåll, som, i motsats till det föregående, är icke blott begripligt, utan äfven väl går i hop med hvad som vidare framgår ur uppenbarelsen, nämligen att han var i stånd att meddela sig med sierskan, utan att man hos henne härför behöfver förutsätta den ringaste finska kunskap. Det är ock att märka, att den sista, i München år 1680 utgifna latinska upplagan af revelationerna, i motsats till sina åtta föregångare [1]), som, åtminstone i denna punkt, stämma öfverens med upplagan af år 1492, på angifvet sätt rättat ifrågavarande textställe.

Skulle Birgitta egt någon kännedom af det finska språket, måste man klarligen förutsätta, att hon i hemlandet inhämtat densamma. Men oafsedt att tidehvarfvets fåtaliga urkunder icke omförmäla, att hon under någon längre tid där skulle stått i personligt umgänge med någon, vare sig man eller kvinna, från Finland [2]), gifva tidsförhållandena i och för sig själfva icke anledning till en sådan förmodan. För öfrigt torde väl Birgittas andliga intressen i så pass hög grad tagits i anspråk af hennes religiösa svärmerier och politiska drömmar, att hon näppeligen haft sinne för att lära sig ett för henne i allo så onyttigt och för en svensk tunga och ett svenskt öra så svårt språk som det finska.

[1]) Om hvilka benägen uppgift lämnats mig af bibliotekarien C. Annerstedt i Uppsala.

[2]) Att Birgitta någon gång personligen sammanträffat med sin vän biskop Hemming från Åbo är otvifvelaktigt. Ett möte dem emellan har i alla händelser dock ej kunnat ega den utsträckning, att han därunder hunnit bibringa henne någon insikt i berörda språk. Hemming var ock själf bördig från Sverige och egde, åtminstone före Birgittas flyttning till södern, sannolikt ringa eller ingen kunskap i finska tungomålet.

Så tilltalande för en finne det än skulle vara att tänka sig den af världshistoriens rykte uppburna sierskan mäktig det idiom, som talades af flertalet i vårt undanskymda land, föreligga dock — ofvananförda, uppenbarligen felaktiga strof frånsedd — inga omständigheter, som göra ett sådant antagande i minsta grad sannolikt.

Reinh. Hausen.

Namnet Renner i Finland.

I Svenska Literatursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser N:o 7 läses pag. 90 i fråga om skalden Michael Renners härstamning följande: „Släkten Renner torde varit af tysk härkomst och inkommit till Sverige under Gustaf II Adolfs tid.“

Gamla handlingar i Finlands statsarkiv ådagalägga emellertid att en eller sannolikare flere släkter med detta namn redan under förra hälften af 1500-talet existerat i Finland, i Borgå och Raumo trakterna, såsom bondesläkter i Borgå, Eura och Euraåminne socknar och senare i Wihtis, Esbo, Ulfsby, Kumo och Lappo samt såsom borgare i Raumo, Björneborg och Åbo eller såsom jordbrukare eller krigare bland annat i Töfsala.

Namnet skrifves, till och med då det gäller samma person, på många olika sätt, såsom Rännäri, Rännär, Ränneri, Rännere, Ränner, Rennari, Rennare, Rennar, Rennere, Renner, Rennäre, Rennär, Rennr, Renn., Rän., Ränar, Rannär, Rnär, Rnar, Rner och Rr, och synes hafva bildats af benämningen Rennare[1]) eller Rännare på samma sätt som det från Åbo härstammande namnet Brenner, hvars ursprungliga form var Brennare eller Brännare, däraf sedermera Brennar, Brennere och Brenner uppstått.

[1]) Äfven ett af svenska örlogsflottans fartyg bar namnet Rennaren.

Att namnet i fråga, hvilket sålunda, såsom nämnts, äfven för samma person på mångfaldigt sätt varierats, å andra sidan icke alltid betecknade med hvarandra besläktade familjer, framgår af det kända förhållandet, att i forna tider, liksom mångenstädes ännu i våra dagar, personer antogo namn efter den gård de för tillfället innehade, och sålunda namnet, då gården såldes eller genom giftermål erhöll ny ägare, på samma gång öfvergick från den ena släkten till den andra. Någon gång hände det äfven, att moderns namn, då hennes far varit ägare af gården, jämte denna öfvergick till någon af sönerna, under det de öfriga barnen bibehöllo faderns namn, hvarigenom barn af samma föräldrar erhöllo olika släktnamn. Detta var särskildt fallet med i fråga varande Michael Renners far och dennes syskon, såsom här nedan skall visas.

Tidigast anträffas namnet Renner såsom tillhörande bönder eller rusthållare i Borgå Karsby, från 1543, i Borgå Manby, från 1548, samt i Eura Eurakoski, 1548. *Borgå Karsby* bönderne voro *Henrik Rennar* (Ränner) 1543—1555 och sannolikt hans son *Per Renner* (Rennar) 1555—1564 samt *Lasse Renner* (Rennar, Ränniar, Ränar) 1543—1576, gården 1571 ödelagd af fienden, och hans son *Jacob Larsson Renner* (Renneri, Rennar) 1579—1607; *Månby* bönderne åter *Matts Rennar* (Rännare, Räner) 1548—1557, *Sigfrid Thomasson*, ägare af *Rännari* eller *Rännere* ryttarehemman 1578—1614, omnämnd ännu 1622, hans son *Mårten Sigfridsson Renner* (Rännare) 1615—1637, gift med *Walborg Simonsdotter*, med barnen *Per*, *Simon* och *Karin*, den sistnämnda andra gången gift med *Jacob Nilsson*, sedan 1630 ryttare, denne, äfven benämnd *Renner* (Rennare), innehade gården 1638—1646, men lefde ännu 1649, efter honom följde hans svåger *Per Mårtensson Rännar* 1646—1653, g. m. *Karin Thomasdotter*, med barnen *Matts*, ryttare, och *Simon* samt döttrarna *Karin* och *Brita*, sedermera, 1655—1685, omväxlade med hvarandra bröderna *Simon Persson*, med hustru *Brita* och son *Lars*, ryttare, gift med *Walborg*, och *Matts Persson*, med hustru *Anna Thomasdotter* samt sönerna *Mårten*

och *Simon*. ***Mårten Mattsson*** följde 1691—1702, med hustru *Walborg* och sönerna *Thomas* och *Arvid*, ***Thomas Mårtensson*** åter 1706—1711, med hustru *Anna* och bror *Arvid*, soldat. Slutligen efter stora ofreden finna vi sannolikt dennes son ***Lars Thomasson*** 1724—1729 som ägare af gården, med hustru *Maria* samt son *Thomas* och dennes hustru *Margeta*.

I *Eura* anträffas endast bonden ***Mickel Rennare*** 1548 i *Eurakoski*, Svensk retten.

Därefter finna vi 1551—1561 en ***Mats Renner*** (Rennar, Rennari, Renn.) i *Quiflax* af *Euraåminne* sockens Luvia Triding, Svensk retten, hvilken 1551 satt som medlem af nämnden vid häradsrätten. Han efterträddes i Quiflax 1562 af ***Henrik Rennr*** (sannolikt Matsson) samt 1563—1585 af ***Per Matsson Renner*** (Rennar, Ränner, Rännär), omnämnd flere år som medlem af nämnden eller såsom bötfälld för slagsmål, ogilda gärdesgårdar och dylikt. Under hans tid råkade hemmanet 1581 i ödesmål och låg fortfarande i öde under hans son ***Mats Persson Renner*** (Rän.), 1584—1588, hvilken väl 1584 gjorde ett misslyckadt försök att å nyo upptaga det, samt under dennes efterträdare ***Mats Matsson Renner*** (Rennar, Rännär, Rennär, Rän., Rr) 1590—1608, med undantag af 1601 och 1602, då på hemmanet uppföddes 4 à 5 kor. Härefter upphör namnet Renner i Quiflax.

Däremot fortsättes det från samma år 1608, då det upphörde i Quiflax, i *Wuohijoki* af samma socken, hvarest redan 1553—1555 fanns en ***Morthen Renner*** (Ränneri), af ***Mats Persson Renner*** (Ränner, Rennare, Rennäre, Rännäri) från 1608 till 1632, åren 1617 och 1618 benämnd Mats Byggmestare, samt för öfrigt mycket anlitad som sakkunnig och förtroendeman, bland annat som man i nämnden. Han omnämnes från 1612 såsom gift med *Dordi* samt ägande en son och en dotter. Lefde för öfrigt från 1613 till 22 februari 1623 i bolag med sin svåger Simon Matsson, som därefter jämte sin hustru Malin öfvertog gården och sannolikt äfven namnet. Två af hans bröder, nämligen *Lasse Persson*, kronolandbo, och *Jöran Persson*,

kronoängsvaktare, voro bosatta i Sverige. En syster hette *Brita.*

Ännu på ett tredje ställe i Euraåminne, nämligen i *Handby* af Luvia Triding, finna vi detta namn, representeradt genom *Per Rner* (Rnär) och *Anders Rnar*, 1590 och 1591, samt *Matz Rner*, 1593.

Samtidigt förekommo personer med namnet Renner i södra Österbotten, såsom *Jöran Rennere* (Rännere, Ränar), ryttare under Uplands fanan, 1602 och 1603 i borgläger i Närppis; samt i västra Nyland, såsom skepparen på kronans fartyg *Morthen Renner* (Rennare), 1590 på Elgen, 1601 på Svart Ryttaren, den 24 maj i Helsingfors, 10 oktober i Barösund; *Michill Renner* (Rännare), år 1600 ryttare under Karsten Schades fana i kvarter i Ingå Kopparnäs, 1602 kvartermästare under Jesper Mattsson Krus' fana, den 10 oktober i Ingå prästgård på återfärd från Lifland; *Michill Staffansson Renner*, 1600—1612 frälse landbonde på *Lussila* i *Wihtis*, med hustru; *Thomas Sigfredsson Renner* (Rennar, Rännar, Rännare, Ränner), 1610—1624 ryttarebonde i *Lapböle* i *Esbo*, sedermera Kyrkslätt, gift med *Cecilia*, enka 1630—1642, samt deras son *Jöran Thomasson*, 1625—1646 ryttarebonde i Lapböle. Gården befann sig 1660 i ödesmål.

En kostare tid uppträder namnet i *Kumå Haroila* såsom *Marcus Hindersson Renner*, 1600—1610, under de senare åren med öde hemman, 1609 åter upptaget af Jacob Eriksson.

I *Raumo* socken och stad blef det däremot af lång varaktighet, ända från 1589—1645 såsom *Clemett Renner* (Rennar, Rennere, Rennare) i *Sårka* by till 1774, da enkepastorskan Maria Renner, född Tumulin, på sin ålderdom lämnade orten för att flytta till Hvittisbofjärd.

Namnet Clemet Renner föregås i Sårka by af Keskeme Bol 1586—1588 af Clemet Reijen eller Reijenen och efterföljes 1647 och 1648 af Clemet Reiner, hvilket ifrån och med 1649 skrifves Clemet Reijer, hvarjämte det 1595 fått formen Clemet Clemner och synes hafva förväxlats med det äfven annorstädes, exempelvis i Helsing-

fors och Lojo i Nyland förekommande namnet Reijer. Den därmed betecknade gården i Raumo socken var underkastad växlande öden, låg 1595—1606 i ödesmål, pantsattes 1606 till en person i Raumo stad och upptogs från öde af Clemet Thomasson, var 1617—1625 åter öde, hörde 1640—1644 till Michel Jordans frälse samt från 1645 på nytt öde.

År 1639 omnämnes i Lappo sockens Kulammaa *Jöns Renner* från *Raumo*. 1626 omtalas i Raumo Capellgäld *Rännärs Birithä*, möjligen densamma som *Brita Renner* (Ränner, Rännär, Rännäri, Rennari, Rennare), hvilken 1632—1634 lefde i Raumo stad som enka efter *Staffan*, ägare af *Rännäri* eller *Rännärs* gård i Raumo stad.

Staffan Rännäris och *Britas* barn voro fyra döttrar: *Brita*, gift med en person med tillnamnet Bonde och död som enka i Raumo efter den 21 april 1662, då hon sasom gammal och bräcklig till förmån för sin systerson Michael Rennerus afhände sin till Sääksmäki flyttade son Mårten Bonde hans del i mödernegården; *Malin*, farmoder till skalden Michael Renner; *Margreta*, den 6 april 1633 inför rätta anklagad för att genom trolldom hafva förorsakat en annan persons sjukdom, men frikänd, gift 1638 med Johan Olofsson i Raumo, som öfvertog Rännäri gård, enka 1658, död 1666 eller senare; den fjärde dottern obekant.

Malin Staffansdotter Renner eller Rännäri var åtminstone sedan 1632 gift med Jacob Snickari, ägare af Snickari gård i Raumo, död 1651, och lefde som enka ännu 4 juli 1659. Deras barn voro: Johan, g. m. Walborg; Jacob Snickar, g. m. Margreta; Lisa; Margeta; Per Snickar, efter faderns död ägare af Snickari gård, 1663—1667 i bolag med sin broder Michael Rennerus, 1669 g. m. Karin, båda lefde ännu 1684 i Raumo; Anna, 1665 bosatt hos sin broder Michael, sannolikt hennes man Gabriel 1671 hos Michael; samt Michael, student i Åbo under namnet *Michael Jacobi Rennerus* 1649—1656, respondens $^{15}/_{11}$ 1651 och $/_{12}$ 1653, kapellan i Raumo 1657, utlöste $^{4}/_{7}$ 1659 sin moders syster och samarfva Margreta i

15

Rännäri gård och erhöll $^{21}/_{4}$ 1662 sin moders äldsta syster Britas del i samma gård såsom ersättning för det han efter hennes sons bortresa tagit vård om henne, kyrkoherde i Raumo 1671, död därstädes 1676, gift 1:o 1659 med *Anna*, † 1660, 2:o 1663 med *Maria*, † 1671, samt 3:o 1672 med *Elisabeth Clasdotter Alanus*, hvilken såsom enka med många små barn vid Raumo stads brand 1682 förlorade all sin egendom och därefter lefde i stor fattigdom, sålde 1678 Rännäri gård till borgmästaren Elias Göös samt sannolikt Snickari gård $^{3}/_{7}$ 1681 till Raumo stad, hvaremot hon 1683 i utbyte erhöll en annan tomt, död i Raumo efter 10 augusti 1703.

Michael Jacobi Rennerus, född Snickari, ägare af såväl fädernegården Snickari som mödernegården Rännäri, hade med sin första hustru *Anna* sonen *Michael Michaelis Rennerus*, född 1660, student i Åbo 1678, i Upsala $^{27}/_{10}$ 1682, bosatt i Åbo 1690, präst och skald, död efter 1698. Öfriga barn voro: *Maria*, omnämnd 1689; *Anna*, omnämnd $^{8}/_{9}$ 1692; *Jacob*, kronobefallningsman eller häradsfogde i Piikkis härad 1704—1713, bosatt i Pemar, omnämnd $^{27}/_{4}$ 1724 som afliden; *Claudius*, student i Åbo 1694, kollega i Raumo 1698, stadd på flykt undan fienden 1715, skolrektor i Raumo 1721 och från 1723 i Björneborg, medan familjen fortfarande bodde i i deras gård i Raumo, kyrkoherde i Raumo 1732, död 1739 före 12 november, gift 1:o 1702 med *Anna*, dotter till handels- och rådmannen i Raumo Johan Mårtensson *Riprander* († i Sverige 1715) och Catharina Pungman, död efter 1712, 2:o åtminstone sedan 1722 med *Maria Christina*, dotter till kyrkoherden i Nystad Salomon *Tumulin* och Sofia Lepus, sedan 1762 mantalsskrifven som gammal och sedan 1774 bosatt hos sin dotter och svärson Henrik Ludén i Hvittisbofjärd, där hon, sedan 1781 blind, lefde ännu 1796, vidpass 94 år gammal.

Claudius Michaelis Rennerus hade följande barn: med *Anna Riprander* döttrarna *Catharina*, omnämnd 1727—1736, och *Anna*, 1735—1740; samt sonen *Arvid*, hofrättskommissarie och slottsskrifvare i Åbo 1735 och

1736, kronobefallningsman eller kronofogde i Nedre Satakunta härad, 1736—1742, guvernementskamrerare i Åbo 1742 och 1743, öfverkamrerare och häradshöfding i Fredrikshamn 1753; och med *Maria Tumulin* sonen *Claudius*, student i Åbo $^{24}/_{3}$ 1738, tvänne gånger rest till Moskva, $^{8}/_{8}$ 1746 utsedd till interimsstadsfiskal i Raumo, men kort därpå tilltalad för oväsen, dryckenskap och häftighet inför rätta och 1747 ersatt af Johan Ahlroth, efter dennes död, sedan han emellertid tjänstgjort som rådstuguauskultant och därunder bötfällts för slagsmål och edsöre, 1751 och 1752 åter interimsstadsfiskal i Raumo och mycket ifrig att angifva andra för dryckenskap och slagsmål; en *son* död som student i Åbo 1741, begrafven därstädes 13 augusti; samt döttrarna *Maria Christina*, 1733 jämte modern och fem andra fruntimmer i Raumo uppräknad såsom begagnande s. k. styfkjortel, 1741 gift med pastorsadjunkten i Nystad, 1746 kapellanen i Hvittisbofjärd Henrik Ludén, † 1796 (sannolikt son till smeden Henric Ludeen i Raumo), död i Hvittisbofjärd 1780 (barn: Isac, Eva, Hedvig, Adam, Henrika, Gustaf, Bengt och Carl); och *Hedvig*, mantalskrifven i Raumo 1744—1763.

Under den tid Claudius Michaelis var kollega i Raumo fanns dessutom i denna stad ännu en borgare *Abram Hendrichsson Renner*, omnämnd 1707.

Samtidigt med ofvannämnda släkt i Raumo fanns en annan lika benämnd i *Töfsala*, begynnande med *Anders Erichsson Renner* (Ränner, Rännare), ägare af *Kaustio* ryttarehemman 1640—1655, länsman 1645, död 1655 eller 1656, gift 1645 med *Margeta*, hvilken som enka lefde ännu 1661. Deras barn voro: *Kirstin; Lars*, innehafvare af Kaustio 1657—1677, länsman 1670, död efter 1680, gift 1660 med *Ingred*, † 1672; *Sigfred*, ryttarekorporal och adjutant, inlöste Kaustio 1677, men förlorade det åter för skuld 1680, död 1680, g. m. Carl Starcks enka *Elisabeth Stiernkors* till Paltvuori i Töfsala, dotter till Hietamäki gårdsmågen 1619 och 1627 Lars Månsson och hans hustru Hebla Jägerhorn, enka 1680 i utblottadt tillstånd och lefde i Töfsala ännu 1696; *Anna*, hemma på Kaustio 1669 och

1670, gift 1677; *Walborg;* och *Margreta*, död 1687, sedan 1663 g. m. rusthållaren Clas Henriksson i Wehmo Mähkärlä, hvilken 1690 gifte sig med Karin (barn: Margreta, 1685 och 1686 på Mähkerlä, Henrik, 1692 g. m. Anna, ej nämnda efter 1707, Karin, 1709—1712 på Mähkerlä, samt Johan, 1712 på Mähkerlä, hvilket från 1713 tillhörde kapellanen i Åbo Simon Sadenius med hustru Margreta, månne Johans ofvannämnda äldsta syster?); samt möjligen *Tobias Renner*, sadelmakare i Stockholm, hvilken i egenskap af snörmakaren Elias Reichenbachs i Åbo arfvinge 1674 utsökte i Wehmo en fordran från 13 januari 1667 hos guvernören, generallöjtnanten Jacob Johan Taube och 1699 erhöll uppbud på dennes arfvingars gods Koskis i Wehmo, samt som sadelmakare ålderman erhöll laga fasta 1703 på Koskis, 1705 på Myrilä i Kimikallio i Wehmo, hvarefter hans arfvingar *Beata Renner*, J. G. Krüger, E. Weckman och Joh. Dalin, alla i Stockholm, 1712 erhöllo laga fasta på Lahdingo frälsehemman i Wehmo och Gådelsjö frälsehemman i Töfsala. Den 30 oktober 1710 begrofs Herr Tobias Renners barn i Helsingfors. Ofvannämnde adjutanten *Sigfred Renner* (Ränner, Rännare) och *Elisabeth Stiernkors* till Paltvuori hade barnen: *Jacob*, 1704 omnämnd som vittne i Töfsala, och *Johan*, 1693—1696 ryttare på Hylkkilaks gård i Töfsala, 1704 f. d. ryttare, omnämnd som hemfallen åt dryckenskap, 1708 från Paltvuori, där han bodde, för svår och smittosam sjukdoms skull sänd till Åbo, helt och hållet förfallen, ogift.

Äfven *Björneborg* och dess omnejd har att uppvisa personer med namnet Renner. Sålunda fanns i Björneborgs stads Malmkvarter, liksom i Raumo, en gård Ränner eller Renner, hvars tidigast kända ägare med detta namn var *Matts Renner* (Ränner, Rännere, Rännare), ryttare, 1685—1704, de fem sista åren i bolag med Michel Smed, förmodligen en broder till Matts' hustru *Karin Eriksdotter Smed*, hvilken före 1685 var ägare af gården. Denne Michel Smed, sannolikt äfven ryttare, innehade därpå gården till 1723, då *Walborg Renner* uppgifves som ägare, och efter henne *Karin Renner*, 1724—1726, och dennes syster

Lisa Renner ifrån 1727 till hennes död 1780, hvarefter hennes man i 2:dra giftet Michel Renner kvarstod som ägare till sin död 1786, hans enka Elisabeth Pihl åter till 1816. Under ryttaren Matts Renners tid fanns dessutom i gården en *Anders Rännare*, 1694 och 1695, ogift, under Lisa Renners tid åter hennes systrar *Maria*, 1744, *Anna* 1756 och 1757 samt 1772 som utgammal enka, och ofvannämnda Karin Renner som gammal 1766—1769.

Lisa Jöransdotter Renner, f. $^{25}/_{1}$ 1701, † $^{23}/_{12}$ 1780, gifte sig 1735 med *Matts Renner*, hvilken sannolikt först som gift och ägare af gården antog detta namn, samt, 1741 blefven fattig enka, $^{6}/_{12}$ 1744 2:dra gången med *Michel Michelsson Renner*, f. $^{18}/_{9}$ 1719, † $^{29}/_{7}$ 1786, timmerman och tunnbindare samt från 1761 borgare i Björneborg, äfven han sannolikt först efter giftermålet benämnd Renner, hvilken $^{12}/_{7}$ 1781 gifte om sig med *Elisabeth Eriksdotter Pihl*, f. 1749, † $^{6}/_{10}$ 1816. Lisa Renner synes hafva varit barnlös, men hade under sitt sista lefnadsår en fosterdotter Lena, med Elisabeth Pihl hade däremot Michel Renner två barn, det äldre från 1782, dödt senast 1785, det yngre en dotter *Ulrika*, f. $^{7}/_{3}$ 1785, † i Björneborg $^{2}/_{4}$ 1845, gift $^{20}/_{12}$ 1807 med skräddaren och borgaren i Björneborg Carl Fredrik Johansson Selin, f. $^{27}/_{1}$ 1770, † $^{26}/_{10}$ 1845, (barn: Maria Elisabeth, f. $^{6}/_{7}$ 1808, Fredrika Ulrika, f. $^{19}/_{1}$ 1810, Maria Lovisa, f. $^{22}/_{7}$ 1811, Maria Christina, f. $^{14}/_{7}$ 1813, Carolina, f. $^{6}/_{11}$ 1816, Carl Gustaf, f. $^{11}/_{3}$ 1821, handlande i Björneborg och Vasa, Johan Fredrik, f. $^{19}/_{8}$ 1823, sjöman, Ernst Reinhold, f. $^{21}/_{10}$ 1824, och Ernst Reinhold, f. $^{4}/_{8}$ 1828).

I närheten af Björneborg, på kammarrådet Lagermarks säteri och rusthåll Pännäs i Björneborgs kyrkogäll af Ulfsby socken, lefde 1700—1724 såsom landbonde Michel Persson samt 1701 och 1702 hans broder Jacob Persson, den förre gift med Maria Mattsdotter, med barnen Walborg; Maria; och *Matts Michelsson Renner*, borgare i Åbo, hvilken 1717 och 1718 förhjälpte sina föräldrar med ny boskap i stället för den ryssarne från dem borttagit, hvarför han efter faderns död af modern den 5

oktober 1728 sökte ersättning, gift åtminstone från 1722 med *Karin*, som vid hans död den 16 februari 1741 öfverlefde honom; samt möjligen Henrik och Jacob Michelsson, hvilka som landbönder på Pännäs 1725 efterträdde Michel Persson.

Matts Michelsson Renner i Åbo hade med *Karin* en dotter *Maria*, omnämnd från 1733, gift 1739 med besökaren Kindbohm i Åbo, enka 1742; en annan dotter *Lisa*, omnämnd 1741 och 1742; samt sonen *Mathias Rennerus*, född 1727, student i Åbo $^{17}/_{7}$ 1745, stipendiat 1749—1755, respondens $^{9}/_{2}$ 1751 och $^{19}/_{5}$ 1753, konditionerade hos Hising i Åbo 1752, magister $^{27}/_{5}$ 1754, död 1755; ett fjärde barn begrofs i Åbo den $^{19}/_{4}$ 1725. Möjligen var äfven i augusti 1753 från Åbo till Lovisa kommenderade sappören vid Helsingforska fältartilleri-bataljonen *Clas Renner*, en son till borgaren Matts Michelsson i Åbo.

I Åbo skola fanns dessutom 1766 en elev *Johan Rennerus*, öfver 15 år gammal, obekant hvarifrån, och redan 1612 begrofs den 16 juni i Åbo en *Madz Renner*, hvilken afrättats för mandråp.

I östra Finland funnos slutligen, som kändt, kyrkoherden i *Jaakimvaara Alexander Rennerus* och hans barn samt bröderne *Petrus* och *Jacob Rennerus*, båda $^{7}/_{4}$ 1744 inskrifna som Wiborgare vid Åbo universitet, den förre anställd vid Vetenskapsakademien i Petersburg 1747, kollega i Viborg 1750 och stadskassör i Fredrikshamn 1752[1]), den senare omnämnd från Jaakimvaara 1748.

Alexander Rennerus, kapellan i Jaakimvaara 1704, kyrkoherde därstädes 5 oktober 1713, † 1737, var gift med *Gertrud Kristina Prytz* och hade barnen: *Johan*, student i Åbo $^{14}/_{10}$ 1726, kapellan i Jaakimvaara 1729—1748, gift 3 Juni 1729 med *Maria Couper*, dotter till Saviniemi arrendatorn Robert Couper i S:t Andreae, med sonen *Robert*, som flyttade till Petersburg; *Anders*, student i Åbo $^{14}/_{10}$ 1726, † 1781 vid 72 års ålder; *Alexander*, student

[1]) Åren 1753—1756 fanns en kronolänsman *Peter Rennerus* i *Sordavala*, hvilken den 4 oktober 1753 aflade sin tjänsteed.

i Åbo $^{28}/_{2}$ 1734; *Isak*[1]); *Margareta*, g. m. kyrkoherden i Ruskeala Peter Urenius; *Kristina; Maria*, g. m. kyrkoherden i Jaakimvaara Jakob Johan Dannenberg; och *Anna*, g. m. en rysk boddräng.

Magnus Brenner.

---

[1]) Möjligen kronolänsmannen och godsförvaltaren i *Salmis* socken af Kexholms norra län *Isaac Rennerus*, åtminstone 1752—1754.

Namnet Brenner i Finland.

Namnet Brenner, till sitt ursprung antingen en förkortning af det latiniserade namnet Brennerus eller en förändrad form af ordet Brännare, har innehafts af åtminstone två ända sedan 1500-talet i Finland existerande släkter, nämligen den från Åbo trakten härstammande Österbottniska släkten, hvars ursprungliga namn var Brennare eller Brennar, med medlemmar i Åbo, Östersjöprovinserna och Frankrike samt förgreningar i Sverige, och den Nyländska släkten, härstammande från Brendö i Helsinge med ursprungsnamnet Brendman och medlemmar äfven i Åbo trakten, Satakunta och Ingermanland. Inom hvardera släkten antogo, såsom det synes oberoende af hvarandra, de till prästeståndet såsom präster eller prästhustrur hörande eller som studenter vid något universitet inskrifna personerna namnet Brennerus, medan deras barn och öfriga anförvanter bibehöllo det ursprungliga namnet eller, i senare tider, från den latinska formen bortlämnade ändelsen *us* och sålunda bildade det för båda släkterna gemensamma namnet Brenner.

Hvad särskildt den österbottniska Brenner-släktens namn angår, gifves det ett fall från 1600- och 1700-talen, som tydligen ådagalägger huru detsamma uppstått. I slutet af det förra seklet ägdes nämligen i Klosterkvarteret af Åbo stad en gård af en brännvinsbrännare, hvilken gård i förteckningarna först omnämnes såsom Bränvins Brännarens eller Brenvins Brenners eller Vinbrännarens gård, men sedermera helt kort Brenners gård eller endast

Brenner, hvilket namn på denna gård genomgår hela 1700-talet och 1804 genom misskrifning förvandlades till Bremer, hvarjämte ägaren af gården efter stora ofreden, en linväfvare Anders Michelsson 1733 begrofs under namnet Brenner, och äfven hans enka, ehuru hon emellertid en tid varit omgift med en linväfvare Corsberg, efter dennes död upptages som Brenners enka. Här har alltså namnet från yrket Brennare eller Brennar, äfven skrifvet Brennere eller Brenner, öfvergått på en gård och därifrån på dess ägare, och endast den omständigheten, att den nämnde väfvaren ej efterlämnade någon son med samma namn samt att personer med färdigt bildade familjenamn därefter blefvo ägare af gården, blef orsak till att ej äfven här namnet Brenner såsom släktnamn fick någon spridning. Af de i Åbo på 1500-talet förekommande med epitetet Brennar eller Brenner betecknade personerna kunna en del hafva varit brännare, d. v. s. beck-, kol-, kalk- eller tegelbrännare till yrket, andra däremot, såsom borgarena Matts och Olaff Brenner, voro handlande och ägde namnet som familjenamn, antingen i arf efter sina föräldrar eller såsom innehafvare af någon föregående brännares gård. Det sålunda bildade namnet latiniserades enligt tidens sed af dem som erhöllo skolbildning till Brennerus, men bibehölls af de öfriga såsom Brenner, Brennere, Brennar, Brennare eller Brännare.

Det nyländska namnet Brenner däremot är tydligen en förkortning af de studerande eller prästerliga familjemedlemmarnes namn Brennerus, hvilket här utgör en latinisering af det från Brendö egendom bildade namnet Brend-Man, äfven skrifvet Brendman, Brenman eller Brenneman.

Vi hafva alltså här tvänne släktnamn, hvilka, ehuru lika lydande, med hänsyn till sitt ursprung äro fullkomligt främmande för hvarandra; ett förhållande som kan anses hafva tagit sig uttryck bland annat uti de i fråga varande släkternas olika släkttecken, i det den österbottniska släkten enligt Elias Brenners biograf Dal af gammalt såsom sådant tecknade en ur lågorna uppflygande Phoenix, medan den förste Brennerus af Brendö släkten, Johannes Martini,

bland andra, hans egna initialer visande sigill, begagnade ett med bokstäfverna MIB och en öfver en murgafvel hoppande hjort, utan tvifvel någon äldre anförvants sigill.

Beträffande den österbottniska släktens ursprung har visserligen den åsikt, sannolikt grundad på Elias Brenners stamtafla i Svenska Riddarhusarkivet, gjort sig gällande, att denna skulle härstamma från en bonde Matts i Kalax by eller, såsom det i Svenska Riddarhusarkivet heter, Kalajby af Nerpes socken i Vasa län, i motsats till den tidigare Peitziuska uppgiften i Genealogia Sursilliana, enligt hvilken nämnde Matts varit hemma från Brändby i Nyby (S:t Mårtens) socken af Åbo län. Flere omständigheter tala emellertid emot den österbottniska härstamningen. Sålunda påstås i fråga varande Matts' son, kyrkoherden i Mustasaari Martinus Mathei uti en hans socknemäns klagoskrift till konung Johan III vara en finsk man, som de hade svårt att förstå, hvilket naturligtvis ej hade kunnat sägas om en från det svenska Nerpes härstammande person, vidare förekomma i början af 1500-talet, då bonden Matts eller andra hans söner bort hafva lefvat, i nämnda Kalax by icke några namn, som skulle häntyda på någon släktskap med honom, medan namnet Brenner samtidigt allmänt nog förekommer i Åbo och dess grannsocknar Masku och S:t Mårtens, hvarjämte Martinus Mathei i hans sonsons son Elias Brenners stamtafla uttryckligen betecknas som Aboënsis. Då det vidare i S:t Mårtens sockens Karinais kapell fanns en by Nerpis, förefaller det mycket sannolikt, att denna Nerpis by, och ej Nerpis socken, varit Martini Mathei födelseort, liksom för öfrigt hans fader Matts äfven, samtidigt eller på skilda tider, kunnat äga gård i Brännikälä by i grannsocknen Lundo, hvilken by stundom, såsom i Åbo domkyrkas svartbok, benämnes Brännekyla och Brännykylä = Brännby, hvarigenom den Peitziuska uppgiften skulle kunna förklaras. Tillkomsten af bynamnet Kalax, hvilket som sådant, utom

i Nerpes socken, äfven förekommer i Åbo skärgård, Korpo, samt i den Nyländska skärgården i Borgå socken, blir emellertid fortfarande oförklarlig.

Af den ofvan nämnde *Nerpis* bonden *Matts'* barn känner man med säkerhet endast klockaren, sedermera kyrkoherden i *Mustasaari* och prosten *Martinus Mathei Brennerus*, hvars son *Henrik* blef hans efterträdare både som klockare och präst, men samtidigt med honom funnos som borgare i *Åbo* icke mindre än sex personer med namnet Brennar, Brennare eller Brenner, nämligen 1542—1556 *Hans Brennare*, äfven ägare af gård i Taipale by af *Masku* socken, 1542–1575 *Olaff Brennar* (Brenner), ägare af gård i Hoffvari by af *St. Mårtens* socken, 1553–1561 *Mats Brennar* (Brenner), ägare af gårdar i Åbo, Sankt Karins och Biskops tomter, 1561 *Jöran Brennare*, gårdsägare i Åbo, Sankt Henriks tomter under domkyrkan, 1575 *Thomas Brennar*, gårdsägare i Åbo, Kyrkokvarteret, samt 1575—1580 *Jesper Brennar* (Brenner, Bränner, Pränner), gårdsägare i Åbo, Kyrkokvarteret, hvars enka 1582—1587 innehade samma gård. Att åtminstone någon af dessa Åbo borgare, af hvilka Olaff och Mats finnas antecknade såsom idkande handel på Reval, tillhört samma släkt, möjligen till och med varit broder till Mårten Mattsson i Mustasaari, torde man få antaga som sannolikt, liksom namnets talrika förekomst här tyder på släktens härstamning från denna trakt, om också å andra sidan ej förbises får, att äfven personer främmande för släkten genom gårdsköp, giftermål, yrke eller annat dylikt kunna hafva föranledts att antaga detta namn.

Kyrkoherden *Martinus Mathei Brennerus* uppgifves hafva varit gift med *Beata*, äfven hon från *Nerpis*. Emellertid efterlefdes han af sin hustru *Helga*, som ännu 1598 åtnjöt underhåll efter sin aflidne man, hvaraf framgår ej mindre att han varit två gånger gift, än att han dog, såsom Elias Brenner uppgifvit, redan 1595, ej 1600, såsom Strandberg i Åbo stifts herdaminne rättelsevis uppgifver. Af hans barn har hittills endast hans efterträdare i Mustasaari *Henrik* varit känd. Antagligen hade han

dock flere, bland hvilka en dotter, efter modern benämnd *Helga Mårtensdotter*, blef gift med knekthöfvitsmannen Per Pedersson och, efter det denne omkommit emot rikets fiender, 1608—1610 uppbar statsunderstöd. Såsom innehafvare af understödsbrefvet nämnes Måns Persson, möjligen en son, en annan son var med all sannolikhet *Erich Brennare* eller *Brennere*, 1615—1619 kapten eller höfvitsman öfver en fänicka fotfolk från Nedre Satakunta, med boställe i *Kumo Williä*, äfven benämnd Brännare, Brännere, Brännär samt vanligast Brenner och hvilken begagnade ett sigill med en blommande gren och bokstäfverna P.P., utan tvifvel hans fader Per Pederssons sigill. Några afkomlingar af dessa Martini Mathei förmodade dottersöner äro ej med säkerhet kända, dock förekommo på 1600 och 1700-talen i Satakunta personer med namnet Brennere eller Brenner, hvilka möjligen kunna hafva härstammat från dem, såsom *Mats Brennere* (Brännere, Bränner, Brännär, Brenner), 1643—1657 borgare i *Raumo*, gift med *Brita* 1650 och 1651; *Agnis* eller *Angneta Brenners*, 1656—1658 utgammal i *Raumo*; *Johan Jöransson Brenner*, 1713 och 1726 soldat i *Eura*; *Anders Andersson Brenner*, 1721—1745 soldat af Eura kompani af Björneborgs läns infanteri, 1765—1774 torpare på *Kumnäs* i *Björneborgs* kyrkogäll och 1775 som gammal bosatt på *Ytterö* i *Ulfsby*, gift med *Walborg;* samt *Erik Brenner*, 1768—1775 soldat i *Kumo*, gift med *Anna*, med barnen *Johan*, mantalsskrifven 1771 och 1772, *Erik*, mantalsskr. 1772—1775 och *Pehr*, mantalsskr. 1775.

Af barnen till kyrkoherden *Henricus Martini Brennerus* i *Vasa* och *Mustasaari*, till antalet 16, flyttade två till Sverige, nämligen den äldste, *Knut*, rådman i *Stockholm*, hvars son, revisionssekreteraren *Mårten*, adlades, efterlämnande endast en son, med hvilken ätten 1692 utdog, samt hans förmodade son, öfverstelöjtnanten *Mårten*, som äfven adlades under namnet Brennerfelt, men icke hade några barn. De tre öfriga kände sönerne blefvo kyrkoherdar och prostar i Österbotten, nämligen *Isak* i *Storkyro*, *Gabriel* i *Nerpes* och *Jakob* i *Kronoby*,

enhvar efterlämnande söner, samt de två först nämnde äfven sonsöner, men, såvidt kändt, ingen af desse öfverlefvande år 1742, med undantag af den förstnämndes son *Elias'* efterkommande, som bildade den svenska, i fyra generationer lefvande adliga grenen, på manssidan utdöd år 1828.

Isaks öfriga söner, *Henrik* och *Gustaf*, voro kapellaner i *Storkyro*, och den förres son *Isak* kapellan i *Nerpes*, den siste af den österbottniska släkten i Finland, död 1742.

Af *Gabriels* barn blef den äldste, *Henrik*, assessor i *Åbo* hofrätt och hade tre söner, af hvilka två, *Gabriel* och *Henrik*, voro stadsnotarier i *Wasa*, och den tredje, *Lars*, handlande och rådman i *Gamla Karleby*, med hela sin familj drunknade 1721 som den siste af sina bröder; två, *Gabriel* och *Isak*, voro handlande och den förre äfven rådman i *Gamla Karleby;* samt två präster, nämligen *Knut* på *Ösel* och *Johan*, kapellan i *Nerpes*, den sistnämnde fader till det olyckliga syskonparet *Petrus*, prost, halshuggen i *Stockholm* 1720, och *Brita*, äfven halshuggen, förutom en yngre son, *Johan*, kapten i fransk tjänst.

Jaboks fullvuxna söner voro *Jakob*, drunknad som Åbo student; *Henrik*, kungl. bibliotekarie i *Stockholm*, död som den siste af sina bröder 1732; *Isak*, regementsskrifvare i *Uleåborg*, den nordligast bosatte i hela släkten; och *Abraham*, konrektor i *Reval*, hvars efterkommande äro okända.

Andra sannolika medlemmar af den från Åbo härstammande släkten Brenner äro: en H. K. Majestäts dräng *Brenner*, $^{22}/_{4}$ 1616 under Gustaf II Adolfs vistelse i *Åbo* under dubbelt ringande afgiftsfritt begrafven i kyrkan därstädes; *Mathias Jacobi Brennerus Aboënsis*, 1657 student i Åbo; *Simon Simonis Brenherus Ab.*, 1677—1678 student i Åbo; samt *Simon Brennerus*, 1688 student i Åbo, (möjligen densamme som föregående och $^{21}/_{8}$ 1692 gift med enkan *Anna Margareta Magdalena Lehman*). Dessutom måste såsom innehafvare af namnet Brenner i *Åbo*, ehuru af en annan släkt, här upptagas linväfvaren *Anders Michelsson*, 1722—1733 ägare af gården Brenner

i Klosterkvarteret och $^{12}/_{6}$ 1733 begrafven under namnet Anders Brenner, gift med *Karin*, som under namnet väfvaren Brenners enka intill 1756 öfverlefde både honom och sin andra man, väfvaren Corsberg. En son Abraham, väfvare äfven han, bar tillnamnet Teiolin. År 1757 öfvergick gården i väfvaren Anckmans ego.

Pastorn i *Narva Zacharias Brenner*, som vid stadens eröfring 1704 tillfångatogs och fördes till Wladimir i Ryssland, kan möjligen äfven hafva varit af finsk härkomst.

Den nyländska släkten Brenner har hittills, utan något annat skäl än öfverensstämmelsen med afseende å namn och tid, ansetts utgöra en förgrening af nyssnämnda Åbo-österbottniska släkt, i det nämligen dess tills dato äldste kände medlem, kyrkoherden i Esbo Johannes Martini Brennerus anförts såsom son eller sonson af ofvannämnde Mustasaari kyrkoherde Martinus Mathei. Denne *Johannes Martini* var dock, ehuru någon direkt uppgift härom ej finnes, uppenbarligen hemma från *Brendö* i Nyland, såsom hans tre ostuderade söners namn *BrendMan* eller *Brenman* utvisar, samt bror till lagläsaren i Borgå och Raseborgs län, *Hans Mårtensson B.* från Brendö, hvilket äfven antydes af deras sigill. Denne sistnämnde åter var synbarligen son till ägaren af *Brendö* gård, lagläsaren i Raseborgs län *Mårten Simonsson*, tidigare arkeli- och skeppsgårdsskrifvare vid Helsingfors skeppsgård, första gången gift med en dotter till f. d. kronoskeppskaptenen Erich Philpusson till Boxbacka i Helsinge Malm, hvilken åtminstone sedan 1540 ägde Brendö ryttarehemman, hvarpå han 1585 fick skattefrihet. Vissa omständigheter tala för att äfven kyrkoherden i *Töfsala*, prosten *Claudius Martini Brennerus* var bror till nämnde lagläsare Hans Mårtensson, i likhet med ryttmästaren *Henrich Mårtensson* till *Brendö*, liksom det förefaller högst sannolikt att Claudii Brenneri företrädare i Töfsala Erici Alftani hustru

Helena Brennerus från *Brändö* i Nyland var en dotter till nämnde Mårten Simonsson till Brendö, ehuru hon genom felaktig tolkning af någon otydlig handskrift blifvit betecknad såsom Helena Mathiae Brennerus. Någon Matts eller öfver hufvud taget någon annan än nämnde Erich Philpusson och hans måg Mårten Simonsson fanns nämligen på 15 eller 1600-talen ej på Brendö. Liksom Mustasaari kyrkoherden Martini Mathei far Matts från Nerpis, 1480—1516, för Åbo-österbottniska släkten, blir alltså, ett helt århundrade senare, Mårten Simonsson till Brendö, 1579—1628, stamfar för den nyländska släkten Brenner. Då dennes härkomst är fullkomligt okänd, finnes det ju visserligen en möjlighet, att hans fader Simon kan hafva tillhört någon Brennar släkt i Åbo (såsom af ofvanstående synes, hafva ju personer med namnet Simon Brennerus funnits därstädes), men då hade väl efter all sannolikhet Johannis Brenneri söner i Esbo ej antagit namnet Brendman eller Brenman, utan bibehållit det gamla namnet Brennare eller Brennar. Utom de redan nämnda *Helena*, hustru till Ericus Alftanus i *Töfsala*, *Henrich*, ryttmästare, *Hans*, lagläsare, *Johannes*, kyrkoherde i *Esbo* och *Claudius*, kyrkoherde i *Töfsala*, hade Mårten Simonsson antagligen ännu en son, *Petrus Martini Brennerus*, kapellan i *Esbo*, hvars mor hette ***Margretha Knutsdotter*** och alltså icke var någondera af Mustasaari kyrkoherden Martini Mathei hustrur Beata eller Helga, utan sannolikt en senare hustru till Mårten Simonsson till Brendö.

Den sannolikt äldste af sönerna, *Henrich*, hvilken ärfde säterirättigheterna till *Brendö* och *Malm*, efterlefdes af sonen *Mårten Hindersson* till *Brendö*, nämnd senast 1654. Af lagläsaren *Hans'* fyra barn blefvo båda sönerna *Mårten* och *Clas* ryttarekorporaler samt efter hvarandra ägare af faderns ryttarehemman *Botby* i Helsinge, hvilkas arfvingar ej äro kända, döttrarna åter blefvo gifta, den ena med Jeremias Stricker, den andra med frälseombudsmannen, sedermera tullarrendatorn i Ekenäs Lorentz Haneman. Äfven *Claudii* son *Samuel* omnämnes endast som student i Åbo 1656 och 1657. De två döttrarna blefvo

gifta i *Töfsala*, den äldre, *Anna*, med kapellanen Claudius Holstius, den yngre, *Ingeborg*, med uppbördsskrifvaren Simon Fouglerus. Endast Petri och Johannis manliga efterkommande hafva upplefvat flere generationer, Petri i tre släktled till 1723, Johannis åter fortlefva i släktens nionde och tionde led ännu i våra dagar.

Af *Petri* fyra eller fem barn blef en dotter *Karin* gift med kapellanen i *Esbo* Gabriel Mathiae, äldste sonen *Henrik* åter var befallningsman och sedermera innehafvare af efter fadern ärfda *Gumböle* rusthåll i Esbo, samt dennes son *Nils* uppbördsskrifvare och rusthållare i *Lojo Nummis*, vid hvars död 1723 denna gren utdog på manssidan.

Johannes Martini efterträddes såsom kyrkoherde i *Esbo* af sin äldste son *Martinus Brennerus*, de tre yngre sönerna benämndes *Brendman*, *Brenman* eller *Brenneman*, nämligen *Johan*, ryttare på faderns rusthåll *Backby* och slutligen till 1654 dess ägare, *Clas*, fältväbel och ägare af *Finby* i *Kyrkslätt*, samt *Henrich*, rusthållare, länsman och gästgifvare i *Esbo* och slutligen postmästare i *Porkala* i *Kyrkslätt*, hvilkas efterkommande ej öfverlefvat stora ofreden. En dotter, *Karin*, var gift med kapellanen i *Esbo* Sigfrid Levonius. Såsom son till Johannes nämnes äfven *Mathias Brennerus Nyl.*, student i Rostock 1633, hvars faders namn dock ej finnes uppgifvet, hvarföre han med lika mycket skäl kan antagas hafva varit son till Petrus Martini.

Af *Martini Johannis* 7 barn blef åter äldste sonen *Sveno* hans efterträdare och efterlefdes af tre döttrar, en gift med kyrkoherden Michael Sadeel i *Hattula*, en annan med fältkommissarien Erik Rücker i *Esbo*, och två söner, *Daniel* kontorsskrifvare i *Stockholm* och *Carl Gabriel* egendomsförvaltare i *Satakunta*, hvilka veterligen ej efterlämnat manlig afkomma. En af Martins döttrar var gift med kornetten Jakob Friis i *Kyrkslätt*, en med rådman Johan Fabritius i *Borgå* och en med bonden Hans Johansson i *Gammelgård Jupper* i *Esbo*, yngsta sonen *Mårten* blef postmästare i *Porkala* i *Kyrkslätt*, utan barn, samt

en, *Carolus*, kyrkoherde i *Globits* i Ingermanland, hvarifrån han 1703 flydde för ryssarna till brodern Sveno i Esbo, hvarigenom släkten fortfarande förblef nyländsk.

Denne *Caroli Martini* ende son *Magnus* tillgodogjorde sig sin som barn i Ingermanland inhämtade kunskap i ryska språket genom att under den ryska ockupationen under stora ofreden tjänstgöra som länsman i *Kyrkslätt* och angränsande socknar, hvarefter han, den sista samtida till den österbottniska släkten, värkade som kronouppsyningsman i Kyrkslätt och, liksom en del af hans söner, sonsöner och sonsonsöner, idkade jordbruk i denna socken, en af sonsönerna en kort tid äfven i *Ingå Degerby*. Andra gingo i lots- eller tullvärkets tjänst i *Kyrkslätt* eller blefvo sjömän i *Helsingfors*, och en af sonsönerna, vid namn *Israel*, slutade 1790 som furir vid Nylands dragoner i rysk fångenskap sin 20-åriga lefnad. Endast en af sonsönerna, äldste sonen *Magnus'* yngste son *Benedikt*, tullöfveruppsyningsman och rusthållare i *Kyrkslätt*, död 1864 vid 90 års ålder, efterlämnade söner, af hvilka tre dogo som handlande i *Helsingfors* och en, *Oskar*, som landtmätare och rusthållare i *Kyrkslätt*, denne sist nämnde den förste i släkten, som studerat vid Helsingfors universitet och den förste sedan hans farfars farfar Caroli tid, som undergått studentexamen. Af hans och hans två äldre bröder *Magnus'* och *Benedikts* tillsammantagne 18 söner och 2 döttrar hunno 14 söner och 1 dotter myndig ålder, till största delen egnande sig åt olika slag af praktisk värksamhet, och endast en vid universitetet i Helsingfors fortsättande sina studier. Genom denne den äldste broderns äldste sons för närvarande minderåriga söner har namnet Brenner öfvergått till släktens 10:de led.

Tvänne personer med namnet Brenner, nämligen en stenhuggare på *Sveaborg*, gift med *Elisabeth*, 1790—1806, och en fiskare *Matts* i *Helsingfors*, gift med *Margaretha*, 1805—1816, kunna möjligen vara afkomlingar af någondera af kyrkoherden Svens söner, hvilka båda voro gifta.

Utom ofvannämnda sedan 1500-talet i Finland existerande släkter Brenner, förekom i slutet af 1700- och början af 1800-talet i *Tavastehus* en familj med detta namn, nämligen 1784 från Dalarne i Sverige inflyttade urmakaren, sedermera rådmannen och gårdsägaren *Erik Brenner*, 1806 efterlefd af sin andra hustru och två döttrar, om hvars släktskap med de äldre släkterna ingenting är bekant. Den äldre dottern, *Ulrika Lovisa*, blef gift Löfman, den yngre, *Sofia Wilhelmina*, gift med postförvaltaren i *Borgå* Jakob Johan Bruun och dog 1862.

Slutligen har 1871 i *Helsingfors* en ny släkt Brenner uppstått, i det ogifta tjänarinnan Mathilda Weckström från Sakka hemman i Esbo, för hvilken med sjökaptenen och handlanden *Frans Brenner* efter dennes död lysning till äktenskap i en af Helsingfors' kyrkor afkunnats, då för sig och sina minderåriga två döttrar och en son antog detta namn.

Magnus Brenner.

Förteckning öfver familjeporträtt, befintliga hos Magnus Stackelberg å Rapattila gård i Viborgs socken.

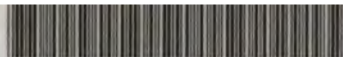
Meddelad af frih. *M. Stackelberg.*

1. *Berndt Otto Stackelberg,* karolinen, f. 1662, friherre, fältmarskalk, öfverbefälhafvare för finska armén, död 1734, gift med baronessan Margareta Elisabet Maidel; son af landtrådet Wolter Stackelberg till Hallinap och Helena Liewen. Medelåldersporträtt i halff. och öfverste uniform; kopia efter en miniatyrmålning på elfenben af en fransk artist i Paris. Originalet, förut befintligt å godset Hallinap i Estland, tillhör amiralen frih. Paul Stackelberg i S:t Petersburg.
2. *Berndt Otto Stackelberg,* den föregåendes son, f. 1703; frih., fältmarskalk och generalbefälhafvare i Finland 1760—1780, död 1787; målad i fältmarskalks dräkt. Porträttet kopia af Liljelund efter originalet på Hallinap.
3. *Berndt Fredrik Johan Stackelberg,* den föregåendes son, f. 1733, frih., generallöjtnant, död 1801 i Lovisa; framstäld i jaktdräkt 1756 af en okänd konstnär. Akvarell, förut befintlig å Saustila gård i Sagu.
4. *Berndt Otto Stackelberg,* sonson till n:o 2, f. 1777, frih., adjutant vid Åbo läns reg., kammarjunkare och godsägare, död 1847 på Pihlois i Vemo. Gift med sin kusin

5. *Ottiliana Lovisa Stackelberg*, f. 1793, dotter af ståthållaren och godsägaren frih. Berndt Magnus Stackelberg och friherrinnan Ottiliana Ulrika De Geer af Tervik, död 1866.
6. *Berndt Fredrik Carl Emil Stackelberg*, son af n:o 4 och 5, f. 1831, kronolänsman och jordbrukare, död 1892.
7. *Nathalia Kavaleff*, dotter till godsägaren Jacob Kavaleff och Nathalia Hultman, f. 1831, död 1858. Gift med kaptenen, sedan trafikdirektören Johan Vilhelm Stjernschantz, med hvilken hon hade dottern
8. *Nathalie Stjernschantz*, f. 1858, död 1886. Gift med frih. Magnus Stackelberg; måladt af Liljelund.
9. *Andreas Reinhold von Wetterstrand*, f. 1810, riddargodsägare i Estland, död 1877. Gift med
10. *Lida Maria von Peterss*, dotter till riddargodsägaren Carl Ferdinand von Peterss zu Peterstorff och Elisabet von Schöningk, f. 1817, död 1892 på Alt-Harm.

    (Dessa bägge äro silhuetter af frih. Ferd. Wolter Stackelberg; infattade i särskild ram).
11. *Densamma* i akvarell vid 17 år af Zöge von Manteuffel.
12. *Berndt Otto Stackelberg*, f. 1777; miniatyrmålning på elfenben af Le Moine 1814.
13. *Ottiliana Lovisa Stackelberg*, f. 1793; miniatyrmålning på elfenben sannolikt af Le Moine.

Porträtten äro utförda i olja om icke annat framställningssätt är angifvet.

3 2044 105 201 289